

Turun yliopisto
University of Turku

MINÄ, LOTTA, VAIMO, ÄITI

Kerronnan variaatio ja toimijuus
aktiivikertojan muistelukerronnassa

Anna Hynninen

Turun yliopisto

Humanistinen tiedekunta
Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos
Folkloristiikka
Tohtoriohjelma Juno

Työn ohjaaja:

Professori Pekka Hakamies,
Turun yliopisto

Tarkastajat:

Dosentti Kirsti Salmi-Niklander,
Helsingin yliopisto

Dosentti Jyrki Pöysä,
Itä-Suomen yliopisto

Vastaväittäjä:

Dosentti Jyrki Pöysä,
Itä-Suomen yliopisto

Taitto: Painosalama
Kansi: Anniina Saksa ja Samuli Virtanen
Kannen kuva: Toini Pelkosen kotiarkisto

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck-järjestelmällä.

ISBN 978-951-29-6728-5 (Painettu/Print)
ISBN 978-951-29-6729-2 (Sähköinen/PDF)
ISSN 0082-6995 (Painettu)
ISSN 2343-3205 (Verkkajulkaisu)
Painosalama Oy – Turku, 2017

TURUN YLIOPISTO

Humanistinen tiedekunta

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Folkloristiikka

HYNNINEN, ANNA: Minä, lotta, vaimo, äiti. Kerronnan variaatio ja toimijuus aktiivikertojan muistelukerronnassa.

Väitöskirja 361 sivua, 30 liitesivua

Tohtoriohjelma Juno

Helmikuu 2017

Suomessa perinnearkistot ovat usean vuosikymmenen ajan keränneet kilpakeruin muisteluja ja elämänhistoriallisia kuvauksia. Keruuvastaajista löytyy ihmisiä, jotka kirjoittavat lähes joka keruuseen ja joiden identiteettiä kirjoittaminen määrittelee. Väitöskirjassa tutkitaan yhden aktiivikirjoittajan Toini Pelkosen (os. Vesikko, s. 1919 Vpl. Pyhäjärvi) pitkän aikavälin kattavaa muistelukerrontaa.

Tutkimuksen aineisto muodostuu Toinin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran ja Museoviraston arkistoille kirjoittamista keruuvastuksista. Lisäksi aineistossa on muutamia Toinin lehtiin lähettämiä mielipidekirjoituksia, arkistojen ulkopuolisiin keruihin kirjoitettuja tekstejä, sekä Toinin ja tutkijan tapaamisissa syntynyttä suullista kerrontaa. Suullinen kerronta on kerätty tutkimuksessa kehiteltyyn affektiivisen haastelumethodin avulla, jolla tavoitellaan avointa ja spontaania vuoropuhelun prosessia. Haastelemisissa on noussut esille teemoja, joista Toini on vaiennut kirjoituksissaan.

Tutkimus sijoittuu folkloristiseen muistelukerronnan tutkimukseen ja kerronnan variaation tarkasteluun. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys muodostuu sosiaalisen konstruktionismin ja siihen kytkeytyvien diskurssi-, performatiivisuus- ja positiointiteorioista.

Analyysi jakautuu kahteen osaan. Ensimmäisessä tarkastellaan, miten kertoja rakentaa naiseuttaan intersektionaalisesti suhteessa muihin sosiaalisen erottelun kategorioihin. Kysymystä lähestytään kerronnan kontekstualisoinnilla eli yksilöä ja kerrontaa ohjanneiden konventioiden ja kulttuurisen ympäristön kartoittamisella. Toinin kerronnassa naiseus kytkeytyy lapsuuteen, lottuuteen, vaimouteen ja äitiyteen. Kontekstualisointi nostaa esiin suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla tapahtuneita naiseuteen liittyviä kulttuurisia murroksia.

Toisessa osassa tarkastellaan Toinin repertuaarissa esiintyvien toistuvien avainkertomusten kerronnan variaatiota. Variaatio on yksi suullisen perinteen tunnusomaisimpia piirteitä ja kirjallista kerrontaa on pidetty suullista kerrontaa stabiilimpana. Tutkimus osoittaa, miten myös kirjoitettu muistelukerronta ja avainkertomukset varioivat tilannekohtaisesti. Avainkertomuksista hahmottuu neljä variaation tasoa: positioiden ja positiosuhteiden variaatio, kerronnan tyylin ja

kerrontastrategioiden variaatio, kerronnan rakentumisen variaatio sekä kerronnan merkityksen variaatio.

Tutkimus tarjoaa kerronnan variaation tutkimuksen lisäksi uusia näkökulmia kertojan toimijuuden tarkasteluun. Tutkimus osoittaa, miten kertojan toimijuus löytyy sekä muistelukerronnan variaatiosta että vaikenemisestä eli siitä, mitä kulloinkin jätetään kertomatta. Vaikenemisen kautta kertojalla on esimerkiksi mahdollista uudelleen kehystää tai vahvistaa kerrottua informaatiota.

Avainsanat: kerronnan tutkimus, muistelukerronta, arkistokirjoittaminen, performatiivisuus, variaatio, toisto, diskurssiteoria, konteksti, intersektionaalisuus, positioanalyysi, kerronnallinen positiointi, toimijuus, vaikeneminen, affekti, tuleminen, lotta, vaimous, äitiys

University of Turku
Faculty of Humanities
School of History, Culture and Arts Studies
Department of Folkloristics

HYNNINEN, ANNA: *Me, a Lotta, a Wife, and a Mother. Variation and Agency in an Active Narrator's Reminiscence Narration.*

Doctoral dissertation, 361 pages, 30 appendix pages

Doctoral Programme Juno

February 2017

Finnish archives have collected reminiscences and autobiographical writings with the help of writing competitions for several decades. There are some people who reply to almost every competition and their identity is defined by writing. This dissertation investigates the long-term comprehensive narrative reminiscing of one such writer, Toini Pelkonen (née Vesikko), born in 1919 Vpl. Pyhäjärvi.

The research material consists of Toini's writings to the folklore Archives of the Finnish Literature society (FLS) and to the Archives of the National Board of Antiquity. In addition, the research material consists of some opinion pieces written to magazines, some competition writings outside the archives and some oral narration gained from conversations between Toini and researcher. The oral material is a product of "affective chats" which means spontaneous conversations and the intuition which drives narration forward. These affective chats have revealed some topics which are not present in the context-bound writings.

The dissertation draws on the frameworks of folkloristics and narrative research. Social constructionism, discourse and positioning theory, and theory of performativity form the main theoretical approach of the research.

The analysis is divided into two parts. Firstly the research investigates how gender/femininity is constructed with intersections of other categories of identity. This is done by contextualizing the narration and examining the collective norms surrounding the narrator and her narration. Toini's femininity is constructed with intersections of childhood, being a Lotta (a member of the Lotta Svärd Organization), wifehood and motherhood. The contextualizing highlights many of the core aspects of 20th-century social change and changes in women's roles in Finland.

Secondly the research investigates the frequent key narratives in Toini's repertoire and more specifically the variation of these narratives. Variation is usually associated with oral tradition and written narration is thought to be more stable. The analysis demonstrates that not only oral narration but also written narration and key narratives variate. The research reveals four types of variation: variation of subject positions, variation of narrative style, variation of narrative strategies and variation of meaning.

In addition to offering new perspectives on the study of variation, the dissertation provides also new perspectives to examining the agency of the narrator. It points out how agency can be found both from the variation of the narration and from the silence in the narration, in other words from what is left unsaid. Through this silence a narrator can re-describe or reframe narrated information.

Keywords: *narrative research, reminiscences, archive writing, performativity, variation, repetition, discourse theory, context, intersectionality, positioning analysis, narrative positioning, agency, silence, affect, becoming, Lotta Svärd, wifehood, motherhood*

KIITOKSET

Väitöskirjatyöskentelyni on ollut pitkäkestoinen ja monivaiheinen prosessi, joka on ajoittain edennyt kiitettävän jouhevasti ja suunnitelmien mukaan, mutta jossa on tapahtunut myös totaalisia täyskäännöksiä ja hetkittäisiä pysähtymisiä. Kun samaa aineistoa katsoo pitkän ajanjakson ajan, sen tulkinnassa ja omassa suhteessa koko aineistoon tuntuu tapahtuvan valtavasti muutoksia. Samoin muutoksia tapahtuu teoreettisissa intresseissä. Tutkimusprosessin kautta aineistoa onkin tullut katseltua jos jonkinlaisten metodisten ja teoreettisten linssien läpi ja tutkimusta tehdessä on tullut selväksi oma suuntautuneisuus välillä jopa turhan teoreettisiin pohdintoihin. Tähän kun vielä ynnää melko yksinäisen ja itsenäisen tavan työskennellä, voi vain todeta että monta mutkaa, käännöstä ja kuoppaa olisi ollut vältettävissä, jos olisin enemmän jakanut ajatuksiani ja pyytänyt apua. Onneksi täysin omissa oloissa tutkimusta on mahdollista tehdä ja siksi haluankin esittää lämpimät kiitokseni työhöni vaikuttaneille ihmisille.

Kiitän oppiaineemme professoria Pekka Hakamiestä, joka määrätietoisella ja rohkaisevalla kannustuksella sai viimeisen vuoden aikana aikaan sen, että työni vihdoin valmistui. Annikki Kaivola-Bregenhøjta haluan kiittää rohkaisusta jatkotutkimuksen pariin sekä monista kauniista, kannustavista ja lämpimistä neuvoista. Lisäksi kiitän työni alkutaipaleella minua ohjanneita Marianne Liljeströmiä ja Marja Kaskisaarta, joiden asiantuntevuus erityisesti feministisen kritiikin ja sukupuolentutkimuksen osalta on vaikuttanut työhöni suuresti.

Tutkimukseni esitarkastajia Salmi-Niklanderia ja myös vastaväittäjäksi lupautunutta Jyrki Pöysää kiitän rohkaisevista esilausunnoista ja rakentavasta palautteesta. Molempien osuvat arviot ja kommentit auttoivat parantamaan työtäni vielä viime metreillä.

Turun yliopiston folkloristiikan oppiaine on ollut yhteisö, johon on ollut aina helppo kuulua. Vaikka omassa aktiivisuudessani olisi ollut parantamisen varaa, ei minun ole tarvinnut koskaan miettiä otetaanko minua hiljaiselon jälkeen vastaan. Haluankin kiittää entisiä ja nykyisiä folkloristitutkijoita ja henkilökuntaa. Kiitos teille Pasi Enges, Anne Heimo, Tuomas Hovi, Kirsi Hänninen, Niina Hämäläinen, Kaarina Koski, Antti Lindfors, Merja Leppälähti, Taina Ukkonen ja Anu Raula. Läheinen kollega yliopistolta, mutta ennen kaikkea tärkeä ystävä vuosien varrella on ollut Johanna Ahonen. Johannan analyyttisyys, mutta samalla ihana positiivisuus ja lämpö ovat olleet suurena tukena niin tutkimusta tehdessä kuin vapaa-ajallakin. Kiitos Johanna uintiseurasta, pitkiä lounaita, tee hetkistä, matkoista ja ajasta, jonka olemme viettäneet musiikin parissa.

Haluan kiittää myös Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraa ja sen henkilökuntaa, sekä erityisesti Juha Nirkkoa ja Senni Timosta, jotka auttoivat minua löytämään Toinin kymmenien aktiivikirjoittajien joukosta. Juha toimi lisäksi auttavana kätenä aina, kun vierailin arkistolla katsastamassa Toinin uusimmat kirjoitukset.

Kiitän myös folkloristiikan ja uskontotieteen yhteisen Kulttuuristen tulkintojen tutkijakoulun johtajia ja koordinaattoreita taidokkaasti järjestetystä ja inspiroivasta ohjelmasta, johon minulla on ollut ilo osallistua. Erityisesti haluan kiittää kommentaattoreitani tekstityöpajoissa ja kesäkoulussa, kuten esimerkiksi Kirsti Salmi-Niklanderia, Jyrki Pöysää, Lotte Tarkkaa ja Sinikka Vakimoa. Teidän kannustuksenne ja rakentavat kommenttinne vievät työtäni eteenpäin niissä kohdin, jossa apua eniten tarvitsin. Tutkijakoulun kautta pääsin tutustumaan myös muihin alamme jatko-opiskelijoihin ympäri Suomea. Kiitos kaikille arvokkaista kommentteista sekä vertaistuesta.

Olen erityisen kiitollinen seuraaville tutkimustani rahoittaneille tahoille: Suomen Kulttuurirahasto, Antti ja Jenny Wihurin säätiö, Turun yliopistosäätiö, Suomen Sivistysseura, Oskar Öflundin säätiö, Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiö sekä Turun yliopiston Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos. Lisäksi kiitän Pyhäjärvi säätiötä, jonka perustajajäseniä Toini on. Säätiö on osoittanut tukea ja kiinnostusta työtäni kohtaan koko tutkimusprosessin ajan. Pyhäjärvisäätiöstä haluan kiittää erityisesti sekä nykyistä puheenjohtajaa Riitta Hirvosta että entistä puheenjohtajaa Kaarina Pärssistä kaikesta tuesta.

Akateemisen maailman ulkopuolelta kiitän tärkeimpiä ystäviäni. Elämän käänteistä ja kaikista olosuhteista huolimatta olette jaksaneet tukea minua. Tiedätte keitä olette. Olette rakkaita. Hauskoista ruokailuilloista, kokoontumisista ja sanaväänöksistä kiitokset Luova luokka -ryhmäläisille. Kirjan kannen suunnittelusta kiitän Anniina Saksaa ja Samuli Virtasta ja kirjan taitosta Painosalamaa. Lisäksi haluan kiittää Kea ja Emil Bertelliä kaikesta konkreettisesta tuesta viimeisten viikkojen järjestelyissä.

Lopuksi osoitan kiitokseni läheisilleni. Kiitos Petri ”kaikki järjestyy” -asenteestasi, kannustuksestasi ja rakkaudestasi. Äidilleni Varpu-Liisalle kiitos huolenpidosta ja loppumattomasta sietokyvystä tunteenpurkauksiani kohtaan. Kiitos, että jaksoit lukea eri versioita teksteistäni ja korjaamaan outoja sanajärjestyksiäni ja sanavalintojani. Kaikki se apu ja rakkaus mitä olen teiltä molemmilta saanut, on ollut korvaamattoman tärkeää.

Suurin ja nöyryn kiitos kuuluu Toinille. Koen olleeni etuoikeutettu saadessani tutustua häneen ihmisenä ja hänen elämäntarinaansa. Harvoin tavatessa uusia ihmisiä kokee samanlaista yhteyttä, mitä olen Toinin kanssa kokenut. Hänen elämänmyönteinen, herkkä ja avoin luonteensa on luonut tutkimuksen ja myös muun elämän kannalta hyvin kannustavaa ilmapiiriä. Toini ei ole ollut pelkkä aktiivikertoja, vaan hän on ollut minulle myös puuttuva isovanhempi, esikuva ja ennen kaikkea arvokas ystävä, jolle haluan tämän tutkimuksen omistaa.

Turussa 2.2.2017

Anna Hynninen

SISÄLLYS

I JOHDANTO.....	13
1. Aktiivinen ja toistuva muistelukerronta tutkimuksen kohteena.....	15
1.1. Tutkimuksen lähtökohdat	15
1.2. Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen rakenne	20
1.3. Teoreettinen ja metodologinen paikantuminen.....	22
1.4. Omaelämäkerrallisen muistelukerronnan tutkimus.....	24
Kerronnan syvärakenteista kerronnan prosessuaalisuuteen.....	27
1.5. Toinin kirjoitusharrastus	33
1.6. Eettinen positio ja affektiivisuus.....	38
Tunteet lukureitteinä	38
Affektiivinen ”haasteleminen”.....	43
2. Tutkimusaineiston muodostuminen, järjestely ja alustava analyysi	51
2.1. Pyydetty muistelukerronta	51
Keruuhot.....	54
2.2. Ensimmäisen analyysiosan aineisto	57
Temaattinen luenta ja tietokantojen laadinta	59
2.3. Toisen analyysiosan aineisto	60
Avainkertomusten lähiluku	62
2.4. Lavea genreanalyysi.....	63
Omaelämäkerta.....	66
Muistelukirjoitus.....	67
Teemakirjoitus.....	68
3. Muistelukerronnan performatiivisuus.....	69
3.1. Diskurssiteoreettinen kerronnan tutkimus.....	69
3.2. Performatiivisuusteoria.....	72
3.3. Performatiivinen voima ja muutos.....	74
3.4. Kerronnan performatiivisuus	76
Kerronnan kontekstisidonnaisuus.....	76
Kertovan subjektin moninaisuus ja ristiriitaisuus	77
Kerronnan variointi, ajallisuus ja kertojan toimijuus.....	79
Hiljaisuus ja vaikeneminen.....	81
II ELÄMÄNKERTOMUS JA MINÄKUVAN MUOTOUTUMINEN	83
4. Kerrotun minän moninaisuus ja kontekstisidonnaisuus.....	85

4.1.	Kerronnan kontekstualisointi	85
4.2.	Erokategorioiden intersektionaalinen luenta.....	88
5.	Minä – poikatytöstä kauppaneidiksi	93
5.1.	Karjalainen suurperhe - kasvatusta työhön ja avioliittoon	93
5.2.	Tyttönä poikien leikeissä	97
5.3.	Ommel vai sanat?	99
5.4.	Lukeva yksilö.....	101
5.5.	Koululainen	104
5.6.	Kansakoulun sukupuolittuneisuus	108
5.7.	Nuoruusko huoletonta?	113
5.8.	Uskonnollinen kasvatusta ja rippikoulu	116
5.9.	Opintokerho, seurustelu, tanssi.....	119
5.10.	Oma työpaikka ja ammatti - vaihtoehto avioliitolle	124
5.11.	Yhteenvedo.....	126
6.	Lotta – sodan vuodet.....	129
6.1.	Kansalaisuuden ja sukupuolen yhteen kietoutuminen.....	129
6.2.	Lotta.....	132
6.3.	Lottakuri	136
6.4.	Lottamytti: ihanteesta parjauksen kautta juhlietuiksi.....	140
6.5.	Lotaksi.....	144
6.6.	Lähtö rintamalle.....	148
6.7.	Lottien arkea.....	151
6.8.	Tomera, kunniallinen ja itsenäinen Karjalan lotta.....	155
6.9.	Hauras tyttö huolenpidon ja kontrollin kohteena	157
6.10.	Vapaa-aika - miesten ja naisten väliset suhteet.....	159
6.11.	Yhteenvedo.....	167
7.	Vaimo – Onni rakkaana vaimona vai kova miniän kohtalo?.....	171
7.1.	Modernit naiskansalaisen mallit.....	171
7.2.	Avioliitto – uhka vai mahdollisuus?	174
7.3.	Tapaaminen ja seurustelun alku	176
7.4.	Pohdintaa avioliitosta.....	178
7.5.	Muut poikaystävät	180
7.6.	Ristiriitaisia ajatuksia sodan keskellä	183
7.7.	Kihlautumisen iso päätös	189
7.8.	Häät, häyö ja alkutaival	193
7.9.	Miniän vaikeat vuodet 1941–1944	200
7.10.	Parisuhde koetuksella	203
7.11.	Miniäksi Orimattilaan	206
7.12.	Myöhemmät ajatukset avioliitosta.....	208

7.13. Yhteenveto	210
8. Äiti – suuren perheen äitinä.....	213
8.1. Äitiyden kritiikistä äitiyden mystifioimiseen.....	213
8.2. Äitkansalaisen synty ja äitiys kansalaisvelvollisuutena	216
8.3. Yhteiskunnallinen äitiys	218
8.4. Esikoisen syntymä	222
8.5. Miniänä ja toinen synnytys	225
8.6. Äitiyden kokeminen.....	231
8.7. Äitiyden nautinto.....	234
8.8. Miksi omavaraisuutta ja äitiyttä ei enää arvosteta?.....	239
8.9. Kuuroutuminen	244
8.10. Kuuroutumiseen sopeutuminen.....	250
8.11. Yhteenveto.....	252
III VARIOIVA MINUUS.....	255
9. Avainkertomusten variaation analyysi.....	257
9.1. Muistelukerronnan variaatio.....	257
9.2. Positioanalyysi	260
Kertomusmaailman taso	263
Kerronnan taso	264
Laajempien merkitysten taso	266
10. Alman kuolema.....	269
10.1. Kertomuksen sisältö ja rakenne.....	269
10.2. Askeleet enteilevät kuolemaa	270
10.3. Hyvät kuolee ensin	272
10.4. Tyttöjen yhteinen tragedia.....	274
11. Lapsuuden työ.....	279
11.1. Kertomuksen sisältö ja rakenne.....	279
11.2. Maalaisidylli	279
11.3. Vanhempien sana oli laki.....	283
12. Seurustelun alku.....	287
12.1. Kertomuksen sisältö ja rakenne.....	287
12.2. Moderni itsenäinen tyttö	288
12.3. Rakkauden leimahdus.....	290
12.4. ”Oliko se rakkaus mikä syttyi?”	292
12.5. ”Mut se ihan yks kaks niinku muuttu”	294
13. Lomamatka Alavudelle	299

13.1. Kertomuksen sisältö ja rakenne.....	299
13.2. Lotan lomamatka.....	300
13.3. Evakon osa.....	306
14. Jälleennäkeminen ja esikoisen syntymä.....	313
14.1. Kertomuksen sisältö ja rakenne.....	313
14.2. Lassin paluu – elämän onnellisin hetki	314
14.3. Esikoisen syntymä	316
15. Vaikea aika miniänä	323
15.1. Kertomuksen sisältö ja rakenne.....	323
15.2. Orimattilasta Satujen saarelle.....	324
15.3. ”Sen lupauksen olen pitänyt”	328
15.4. Sota antoi rohkeutta ja voimaa	329
16. Positioanalyysin tulokset	333
16.1. Positiot kertomusmaailman tasolla.....	333
16.2. Positiot kerronnan tasolla.....	335
16.3. Positiot laajempien merkitysten tasolla	337
16.4. Positioiden vaihtelu ja kerronnan variaatio	338
16.5. Merkityksen variaatio ja performatiivinen voima	340
Traumaa ja kuolemanperinnettä.....	340
Maalaisidyllistä työn raskaan raatamiseen	341
Oma ammatti vai oma rakas?	342
Kunniallinen karjalainen viestilotta, ei evakko	343
Tuoreesta morsiamesta tyttölapsen äidiksi.....	345
Onnellisesta ydinperheestä vaikeaan miniyyteen.....	346
IV YHTEENVETO	347
17. Monikerroksinen toimijuus ja kerronnan variaatio	349
17.1. Minä – lotta – vaimo – äiti	349
17.2. Kontekstuaalinen variaatio, vaikeneminen ja kertojan toimijuus.....	355
Lähteet ja kirjallisuus.....	362
Liitteet.....	377

I
JOHDANTO

1. AKTIIVINEN JA TOISTUVA MUISTELUKERRONTA TUTKIMUKSEN KOHTEENA

1.1. Tutkimuksen lähtökohdat

Kaiken edelle nousee muistamisen tärkeys, sen hyvää tekevä voima, joka vahvistaa ihmisyyden perustuksia - tai järkyttää ne kokonaan sijoiltaan. Muistamisen jälkeen tulee jälki, jonka haluamme itsestämme jättää, kuva tai sana, itse luomamme todiste siitä, että olemme olleet olemassa. (Suvi Ahola 2001, 160–161.)

Tässä folkloristiikan alaan kuuluvassa tutkimuksessa tarkastelen naispuolisen vuonna 1919 syntyneen siirtokarjalaisen aktiivikirjoittajan pitkään jatkunutta omaelämäkerrallista muistelukerrontaa. Muistelu ja oman elämän jäsentäminen kertomalla kuvaavat ilmiöinä aikakauttamme. Yhä enenevässä määrin ilmestyy julkisuuden henkilöiden omaelämäkertoja, tutkimuksia marginaaliryhmien kerrotuista kokemuksista tai kansalle suunnattuja omaelämäkertakilpailuja ja -kurseja. Erilaiset sosiaalisen median tarjoamat blogit, Facebook ja Instagram ovat hyviä esimerkkejä uusimmasta elämänjulkaisemista ja omaelämäkerrallista tunnustamista. Muistelun, kerronnan ja elämänjulkaisemisen funktioita on paljon ja tuskin on olemassa yhtä kattavaa vastausta selittämään ihmisten kerronnan tarvetta. Muistelun ja kerronnan motiivit ovat varmasti osittain syntyneet jälkiteollisen yhteiskunnan hajanaisuuden kokemuksista, joita ihmiset kompensoivat itsensä ja ympäristönsä tarkastelulla. Muistelu ja kerronta toimivat tapoina kiinnittyä johonkin, edes hetkellisesti. Kerronta voi olla myös reaktio huoleen aidon ja pysyvän katoamisesta. Erityisesti vanhemmilla ihmisillä yhtenä kerronnan motiivina on halu säilyttää ja välittää katoavaksi kokemaansa perinnettä.

Muistelulla on mahdollista etsiä selityksiä elämäntapahtumille, omalle persoonalle tai mahdollisille kriiseille ja ongelmille. Muistelu ja elämästä kertominen ovat yksilön keinoja rakentaa itsestään ehyttä persoonaa. Vaikka tämä eheys onkin kuvitteellista, saattaa prosessista olla yksilölle suurta hyötyä. Muistelu ja kerronta merkitsevät näin mahdollisuuksia itsensä toteuttamiseen, sekä oman erityisyyden ja yksilöllisyyden korostamiseen. Esimerkiksi erilaiset identiteettipolitiikat rakentuvat yleensä vähemmistöjen jäsenten yhteneväisille muistoille ja niistä kertomiselle.

Suomessa on jo usean vuosikymmenen ajan kerätty muistelua ja elämänhistoriallisia kuvauksia perinnekirjastoihin. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkisto on esimerkiksi järjestänyt erilaisia perinteenkeruukilpailuja yli sadanviidenkymmenen vuoden ajan. Kilpailut ja keruut ovatkin olleet poikkeuksellisen suosittuja Suomessa. Niihin vastaavat kaiken tyyppiset ihmiset, Katariina Eskolan mukaan ”ketkä tahansa meistä” (Eskola 1998, 47). Kaikkia vastaajia yhdistää kui-

tenkin epäilemättä halu kertoa omasta elämästä ja tarve merkityksellistää elämäänsä kirjoittamalla. Vastaajista löytyy ihmisiä, jotka kirjoittavat halukkaasti aina kun kehoitetaan ja joiden identiteettiä keruihin vastaaminen määrittelee.¹ Tällaisia aktiivivastaajia voisi nimittää jo *kirjoittaen eläviksi*.

Tässä tutkimuksessa perehdyn yhden aktiivikirjoittajan teksteihin. Kyseessä on luovutetun Karjalan Pyhäjärven pitäjässä Noitermaan kylässä vuonna 1919 syntyneen Toini Pelkosen² kirjoitukset. Tutustuin Toinin teksteihin ensimmäisen kerran työskennellessäni kesällä 2001 SKS:llä. Työharjoittelun ohella tavoitteenani oli löytää aihe tulevalle pro gradu-tutkielmalleni. Koska arkistojen aktiivivastaajia ei ollut Suomessa liiemmin tutkittu, aktiivikirjoittaminen alkoi tuntua mielenkiintoiselta ja ehdottomasti tutkimisen arvoiselta aiheelta. Kulttuurihistoriallisesti olin kiinnostunut erityisesti talvi- ja jatkosodasta, sekä naisen asemasta niissä. Toivoinkin löytäväni aktiivikirjoittajan, joka olisi 1900-luvun alkupuoliskolla syntynyt sodan kokenut nainen. Ajattelin myös, että jos kirjoittaja olisi vielä elossa, voisin hyödyntää ajallisesti tuoreitakin kirjoituksia.

Yksi työtehtäväni oli analysoida SKS:n keruuseen *Firman juhlat. Työyhteisöjen tapakulttuuria* vuosina 2000–2001 lähetetyt kirjoitukset. Analysoidessani kyseisen keruun kirjoituksia viehätyn erityisesti erään naisen tekstistä. Kyseessä oli Toinin kirjoitus ja aloinkin kartoittaa mihin muihin keruihin ja kilpailuihin hän on vastannut. Pian minulle selvisi, että Toini on yksi arkistolle aktiivisesti kirjoittavista vastaajaverkoston jäsenistä. Olin kiinnostunut myös sukupuolen merkityksistä, naistutkimuksesta ja feministisestä kritiikistä. Tämän johdosta luin seuraavaksi Toinin naisomaelämäkerran, jonka hän oli kirjoittanut arkiston vuonna 1992 järjestämään omaelämäkertakeruuseen *Satasärmäinen nainen*. Toini kirjoittaa siinä kriittisesti ja pohdiskellen naisen asemasta omassa lapsuudessaan ja sota-aikana. Luettuani *Satasärmäinen nainen* -omaelämäkerran keräsin kaikki Toinin SKS:lle lähettämät tekstit. Samalla minulle selvisi, että Toini oli vastannut aktiivisesti myös Museoviraston keruuarkiston järjestämiin keruisiin ja näin tieni veikin Museovirastolle. Aloin pohtia kysymyksiä siitä, miten Toini on jaksanut uskollisesti vastata suurimpaan osaan SKS:n ja Museoviraston kirjoituskeruista, ja mikä on saanut hänet kirjoittamaan niin paljon elämästään. Toini on kirjoittanut seuraavasti Museovirastolle vuonna 1988 lähettämänsä *Sota-ajan nainen*³ kirjoituksen viimeisissä virkkeissä:

¹ Elämän merkityksellistäminen kilpakeruukirjoittamisella on kytkettävissä myös modernimppaan sosiaalisessa mediassa tapahtuvaan elämänjulkaisemiseen. Sari Östman pohtii tutkimuksessaan ”*Millasen päivytyksen tästä sais?*” *Elämäjulkaisijuuden kulttuurinen omaksuminen*, sitä miten esimerkiksi Facebook-päivytyksen suunnitteleminen ja julkaiseminen, muokkaa minuuttamme ja elämäämme (Östman 2015).

² Liitteessä 1 Toinin tarkempi henkilökuva.

³ *Sota-ajan nainen* on Toinin vastaus Museoviraston kyselyyn *34 Naisten elämä ja työpanos sotien 1939–1944 aikana*. Käytän tässä tutkimuksessa vastauksesta nimitystä *Sota-ajan nainen*, joka on Toinin kirjoitukselleen antama otsikko.

Tosi hauskaa on ollut tätä kirjoittaa, itkeä ja nauraa. Lukea vanhoja kirjeitä ja hasua päiväkirjaa. Elää uudelleen monet tapahtumat jo unhoon jääneet ja panna tälle ”viimeiselle suoralle” matkaevääksi. Päivät päälletysten, päällimmäisiksi paremmat. (MV/ 34/200/1988)

Lainauksesta tulee esille se, miten kerronta on aina valintaa siitä mistä kertoo ja mitä jättää kertomatta. Toisaalta kerronta voi täyttää myös jonkin poissaoloa tai muuten vain rikastuttaa elämää kuten mikä tahansa muukin harrastus. Kirjoittaminen on merkinnyt Toinille paljon. Se on ollut elämäntapa, josta on saanut mielihyvää, kiitosta ja myönteistä palautetta. Toini on epäilemättä aktiivikirjoittaja/-vastaaja. Hän on vastannut lähes kaikkiin Museoviraston järjestämiin kyselyihin vuosina 1981–1996, sekä SKS:n keruihin vuodesta 1981 lähtien. Lisäksi Toini on kirjoittanut muutamiin muihin erillisiin arkistojen ulkopuolisiin kilpakeruihin, lehtiin ja kirjoihin. Hän kirjoittaisi edelleen, jos hänen näkönsä sen sallisi.

Keväällä 2004 valmistuneessa folkloristiikan pro gradu -tutkielmassa *Naiseuden rakentuminen omaelämäkerrallisessa kerronnassa* (Hynninen 2004a) tarkastelin sitä, miten omaelämäkerrallinen kirjoittaja neuvottelee ja rakentaa omaa naiseuttaan. Keskityin etupäässä neljään Toinin SKS:lle ja Museovirastolle kirjoittamaan keruutekstiin. Jokaisesta tekstistä oli luettavissa erilainen naiseuden representaatio, riippuen siitä koska ja missä tilanteessa keruuteksti oli kirjoitettu. Lisäksi käytin vertailuja kontekstiaineistona muita Toinin SKS:lle ja Museovirastolle kirjoittamia tekstejä. Tässä väitöstutkimuksessa jatkan Toinin aktiivikerronnan tutkimusta, laajentaen aineistoa, näkökulmaa ja tutkimuskysymysten asettelua. Tarkastelen tarkemmin erityyppisten aineistojen avulla sitä, miten omaelämäkerrallinen subjekti neuvottelee oman itsensä esittämisen tavoista aineistojen risteymissä. Erityisesti olen kiinnostunut kerronnan ja toimijuuden tilanteisesta variaatiosta. Olen lisännyt aineistoon Toinin kirjoittamia julkisia kirjoituksia (eri lehdissä olevat lyhyet omaelämäkerralliset artikkelit ja mielipidekirjoitukset), uusimpia arkistokirjoituksia, arkistojen ulkopuolelle erilaisiin keruihin/kilpailuihin kirjoitettuja tekstejä, sekä suullista kerrontaa eli lainauksia Toinin ja Anna Hynnisen välisistä kohtaamisista. Suullisen aineiston keruuseen olen kehittänyt *affektiivisen haastelumethodin*⁴, jonka avulla tavoitellaan avointa ja spontaania vuoropuhelun prosessia. Haastelemisissa on noussut esille asioita ja teemoja, joista Toini on vaiennut kirjoituksissaan.

Vaikka ”tavallisten” ihmisten aktiivisena jatkuva arkistoihin suuntautunut omaelämäkerrallinen kirjoittaminen on Suomessa - verrattuna useisiin muihin maihin - hyvin suosittua ja arkistoaineistot ovat valtavat, on arkistokirjoittamiseen keskittyvää tutkimusta Suomessa tehty vasta viime vuosikymmeninä. Aiemmin arkistokirjoittamista on käytetty pääasiassa jotakin tiettyä aihetta käsittelevän aineiston keruu-

⁴ ”Haasteleminen” on Toinin käyttämä emic-tason murretermi, joka suomenkielessä kuvaa yleisesti murteella käytävää vastavuoroista ja välitöntä rupattelua. Affektiivisesta haastelemisesta enemmän luvussa 1.6. *Eettinen positio ja reflektiivisyys*.

Toinin kanssa haastelemassa SKS:n juhlissa vuonna 2005. Kuva SKS.

menetelmänä. Kerättyä aineistoa on luettu keskeistä aihetta silmällä pitäen tai kansanomaisten ajattelumallien tutkimusaineistona. Varsinainen arkistovastaaminen ja kirjoittaminen ovat kytkeytyneet lähinnä lähdekriittisiin kysymyksiin. (Esim. Apo 1995.) Kirjoituskilpailu- ja kyselyaineistojen käyttöä folkloristisessa tutkimuksessa lähdettiin kuitenkin tarkemmin pohtimaan 1990-luvulla. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Elias-jäsenlehdessä 4/1993 julkaistussa Satu Apon tekstissä *Kirjoittavat kertojat. Teemakirjoittaminen – folkloristiikan ”näkömätön” aineistonhankintamenetelmä* Apo käsittelee aiemmin erittelemätöntä menetelmää, sekä esittelee erilaisia metodologisia pohdintoja siitä, miten arkistoaineistoa voisi lähestyä. Apon kirjoitus sisältää tärkeitä ja käyttökelpoisia metodologisia ehdotuksia, kuten käsitteet *kirjoittava kertoja* ja *teemakirjoittaminen* (Apo 1993a, 12–15; ks. myös Apo 1995, 173–186).

Muutamista aikakauden tutkimuksista mainittakoon esimerkiksi Ulla-Maija Peltosen folkloristiseen muistitietotutkimukseen sijoittuva väitöskirja *Punakapinan muistot* (1996), jossa Peltonen tarkastelee vuoden 1918 jälkeen muotoutunutta työväen kerrontaa. Aineistonaan hän käyttää esimerkiksi arkistojen keruiden tuottamia muistitieto- ja perinneaineistoja. Jyrki Pöysä on vuorostaan tutkinut väitöskirjassaan *Jätjän synty* (1997) itäsuomalaista metsätyöperinnettä SKS:n vuonna 1969 järjestämän jätkäperinteen kilpakeruun tuottaman aineiston pohjalta. Pöysä on tarkastellut tutkimuksessaan muun muassa keruuviestien retoriikkaa ja vaikutusta vastaamiseen.

2000-luvun alkuvuosikymmenellä on ollut havaittavissa arkistokirjoituksiin, omaelämäkerralliseen kirjoittamiseen ja kirjoittaviin kertojiin suuntautuva folkloristisen tutkimuksen uusi aalto, joka on synnyttänyt liudan kirjoitettuun muistelukerrontaan keskittyviä väitöstutkimuksia. Pauliina Latvala on tutkinut väitöskirjassaan *Katse menneisyyteen. Folkloristinen tutkimus suvun muistitiedosta* (2005) sitä, miten suomalaiset jäsentävät ja tuottavat historiaa suvun muistitiedon kautta. Aineistonaan Latvala käyttää SKS:n vuonna 1997 toteuttaman ”Suvun suuri kertomus” -kilpakeruun kirjoituksia. Kirsi Laurén on tutkinut väitöskirjassaan *Suo – sisulla ja sydämellä. Suomalaisten suokokemukset ja -kertomukset kulttuurisen luontosuhteen ilmentäjänä* (2006) nykypäivän suomalaisten omakohtaisiin suokokemuksiin perustuvia kirjoitettuja elämäkertoja ja elämyskertomuksia. Kirjoitukset ovat vastauksia Suoseuran ja Maaseudun Sivistysliiton vuonna 1998 järjestämään *Suotarina* -kirjoituskilpailun. Mari Hatakka on vuorostaan tutkinut folkloristiikan väitöskirjassaan *Nainen, mies, rakkaus, seksi - Heterosuhteen kulku, kulttuurinen malli ja sitä selittävät diskurssit kahden omaelämäkertaa-aineiston valossa* (2011) suomalaisten naisten ja miesten omaelämäkertojen sisältämiä parisuhdekuvauksia ja parisuhteen kulttuurisia malleja. Aineistonaan Hatakka käyttää SKS:n ja Kalevalaisten Naisten Liiton järjestämän *Satasärmäinen nainen* -elämäkertakirjoituskilpailun (1990–1991) sekä SKS:n ja Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan järjestämän *Eläköön mies* -elämäkertakirjoituskilpailun (1993) tekstejä. Taija Kaarlenkaski on tutkinut arkistoaineiston pohjalta, miten suomalaista lehmäsuhdetta esitetään ja rakennetaan kirjoittamalla tuotetussa aineistossa väitöskirjassaan *Kertomuksia lehmästä. Tutkimus ihmisen ja kotieläimen kulttuurisen suhteen rakentumisesta* (2012). Aineistonaan Kaarlenkaski käyttää SKS:n ja Maaseudun Sivistysliiton vuonna järjestämän lehmäaiheiseen kirjoituskilpailuun *Ei auta sano nauta* -kirjoituskilpailu tekstejä (2004). Tuorein tutkimus on Ulla Savolaisen väitöskirja *Muisteltu ja kirjoitettu evakkomatka. Tutkimus evakkolapsuuden muistelukerronnan poetiikasta* (2015), jossa Savolainen tarkastelee kirjoittajien evakkomatkalleen tuottamia merkityksiä. Aineistonaan Savolainen käyttää Karjalan liiton vuonna 2004 järjestämän *Lasten evakkomatkat* -muistelukirjoituskeruun tekstejä.

Edellisissä arkistokirjoituksiin keskittyneissä väitöstutkimuksissa on keskitytty usean eri kirjoittajan teksteistä kerättyyn aineistoon. Sitä vastoin yhden ihmisen aktiivikirjoittamista ei ole Suomessa vielä aiemmin tutkittu.⁵ Osaltaan tämä on mitä ilmeisimmin johtunut aineiston oletetusta puuttumisesta. Tämä tutkimus on ensimmäinen, jossa keskitytään yhden aktiivikertojan kirjoittamalla tuottamaan aineistoon. Tuon tutkimuksessani esiin, miten aktiivikirjoittajan tuottama aineisto mahdollistaa tiettyjen kirjoittamiseen ja kerrontaan, mutta myös arkistoinstituutioon liittyvien erityiskysymyksien tarkastelun. Usein ajatellaan, että tärkeät oman elämän avainker-

⁵ Yksittäisen ihmisen (varioivaa) kerrontaa on tutkittu ainoastaan haastatteluaineiston kautta (esim. Siikala 1984; Kaivola-Bregenhøj 1988; Koskinen-Koivisto 2013).

tomukset ovat stabiileja ja immuuneja kerronnan merkityksen tilannekohtaiselle variaatiolle (ks. esim. Kaivola-Bregenhøj 1988, 306). Tämän lisäksi kirjallista kerrontaa on pidetty suullista kerrontaa varioimattomampana (esim. Honko 2000, 3). Pysin tutkimuksessani osoittamaan, miten nämä oletukset eivät välttämättä pidä paikkansa. Myös kirjoitettu omaelämäkerrallinen muistelukerronta varioi tilannekohtaisesti. Saman kirjoittajan tekstien tarkastelu auttaa näkemään muistelukerronnassa tapahtuvan ajallisuuteen ja kontekstisidonnaisuuteen liittyvän toiston ja varioinnin.

Tarkastelen tutkimuksessani myös kerrontaa/kirjoittamista ohjaavia normeja ja kollektiivisia käsityksiä nostamalla esiin yhteiskunnassamme vallalla olevia valtarakenteita ja rakenteiden muutoksia. Kiinnitän huomion siihen, miten rakenteet ovat vaikuttaneet yksilöön ja hänen minäkerrontaansa, ja toisaalta miten kertojan toimijuus on paikannettavissa muistelukerronnan variaatiosta. Tutkimuksessani on paljon yhtymäkohtia Eerika Koskinen-Koiviston etnologian väitöskirjaan *A Greasy-Skinned Worker – Gender, Class and Work in the 20th Century Life Story of a Female Labourer* (2013). Koskinen-Koivisto tarkastelee tutkimuksessaan yhden ihmisen suullisesti tuottamien mikronarratiivien kautta yksilön kokemuksia, toimijuutta ja kertomuksia suhteessa suomalaisen yhteiskunnan muutoksiin ja kulttuurisiin ideaaleihin. Aineistonaan hän käyttää isoäitinsä Elsan kanssa tekemiä omaelämäkerrallisia haastatteluja. Haastatteluista paikantamiensa mikronarratiivien avulla Koskinen-Koivisto tarkastelee isoäitiään oman subjektiutensa neuvottelijana. Erityisen tarkastelun kohteena ovat kerronnassa muodostuvat intersektionaaliset sukupuolen, luokan ja työn kytkökset.

1.2. Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen rakenne

Kun aloitin Toinin tekstien lukemisen, minulla oli tarve muodostaa jonkinlainen selkeä kuva hänestä. Huomasin kuitenkin pian, että tämä ei tule onnistumaan. Tekstit antoivat hyvin ristiriitaisia viestejä kirjoittajastaan. Välillä Toini vaikutti itsetietoiselta ja eri tilanteisiin hyvin sopeutuvalta naiselta. Välillä tuli kuitenkin esiin kriittinen, pohdiskeleva ja herkempi Toini. Eri teksteistä onkin löydettävissä erilaisia Toini Pelkosia, ei yhtä todellista. Huomasin, etten voi lähteä tulkitsemaan sitä, minkälainen tekstin takaa löytyvä Toini todellisuudessa on. Pääsen kiinni vain siihen, miten hän kerronnalla tuottaa omaa minäkuvaansa. Tämän huomion kautta olen lähtenyt rakentamaan tutkimustani, joka jakautuu kahteen eri analyysiosaan.

Tutkimuksen ensimmäisessä analyysiosassa *II Elämäkertomus ja minäkuvan muotoutuminen* tarkastelen sitä, miten omaelämäkerrallinen subjekti rakentuu osittain valmiina olevissa, mutta avoimissa valta- ja diskurssiverkostoissa. Kysyn, *miten Toini rakentaa kerronnallista naiseuttaan suhteessa muihin sosiaalisen erottelun kategorioihin ja miten erojen suhteet muodostuvat*. Lähestyn pääkysymystä kerronnan kontekstualisoinnilla eli yksilöä ja kerrontaa ohjanneiden konventioiden sekä kulttuurisen, historiallisen ja sosiaalisen ympäristön kartoittamisella. Kontekstualisointi tapahtuu tarkastelemalla sitä, mitkä tekstin ulkoiset ja sisäiset tekijät vaikuttavat ker-

rontaan, millaisia kulttuurisia diskursseja ja ideaaleja Toini seuraa ja mitä mahdollisesti jää kerronnan ulkopuolelle.

Lähden tutkimuksessani myös siitä ajatuksesta, että naiseutta tuotetaan aina suhteessa muihin sosiaalisen erottelun kategorioihin (esimerkiksi luokkaan, rotuun, kansalaisuuteen tai seksuaalisuuteen). En siis käsittele sukupuolta pelkästään naisen erona mieheen, vaan näen sukupuolta määrittävät diskurssit monimutkaisempina ja ristiriitaisempina, kuin pelkkä mies-nainen-dikotomia antaa olettaa. Siksi lähestyn pääkysymystä kerronnassa rakentuvien sosiaalisten erokategorioiden intersektionaalisella luennalla eli erokategorioiden tarkastelemisella suhdeverkostoina ja tilanteisina positioina.

Kerrontaa hallitsevat erilaiset valtarakennelmat, jotka välittävät esimerkiksi kulttuurissamme esiintyviä myyttejä, tapoja ja ideologioita. Ne vaikuttavat yksilöön hänen kertoessaan omista kokemuksistaan, ne rajaavat ja hallitsevat kerrontaa, määrittävät mikä on ”totuus” ja kuinka se tulee kertoa. En kuitenkaan näe kirjoittamista tai kerrontaa ylipäättään vain ja ainoastaan valtarakennelmien johdattelemaksi. Minua kiinnostaa myös se, millaisia mahdollisuuksia kertojalla on kertoa odotuksia vastaan. Onko yksilön mahdollista kerronnan kautta kommentoida normittavia rakenteita tai tuoda esiin riiteleviä merkityksiä? Minua kiinnostavat juuri nämä ristiriidat ja kerronnassa esiin nousevat säröt. Osoitan tutkimuksessani, miten kerronnan ristiriitaisuuksia on mahdollista lähestyä esimerkiksi tarkastelemalla sitä, miten saman kertomuksen eri variantit eli tilanteiset versiot rakentavat erilaisia merkityksiä samalle aiheelle. Erityisesti minua kiinnostaa se, miten kerronnassa vaietaan jostain, ja miten kerronta sisältää mahdollisuuden variointiin.

Toisessa analyysiosassa *III Varioiva minuus* tarkastelenkin kerronnan merkityksen variaatiota yhdistämällä performatiivisen ja positioanalyttisen lähestymistavan. Tutkin muistelukerronnan variaatiota analysoimalla kertojan toimijuutta ja kerronnassa esiintyviä vaihtelevia subjektipositioita. Käytännössä kertojan toimijuus hahmottuu kerronnan tarkan ja yksityiskohtaisen lähiluennan kautta, sekä ennen kaikkea kerronnassa esiintyvien muutosten ja hiljaisuuksien huomioimisen kautta. Variaatioon on mahdollista tarttua hyvin silloin kun käytössä on saman kertojan toistuvaa kerrontaa pitkältä ajanjaksolta. Toisessa analyysiosassa aineistolle esittämäni pääkysymykset kuuluvat seuraavasti: *Millaista kerronnan variaatiota subjektipositoiden vaihtelut saavat aikaan? Miten kerronnan merkitys varioi? Miten kerronnasta on paikannettavissa performatiivinen voima?* Lähestyn kysymyksiä analysoimalla kerronnassa esiintyviä subjektipositioita. Tämä tapahtuu tarkastelemalla positioanalyysin avulla sitä, millaisia tilanteisia positioita kerronnassa rakentuu eli millaisiin asemiin Toini asettuu kertomusmaailman, kerronnan sekä laajempien diskurssien ja ideaalien tasolla. Toisessa analyysiosassa tarkastelen kertojaa eräänlaisina oman subjektuutensa ja elämäkertomuksensa neuvottelijana, jolla on mahdollisuus kerrontaa käyttäen eri tilanteissa neuvotella oman minänsä esittämisen tavoista. Näin muistelu-

kerronnan luennastani muodostuu ennen kaikkea erilaisten kerrontamahdollisuuksien tarkastelua.

Tutkimukseni lopuksi käsittelem kysymystä *kertojan toimijuuden mahdollisuuksista*. Huomioni kohdistuu erityisesti siihen, *miten muistelukertomukset kiinnittyvät kerronnan lisäksi myös vaikenemiseen* eli siihen mitä kulloinkin jätetään sanomatta.

Tutkimukseni koostuu neljästä osasta: johdannosta, kahdesta analyysiosasta ja yhteenvedosta. Ensimmäinen osa *I Johdanto* sisältää kolme lukua. Tässä ensimmäisessä luvussa esittelen tutkimuksen lähtökohtien ja tutkimuskysymysten lisäksi oman teoreettisen ja metodologisen paikantumiseni, sekä paikantumiseni folkloristisen kerronnan tutkimuksen kentälle. Esittelen luvussa tarkemmin myös Toinin kirjoitusharrastuksen. Luvun lopussa pohdin tutkimuksen eettisiä puolia, suullisen aineiston eli affektiivisten haastelujen syntymistä ja affektiivista haastelua aineistonkeruume-todina. Toisessa luvussa käyn tarkemmin läpi tutkimusaineiston muodostumista, järjestelyä ja aineiston alustavaa analyysia. Tutkimus painottuu aineistoanalyysin lisäksi kerronnan performatiivisuuden tarkasteluun ja kolmannessa luvussa hahmottelenkin väitöskirjan laajemman teoreettisen viitekehyksen eli muistelukerronnan performatiivisen lähestymistavan.

Väitöskirjan toinen osa *II Elämäkertomus ja minäkuvan muotoutuminen* koostuu viidestä luvusta. Ensimmäisessä (luku 4) hahmottelen käyttämäni analyysimetodit eli kerronnan kontekstualisoinnin ja erokategorioiden intersektionaalisen luennan. Luvut 5-8 sisältävät varsinaisen analyysin yhteenvedoineen. Tutkimuksen kolmas osa *III Varioiva minuus* koostuu vuorostaan seitsemästä luvusta, joista ensimmäisessä (luku 9) hahmottelen avainkertomusten variaation analyysissa käyttämäni positioanalyysimallin. Luvut 10–15 sisältävät varsinaisen avainkertomusten analyysin. Verrattuna ensimmäiseen kerrontaa kontekstualisoivaan analyysiosaan etenee jälkimmäinen analyysiosa mekaanisemmin noudattamalla positioanalyysin rytmiä. Luvussa 16 tarkastelen positioanalyysin tuloksia. Tutkimuksen viimeisessä osassa *IV Yhteenvedo* eli luvussa 17 kokoan yhteen koko tutkimukseni tulokset ja pohdin kertojan toimijuuden mahdollisuuksia.

1.3. Teoreettinen ja metodologinen paikantuminen

Tutkimuksen laajempi teoreettinen viitekehys on yhdistelmä useista tutkimussuuntauksista, mutta pääosin se muodostuu *sosiaalisen konstruktionismin ja feministisen sekä narratiivisen tutkimuksen* teorioista. Myös käyttämäni menetelmät ovat hyvin moninaiset. Väitöskirjassani onkin havaittavissa selkeä menetelmä- ja teoriatriangulaatio eli erilaisten metodien ja teorioiden käyttö yhtä aikaa (Eskola & Suoranta 1998, 68–69). Aineistoni alustavina analyysimeteodeina käytän esimerkiksi *kerronnan osallistuvaa ja temaattista luentaa* sekä *lähilukua*. Varsinaisissa kerronnan analyysissa tukeudun vuorostaan *kerronnan kontekstualisointiin, intersektionaaliseen luentaan ja positioanalyysiin*.

Epistemologisesti tutkimukseni paikantuu sosiaaliseen konstruktionismiin ja siihen kytkeytyviin *diskurssi-*, *performatiivisuus-* ja *positiointiteorioihin*. Sosiaalinen konstruktionismi⁶ ei näe muistelemista, kielen käyttöä eikä kerrontaa todellisuuden heijasteina eli välineinä, joilla ilmaistaisiin tai saavutettaisiin tietoa olemassa olevista faktoista. Tutkimukseni yhtenä tavoitteena onkin kyseenalaistaa omaelämäkertojen dokumentaarista luentaa. Tekstejä analysoidessani huomioin kirjoittamisen/kerronnan kontekstuaalisuuden. Näen kertojan olevan sidoksissa laajempiin kulttuuriin merkityksiin, joiden puitteissa hän kertomustaan kertoo. Muistelukertomus ei ole tapahtumien suora heijastus, vaan elämäntapahtumista tehty rekonstruktio, jonka kertoja muokkaa kulloiseenkin tilanteeseen sopivaksi. Siksi keskityn kerronnallisten ja kulttuuristen konventioiden paikantamiseen kerronnasta, en ”muistellun tiedon” esiin tuomiseen. En tarkoita, etteikö omaelämäkerrallinen muistelukerronta olisi totuudellista kertojalleen. Se on kokemuksellisesti hyvinkin totta. Tutkimuksellinen otteeni ei kuitenkaan tähtää tosien tai epätosien lausumien määrittelyyn, vaan kerronnan prosessuaalisuuden, moninaisuuden ja variaation tarkasteluun. Tavoitteenani on tuoda esille kerronnan tuottamisen ehtoja ja niitä kerronnan keinoja, joilla kertoja rakentaa elämäkertomustaan kokonaiseksi. Samalla nostan esiin kerronnassa ilmeneviä ristiriitaisuuksia ja säröjä.

Kerronnan tutkimuksessa sijoitun niin sanottuun laajempaan kerronnalliseen käännteeseen ja foucault'laiseen diskurssiteoreettiseen perinteeseen kytkeytyvään performatiiviseen lähestymistapaan. Tutkimukseni kattavana teoreettisena viitekehäksenä toimii erityisesti feministifilosofi Judith Butlerin kehittänyt performatiivisuusteoria, jota kehitellen tutkimuksessani omaelämäkerrallisen muistelukerronnan analyysiin. Diskurssiteoreettinen ja performatiivinen lähestymistapa eivät allekirjoita ajatusta kertomuksen universaalista ja kognitiivisesta syvärakenteesta, vaan ne keskittyvät erityisesti kerronnassa esiintyvien valtasuhteiden ja niiden risteymien analyysiin, subjektin toimijuuden ehtojen tarkasteluun ja kerronnan ristiriitaisuuksien paikantamiseen. Kerronnan performatiivisuutta analysoidessani sovellan ja kehitellen yhteiskuntatieteilijä Marja Kaskisaaren tulkintoja omaelämäkertojen performatiivisuudesta (esim. Kaskisaari 2000 & 2003). Positiointiteorian kohdalla tukeudun vuorostaan folkloristi Jyrki Pöysän positioanalyttisiin kerronnan tutkimuksiin (esim. Pöysä 2009 & 2015).

Tarkastellessani kerronnallisten/kulttuuristen sääntöjen vaikutusta kerrontaan ja kertojan toimijuuteen, paikantuu työni myös sukupuolentutkimukseen ja feministiseen intressiin. Feministisen tutkimuksen yhtenä lähtökohtana on tilanne, jossa yhteiskunnan rakenteiden katsotaan toisarvoistavan subjektia. Feministisen analyysin pyrkimyksenä ei ole ainoastaan marginalisoivien rakenteiden paljasta-

⁶ Sosiaalisesta konstruktionismista enemmän alaluvussa *Kerronnan syvärakenteista kerronnan prosessuaalisuuteen*.

minen, vaan myös sen tarkasteleminen miten ja miksi nämä rakenteet ovat syntyneet erilaisen vallankäytön seurauksena, miten ne vaikuttavat yksilöön ja miten yksilö pyrkii mahdollistamaan toisenlaisen elämisen ja olemisen tilan. (ks. esim. Liljeström 2004.) Käytännössä tutkimukseni tuo esiin esimerkkejä siitä, miten kirjoittaminen kytkeytyy perinteisen naiskuvan uusintamiseen ja esittämiseen, mutta myös sen purkamiseen. Näin näkökulmani politisoi *kirjoittamisen sukupuolen neuvottelun paikaksi*.

Epistemologisesti työni asettuu feministisen tutkimuksen kentälle performatiivisuusteorian myötä. Sen avulla on mahdollista paikantaa niitä tapoja, joilla valtarakennelmat pitävät subjektia hallinnassaan. Samalla performatiivisuus keskittyy siihen, miten subjektilla on toisin toistamalla mahdollisuus huojuttaa ja vastustaa valtarakennelmia. Metodologisesti feministisen tutkimuksen perinne näkyy työssäni erityisesti omaelämäkerrallisen muistelukerronnan *osallistuvalla ja intersektionaalisella luennalla*. Osallistuva luenta edustaa sellaista omaelämäkerta-/tekstintutkimusta, jossa omien tutkijan tunteiden reflektointi on erityisen tärkeässä asemassa. Intersektionaalisessa luennassa huomioidaan, miten yksilön elämään vaikuttavat sukupuolen lisäksi myös muut erot kuten esimerkiksi rotu, luokka, ikä tai seksuaalisuus.

Tutkimukseni sitoutuu feministiseen perinteeseen myös hahmottelemani affektiivisen haastelemisen kautta, jota käytän suullisen aineistoni keruumenetelmänä. Käsittelen Toinin ja itseni välisiä tapaamisia eli haastelutilanteita affektiivisina, ruumiillisina ja uutta luovina tapahtumina. Affektiivisen haastelemisen taustalla toimii ajatus kerronnasta, ei pelkästään tekstuaalisena, vaan myös materiaalisena prosessina, jolloin kerrontahetken ja siihen osallistuvien subjektien kohtaamisen merkitykset huomioidaan tutkimuksessa tarkemmin.

1.4. Omaelämäkerrallisen muistelukerronnan tutkimus

Folkloristiikan kentällä tutkimukseni paikantuu henkilökohtaisen ja omaelämäkerrallisen kerronnan tutkimukseen. Aina 1900-luvun puoleen väliin asti suomalaista folkloristiikkaa leimasi kansallisromanttisista virtauksista ammentava maantieteellishistoriallinen tutkimusparadigma, joka keskittyi tarkasti määriteltyjen perinnelajien varhaisvaiheiden, kulkeutumisen ja muuntumisen selvittämiseen. Paradigmaan liittyi anonyymi perinne käsitys, joka sivuutti perinteentaitajan ja kertojan yksilöllisen panoksen. Kertojaan kohdistui siinä määrin mielenkiinto, miten hyvin hän onnistui välittämään tutkimuskohteena olevaa kansallista perinnettä autenttisena. Perinteentaitajan tai kertojan perinteelle antamia merkityksiä ei kuitenkaan vielä huomioitu, vaan häntä kohdeltiin ainoastaan perinteen passiivisena siirtäjänä. Kaikki muistelulla tuotettu henkilökohtainen kerronta miellettiin pitkälti yksilölliseksi, vapaamuotoiseksi ja tosiasioissa pitäytyväksi muistitiedoksi. Näin ”varsinainen” folklore asettui muistitiedon vastakohtaksi: folkloren tuli olla periytyvää, perinteistä, sepitettyä ja

yhteisöllistä. Muistitiedosta ja omakohtaisesta muistelukerronnasta saattoi vain pitkällisen toiston myötä kehittyä kollektiivitradiotiota ja näin folklorea. (Hautala 1954, 255; Dégh 1995, 28; Aro 1996, 45; Ukkonen 2000a, 12; Ukkonen 2000b, 1.) Lajinäkökulman vaikutuksesta kertomusperinteen tutkimus keskittyi selkeästi määrittyneiden kansanperinteen lajien (sadun, myytin, tarinan, memoraatin jne.) tutkimukseen sekä perinneaineuksen luokittelunkriteerien määrittelemiseen ja lajianalyysiin (ks. esim. Honko 1980).

Kertomusperinteen osalta teoreettiset luokitusperusteet eivät kuitenkaan koskaan onnistuneet täydellisesti. 1960-luvulta lähtien maantieteellishistoriallisen paradigman peruslähtökohtia ryhdyttiin kyseenalaistamaan⁷ osittain tekstilähtöisestä tutkimusperinteestä poikkeavan antropologisen folkloristiikan ja performanssiparadigman⁸ vaikutuksesta. (Lehtipuro 1980, 8.) Kerronnan tutkimuksen painopiste siirtyi vähitellen yksittäisten kertomusten lajianalyysistä konteksti-, ihmis- ja kertojakeskeisempään tutkimukseen, jossa kertojan rooli perinteen muuntajana, kannattajana ja siirtäjänä pyrittiin nostamaan esiin (esim. Ben-Amos & Goldstein, 1975; Honko 1980, 18; Peltonen 2006, 93–94). Esimerkiksi Juha Pentikäinen hahmotti uskontoantropologisessa tutkimuksessaan *Marina Takalon uskonto* (1971) syvätkä tutkimuksen mallin. Mallin avulla hän pyrki selvittämään kulttuurin ja maailmankuvan muodostumista yhden ihmisen kertoman folkloren kautta. Samalla Pentikäinen osoitti yksilötradition suuren merkityksen perinteen säilymiselle. Performanssiparadigman myötä tutkimuksen yhdeksi keskeiseksi tavoitteeksi muodostuikin yksilön ja yhteisön väliseen vuorovaikutukseen perehtyminen (Pentikäinen 1980, 33; Peltonen 2006, 102). Tästä seurasi luonnollisesti se, että perinnetekstien sijasta kiinnostus kohdistui erityisesti suullisesti esitettyihin kertomuksiin, niiden esittäjiin ja esitystilanteisiin.

⁷ Lauri Honko määritteli tuolloin muun muassa ideaalityypin käsitteen. Hongon mukaan perinnelajit tulisi käsittää vain tutkijoiden luomiksi ideaalityypeiksi, luokittelevaksi kategoriaksi, ei todellisuudessa olemassa oleviksi. Näin yksittäisen perinnetekstin ja tutkijoiden luoman ideaalityypin suhde on syytä arvioida kerta kerralta uudelleen. (Honko 1968, 61–66; Ben Amos 1982, 15–16.) Ben-Amos vuorostaan kritisoi Hongon ideaa ja esitti, että tutkijan luoma ideaalityyppi ei aina sovi yhteen paikallisten perinnelajien eli reaalisten lajien kanssa (Ben-Amos 1982, 15–28; ks. myös Huuskonen 2004, 104–107).

⁸ Suurin kritiikki tekstikeskeiseen tutkimussuuntaan tuli ns. performanssiparadigman myötä. 1970-luvulla yhdysvaltalainen folkloristiikka nosti esiin perinteen käytön ja käyttötilanteet eli esitykset, joihin tutkimuksen tulisi keskittyä kontekstoimattoman arkistoaineiston sijasta. Performanssitutkimuksessa analysoidaankin yksityiskohtaisesti esitystilanteiden eli performanssien perinteelle tuottamia merkityksiä. (ks. esim. Bauman 1986, Hymes 1972, 50.) Performanssiparadigmaan on vaikuttanut erityisesti Erving Goffman osoittaessaan, miten ihmisten arjen toistuvia toimintoja voidaan tulkita kulttuurisina esityksinä (Goffman 1959). Goffmanin teorialta kulttuurisista esityksistä ovat toimineet myös mm. puheen etnografian ja etnometodologian taustalla (Fine & Speer 1992, 2–5).

Performanssiparadigman ja perinnelajinäkökulman kriisiytymisen⁹ myötä henkilökohtainen ja kokemusperäinen muistelukerronta, kiteytymätön kertomusperinne ja muistitieto hyväksyttiin vähitellen mukaan folkloristisen kerronnan tutkimuksen piiriin (esim. Shuman 2005; Klein 2006, 8–11). Viime vuosikymmeninä Suomessa onkin tehty paljon folkloristista muistelukerronnan tutkimusta haastatteleamalla kerätyn suullisen aineiston kautta. Kenttätöihin pohjaavat tutkimukset huomioivat haastattelulla syntyneen suullisen kerronnan identiteettiä tuottavana ja muovaavana toimintana, jonka syntyyn myös tutkijalla on oma vaikutuksensa (ks. esim. Kaivola-Bregenhøj 1999; Ukkonen 2000; Marander-Eklund 2000; Vakimo 2001; Koskinen-Koivisto 2013). Esimerkiksi Laura Aro tarkastelee väitöskirjassaan *Minä kylässä: identiteetikertomus haastattelututkimuksen folklorena* (1996) maaseudun kyläkulttuurin jäsenten identiteetikertomuksen muotoutumista usean eri ihmisen haastattelujen pohjalta. Taina Ukkonen vuorostaan käsittelee väitöstutkimuksessaan *Menneisyyden tulkinta kertomalla* (2000) muistelupuhetta eri kerrontalajien näkökulmasta. Tuorein tutkimus on Erika Koskinen-Koiviston väitöskirja *A Greasy-Skinned Worker – Gender, Class and Work in the 20th-Century Life Story of a Female Labourer* (2013), jossa Koskinen-Koivisto tutkii elämäkertahaastattelujen pohjalta sukupuolen, luokan ja työn muutoksia vuonna 1927 syntyneen työläisnaisen elämässä.

Aineistojen ja tutkimusten karttuessa erityyppistä elämäkerrallista kerrontaa on ryhdytty tutkimuksessa nimeämään esimerkiksi *henkilökohtaiseksi kerronnaksi*, *kokemuskerronnaksi* tai *muistelukerronnaksi* (ks. esim. Ukkonen 2000, 12, 21). Henkilökohtaista kerrontaa ovat määritelleet useat eri tutkijat. Sandra Stahlin mukaan henkilökohtainen kerronta (personal narrative) on omia kokemuksia kertavaa minä- ja proosamuotoista todellisiin tapahtumiin perustuvaa kerrontaa (Stahl 1989, 12). Leea Virtanen määrittelee henkilökohtaisen kertomuksen kertojan oma-kohtaiseksi tai lähipiiriään käsitteleväksi kokemukseksi (Virtanen 1982, 173). Sekä Stahl että Virtanen pohtivat molemmat henkilökohtaisen kerronnan folkloristista arvoa sekä henkilökohtaisuuden ja yhteisöllisyyden välistä rajanvedon ongelmallisuutta. Esimerkiksi Stahl määrittelee henkilökohtaisen kerronnan osaksi yhteisöllistä kertomusperinnettä, koska yhteisössä on aina olemassa kertomistavan traditio eli henkilökohtaisten kertomusten malli, joka on saanut muotonsa kollektiivisten mallien mukaan (Stahl 1977, 17). Linda Déghin mukaan henkilökohtaisuus ei ole edes käypä luokittelukriteeri, koska kertomukset eivät välttämättä

⁹ Perinnelajikäsitteen kriisiytyminen ei ole kuitenkaan johtanut käsitteen hylkäämiseen kerronnan tutkimuksessa, vaan se on kirvoittanut 2000-luvulla uudenlaisia lajiteoreettisia puheenvuoroja (Koski & Ukkonen 2007, 2). Kiinnostus on siirtynyt tutkijan tekemän tulkinnan sijasta niihin tapoihin, joilla kertojat ja kuulijat itse rakentavat merkityksiä. Kyse on tällöin ennemminkin diskurssin lajeista, genreistä, eikä enää vain leimallisesti perinteen lajeista. (Koski 2011, 50.) Genren käsitteestä on tullut avoin, tilannesidonnainen ja muuntuva. Genrestä ei voi tehdä selkeitä ja pysyviä määritelmiä, vaan se sisältää kulttuurisidonnaisia konventioita, jotka myös muuttuvat ja uudistuvat. (Briggs & Bauman 1992, 141–145; Siikala 2000, 218–220.)

pohjaa omakohtaisiin kokemuksiin ja kaiken muunkin kerronnan kautta yksilö nostaa esiin omalle elämälleen tärkeitä asioita (Dégh 1995, 73–75). Termiä kokemuskerronta on käyttänyt mm. Tuija Hovi tarkastellessaan kokemuskertomuksia uskonnollisen vakaumuksen rakentajina. Hovin mukaan termi kokemuskerronta korostaa paremmin sitä, että kerrottava kokemus ei ole välttämättä kertojan oma. Kerrontaan vaikuttaa aina kollektiivinen uskonnollinen selitysjärjestelmä. (Hovi 1996, 112.)

Tässä tutkimuksessa käytän termejä *omaelämäkerrallinen muistelukerronta* ja *muistelukertomus*, jotka molemmat toimivat koko aineistoni kattotermeinä. Toini vastaa yleensä keruuesitteissä esitettyihin kysymyksiin ja teemoihin, mutta useimmiten laveasti ja omista kokemuksista käsin. Näen Toinin arkistokirjoitukset ja muut keruukirjoitukset, lehtikirjoitukset ja myös haasteluilla syntyneet suulliset kertomukset omaelämäkerrallisena muistelukerrontana, vaikka niillä kaikilla on toki omaan spesifimpään lajityyppiin liittyviä ominaisuuksia. Omaelämäkerrallinen muistelukerronta muodostuukin erilasten elämäkertomusten skaalasta. Tutkimuksessani muistelukertomus rinnastuuakin genrenä *elämäkertomukseen*. Vuorovaikutuksessa syntyvä elämäkertomus on prosessinomainen ja päättymätön kertomus. Se on myös muuntuvainen subjektin muotoillessa sitä aina uudestaan ja uudestaan koko elämänsä ajan. Elämäkertomusta onkin kuvattu rakenteellisesti epäjatkuvaksi. Sillä ei ole konventionaalista ja selkeää rakennetta tai muotoa, vaan se voi koostua muun muassa muistelmista, kronikoista, selityksistä tai puhetavoista kuten esimerkiksi dialogista. (Komulainen 1998, 73; Linde 1993, 25–37; Ukkonen 2000, 33–34; Vasenkari & Pekkala 1999, 65–66; Hynninen 2004.) Laura Aro erottelee elämäkertomuksen ja identiteettikertomuksen toisistaan. Hänen mukaansa elämäkertomus on kertomus elämästäni, kun taas identiteettikertomus on kertomus minusta. Kun elämäkertomus viittaa perinteisempään omaa elämää koskevan kerronnan määritelmään (kertoen mitä minulle on tapahtunut), niin identiteettikertomuksessa pohditaan refleksiivisemmin sitä, kuka olen ja miten minusta on tullut sellainen kuin olen. (Aro 1996, 51–52, 74.) Oman aineistoni kannalta on vaikeaa ja tarpeetontakin erotella elämäkertomusta identiteettikertomuksesta tai minää elämästä. Ne kietoutuvat varsin tiukasti toisiinsa ja rakentuvat molemmat Toinin kerronnassa.

Prosessuaalisuuden, vuorovaikutuksellisuuden ja muuntuvuuden lisäksi omaelämäkerrallinen muistelukerronta määrittyy tutkimuksessani todellisuutta representoivaksi ja kertojan omasta positiosta kerrotuksi henkilökohtaiseksi kerronnaksi, jonka kertoja vakuuttaa pohjautuvan totuuteen. Muistelukerronnan aineksina toimivat omat arkitodellisuuden henkilöt ja tapahtumat.

Kerronnan syvärakenteista kerronnan prosessuaalisuuteen

1960-luvulla alkoi kerronnan tutkimuksessa vaikuttaa performansiparadigman lisäksi myös sosiolingvistinen kerronnan tutkimuksen traditio, jonka mukaan kerron-

nan rakenne noudattaa tiettyjä vakiintuneita kaavoja (Koski 2007, 2). Tiivistettynä sosiologivistisessä lähestymisessä keskitytään kertomusten lainalaisuuksien, rakenteen ja muodon selvittämiseen. Taustalla toimii ajatus tiedon käsittelyä ohjaavista kognition peruselementeistä, kuten esimerkiksi *skeemoista, skripteistä tai kehyksistä* (esim. Siikala 1984, 19). Deborah Tannen tiivistää kognitiivisen järjestelmän käsitteistön R.N. Rossilta lainaamaansa käsitteeseen *odotuksen struktuuri* (structure of expectation), jonka pohjalta yksilö järjestää tietoa ja käyttää tätä tietoa tulkitessaan uusia kokemuksia (Tannen 1979 138—139).

Tunnetuin sosiolingvistinen kerronnan hahmotus on William Labovin ja Joshua Waletzky'n määrittelemä kertomuksen syvärakenne¹⁰, jota myös hieman monimutkaisemmatkin kertomukset noudattavat. Heille skeema on niiden oletusten joukko, joka ihmisillä on kertomuksesta. Labovilaisen skeeman takana on oletus siitä, että kertomuksella kuvataan kronologisesti etenevää tapahtumakulkua. Labovilaista kertomusskeemaa on hyödynnetty folkloristisessa kerronnan tutkimuksessa paljon, etenkin tutkimuksissa joissa tarkastellaan kertojan skeemanhallintaa tai kerrontakompetenssia.

Muistin kognitiivisiin rakenteisiin ja skeemoihin liittyvät tutkimukset ovat olleet mm. Annikki Kaivola-Bregenhøj'n metodisina virikkeinä hänen väitöskirjassaan *Kertomus ja kerronta* (1988). Kaivola-Bregenhøj erottelee tutkimistaan kertomuksista Walter Kintschiä seuraten neljä skeemajaksoa: alkutilanteen, ristiriidan, tuloksen ja arvion. Kaivola-Bregenhøj korostaa tutkimuksessaan myös sitä, miten skeemojen lisäksi sosiaaliset tilanteet ja kontekstit vaikuttavat kerrontaan. (Kaivola-Bregenhøj 1988, 25, 36.) Anna-Leena Siikala vuorostaan soveltaa tutkimuksessaan *Tarina ja tulkinta* kognitiivista teoriaa, labovilaista kertomusskeemaa, Teun A. van Dijk'n hierarkkisesti rakentuvaa kertomusskeemaa ja Wallace L. Chafen ajatuksia itse skematisaatiosta. Skematisaatio viittaa prosessiin, jossa ”miellemöykkyjen järjestäminen tapahtuu vakiintuneiden kerronnan mallien eli skeemojen mukaisesti” (Siikala 1984, 26, 30—31, 39, 42—43; van Dijk 1980, 113—116).

Vielä 1990-luvulla vallassa ollut sosiolingvistinen kerronnan tutkimuksen traditio keskittyi kerronnan skemaattisen syvärakenteen hahmottamiseen. Viime vuosikymmeninä folkloristinen kerronnan tutkimus on kuitenkin laventunut yhä enemmän koskemaan myös sitä, mitä kerronta saa aikaan, miten kerronnalla rakennetaan identiteettiä ja miten kerronta on aina valtaan sitoutunutta prosessointia. Aineiston kertomusluonteesta on osittain tullut lähdekriittinen kysymys ja varsinainen tutkimuskohde on ollut kertomuksen sisällössä ja itse kertomisen prosessissa. (Koski 2007, 3.) Muutokseen on vaikuttanut pitkälti niin sanotun narratiivi-

¹⁰ Labovilainen kertomusskeema on abstrahoitu arkikeskustelussa käytetyistä kertomuksista ja se listaa kuusi kertomuksen sisältämää komponenttia: 1. yhteenveto tai tiivistelmä, 2. johdatus/orientaatio, 3. tapahtumien kuvailu/mutkistava toiminta, 4. arviointi, 5. tulos tai ratkaisu ja 6. päättäntä (Labov 1972, 359—370).

sen filosofian¹¹ piirissä tapahtunut narratiivinen käänne. Kerronnan tutkimuksessa narratiivisella käännteellä viitataan jo 1960-luvulla alkaneeseen tutkimusintressien painopisteen muuttumiseen. Painopiste siirtyi pois päin pelkästään tiettyihin konkreettisiin kertomuksiin keskittyvästä tutkimuksesta. Tutkimus alkoi kohdistua itse kertomuksen abstraktioon ja kertomisen prosessiin. Siihen, mikä ja mitä kertomus on, missä sitä käytetään, miten se toimii ja mitä se saa aikaan. (Kreiwirth 2005, 378.)

Narratiivisen käänteen myötä kerronnan realistinen lähestymistapa¹² on kokenut inflaation. Kerrontaa ei enää tarkastella niinkään todellisuuden heijasteena, vaan tutkimuksessa korostetaan ensisijaisesti elämän ja kertomisen kiinteää suhdetta, kertojan kulttuurista kontekstia ja käsitystä tiedon konstruktionistisesta luonteesta. Yleisemmin voidaan puhua yksilöllisen merkityksenannon ja kertomisen tavan sosiaalisuutta korostavasta konstruktionistisesta lähestymistavasta, joka liitetään kielenkäyttöä tarkasteltaessa sosiaaliseen konstruktionismiin¹³. Sosiaalinen konstruktionismi tarkoittaa lähestymistapaa, jonka mukaan koko todellisuus nähdään alati muuttuvana ja sosiaalisen toiminnan kautta rakennettuna konstruktiona (ks. esim. Berger ja Luckmann 1994). Tämä tutkimus pohjaa konstruktionistisen otteeseen, sekä siihen kytkeytyviin diskurssi-, performatiivisuus- ja positiointiteorioihin.

¹¹ Narratiivinen filosofia juontuu perinteestä, jossa on pohdittu inhimillisen kokemuksen ja olemassaolon erityislaatua (Edmund Husserl, Martin Heidegger), inhimillisen ajallisuuden problematiikkaa (Augustinus, Heidegger), inhimillisen toiminnan ymmärtämisen ongelmia (Charles Taylor, Paul Ricoeur, Alasdair MacIntyre), sekä kysymystä hyvästä elämästä (MacIntyre, Taylor) (Hänninen 1999, 17). Narratiivisen filosofian lähtökohdista esim. Hyvärinen 2004a.

¹² Realistinen lähestymistapa viittaa kerronnan lähestymiseen dokumenttina elämästä, jolloin kerrontaa tarkastellaan realistisena todellisuuden heijasteena. Esimerkiksi 1980-luvulla yhteiskuntatieteissä elämäkerrallisen tutkimuksessa painopiste oli pääosin elämässä (bios), kerrotussa reaalihistoriassa, ei itse elämästä kertomisesta (graphy) (Vilkko 1997, 91). Sosiologi ja elämäkertatutkija Daniel Bertauxn mukaan jokainen elämäkerta sisältää runsaasti faktatietoa, joka voidaan tiivistää. Lukemalla mahdollisimman monia elämäkertoja, muodostuu tutkijalle näkemys tiivistettävistä teemoista. (Hyvärinen 1998, 311–312.) Suomessa mm. J.P. Roos tutki 1980-luvulla suomalaisten elämää ja elämäntapaa elämäkertoista välittyvien kuvauksien kautta (mm. teoksissa *Elämäntapaa etsimässä* 1985, *Suomalainen elämä* 1987 ja *Elämäntavasta elämäkertaan* 1988). Realistisessa luennassa omaelämäkerrallisen kerronnan esittämä subjekti viittaa kerronnan ulkopuolelle todelliseen kertojaan. Vastakkainen lähestymistapa elämäkertoihin on niiden tarkasteleminen merkityksiä tuottavina ja välittävinä kulttuurisina teksteinä. Tarkastelun painoutuessa teksteihin ja niiden tuottamisen ehtoihin, huomioidaan myös tekstien ongelmallisuus dokumentteina. (Vilkko 1997, 91–92.) Tutkimukseni paikantuu jälkimmäiseen lähestymistapaan.

¹³ Sosiaalinen konstruktionismi kieltää kielen käytön näkemisen todellisuuden kuvana eli väliin, jolla ilmaistaisiin ja saavutettaisiin tietoa olemassa olevista faktoista. Muutamia sosiaalisen konstruktionismin perusoletuksia ovat mm. anti-essentialismi (asioilla itsessään ei ole olemusta, vaan ne syntyvät ihmisten tekemien tulkintojen kautta), anti-realismi (tietomme ei kuvaa suoraan olemassa olevaa todellisuutta, vaan jokainen rakentaa sen omien tulkintojensa kautta) sekä tiedon historiallinen ja kulttuurinen määrittynisyys. (Willman 2000, 65.)

Narratiivinen tutkimusote ei ole yksi ja yhteneväinen metodi, vaan sen piiristä löytyy useita erilaisia analyysitapoja. Tutkimusotteella viitataan yleisemmin siihen, miten aineistoon suhtaudutaan. Narratiivisen käänteän vaikutuksesta narratiivisuutta on hyödynnetty paljon mm. sosiologiassa, psykologiassa ja muissa yhteiskuntatieteellisissä aineissa (ks. esim. Meuter 2009, 242–262). 1960-luvulla alkaneen käänteän jälkeen narratiivisuuden yksi perusajatuksista on ollut se, että kieli rakentaa todellisuutta ollen myös osa sitä. Ihmisen olemassaolo nähdään siis ainakin joltain osin perusolemukseltaan narratiivisena (ks. esim. Somers 1994). Äärimmilleen vietynä narratiivinen ote viittaa siihen, miten koko elämämme on kertomusta: elämme kertoaksemme ja kerromme elääksemme.

Narratiivisen filosofian ja psykologian lähtökohdista kertomisen ja elämän välistä yhteyttä on tarkastellut muun muassa yhdysvaltalainen psykologi Jerome Bruner, jonka mukaan elämämme on erottamattomissa kerrotusta elämästä. Näin kertomusta ja kokemusta ei voi käsitellä toisistaan irrallisina ilmiöinä. (Bruner 1987, 11–32.) Elämänkertomukset ja kertomukset ylipäättensä ovat näin sekä elettyä elämää että kerrottua elämää. Anni Vilkkko kirjoittaa *tarinoituneesta elämästä* (Vilkkko 1997, 73).

Elämän ja kertomisen tiukkaa yhteenkietoutumista on myös kritisoitu. Filosofin Galen Strawson vastustaa kertomusten elämisen ja ontologisen narratiivisuuden ajatuksia. Hänen mukaansa ihmiset jakautuvat diakronisiin (ajallista jatkumoa ja kertomusta korostaviin) ja episodisiin (hetkeä ja tilannetta korostaviin) ihmisiin, jolloin elämän eläminen kertomuksin on ominaista vain joillekin ihmisille (mm. Strawson, 2004, 428–452).¹⁴ Suomessa muun muassa sosiologi Matti Hyvärinen on pohtinut sekä elämän ja kertomisen suhdetta että narratiivista identiteettiä. Hyvärisen mukaan elämän kokemisessa, erityisesti yksittäisissä hetkissä ja yksityiskohdissa, on kaiken aikaa elementtejä, jotka karkaavat kertomukselta. Esimerkiksi sosiologi Arthur Frankin mukaan sairauden kokeminen on usein niin ruumiillinen ja kaoottinen, että sen kokijalla ei ole vielä kertomuksen syntymisen vaatimaa etäisyyttä tilanteeseen. (Hyvärinen 2004b & 2007; Frank 1995, 98.)

Folkloristiikassa ei varsinaista narratiivista käännettä ole tapahtunut, koska kertomusperinteen tutkimus on ollut erilaisin tavoin aina läsnä. Kuitenkin muilla aloilla tapahtunut käänne on saanut folkloristit pohtimaan omaa alaansa ja omien näkökulmiensa sijoittumista narratiivisen tutkimuksen kentällä (ks. Klein 2006; Ukkonen 2003; Koski 2007; Koski & Ukkonen 2007). Perinteisten perinnejaljen kriisiytyminen ja narratiivinen käänne näyttävätkin avartaneen suomalaista folkloristista kerronnan

¹⁴ Galen Strawson erottelee hetkessä esiintyvän episodisen minäkokemuksen ja narratiivisesti rakentuneen diakronisen minäkokemuksen. Diakroninen minä mieltää itsensä historiallisesti jatkuvaksi kiinnittyen näin sekä menneeseen että tulevaan. Episodinen minäkäsitys ei sitä vastoin keskity ajattelemaan menneisyyttä tai tulevaisuutta, vaan keskittyy ennen kaikkea nykyhetkeen. (Strawson 2004, 430.)

tutkimusta erityisesti muistitietoon¹⁵ ja elämäkerralliseen muistelukerrontaan suuntautuneen tutkimuksen osalta. Perinteiset kertomuksen lajit ovat joutuneet tekemään sijaa henkilökohtaisiin kokemuksiin perustuville kertomuksille. Samalla kerrontaa ja muistitietoa on alettu tarkastella menneisyyden tulkintana ja prosessointina, ei niinkään historiallisen tiedon dokumentaarisena lähteenä. Kärjistäen voidaan havaita, että nykytutkimuksessa kiinnostuksen painopiste on pitkälti kerronnan, kertomuksen, muistin ja muistamisen prosessuaalisuudessa, ei yksittäisissä kertomuksissa (esim. Heimo 2010, 54). Tulkitsenkin, että kerronnan tutkimuksen uusin käänne on myös seurausta siirtymisestä kerronnan kognitiivisten skeemojen paikantamisesta enemmän kerronnan prosessuaalisuuden ja vuorovaikutuksellisuuden tarkastelemiseen. Narratiivisissa analyyseissa on liikuttu itse kielen ja kerronnan rakenteen tarkasta narratologisesta analysoinnista yhä laajempien merkitysten, genrejen, diskursioiden ja kerronnallisten prosessien tarkasteluun. Taustalla on vaikuttanut kriittisempi suhtautuminen sekä narratologiaan tiukasti pohjautuviin että labovilaisiin kerronnan määritelmiin (Georgakopoulou 2007, 31–35).

Michael Bamberg ja Alexandra Georgakopoulou ovat hahmotelleet uusinta käännettä ”pienen” ja ”suurten” kertomusten tutkimuksen erottelun kautta. Aiempi niin sanottujen suurten kertomusten¹⁶ tutkimus on analysoinut kertomuksia erilaisten identiteettien ja todellisuuksien representaatioina. Pienten kertomusten tutkimuksessa kiinnostus kohdistuu kertomusten käyttöön erilaisissa arkisemmissä vuorovaikutustilanteissa, kuten esimerkiksi kahvipöytäkeskusteluissa tai internetin keskustelufoorumeilla. Pienet kertomukset koostuvat usein ainoastaan lyhyistä viitauksista ja ne ovat kertojilleen ja kuulijoilleen niin tuttuja ja arkisia, ettei niiden tarkka selostaminen ole usein tarpeen. Pienten kertomusten analyysi kohdistuu etupäässä puheen sisältöön ja puheeseen kytkeytyviin suhteisiin, ei niinkään kertojien omaelämäkerrallisiin kokemuksiin. Bamberg ja Georgakopoulou kutsuvatkin pieniä kertomuksia vuorovaikutuskertomuksiksi (narratives-in-interaction), joissa tuotetaan ja kokeillaan erilaisia identiteettipositioita. (Bamberg 2006, 139–145; Georgakopoulou 2007, 40, 148; Bamberg & Georgakopoulou 2008, 378–382; Heimo 2010 54–55.)

¹⁵ Muistitiedon ja muistitietohistorian avulla on pyritty tutkimaan mm. aiemmin historiankirjoituksessa sivuutettujen historiaa, jolloin vaiennetuille toimijoille (esim. naisille, etnisille ryhmille, sodassa hävinneille jne.) on haluttu antaa oma äänensä (ks. esim. Kalela 1984; Portelli 1997; Fingerroos & Haanpää & Heimo & Peltonen 2006; Ukkonen 2000a; Savolainen 2015). Tavoitteena on ollut nostaa tavallisen ihmisen ja arjen ääni näkyville. Suomessa on tutkittu paljon muun muassa vuoden 1918 sisällissodan muistamista ja unohtamista (ks. esim. Peltonen 1996, Heimo 2010).

¹⁶ Ranskalainen filosofi ja kirjallisuusteoreetikko Jean-François Lyotard (1984) jakoi ensimmäisenä kertomukset hallitseviin metanarratiiveihin (grand narratives) ja luonnollisiin esimerkiksi keskusteluissa syntyneisiin pieniin kertomuksiin (small stories). Hallitsevat kertomukset ovat implisiittisiä vallalla olevia kertomuksia todellisuudesta ja ne kytkeytyvätkin suurempiin filosofisiin teorioihin. Esimerkkeinä Lyotard mainitsee kristinuskon ja valistuksen. Pienet kertomukset vuorostaan haastavat suuria kertomuksia ja asettavat niitä uuteen valoon. (Boje 2001, 35–39; Ryan 2005, 344.)

Kerronnan tutkimuksessa on käytetty myös käsitettä *mikronarratiivi*, joka voi ilmetä pienenä kertomuksena. Mikronarratiivi on elämäkertomuksen pienempi kerronnallinen kokonaisuus, joka käsittelee merkittävää elämäkokemusta. Sen kerronta on tiivistä ja se ilmaisee ja dramatisoi kertojan elämän tärkeitä asioita. Mikronarratiivien kautta on mahdollista havainnoida erityisesti sitä, miten yksilö suhteuttaa omia elämäkertomuksiaan hallitseviin suuriin kertomuksiin. (Ardivisson 1998, 30; Marander-Eklund 2011, 138, 148; Koskinen-Koivisto 2013, 64–65.)

Pienten kertomusten tutkimus on kohdistunut pääosin suulliseen kerrontaan ja haastatteluaineistoihin, joissa itse kerrontatilanteen vuorovaikutuksellisuus on helposti huomioitavissa. Jokapäiväisessä suullisessa vuorovaikutustilanteessa syntynyt kertomus ei välttämättä aina muodosta koherenttia ja selkeärajaista labovilaista kokonaisuutta, jossa on alku, keskikohta ja loppu, vaan se muotoutuu jatkuvasti kerronnan edetessä ja erottuu näin kirjoitettuna tuotetusta kertomuksesta (Ochs & Capps 2001, 2-3). Suomalaisessa folkloristiikassa pienten kertomusten lähestymistapaa on sovellettu kuitenkin myös kirjoitettuihin aineistoihin erityisesti Bambergin ja Georgakopoloun (2008) muotoileman yksityiskohtaisen positioanalyysin¹⁷ kautta (ks. Salmi-Niklander 2009; Pöysä 2009 & 2010 & 2015).

Pienten ja suurten kertomusten vastakkainasettelua on myös kritisoitu. Esimerkiksi Mark Freemanin mukaan vastakkainasettelussa pienten kertomusten katsotaan olevan usein lähempänä ”todellista ja elettyä” elämää, kun taas suuret kertomukset tulkitaan yksilöstä katsottuna etäisiksi ja abstrakteiksi. Vastakkainasettelun sijasta pienten ja suurten kertomusten tulisi katsoa täydentävän toisiaan, koska myös suurten kertomusten synnyttämä kerronnallinen reflektio on tärkeä osa elettyä elämää ja kokemusta. (Freeman 2006, 135.)

Pohjautuessaan positioanalyysiin ja irrottautuessaan sekä perinteisestä narratologisesta että sosiolingvivistisestä kerronnan analyysistä sijoittuu myös tämä tutkimus niin sanottuun laajempaan uuteen kerronnalliseen käänteeseen. Tässä tutkimuksessa tarkempaan analyysiin valikoitunut aineisto ei koostu jokapäiväisissä vuorovaikutustilanteissa syntyvästä suullisesta arkikerronnasta, vaan se on pääosin eri keruihin suunnattua kirjoitettua kerrontaa. Vaikka olen saanut paljon vaikutteita pienten kertomusten tutkimuksesta ja määrittelemäni avainkertomukset voisi tulkita pieniksi kertomuksiksi, en operoi työssäni pienten ja suurten kertomusten erottelulla sen tarkemmin. Koen, että erottelussa olisi vaarana sortua ainoastaan yleistämään kontekstualisoimani laajemmat diskurssit hallitseviksi suuriksi kertomuksiksi ja Toinin kerronnan sisältämät omaelämäkerralliset ja kokemukselliset kertomukset pieniksi kertomuksiksi. Pieni kertomus voi kuitenkin olla hyödyllinen käsite analysoitaessa yksittäistä kertomusta laajemmassa kertomus kehyksessä, kuten Toinilla esimerkiksi yhtä avainkertomusta suhteessa hänen koko elämäkertomukseensa. Tärkein pienten kertomusten tutkimuksesta saamani idea on huomion kohdistaminen avain-

¹⁷ Positioanalyttisestä tutkimuksesta lisää tämän tutkimuksen luvussa 9.2. *Positioanalyysi*.

Toini kirjoittamassa kotonaan Nummelassa 1990-luvun puolivälissä. Toini Pelkosen kotiarkisto.

kertomuksissa tapahtuviin aluksi vähäpätöisiltä ja huomaamattomilta tuntuviin muutoksiin/variaatioihin. Kerronnalliset muutokset tuovat esiin erilaisia laajempia yhteiskunnallisia prosesseja ja valtarakennelmia, joiden puitteissa kertoja rakentaa omaa kerronnallista minäkuvaansa.

1.5. Toinin kirjoitusharrastus

Toinille kirjoittaminen on tuntunut aina läheiseltä ja rakkaalta. Kirjeenvaihtoa hän on harrastanut koko ikänsä ja tallessa on muun muassa yli 400 kirjeen sota-aikainen kirjeenvaihto, jota Toini ja hänen aviomiehensä kävivät keskenään. Vuonna 1975 eli 56-vuotiaana Toini kirjoitti ensimmäisen keruutekstin Karjalaisen kulttuurin edistämissäätiön keruuseen *Nuoruusvuoteni Karjalassa. Osallistumiseni yhdistys- ja seuratoimintaan*. Toini on vastannut lähes kaikkiin Museoviraston Keruuarkiston (nyk. Kansatieteellinen arkisto) järjestämiin kyselyihin vuosina 1981–1996 ja SKS:n järjestämiin keruihin vuodesta 1981 lähtien. Lisäksi hän on osallistunut muun muassa toiseen Karjalaisen kulttuurin edistämissäätiön keruuseen (*Karjalainen perhe ja suku* 1994), sekä erilaisten lehtien (mm. *Pyhäjärvi*, *Karjala*, *Kotiliesi*, *Eeva* sekä *Kirkko ja kaupunki*) ja yksittäisten järjestöjen järjestämiin kirjoituskeruihin ja -kilpailuihin. Toini on osallistunut myös muutamaani eri tahojen tutkijoiden järjestämiin kirjoitus-

keruihin, kuten vuonna 2003 kirjoituksellaan *Pitkä avioliitto* Kaarina Määtän järjestämään keruuseen suomalaisen seniorin rakkaudesta. Edellisten lisäksi Toini on osallistunut kotiseutujensa muistojen tallentamiseen: 1980-luvulla Toini oli mukana kirjoittamassa talkoilla toteutettua Noitermaan koulupiirin kolmiosaista historiikkia.

Perheenäitinä Toini kertoo kirjoittaneensa aluksi pääasiassa öisin. Hän tunsi perheen olevan hänen työnantajansa, eikä ollut sopivaa kirjoittaa ”työaikana”. SKS:n vastaajaverkkokyselyssä vuonna 1987 ja SKS:n omaelämäkertakeruussa *Elämysten jäljillä* vuonna 1995 Toini on kirjoittanut seuraavasti:

Kasvatuksesta kai johtuu, etten osaa lukea ja kirjoittaa päivällä, niistähän sanottiin lapsena ”turhuuksien turhuus”. Yön hiljaisina hetkinä, kun perhe on nukkunut, olen lukenut tai kirjoittanut. Tarvitsen vähän unta (SKS KRA. VVR I 1355. 1988).

Silloin kun viisi lastani olivat pieninä, en paljon kirjoitellut. Omaisilleni ja mieheni kotiväelle joskus, muutamalle lottatoverilleni ja käkisalmelaiselle ystävälleni. Viimeinen lapseni lähti kotoa 1975, silloin tunsin, on joku harrastus löydettävä. Aloin kirjoittaa Karjalaisen Kulttuurin Edistämisseätiölle. Sain kunniamaininnan *Nuoruusvuoteni Karjalassa* kirjoituksellani. Se innosti. Aloin kirjoittaa Museovirastolle ja kohta Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle. (-) Kirjoittaminen on rikastuttanut elämäni ja vahvistanut heikkoa kotiäidin itsetuntoani. (SKS KRA. EJ 8380–81. 1995)

Heti alussa Toini sai monesta kirjoituksestaan kunniamaininnan, mikä luonnollisesti innosti häntä jatkamaan. Yhtenä parhaista saavutuksistaan hän pitää jaettua toista sijaa Museoviraston järjestämässä keruussa *34 Naisten elämä ja työpanos sotien 1939–1944 aikana* vuonna 1988. Toini kertoi otsikoimassaan *Sota-ajan nainen* -vastauksessa kokemuksistaan lottana lähes 200 sivua. Hän on voittanut muitakin kilpailuja: muun muassa *Perhe syntyi sodan keskellä* -kirjoituksellaan *Kirkko ja kaupunki* -lehden kirjoituskilpailun. Vuonna 2005 Helsingin yliopiston Kulttuurien tutkimuksen laitoksen ja SKS:n järjestämästä *Kuka maatumme puolustaa* -kirjoituskilpailusta Toini sai kunniamaininnan. Marraskuussa kekrin päivänä 2000 Kalevalaseura myönsi Toinille perinteen taitajan ja tallentajan tunnustuspalkinnon. Toini kertoo *Länsi Uusimaa* -lehden tekemässä haastattelussa vuonna 2000:

Olen saanut monia palkintoja kirjoituksistani, mutta Kalevala-seuran palkintoa arvostan ehdottomasti eniten. Se on yhteenveto kaikesta mitä olen kirjoittanut. Toinen tunnustus, josta olen ylpeä, tuli Museoviraston Keruukilpailusta, jonka aiheena oli 'Sota-ajan nainen'. Kilpailussa oli 3200 osanottajaa ja sain jaetun toisen palkinnon. (Länsi-Uusimaa 2000)

Anna-Leena Siikalan mukaan kertojien perinneorientaatio muodostuu niistä intresseistä, joita kertoja tuntee erilaisia perinneaiheita kohtaan. Perinneorientaatio ilmenee ennen kaikkea kerronnan aiheiden valinnassa kehittyen ja muuntuen kertojan koko elämän ajan. (Siikala 1984, 123.) Toinin kirjoitusten temaattinen kenttä on hy-

vin laaja, mikä johtunee jo siitä, että hän on kirjoittanut niin paljon ja kirjoitukset sijoittuvat pitkälle ajanjaksolle (läheemmäs 40 vuotta). Erityisesti Toinin kirjoitukset suuntautuvat lapsuuden, karjalaisuuden, lotta- ja sota-ajan, äitiyden ja perheen merkityksellistämiseen. Toini pyrkii kirjoittamisen avulla välittämään perinnetietoa tutkijoille ja tuleville sukupolville. Teksteistä on paikannettavissa paljon esimerkiksi lottaperinnettä ja perinnetietoa luovutetusta Karjalasta. Perinneaines on kuitenkin ujutettu omakohtaisen kerronnan lomaan. Selkeitä perinnelajeja repertuaarista löytyy muutamia: eniten esiintyy sananparsia ja niistä erityisesti sananlaskuja. Sananparret ovat yleensä Toinin mummon kertomia ja käyttämiä. Toinin kerronnassa ne sijoittuvatkin yleensä Toinin sijasta Toinin mummon suuhun. Toiseksi eniten on erilaisia uskomustarinoita, uskomuksia ja memoraatteja, sekä enneunia ja muita enteitä. Toini käyttää kirjoituksissaan yleensä kirjakieltä, sillä karjalan murretta on hänen mielestään välillä hyvin vaikeaa kirjoittaa. Kirjakielen seassa hän kuitenkin viljelee paljon murre sanoja ja suurin osa Toinin kirjoitusten sisältämisestä vuoro sanoista on kirjoitettu murteella. *Länsi-Uusimaa* -lehden haastattelussa Toini itse on kuvaillut kirjoituksiaan kouluttamattoman ihmisen teksteiksi, joissa kielioppi ei ole aina hiottua:

Kielioppi ei ehkä ole oikein. Käytän myös paljon minulle tuttuja karjalan murteen sanoja. Mutta jos sanoja korjaa, teksti ei enää ole minun kirjoittamaani. (*Länsi-Uusimaa* 2000)

Pääpiirteissään Toinin kerrontaa voi luonnehtia hyvin omakohtaiseksi sekä yksityiseen ja henkilökohtaiseen alueeseen liittyvänään tematiikkaan keskittyväksi. Tarkkoihin etnografisiin kuvauksiin hän päätyy kysyttäessä eli silloin, jos keruuesitteessä niin erikseen pyydetään. Toini onkin itse kertonut kirjoittavansa mieluummin ihmisistä ja elämästä, koska pelkää töistä, esineistä tai työtavoista kertominen ”ei kiehdo” (MV/OMA/61/1992). Toinin teksteistä on havaittavissa se, miten kirjoittamisen taustalla vaikuttaa pidempiaikainen muistelu- ja kirjoitusprosessi. Prosessointi näkyy esimerkiksi viittauksina aiempiin kirjoituksiin tai joidenkin asioiden sivuuttamisessa. Toinin mukaan hän ei ole kirjoittamisen jälkeen juurikaan editoinut tai puhtaaksikirjoittanut tekstejään. Seuraavaksi lainaus kirjeestä:

Kyselit jäsennänkö jotenkin kirjoituksiani? Mietin töitä tehdessäni mistä kirjoitan ja myöskin miten. Se on ensimmäisenä tapetilla. Kirjoitan aivan samassa tahdissa kuin ajattelen. Ehkä sitä varten en pysty kirjoittamaan järjestelmällisesti, aika hyppii. Vaikeaa on kirjoittaa jos ovat valmiit, tarkat kysymykset. Siitä tuli sanomista, miehene sanoi, tuo asia olisi kuulunut tuohon, minäkin sen tiesin, mutta olin kirjoittanut toiseen kohtaan. (Kirje Anna Hynnille 2003)

Toini kuvaa kirjoittamistaan ajattelemisen kaltaiseksi. Jälkikäteen lukiessa aiheet tuntuvat sijoittuvan väärin kohtiin. Ajallisesta perspektiivistä katsottuna Toinin kirjoitukset painottuvat menneisyyteen. Toinin mukaan kirjoittamisen perustana toimivat

pääasiassa omat havainnot. Toisaalta myös läheisten ihmiset muistot ja kerronta ovat toimineet kirjoitusten lähteenä. Esimerkiksi Toinin mummon tarinoita Toini muistaa paljon. Lisäksi Toini kertoo käyttävänsä muistelemisen ja kirjoittamisen apuna erilaisia lähteitä, kuten vanhoja kirjeitä, valokuvia ja päiväkirjoja sekä kirjeitse, haastatteleamalla tai yhdessä muistelemalla saatua toisen käden informaatiota.

Suurin osa on omaa muistitietoa. Soitan tädilleni, naapurin emännälle kirjoitan. Vieraammilta kysyn ensin puhelimesta saanko lähettää kysymykset. (-) Keneltä saan enemmän tietoa, hänet mainitsen. Usein haluan varmistaa asian ja soitan. Heitä en mainitse. (MV/OMA/ 61–63/1992)

Mikä on innostanut Toinia kirjoittamaan niin valtavia määriä arkistoille ja erilaisiin keruisiin? Kirjoittaminen ei ole pelkästään kommunikoiavaa dialogia, vaan se palvelee myös kirjoittajan henkilökohtaisia tarpeita (Kellog 1994, 103). Kerronnan motiiveja voi olla monia. Kirjoittamisen psykologisia motiiveja tutkineet Haapaniemi ja Kuusela (1989) listaavat muun muassa terapeutin motiivin, velvollisuuden siirtää perinnetietoa jälkipolville, palkinnon toivon, halun vaikuttaa, halun saada kirjoitus julkaistuksi sekä kutsumuksen. Motiivit voivat olla myös päällekkäisiä (Vanhatalo 2002), mikä tulee ilmi seuraavassa erään Toinin lähettämän kirjeen katkelmassa:

Luulisi tämän kirjoittamisinnostukseni olleen ajankulku, harrastus ja paluu meneeseen. (-) Ensimmäinen muistelmakirjoitukseni on ollut Lapsuusvuoteni Karjalassa ja seuraava Nuoruusvuoteni Karjalassa. Sain kunniainnoksen ja se innosti. Huomasin lehdissä kyselyjä ja kilpailuja, aloin lähetellä, sain usein palkinnon ja maininnan. Innostuin! (-) Eiköhän se ensin ollut: ajatteleminen on elämistä, muisteleminen uudelleen elämistä. Halusin kohta saada perinteen talteen arkistoille, kun se lisää itseluottamusta. (Kirje Anna Hynnisselle 2005)

Toinin kirjoittamisen motiiveina toimivat ainakin ajan kuluttaminen, palkinnot ja maininnat, elämän jäsennys, tallentaminen ja perinteen keruu jälkipolville. Velvollisuus säilyttää perinnetietoa tuleville sukupolville onkin noussut esille usean kirjoituskilpailun yhteydessä (ks. Peltonen 1996, 107; Pöysä 1997, 42; Latvala 2005, 36, Láuren 2006, 68; Kaarlenkaski 2012, 106). Toini on kertonut *Karjala*-lehden tekemisessä haastattelussa vuonna 1997 kirjoittavansa vanhoista ja jo taakse jääneistä asioista:

Niitä ei sovi sivuuttaa, niistä kertominen on jokaisen kirjoitustaitoisen ihmisen velvollisuus. Sitä paitsi asioiden muistiin merkitseminen antaa paljon, ainakin minulle se on puoli elämää. Jos Luoja on siunannut sinua hyvällä muistilla, niin laita asiat ylös. Perinteen kirjoittaminen on tärkeää, näin jää jälkipolville muisto monesta meistä karjalaisistakin. (Karjala: puolueista riippumaton suomalainen karjalaisten lehti 1997)

Edellisessä lainauksessa korostuu kerronnan merkitys karjalaisen yhteisön muisteluksi eli kerronnan me-henkisyyttä ja ryhmäidentiteettiä painottava funktio. Toisaalta Toinin kerronnassa nousee voimakkaasti esiin myös omaa erityisyyttä ja yksilölli-

syyttä painottava kerronnan funktio. Kirjoittamisen motiiveina ovatkin toimineet esimerkiksi sosiaalisen arvostuksen hakeminen ja omien puutteiden korvaaminen sosiaalisesti arvostetulla toiminnalla (ks. esim. Clark & Ivanič 1997, 116; Sheridan 1993, 37–38). Toini on maininnut kirjoittamisen vahvistaneen heikkoo itsetuntoa:

Kirjoittaessani olen oma itseni, kukaan ei minua hallitse eikä määrää. Julkaiseminen ei ole tärkeää, eikä kirjoituspalkinnotkaan. Totta kai ne kannustavat, tulee mieleen ”Osaanhan minäkin jotakin!”. Luulen että osaan kirjoittamisella parhaiten tulkita ja kertoa tuntojani. Olen muuttunut paljon kirjoittamisen mukana. Se on ollut valtava itsetunnon kohottaja ja voiman antaja! Usein olen elänyt kirjoittamani hetket uudelleen, saatan itkää ja nauraa. Usein yöllä saatoin mennä miehenikin herättämään. Pistääköhän kirjoittamaan tämä nopeasti ympärilläni muuttuva maailma, myös koetut sodat, evakkous, köyhyys ja nyt tämä yltäkyläisyys. (Kirje Anna Hynnille 2005)

Eräs tärkeä kirjoittamisen motiivi onkin sen tuoma mahdollisuus prosessoida tietoa. Kirjoittaessamme käsittelemme tietoa, tuotamme ja järjestämme ideoita sekä asetamme erilaisia tavoitteita. Kerronnassa ei ole koskaan kyse pelkästään tiedon selittämisestä, vaan myös tiedon tuottamisesta ja muokkaamisesta. Kirjoittaja ei voi olla varma siitä millainen valmiista tekstistä lopulta tulee. Päinvastoin kirjoittaminen rakentuu erilaisista oivalluksista ja on näin hyvin prosessuaalinen (Garbe & Kaplan 1996, 5, 121–124). Kirjoittamisessa tärkeää on siis oman mielen sisällön jäsentäminen, kirjoittaminen auttaa tietämään mitä ajattelee. Sen avulla kertoja ikään kuin pyydystää muuten helposti karkaavia mielikuvia ja muistoja (Sandberg 1989, 21; Kellog 1994, 103). Kuten terapiassa, myös kirjoittamisessa tapahtuvalla julkisella paljastamisella oma minuus selkiintyy. Kirjoittaminen siis helpottaa maailmassa olemista, auttaa surussa ja myötälää ilossa. (Hynninen 2011, 288; Koivisto 2007, 104–105.) Yksi tärkeistä motiiveista kirjoittamiselle onkin niin sanottu itseterapia, oman identiteetin rakentaminen. Terapeuttisessa kirjoittamisessa kertoja usein rakentaa kerronnallaan uskottavaa ja loogista minäkerotomusta, josta ristiriidat ja säröt sulkeutuvat ulkopuolelle. (Saarenheimo 1997, 37–40.)

Toini on kirjoittanut kaikki kirjoituksensa aluksi käsin, jonka jälkeen ne on kirjoitettu koneella. Yleensä konekirjoittajana toimi Toinin aviomies Lauri ja Laurin kuoltua joku muu perheenjäsen, usein Irmeli-tytär. Olen kysynyt Toinilta useasti kirjoittiko Lauri aina juuri niin kuin Toini halusi. Toini on vastannut Laurin olleen uskollinen hänen teksteilleen, joskin Lauri välillä saattoi kommentoida tai arvostella Toinin kirjoituksia esimerkiksi turhanpäiväisiin asioihin keskittyviksi:

Käsialaani on tottumattoman vaikea lukea, samoin murretta. Mieheni kanssa otetaan joskus yhteen, hän väittää minun kirjoittavan liian tarkasti asioista. Sanoipa kerran, tuollaisia tekstiä kuin sinä kirjoitat, kirjoittaa jokainen jos vain haluaa. Hän on perusteellinen, moittii minun suomeani. (MV/OMA/61–63)

Olen verrannut useita alkuperäisiä Toinin käsinkirjoitettuja tekstejä konekirjoitettuihin versioihin havaitsematta kuitenkaan mitään muutoksia. Vaikka Lauri ei olisikaan

muokannut Toinin tekstejä konekirjoitusvaiheessa, on hän mitä todennäköisimmin kuitenkin vaikuttanut Toinin kirjoittamiseen. Laurihan toimi aina kirjoitusten ensilukijana, kirjoitusten jotka koskivat myös hänen elämäänsä. On kuitenkin mahdollista lähteä arvailemaan, mistä Toini on vaiennut, tai mitä hän on sensuroinut tietäessään Laurin lukevan tekstit. Toisaalta samaa asiaa voidaan kysyä laajemminkin: mistä ihminen vaikenee ja mitä peittelee kirjoittaessaan esimerkiksi arkistolle?

1.6. Eettinen positio ja affektiivisuus

Eettisyys liittyy tiiviisti valitsemiini lukutapoihin ja paikantaa minut feministisen omaelämäkertatutkimuksen kentälle. Lukutavoilla viitataan aineistojen erilaisiin tulkintatapoihin. Lukemisessa korostuvat lukijan aktiivisuus, tunteet ja paikantuminen, sekä tutkimuksen prosessimaisuus ja elävyys. Näen aineiston luennan alati liikkuvana prosessina, jossa etäisyyden ja läheisyyden rakentuminen kohdetta kohtaan vaikuttavat suuresti analyysiini. Tarkastelen seuraavaksi omassa lukuprosessissani tapahtunutta tunteisiin pohjautuvaa etäisyyden ja läheisyyden välistä liikettä. Tarkastelen niitä tunteita, jotka minulle lukiessa heräsivät ja miten nämä tunteet kokivat muutoksia. Tämän lisäksi esittelen suullisen aineiston keruuseen käyttämäni affektiivisen haastelemisen.

Tunteet lukureitteinä

Toinin tekstien luenta lähti minulla liikkeelle hänen kirjoituksestaan *Firman juhlat. Työyhteisöjen tapakulttuuria*, joka on vastaus SKS:n vuonna 2001 järjestämään samannimiseen perinnekyselyyn. Kiinnostuin Toinin kirjoituksesta, joka oli kuvaus Käkisalmen Kauppiasyhdistyksen pikkujouluista vuodelta 1938. Kyseessä olivat ai-noat firmanjuhlat, joissa Toini on eläessään käynyt. Heti seuraavaksi etsin käsiini *Satasärmäinen nainen* -keruuseen (1992) kirjoitetun omaelämäkerran. Ihastuin siihen. Minua kiinnosti ja innosti tekstissä erityisesti se, miten siinä problematisoitiin sodan aikaista ja jälkeistä äitiyttä.

Kirjallisuudentutkija Lynne Pearce on kehitellyt affektiivisen lukemisen teorian, jossa hän erottelee toisistaan tulkintoja rakentavan *hermeneuttisen luennan* ja *osallistuvan luennan*. Pearcen osallistuvassa luennassa korostuu se, mitä teksti tekee lukijalleen eli millaisia tuntemuksia luenta hänessä herättää. Pearce käyttää luennan yhteydessä termiä *romanssi*, joka toimii hänelle teoreettisena ja metodologisena viitekehyksenä. Lukija romantisoi tekstiä ja tekstin tekstuaalista toista. Hän saattaa esimerkiksi kokea hurmaantumista kohdatessaan ensi kertaa tekstuaalisen toisen. Aluksi kaikki on uutta ja jännittävää. Hurmaantumisen jälkeen saattaa kuitenkin seurata myös negatiivisempia tunteita, kuten pettymystä, mustasukkaisuutta tai menetyksen pelkoa. Kaikki nämä tunteet vaikuttavat luentaan. Pearcen mukaan lukijan tulisikin koko lukuprosessin ajan huomata oma osallisuutensa merkitysten tuottamisessa. (Pearce 1997, 17, 21, 109, ks. Hynninen 2004b.)

Ajattelen myös oman lukuprosessini alkua hurmaantumisena. Lukuprosessin edessä tunteeni kuitenkin muuttuivat. Huomasin, että alussa Toinista muodostamani kuva oli pitkälti haluamani kaltainen. Nimittäin tarttuessani Toinin SKS:n *Karjalaiset elämäkerrat* -keruuseen (1983) kirjoittamaan omaelämäkertaan tunsin pettymystä. Ihmettelin missä oli se humoristinen, analyttinen ja herkkä Toini, josta innostuin. Verrattaessa *Satasärmäinen nainen* -omaelämäkertaan välittyi *Karjalaiset elämäkerrat* -keruun omaelämäkerrasta omaa viattomuutta korostava ja elämää nostalgisoiva, jopa kaunisteleva nainen. Kun luin eri tavoin toistuvia kertomuksia yhä uudelleen ja uudelleen huomasin, kuinka kirjoitukset itsessään olivat ohjanneet minua tietynlaista tulkintaa kohti. Omien aiempien tunteiden tunnistaminen ja myöntäminen tarjosivat nyt tilaisuuden uudelleentulkintaan ja etäisyyden ottamiseen. Usean lukukerran jälkeen esimerkiksi naisten ja erityisesti lottien viattomuuden korostamiselle tietyissä kohdin löytyi historiallisia selityksiä, joita käsittelen tässä tutkimuksessa myöhemmin enemmän. Analyttisempi asemoitumiseni tavallaan etäännytti minua teksteistä.

Pohdin myös rooliani tirkistelijänä. Tirkistelen Toinin elämää kerronnan kautta ja sitten etsin tuosta kerronnasta ristiriitoja. Välillä mietin, onko tämä reilua. Luentani onkin ollut jatkuvaa tasapainoilua omien tunteiden kanssa. Miten voin olla tarpeeksi hienotunteinen tulkitessani Toinin kerronnan sisältämiä ristiriitoja? Missä ovat hienotunteisuuden rajat ja kuinka kauan voin tehdä ainoastaan oikeutta tutkimuskohteelleni? Luenta ei ole koskaan viatonta, vaan siihen vaikuttavat aina tukijan omat intressit. Onneksi tutkijan oma positio ja luennan synnyttämät tunteet voidaan nähdä myös tutkimuksellisenä resurssina. Ne herättävät uusia kysymyksiä ja pysäyttävät pohtimaan omien tulkintojen relevanttiutta tarkemmin. Juuri siksi omia tunteita ja motiiveja tulee huomioida. Oma lukijapositio tulee ottaa vakavasti ja tutkimuksessa tulee olla jonkinasteista lukijan omien lähtökohtien manifestaatiota. Ensin tavoitteenani oli kirjoittaa tunteitani ja prosessin etenemistä tutkimukseeni. Luovuin kuitenkin ajatuksesta, sillä en ole tekemässä biografista tunnustustyötä enkä autoetnografiaa. Kirjasin kuitenkin silloin tällöin erilliseen vihkoon ajatuksiani ja tunteitani luennastani, ja olen palaillut muistiinpanoihini aina ajoittain analyysia tehdessäni. Näin olen pystynyt huomaamaan tulkinnoissani eroja ja muutoksia.

Emotionaalinen ja tunteita refleктоiva luenta ei tarkoita kuitenkaan ns. empaattista eli eläytyvää luentaa. Empaattista luentaa kuvataan usein kokemukselliseksi ja vastaantulevaksi luennaksi, toisen kanssa kokemiseksi. Siinä rakennetaan tulkinnallisia merkityksiä eläytymällä tekstuaalisen toisen elämään ja kerrontaan. Lukijan ja kirjoittajan välille syntyy eräänlainen dialoginen prosessi, josta Anni Vilkkö käyttää Nancy K. Milleriltä lainattua kättely-metaforaa. Kättely on tekstin kautta välittyvä kirjoittajan ja lukijan lukuhetkellä tapahtuva kohtaaminen. (Vilkkö 1997, 185–186; Miller 1980, 258–273.) Kodittomien naisten elämäkertomuksia tutkineelle Riitta Granfeltille empaattinen luenta on eräänlainen hermeneuttis-fenomenologinen

asento, jonka kautta hän pyrkii ymmärtämään kodittomien naisten kokemuksia ja kokemuksille annettuja merkityksiä. Empaattisessa asennossa ollaan avoimia ihmisen kerronnalle ja pyritään kuvittelemaan mitä kertoja ajattelee, toivoo ja tuntee. (Granfelt 1998, 15, 27.)

Feministisen kirjallisuustieteen omaelämäkertakeskustelu on alun perin lähtenyt liikkeelle siitä huomiosta, että perinteinen elämäkertatutkimus on marginalisoinut naisen elämäkerran kirjoittajana (ks. esim. Gusdorff 1980; Miller 1988). Siksi feministisen omaelämäkertatutkimuksen tavoitteiksi ovat usein muotoutuneet mm. elämäkertojen miehisen kaanonin kyseenalaistaminen, näkymättömän naisen esiin nostaminen ja naisten kirjallisen itsen esittämisen erityispiirteiden jäljittäminen. Empaattinen lukutapa onkin kytkettävissä ajatukseen naisten ja miesten tekstien eroavuuksista. Feministisessä tutkimuksessa empaattisella luennalla naiset ovat usein lukeeet ja ymmärtäneet naista etsien yhteistä naiskokemusta. Taustalla on ollut usein ajatus aidosta yhteisestä ja tavoitettavasta naisolemuksesta. Kun naisten ja miesten elämäkerroissa on pyritty näkemään selviä eroja, on naisten tekstien esimerkiksi katsottu keskittyvän elämän yksityiselle alueelle (ihmissuhteet, koti ja perhe) ja miesten vuorostaan julkiselle puolelle (saavutukset työssä, julkisen alueen ja tapahtumat). Naisten yksityistä elämää käsittelevän kirjoittamisen on tulkittu olevan yhteydessä heidän alisteiseen asemaansa patriarkaattisessa kulttuurissa. Naisten kirjoitustyyliä on kuvailtu myös fragmentaariseksi, vastakohtaiseksi miesten koherentille kirjoittamiselle. Myös tätä näkemystä on perusteltu naisten elämäkäytänteillä: kerronnan mallin on katsottu imitoivan tyttären, vaimon ja äidin kokemuksia muiden ihmisten tarpeiden puristuksessa. Muita naisten kirjoitukselle nimettyjä ominaispiirteitä ovat mm. oman minän esittäminen jonkun merkittävän toisen/toisten välityksellä ja suhteessa heihin, sekä taipumus esittää itsensä passiivisina kohteina, eikä aktiivisina toimijoina. (Jelinek 1980.)

Välillä erottelu passiivisten relationaalisten naisten ja autonomisten miesten välillä näytti saavan suorastaan normatiivisia ulottuvuuksia. Naisiin liitetyt ominaisuudet nähtiin ehdottomasti hyveellisempinä kuin miehiin liitetyt. Naisten elämäkertojen erityispiirteiden nimeämistä ryhdyttiinkin kritisoimaan 1990-luvulta lähtien, koska nimeäminen olettaa naiset homogeneiseksi ryhmäksi, eikä huomioi naisten välisiä tai naisten sisäisiä eroja. Kritiikki on kohdistunut myös siihen oletukseen, että nainen olisi automaattisesti perusolemukseltaan tai sosialisatiion kautta passiivinen, fragmentaarinen tai relaationaalinen. (Hyvärinen & Peltonen & Vilkkonen 1998, 7–25.) Esimerkiksi kirjallisuudentutkija Päivi Kosonen hylkää ajatuksen erityisestä naisen lukemisesta ja naisen etsimisestä tekstistä. Hän ei kiellä sitä mahdollisuutta, että naisten omaelämäkerrat osoittautuisivat kauttaaltaan esimerkiksi fragmentaariseksi, mutta hänen mukaansa fragmentaarisuuden itsepintainen etsiminen on usein jonkinasteista *oireellista luentaa*. Oireellinen luenta tuottaa usein halutun lopputuloksen ja näin se on pikemminkin taipuvainen sulkemaan kuin avaamaan erilaisia

merkityksiä. (Kosonen 1993, 45.) Toisaalta luenta on aina henkilökohtaisten motiivien lävistämää ja siksi aina myös jollain tasolla oireellista. Naisen lukemisen tilalle Kosonen ehdottaa siirtymistä naisena/miehenä lukemiseen, eli siihen huomioon, että luemme naisten tekstejä omalla tavallamme, jossa konteksti määrää miten tekstin sukupuoli luetaan (Kosonen 1989, 39). Pitkälti 1980-luvulla vallalla olleen tutkimuksen kritisoiminen ei kuitenkaan tarkoita, ettei sukupuolella olisi enää hyödyllistä käyttöä analyysikategoriana tai ettei naisilta olisi mahdollista löytää omaa erityistä kirjoittamisen tapaa. Päinvastoin. Sukupuoli tulee huomioida tutkimuksessa edelleen tarkasti. Omaelämäkertojen luennassa tulisi kuitenkin välttää yleistämistä ja pyrkiä monivivahteisempaan analyysiin. Sukupuolieroja tai muita eroja ei siis tule jättää huomioimatta, vaan pikemminkin tulee huomioida niiden moninaisuus, tunnustaa erot ja katsoa miten, miksi ja millaisin seurauksin niitä tuotetaan.

Kuten feministisessä tutkimuksessa niin myös elämäkertatutkimuksessa on kyseenalaistettu universaali nais-identiteetti ja naisymmärrys. Samalla on siirrytty mies-naisvastakkaisasettelusta ja erityisestä naiskokemuksesta laajemmalle kentälle, jossa myös rodulliset, seksuaaliset, kulttuuriset ja poliittiset erot huomioidaan. Empaattinen lukutapa kyseenalaistuuakin kiinnitettäessä huomio yksilöiden välisiin eroihin. Marja Kaskisaari on tarkastellut teoksessaan *Lesbokirja* (1995) lesbo-omaelämäkertoja empaattisen lukutavan avulla. Hän kuvaa tätä empaattisen lukijaposition tarjoamaa tietoa asennoitumista *lesbosensitiivisydeksi*. Lesbosensitiivisyys viittaa oman lesbouden kautta saatuun kokemuksellisuuteen, jonka kautta on mahdollista tuntee empatiaa ja ymmärrystä toisia lesboja kohtaan. (Kaskisaari 1995, 17.) Myöhemmin Kaskisaari ei enää tyydy empaattiseen lukutapaan, vaan kysyy millä oikeudella hän tulkitsee lesbojen kokemuksia, millä keinoilla ryhmään kuulutaan ja kenellä on oikeus puhua ryhmän puolesta (Kaskisaari 2000, 22–23). Myös Pearcen tekstistä on löydettävissä empaattisen/eläytyvän tutkimusotteen (vaikka hän ei tätä termiä käytäkään) kritiikkiä. Hänkään ei kiellä luennan empatiaa tai emotionaalisuutta, mutta hänen mukaansa luennassa vallitseva vallan epätasapainottuneisuus tulee huomioida. Hän korostaa, että luenta on aina vallan kyllästävä ja monet ei niin itsestään selvät diskurssit vaikuttava lukijan poliittiseen tekstin koodaamiseen. (Pearce 1997, 225.)

Eläytyminen ja empaattinen ymmärrys tuntuvatkin liian voimakkailta tavoitteilta. Pitäisikö minun pyrkiä samastumaan Toinin henkilöhistoriaan, vaikka se tuntuisi välillä hyvin vieraalta ja kaukaiselta? Ja miten voin perustella ymmärrystäni, olenko voinut tuntee aitoa empatiaa ja miten voin ymmärtämisen kautta saada varmuuden yhteisen merkitysmaailman todellisesta tavoittamisesta? Mielestäni ymmärtämään pyrkiminen ei ole koskaan viatonta ja en pystykään allekirjoittamaan empaattista luenta täysin. Empaattisen luennan hylkääminen ei kuitenkaan tarkoita sitä, että samalla kiellettäisiin luenta emotionaalisen prosessin. Kuten aikaisemmin jo totesin, omia emotioita tulee pikemminkin itsereflektoida. On hyvä pohtia myös omaa eroa suhteessa kirjoittajaan ja tätä eroa ei voi ylikorostaa. Morwenna Griffiths' n mukaan

avoimuus vaatii ensisijaisesti sen huomaamista, että itse on eri, kuin sen tietämistä mitä toinen on tai millaista näkökulmaa toinen edustaa (Griffiths 1995, 43–44).

Toiseus ja sen tiedostaminen ovatkin hyvin keskeisiä elämäkertojen luennassa. Vaikka empaattinen suhtautuminen elämäkertojen kirjoittajiin auttaa ymmärtämään tekstien merkityksiä, ei se kuitenkaan tee kirjoittajien ja tutkijan merkitysjärjestelmistä samanlaisia. (Kaskisaari 2000, 60.) Voikin kysyä, miten pitkälle on mahdollista tuntea empatiaa ja ymmärrystä erilaisia kirjoittajia ja tekstejä kohtaan? Minulle toiseus muistelukerronnan luennassa viittaakin juuri siihen saavuttamattomaan ymmärrykseen, jonka empaattinen lukutapa olettaa tavoittavansa. Voimme vain olettaa ymmärtävämme mitä toinen tarkoittaa, mutta täydellinen ymmärrys on mahdotonta. Ymmärtämättömyyden myöntäminen ei kuitenkaan ole rajoittava tekijä, päinvastoin. Pikemminkin myöntäminen pysäyttää meidät pohtimaan omaa paikantumistamme ja uusien lähestymistapojen soveltamista.

Miten sitten selvitä ymmärtämisen vaateesta ja miten huomioida lukijan ja kirjoittajan väliset erot. Kaskisaari ehdottaa siirtymistä empaattisesta lukutavasta ns. *ruumiin resonointiin*. Ruumiin resonointi korostaa erillisyyttä, ei samuutta suhteessa kerrottuihin kokemuksiin. Se viittaa ruumiilliseen ja erilliseen lukijaan painottaen yksilöllisten ja kokemuksellisten erojen huomioimista. Ruumiillisen lukijaposition kautta tutkija tuo merkityksenantoprosessiin aina oman kokemuksensa, muistinsa ja ruumiillisuutensa. Silti Kaskisaarta lainaten: ”ruumiillinen lukijapositio merkitsee ennen kaikkea erillisyyttä ja eroa suhteessa omaelämäkertoissa kerrottuihin kokemuksiin, ei ymmärryksen syntymistä samuuden ja samanlaisuuden kautta.” Muisteluaaineiston luenta on siis pääasiassa toiseuksien luenta, joka tapahtuu toiseuden alueella. (Kaskisaari 2000, 52, 59–61.) Ruumiin resonoinnin kautta kokemusta ei nähdä vain essentialisena tai fyysisenä, vaan kokemus on myös mielikuvia ja ajatusprosesseja. Lukiessa toisen kokemuksesta tulee jaettu, mutta kuitenkin erillinen kokemus. Lukijan oma ruumis resonoi eri tavoin subjektiiviselta pohjaltaan ja tuottaa samalla merkityksenantoja toisiin ruumiisiin. Näin luenta nähdään aina kaksisuuntaisena prosessina.

Vaikka tunteet ja niiden reflektointi voivat luoda lukureittejä ja uusia tulkinnan väyliä, eivät ne silti johda toisen täydelliseen ymmärtämiseen tai toisen kokemusmaailmaan pääsyyn. En voi koskaan saavuttaa Toinin kertomien tapahtumien merkityslaita. En siksikään, että olen elänyt aivan eri aikana ja erilaisessa kulttuuriympäristössä. Lukiessani Toinin tekstejä minun on ollut välillä vaikeaa esimerkiksi ymmärtää joidenkin Toinin kerronnassa esiintyvien ihmisten toimintaa ja motiiveja. Myös Toinin omat valinnat ja jopa kerronnan tyyli ovat aiheuttaneet välillä kummastusta. Onkin tärkeää tiedostaa oma ero/toiseus suhteessa tutkimuskohteeseen. Post-kolonialistinen feministi Ien Ang on puhunut eräänlaisesta *yhteismitattomuudesta* (incommensurability) viitatessaan sellaiseen ymmärtämättömyyteen, joka syntyy kahden erilaisen taustan omaavan ihmisen kohdatessa. Ang on tarkastellut yhteismitattomuuden käsitteellä sitä,

miten hänen omille kokemuksilleen ja länsimaisen valkoisen naisen kokemuksille ei ole löytynyt aina kosketuspintaa. Vaikka feministisessä teoretisoinnissa universaali ja yhteinen naisidentiteetti ja naisymmärryksen olemassaolo on asetettu kyseenalaiseksi, ei Angin mukaan vielääkään ole tarpeeksi huomioitu naisten välillä olevaa eriarvoisuutta. (Ang 2001, 177–192.) Yhteismitattomuus ei tarkoita absoluuttista ymmärtämättömyyttä. Se merkitsee kommunikaation rajoituksia. Voimme dialogissa vain olettaa ja luottaa toisen ymmärtävän mitä yritämme sanoa, mutta molemminpuolinen täysi ymmärrys on mahdotonta. Ymmärtämättömyys on tullut Angin omien kokemusten mukaan ilmi esimerkiksi silloin, kun hän on yrittänyt jakaa rasismien kokemuksiaan ja muistojaan valkoihoisen kanssa. Valkoihoiselta on usein puuttunut subjektiivinen tieto siitä, mitä rasismien kohtaaminen on. Yhteismitattomuudella Ang viittaa juuri näihin ymmärtämättömyyden hetkiin, jotka kuitenkin paradoksaalisesti saattavat myös innostaa meitä jatkamaan kommunikointia. (Ang 1997, 57–69.)¹⁸ Pidän Angin ajatuksesta yhteismitattomuudesta. Koen sen ilmenevän ajoittain tarkastellessani Toinin kerrontaa. Välillä juuri yhteismitattomuus ja sen sisältämät ymmärtämättömyyden hetket ovat tuntuneet niiltä kiinnostavimmilta hetkiltä. Omien tunteiden herääminen ja ymmärtämättömyys ovat myös eräänlaisia vihjeitä vallan operoimisesta. Esimerkiksi Toinin kirjoituksissa esiin tuleva miesten naisia kohtaan ilmaiseva väheksyntä ja aliarvioiminen ovat ärsyttäneet ja siten myös paljastaneet jotain sukupuolittuneesta vallankäytöstä.

Affektiivinen ”haasteleminen”

Omien tunteiden reflektion lisäksi yksi työni tärkeä ulottuvuus liittyy yhteydenottoon Toiniin, hänen tapaamiseensa, sekä affektiivisten haasteluiden tallentamiseen. Ennen ensimmäistä tapaamistamme olin lukenut Toinin tekstejä yli kahden vuoden ajan, etsinyt säröjä ja ristiriitaisuuksia, tuntenut iloa ja pettymystä. Kaiken kaikkiaan minusta tuntui, että olen tirkistellyt hänen elämäänsä läpikotaisin kirjoitusten kautta. Toini ei vuorostaan tiennyt minusta mitään, aluksi ei edes työskentelystäni hänen tekstiensä parissa. Vuoden 2003 toukokuussa koin velvollisuudekseni kirjoittaa hänelle ja kertoa tekeillä olevasta pro graduani. Kerroin kirjeessäni kuka olen ja mitä olen tekemässä. Ensimmäisestä kirjeestä alkoi aktiivinen kirjeenvaihto. Kirjeitse tutustuin taas uudenlaiseen Toiniin. Tapasin Toinin ensimmäisen kerran vuoden 2003 lopussa, jolloin viimeistelin pro graduani.

¹⁸ Rita Felski lukee kriittisesti Angin väitettä siitä, miten valkoisen naisfeministin on mahdotonta ymmärtää värillisen naisen kokemuksia rasismista. Felskin mukaan yhteismitattomuus toimii kahdella tavalla. Samalla kun se muistuttaa siitä, että rotu/väri on liian usein sivuutettu, niin samalla se myös johtaa tähän sivuutukseen. Valkoisen naisen on turhaa edes puuttua itselleen vieraaseen kokemusmaailmaan, koska hän ei voi sitä ymmärtää. Näin käsite on poliittisesti tappiollinen. Se sulkee ulkopuolelle diskurssin mahdollisuuden toimia ja vaikuttaa toiseen diskurssiin. Felskin mukaan Angin toive erojen suuremmasta korostamisesta voi johtaa ennemminkin hiljaisuuteen ja separatismiin. (Felski 1997, 1–21.)

Tavatessamme Toinin suullisessa kerronnassa esiintyi useita hänen aiemmin kirjoittamiaan elämäkertomuksia. Olin sikäli erikoinen kuuntelija ja keskustelukumppani, että tunsin jo ennen tapaamisiamme hänen kertomuksensa lähes läpikotaisin ja tiesin, miten kerronta kunkin kertomuksen kohdalla tulee seuraavaksi suurin piirtein etenemään. Eli Toinin repertuaari ja kerrottu elämä olivat minulle hyvin tuttuja. Jutellessamme pystyin helposti ennakoimaan, miten hänen kertomuksensa etenee. Kohtaamisissa kävi usein niin, että minä välillä jatkoin hänen aloittamaansa kertomusta, jonka jälkeen hän taas palasi kertojaksi. Luultavasti jo osittain ennakkotietämykseni sai Toinin myös lisäämään kerrontaan yksityiskohtia tai sivuuttamaan joitakin päivänselviä ja selventäviä jaksoja. Jo ensimmäisen tapaamiskerran jälkeen huomasin, että Toinin suulliseen kerrontaan liittyy paljon sellaisia sävyjä, joista hän on vaiennut kirjoituksissaan. Arkisto- ja keruukirjoituksissa tekstuaalisuuden ulkopuolinen kokemuksellisuus ja ruumiillinen todellisuus, hienojakoiset sävyt, kehon liikkeet, elämän hajut, maut ja tuntemukset tulivat nyt suullisessa kerronnassa paremmin esiin. Vaikutuinkin Toinin suullisesta kerronnasta aivan eri tavalla kuin kirjoitetusta aineistosta. En kuitenkaan pro graduni puitteissa lähtenyt keräämään suullista aineistoa. Vasta työskenneltyäni jo jonkin aikaa väitöskirjani parissa palautui Toinin suullinen kerronta mieleeni.

Olimme jatkaneet kirjeenvaihtoaamme koko ajan ja myös tavanneet satunnaisesti. Vuonna 2009 päätin ryhtyä tallentamaan tapaamisiamme. Aluksi tarkoituksenani ei ollut systemaattisesti kerätä tutkimusmateriaalia vaan lähinnä tallentaa ja arkistoida kohtaamisiamme. En myöskään halunnut haastatella Toinia vaan tallentaa mahdollisimman konventiovapaata keskustelua, jota Toini itse kutsui haastelemiseksi. Haasteluissa en siis ole käyttänyt hyväkseni teemahaastattelua enkä edes avointa haastattelua¹⁹, koska kertomiseen liittyvien spontaanien hetkien paikantaminen ja muotoutuminen olisi silloin vaikeampaa. Esittäessään kysymyksiä, tutkija ohjaa ja suuntaa kerrontaa hyvin paljon. Teemahaastattelussa tutkija ja tutkittava toimivat myös saman, valmiiksi määrittyneen diskurssin sisällä, eikä spontaania dialogia välttämättä synny automaattisesti. Toinin ja minun välisessä haastelemisessa keskityin nimenomaan improvisaation kaltaiseen spontaaniin keskusteluun sekä intuitioon, joka vei sitä eteenpäin. Tämä edellytti sitä, että olin jo valmiiksi tietoinen erilaisista kerrontaan vaikuttavista suhteista: kuten minun ja Toinin välisestä suhteesta, Toinin kertomusten fragmenttien ja kokonaisuuksien välisestä suhteesta, kerronnan ajan ja Toinin elämän menneen/nykyisyyden/tulevan välisistä suhteista jne.

¹⁹ Myös ns. avoimessa haastattelussa eli syvähaastattelussa pyritään mahdollisimman vapaaseen, rönsyilevään ja keskustelumomaiseen vuorovaikutustilanteeseen, eikä siinäkään käytetä etukäteen laadittuja tarkkoja kysymyksiä (ks. esim. Siekkinen 2001, 43–55). Avoimessa haastattelussa tutkijalla on kuitenkin yleensä tietty etukäteen mietitty teema tai aihepiiri, jonka puitteissa aineistoa kerätään. Affektiivisessa haastelemisessä en ole etukäteen asettanut mitään teemaa ohjaamaan tilannetta. Haastelemistilanteissa on ollut myös pyrkimyksenä astua kokonaan ulos informantti-tutkija-asetelmasta.

Nauhoitettuja haastelukohtaamisia kertyi kahden vuoden aikana kuusi ja niistä tämän tutkimuksen analyysiin on päätyntä lainauksia viidestä. Yhden haastelun olen sulkenut kokonaan analyysin ulkopuolelle, koska sen sisältämä kerronta on liian henkilökohtaista ja luottamuksellista. Voidaan tulkita, että kyseinen haastelukerta saavutti affektiivisen kerronnanprosessin jopa liian hyvin. Haastelukerrasta on tutkimuksen alussa kuitenkin yksi esimerkki, joka löytyy seuraavalta sivulta. Käytännössä haastelutilanteet alkoivat jo silloin, kun astuin Toini asuntoon sisään ja käynnistin mukani olleen nahhurin. Puhuimme usein aluksi matkastani Turusta Nummelaan, Boris-koirastani joka oli usein mukani, äitini voinnista, Toinin päivästä ja muista satunnaisista aiheista. Seuraavaksi asetui keittiön pöydän ääreen, söimme kevyen lounaan ja joimme kahvit. Samalla saatoimme käydä edellisen tapaamisen jälkeistä kirjeenvaihtoa lävitse. Kirjeissä kommentoin tapaamisiamme ja käymämme keskustelua. Vaikka Toini lukee taitavasti huulilta, on hänen kuuroutensa johtanut siihen, että haastelemisemme painottuvat pitkälti hänen kerrontaansa. Minä kommentoin ja viestin hänelle paperille kirjoittamisen avulla. Kuitenkin jälkikäteen lähettämissäni kirjeissä pyrin tuomaan pääpiirteissään omat ajatukseni ja tunteeni esiin koskien aina edellistä kohtaamista. Näin tapaamisissamme ja haastelemisissa on säilynyt vastavuoroisuus.

Suullisen aineiston tallentamisen ja mahdollisen tutkimuksellisen käytön kautta lähdin pohtimaan, mitä uutta metodologista ja metodista haastelemisen vuorovaikutuksen ja osallistuvuuden havainnointi voisi työhöni tuoda tekstuaalispainotteisen näkökulman rinnalle. Lähdin kehittämään ajatusta affektiivisesta haastelemisesta, jonka avulla tarkoitukseni oli keskittyä keskusteluidemme prosessuaalisuuteen, luovuuteen sekä osittain myös ruumiillisuuteen. Affektiivisen haastelemisen taustalla toimii kerronnan lähestyminen, ei pelkästään tekstuaalisena, vaan myös materiaalisena prosessina, jolloin nimenomaan kerrontahetken ja siihen osallistuvien subjektien kohtaamisen merkitykset ja vaikutukset huomioidaan tarkemmin. Affektiivisessä haastelemisessä toimin eräänlaisessa välimaastossa sekä ohjaten että seuraten keskustelua, olemalla aktiivinen ja passiivinen. Pyrin siihen, että en rakentanut tiukkaa rajaa Toinin ja itseni väliin (asetelmaa: haastattelijaa/haastateltava), vaan myös itse jaoin ystävänä kokemuksiani, pyrin keskustelunomaisuuteen ja osallistuvuuteen. Siksi kirjoitin Toinille lyhyen omaelämäkertani ja olimme katkeamattomassa kirjeenvaihdossa, jossa kerroin omia henkilökohtaisia ja arkaluonteisiakin asioitani. Jokaisen haastelemiskerran jälkeen kirjoitin Toinille kirjeen, jossa reflektoin tapaamisiamme. Kirjeenvaihto toimi myös eräänlaisena inspiraationa aina seuraavalle tapaamiselle.

Affektiivisessä haastelemisessä en siis keskittynyt Toinin ja itseni välisiin eroihin tai samuuksiin, vaan siihen miten kaksi haastelijaa vaikuttaa toisiinsa ja vaikuttavat toisistaan, sekä miten nämä kohtaamiset voivat avata kerrontaan ja kertomuksiin sivuväyliä tai uusia sisältöjä. Haastelemisessä toimimme molemmat mukanaan itsemme, jolloin

kohtaamisissa ja ystävyydessämme syntyi jotain uutta. Haasteleminen ei kuitenkaan ollut pelkkää ajelehtimistä tai loputonta vaeltamista, vaan ennemminkin uusien kytkösten etsimistä, uusien tarinankulkujen etsimistä ja kokeilua. Pysin muodostamaan haastelemisesta uuden mahdollistavan prosessin ottamalla riskejä, luottamalla intuition ja pyrkimällä kohti ennalta odottamatonta, jotain mistä Toini ja minä emme olleet aiemmin osanneet kertoa. Haastelemisessämme nousikin välillä esiin kysymyksiä ja aiheita, joita emme muuten välttämättä olleet osanneet kysyä ja pohtia. Toini kertoi asioita, joita hän ei ollut koskaan kenellekään kertonut. Välillä kerronta yllätti hänetkin: ”ei minun nyt näistä ollut tarkoitus puhua”. 16.9.2009 keskustelimme puhumisen ja mieltä painavien asioiden jakamisen tärkeydestä, jolloin Toini alkoi kertoa seuraavaa:

Mie oon olt aina hyvin avoin, mut kuitenkin on määrättyt asiat, et niitä mie en puhu kenellekään. [Lyhyt hiljaisuus]. Et osa pitää olla, varsinkin toisen ihmisen asiat, mie osaan kyl pitää omana tietonani. Oli sellanenki juttu, no nyt tää tulee täs haastelus, mut eihän nää tule sen enempää kun mie sinulle haastan [Vastaa että ei tule jolloin Toini aloittaa kertomuksen] Mie ajattelin et mie en ikänä niist oo kenellekään puhunut, sitä juttua, mie jotenkin näin sen niin hirmusen kauhiana, et sitä asiaa ei saa sanoa. (Haastelu 16.9.2009/01:58:25–02:02:28)

Affektiivisessa haastelemisessa siis tartutaan kerronnan/kertomusten aukkoihin, virheisiin, aiemmin turhilta tai kielletyiltä tuntuviin asioihin. Tämän kaltainen yhdessä muisteleminen, eräänlainen ontologisen muistin aktualisoiminen ja tuntemusten esiin kaivaminen hahmottuu työssäni eräänlaiseksi *kerronnallisen tulemisen prosessiksi*. Ajatukset tulemisesta pohjaavat ranskalaisen filosofin Gilles Deleuzen väitöskirjassaan *Difference et Repetition* esittämälle ontologialle²⁰. Myös Deleuzen ja Félix Guattarin *Capitalisme et Schizophrénie 2. Mille Plateaux* (1980) on tulemisen suhteen keskeinen teos. Tiivistettynä tulemisen käsite viittaa siihen, että olemassaolo ei ole vain vanhojen merkitysjärjestelmien, normien tai tässä tutkimuksessa muistojen ja kertomusten toistoa samankaltaisina. Sitä vastoin olemassaolo on jatkuvaa tulemista, moninaistumista ja uuden tuottamisen liikettä. Tuleminen ei merkitse joksikin yhdeksi tulemista, vaan ennen kaikkea jatkuvan muutoksen tilassa olemista. Feministisessä kehityksessä tuleminen liittyy niin sanottuun uusmaterialiseen feminismiin, jossa korostetaan erityisesti sitä miten materiaallinen ja ruumiillinen ovat tärkeä osa aktiivista uutta tuottavaa prosessia. Deleuzeläistä filosofiaa ovat kehittäneet muun muassa feministiteoreetikot Rosi Braidotti ja Elisabeth Grosz. (ks. esim. Stephens 2014.)

Tulemisen käsitteen hyödyntäminen käytännössä tarkoittaa tutkimuksessani sitä, että näen haastelemisen ja siinä syntyvän kerronnan avoimena ja arvaamattomana

²⁰ Deleuze jakaa todellisuuden kolmeen tasoon: virtuaaliseen (ideoiden maailmaan), aktuaaliseen (laatuojen, lajien ja lukumäärien maailma) ja intensiiviseen maailmaan, joka sijoittuu kahden edellisen väliin. Intensiivinen taso on prosessuaalinen, esittävä ja dramatisoitava maailma, jossa ideat ruumiillistuvat ja virtuaalinen aktualisoituu. (Deleuze 2004, 306–307.) Onnistuessaan affektiivinen haasteleminen prosessina sijoittuu intensiiviseen tasoon.

prosessina, jossa tuleva kertomus ei ole vielä ollut muistissa juuri sellaisenaan, vaan se muotoutuu itse haasteluprosessissa eli kahden tai useamman ihmisen välisessä kohtaamisessa. Tämä tarkoittaa sitä, että muistamista ei pidetä toimintana, jossa mennään ”kaivamaan pöytälaatikosta” jotain muistoa, joka sitten representoidaan. Muistaminen ja kerronta ovat pikemminkin jatkuvaa luomista, improvisaatiota, individuaatiota ja älyllistä työtä. Muistin avulla aktivoidaan menneisyydessä hylätyksi tulleita tai vaiettuja mahdollisuuksia, joiden seuraukset ovat vielä ennustamattomissa. Muistelu ja haasteleminen ovat matkaamisia hylättyjen argumenttien luokse ja menneisyyden avaamista uusille kysymyksille. Näin myös käsityksemme menneisyydestä saattaa muuttua, se ei ole jotain mikä on yksinkertaisesti vain mennyt, vaan jotain joka on meissä alati läsnä. Menneisyys ei näyttäydy enää jonain vangitsevana ja traumatisoivana muistona, vaan enneminkin se on mahdollisuuksien kirjo, jotain mikä pakenee tämän hetkisiä pysäyttäviä tietojärjestelmiä. (Grosz 2004, 116–119, 176–176.) Deleuze ja Guattari erottavatkin toisistaan tulemisen ja muistamisen nähden ne toistensa kanssa vastakkaisina prosesseina. He havainnollistavat muistojen suhdetta tulemiseen pisteiden suhteina viivoihin. Jos muisti järjestyy, palautuu ja pysähtyy pisteiksi, niin tuleminen järjestäytyy vapautuviksi viivoiksi, jotka murtautuvat ulos pisteistä. Tulemisen kautta muistot eivät vangitse subjektia vain tietynlaiseen nykyisyyteen tai tulkintaan nykyisyydestä vaan ne avaavat väyliä ja mahdollisuuksia muutokseen. Näin muistot toimivat tulemisprosessien osina sen sijaan, että niitä käytettäisiin analysoimaan sitä, millainen subjekti ”todellisuudessa” on.²¹ (Deleuze & Guattari 1987, 294; Väättäin 2009, 90.)

Itse kytken affektiiviseen haastelemisen myös käsitteen *flow*, jolla viittaa syvennymiseen, keskittymiseen ja virtaamiseen sekä kerronnan ajan kronologian hämärtymiseen. Haastelut eivät koskaan edenneet tiukan lineaarisesti vaan hyppelhtien. Musiikin ja tanssin tutkija Hanna Väättäin kutsuu haastattelussa tapahtuvaa tulemista *mikropoliittiseksi käänteeksi*, jossa alkaa juuri kerronnan rönsyileminen ja keskustelu leviää muihinkin suuntiin kuin vain eteenpäin (Väättäin 2009, 29).²² Affektiivisessä haastelemisessa onkin kyse tulemisesta ja pakoviivojen etsimisestä, jolloin huomio kohdistuu kerronnan vaikutuksiin ja kerronnan prosessuaalisiin muutoksiin.

Deleuzen ja Guattarin kehittämässä affektiteoriassa korostuvat ruumiiden ja yksilöiden kyvyt toistensa kohtaamisiin, kytkösten muodostamisiin sekä kyvyt tulla vaikutetuiksi näistä kohtaamisista. Affekti on se muutos, joka tapahtuu ruumiiden kohdatessa ja se voi saada aikaan joko kohtaavien ruumiiden voimien lisääntymistä

²¹ Tulemisen erottaminen muistamisesta liittyy Deleuzella ja Guattarilla psykoanalyysin ja fenomenologian kritiikkeihin, joiden perinteisiin kuuluu menneisyyteen palaaminen (ks. esim. Väättäin 2009, 90).

²² Mikropoliittikka on kategorioiden liikauttamisen politiikkaa, joka välttää vahvistamasta ajatteluumme erilaisista kategorioista kuten mies ja nainen, eläin ja ihminen tai esine ja ihminen. Sitä vastoin se pyrkii etsimään erityisesti sitä mikä jää näiden kategorioiden väliin. Yhteiskunta muodostuu erilaisista pakoviivoista, eli siitä mikä pakenee lohkoja ja luokitteluja. (Deleuze & Guattari 1987, 216–217; Väättäin 2009, 14.)

Toinin 90-vuotisjuhlat marraskuussa 2009 Nummelassa. Kuva Irmeli Aumo.

tai vähenemistä. (Deleuze & Guattari 1987, 283.) Feministifilosofi Rosi Braidottia lainaten tulee pyrkiä sellaisiin kohtaamisiin, jotka lisäävät subjektin voimaa kestää syvällisiäkkin muutoksia (Braidotti 2006, 134–140). Deleuze puhuu vuorostaan niin sanotusta fundamentaalisesta kohtaamisesta (fundamental encounter), jossa kohtaamme jotain uutta mikä haastaa meidät ajattelemaan, ymmärtämään ja luomaan uudella tavalla (Deleuze 1994, 139).

Eettisyys ja affektiivinen haasteleminen kytkeytyvät tutkimuksessani toimijoiden (Toini ja allekirjoittanut) välisen kohtaamisen ja erityisesti *ystävyyden dynamiikan* tarkasteluun. Haastelemissa on kyse yhdessä tuottamisen tavasta, jossa molemmat ottavat riskejä, asettavat itsensä haavoittuvaan tilaan, sekä käsittelevät omia hylätyksi ja hyväksi käytetyksi tulemisen pelkojaan. Affektiivisuus on kykyä tuntea, vaikuttua ja tulla liikutetuksi. Onnistuessaan se tekee subjektista kestävämmän lisäten voimaa olla tulemisen tilassa. Olen kertonut kirjeissäni ja lyhyessä omaelämäkerrassani Toi-nille omista hyvin henkilökohtaisista asioistani kuten esimerkiksi lapsuuteeni liittyvistä ikävistä muistoista. Kertomalla niistä olen siis omalta osaltani asettanut itseni haavoittuvaan tilaan, mutta samalla olen osoittanut luottamukseni Toinia kohtaan. Olen tapaamistemme ja haasteluidemme kautta saanut eräällä tavalla myös omalle subjektuudelleni vankemman paikan. Minusta on tullut ystävä Toinille, henkilö jolla on omia tulkintoja, tunteita ja elämähistoria. Tämä kaikkia vaikuttaa siihen, miten

hänen tekstejään luen ja miten haastelen hänen kanssaan. Tullessani Toinia ihmisenä ja ennen kaikkea ystävänä lähemmäksi, koin entistä enemmän velvollisuudekseni huomioida omien tunteideni tuottamaa etäisyyden ja läheisyyden välistä liikettä. (ks. Hynninen 2004.) Luultavasti viivyttelyni ensimmäisen tapaamisemme järjestämisessä, oli johtunut osaksi tämän velvollisuuden välttelemisestä. Erään kirjeeni jälkeen tapasimme Nummelassa 25.4.2009. Toini oli selkeästi miettinyt kirjoittamaani ja aloitti haastelumme seuraavasti:

Mie aattelin ihan just tätä juttuu. Mie en oo ikinä kertonut. Mie oon asunut niinku suurperheessä. Jos mie alottasin siitä. Et millasta oli asuu kolme sukupolvi yhessä ja kun siekin kirjoitit niistä omista ongelmistas ja varsinkin isästäs niin minunkin elämässä on tuollasta vaik mie en oo kenellekään siitä puhunut. No alotetaan siitä. (00:00:12) [Toinin aloittama aihe karkaa hetkeksi mutta Toini palaa siihen vajaa tuntia myöhemmin] Mie puhun tän mut tätä ei sit laiteta mihinkään ylös”. [Kertomus. Toini toistaa tapahtuneen 3 kertaa] (00:50:57) Tää on nyt ensimmäinen ihminen kelle mie tän haastan. Ja Päivi [tytär] kysy miulta kerran, et kun sie et puhu mitään. Niin mie kävin itkemään. Mie sanoin et kuule mie en voi puhua. Sanoi, et siun pittää saaha pois ne, että ne painaa sinuu. Mie sanoin et niin ne painaa minnuu mut ne ei paina toisii ihmisiä. Et mie en voi puhuu tuollasta. [Toini palaa kerrontaan koskien suurperhettä ja yhteistalossa elämistä] (HAAS1/25.4.2009/00:00:03-00:53:22)

Toini kertoi minulle omasta lapsuuden traumastaan. Osittain varmasti siksi, koska olin jakanut hänelle omat traumani. Toinin mukaan olin ensimmäinen, jolle hän tapahtuneesta kertoi. Tulkitsen, että ystävyys, luottamus, mutta myös itse haastelutilanne vaikuttivat kerronnan syntyyn. Kertomus traumaattisesta kokemuksesta nousi esiin vasta vajaan tunnin kuluttua haastelemisen aloittamisesta. Se ehkä vaatikin kypsytystä ja hidasta työstämistä, aiemmin kertomatta jätetyn sanallistamista ja juonellistamista. Toinen lainaus liittyy tapaamiseemme Nummelassa 2.12.2009, jolloin juttelimme yleisesti muistelemisesta ja haastelemisesta. Kysyin muun muassa oliko lapsuudessa ja nuoruudessa joitakin sellaisia aiheita, joita hän ei ole halunnut muistella ja joista hän ei ole koskaan haastellut. Tähän Toini vastasi seuraavasti:

Tiet sie, näitä mie en haasta. [Pitkä hiljaisuus] No mie sanon tän verran että sielä oli niitä sikiön lähettämijuttuja ja niist mie en halua [Sanon että ei tarvitsekaan] Se oli useamman, monen naisen kohalla. [Hiljaisuus. Totean: ”Niistä sitten vaiettiin”] Päivi sano miul joskus kun hän kysyee, sanonut että miun pitäs haastaa että mie saan sen pois mielestäin, mie sanoin et mie ei missään nimessä käy niitä puhumaan, toisten ihmiset mieltä viel pahottamaan, et mie oon sitä mieltä et saa mennä miun mukana hautaan mitä mie tiiän.” [Hiljaisuus] Tää ei tule nyt mihinkään tietoon. [Lupaen että ei, Toini kertoo koko kertomuksen] No nyt täs tuloo kumminkin puhuttua enemmän kun mie puhuin tai ajattelin...” [Naurahdus] (HAAS3/2.12.2009/01:33:22– 01:40:00)

Lainauksen perusteella Toinilla on joitakin muistoja, joista hän on halunnut ja myös ehkä päättänytkin vaieta. Vaikka kyseessä ei ole edes omakohtainen kokemus, on se

silti ollut Toinille raskas kannettava. Kerronnan edetessä Toini varmistaa, että pian muodostuva kertomus jää meidän kahden väliseksi eikä se tule ”mihinkään tietoon”. Kertomuksen jälkeen Toini itsekin naurahtaa sitä, miten haasteli enemmän kuin alun perin piti. Yhteen koottuna affektiivisessä haastelemisessä on kyse sekä luottamuksesta, ystävydestä että kerronnan etenemisestä intuitiivisesti ja prosessinomaisesti. Sen tavoitteena on uuden luominen, jonkin sellaisen tavoittaminen mitä ei teksteissä vielä ole ollut ja mikä aktualisoituu kahden välisessä intensiivisessä kontaktissa. Affektiivinen haasteleminen viittaakin toimijoiden välisen kohtaamisen ja ystävyden dynamiikan tarkasteluun. Vaikka haastelemisissamme on noussut esiin aiemmin tietoisesti tai tiedostamatta vaiettuja asioita, ei tarkoituksenani ole tutkia haastelemisessä muodostunutta aineistoa sisällöllisesti, eikä nostaa esiin yksittäisiä salaisuuksia tai arkaluonteista tietoa. Tarkoituksenani on hahmotella syntykö haastelemisessä uusia kerronnan kytköksiä ja paljastavatko ne jotain oleellista kerronnan variaatiosta ja kertojan toimijuudesta. Haasteluista olen poiminut tutkimukseeni muutamia avainkertomuksien variantteja, joita analysoin toisessa analyysiosassa. Tärkeää on huomioida myös se, että haastelut ja tapaamisemme ovat herkistäneet minut tiettyjä Toinin kirjoituksissaan käyttämiä nyansseja kohtaan. Haastelujen valossa olen pystynyt näkemään myös kirjoitetun aineiston uudesta perspektiivistä käsin. Olen hahmottanut paremmin sen, mistä Toini on kirjoituksissaan vaiennut ja toisaalta myös sen, mitkä kertomukset ovat muotoutuneet usein toistettaviksi avainkertomuksiksi.

2. TUTKIMUSAINIESTON MUODOSTUMINEN, JÄRJESTELY JA ALUSTAVA ANALYYSI

2.1. Pyydetty muistelukerronta

Tutkimukseni ensimmäisessä ja toisessa analyysiosassa on lainauksia yhteensä 37:stä Toinin kirjoituksesta ja viidestä eri haastelusta. Aineisto on esitelty tarkemmin liitteessä 2. Toinin ja minun välisen kirjeenvaihdon olen sulkenut analysoitavan aineiston ulkopuolelle. Toinin kirjeiden sisältö on välillä hyvin henkilökohtaista ja se keskittyy pääosin nykyhetkeen: päivän askareiden ja ajatuksien kuvaamiseen. Näin kirjeiden sisältämä kerronta ei ole siihen ajanjaksoon keskittyvää muistelukerrontaa, jota tämä tutkimus käsittelee. Tutkimukseni alussa on kuitenkin muutama lainaus kahdesta Toinin minulle lähettämästä kirjeestä, joissa Toini kertoo omasta kirjoitusharrastuksestaan.

Matka aineiston ensilukemasta tässä tutkimuksessa esittämäni analyysiin on ollut jo ajallisesti hyvin pitkä. Luenta on ollut välillä eteenpäin kulkevaa, välillä pysähdyksissä olevaa tai jopa perääntyvää. Niin luentani kuin analyysini ovat myös muuttuneet tutkimuksen edetessä hyvin paljon. Näen, että aineistoon tutustuminen, sen hahmottaminen ja alustava tyypittely ovat jo olleet osa analyysikokonaisuutta. Esitän seuraavaksi pääpiirteittäin sen, miten tutkimuksessa käyttämäni aineisto on muotoutunut, millaisin lukumetodein olen sitä eritelty ja alustavasti analysoinut.

Suurimman osan aineistoni teksteistä Toini on kirjoittanut SKS:n ja Museoviraston arkistoille tai erilaisiin keruukilpailuihin. Tämän seurauksena lähestyn Toinin kirjoittamista *pyydettyä muistelukerrontana*. Pyydetty kirjoittaminen ja kerronta eroavat valmiina olevista henkilökohtaisista teksteistä, kuten päiväkirjoista tai kirjeistä (Pöysä 2006, 224). Pyydetty muistelukerronta ja keruuvastaukset ovat aina kirjoittajan ja keruutahon/tutkijoiden (tai muun tahon) yhteistyön dialogisia tuloksia. Arkistokirjoituksia ja keruilla koottuja aineistoja on nimitetty myös *organisointuneeksi perinteeksi*, jota ei olisi olemassa ilman arkiston tai muun keruutahon pyyntöä (Peltonen 1996, 62). Voidaan puhua myös keruun järjestäjien toimesta teetetystä muistuttelemisesta ja kirjoittamisesta vastakohtana ”luonnollisesti” syntyneille aineistoille (Stanley 2013, 5; Pöysä 2015, 17). Arkisto ja keruut dialogisine odotuksineen vaikuttavat keruu- ja kilpailuvastauksiin. Tutkimuksessani osoitan, miten sekä tyyli että ilmaisun rakenne riippuvat aina siitä kenelle kerronta on suunnattu. Kirjoittaja ei toimi koskaan autonomisesti. Kirjoittamiseen vaikuttavat aina se, mitä keruutaho kysyy ja millaisena kirjoittaja kokee keruutahon. Esimerkiksi moni SKS:n (aktiivi)vastaajista on vierailut arkistossa tai ollut satunnaisessa kirjeenvaihdossa arkiston työntekijöiden kanssa. Tämän seurauksena vastaajille on saattanut muodostua selkeämpi kuva itse arkistosta, mutta myös siitä mil-

laisia vastauksia arkisto pyrkii ensisijaisesti keräämään. SKS järjesti vuosina 1987–1988 arkiston vastaajaverkoston jäsenille henkilötietokyselyn (SKS KRA. VVR 1988), johon kuului täytettävä henkilötietolomake ja mahdollisuus kirjoittaa vapaamuotoinen lyhyt omaelämäkerta. Aloittaessaan omaelämäkertansa kirjoittamisen, Toini on ollut yhteydessä arkistoon kyselläkseen asiasta tarkemmin. Seuraavaksi katkelmat kirjeistä Toinin ja arkiston työntekijän Lea Sapon välillä:

Maisteri Lea Sapo, kiitos kannustavasta haastamisesta tekstipuhelimessa. (-) En tiedä pitäisittekö parempana murteella kirjoittamista, osaan vielä melko hyvin? Kirjoitan tämän henkilökohtaisen kirjeen aidoksi kiitokseksi niistä lämpimistä sanoista. Toivon kaikkea Hyvää elämällemme, ammattinne on kai eniten haave-ammattini ja jotenkin tunnen sen omakseni vieläkin, vaikka olen päätoiminen äiti ja mummo! (SKS. KRA VVR 1535. 1988)

Kiitoksia kirjeestänne. (-) Muistissani on mm. erinomainen murrekirjoituksenne Perinne elämässäni -kilpikirjoituksessa. Karjalan eri seutujen murteen taitajat alkavat olla harvinaisuuksia. Kirjoittakaa toki sellaista tekstiä, mitä viljelette arkipuheessannekin. Me täällä Kansanrunousarkistossa kiinnitämme ennen muuta huomiota kirjoitusten asiasisältöön, koska talletamme kansanperinnettä. (-) Me täällä arkistossa toivomme Teidän merkitsevän muistiin perinnettä kilpailujen ulkopuolellakin ja näin rikastuttavan arvokkaalla työllänne kansan perinnetietoutta. (SKS. KRA VVR 1536.1988)

Dialogi keruutahon kanssa voi olla hyvin konkreettista, ohjeistavaa ja kannustavaa. Toini itse olettaa, että murteella kirjoitettu vastaus saattaisi olla arkistolle ”arvokkaampi”. Sapon kirje vuorostaan tiivistää vuonna 1988 voimassa olleet arkiston odotukset: tyylin ja muodon sijasta tärkeää vastauksessa on sen asiasisältö.

Lähes aina keruuseen liittyy keruuesite, jossa määritellään kysymyksen, otsikoin, teemoin tai lyhyin kuvauksin mitä arkisto kirjoitusvastauksilta odottaa. Mitä strukturoidumpia ohjeet ovat, sitä tarkemmin kirjoitusvastaus yleensä noudattaa annettuja ohjeita. Myös keruun nimi ja muu otsikointi ovat hyvin oleellisia. Vertailtaessa esimerkiksi Toinin omaelämäkertoja *Satasärmäinen nainen* (SKS. KRA Sata 1991) ja *Karjalaisten elämäkerta* (SKS. KRA KE 1984) nousee esiin, kuinka *Karjalaisten elämäkerrassa* esiintyy enemmän murrekerrontaa sekä Karjala-stereotyyppioita suhteessa *Satasärmäinen nainen* -omaelämäkertaan, joka keskittyy enemmän sukupuolen epätasa-arvon problematisointiin (Hynninen 2004a, 6–8). Keruuhjeet sekä rajaavat että herättävät mielikuvia ja oletuksia siitä, mitä arkisto ja kerääjät kirjoituksilta odottavat. Aineistoja tutkittaessa onkin oleellista huomioida, millaisia mielikuvia arkisto keruukehotuksissaan rakentaa itsestään ja kulloisestakin keruukohteesta ja miksi (Makkonen 1993, 11–15; Peltonen 1996, 132–133; Pöysä 1997, 39–43). Arkistot ovat instituutioina aina kytköksissä tiettyyn intressiin, aikaan, historiaan ja paikkaan toimien kirjoituksia ohjaavina laajempina kulttuurisina ja sosiaalisina konteksteina (Clark & Ivanič 1997, 68).

Monissa keruukehotuksissa ja kirjoitusessitteissä ilmaistaan, mitä omaelämäkerrallisella kerronnalla ja muistelemisella tarkoitetaan. Tulkitsen Toinin arkistokirjoituksia muistelukerrontana, jota ohjaa kirjoittajan ja keruun järjestäjän välinen *arkistosopimus*²³. Se kantaa sisällään ajatuksen vastaanottajasta puolijulkisena arkistona, joka kerää perinnetietoa ja painottaa kerronnan totuudellisuutta ja omakohtaisuutta. Esitteiden perusteella kirjoittajat siis muodostavat oman käsityksensä omaelämäkerrallisen kirjoittamisen säännöistä ja näin syntyy yhteisöllinen kirjoittamisen ja lukemisen tapa (Makkonen 1993, 10). Kaiken kaikkiaan voidaan katsoa, että keruukutsuilla on oma genretyyppinsä, joka ohjaa kerrontaa. Esimerkiksi *Satasärmäinen nainen* -keruuesitteessä määriteltiin kerronnan muoto seuraavasti:

Kerro omalla tyyllilläsi suorasukaisesti ja kaihtelematta, millaista on olla suomalainen nainen. Kerro omakohtaisten kokemustesi kautta elämänvaiheistasi, perheestä, työstä, harrastuksista, arjesta ja juhlasta. Kriisit ja onnenhetket, seikkailut ja sattumat, unelmat ja haaveet ovat myös olennainen osa elämää: kerro myös niistä. Kilpailuun osallistuvien elämäkertojen arvoa ei ratkaise käsiala eikä oikeinkirjoitus vaan aitous. (SKS KRA. Sata. 1992)

Keruukehotuksissa ilmaistaan, että tärkeää on aitous, kouriintuntuvuus ja omakohtaisuus, ei viralliset ja yleiset historialliset tulkinnat. Ohjeista nousee esille, että keruiden tavoitteena on saada aineistoa tutkimuskäyttöön. Arkistoille on tärkeää kirjoitusten etnologinen arvo dokumentteina, mutta myös kokemuksellisuus ja kuvauksen rehellisyyden tuntu.

SKS:n järjestämien kilpakeruiden tuottamista teksteistä toimitetaan usein keruukohtaisia antologioita. Myös se muovaa kirjoittamista (Pöysä 2006, 23). Varsinkin vakituinen kirjoittaja/vastaajaverkoston jäsen tunnistaa millaisia kirjoituksia antologioissa suositaan. Siksi hän pyrkii vastaukseen, joka saatettaisiin hyväksyä julkaisuun. Moni verkoston jäsen tai arkistolle aktiivisesti kirjoittava on tottunut ja oppinut vastaamaan arkiston kyselyihin ja keruihin. Latvala on tutkimuksessaan huomannut, kuinka aktiivisilla vastaajilla kirjoittaminen on jo lokeroitunut tietyn tyyppiseksi lajiksi, jota ei tarvitse sen kummemmin pohtia (Latvala 2004, 141, 163). Arkiston odotukset ovat monelle entuudestaan tuttuja, koska arkistoon on luovutettu kirjoituksia jo aikaisemminkin. Aktiivivastaajalle on saattanut jopa kehittyä aivan oma tyyli vastata, eikä hän välttämättä välitä enää niistä ohjeista, mitä arkisto antaa. Toini kertoo kirjeessään:

²³ Arkistosopimus on verrattavissa niin sanottuun omaelämäkertasopimukseen. Se on eräänlainen kirjoittajan ja lukijan välinen sopimus, jonka puitteissa tekstin minä ja kirjoittava minä ovat sama henkilö. Omaelämäkertasopimuksen kautta kertoja lupautuu kertomaan elämästään totuudellisesti. (Lejeune 1989, 3–26.) Tutkiessaan haastatteluissa syntynyttä karjalaisen siirtoväen muistelukerrontaa Tarja Raninen-Siiskonen on käyttänyt termiä muistelusopimus (Raninen-Siiskonen 1999, 37). Arkistokirjoituksia paljon tutkinut Jyrki Pöysä vuorostaan kirjoittaa kilpakeruusopimuksesta (Pöysä 1993, 17).

Minun on ollut helppo kirjoittaa, kirjoitan just niin kuin ajattelen. Kynä kädessä olen oma itseni. En myöskään ajattele kieltä, se helpottaa. Paavon vaimo sanoikin, mummolla on oma kirjoitustyyli, jos sen muuttaa suomen kielen mukaiseksi, ei ole mummon tekstiä. (Kirje Anna Hynnille 2005)

Aktiivinen arkistolle kirjoittaminen voi luoda vapauden ja onnistumisen tunteen: ”hallitsen tämän, olen saanut kirjoittamisestani kiitosta”. Oman kirjoituksen näkeminen antologiassa ja erilaiset kiitokset sekä palkinnot vaikuttavat aktiivikirjoittajan kirjoittajaidentiteetin vahvistumiseen (Pöysä 2006, 228). Harjaantunut ja itsevarma kirjoittaja uskaltaa usein ja liikutella kerronnan rajoja. Aktiivivastaaja vastaakin usein myös kyselyihin, joiden sisältö tai teema ei välttämättä ole hänelle entuudestaan tuttu (Pöysä 2015, 13). Hän saattaa myös jättää käsittelemättä tiettyä aihetta, koska on käsitellyt sitä aiemmissa vastauksissaan (ks. myös Hatakka 2011, 44). Tällöin hän voi viitata aiemmin kirjoittamaansa tekstiin ja kehottaa lukijaa palaamaan sen ääreen. Toisaalta aiemmin kirjoitettu teksti saattaa myös ohjata uusia kirjoituksia, koska kirjoittaja haluaa säilyttää loogisuuden ja ”pysyä tarinassaan”. Jokainen omaelämäkerta tai muu elämäkerrallinen merkintä muokkaa tulevaisuudessa tapahtuvaa seuraavaa muistelukertaa. Toinin kirjoitusten välillä ei ole selkeitä ristiviittauksia, eikä kehoituksia palata aiemman kirjoitetun tekstin äärelle, vaan hän kirjoittaa tyylilleen uskollisesti samoista aiheista yhä uudelleen. Siksi Toinin repertuaari muodostaa hedelmällisen aineiston kerrontakontekstien synnyttämän variaation tarkasteluun, johon palaan tässä tutkimuksessa myöhemmin.

Keruutahot

Koska keruutahon merkitys ei ole ohitettavissa, olen lajitellut varsinaisessa analyysissä käyttämäni Toinin kirjoitukset keruutahojen mukaan. Suurin osa kirjoituksista on lähetetty SKS:lle, jonne Toini on kirjoittanut 1980-luvun alusta lähtien. SKS on jo usean vuosikymmenen ajan systemaattisesti sekä kerännyt että tallentanut muistitietoa ja henkilökohtaista kerrontaa erilaisin kilpa- ja kirjoituskeruin. Seura on perustettu Helsingin yliopiston piirissä vuonna 1831. SKS:n kasvualusta oli kansallismielinen ja seuran perustajat tunsivat kiinnostusta suomen kieleen ja uskoivat sen kirjallisen viljelyn tärkeyteen. Alkuvuosikymmeninä seuran hankkeina olivat pääosin kansanrunouden keruu ja julkaiseminen. Julkaisuilla haluttiin kartuttaa suomenkielistä kirjallisuutta ja rikastuttaa suomen kieltä. Nykyäänkin seura nimeää keskeistehtävikseen kansanperinteen, kielen ja kirjallisuuden tutkimuksen ja tunnetuksi tekemisen. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2016.) Keruut ovat edelleen sidoksissa ajankohtaisiin yhteiskunnallisiin prosesseihin, vaikka fennomania ei enää olekaan niiden taustalla (Latvala 2005, 24).²⁴ Jyrki Pöysä ja Senni Timonen ovat tarkastelleet artikkelissaan *Kuinka Ahkerat muurahaiset saivat kasvot* sitä, miten elämäkerralliset kuvaukset, ns. elämäkerrallinen kirjoittaminen ja arkistolle

²⁴ Lisää SKS:n kilpakeruiden historiasta ks. Pöysä & Timonen 2004 ja Latvala 2005, 24–33.

vastaaminen ovat vakiinnuttaneet asemansa omanlaisenaan perinteen muotona, sekä sitä miten SKS:n aineistojen muotoutuminen on vuosien saatossa muuttunut (Pöysä & Timonen 2004).

SKS:n keruukilpailuille on ollut tyypillistä suhteellisen väljä aihepiirin raja. Kerrontaa ohjaa kuitenkin vähintään kerronnan teema. Keruuohjeet ja teemakyselyt antavat usein ranskalaisin viivoin ennemminkin ideoita mahdollisista kirjoitusaiheista, kuin esittävät suoria tarkkoja kysymyksiä. (Pöysä 2015, 12.) Monet kilpailuihin ja keruihin vastaajista kuuluvat jo aiemmin mainitsemaani vastaajaverkostoon jonka jäsenille arkisto lähettää henkilökohtaisesti jokaisen keruun esitteen. Toini on liittynyt vastaajaverkostoon heti 1980-luvun alussa. Vastaajaverkosto on alun perin koottu vuonna 1934 arkiston järjestämän *Kalevalan riemuvuoden kilpakeräyksen* (KRRK) vastaajien perusteella. Alussa vastaajaverkostolle julkaistiin kaikkiaan kymmenen kertaa vuosina 1936—1939 ilmestynyttä *Kansantieto*-tiedotuslehteä. Lehdessä tiedotettiin arkiston toiminnasta, keruiden tuloksista ja palkituista. Lehdessä julkaistiin vuosien aikana 72 erillistä kyselyä. (Pöysä & Timonen 2004, 230—231.) Verkostossa oli parhaimmillaan yli tuhat vastaajaa. Vastaajat asuivat eri puolella Suomea, mutta heitä yhdisti kiinnostus perinteitä ja perinteenkeruuta kohtaan. (Latvala 2005, 25.) Verkosto muodostui alussa hyvin maaseutupainotteiseksi. Tyypillinen vastaaja on ollut eläkeläinen, matalasti koulutettu emäntä. 1990-luvun puolivälissä verkostoa pyrittiin kuitenkin laajentamaan ja nuorentamaan lähettämällä keruita ja verkostoa koskevaa informaatioita erityisesti nuoremmille kaupunkilaisille vastaajille. Vuosina 1997–1998 verkostoon liittyikin yli 300 uutta vastaajaa. (Latvala 2005, 25, 33–34.) Nykyään verkostossa on noin 500 jäsentä, jotka ovat eri-ikäisiä, eri sosiaaliryhmiin kuuluvia naisia ja miehiä ympäri Suomea (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2016). Tutkimuksessani lopulliseen aineistooni kuuluu 21 Toinin SKS:lle kirjoittamaa tekstiä.

SKS:n kirjoitusten lisäksi lopulliseen aineistooni kuuluu kaksi Museovirastolle lähetettyä kirjoitusta: *Sota-ajan nainen* -muistelukirjoitus (eli vastaus Museoviraston kyselyyn 34) vuodelta 1988 ja *Museoviraston omaelämäkerta* vuodelta 1992. Toini on vastannut muutamiin muihinkin Museoviraston kyselyihin, mutta valitsemani kaksi kirjoitusta edustavat selkeimmin omaelämäkerrallista muistelukerrontaa. Muissa Museoviraston kirjoituksissa Toinin kerronta on sisällöltään etnografista ja muodoltaan stukturoitua vastaamista laajoihin avovastauskyselyihin. Vuonna 1956 *Kansallismuseon kansatieteellinen käsikirjoitusarkisto* (1972 alkaen *Museoviraston Keruuarkisto*) aloitti systemaattisen kirjallisten perinne-kyselyiden lähetyksen yhdessä vuonna 1955 perustetun Seurasaarisäätiön kanssa. Ensimmäinen kysely oli silloisen osastonjohtajan Niilo Valosen laatima tupien asumis- ja sisustusperinteitä koskeva kyselyvihko *Muistattekko vanhan tuvan ja pirtin*. Kysely tuotti runsaasti vastauksia ja vuoden 1958 loppuun mennessä oli jo julkaistu 4 muuta kyselyvihkoa. Vihko laajeni lehdeksi ja sai nimekseen *Seurasaari*. *Seurasaari* -lehtien välityksellä syntyneeltä niin

sanotulta tiedonantaja-/vastaajaverkostolta saatiin kyselyvastausten lisäksi ylimääräisiä kuvauksia myös kyselyiden ulkopuolisista asioista. (Kaukonen 1959, 9.) *Seurasaari* -kyselylehdessä julkaistiin vuosina 1957–1974 yhteensä 21 kyselyä. Tämän jälkeen lehti muutti nimeään *Museoviraston kyselylehdeksi*, jossa julkaistiin vuosina 1975–1996 yhteensä 20 kyselyä (Museovirasto 2015). Museoviraston kyselyt ovat tyypilliseen SKS:n keruuseen verrattuna strukturoidumpia avovastauskyselyjä. Niissä saattaa olla jopa toistasataa kysymystä/aihetta, jotka on vielä lajiteltu eri teemojen alle. Hyvänä esimerkkinä kyselyjen laajuudesta on Museoviraston vuoden 1988 keruukysely *34 Naisten elämä ja työpanos sotien 1939–1944 aikana*, joka käsittää 114 laajahkoa kysymystä/aihetta. Kyseinen keruu on edelleen Museoviraston suosituin keruukysely. Toinin SKS:lle ja Museovirastolle lähetetyt kirjoitukset poikkeavat jonkin verran toisistaan. Museovirastolle lähetetyissä teksteissä esiintyy suhteessa enemmän aineellisen perinteen kuvaamista. Museoviraston tekstit on usein myös kirjoitettu teemalistoja tai ”kysymys-vastaus”-kaavaa soveltaen. Suurimmassa osassa SKS:lle kirjoitetuista teksteistä kerronta on vapaamuotoisempaa keskittyen elämänkulun selostamisen lisäksi oman elämäntilanteen ja yhteiskunnallisen tilanteen pohdiskeluun.

SKS:n ja Museoviraston lisäksi lopullisesta aineistostani löytyy kaksi Toinin Karjalaisen perinteen työryhmälle lähettämää kirjoitusta: *Nuoruusvuodet Karjalassa. Osallistumiseni yhdistys- ja seuratoimintaan* vuodelta 1980 ja *Karjalainen perhe ja suku* vuodelta 1994. Olen saanut molemmat kirjoitukset ja niiden käyttöoikeuden Toinilta itseltään. Karjalan Liiton piirissä toiminut Karjalaisen perinteen työryhmä perustettiin vuonna 1969 Helsingin yliopiston kansantieteen laitoksen ja professori Niilo Valosen toimesta. Ryhmän erityistehtäväksi muodostui luovutetun alueen ja erityisesti kaupunkien perinteiden tallentaminen. Ryhmän mukaan Karjalan maaseudun perinnettä oli sotien jälkeen saatu tallennettua kiitettävästi, kun taas kaupunkiperinnettä ei ollut systemaattisesti kerätty kansantieteellisten kyselyverkostojen kautta juuri lainkaan. Työryhmä on tehnyt kymmenen postikyselyä, joiden pohjalta on koottu erilaisia perinnetietokirjoja. Ryhmän kyselyt ovat liittyneet muun muassa karjalaisiin tapoihin, käsitöihin, ruokiin, pukeutumiseen sekä arkeen ja juhlaan. Perinnettä on kerätty stipendiaatein, postikyselyin ja paikallistutkimuksen avulla. Varsinaiset postikyselyt on levitetty karjalaisväestön keskuuteen lehdistön ja Karjalan Liiton jäsenjärjestöjen avulla. (Valonen & Sallinen-Gimpl 1982.)

Muita (arkistojen tai Karjalaisen perinteen työryhmän ulkopuolisia) kirjoituksia lopullisesta aineistostani löytyy 10 kappaletta. Jokainen kirjoituksista on luettavissa pyydettyyn muistelukerrontaan. Muihin kirjoituksiin kuuluvat Toinin kaksi lehtikirjoitusta (molemmat lukijoilta pyydettyjä mielipide-/vastinekirjoituksia) ja viisi erilaisiin keruihin/kilpailuihin kirjoitettua kirjoitusta. Lisäksi aineistoon kuuluu neljä kirjoitusta, joiden vastaanottaja on jäänyt minulle tuntemattomaksi. Näiden kirjoitusten

keruutahon lisäksi myös kirjoitusaika²⁵ on usein epäselvä, eikä Toinikaan muista kirjoitusten alkuperää. Kirjoitusten rakenne ja sisältö kuitenkin viittaavat siihen, että ne on aikoinaan lähetetty johonkin keruuseen tai kilpaan. Olen löytänyt kyseiset tekstit Toinin kotiarkistosta.

2.2. Ensimmäisen analyysiosan aineisto

Ensimmäisessä analyysiosassa (*II Elämäkertomus ja minäkuvan muotoutuminen*) luentani kohteena ovat sukupuolen ja siihen liittyvien muiden erokategorioiden rakentumiset. Käytän pääaineistona neljää Toinin arkistokirjoitusta (kirjoitusten keruukehotukset ks. liite 3). Vanhin pääaineiston kirjoituksista on vuonna 1983 SKS:n *Karjalaiset elämäkerrat* -keruuseen kirjoitettu omaelämäkerta. SKS:n lisäksi keruun ovat järjestäneet Karjalan Liitto ry. ja Uudenmaan Karjalaisseurojen piiri ry. Keruukehotuksessa painotettiin karjalaisen muistikulttuurin tallentamisen tärkeyttä ”tietolähteenä” tutkijoille ja muille asiasta kiinnostuneille. Tarkoituksena on ollut tallentaa ”kokemusperäistä ja omakohtaista” tietoa karjalaisten elämästä. Keruukehotuksessa mainittiin kirjoituksen muodosta mm. seuraavaa:

Kerro elämäsi tarina lapsuudesta muistelemispäivään saakka. Esitä asiat mahdollisimman kouriintuntuvasti. Älä kirjoita yleisiä historiallisia tulkintoja vaan kuvaile tapahtumia omalta kannaltasi. Elämäkertojen arvoa ei ratkaise käsiala eikä oikeinkirjoitus vaan aitous ja todenmukaisuus. Kerro niin kuin puhelisit elämästäsi ystävälle – suorasukaisesti, kaihtelematta, omalla tyyllilläsi. (SKS KRA. KE. 1992)

Olen poiminut Toinin vastauksesta tutkimukseni ensimmäiseen analyysiosaan yhteensä 24 lainausta, jotka jakautuvat melko tasaisesti osan neljän luvun kesken. Kyseisessä omaelämäkerrassa Toini käyttää välillä murretta ja karjalaisuus korostuukin selkeimmin juuri murre sanojen muodossa (esim. saunakujaset, rotinat jne.). Kerronta painottuu Karjalassa vietettyyn lapsuus- ja nuoruusaikaan. Kyseisen elämäkerran kerrontaa voi luonnehtia idealistiseksi ja nostalgisävytteiseksi. Kirjoitustyyli on hyvin puheenomaista, eikä Toini juuri viljele metaforisia kuvauksia. Kirjoitus etenee kronologisesti jakautuen seuraavaaviin ajanjaksoihin: lapsuus, nuoruus, sota-aika ja sodan jälkeinen aika. Kirjoituksessa selkeä rajan vetävä ajanjakso on sota. Ennen sotaa on kerrontaa lapsuuden Karjalasta ja kouluvuosista. Lapsuuden kerronnassa ei kuitenkaan enteillä sotaa, jota ei lapsi osannut vielä odottaa. Sodan syttyessä alkaa aikuisuus tuoden mukanaan lottatyöt. Sodan jälkipuoliskoa kuvaavassa kerronnassa korostuu karjalaisuus evakkouden kautta. Kyseinen omaelämäkerta on näistä neljästä omaelämäkerrasta lyhyin liikkuen ajassa melko nopeasti eteenpäin. Henki-

²⁵ Jos kirjoitusaika eli kirjoitusvuosi on jäänyt minulle epäselväksi, olen kuitenkin ajoittanut kirjoituksen joko vuosiin 1982–1997 tai vuosiin 1997–2008. Nämä aikahaarukat paikantuvat Toinin asuinpaikan kautta. Yleensä Toini merkitsee kirjoituksen alkuun tai loppuun nimensä lisäksi osoitteensa. Jos osoitteena on Pietiläntie, asettuu kirjoitusajankohta välille 1982–1997. Jos osoitteena on vuorostaan Kalervonkuja, asettuu kirjoitus välille 1997–2008.

lökohtaisuuden aste on vuorostaan matalin. Teksti on ensimmäisiä Toinin SKS:lle lähettämistä kirjoituksista, eli Toini on vielä melko tuore SKS:lle vastaaja. Tämä on todennäköisesti vaikuttanut kirjoituksen toteavaan sävyyn.

Toinen pääaineistoni kirjoitus on Toinin vuonna 1991 SKS:n ja Kalevalaisten naisten Liiton järjestämään naisomaelämäkertakilpailuun *Satasärmäinen nainen* kirjoittama omaelämäkerta. Kilpailun kirjoituskehotuksessa pyydettiin naisia kirjoittamaan omasta elämästä suorasukaisesti, aidosti ja kaihtelematta, jotta kirjoitusten perusteella voidaan esimerkiksi: ”selvittää, miten ihmiset itse hahmottavat, kokevat ja ymmärtävät oman elämänsä sekä yhteiskunnan ja kulttuurin muutokset”. Olen poiminut kirjoituksesta ensimmäiseen analyysiosaan 53 lainausta. Kyseisen analyysiosan kolmessa luvussa *Satasärmäinen nainen* -omaelämäkerrasta poimitujen lainauksien määrä peittoaa kaikkien muiden kirjoitusten lainauksien määrän. Ainoastaan sota- ja lotta-aikaa käsittelevässä *Lotta – Sodan vuodet* -luvussa korostuu Museoviraston *Sota-ajan nainen* -muistelukirjoitus (MV/34). *Satasärmäinen nainen* -omaelämäkerta on väliotsikoitu vuosikymmenittäin. Eniten kerrontaa sijoittuu vuosille 1940–1950, jolloin teemoina ovat sodan vuodet, avioliitto, evakkous ja äitiys. Mukana on myös 14 valokuvaa. Toini on kirjoittanut omaelämäkerran ohjeiden mukaisesti erityisesti naisnäkökulmasta. Kirjoitus on ensimmäisiä, jossa Toini tarkastelee kriittisemmin ja pohdiskelevimmin naiseuden saamia määrityksiä. Naisomaelämäkerta on Toinin elämäkertoista muutenkin avoimin ja pohdiskelevin. Kirjoituksessa suhtaudutaan muista kirjoituksista kriittisemmin naisen asemaan esimerkiksi äitinä ja vaimona.

Kolmas pääaineistoni kirjoitus on Museovirastolle vuonna 1988 kirjoitettu *Sota-ajan nainen* -muistelukirjoitus, joka on siis vastaus kyselyyn *34 Naisten elämä ja työpanos sotien 1939–1944 aikana*. Olen poiminut kirjoituksesta ensimmäisen analyysiosaan 37 lainausta, joista 25 esiintyy *Lotta – Sodan vuodet* -luvussa. Kirjoitusta tukee laaja keruuaihevihko ja kirjoitus etenee pitkälti annettujen teemojen mukaisesti. Kirjoitus sisältää muistelukirjoitusta, toisen käden muistelua ja etnografista kuvausta. Lisäksi kirjoituksesta on paikannettavissa kaksi kronologisesti etenevää ”itsenäistä” muistelua: lottamuistelu (alkaa kyselyvihossa annetusta teemasta *40 Toimiminen Lotta Svärd -järjestössä*) ja evakkomuistelu (alkaa annetusta teemasta *66 Evakkoon lähtö*). Muistelujen kohdalla Toini ei vastaa annettuihin kysymyksiin, vaan kerronta etenee omaehtoisesti. Kirjoituksen lopussa on murteella kirjoitettua yhteenvetoa sodan vaikutuksista. Yksi keruun tarkoituksista on ollut antaa ääni naisille. Etupäässä Toinin kirjoitus keskittyykin toimimiseen Lotta Svärd -järjestössä, sotaan, nuoruuteen ja ystävyys-/miessuhteisiin. Kerronta on hyvin värikästä ja ajallisesti vaeltelevaa. Välillä tekstiä on vaikeaa seurata sen hyppivyyden johdosta. Kuitenkin se noudattelee pääpiirteissään hyvin tarkasti elämäkerrallisen kerronnan konventioita. Toini on kirjoittanut koko tekstin hyvin perusteellisesti ja kunnianhimoisesti. Tekstissä ”tulee ilmi” monia asioita, joista Toini ei ole muissa teksteissään kirjoittanut.

Tämä saattaa olla yhteydessä keruukehotuksessa olevaan lauseeseen: ”Nyt teillä on mahdollisuus kertoa myös niistä asioista, joista sodan aikana ei eri syistä voinut puhua”. Toini on saanut kirjoituksestaan suurkerääjien sarjan toisen palkinnon.

Tuorein pääaineistoni kirjoituksista on Museovirastolle vuonna 1992 lähetetty *Museoviraston omaelämäkerta*, joka on vastaus Museoviraston ahkerille vakiovas-
taajille lähettämään pyyntöön kirjoittaa omasta taustastaan ja elämästään. Ensimmäisessä analyysiosassa on kirjoituksesta 17 lainausta, joista suurin osa (10 kpl) esiintyy luvussa *Minä – Poikatyöstä kauppaneidiksi*. Kirjoitusta on ohjannut aihe-
lista, joka on jakautunut kolmeen elämän osa-alueeseen: lapsuuteen, nuoruuteen ja aikuisuuteen. Kirjoituksessa on mukana paljon arjen askareiden (mm. työ) ja ympäristön kuvauksia. Elämäkerta keskittyykin elämäkerroista eniten aineellisen ympäristön ja perinteen kuvailuun jättäen ihmissuhteiden pohdinnan taka-alalle. Välillä kerronta on raportinomaista, mikä on suurelta osin selitettävissä keruuke-
hotuksen tiukasti strukturoidulla teemaluettelolla. Edellä esittelemäni neljän kir-
joituksen lisäksi käytän ensimmäisessä analyysiluvussa täydentävänä vertailu- ja
kontekstiaineistoina muita Toinin kirjoittamia tekstejä ja yhdessä tekemiämme
haasteluita. Analyysiosassa on lainauksia yhteensä 31 muusta Toinin kirjoituksesta
ja kolmesta haastelusta.

Temaattinen luenta ja tietokantojen laadinta

Aloitin analyysin lukemalla neljää edellä mainittua kirjoitusta läpi useaan kertaan. Kiinnitin luennassani huomiota erityisesti kunkin tekstin sisäisiin teemoihin, tekstin muodostamiin kokonaisuuksiin ja rakenteeseen. Samalla kokosin naiseutta ja erityi-
sesti kansalaisuutta, lottuutta, äitiyttä ja avioliittoa käsittelevän kerronnan tarkempaa
analyysia varten. Ensimmäisen vaiheen luentani määrittelen *temaattiseksi luennaksi*
(ks. Apo 2001, 28–29; Eskola & Suoranta 2000, 174; Hatakka 2011, 98), joka toimii
työssäni yhtenä aineiston alustavana analyysimenetelmänä. Tarkoitin temaattisella
luennalla sisällön luokittelua ja merkityksellisten analyysiyksiköiden ja kerronnal-
listen alaryhmien etsimistä. Temaattisen luennan kautta lähestyin aineiston sisältöä,
sitä mistä on kerrottu, puuttumatta vielä siihen miten ja miksi on kerrottu. Taustalla
minulla on ollut koko ajan kiinnostus erityisesti sukupuoleen ja sotaan kiinnittyviä
teemoja kohtaan. Teemat ja sisältöluokat eivät koskaan itsenäisesti nousekaan aineis-
tosta, vaan taustalla on aina tutkijan ennakkotiedot, kiinnostus sekä luennassa tapahtu-
va tulkinta ja päättely (ks. Apo 2001, 28–29).

Neljän kirjoituksen temaattisen luennan pohjalta muodostin Toinin kerron-
nallisen elämänkaaren, joka perustuu neljään eri kronologiseen elämänvaiheeseen:
lapsuuteen, nuoruuteen, aikuisuuteen ja nykyisyyteen/vanhuuteen. Tämän jälkeen
poimin kirjoituksista jokaisen elämänvaiheen keskeyttävät teemat. Yksikään Toinin
kirjoituksesta tai haastelusta ei luonnollisesti kata kaikkia Toinin elämän tapahtu-
mia. Kerronta on aina valintaa siitä mitä kertoo ja mitä jättää kertomatta. Kaikki

ei teemallisestikaan sovi samaan kirjoitukseen tai haasteluun. Toinin kirjoitukset/haastelut muodostavat yhdessä oman intertekstuaalisen kokonaisuuden, jossa eri tekstit linkittyvät sekä toisiinsa että Toinin elämänkaareen. Pääaineistoni luennan jälkeen kävinkin läpi täydentävän aineiston eli kaikki loput Toinin kirjoitukset ja kaikki haastelut. Haasteluista tein aluksi litteraatiot. Tämän jälkeen listasin jokaisen Toinin kirjoituksen ja haastelun merkitsemällä tekstin genren, mahdollisen keruun/kilvan järjestäjän/vastaanottajan ja tekstin referaatin/temaattisen rungon (ks. liite 2) Tein myös jokaisesta tekstistä/haastelusta ranskalaista viivoitusta käyttäen luettelomuotoisen listauksen asiasanoista, teemoista, sisällöstä ja rakenteesta (ks. liite 4). Samalla poimin lisää teemoja kuhunkin elämänvaiheeseen: lapsuuteen, nuoruuteen, aikuisuuteen ja nykyisyyteen/vanhuuteen. Näin toimien pystyin täyttämään pääaineistoni luennan kautta syntyneitä Toinin elämänkaarta lisäämällä siihen loputkin kerronnan teemat (ks. liite 5). Jotkin teemat ovat luettavissa omiksi kokonaisiksi kertomuksiksi, kuten esimerkiksi toisessa analyysiosassa analysoimani avainkertomukset.

Listauksen avulla rakensin seuraavaksi tietokannan siitä, miten kustakin yksittäisestä kirjoitusvastauksesta tai haastelusta on löydettävissä jokin tietty yksittäinen teema (ks. liite 6). Kun halusin seuraavaksi tutkia tarkemmin tiettyä teemaa, pystyin tietokannan avulla nopeasti katsomaan mistä kaikkialta aineistosta se löytyy. Näin muodostuneet tietokannat helpottivat minua tarkastelemaan tekstien välisiä suhteita ja löytämään myöhemmässä luennassa tiettyjä tekstikohtia. Tietokantojen laatimisen jälkeen oli helpompaa ”hallita” koko aineistoa. Kunkin aiheen käsittelyn kohdalla oli asiasanojen avulla mahdollista etsiä aiheen kannalta merkityksellistä kerrontaa, eikä lainauksien valinnasta tullut sattumanvaraista ja muistiin perustuvaa.

2.3. Toisen analyysiosan aineisto

Toisessa analyysiosassa (*III Varioiva minuus*) analysoin *avainkertomusten* avulla muistelukerronnan variaatiota tarkemmin. Annikki Kaivola-Bregenhøjn mukaan avainkertomukset ovat sisällöltään ja kerronnaltaan latautuneita käsitellen kertojalleen erityisen tärkeitä ja kertomisen arvoisia asioita (Kaivola-Bregenhøj 2007, 209). Koskinen-Koivisto kytkee väitöskirjassaan mikronarratiivin, avainkertomuksen ja avaindialogin toisiinsa. Hänen mukaansa yksilön elämäkertomukseen asettuvat avainkertomukset eivät ilmaise aina pelkästään elämän suuria käännekohtia. Ne saattavat koostua myös ns. avaindialogista tai ydin episodeista (*core episodes*), jotka vetävät yhteen tiettyjä kokemuksia eri ajan- ja elämänjaksoilta. Koskinen-Koiviston mukaan avainkertomuksen merkitys ja muoto pysyvät samana eri konteksteissa eli niiden merkitys on yleensä kiteytynyt. Avainkertomuksen ei kuitenkaan tarvitse olla usein toistunut, vaan se voidaan kertoa myös vain kerran. (Koskinen-Koivisto 2013, 64–66.) Omassa tutkimuksessani näen avainkertomukset mikronarratiiveja merkityksellisemmiksi kertojalleen. Niitä esiintyy mikronarratiiveja vähemmän ja niistä

jokainen summaa jotain hyvin oleellista kertojan elämästä.²⁶ Näin ne ovatkin erottamaton osa kertojan keskeisrepertuaaria.

Määrittelen avainkertomuksen episodisesti rakentuvaksi usein toistuvaksi ja elämänkulun kannalta merkittäväksi kerronnalliseksi kokonaisuudeksi, josta on Toinin kerronnassa vähintään neljä varianttia²⁷. Vaikka avainkertomus on merkityksellinen kerronnallinen kokonaisuus, ei se aina välttämättä näyttäydy perinteisessä labovilaisessa mielessä varsinaisena selvärajaisena kertomuksena, jolla on alku, keskikohta ja loppu. Avainkertomus voi sitä vastoin esimerkiksi koota yhteen jonkin tärkeän ajanjakson kertojan elämästä (kuten tutkimuksessani analysoitava *Vaikea aika mininä*-avainkertomus tekee) tai se voi olla jotain tiettyä teemaa käsittelevä kokonaisuus (kuten *Lapsuuden työ*-avainkertomus). En olekaan asettanut avainkertomusten muodon ja rakenteen määrittelylle tiukkoja narratiivisten sisältöelementtien vaatimusta, kuten perinteisessä lingvistisessä kerronnantutkimuksessa on tehty. Avainkertomusten muodon ja rakenteen määrittelyä oleellisempaa on avainkertomusten sisältö: niiden sisältämät kokemukselliset, vuorovaikutukselliset ja tilannekohtaiset aspektit. (ks. Koski 2007a, 3–5; Koski 2007b, 5; Fludernik 1996, 1–13.)

Avainkertomuksen avain-etuliite kuvaa kyseisen kertomuksen suhdetta Toinin koko repertuaarin muodostamaan elämänkertomukseen. Usein avainkertomuksissa kerronta hidastuu, jolloin tiivis ja toteava kerronta muuttuu pohdiskelevammaksi kerronnaksi. Avainkertomukset ovat eräänlaisia pääväyliä kertojan elämään ja ne ovat Toinin minäkuvan rakentumisen kannalta oleellisia. Tutkimuksessani pyrin osoittamaan, että tarkan lähiluvun avulla myös avainkertomusten kohdalla on löydettävissä merkityksen variaatioita, eikä niiden kiteytyneisyys ole aina itsestään selvää.

Analyysini kohteeksi on valikoitunut kuusi erilaista avainkertomusta. Avainkertomuksia on Toinin repertuaarissa toki enemmän. Tutkimukseni kohteena on kuitenkin variaatio ja kyseiset kuusi avainkertomusta sisältävät eniten erilaisia toteutumia varioinnin skaalalla. Olen itse nimennyt valitsemani avainkertomukset. Tuleekin muistaa, että avainkertomukset ovat aina myös tutkijan määrittäminä. Jokin kertomuksessa saattaa jäädä kiehtomaan tutkijan mieltä niin, että hän palaa analyysissä aina kyseiseen kertomukseen, jolloin siitä tulee myös tulkinnan kannalta merkittävä (ks. Hatakka 2004, 177). Analysoimani avainkertomukset ovat sekä analyysijärjestyksessä että Toinin elämänkulun kannalta todellisessa tapahtumajärjestyksessä seuraavat:

²⁶ Tutkimuksen liitteessä 5 luetteloimani Toinin elämänkaaren teemat ovat osittain rinnastettavissa Koskinen-Koiviston tutkimuksessaan nimeämiin mikronarratiiveihin. En kuitenkaan tämän tutkimuksen puitteissa lähde tarkemmin pohtimaan erottelemieni teemojen suhdetta mikronarratiiveihin.

²⁷ Kutsun avainkertomusten eri versioita varianteiksi. Erotuksena perinteisestä folkloristiikasta ja maantieteellis-historiallisesta tutkimussuuntauksesta variantti ei viittaa tutkimuksessani muunnelmaan tietystä alkuperäisestä, ensimmäisestä ja täydellisestä kertomusversiosta. Tarkastelen jokaista varianttia tasa-arvoisena kokonaisuutena.

Alman kuolema: Avainkertomus käsittelee sitä, miten Toinin ystävä Alma sairastui keuhkokuumeeseen ja kuoli. Alman kuolema oli 9-vuotiaalle Toinille traumaattinen kokemus ja hän tunsi lapsena syyllisyyttä tapahtuneesta.

Lapsuuden työ: Avainkertomus käsittelee Toinin muistoja lapsuusajan töistä, sekä hänen työnteolle ja työn vastakohtalle eli vapaa-ajalle antamia merkityksiä. Kyseessä ei ole varsinainen koherentti yksittäinen tapauskuvaus, vaan työnteon ja vapaa-ajan etnografinen, temaattinen ja kokemuksellinen muistelu.

Seurustelun alku: Avainkertomus käsittelee vuoden 1938 juhannusta, jonka Toini on määritellyt hänen ja Laurin seurustelusuhteen alkamisajankohdaksi.

Lomamatka Alavudelle: Avainkertomus käsittelee Toini-lotan omaistensa luokse Alavudelle tekemää lomamatkaa helmikuussa 1940.

Jälleennäkeminen ja esikoisen syntymä: Avainkertomus käsittelee Toinin ja Laurin pitkän erossaolon jälkeistä jälleennäkemistä ja parin esikoisen syntymää vuonna 1942.

Vaikea aika miniänä: Avainkertomus käsittelee lyhyttä viiden kuukauden ajanjaksoa miniänä vuonna 1945.

Aineistooni valikoitui kolmenlaisia avainkertomuksia: ensinnäkin elämän johonkin taitekohtaan sijoittuvia muutamia päiviä kattavia avainkertomuksia (*Seurustelun alku, Jälleennäkeminen ja esikoisen syntymä, Vaikea aika miniänä*), toiseksi yksi yksittäiseen lyhyempään aikaväliin sijoittuva avainkertomus, joka on maailmakuvan muotoutumisen kannalta oleellinen (*Alman kuolema*) ja kolmanneksi yksi pidempään ajanjaksoon sijoittuva, omaa elämää ja identiteettiä määrittävä temaattinen avainkertomus (*Lapsuuden työ*).

Avainkertomusten lähiluku

Lähestyn avainkertomuksia lähilukemalla niitä yksitellen. *Lähiluku* on hyvin liikkuva ja väljä kategoria. Käsitteenä ja metodina sen juuret löytyvät kirjallisuudentutkimuksesta ja sitä edeltäneestä uskriitistikistä²⁸, joka oli angloamerikkalaisen kirjallisuuskriitikin hallitseva suuntaus 1920-luvulta aina 1960-luvulle. Lähiluku merkitsee tässä tutkimuksessa avainkertomuksien tarkkaa, yksityiskohtaista, erottelevaa ja useassa vaiheessa tapahtuvaa eli prosessuaalista luentaa. Arkistokirjoitusten ja kilpakeruutekstien lähilukua tutkinut Jyrki Pöysä korostaakin lähiluvun prosessuaalista luonnetta:

²⁸ Uskriittinen tutkimus hylkäsi aiemman kirjallisuuskriitikin harjoittaman biografismin eli menetelmän. Siinä teoksia tulkittiin kirjailijan elämänhistorian kautta ajatellen, että kirjallisuuden merkitykset ovat palautettavissa kirjailijan elämään ja hänen yhteiskuntasuhteeseensa. Uskriittisessä tutkimuksessa haluttiin keskittyä biografismin sijasta puhtaasti itse tekstin lähilukuun kiinnittämällä huomio tekstin muotoon, rakenteeseen ja ilmeiseen sanottavaan ja sulkemalla tekstiä ympäröivät kontekstuaaliset ehdot pois. (Koskela & Rojola 1997, 29–30; Korsisaari 2001, 292–293; Pöysä 2015, 26–27.) Lähiluvun nykyversioissa lähdetään kuitenkin siitä, että tekstiin kiinnittyvien kontekstien huomioiminen on tärkeä osa tekstin rakentamisen ja tekstin välittämien merkitysten tutkimusta (ks. esim. Bal 2003, 32–33).

jokaisen lukukerran myötä teksteistä nousee esiin uusia yksityiskohtia, jotka joko syventävät tai jopa kiistävät aiempia luentoja. Lähiluennassa onkin oleellista jatkuvien muistiinpanojen, alleviivauksien ja muiden merkintätapojen ahkera käyttö. Pöysän mukaan lukuprosessissa muistiinpanot alkavat vähitellen rakentua alustavaksi tulkinaksi. (Pöysä 2015, 28—33.) Koska lähiluku on tarkkaa ja yksityiskohtaista, asettaa se rajoituksia tarkasteltavan tekstin pituudelle. Tässä tutkimuksessa kokonaisten laajojen kirjoitusten lähilukeminen olisi osoittautunut liian työlääksi tehtäväksi, eikä se olisi palvellut tutkimuksen kysymyksenasettelua. Sitä vastoin yksittäisten avainkertomusten variaation analyysiin lähiluku soveltuu metodina hyvin. Lähiluen jokaisen avainkertomuksen jokaista varianttia analyysissäni yksitellen omana kokonaisuutenaan. Kunkin variantin lähiluvun pohjalta olen segmentoinut avainkertomukset pienempiin tulkinallisiin alakokonaisuuksiin eli sisällön ja rakenteen määrittämiin *episodeihin* sekä yhden avainkertomuksen edelleen alaepisodeihin. Tutkimuksessani episodi on yleensä tapahtumajakso tai kohta, joka vie avainkertomuksen juonta eli tapahtumakulkua eteenpäin. Episodi voi olla myös temaattinen jakso, joka tuo avainkertomuksen sisältöön selkeästi jotain uutta. Avainkertomus siis koostuu pienemmistä kerronnan juonta ja teemaa kuljettavista episodeista. Tutkimuksessani episodi voi olla ainoastaan yhden virkkeen mittainen kokonaisuus. Toisaalta se voi sisältää useita virkkeitä ja sen voisi hahmottaa jopa omana mikronarratiivina laajemman avainkertomuksen sisällä. Kun avainkertomus näyttäytyy aina suhteessa Toinin koko repertuaarin muodostamaan elämäkertomukseen, ovat episodit aina suhteessa avainkertomukseen tulleen ymmärrettäväksi sen kontekstissa. Episodi on tutkimuksessani etupäässä avainkertomusten analyysin tekninen apuväline. Episodit ovat näin aina tutkijan abstrahoimia.

Tarkasteltaessa yhtä avainkertomusta kerrallaan, voidaan huomata, kuinka kertomuksen varianteissa kaikki episodit eivät esiinny joka kerta, vaan usein jokin episodi puuttuu. Episodien järjestys saattaa myös vaihdella. Variantteja vertailemalla on mahdollista täydentää avainkertomuksen juonta ja rakentaa siitä koherentti. Vertailun avulla ja yksityiskohtien luennalla olen muodostanut kullekin avainkertomukselle eräänlaisen ”ideaaliversion”, joka sisältää juonellisesti kaikki episodit. On hyvä huomioida, että myös ideaaliversio toimii analyysissä tutkijan rakentamana työkaluna ja hyvin harva variantti kattaa ideaaliversion kaikki episodit. Esittelen ideaaliversion kunkin avainkertomuksen analyysin alussa.

2.4. Lavea genreanalyysi

Arkistokirjoittaminen ja muu pyydetty kirjoittaminen eivät ole genreinä helposti määriteltävissä, koska kirjoituskilpailujen tuottama aineisto on hyvin heterogeenista. Arkistokirjoitukset sijoittuvat yleensä kanonisoitujen ja määriteltyjen genrejen rajoille, jolloin jokaisen kirjoituksen genreä tai samassa kirjoituksessa esiintyviä genrejä on hankalaa määritellä tarkasti. Arkistoille kirjoitettua muistelukerrontaa tutkieneen Pöysän mielestä pelkästään perinnelajien tunnistamiseen perustuva näkökulma

ei usein olekaan tutkimuksessa hedelmällinen. Aineiston näkeminen perinnelajikehikon läpi saattaa enneminkin haitata aineiston mielekästä luentaa ja analyysia. Esimerkiksi SKS:n tarjoama ja perinnelajianalyysin tuottama rakenteellis-sisällöllinen luokittelu ei anna kattavaa kuvaa kokonaisista kilpakirjoitusaineistoista, vaan tutkijan on usein hyödyllisempää rakentaa oma luokittelunsa aineistonsa suhteen. (Pöysä 2006, 232–238; Pöysä 2015, 10.)

Arkistokirjoittamisen piirteet määritellään usein toisenlaisiksi kuin kirjallisuusinstituution piirissä julkaistujen omaelämäkertojen ja muistelmien piirteet (Makkonen 1993, 12). Toki myös julkaistut (oma)elämäkerrat ovat luoneet mallia omaelämäkerralliselle arkistokirjoittamiselle. Arkistoille ja muihin keruihin kirjoitettuja aineistoista käytetään keruuesitteissä ja keruista kootuissa antologioissa erilaisia nimityksiä kuten muistelu-, muistelma-, teema-, muistitieto-, kilpa-, keruu- tai perinnekirjoitus, keruuvastaus tai (oma)elämäkerta. Satu Apo on kehittänyt termin teemakirjoittaminen analogiseksi teemahaastattelulle. Hän on jakanut arkistolle suuntautuneen *temaattisen kirjoittamisen* kolmeen eri ryhmään. Ensimmäinen on väljä, avointa haastattelua muistuttava kirjoitustapa, jossa tietystä keruukehotuksessa valmiiksi annetusta subjektipositiosta (esim. suomalaisena naisena/miehenä, toimihenkilönä, turkulaisena, alkoholistina, työttömänä, lesbona jne.) käsin tuotetaan *elämäkerta*. Keruukehotuksissa annetaan usein kirjoittamisen helpottamiseksi muutamia esimerkkejä niistä aiheista, joiden pohjalta kertomusta voi ryhtyä rakentamaan. Toinen kirjoitustapa vastaa *teemakyselyyn*, jossa tutkija on etukäteen laatinut häntä kiinnostavaan aiheeseen liittyviä kysymyksiä. Kolmannella kirjoitustavalla Apo viittaa genreen sitoutuneeseen kirjoittamiseen, eli kirjoittamalla voidaan kerätä johonkin *tiettyyn perinnelajiin* liittyviä tekstejä (esim. kaskuja, loitsuja, sananparsia jne.). (Apo 1995, 173–174.)

Suhteessa Apon jaotteluun Toinin kirjoitukset sisältävät niin elämäkerrallisia tekstejä, teemakirjoituksia, kuin tiettyä perinnelajia edustavia tekstejä. Usein kirjoitus onkin muodoltaan kokonaisuus, johon kuuluu sekä kertomuksia että selittäviä ja kuvailevia jaksoja ja metakerrontaa. Pöysä on määritellyt arkistolle lähetettyjä tekstejä *kertomusmuodoista koostuviksi kertomuksiksi*, joissa hyödynnetään sekä suullisen, että kirjallisen kerronnan malleja hyvin laajasti ja myös saman tekstin sisällä.²⁹ Hän kutsuu lähestymistapaa, jossa yksittäistä arkistovastausta tarkastella yhtenä kokonai-

²⁹ Pöysän määrittely juontaa Alessandro Portelliin näkemyksestä muistitietohistoriasta (oral history) 'lajeista koostuvana lajina'. Muistitietohistorian lähtökohta on suullisuudessa ja päämäärä kirjallisessa tekstissä. Toisaalta muistitietohistoria on jo itsessään erilaisten suullisten ja kirjallisten lajien vaikutuspiirissä syntynyttä ilmaisua, jossa puhujat ja tutkijat hyödyntävät folkloren, erilaisen kerronnan ja median tarjoamia lajeja sekä kerronnan muotoja. (Portelli 1998, 23–25.) Portellin lisäksi taustalla on Mihail Bahtinin ajatukset yksinkertaisen ja monimutkaisen genren erottelusta. Bahtinin monimutkaisia genrejä edustavat erilaiset kirjallisuuden lajit, kuten esimerkiksi romaanit, näytelmät tai tutkimukset. Monimutkaiset lajit voivat vuorostaan sisällyttää itseensä yksinkertaisia lajeja, kuten puheen ja suullisen kulttuurin genrejä. (Bakhtin 1986, 60–62.)

suutena ja yhtenä kertomuksena, *kertomuksellisuuden yksitasomalliksi*. Malli sopiikin selkeiden ja yksikertaisten kertomusten analyysin pohjalle, mutta arkistovastaukset ovat yleensä moniulotteisempia. Ne sisältävät useita kertomuksia, alakokonaisuuksia, selkeiden kertomusten välistä metakerrontaa sekä laajoja, monipolvisia ja pitkän aikavälin kattavia kuvauksia. Kertomuksellisuuden yksitasomalli sisältääkin ongelman: kirjoituksiin sisältyy tapausmuotoisten selkeiden kertomusten lisäksi paljon kuvauksia, jotka ovat joko liian lyhyitä ja epätäydellisiä tai liian laajoja ja monipolvisia täyttääkseen selkeän erillisen kertomuksen kriteerit. Mitä ovat ne vastauksen osat, joita on mahdotonta tunnistaa selkeiksi yksinkertaisiksi kertomusiksi? Pöysä on esittänyt kysymyksen siitä, voiko kirjoittajan arkistolle lähettämä vastaus kokonaisuudessaan edes olla *kertomus*, vai onko kyseessä sittenkin neutraalimmin *vastaus* tai *kirje* keruun järjestäjälle? (Pöysä 2015, 14.)

Kirjoitusvastauksia onkin helpompi lähestyä *kertomuksellisuuden monitasomallin* avulla. Sen mukaan kertomuksellisuus toteutuu kirjoituksissa monilla eri tasoilla, jotka yhdessä muodostavat vastauksen kertomuksellisen materiaalin. (Pöysä 2006, 236–238; Pöysä 2015, 53–55.) Toininkin kirjoitukset muodostuvat useista selkeistä kertomuksista, kertomusten vaihtelevista alakokonaisuuksista, kertomuksia kommentoivista osuuksista, erilaisista viittauksista muihin teksteihin jne. Näin ollen näen aineistoni Pöysän ehdottaman kertomuksellisuuden monitasomallin kautta. Itse en analysoi kummassakaan analyysiosassa yhtäkään Toinin omaelämäkertaa, muuta kirjoitusta tai haastelua kokonaisuutena. Kuitenkin esimerkiksi Toinin kokonaisten omaelämäkertojen johdonmukaisen luennan kautta olen hahmottanut ensimmäisessä analyysiluvussa hänen kerronnallisen elämänkaaren eli elämäkertomuksen ja yksittäisten kertomusten sekä teemojen sijainnit tässä elämäkertomuksessa. Toisessa analyysiluvussa vuorostaan tarkastelen Toinin repertuaarissa esiintyvää kuutta erilaista yksittäistä avainkertomusta kokonaisuuksina.

Aineistostani on siis vaikeaa nimetä kiistattomasti ja yksiselitteisesti selkeitä lajeja, eikä tutkimukseni pääkysymyksiin lukeudukaan Toinin kerronnassa ilmenevien tekstilajien tarkempi erotteleva analysointi. Kuitenkin tietoisuus muistelukerronnan eri lajeista on auttanut minua hahmottamaan ja selkeyttämään Toinin kerrontaa sekä kokonaisuutena (omana ilmaisun lajinaan eli omaelämäkerrallisena muistelukerrontana) että kokonaisuuden muodostavina lajeina. Vaikka lajien tunnistaminen on tutkimuksessani lähinnä aineistokriittinen kysymys, tietynasteinen aineiston nimeäminen ja tekstien jaottelu auttavat hahmottamaan tekstien toimintaa ja variaatiota. Lajien määrittely onkin osa tutkimuksen tekemistä ja aineiston tulkintaa, koska se usein helpottaa tekstien sisällön ja merkityksien tulkinnessa (Mikkonen 2001, 73; Pöysä 2006, 231). Kilpa- ja keruuaineistoja käyttäneet tutkijat ovatkin määritelleet aineistonsa lajeja kulloisenkin aineiston lähtökohdat huomioon ottaen (ks. esim. Peltonen 1996, 38–54; Pöysä 1997, 395–399; Latvala 2005, 72–78; Laurén 2006, 73–76; Hatakka 2011, 35–39; Kaarlenkaski 2012, 145–199; Savolainen 2015, 87, 98).

Olen päätenyt jakamaan tutkimukseni aineistoksi valikoituneet Toinin kirjoitukset kertomuksellisuuden yksitasomallin näkökulmasta kolmeen eri lajityyppiin. Lajityyppiä määritellessäni olen hahmottanut Toinin jokaisen kirjoituksen omaksi omaelämäkerrallisesta muistelukerronnasta rakentuvaksi kokonaisuudeksi. Kokonaisuus eli yksi tietty kirjoitus on toki aina sisällöltään heterogeeninen rakentuen niin omakohtaisista kokemuksista, etnografisista ja perinnetieteellisistä kuvauksista, pienfolkloresta (mm. sananparsia, kaskuja, memoraatteja), kuin muilta henkilöiltä kerätystä ja haastatteleamalla saaduista toisen käden kertomuksista. Siksi seuraavaksi esittelemieni lajien rajat ovat liikkuvia ja päällekkäisiä. Kuitenkin jokainen Toinin kirjoitus on sijoitettavissa jonkin seuraavan lajityypin sisälle.

Omaelämäkerta

Aineistossani omaelämäkerta määrittyy koko siihenastisesta elämäkulusta kirjoitetuksi kuvaukseksi. Omaelämäkerrassa kerrotaan elämän suurimmat käännekohdat, tärkeimmät valinnat ja sattumat. Se voi keskittyä myös johonkin yksittäiseen teemaan. Toinilla näitä teemoja ovat esimerkiksi naiseus (*Satasärmäinen nainen* -omaelämäkerta) ja karjalaisuus (*Karjalaisten elämäkerta*). Arkistoille ja erilaisiin keruihin kirjoitetut omaelämäkerrat ovat hyvin moniaineksisia. Ne sisältävät erilaisia kirjallisen ja myös suullisen kerronnan lajeja, kuten esimerkiksi pienfolklore. Silti arkistolle kirjoitetut elämäkerrat voidaan nähdä omana kirjoitetun perinteen lajina, jonka avulla kertoja määrittelee omaa paikkaansa maailmassa. (ks. Hatakka 2011, 37–38.) Kirjoittajat ovat yleensä tietoisia omaelämäkertagenren kirjoittamattomista säännöistä ja omaelämäkerran lukemisen ja kirjoittamisen tavoista. Arkistolle lähetetyt omaelämäkerrat eivät siis synny koskaan tyhjiöön, vaan jokainen teksti on sidottu erilaisiin kirjoittamisen konventioihin. (Makkonen 1993, 10; Hynninen 2011, 270–273.)

Omaelämäkerta noudattaa yleensä kronologista elämäkerrallista syntymä, lapsuus, nuoruus, aikuisuus ja nykyhetki. Silti kerronta liikkuu myös ajassa. Kertoja voi esimerkiksi palata menneestä kirjoitushetkeen kommentoidessaan ja reflektoidessaan elämänsä tapahtumia ja minäänsä. Samoin omaelämäkerrallinen kerronta sisältää usein ennakoita ja takautumia. Aikatasojen vaihtelu onkin yksi elämäkertagenren kaunokirjallisista tyylikeinoista. Omaelämäkerrissa kertoja saattaa myös pyytää anteeksi hyppelyään menneen ja nykyisyyden välillä. Tämä paljastaa ideaalin siitä, miten kertojan tulisi maltillisesti pysyä kronologiassa, eikä esimerkiksi paljastaa liikaa etukäteen. (Makkonen 1993, 19.) Toini vaihtelee kerronnassaan aikatasoja jonkin verran, lähinnä tilanteissa, joissa hän kiirehtii kertomaan tulevia tapahtumia etukäteen. Toini on kokenut kronologisuuden vaateen välillä jopa hankalaksi ja on siksi pyrkinyt säilyttämään oman tyylinsä kirjoittaa:

Minulla on ystävää, ollut useammassa lehdessä. Sotaveteraani, lehden päätoimittaja, hän sanoi tästä. Mitä varten et kirjoita aikajärjestyksessä, siihen en pysty. Voi olla että naisilla se ajatus lentää enemmän kuin miehillä? Ainakin minulla on enemmän asioita mitä paperille sopii. Harvoin mietin mitä tähän nyt pistäisin. (Kirje Anna Hynnisselle 2003)

Toini pohtii, onko aikatasoilla hyppiminen sidoksissa sukupuoleen. Feministisessä omaelämäkertatutkimuksessa onkin tuotu esiin muun muassa naisten omaelämäkertojen fragmentaarisuus ja syklinen kerronta tyyli, jossa ei ole selkeää alkua tai loppua (Kosonen 1993, 37–38; Felski 1989, 86–90). Pääosin Toinin kerronta kuitenkin seuraa kronologiaa. Tarkastelen kerronnan aikatasoja ja järjestystä tarkemmin toisessa analyysiosassa

Omaelämäkerta käsitetään yleensä minämuotoiseksi proosakertomukseksi, mutta proosan voi katkaista ajoittain dialogi tai esimerkiksi runot tai kuvat (Hatakka 2011, 57). Myös minäkerronta voi vaihtua kolmannen persoonan kerronnaksi. Tällä tyylikeinolla kertoja voi ottaa etäisyyttä omiin kokemuksiinsa ja katsoa niitä ikään kuin ulkopuolelta kaikkietävän kertojan äänen kautta. Kolmannessa persoonassa kuvataan usein myös oman elämän alkua ja varhaisvuosia, joista ei ole omakohtaisia muistoja. (Makkonen 1993, 16–17.) Lopullisessa aineistossani on lainauspoimintoja kolmesta Toinin kirjoittamasta omaelämäkerrasta: *Karjalaisten elämäkerrasta* (SKS KRA. KE), *Satasärmäinen nainen* -naisomaelämäkerrasta (SKS KRA. Sata) ja *Museoviraston omaelämäkerrasta* (MV/OMA 1992).

Muistelukirjoitus

Suurin osa Toinin kirjoituksista ei toteuta omaelämäkerran ideatyyppiä (syntymä, lapsuus, nuoruus, aikuisuus, nykyhetki) vaan keskittyy jonkin tietyn tapahtuman, elämänvaiheen (esim. evakkous, lottuus, parisuhde, kuuroutuminen), henkilön tai ilmiön mieleen palauttamiseen. Merkittävin omaelämäkerta ja muistelukirjoitusta erottava piirre onkin se, että muistelukirjoituksessa on omaelämäkertaan verrattuna kapeampi ja rajatumpi sekä temaattinen että ajallinen fokus. Omaelämäkertoihin verrattuna muistelmien on ajateltu keskittyvän enemmän yksilön ulkopuolisiin tapahtumiin ja yhteisölliseen muistiin, vaikkakin subjektiivisesta näkökulmasta. (Virtanen 1982, 174–175; Hinrikus 1998, 289; Peltonen 1996, 40; Savolainen 2014, 40.) Itselleni tämä erottelu ei ole toimiva. Muistelukirjoitusten tyyli, teemat ja sisältö eivät Toinilla poikkea hänen kirjoittamistaan omaelämäkertoista. Vaikka aineistooni valikoituneet muistelukirjoitukset eivät ole selkärajaisia omaelämäkertoja, rakentuvat ne silti omaelämäkerrallisesta muistelukerronnasta. Lopulliseen aineistooni kuuluu lainauksia kahdestakymmenestäviidestä Toinin kirjoittamasta muistelukirjoituksesta. Merkittävin muistelukirjoitus on Toinin Museovirastolle vuonna 1988 lähettämä *Sota-ajan nainen* -kirjoitus (MV/34).

Teemakirjoitus

Teemakirjoituksella viitataan aineistossani omakohtaiseen muistelukirjoitukseen, joka samalla vastaa melko kattavasti annettuihin teemoihin/kysymyksiin. Teemakirjoitus on terminä johdettu teemahaastattelusta, joka on väljästi strukturoitu mutta ei kokonaan avoin haastattelu. Sitä ennen teemakirjoittamisen kaltaista perinteen keruuta kutsuttiin usein kansantieteelliseksi/etnografiseksi kyselyksi. (Apo 1995, 173–174.) Teemahaastattelun runko rakennetaan yleensä aiempien tutkimusten ja aiheeseen tutustumisen pohjalta valmistelluista teemoista (Hirsjärvi & Hurme 2001, 47–48; Eskola & Suoranta 2000, 86–87). Teemakirjoittamisessa esimerkiksi arkiston/tutkijan luoma teemarunko antaa ne puitteet joiden kehystämänä informantti kirjoittaa omien käsityksiensä ja tietovarantonsa mukaisesti. Silti kirjoittaja on suhteellisen vapaa noudattamaan itse valitsemaansa tulkintalinjaa. (Helsti 2005, 149–150.) Aineistossani teemakirjoituksia on ohjannut vähintään kerronnan teema, mutta yleensä yksityiskohtaisempi vastausohje. Esimerkkejä väljemmästä teemakirjoituksesta ovat molemmat Toinin vastaukset Karjalaisen perinteen työryhmän kyselyihin. Niistä toinen, eli vuonna 1994 kirjoitettu *Karjalainen perhe ja suku*, on vastaus keruuesitteessä esitettyyn sataan kysymykseen. Joihinkin kysymyksiin Toini vastaa lyhyesti, mutta joidenkin kysymysten kohdalla kerronta rönsyilee ja noudattaa vapaampaa linjaa. Aiemmassa esittämässäni lainauksessa, joka on poimittu eräästä vuoden 2003 kirjeestä, Toini mainitsikin kirjoittavansa samassa tahdissa kuin ajattelee, minkä vuoksi aika hyppelehtii ja kirjoittaminen vaikeutuu tarkkojen kysymysten myötä. Esimerkki yksityiskohtaisemmasta ja strukturoidummasta teemakirjoituksesta on vuorostaan Toinin vastaus SKS:n ja Sirkka Jokelan vuonna 1993 tekemään *Vanhuus* -kyselyyn. Keruuesite sisältää 10 erilaista vanhuuteen ja vanhenemiseen liittyvää kysymystä, joihin kaikkiin Toini vastaa lyhyesti ja järjestyksessä, kuitenkin tyyllilleen uskollisesti eli pelkästään omista kokemuksista käsin. Lopullisessa aineistossani on lainauksia yhdeksästä Toinin kirjoittamasta teemakirjoituksesta.

3. MUISTELUKERRONNAN PERFORMATIIVISUUS

3.1. Diskurssiteoreettinen kerronnan tutkimus

Tässä luvussa kehitellen kerronnan performatiivista lähestymistapaa, jonka tulkitseen olevan yksi diskurssiteoriaan kytkeytyvä kerronnan tutkimuksen muoto. Ennen siirtymistä kerronnan performatiiviseen lähestymiseen käynkin lävitse diskurssianalyttista/-teoreettista kerronnan tutkimusta. Diskurssiteoreettisen perinteen tarkka kartoittaminen on haastavaa, koska diskurssianalyysin tyyppisiä ja orientaatioita esiintyy lukuisasti ja eri suuntauksilla on omat syntykontekstinsä (Hepburn & Porter 2004, 180–181). Eri diskurssianalyttisiä variaatioita yhdistävät kuitenkin seuraavat teoreettiset lähtöoletukset: kieli on sosiaalista todellisuutta rakentava ja seurauksia tuottava tekijä, merkityssysteemejä on useita ja ne kilpailevat keskenään, merkityksellinen toiminta on aina kontekstuaalista ja toimijat kiinnittyvät merkityssysteemiin (Jokinen, Juhila ja Suoninen 1993, 17–18).

Diskurssianalyttinen käsitteistö antaa valmiudet hyvin eritasoiisiin analyyseihin: lauseiden ja kielenkäytön mikrotason analyysistä aina merkitysjärjestelmien ja valtarakenteiden makrotason analyysiin. Diskurssin käsitteen käyttöyhteyden voi karkeasti jakaa kahteen eri suuntaukseen, jotka eivät ole toistensa vastakohtia vaan pikemminkin yhden ja saman janan ääripäitä. Ensimmäisessä lingvistisesti suuntauneessa tutkimuksessa diskurssi viittaa ryhmään lauseita, jotka muodostavat laajemman tekstin. Tätä diskurssin määritelmää käytetään eritasoisissa *diskurssianalyyseissa*, joissa tutkimusyksikkönä ovat mm. lauseet ja niiden väliset suhteet. Diskurssianalyyseissa korostuu varsinaisen tekstin merkitys. Siinä pohditaan kielen diskursiivista ulottuvuutta keskittymällä pääasiassa lauseiden ja kerronnan rakenteen tasolle.³⁰

Toinen diskurssin määritelmä on kulttuuriteoreettisemmin painottunut. Siinä diskurssi viittaa paljon laajempaan ilmaisujen ryhmittymään ja niihin sääntöihin, jotka määräävät näiden ilmaisujen olemassa oloa. Tätä lähestymistapaa, joka perustuu pitkälti Michel Foucault`n diskurssiteoreetisointeihin, kutsun *diskurssiteoreettiseksi lähestymistavaksi*. (Mills 1998, 206; Taira 2006, 62–64.)

Suuntauksia voidaan tarkastella myös vertailemalla niiden suhdetta tekstiin eli esimerkiksi tutkimuskohteena olevaan muistelukerrontaan. Lingvistisemmin suuntautunut diskurssianalyysi korostaa aineistolähtöisyyttä lähestyen näin kerronnan perinteistä narratiivista ja narratologista analyysia. Mielenkiinto kohdistuu tällöin

³⁰ Kanadan suomalaisten etnistä identiteettiä narratiivisesta näkökulmasta tarkastellut Teppo Sintonen nimittää kerronnan analyysitapaansa diskursiivis-narratiiviseksi. Hänen mukaansa diskursiivis-narratiivisessa lähestymistavassa tutkitaan esimerkiksi niitä retorisia ja narratiivisia keinoja, joita omaelämäkerran kirjoittaja käyttää identiteettinsä tuottamiseen. (Sintonen, 1999.) Kyse on siis etupäässä narratiivisista analyysitekniikoista.

aineiston mahdollisimman herkkään analyysiin, jolloin aineistoa pyritään erottelemaan sitä ulkoapäin ympäröiviltä konteksteilta. Kerronnan merkitys pyritään löytämään pääosin itse tekstistä. (Jokinen ja Juhila 1999, 57.) Foucault'lainen kulttuuriteoreettisemmin painottunut diskurssin määritelmä korostaa vuorostaan kontekstien merkitystä eli laajempia kulttuurisia merkityksiä. Näin analyysi kohdistuu yhteiskunnassa vallitsevien kulttuuristen valtarakenteiden, makrotason diskurssien esille tuomiseen ja näiden rakenteiden osallisuuden tutkimiseen yksilön elämässä. (esim. Nikander 1997, 410–411; Juhila 1999, 162–163.)

Diskurssiteoreettinen lähestymistapa pyrkii siis suhteuttamaan aineiston sitä ympäröiviin kulttuurisiin jäsenyyksiin³¹, korostaen diskurssien historiallisuutta sekä kiinnittymistä ympäröiviin konteksteihin. Diskurssi ei merkitse pelkästään tiettyä tekstiä tai tiettyjä lausumia, vaan se määrittyy usein laajemmin. Diskurssi on näin määriteltynä jotain joka tuottaa jotakin, ei jotain mikä on itsestään ilman tuotta- maansa kohdetta olemassa ja eristettävissä. Foucault'n määrittelyssä diskurssi merkitsee todellisuutta koskevien lauselmien muodostelmaa, joka rakentaa kohteenaan olevat objektit. (Foucault 2005, 47–52.) Kerronnan tutkimuksessa diskurssiteoret- tisesti suuntautunut tutkimus ei keskitykään ainoastaan irrallisiin, tilannekohtaisiin lausumiin (ja tilannekonteksteihin), vaan myös lausumia ympäröiviin laajempiin sosiaalisiin, historiallisiin ja kulttuurisiin konteksteihin. Tällöin diskurssin katso- taan määräytyvän kontekstien kautta ja samalla vastavuoroisesti myös rakentavan konteksteja. (ks. esim. Mills 1997, 11.) Toisin sanoen diskurssit ja kontekstit toimi- vat vuorovaikutuksessa, jolloin molemmat vaikuttavat toisiinsa. Huomioitavaa on, että tutkimuksessa konteksteja ei tarvitse näin nähdä valmiiksi annettuina (valmiiksi määriteltynä) selityshorisontteina, vaan omalta osaltaan myös vuorovaikutuksessa rakentuvina. Diskurssiteoreettinen suuntaus korostaa kontekstualisoinnin lisäksi myös sitä, että diskurssit ovat aina tutkijan luomia tulkintoja, eivätkä ne nouse ai- neistosta itsenäisesti esiin (esim. Taira 2004, 52).

Mari Hatakka tutkii folkloristiikan väitöskirjassaan *Nainen, mies, rakkaus, seksi - Heterosuhteen kulku, kulttuurinen malli ja sitä selittävät diskurssit kahden omaelä- mäkerta-aineiston valossa* (2011) omaelämäkerrallista kirjoitettua arkistoaineistoa foucault'laisen diskurssiteoreettisen perinteen ja kognitiiviseen antropologiaan no-

³¹ Kulttuuriset jäsenyykset eivät tässä viittaa kognitiivisiin rakenteisiin (vrt. sosiolingvistinen kerronnan tutkimus). Kognitiivisessa perinteessä kognitiivisten rakenteiden katsotaan ole- van suhteellisen pysyviä ja kieltä pidetään reittinä kognitioihin. Vaikka kognitiiviset rakenteet tulkittaisiin kulttuurikohtaisesti rakentuneiksi, eikä välttämättä universaaleiksi, niin niiden ajatellaan olevan olemassa ennen yksilöä ja riippumattomia yksilöstä. Kognitioiden katsotaan perustuvan havaintoihin ja objektiivista havainnointia pidetään mahdollisena. Diskursiivisista suuntauksista esimerkiksi kriittisessä diskurssianalysissa on yhdistetty kognition ja diskurs- sin käsitteitä. Muun muassa tekstilingvistiikkaa diskurssianalyysiin soveltava tutkija T. A. van Dijk on tutkinut kielenkäytön rakenteiden, kognition ja laajemman yhteiskunnallisen konteks- tin välisiä yhteyksiä (van Dijk 1988, 1993). Diskurssiteoreettisessa tutkimuksessa kieltä ei kui- tenkaan tarkastella reittinä kognitioihin eli ”tekstin taakse”.

jaavan skeemateorian avulla. Hatakka hahmottelee omaelämäkerrallisesta aineistostaan heteroseksuaalisen parisuhteen kulttuurisen mallin eli *skriptin* sekä parisuhteen kerrontaa muovaavat vaihtelevat diskurssit. Skeemateoreettisten pohdintojen kautta Hatakan tutkimus suuntautuu strukturalistiseen perinteeseen. Vaikka tutkimuksen huomio kiinnittyy myös kerronnan tilannekohtaisuuteen ja kulttuurisidonnaisuuteen, on tavoitteena löytää universaaleja tai kulttuurikohtaisia kerronnan syvärakenteita. (Hatakka 2011, 69–72; Hynninen 2012, 146–147.) Itse liitän foucault’laisen diskurssiteoreettisen luennan enemmän jälkistrukturalistiseen teoriaperinteeseen, johon myös performatiivinen teoria asettuu. Sekä diskurssiteoreettinen että performatiivinen lähestymistapa pyrkivät purkamaan ajatusta yhteneväisestä kertomuksesta tai kertomuksen syvärakenteesta. Foucault’ n mukaan diskurssien taustalla ei vaikuta kognitiivinen ja universaali ”valmis” rakenne, jota diskurssi representoi. Vaikka Foucault’ n mukaan on olemassa ei-diskursiivisia ulottuvuuksia, niin ne eivät kuitenkaan ole rinnastettavissa kognitioihin. (ks. esim. Foucault 2005.)

Tulkitsen, että kognitiivisissa teorioissa tietorakenteet ymmärretään informaation prosessoinnin ja järjestämisen välineiksi, eräänlaisiksi epävarmuuden ja kaaoksen poistajiksi. Esimerkiksi kerronnasta hahmottuvat kerronnan skeemat nähdään tärkeinä kerronnan ja mielen jäsentäjinä ja asioiden käsittelyn helpottajina. Pelkästään skeemojen hahmottamisella ei kuitenkaan päästä käsiksi tiedon rajauksiin ja siihen valtaan mikä tietorakenteisiin liittyy. Kerronnan tarkastelun kohdalla ei päästä käsiksi siihen, mikä jää skeemojen ulkopuolelle tai miten kerronnassa ilmenee ristiriitaisuutta ja moninaisuutta. Jos yksilö oppii akkulttuuraatioprosessin myötä kulttuuriset skeemat, niin mihin sijoittuvat skeemoihin sopimattomat subjektin singulaariset kokemukset? Kerronnan performatiivinen lähestymistapa, johon tutkimukseni sijoittuu, sisältääkin ajatuksen kerronnan ja kertomuksen vajaavaisuudesta ja jatkuvuudesta. Tämä johtaa ajatukseen avoimeksi jäävästä kertomuksesta. Kerronta esittää aina vain osatulkinnan tapahtumasta, vain kerrontahetken näkemyksen, jättäen varjoon useita muita mahdollisuuksia. Tulkitsenkin foucault’laisen diskurssiteoreettisen tutkimuksen ja siihen kytkeytyvän performatiivisen teoriaperinteen kiinnittävän enemmän huomiota skeemojen välisiin tiloihin allekirjoittamatta pysyviä tai mitattavissa olevia rakenteita. Niissä huomio kiinnittyy siihen valtaan, joka ohjaa sosiaalisen todellisuuden ja subjektin rakentumista kielen ja materiaalisen vuorovaikutuksessa.

Osoitan tutkimuksessani sen, miten diskurssiteoreettinen ja performatiivinen lähestymistapa soveltuvat molemmat hyvin moniäänisen ja ristiriitaisuuksia sisältävän kerronnan analyysiin. Toisin kuin virallisemmat tekstit, jotka ainakin pyrkivät ristiriidattomuuteen, omaelämäkerrallinen kerronta perustuu erilaisten diskurssien rinnakkaiseen ja päällekkäiseen hyödyntämiseen. Kirjoitukset kytkeytyvät tiettyihin, keskenään ristiriitaisiinkin diskurssihin. Kun useat erilaiset diskurssit kamppailevat yhden aineiston sisällä, ei ole kovin hedelmällistä vain teemoitella aineistosta yhteneväisyyksiä tai samankaltaisuuksia (Taira 2004, 52). Diskurssia käyttävä subjekti voi

olla myös eri tilanteissa erilaisessa asemassa suhteessa yhteen ja samaan diskurssiin (Foucault 2005, 258–259). Eli yhtä lailla kuin saman omaelämäkerran sisällä voi olla keskenään riiteleviä diskursseja, niin saman ihmisen eri aikoina eri tilanteessa kerrottu toistuva ja varioiva kertomus saattaa kytkeytyä yhteen ja samaan diskurssiin, joko sitä myötäillen tai sitä kritisoiden.

Seuraavaksi esittelemäni performatiivisuusteoria ei edusta varsinaista diskursianalyttista tekstin analyysia. Ennemmin se sijoittuu laajempaan diskurssi-teoreettiseen tutkimusotteeseen tuoden mukanaan joitakin erityisiä painotuksia. Jaotellessaan elämäkertojen lukutapoja Marja Kaskisaari on erottanut performatiivisen lukutavan diskursiivisesta lukutavasta, jolla hän viittaa pääasiassa juuri teksteihin kiinnittyneeseen diskurssianalyysiin. Myös hän näkee eri lukutavat jatkumolla narratiivinen - diskursiivinen - performatiivinen. (Kaskisaari 2000, 61–74.) Itse en sulje diskursiivista lähestymistapaa performatiivisuuden ulkopuolelle, vaan näen performatiivisuuden liittyvän selkeästi edellä mainittuun foucault`laiseen diskurssiteoriaan. Hahmottelemani muistelukerronnan performatiivinen lähestymistapa ei kuitenkaan pysähdy pelkästään diskurssien identifiointiin, vaan jatkaa pohtimaan myös sitä, mikä jää valtdiskurssien ulkopuolelle ja miten kerronta varioi kontekstien vaihtuessa.

3.2. Performatiivisuusteoria

Idea performatiivisuudesta on peräisin John L. Austinin puheaktiteoriasta. Siinä Austin jakaa kielen konstatiivisiin eli asiasisältöjä ja toimintaa kuvaileviin sekä performatiivisiin eli asiantiloja ja toimintoja tuottaviin lausumiin (Austin 1962, 1-11). Austinille performatiivi on sellainen puheakti, jolla voidaan ilmaista esimerkiksi epäilyä, väitteitä, tahtoa tai vakuuttelua. Ilmaisuina performatiivit eivät ainoastaan kerro jonkin asian olemassaolosta, vaan samalla ne tekevät ilmaisemansa asian olemassa olevaksi. Alun perin performatiivisuus liitettiin pitkälti seremonioihin ja institutionaaliin kielen muotoihin. Folkloristisessa tutkimuksessa austinilaista performatiivisuusteoriaa on soveltanut mm. Lotte Tarkka tutkiessaan loitsujen ja runonlaulun performatiivista voimaa. Hänen mukaansa lyriikan sanojen performatiivinen voima muuttaa sitä todellisuutta, josta se kertoo. Erityisesti loitsujen esittämisellä on välitön vaikutus todellisuuteen. Performatiivisuus kietoutuu Tarkan työssä kysymykseen siitä, miten perinne vaikuttaa yhteisöön pitäen sitä yllä ja muuttaen sitä. (Tarkka 2005, 79—80, 96, 255.) Austinin säännöt puheakteista ovat sellaisinaan hyvin jäykkiä ja vaikeasti sovellettavissa moniin arkisempiin ja yksilön arkikokemukseen perustuviin aineistoihin.

Austinin määritelmän jälkeen performatiivisuuden käsite onkin laventunut ja kielen lisäksi sitä sovelletaan nykyään myös muihin esityskäytänteisiin (ks. esim. Laitinen & Rojola 1998, 7–33). Vuosien kuluessa teoriaa on kehitetty eteenpäin, sen ongelmakohtia on kritisoitu ja kritiikkiin on pyritty vastaamaan mahdollisuuksien

mukaan. Välillä performatiivisuuden ja performatiivin käsitteet ovat esiintyneet lähinnä hyvin yleisellä jargonin tasolla, saamatta mitään kovin spesifejä merkityksiä ja sisältöjä (tällöin ne ovat olleet verrattavissa suomen sanoihin esityksellisyys ja esitys). Toisaalta taas performatiivisuus on esiintynyt ns. vaeltavana käsitteenä, joka on saanut erilaisia alakohtaisia merkityksiä kunkin tutkimusalan omalla kentällä (Berns 2009b, 94).³² Retrospektiivisesti on puhuttu jopa performatiivisesta käänteestä sekä siitä, miten performatiivisuudesta on muodostunut liian rutiininomainen lukutapa. Esimerkiksi feministisessä tutkimuksessa performatiivisuuden on katsottu paikoin muodostuneen samantyyppiseksi perustavaksi ontologiaksi, kuin sen alun perin kritisoima biologinen ontologia on (Hekanaho & Tuhkanen 2005, 7–10; Salih 2002, 69). En itsekään pidä teoriaa ongelmattomana ja pyrin välttämään sen rutiininomais- ta käyttöä. En kuitenkaan tämän työn puitteissa puutu teorian ontologisiin ongelmiin. Käsittelem tutkimuksessani tekstuaalista aineistoa, johon performatiivinen näkökulma tuo perinteistä narratiivista analyysia enemmän liikkumatilaa ja lisäulottuvuuksia.

Feministifilosofi Judith Butlerin 1990-luvun alkupuolella esittämä performatiivinen sukupuolen teoria on saavuttanut vakiintuneen aseman monella eri tieteenalalla. Tässä tutkimuksessa hyödynnän butlerilaista performatiivisuusteoriaa, joka pohjaa Austinin esittämään puheaktiteoriaan, mutta joka on kehittynyt siitä omaan suuntaansa. Austinin lisäksi butlerlaiseen performatiivisuuteen on vaikuttanut ensisijaisesti Michel Foucault'n genealoginen ajattelu, joka on vastakohta perinteiselle historiankirjoittamiselle. Jos perinteisessä historiankirjoituksessa kuvaillaan mitä jollekin ”jo olemassa olevalle” ilmiölle/oliolle on ajan kuluessa tapahtunut, niin genealoginen lähestymistapa lähtee siitä, että ilmiö/olio on aina rakentunut vallan muotoilemana ilman alkuperäistä olemusta. Genealoginen lähestymistapa ottaa siis kriittisen position niihin asioihin, joiden ajattelemme olevan historiattomia. (Foucault 2003; Pulkkinen 1998, 92–103.) Foucault käsittelee erityisesti seksuaalisuutta genealogisena vallan tuotteena.³³ Butler tuo genealogisen tarkastelun kohteeksi sukupuolen, jonka hän näkee performatiivisena vallan tuottamana konstruktiona. Sukupuoli on lainauksia, yhä toistuvia tekoja eli performatiiveja. Ilman sukupuolen siteerauksia ei koko käsitystä sukupuolesta olisi olemassa juuri sellaisena, kuin me sen kulloinkin ymmärrämme (Butler 1993, 136). Sukupuolen suorittaminen tulee ymmärrettäväksi vain siksi, että on jo olemassa kulttuurisesti vakiintunut eleistö. Tiivistettynä Butlerin

³² Puheaktiteoria on inspiroinut niin etnometodologiaa ja -lingvistiikkaa, kuin viime vuosikymmeninä myös jälkistrukturalistista kielifilosofiaa, kirjallisuudentutkimusta ja feminististä tutkimusta. Narratologisessa kerronnan tutkimuksessa performatiivisuuden on katsottu nostavan esiin kysymykset kerronnan vaikutuksista kertojalle ja kerronnan kulttuurisista funktioista tiedon levittämisessä ja tuottamisessa (Bell 2005, 421).

³³ Foucault'n mukaan sekä ruumis että seksuaalisuus ovat sosiaalisia konstruktioita. Genealogisessa tutkimuksessa ei olla kiinnostuneita alkuperäisestä tai ”luonnollisesta” seksuaalisuudesta, vaan siitä vallankäytön prosessista, joka muokkaa käsityksiämme seksuaalisuudesta. Foucault'lle valta on ennemminkin tuottavaa kuin alistavaa. (Foucault 1998, 69.)

performatiivisuus merkitsee subjektin rakentumista, muuntelua ja jatkuvuutta tietys-
sä yhteiskunnallisessa kontekstissa (Butler 1993, 108–109).

Austinin ja Foucault'n lisäksi Butler nojaa ajattelussaan jälkistrukturalistiseen
filosofiin Jacques Derridaan, jonka mukaan jokainen teksti itsessään sisältää oman
(tiedostamattoman) hiljaisuuden diskurssinsa.³⁴ Kun subjekti esimerkiksi omaelä-
mäkerrallisessa muistelukerronnassa määrittelee minänsä, niin se mikä jätetään tä-
män määritelmän ulkopuolelle, säilyy silti määritelmän rakenteen tärkeänä osana.
Performatiivisuusteorian mukaan tämä ulosjätetty palaa kuitenkin häiritsemään ko-
herenssia ja siksi merkitseminen on aina jollain tasolla kontrollin ja tietoisien inten-
tion ulkopuolella. (Butler 1990b, 15.) Performatiivisen minän rakentaminen vaatii
siis aina toisen, ulosuljetun puolen, joka ei tule kuulluksi. Foucault'n mukaan vai-
keneminen ei kuitenkaan ole diskurssin raja tai sen toinen puoli, josta diskurssi olisi
tarkasti erotettavissa. Vaikeneminen toimii julkilausutun rinnalla, suhteessa siihen.
Siksi tuleekin määritellä erilaiset tavat olla sanomatta ja tarkasteltava, miten määrit-
tyy se, kuka voi ja kuka ei voi puhua. Foucault'n mukaan on siis tarkasteltava, mil-
laiset diskurssit sallitaan ja millaista tahdikkuutta subjektilta vaaditaan. Samalla on
huomioitava myös se, että samoin kuin diskursseja on useita, niin myös hiljaisuuksia
on useita, ei vain yksi. (Foucault 1998, 26.)

3.3. Performatiivinen voima ja muutos

Muistelukerronnassa kerrottu minä asetetaan erilaisten toistettujen stereotyyppioiden,
kuten esimerkiksi tiettyjen hallitsevien kertomusten piiriin. Performatiivisu-
usteorian kannalta katsottuna muistelukerronta onkin aina tietyissä historiallisissa
ja sosiaalisissa kontekstissa tapahtuvaa todellisuuden ja kokemuksen strukturoin-
tia, jossa yksilöiden erilaiset kokemukset osittain samaistetaan. *Performatiivisuu-
den voima* perustuu siis stereotyyppioiden toistoihin. Butler käyttää usein heterosek-
suaalisuutta esimerkkinä performatiivisesta voimasta ja toiston pakottavuudesta.
Hänen mukaansa seksuaalinen identiteetti ei perustu alkuperään, vaan kuvitelmiin
tästä alkuperästä, sekä kuvitelmien aikaansaamaan pakottavaan ja jatkuvaan tois-
toon. Se, että heteroseksuaalisuutta tulee alati vahvistaa, on todiste siitä, että he-
teroseksuaalisuus on ikuisesti uhattuna tietäen oman mahdottomuutensa. (Butler
1990b, 18–24.)

³⁴ Pohjaten Ferdinand de Saussuren semiologiaan Derrida väittää, että kieli perustuu pohjim-
miltaan erontekoon. Jokainen merkki on riippuvainen vastakohtaansa eli yksittäiset merkit
saavat merkityksensä vain suhteessa toisiin merkkeihin. Myös subjektin rakentama ”minä” pe-
rustuu eroon ja kerronnan läsnäolo poissaoloon. Dekonstruktio paljastaa ajattelun logosenti-
rismien eli uskon siihen, että ajattelun taustalla olisi olemassa yksi yhtenäinen pysyvä merkitys.
Merkitys on kuitenkin riippuvainen vastakkaisesta jäsenestään, oppositiostaan. Binaaristen
oppositioiden purkuun Derrida on kehittänyt *différan*cen käsitteen. Yksinkertaistettuna käsite
viittaa siihen, miten merkit saavat merkityksensä eronteon kautta ja kuinka lopullinen merki-
tyys aina lykkääntyy loputtoman merkitysijöiden ketjun vaikutuksesta. (Derrida 1986.)

Butlerin performatiivisuus korostaa kuitenkin sitä, miten stereotyyppien toisto ei onnistu koskaan täydellisesti (Butler 1990b, 18; Butler 1993, 109). Esimerkiksi minän kerrontaan liittyy aina jotain ”ylimääräistä”, jotain mikä ei toistu odotusten mukaan. Asiaa voi selkiinnyttää tarkastelemalla Derridan Austin luentaa, jossa hän tarttuu performatiivien epäonnistumisen merkitykseen eli epäonnistuneeseen toistoon. Derrida kritisoi Austinin tekemää jakoa onnistuneisiin ja epäonnistuneisiin performatiiveihin. Austinin mukaan esimerkiksi teatterilavalla lausuttu vihkiminen tai kaste ei toimi performatiivisesti, koska sitä ei ole esitetty vakavasti. Näin se on fiktio, kielen normaalikäytön parasiitti. Jotta performatiivi onnistuu ja saa aikaan halutun tuloksen, tulee sen Austinin mukaan olla korrekti, vakava ja liittyä aina ”oikeaan” kontekstiin. Austin kirjoittaakin valideista onnellisista ja epävalideista onnettomista puheakteista. (Austin 1978, 14–15; Laitinen & Rojola 1998, 17, Kaskisaari 2000, 40; Kaskisaari 2003, 8–9.) Austin siis hylkää epäonnistuneen ja fiktiivisen performatiivin eräänlaisena anomaliana. Derridan mukaan epäonnistuneet performatiivit ovat kuitenkin toistettavuuden hyvin olennainen osa, osa mitä ilman ei voi olla ns. onnistunutta performatiivista. Performatiivit toimivat juuri siksi, että ne ovat alttiita väärinkäsityksille, eivätkä ne kannu mukanaan tekijän intentiota. Esimerkiksi arkistokirjoitus on aina avoin uusille tulkinnoille asettuessaan uuteen kontekstiin. Derridan mukaan toisto toimii juuri muuntuvuutensa ja performatiiviin sisältyvän epäpuhtauden vuoksi. (Derrida 1982, 324–330; Derrida 1988, 17–19; Butler 1993, 94–109; Kaskisaari 2000,40; Kaskisaari 2003. 9.)

Austinilaisittain onnistuneiden performatiivien valta on peräisin puhujan intentionista, mutta Butler ja Derrida sitä vastoin tulkitsevat vallan kytkeytyvän aiempien performatiivien ketjuun.³⁵ Erillinen performatiivi on osa laajempaa toistojen ketjua/verkostoa, johon valta liittyy. Jos kerran identiteetti on ainaisessa tuotantoprosessissa, eikä toisto saa koskaan aikaan täyttää identiteettiä, on toistoa aina pakko jatkaa. Toiston jatkuessa kasvaa myös riski muuntua toistojen välillä (Butler 1990b, 24).

Performatiivisuusteorian mukaan subjekti rakentuu siis erilaisissa valta- ja diskurssiverkostoissa, jotka ovat toiston³⁶ myötä avoimia resignifikaatiolle, variaatiolle

³⁵ Yhdisteässään teoretisoinnissaan Austinin Derridaan, Butler tulee perustelleeksi myös performatiivisuuden epäintentionaalisuutta (Butler 1995. 134–139). Austinin ja Butlerin ajattelun eroavaisuutta voidaan tarkastella erottamalla toisistaan performanssi ja performatiivi. Performanssi ilmentää Butlerin mukaan esittäjän valintaa ja tahtoa. Tämä viittaa performanssia edeltävän intentionaalisen esiintymisen olemassaoloon. Eli Butlerin performanssi yhdistyy näin Austinin performatiiviin. Butlerille performatiivissa on vuorostaan kyse jo merkityksellistettyjen merkien uudelleenjärjestelystä. Performatiivi ja performatiivisuus ovat niiden normien toistoa, jotka ovat olemassa jo ennen esittäjää ja näin tuottavat hänet. (Liljeström 2002, 68.) Toisaalta performanssin ja performatiivin voi katsoa edustavan performatiivisuuden eri puolia: performanssikaan ei voi toimia minkään valtajärjestelmän ulkopuolella ja performatiivin voi vuorostaan katsoa koskevan myös fiktiota, parodiaa ja fantasiaa (Kaskisaari 2003, 9-10, Lloyd 1999, 195–213).

³⁶ Butler käyttää sanoja toisto (repetition) ja lainaus (citation) lähes rinnakkaisina. Performatiivisuusteorian suomennoksissa toisto on ollut lainausta vakiintuneempi sanamuoto.

ja subversiolle eli kyvyllä muuntua järjestelmän sisältä käsin. Butlerille toisin toisto on näin se paikka, jossa tietty toimijuuden mahdollisuus huomataan ja josta se saadaan/johdetaan (Butler 1993, 10, 108, 122; Butler 1995, 135–138.) Subjektiutta tai kerrottua minää tulee siis ajatella vajaan, jonakin joka ei ole koskaan täysi, vaan joka on aina avoin ennakoimattomillekin muutoksille.

3.4. Kerronnan performatiivisuus

Performatiivisuus realisoituu erilaisissa arjen käytänteissä ja opituissa toimintatavoissa. Myös perinne toimii performatiivisesti. Tutkiessaan tallityttöjen sukupuoli-perinteen performatiivista muotoutumista Karoliina Ojanen (2011) on esimerkiksi huomionnut, että Butlerin performatiivisuusteoriassa sukupuoli määritellään samankaltaisesti, kuin miten folklorea on viimeaikaisessa folkloristisessa tutkimuksessa määritetty.³⁷ Tässä tutkimuksessa kytken performatiivisuuden folkloristisen kerronnan tutkimuksen sisällä omaelämäkerralliseen muistelukerrontaan. Hahmottelen seuraavaksi ne performatiivisuuden ulottuvuudet, jotka ovat kerronnan analyysissä ja näin myös tässä tutkimuksessa oleellisia.

Kerronnan kontekstisidonnaisuus

Kuten narratiivinen ja diskursiivinen lähentymistapa myös performatiivinen kerronnan tarkastelu kiinnittää huomion kielen käyttöarvoon ja tuottaviin rakenteisiin (Kaskisaari 2000, 37).³⁸ Performatiivisuudessa ei kuitenkaan kiinnitetä huomiota pelkästään narratiivisiin strategioihin, siihen miten kerrotaan, vaan ennemminkin siihen, *mitä kerrotaan tietyllä tavalla, miten kerronta varioi ja mitä kerronnan variointi saa aikaan*. Minulle muistelukerronnan performatiivisuus tarkoittaa sitä, että kerronnassa subjektin representaatioiden katsotaan rakentuvan kulttuurissamme jo valmiina olevien subjektiuden esittämisen tapojen lainaamisen, toistamisen ja toistossa tapahtuvan varioinnin kautta (Hynninen 2004b, 1–2). Eli performatiivisen ilmaisun takana ei ole mitään valmiiksi annettua pysyvää subjektiutta, vaan juuri ilmaisu eli kerronta rakentaa subjektin tilanteittain. Näin performatiivisuus kyseenalaistaa ajatuksen autenttisuudesta ja autonomisesta omaelämäkerrallisesta minästä.

Tutkimuksessani muistelukertomus on siis eräänlainen performatiivi, joka rakentaa subjektia ja häntä ohjaavia normeja todeksi. Omaelämäkertojen lukutavaksi performatiivisuuden jalostaneen Marja Kaskisaaren mukaan omaelämäkerta (ja ker-

³⁷ Folkloren määrittely on vakiintunut viiden kriteerin varaan: folklore on anonymia, kansanomaista, stereotyyppistä, yhteisöllistä ja se periytyy suullisesti. Suullisuus vuorostaan viittaa kahteen vakiintuneeseen aineistonkeruumalliin: kenttätyöhön ja kirjoitus keruihin/kirjoittaviin kertoihin. Suullisuuteen kytkeytyy ajatus folkloren muistinvaraisuudesta ja variaatiosta. (ks. lisää Lehtipuro 1980, 11–12.)

³⁸ Butler on tarkastellut kielen vaikutuksia tutkimalla mm. vihapuhetta, vahingoittavaa kieltä, loukkauksia, kielellistä stereotypisointia sekä yhteiskunnan tuottamia rasistisia ja homoseksuaalisuuden vastaisia ilmauksia (esim. Butler 1997a).

ronta ylipäättään) on vahva esimerkki subjektivikaatioprosessista. Kertoessamme elämästämme emme koskaan kerro kaikkea mitä haluamme ja miten haluamme, vaan kertomamme on sidoksissa niihin elementteihin, jotka yhteiskunnassamme katsotaan sopiviksi. Oleellista performatiivisessa kerronnan lähestymisessä onkin huomio *kerronnan kontekstisidonnaisuudesta: kerronta muotoutuu tiettyjen kontekstuaalisten ehtojen alaisena*. Lausuma on aina sidoksissa hallitsevaan järjestykseen, joko sitä vahvistaen tai parodioiden/kritisoiden. (Kaskisaari 2000, 36, 75–80; Hynninen 2004b.) Arkistoon suuntautuneessa, kuten muussakin omaelämäkerrallisessa muistelukerronnassa, kertoja pyrkii rakentamaan itsestään uskottavaa kuvaa. Voidaankin ajatella, että ollakseen ymmärrettävä kertoja on usein pakotettu toistamaan jo olemassa olevia kerronnan konventioita ja myötäilemään pitkälti yleisiä stereotyyppioita.

Kerronnan performatiivisessa lähestymisessä katson kerronnan perustuvan aina siis *kontekstisidonnaiseen toistoon*. Tutkimukseni ensimmäisessä analyysiosassa tehtävänäni onkin *kontekstualisoida* Toinin omaelämäkerrallista muistelukerrontaa eli rakentaa niitä konteksteja joiden puitteissa Toini on elämästään kertonut. Kontekstualisointiin liittyy esimerkiksi niiden diskurssien, ideaalien ja hallitsevien kertomusten³⁹ paikantaminen, joihin Toinin kerronta kytkeytyy. Myös käyttämässäni intersektionaalisessa lähestymistavassa tarkastellaan sitä, miten kertoja kiinnittyy tai häntä kiinnitetään erilaisiin sosiaalisiin, taloudellisiin ja poliittisiin valtajärjestelmiin. Kontekstisidonnaisuus tulee esiin myös toisessa analyysiosassa, jossa tarkastelen positioanalyysin avulla kertojan toimijuutta suhteessa kerronnan laajempiin merkityksiin. Kyseisessä analyysiosassa nostan esiin myös sen, miten kontekstien ja diskurssien vaihtumiset vaikuttavat kerrontaan, ja miten kontekstuaalinen variaatio ilmenee kerronnassa. Suosinkin itse toisin toiston ja kontekstuaalisen toisin toiston tilalla termejä *variaatio* ja *kontekstuaalinen variaatio*, koska ne korostavat toistoa enemmän kerronnassa esiintyvää *performatiivista muutosta*.

Kertovan subjektin moninaisuus ja ristiriitaisuus

Kerronnalla subjekti selittää omaa minäänsä ja oikeuttaa olemassaoloaan. Omaelämäkerrallisen kerronnan konventioihin ja elämäkertاسوبimukseen liittyy uskomus tekstin minän pysyvyydestä. Performatiivisessa lähestymistavassa huomio keskittyy kuitenkin siihen, että tämä oman minän eheyden esitys ei koskaan onnistu täysin. Osoitan tutkimuksessani sen, miten kerronnasta jää aina puuttumaan jotain, sulje-

³⁹ Tässä tutkimuksessa viitataan hallitsevalla kertomuksella Vilma Hännisen määritelmiin mallitarinasta. Hännisen mukaan kertomukset rakentuvat aina oman kokemusmaailman ja kulttuurisen tarinavaraston kohdatessa. Jaamme kulttuurillemme yhteisiä mallitarinoita, joiden juoni toistuu suhteellisen samana eri sisältöjenkin alla. Yksi juonikaavoista on esimerkiksi yleisesti tunnettu sankaritarina eli selviytymistarina, jossa päähenkilö omaa sankarillisia ominaisuuksia ja selviytyy vaaroista ja vastustuksista. (Hänninen 2000, 50–52.) Tulee kuitenkin muistaa, että mallitarinoiden henkilöt eivät ole yksilöitä, vaan eräänlaisia identiteetti-positioita. Esimerkiksi mallitarina äitiydestä määrittelee sen, millaisia ominaisuuksia kulttuurisesti hyväksyttyn ja hyvään äitiyteen kuuluu. (ks. esim. Murtorinne-Lahtinen 2011.)

tuksi kerronnan ulkopuolelle, jo siksi että kaikki kokemuksemme eivät ole sanallistettavissa. Butlerin mukaan tämä ulossuljettu, jokin mitä emme voi ilmaista, pitää ilmaistua kuitenkin koossa ja on osa subjektiutemme muodostumista (Butler 1997a, 135). Muistelukerronnan performatiivisessa tarkastelussa onkin hyvin paljastettavissa, että *kertovan subjektin pysyvyys ja ajattomuus ovat illuusioita*.

Performatiivisuuteen perustuvan kerronnan analyysin toisena keskeisenä tavoitteena onkin *kertovan subjektin moninaisuuden ja ristiriitaisuuden näkyväksi tekeminen*. Katson, että perinteisessä narratiivisessa analyysissä subjektipositiota pidetään usein kerronnan ja analyysin kautta kokonaisuuksiksi rakentuvina. Näin ollen tutkimuksessa keskitytään analysoimaan jonkin tietyn, esimerkiksi naiseuden narratiivista/diskursiivista rakentumista. Kerronnan performatiivisessa analyysissä korostetaan vuorostaan sitä, miten subjektipositiot ovat illusionaarisia ja miten ne säröytyvät ja varioivat. Jos narratiivinen ote pyrkii katsomaan ja analysoimaan sitä, miten identiteettiä rakennetaan kokonaiseksi, niin performatiivisen lähestymistavan avulla kiinnitetään huomio pikemminkin ihmisen sisäiseen ristiriitaisuuteen, tilanteisiin subjektipositiioihin ja valtarakennelmien vastustamiseen. Performatiivisuudessa kiinnitetään huomio siihen, *miten kerronnan performatiivista voimaa voi käyttää sekä identiteetin tuottamisen että sen kiistämiseen/purkamiseen*. Osoitan tutkimuksessani sen, miten omaelämäkerrallisen muistelukerronnan performatiivinen lähestyminen on narratiiviseen suuntaukseen verrattuna enemmän erilaisten *kerronnallisten ristiriitaisuuksien, päällekkäisyyksien, mahdollisuuksien ja muutosten tarkastelemista*. Tutkimuksessani performatiivisuudessa on kyse asiantiloja tuottavasta ja muuntavasta voimasta. Oleellista on sen tarkastelu, miten performatiivista voimaa voi kerronnassa liikuttaa ja suunnata toisaalle.⁴⁰ Ensimmäisessä analyysiosassa hahmotankin Toinin eli kertovan subjektin moninaisuutta ja ristiriitaisuutta tarkastelemalla intersektionaalisen lähestymistavan avulla kerronnassa rakentuvien sosiaalisten erokategorioiden muotoutumista ja suhteita. Osoitan tutkimuksessani, että kerronnan ristiriitojen ja erilaisten erojen kohtaamisten intersektionaalinen luenta mahdollistuu erityisen hyvin silloin, kun on käytössä saman kertojan eri tilanteissa kertomia omaelämäkerrallisia kertomuksia (ks. Hynninen 2004b). Myös toisessa analyysiosassa käyttämäni

⁴⁰ Tämän kaltainen analyysi tulee esille Butlerin kolmiosaisesta ”ohjelmasta”, joka antaa vihjeitä performatiivis-kriittiseen luentaan. Butlerille performatiivisessa analyysissä ensimmäiseksi tulee selvittää ne tavat, joilla säätelevä valta pitää subjektit hallinnassa ja tuottaa vaatimukset jatkuvuudesta, näkyvyydestä ja sijoittumisesta. Tulkitsen tämän erilaisten valtajärjestelmien ja diskurssien paikantamiseksi. Tämän jälkeen tulee tunnistaa se, miten näkyväksi tuotettua subjektia kuitenkin ”vaivaa” tietty ”ylijäämä”, melankolia, joka merkitsee subjektivikaation rajat. Kerronnan tutkimuksessa liitän tämän kerronnan ristiriitaisuuksien ja kerronnassa esiintyvien hiljaisuuksien paikantamiseen. Lopuksi Butlerin mukaan tulee selvittää subjektin kyky toiston, joka osoittaa, että toimijuus voi koostua juuri niiden sosiaalisten ehtojen vastustamisesta ja muuntamisesta, jotka sen ovat tuottaneet. Kerronnan tutkimuksessa tulkitsen tämän kerronnallisten variaatioiden ja esimerkiksi kulttuurisia mallitarinoita haastavien vastatarinoiden paikantamiseksi. (Butler 1997b, 29.)

positiointiteoria ja variaation analyysi kytkeytyvät subjektin moninaisuuden, muutoksen ja tilanteisten subjektipositioiden näkyväksi tekemiseen.

Kerronnan variointi, ajallisuus ja kertojan toimijuus

Kolmas tärkeä ulottuvuus performatiivisessa kerronnan lähestymistavassa on sen kiinnittyminen *kerronnan varioinnin tarkasteluun*. Variaatioon liittyvät myös kertojan *toimijuuden* ja kerronnan *ajallisuuden problematisoinnit*. Butleria on kritisoitu paljon siitä, että korostaessaan diskursiivisuutta ruumiillisuuden ja materiaalisuuden kustannuksella, performatiivisuusteoria kadottaa subjektin toimijuuden ja subjektin mahdollisuuden muutokseen.⁴¹ Butlerille performatiivinen toistaminen merkitsee kuitenkin aina muutosta, jonkin uuden mukaan ottamista, epäkoherenttiutta ja epäonnistumista ”alkuperäisen” imitoinnissa. Toistoon liittyy aina pieni *muutos, variaatio* ja *eron mukaan tuominen*, jolloin toistot ja toistettavuus voivat rakentaa uusia merkityksiä. Esimerkiksi kerronnassa ”minä” ei voi koskaan toistaa itseään uskollisesti, vaan se muuntuu aina ajallisesti suhteessa edelliseen muotoonsa. Epäpuhtautensa ja muuntuvuutensa ansioista performatiivisuus tuottaa aina jotain ei-odotettavaa. (Butler 1990b, 18; Butler 1993, 109.)

Performatiivinen muutos on usein hidasta, pientä ja epämääräistä. Nyky-yhteiskunnassa arvostettu ja voimaannuttavaksi tulkittu toiminta ja toimijuus yhdistetään usein etenemiseen, kasvuun ja muutokseen, jolloin ne kytkeytyvät selkeään tavoitteellisuuteen ja intention. (ks. Honkasalo 2006, 105; Honkasalo 2013, 43; Hynninen & Lindfors & Opas 2015, 182.) Performatiivisuusteoriassa toimijuus ei aina näyttäydy selkeän päämäärähakuisena tai individualistisena, vaan hauraana ja hitaasti muotoutuvana. Butlerin toimijuuskäsitys on lähellä kulttuuriantropologi ja sosiologi Pierre Bourdieun ruumiinfenomenologiaa näkemyksiä toimijuuden ajallisuudesta. Bourdieun mukaan toimijuus rakentuu aina suhteessa subjektia ympäröivien olosuhteiden reunaehtoihin. Subjekti omaksuu olosuhteiden asettamat reunaehdot hiljalleen ajan myötä erilaisten ruumiillisten käytänteiden totunnaistamisen kautta. Bourdieulle toimijuus on näin habituaalista eli ruumiillista totunnaistamista. Tekemisen tavat eivät ole pääsääntöisesti tietoisia, vaan ne ovat syntyneet pikkuhiljaa toiston kautta

⁴¹ Esimerkiksi postkolonialistinen feministi Seyla Benhabib on haastanut Butlerin pohtimaan subjektin mahdollisuuksia toimia valtarakennelmia vastaan. Benhabibin mielestä Butlerin toimijuuskäsitys on liian ahdas, deterministinen ja täten myös feminististä politiikkaa ajatellen negatiivinen. Jos subjektiivisuus on kerran täysin diskursiivisesti rakentunut, on subjekti tämän rakentumisen määräämä ja kykenemätön diskursseja muuttavaan poliittiseen toimintaan. Jos subjekti muodostuu performatiivisissa teoissa ja jo valmiina olevien mallien toistossa sekä uusintamisessa, niin missä sijaitsee subjektin mahdollisuus omaan toimijuuteen? Benhabibin mielestä performatiivisuusteoria pohjaa liikaa kieleen nähden lingvistisen käytännön primäärisenä ja siirtäen muut käytännöt (kuten esim. kasvatuksen, leikit, kulttuurisen habituksen, koulutuksen jne.) syrjään. (Benhabib 1995, 127–144.) On katsottu myös että subjektin rakentuminen hegeliläisen dialektiikan varjossa, johtaa helposti ajatukseen tulevaisuudesta vain sellaisina mahdollisuuksina, jotka ovat nykyisyydessä jo olemassa. Näin todellinen, uudistava ja luova vastarinta sekä toimijuus näyttäytyvät mahdottomilta. (ks. Tuhkanen 2005, 4–14.)

ollen osa yksilön ruumiillisuutta. Näin myös ajallisuus ja ajan kuluminen liittyvät tiiviisti toimijuuteen. (Bourdieu & Wacquant 1995; McNay 2000; vrt. Butler 1990a.)

Sosiologi Marja-Liisa Honkasalo on tarkastellut kärsimyksen ja toimijuuden kytköksiä tutkiessaan erään pohjoiskarjalaisen kylän ihmisten käsityksiä sairauksista. Honkasalo on kehittänyt *minimaalisen toimijuuden*⁴² käsitettä, jolla hän kuvaa arkista *pientä toimijuutta*. Pieneen toimijuuteen liittyy vahvasti ajatus Bourdieun habituaalisuudesta eli totunnaistumisesta, sekä Butlerin ajatukset toistosta. Toisto ja totunnaistaminen mahdollistavat arjen järjestyksen ja sellaisen vakaan ympäristön, jossa ihmiset voivat toimia koko ajan miettimättä mitä tekevät. Näin totunnaistaminen sekä luo edellytyksiä että vapauttaa energiaa ja aikaa myös uuden luomiseen. Totunnaistumisella luodaan pohjaa tuleville toimijuuksille. Muutos saattaa olla hidasta ja vähittäistä. Se saattaa olla ylisukupolvista eli tapahtua vasta useamman sukupolven myötä. Vastarinnan ja toiminnan ei tarvitse siis aina olla äänekästä, vallankumouksellista ja heti tapahtuvaa. Se voi olla myös hidasta, lähes näkymätöntä hivuttautumista kohti uutta. (Honkasalo 2006, 112—114; Bourdieu 1990, 99.)

Performatiivisen teorian kautta on helposti tavoitettavissa omaelämäkerrallisen muistelukerronnan ajallisuus ja ajallinen muuntuvuus. Usein genren perinteisten odotusten mukaan omaelämäkerrallinen kerronta virtaa kronologisesti menneestä, esimerkiksi syntymästä ja lapsuudesta eteenpäin päätöspisteensä nykyaika. Vaikka kerronta on aina liikettä ajassa, monellakin tasolla (takautumin ja pysähdyksin), niin samalla se on pysähdys: omaelämäkerrassa hetki pysähtyy ja ikuistuu kirjoitukseksi. Siltikään kertojan elämä ei koskaan mahdu omaelämäkerran puitteisiin. Tuija Saresman mukaan omaelämäkerta onkin vain yksi piste ajassa, hetki jossa elämä jäähmetetään kerrontahetken näkökulmaan. Samalla elämä ja myös omaelämäkerta kuitenkin leviävät yli kerronnan hetken. (Saresma 2007, 70—72.) Muistelukerronta ei kertojan elinaikana koskaan voikaan saavuttaa todellista loppua.

Kerronnan ajallinen muuntuvuus tulee hyvin esiin tarkasteltaessa saman kertojan kerrontaa pitkältä aikaväliltä. Kerronnan ajallisuus, toimijuus ja kertojan kokemus korostuvat kerronnan tarkassa ja yksityiskohtaisessa lukemisessa, sekä ennen kaikkea *kerronnassa esiintyvien säröjen ja toiston kautta mahdollistuvan variaation tarkastelussa*. Osoitan tutkimuksessani sen, miten toistuvaa kerrontaa tarkasteltaessa kertojan toimijuus on paikannettavissa niistä kohdista, joissa esiintyy merkityksen ajallista variaatiota. Subjektin singulaarinen kokemus tuo sosiaalisten ja diskursiivisten mallien kerronnalliseen toistoon mukaan yksilölliset ”erheet”, sekä diskursiivisten murtuma- ja vaihtumakohdat, kerronnan variaation. Ruumiillinen kokemus muotoilee tiedostamattamme kielen logiikka ja tuo siihen murtumakohtia. Mar-

⁴² Minimaalinen toimijuus pitää sisällään usein kotona tapahtuvien itsestään selvänä pidettävien arjen rutiinien toistamisen ja säilyttämisen. Sillä pääsääntöisesti pyritään ylläpitämään maailmaa, ei intentionaalisesti muuttamaan sitä. Minimaalisen toimijuuden synnyttämät saavutukset ovat usein ei-odottamattomia. (Honkasalo 2004, 77, 55; Honkasalo 2006, 103—109.)

ja Kaskisaaren mukaan performatiivisuuden kriittisyys perustuukin osittain siihen, että sen avulla on mahdollista tuoda esiin yksilön kokemuksellisia eroja pakkojen ja mahdollisuuksien välillä. Näin voidaan huomioida aktiivisen subjektiuden ja rakenteisiin sulautumisen vaihtelu. (Kaskisaari 2000, 65.) Performatiivisuus itsessään ei ole intentionaalista, tietoisesti harkittua toimintaa, mutta *toimijuus mahdollistuu (toisin) toistamisessa, kontekstuaalisessa variaatiossa*. (ks. Kaskisaari 2000, 40–41, 65; Butler 1990, 143; 1997, 34–39,41.) Erityisesti toisessa analyysiosassa nostan positiointiteorian avulla esiin sen millaista toimijuutta ja kerronnan variaatiota positioiden vaihtelu saa aikaan.

Hiljaisuus ja vaikeneminen

Butlerin mukaan yhtä paljon kuin performatiivit kiinnittyvät tunnustamiseen ja kerrontaan, kiinnittyvät ne myös vaikenemiseen, siihen mitä jätetään kulloinkin sanomatta (Butler 1997a, 133). Omaelämäkerrallinen *kerronta ei tuotakaan subjektiutta ja kertomusta pelkästään tunnustamalla vaan myös vaikenemalla*. Kun subjekti omaelämäkerrallisessa kerronnassa määrittelee esimerkiksi minänsä, niin se mikä jätetään tämän määritelmän ulkopuolelle, säilyy silti dialektisesti määritelmän rakenteen tärkeänä osana ja pitää kertomuksen liikkeessä. Kaskisaaren mukaan omaelämäkerran performatiivisuus piileekin juuri siinä, että se peittelee⁴³ subjektin rakentumisprosesseja samalla, kun sen tarkoitus on nimenomaan tuottaa subjektiutta ja tuoda esiin tunnustuksia. Performatiivi siis ilmaisee ilmeistä ja peittää hämärää. (Kaskisaari 2000, 78.)

Välillä Butlerin performatiivisuutta on tulkittu tietoisena radikaalina sääntöjen toisin toistamisena (Pulkinen 2000,52). Tietoista normien toisin toistoa oleellisempaa on kuitenkin performatiivin sisäänkirjoitettu *epävarmuus, arvaamattomuus ja vaikeneminen*.⁴⁴ Kaskisaarta lainaten ”performatiivin muutosvoima toimii pikemminkin sumeasti eri käyttöyhteyksissä, kuin harkitusti toisin toimien - performatiivi toimii nimenomaan suhteessa fiktiiviseen esittämiseen, hiljaisuuksiin ja asioihin, joita se peittää” (Kaskisaari 2003, 17). Vaiettuun ja hiljaisuuteen jää avoin joukko lausumatonta, koska subjektilta saattaa puuttua luottamus siihen, että kuulija/lukija voisi ymmärtää kaikkea. Performatiivinen hiljentäminen toimii myös niin, että jokin jätetään lausumatta, koska se on liian itsestään selvää.⁴⁵ Sanomatta jätetty asia voi olla myös liian henkilökohtainen ja siihen saattaa liittyä suurta epävarmuutta tai trau-

⁴³ Peittely ei viittaa siihen, että kerronnan takana olisi jokin autenttinen peitelty kokemus tai totuus, vaan sillä viitataan peittelyyn, joka paljastuu suhteessa muihin subjektin representaatioihin (eli esim. suhteessa muihin kertomuksiin samasta kokemuksesta).

⁴⁴ Butler kirjoittaa epävarmasta ontologiasta ja vaikeasta nimeämisestä (Butler 2002, 20).

⁴⁵ Afgaanien perinteistä tarinankerrontaa tutkineen Margaret Ann Millsin mukaan tutkimuksen kannalta oleellinen asia voi jäädä piiloon, jos se on liian päivänselvä kertojan ja muun yleisön mielestä tai jos kaikki ovat asiasta selkeän yksimielisiä. Asia voi jäädä sanomatta myös, jos kertoja olettaa tutkijan olevan siitä jo tietoinen tai se on kertojan mielestä kulttuurisesti irrelevantti tai epäajankohtainen. (Mills 1991, 20.)

maattisia kokemuksia.⁴⁶ Traumaattisista asioista vaietaan, koska niille ei löydetä koettua traumaavaavia sanoja. Hiljaisuutta ja vaikenemista voi katsoa myös suhteessa *sensuurin* käsitteeseen. Butler erottelee toisistaan implisiittisen ja eksplisiittisen sensuurin. Implisiittinen sensuuri on näkymätöntä sensuuria, joka ei ole sidottu julkiseen valtaan, vaan toimii hienovaraisena ja näkymättömänä tuottavan vallan muotona. Tällaista erilaisiin kulttuurisiin, sosiaalisiin ja psykologisiin rakenteisiin perustuvaa sensuuria on vaikeampaa vastustaa. Eksplisiittinen sensuuri toimii julkisella tasolla perustuen julkilausuttuihin sääntöihin, lakeihin ja yleiseen konsensukseen. Näin eksplisiittistä sensuuria voi pitää haavoittuvampana ja muutokselle alttiimpana. Butlerin mukaan sensuuria tulisi tarkastella jatkumona, jonka toiseen päähän asetuu äärimmäinen sensuuri ja mahdollisesti täydellinen eliminointi ja toiseen päähän hyvin hienovarainen sensuuri. (Butler 1997a, 129–130; Butler 1998, 249–252). Erityisesti toisen analyysiosan kautta tarkastelen positioanalyysin avulla sitä, mistä Toini on kulloinkin vaiennut ja mikä on jäänyt kerronnan ulkopuolelle hiljaisuuteen.

⁴⁶ Väkiä ja alistamista kokeneiden naisten kerrontaa tutkinut Elaine J. Lawless on todennut, ettei kieli voi koskaan tavoittaa traumaattisia kokemuksia kokonaan. Mitä enemmän subjekti niistä kertoo, sitä kauemmaksi kertomus todellisista trauman kokemuksista karkaa. Trauma saatetaan jättää kertomatta myös siksi, että sen pelätään uusiutuvan siitä uudelleen kerrottaessa kerronnassa. (Lawless 2001, 57–60.)

II

ELÄMÄNKERTOMUS JA MINÄKUVAN MUOTOUTUMINEN

4. KERROTUN MINÄN MONINAISUUS JA KONTEKSTISIDONNAISUUS

4.1. Kerronnan kontekstualisointi

Tarkastelen tässä ensimmäisessä analyysiosassa sitä, *miten Toini rakentaa kerronnallista naiseuttaan suhteessa muihin sosiaalisen erottelun kategorioihin ja miten erojen suhteet muodostuvat*. Henkilökohtainen kerronta mallintuu aina kollektiivisten ja kulttuuristen sääntöjen mukaan (Stahl 1977, 17). Kertominen ei siis synny koskaan tyhjiössä, vaan siihen vaikuttavat monet erilaiset ja eritasoiset tekijät. Painotankin kerronnan kontekstisidonnaisuutta ja tutkimusaineiston kontekstualisoinnista, eli kerrontaa ohjanneiden konventioiden sekä kulttuurisen, historiallisen ja sosiaalisen ympäristön kartoittamista. Korostan myös sitä, että kontekstit eivät ole vain valmiita taustoja joihin tekstit asetetaan, vaan tutkija rakentaa ne luennan ja tutkimuksen edetessä (ks. esim. Kurki 2004, 73–77; Taira 2004, 55–61; Saarelainen 2012, 245). Tutkimuksessani kontekstualisoin Toinin kerrontaa tarkastelemalla sitä, *mitkä tekstin ulkoiset ja sisäiset tekijät vaikuttavat kerrontaan, millaisia kulttuurisia diskursseja ja ideaaleja Toini seuraa ja mitä mahdollisesti jää kerronnan ulkopuolelle*. Kontekstualisoinnin avulla on myös mahdollista kyseenalaistaa itsestään selvinä pidettyjä, mutta todellisuudessa performatiivisesti rakentuneita kulttuurisia määrittelyjä/yleistyksiä ja näin tuoda esiin vaihtoehtoisia tulkintoja ja yksilön kokemuksia. Oleellista on siis huomioida *henkilökohtaisten kokemusten ja kertomusten suhde kulttuuriin järjestelmiin ja aiemman tutkimuksen oletuksiin*.

Eri tieteenalojen piirissä kontekstille on annettu paljon erilaisia määritelmiä ja sisältöjä. Folkloristiikassa konteksti on laajimmassa merkityksessä tarkoittanut tutkittavan ilmiön perinne-ekologista ja kulttuurista taustaa (ks. esim. Honko 1980, 32–34). Suppeimmillaan sillä on viitattu tietyn folkloreperformanssin tilannekohtaiseen taustaan (Kurki 2002, 40). Toisaalta konteksti ei ole merkinnyt ainoastaan tutkittavan ilmiön sen hetkistä taustaa, vaan se on viitannut myös niihin ajallisiin jaksoihin, jotka edeltävät tai seuraavat tutkittavaa ilmiötä (Ben-Amos 1993, 209–210). Kontekstin lisäksi on käytetty myös muita termejä, kuten tulkinta- tai viitekehys (ks. esim. Latvala 2005, 24). Antropologinen folkloristiikka sekä kenttätutkimus ja haastatteluihin perustuva kerronnan tutkimus on ollut jo pitkään kiinnostunut kerrontatilanteiden konteksteista⁴⁷ eli ”elävän perinteen” tilannekohtaisuudesta (Suojanen

⁴⁷ Folkloristi Richard Bauman on erotellut kuusi erilaista kontekstia, jotka kenttätutkijan tulisi ottaa huomioon: 1) merkityskonteksti (perinneyhteisön jäsenten antama tulkinta perinnetuotteesta), 2) institutionaalinen konteksti (mihin tuote sijoittuu kulttuurissa), 3) perinnekonteksti (perinnetuotteen suhde muuhun folkloreeseen), 4) sosiaalinen perusta (kenelle perinnetuote kuuluu), 5) yksilökonteksti (perinnetuotteen sijoittuminen yksilön elämään) ja 6) tilannekonteksti (perinnetuotteen käyttö erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa) (Bauman 1983, 367).

1999, 52). Osoitan tutkimuksessani, että kontekstualisointi on erityisen tärkeää myös kirjoitetun (arkisto)aineiston kohdalla. Tarkastelun painottuessa kerronnan tuottamisen ehtoihin, otetaan huomioon myös arkistoaineiston ongelmallisuus puhtaina dokumentteina. (Hynninen 2011, 259–295.)

Kontekstin käsitettä on myös kritisoitu. Jos konteksti määritellään liian laajasti, käsitteen merkitys vesittyy. Jos kaikki aineistoa ympäröivä ymmärretään kontekstina, käsite ei enää itsessään kykene selittämään tai erottelemaan tarkasti mitään (Bruke 2002, 172—173). Toinen kritiikki kohdistuu kontekstin käyttöön liian objektiivisena, autonomisena ja jo ennen analyysia valmiina olevana taustana, johon perinnetuote suhteutetaan ja joka näin helposti determinoi perinnetuotteen tulkintaa (Briggs 1988, 13; Kurki 2002, 41). Itse tartun edellä mainittuihin kritiikkeihin korostamalla kontekstin sijaan *kontekstualisointia*. Tällä viitataan siihen miten valikoituvien kontekstin määrä ja laatu ovat sidoksissa itse tutkimusprosessiin. Tutkija toimii aina kontekstualisoijana eli kontekstien rakentajana määrittäen kulloinkin tarkasteltavien kontekstien tarpeellisuuden (Hynninen 2011, 259–295; ks. myös Bauman & Briggs 1990, 68–69).

Erilaisia kontekstuaalisia tasoja on määritelty loputtomiin. Kerronnan kontekstit voidaan jakaa useaan eri ryhmään: lause- ja episodikonteksteihin, vuorovaikutuskonteksteihin, genrekonteksteihin ja laajempiin kulttuurisiin konteksteihin. Yleensä tutkimusprosessin edetessä herää kysymys siitä, mitkä ovat oleellisimpia oman aineiston konteksteja eli tärkeimpiä merkityksiä luovia ehtoja. Eri kontekstit liittyvät ja limittyvät aina toisiinsa. Niiden välinen erottelu on usein kuin veteen piirretty viiva, jonka tutkija joutuu tapauskohtaisesti vetämään oman aineistonsa erityispiirteitä kuunnellen. Aineiston kontekstien hahmotteleminen vaatii tutkijalta erityistä harkintaa, erilaisten tulkintakontekstien tuntemusta ja oivallusta.

Myös arkistokirjoittamiseen ja muistelukirjoituksiin kytkeytyvät erityyppiset kontekstuaaliset tasot⁴⁸. Keskityn seuraavassa analyysissäni pääosin laajempiin kulttuurisiin ja sosiaalisiin konteksteihin. Elämäkertomukset omalta osaltaan kiteyttävät jo ennalta kulttuurissamme olevia merkityksiä. Analyysini tarkoituksena on tuoda esiin se, millaisia kulttuurisia stereotyyppioita ja konventioita Toini kerronnassaan seuraa ja mikä jää performatiivisen voiman pakottamana kerronnan ulkopuolelle.

Kulttuuristen ja sosiaalisten kontekstien paikantaminen edellyttää ennakkotietämystä kohteena olevaan ilmiöön liittyvistä kulttuurisista stereotyyppioista, diskursseista ja käytännöistä (ks. esim. Suoninen 1997, 53; Silverman 1985, 37). Kulttuuristen ja sosiaalisten kontekstin kohdalla on oleellista tarkastella sitä, kenellä on valtaa määritellä sen hetkiset normit. Kerronnan reunaehtojen pohtiminen tuo tutkimukseen mukaan laajemmat yhteiskunnalliset ideologiat ja prosessit, sekä sen mikä on virallisena pidetty historiallinen totuus. Esimerkiksi arkistojen keruukehotuksista on usein paikannettavissa, minkälaisen kulttuurisen ja sosiaalisten kontekstin puitteissa

⁴⁸ Arkistokirjoittamisen kontekstuaalisista tasoista ks. lisää Hynninen 2011, 264–291.

kirjoitukset toivotaan laadittavan. Karjalan Liitto ry:n ja Uudenmaan Karjalaisseurojen piiri ry:n vuosina 1983–1984 järjestämässä *Karjalaisten elämäkerrat* -keruun esitteessä keruun teema karjalaisuus ja karjalainen kulttuuri määritellään seuraavalaisesti:

Karjalaisten elämä poikkeaa muiden suomalaisten elämästä sikäli, että se kulttuuri, josta he ammensivat ja jota he edelleen kehittävät, on osittain tämän päivän karjalaisille – ja koko tulevalle sukupolvelle – muistikulttuuria. Elämäkertahistoriat olisivat arvokkaita tietolähteitä tämän kulttuurin tutkijoille ja siitä kiinnostuneille. Keruun avulla pyritään tallentamaan kokemuseräistä, omakohtaista tietoa siitä, miten suomalaisen yhteiskunnan muutokset ovat vaikuttaneet ihmisten kohtaloihin Karjalan eri alueilla. (SKS KRA. KE)

Karjalainen kulttuurinen konteksti muodostuu esitteessä joksikin erityiseksi, osittain jo menetetyksi tai suomalaisen yhteiskunnan uudelleen muokkaamaksi muistikulttuuriksi. Keruuesitteessä ohjataan implisiittisesti kirjoittamaan kyseisen karjalaisen kontekstin puitteissa.

Myös tutkija muodostaa tekstille kontekstuaalisen tason. Ensinnäkin tutkijalla on tietty positio, lähtökohta, elämänhistoria ja taustaoletukset, joiden puitteissa hän tulkitsee aineistoaan. Käsittelemämme tieto on aina osittaista ja tilannesidonnaista (Haraway 1991, 188, 190). Tutkijan omat ennako-oletukset ja mielipiteet vaikuttavatkin aina siihen, miten hän suhtautuu aineistoonsa ja mitä hän nostaa esiin. Jotta tutkijan omat lähtökohdat eivät ohjaisi analyysia liikaa, tulee omat ennako-oletukset sekä tutkimusprosessissa syntyvät reaktiot asettaa kriittiseen valoon. Lukeamisen reaktiot ovat aina jo osa tutkimuskysymysten muotoutumista ja aineistosta nousevan informaatioarvon luomista (ks. esim. Hatakka 2004, 176). Siksi omien tunteiden, valintojen ja tulkintojen järjestelmällinen reflektointi on tärkeää. Näin yhtenä kontekstuaalisena tasona toimii tutkijan tietty henkilökohtainen vaikutus ja tutkijan tekemät valinnat. Itseäni Toinin kerronnassa ovat kiinnostaneet erityisesti sukupuoleen ja sotaan liittyvät merkitykset, sekä kerronnassa ilmenevät ristiriitaisuudet. (Hynninen 2011, 289–291; Laurén 2006, 30–32.)

Tässä tutkimuksessa kontekstualisointi tapahtuu tutkimuksen edetessä eli itse tutkimusprosessissa. Kontekstien rakentumisen prosessuaalisuutta voidaan lähestyä tarkastelemalla tekstien ja kontekstien välistä suhdetta. Kärjistetyksi ilmaistuna tätä suhdetta on lähestytty kahdella eri tavalla. Ensiksikin kontekstit voidaan nähdä tutkimuksen lähtökohtina toimivina, etukäteen määritelyinä ja teksteistä irrallisina olevina kehyksinä tai taustoina. Tässä tapauksessa teksti ja konteksti nähdään toisistaan erillisinä. Suhde on määritelty myös toisella tavalla, jossa korostetaan tekstin kielellisen kontekstin ja tilannekontekstin sijasta laajempia kulttuurisia ja yhteiskunnallisia konteksteja. Pelkästään kontekstien ei enää nähdä määräävän tekstejä, vaan samalla myös tekstien ajatellaan muokkaavan ja uudistavan konteksteja. Konteksteja ei määritellä etukäteen, eikä niitä kohdella jo ennen tekstiä olevina, tekstistä irrallisina ja

autonomisina selityshorisontteina, vaan ne rakennetaan itse analyyseissä. (Lehtonen 1998, 31–32.) Näin ajatellen konteksti ei viittaa valmiina olevaan taustaan, joka selittäisi aineistoa. Sen sijaan kontekstit muodostavat verkostomaisen suhdejärjestelmän, jonka tutkija hahmottaa ja joka lopullisesti määriteltävissä vasta tutkimuksen tuloksissa. (Taira 2006, 71.) Tutkijan tehtävä on siis kontekstuaalisen verkoston rakentaminen ja tämä rakentaminen tulee ymmärtää tutkimuksen yhtenä tuloksena. Oma analyysini perustuu jälkimmäiseen tapaan ymmärtää kontekstuaalisuus.

Kontekstualisoinnissa korostuu siis relevanttien kontekstien valitseminen ja tutkijan rooli tässä valitsemisessa. Konteksteja olisi mahdollista määritellä loputtomiin, mutta kaikkia määrääviä konteksteja on mahdotonta ja turhakin jäljittää. Vaikka kontekstien määrittelemisen ei ole mielivaltaista, on valittuihin konteksteihin päätyminen keinotekoista. Kontekstit valiokoituvat ja rakentuvat aina oman tutkimuksen strategisten lähtökohtien perusteella. Tutkimuksessa on pakko muodostaa eräänlainen kontekstien sulkeuma. Relevanttiudella ei ole mitään ennalta määriteltyä perustaa, mutta sen voidaan katsoa olevan sidoksissa tutkijan tekemiin havaintoihin, päätelmiin, teorioihin ja tulkintakriteereihin. Koska sulkeuman tekeminen on aina valintaa, on tiettyihin konteksteihin päätyminen perusteltava. Kontekstien rakentamista voidaan pitää eräänlaisena kartografiana, kartan piirtämisenä, jossa kontekstuaalinen kartta rakennetaan erilaisten kulkuneuvojen – aineiston, tutkimuksellisten kysymysten ja niihin kytkeytyvien elementtien – avulla. (Taira 2004, 54; Taira 2006, 74–76.)

4.2. Erokategorioiden intersektionaalinen luenta

Teoreettisessa keskustelussa on jo pitkään puhuttu postmodernista identiteettikäsitteestä, jonka avulla on tarkasteltu subjektiuden rakentumista tiettyjen ehtojen puitteissa. Kun identiteettiä pidettiin aikaisemmin kiinteänä ja muuttumattomana, nähdään se postmodernissa ajattelussa alati liikkuvana ilmiönä, joka ei ole koskaan lopullinen, vaan muotoutuu esittämisessä/tuotannossa. Kerronnan tutkimuksessa postmodernia identiteettiä on kutsuttu myös *narratiiviseksi identiteetiksi*, jolla korostetaan kielen ja kerronnan asemaa merkitysten ja identiteetin tuottamisessa. (Pulkkinen 1998, 230; Anttonen 1999, 235; Lehtonen 1998, 139, 144–145.)

Postmoderni identiteettikeskustelu on saanut osakseen myös kritiikkiä mm. feministiteoreetikoiden suunnalta. Suurimpana ongelmana on pidetty sen epäpoliittisuutta suhteessa feministiseen subjektiin, mutta myös muihin marginaaliseksi koettuihin subjekteihin. Jos kaikkia representaatioita ja valtarakennelmia pidetään yhtä lailla tosina tai epätosina, niin miten voimme osoittaa ja kyseenalaistaa esimerkiksi yhteiskunnan patriarkaattisuuden tai rasismien? Postmoderni teoretisointi sisältää vaaran sortua liian suureen relativismiin ja kaikkien yleistysten hylkäämiseen. (ks. esim. Nicholson 1990.) Monet postkolonialistiset feministit (mm. Sara Ahmed, Ien Ang) ovat kritisoineet postmodernin subjektin mahdollisuutta hyppiä roolista toi-

seen. Vapaa liikkuvuus on usein mahdollista vain niille, joilla on jo valmiiksi valtaa ja jotka eivät elä marginaalissa. Ien Angin mukaan tällainen roolien vaihtoon kytkeytyvä *monimuotoisuuden politiikka* on puutteellinen, koska se ei huomioi eriarvoisuutta naisten välillä. (Ang 2001, 138–149.) Itse sitoudun käsityksiin muuttuvasta ja liikkuvasta identiteetistä. Käytän kuitenkin varsinaisen identiteetin käsitteen tilalla *ero* ja *subjektipositio* käsitteitä, jotka mahdollistavat paremmin erilaisten vaihtuvien positioiden välisten ristiriitojen analysoinnin.

Muistelukerronnassa subjekti rakentaa itseään tärkeiksi kokemiensa erojen ja niiden suhteiden kautta. Esimerkiksi suomalaisuus on mahdollista ei-suomalaisuuden (esim. ruotsalaisuuden) tai naiseus mieheyden poissulkemisen kautta. *Ero* on myös yksi feministisen tutkimuksen avainkäsitteistä, jota on lähestytty usealta eri suunnalta (ks. esim. Felski 1997, Liljeström & Paasonen 2010, Lempiäinen & Lepänen & Paasonen 2012). Toisaalta eroja on pyritty korostamaan (naiskeskeinen feminismi) ja toisaalta niitä on pyritty minimalisimaan (tasa-arvofeminismi) (ks. esim. Rojola 1996, 159–165). Feministisessä tutkimuksessa sukupuolieroa lähestytään usein merkittävimpänä erona. Kuitenkin pelkkää sukupuolta tarkasteltaessa jää huomioimatta se, kuinka eri erot kohtaavat, suhtautuvat toisiinsa ja saattavat olla ristiriidassa toistensa kanssa. Jos erojen verkostoitumista ja suhteisuutta ei oteta tutkimuksessa huomioon, saatetaan ensisijaisia erokategorioita (joihin sisältyy sukupuolen lisäksi usein seksuaalisuus, ikä, luokka ja rotu) kohdella faktoina. Näin muut mahdolliset huomaamattomammat erot helposti toisarvoistetaan tai jätetään kokonaan huomioimatta. Tällainen automaattinen kategorisointi on lähes poikkeuksetta väkivaltaista ja väkinäistä. Aineiston usean lukukerran jälkeen aluksi valitut ja voimakkaimmin näyttäytyvät erot eivät ehkä enää tunnukaan automaattisilta ja ”luonnollisilta”. (Hynninen 2004b). Sara Ahmedin mukaan tutkimuksessa tulisikin enemmän tarkastella erojen sisäisiä ja välisiä merkityksiä (Ahmed 1998a, 28). Eroa onkin ryhdytty teoretisoimaan uudella tavalla. On alettu huomioida yksilöiden sisäisiä ja välisiä eroja, sekä erojen kohtaamisia. Tällaista näkökulmaa on ryhdytty kutsumaankin *intersektionaaliseksi lähestymistavaksi* (Crenshaw 1994; Lykke 2003, Brah & Phoenix 2004; Braidotti 2012). Se korostaa moniperustaisuutta eli sitä, että yksilöitä ei kohdella, lähestytäkään tai tulkita vain yhden erokategorian (esim. sukupuolen) kautta, vaan heitä luokitellaan myös muiden erojen perusteella (esimerkiksi ihonvärin, luokan, seksuaalisuuden jne.) (Karkulehto & Saresma & Harjunen & Kantola 17, 2012). Käsitteen otti ensimmäisenä käyttöön lakitieteen professori Kimberlé Crenshaw tarkastellessaan mustien naisten kokemuksia sorrosta. Crenshawin mukaan mustan naisen kokemus sorto on aina voimakkaampaa, kuin valkoisen naisen tai mustan miehen kokemus sorto. (Crenshaw 1994.)

Vaikka termi merkityksellistyi tarkemmin vasta 2000-luvulla, on intersektionaalisuuteen pohjaavaa tutkimusta tehty jo kauemmin. Suomessa termiä ryhdyttiin käyttämään 2000-luvun puolivälissä etupäässä queertutkimuksen piirissä. (Ilmonen

2011.) Tällä hetkellä intersektionaalisuus on yksi feministisen tutkimuksen keskeisistä käsitteistä (Walby & Armstrong & Strid 2012). Se on osaltaan vastannut myös identiteetin käsitteen kriisiin.⁴⁹ Intersektionaalisuus korostaa identiteetin käsittämistä ennen kaikkea *suhteisuudeksi* ja *positioitumiseksi*. Ihmiset kokevat yhteenkuuluvaisuutta ja eroavuutta suhteessa toisiinsa. Tämä erilaisiin suhteisiin ja positioihin asettumisen ja asetetuksi joutumisen kaksoisliike on tärkeä osa inhimillistä toimijuutta. Erokategorioiden kohdatessa ja leikkautuessa syntyy identifioitumisen, mutta myös sarron ja ulossulkemisen kokemuksia. Suhteisuus ja positiointi⁵⁰ tapahtuu affektiivisina suhteina ihmisiin, mutta myös erilaisiin diskursseihin, käytäntöihin, paikkoihin ja tiloihin. Kyse on eräänlaisesta *identifikaation politiikasta*: identifikaatiosta *suhteistumisena*, ei samaistumisena. (Saresma 2007, 80–84, Rossi 2008, 30, 37; Davis 2008, 67–68; Hall 1999, 39.) Oleellista on se, että erokategorioiden intersektionaalisessa luennassa identiteetin ei katsota muodostuvan erilaisista staattisista tai valmiiksi määrättyneistä identiteeteistä, vaan *erojen suhdeverkostoista* ja *tilanteisista subjektipositioista*, jotka ovat ainaisessa ajallisessa prosessissa. Intersektionaalisuudessa huomioidaan se, että erontekoja neuvotellaan ja järjestellään koko ajan uudelleen. Kun tarkastelun kohteena on erojen, positioiden ja valtarakennelmien tuottaminen, kytkeytyy intersektionaalisuus myös kontekstuaalisuuteen ja performatiiviseen teoriaan. Intersektionaalisuuden käsitettä on myös kritisoitu sen epämääräisyydestä ja siitä, koskettaako se vain voimakkaasti marginalisoitujen ja selkeästi sorrettujen identiteettien tutkimusta (Nash 2008, 9–10). Intersektionaalisuus onkin liittynyt vahvasti muistien naisten identiteettipolitiikkaan, sekä sukupuoleen ja rotuun keskittyvään postkolonialistiseen tutkimukseen. Vaikka en itse kiinnity identiteettipolitiiseen tai selkeästi sortoon keskittyvään tutkimukseen, pidän käsitettä hyödyllisenä myös omassa tutkimuksessani. Itse haluan korostaa tutkimuksessa tapahtuvaa erojen ja positioiden valikoitumisprosessia ja sitä, että analyysissä huomioitaisiin useamman, kuin kahden eron kohtaaminen.

Vaikka narratiivisen identiteetin ajatellaan rakentuvan kerronnassa tilanteisesti, niin silti se tutkimuksessa usein määritellään etukäteen. Kerronnasta lähdetään analysoimaan esimerkiksi naisidentiteetin tai karjalaisen identiteetin rakentumista. Itse kuitenkin korostan tutkimuksessani sitä, että narratiivinen identiteetti rakentuu myös itse tutkimusprosessissa (ei pelkästään aineistossa), eikä sitä näin ollen ole hedeimällistä määritellä tai lyödä lukkoon etukäteen. Siksi hahmotan tutkimuksessani intersektionaalista erojen suhdeverkostoa tarkastelemalla sitä, *mitkä sosiaaliset erotelut muodostuvat luennassa merkittävimmiksi ja miten erojen suhteet muodostuvat*.

Aineistoni usean kontekstualisoivan lukukerran jälkeen Toinin kerronnassa merkittävimmiksi naiseuden suhteiksi hahmottuvat kansalaisuus, lottuus, vaimous

⁴⁹ Ongelmaan identiteetin substantiivisuudesta eli siitä, että identiteetti helposti viittaa johonkin tiettyyn, yhtenäiseen ja jähmettyneeseen substanssiin.

⁵⁰ Positioinnista enemmän tämän tutkimuksen luvussa 9.2. *Positioanalyysi*.

ja äitiys. Ne osoittautuvat mielenkiintoisimmiksi tarkastelun kohteiksi, sekä Toinin kokemusten ja painotusten, tutkimukseni kysymyksenasettelun, että teoreettisen problematisoinnin kautta. Ennen aineiston intensiivistä lähilukua tietyt muut erotelut tuntuivat tärkeämmiltä ja tutkimuksellisesti ”arvokkaammilta”, kuten evakkous, ikä, seksuaalisuus ja luokka. Nämä eivät kuitenkaan nouse varsinaisessa analyysissa ensisijaisesti ja merkittävästi esiin, vaikka toki kytkeytyvätkin Toinin kerrontaan. Tarkastelemieni erojen ja erojen suhteiden määrittäminen tapahtuu siis ennen kaikkea itse tutkimusprosessissa, koska erot kohtaavat ja vaikuttavat toisiinsa tapauskohtaisesti. Esimerkiksi vaimous erokategoriana saattaa aluksi kuulostaa vähämerkitykselliseltä. Kuitenkin omassa aineistossani se asettuu erilaisiin naiseuden, naimattomuuden, miniyyden, äitiyden ja kansalaisuuden risteymiin. Tutkimuksessa erilaiset aineistot tuovat esiin sen, että eroja on mahdollista tarkastella hyvinkin erityisinä toisiinsa tilannekohtaisesti kietoutuvina verkostoina (Karkulehto & Saresma & Harjunen & Kantola 17, 2012; Verloo 2006).

Analyyssini etenee lainauksien ja niiden purkamisen dialogina. Kunkin lainauksen jäljessä ovat keruun tunnus ja sivunumero, josta kyseinen kohta on löydettävissä. Merkinnällä (-) tarkoitan sitä, että olen poistanut kyseisestä kohdasta jotain, mikä ei tuo oleellisesti uutta asiaa kerrontaan. Olen lihavoittanut lainauksista luentaa helpottavat ja avaavat kohdat. Lainauksia on analyysissäni paljon. Tähän on kolme syytä. Ensinnäkin yhden ihmisen omaelämäkerrallisessa muistelukerronnassa esiintyvät erilaisuudet ja samuudet on näin mahdollista tuoda havainnollisesti esiin. Toiseksi siksi, että näin pystyn kuljettamaan Toinin omaa ääntä paremmin mukana. Kolmanneksi siksi, että haluan tehdä mahdollisimman näkyväksi aineiston ja analyysini suhteen. Tämä näkyvyys saattaa kyseenalaistaa joitakin osia luennastani, mutta samalla se toivoakseni auttaa minua siirtämään oman luentani pois auktoriteettiasemasta. Ei ole olemassa yhtä oikeaa tapaa lukea tai tulkita tekstien merkityksiä. Kontekstuaalisoidessani Toinin kerrontaa käytän aineistonani paljon tutkimuskirjallisuutta. Sen avulla pyrin katsomaan, miten Toinin kerronta on sidoksissa laajempiin yhteyksiin eli sosiaalisiin ja kulttuurisiin konteksteihin. Analyysia rakentaessani olen ollut siis eräänlaisessa dialogissa muun kirjallisuuden ja Toinin tekstien välillä.

5. MINÄ – POIKATYÖSTÄ KAUPPANEIDIKSI

5.1. Karjalainen suurperhe - kasvatusta työhön ja avioliittoon

Tarkastelen luvussa Toinin kerrontaa lapsuus- ja nuoruusajoista. Näen lapsuuden ja nuoruuden eräänlaisena oman minäkuvan pohjarakenteina. Kasvatuksen myötä lapsuuden minäkäsitys pohjaa yhteiskunnan normeihin ja erilaisiin samaistumisiin. Myöhemmin, kun yksilön itsearviointi kehittyy, myös minäkuva monipuolistuu. Lapsuuden kokemuksilla ja muistoilla kuitenkin selitetään paljon sitä, minkälaisena oma minäkuva kerrontahetkellä representoidaan. Seuraavassa lainauksessa Toini kertoo itsestään lapsena:

Olen syntynyt Vpl. Pyhäjärvellä 22.11.1919. Meillä oli iso maalaistalo Karjalaisen mittapuun mukaan, sekä **suurperhe**. Synnyin **sukupolveni ensimmäisenä lapse-
na**. Vanhempani olivat nuoria, isä 22 ja äiti 21 vuotta, olin **toivottu lapsi**. Hoivaa-
jiani ja hemmottelijoitani olivat isäni äiti ja tätini. Äitini vanhin sisar oli kummini,
hänelle olin läheinen ristityttö. Lapsena olen ollut **lihava ja rauhallinen**, mutta erit-
tään **sanavalmis**. Monet kiellot ja komennukset ovat menneet nauruksi kun **olen
sanonut vastaan**. Äiti on sanonut, ota sukkula maasta, olen jatkanut leikkejäni ja
sanonut rauhallisesti, koeta ottaa varpaallasi. Toisen kerran hän on kieltänyt mi-
nua, olin mennyt hänen eteensä, **katsonut silmiin ja polkenut jalkaa** sekä sanonut
voi pirunen. Tällaisia temppuja on kertonut kaksi 90-vuotiaasta naapurin emäntää,
toinen vielä lisäsi: ”**Sie olit etävä jo lapsen**”. (SKS KRA. Sata 14032. 1991)

Toini syntyi perheen esikoisena ja kuvaa olleensa toivottu ja hemmoteltu lapsi. Lai-
nauksessa rakentuu kuva sisukkaasta, sanavalmiista ja temperamenttisestä työstä.
Sisukas ja jääräpäinen luonne ei ole ollut ajan ihanteiden mukaan sopivaa varsinkaan
tyttölapselle. Kuitenkin juuri jääräpäisyys on luonteenpiirre, joka nousee Toinin kir-
joituksissa usein esiin ja joka liittyy vahvasti hänen minäkuvaansa. Toini kuvaa lai-
nauksessa lapsuuden perhettään karjalaiseksi suurperheeksi.

Erityisesti Pohjoismaissa yleisen suurperheen eli yhdysperheen on katsottu muo-
dostuneen kahdesta tai useammasta samassa taloudessa asuvasta sukulaisuuteen pe-
rustuvasta ydinperheestä. Tutkimusten perusteella tilattomien keskuudessa suurperhe
alkoi kuitenkin olla 1700–1800- luvulla väistyvä instituutio (Sirén 1999). Teollistumi-
sen myötä suurperheet vähenivät entisestään, mutta Karjalassa suurperhejärjestelmä
säilyi tilallisilla aina toiseen maailmansotaan saakka. (Vuorela 1975, 605, Latvala 2005,
156.) Toini on kirjoittanut usein siitä, miten suurperheessä oli turvallista elää ja varttua:

Olen kasvanut **karjalaisessa suurperheessä**. **Turvallista oli olo**, aina puhuessa li-
sättiin mei Matti ja Mar, mei mummo ja äijä. Pienelle lapsellekin jokainen sanoi,
mitä se mei vaava nyt itkyö, oli yhteinen koko perheelle. En tuntenut silloin, enkä
tunne nyt, että olisi ollut omistamista. Se oli **perheen yhteenkuulumista, perus-
turvallisuutta tuo ”mei”**. (Vpl. Pyhäjärvi 28.11.1994/Perhe on tärkein)

Toini-pikkupallero puolitoistavuotiaana. Toini Pelkosen kotiarkisto.

Oli turvallista asua suurperheessä, koskaan ei tarvinnut mennä tyhjän kotiin. Siellä minua **opetettiin, neuvottiin ja kasvatettiin**. Sain kiitosta, joskus myös vitsaa kintuille. Aina vähän aikaa mietittyäni tiesin, että se **oli minulle parhaaksi**. ”Kuka kuritta kasvaa, se kunniaa kuolee” tai ”Kuka vitsaa säästää, se vihaa lastaan”, ne olivat elämän ohjeet. **Paljon sain oppeja, ovat kantaneet läpi vuosikymmenien**. Sain opettaa niitä lapsilleni, lapsenlapsilleni ja vielä seuraavalle polvelle. Eivät ole menettäneet arvoansa, **täyttävät Ihmisen mitat**. (SKS KRA. Kotini 102. 2004)

Suurperheessä ei kerronnan perusteella koskaan tarvinnut kokea olevansa yksin ongelmiensa kanssa. Vaikka oli kuria ja sääntöjä, oli myös turvallisuutta ja suvun jäsenistä pidettiin huolta (ks. esim. Sarmela 1981a, 223). Lainauksesta käy hyvin ilmi myös perheen merkitys kasvatettaessa ja sosiaalistettaessa yksilöä ”Ihmisen mitat täyttäväksi” kansalaiseksi.

Suurperheessä jäsenten välisiä suhteita säätelivät yleisemmät yhteiskunnan sosiaaliset normit ja tavat. Suurperhe muodosti työyksikön, jossa jokaisella jäsenellä oli oma roolinsa perheen toimeentulon turvaamisessa. Näin yksilön tahto ja omat toiveet olivat alisteisia perheen hyvinvoinnille ja työlle. Juuri työtä tekemällä lapsesta kasvoi sukupuolittunut aikuinen. (Waris 1999, 182–184; Tuomaala 2004, 89.) Toinin lapsuuden taustalla vaikutti voimakkaasti myös topeliaaninen diskurssi työstä, per-

heestä ja isänmaasta. Diskurssi pohjaa Zachris Topeliuksen *Maamme kirjaan*, joka kuului 1900-luvun alkupuoliskolla vakituisesti koululukemistoon. *Maamme kirja* muodosti aikanaan vahvan kuvan siitä, mitä oikea suomalaisuus ja isänmaallisuus pitävät sisällään. Toinin kerronnan perusteella hän onkin kasvanut Topeliuksen luomassa kristillis-isänmaallisessa ilmapiirissä. Topeliaanisen työdiskurssin mukaan Suomi on työmaa ja suomalaiset sen työjuhtia, vankkarakenteisia suomenhevosiä. Suomen maa ei ole itsessään arvokas, vaan se on vaatimaton, karu ja köyhä periferia, josta sen kansalaisten on kovalla työllä tehtävä arvokkaampi ja hedelmällisempi. (Rantanen 1994, 19–20.) Työkasvatus ja työ ovatkin täyttäneet Toinin lapsuuden päiviä. Taitoja opettivat pääasiassa oman perheen jäsenet. Tyypillisiä pienen lapsen töitä olivat pienet palvelukset ja aputyöt, kuten asioiminen naapurissa ja kaupassa. Lapsuusajan työnteosta on muodostunut Toinin kerronnassa toistuva avainkertomus, jota analysoin tarkemmin tämän tutkimuksen luvussa 11. *Lapsuuden työ*.

Myös avioliittomarkkinoilla mahdollisen kumppanin arvo mitattiin työteliäisyydellä. Hyvä vaimo oli toimelias, sopuisa, terve ja hallitsi runsaasti kotityötaitoja. Talollisten kohdalla tärkeää oli myös puolisoehdokkaan varallisuus. (Stark, 2011, 175.) Toinin kerronnasta on paikannettavissa tyttölapsen kasvattaminen ahkeraksi, osaavaksi ja kuuliaiseksi työtä pelkäämättömäksi vaimoksi. Tämä tulee esiin Toinin kertomissa sananlaskuissa:

Tyttölapsen kasvatus oli pienestä saakka: **”Jot saap miehe. Tyttölapsel pit olla sorja käytös ko papil”**. Ei saanut olla paljoa äänessä: **”Kaikkii työtä pit osata tehdä, viijä männessää, tuuva tullessaa. Pit älytä männä käskevä. Luonto pit olla nöyrä, ossaap alistuu anopi ja miehe tahtoo”**. **Pojat pääsivät helpommalla, he ottivat vaimot.** (KPT9/2, 29–30/1994)

Jostakin huonosti tehdystä työstä sanottiin **”Viel o viis vitsa työtä, enneko miehel kelpaat”**. Jos yritti jotain uutta työtä eikä se onnistunut sanottiin **”Eihä se päivä-kää paista, enneko nousuo”**. Hyvin tehdystä työstä taas sanottiin **”Ei moiti anoppiiskaa”**. Tyttölapsen piti tehdä aina työtä: **”Unest unnee pientä lasta, työst työhö morsianta”**. (-) Kasvatusperiaatteet olivat hyvin erilaiset eri perheissä. Yleensä pojille sallittiin enemmän vapauksia, ei ollut huonoja poikia, mutta tytöistä kyllä puhuttiin. Tyttöjä yritettiin akkiloida ja varjella sitä ainoaa oikeaa varten. Ainakin minulle mummoni sanoi: **”Ihmisruumis on Pyhän Hengen temppele, kaikki sellainen kuuluu avioliittoon. Ei sitä asiaa tarvitse harjoitella, luonto se on, mikä tikanpojan puuhun vetää. On niitä ottajii, mutt onks jälki korjaajii. Kyl kermat kelpaavat, mut kukas jamakat syöp! Riijaaminen o latvast alotettava, voi, voiko on vaikija latvaa päi noussa.”** Kylässämme oli paljon renkipoikia, pelättiin, jos heistä aloittaa, eivät talonpojat välitä. **Tyttö kasvatettiin miestä varten. Vanhapiika** nimitys oli yleinen ja sanottiin, ettei **”sekään ollut miestä saanut”**. Ei siinä paljon muu auttanut kuin mennä avioon, mitä nuorempana sai miehen, sitä parempi. Naimaton talon tytär oli kuin esteenä veljien avioliitoille. (-) **Tyttölapsen piti olla työteliäs**, osata tehdä kaikkea työtä ja älytä tehdä, eikä odottaa käskemistä, **olla hymyilevä, arvostaa vanhuksia ja omata kaunis kielenkäyttö**. Syötyä

piti heti käydä korjaamaan ruokaa pöydästä. Muistan miten sisareni kanssa kiusasimme äitiä, kävimme syötyämme loikomaan ja sanoimme ”Kuka ei pallee paina, sitä pala painakuo”. Siitäkös paapattaminen alkoi: ”Tyttölapset ilkijäätki käyvä pitkälle”. **Suurta naista pidettiin kömpelönä** ja sanottiin **”Siin se pien pisteleikse, mis suur käänteleikse”**. **Luulen että mummo taisi keksiä juttuja opetusmielessä**. Lattia piti aloittaa lakaista perämaalta ovelle päin, jos teki päinvastoin, **sulhaset kääntyivät takaisin**. Saunassa ei saanut juoda vettä, sai **juopon sulhasen**. Pyykillä jos kasteli vaatteensa, sai myöskin juopon miehen. Minä join aina saunakoussikasta ja kastelin pyykillä vaatteeni, sain silti raittiin miehen, vaikka sanottiin mistähän sinäkin sen juoppolallin saat. Kankaan reuna piti kutoa siistiksi, jos teki huonon reunan sai räkänä sulhasen! (KPT4/4,11/1980)

Lainauksissa on tavallista enemmän sananlaskuja, mikä kuvaakin niiden kasvatuksellista merkitystä. Tytön tuli oppia aikaisin työhön, jotta pääsisi kunnan avioon. Työteliäisyyden lisäksi tyttöä määrittelivät siveellisyys, sekä ruumiin ja mielen tiukka kontrolli (Lukkarinen 1933, 10–16). Työ sukupuolittui hyvin varhain: vaikka sekä tyttöjä että poikia olisi ollut käytettävissä, niin silti tyyppillisiä naisten töitä - kuten kevyempiä kotitöitä ja pikkulasten hoitamista - tekivät ensisijaisesti tytöt. Poikien kasvatusta taas tähtäsi enemmän kodin ulkopuolisten asioiden hoitamisen opettelemiseen. (Aukia 2010, 131–133, 138.) Toinin kuvauksen perusteella pojat pääsivät tyttöjä helpommalla. Toini onkin jo lapsena kokenut suurperheen - vaikka turvalliseksi - myös naisen elämää normittavaksi ja kahlehtivaksi: tyttöä pyrittiin kasvattamaan vain tulevaa aviomiestä varten ja vanhapiikkuus oli avioliittoa alempiarvoisempaa. Miniänä tytön tuli vuorostaan aina asettua appivanhempiensä käskyn alle. Karjalaista suurperhettä onkin kuvattu hyvin patriarkaaliseksi ja hierarkkiseksi järjestelmäksi, jossa erityisesti sukuun naitujen miniöiden asemaa on pidetty alisteisena (Pulma 2007, 60). Toini on kerrontansa perusteella kapinoinut miniäksi menoa vastaan:

Joskus **suutuin siitä ainaisesta opettelemisesta miestä varten** ja sanoin etten halua naimisiin ensimmäisen vastaantulijan kanssa, **en lähde miniäksi, haluan ammatin** ja rakennutan Hietarantaan aholle **vanhanpiian mökin**. Siihen mummo sanoi: ”Ei nii pientä piikalasta mikä ei mieli miehelää, ku se oikija tulloo ni määt helma hampais, jos jokkuu panis sittase narukaulahais, ni senki poikki purisit, sano miu sanonee” Hän toivoi aina että eläisi niin kauan että näkisi sisareni ja minun aviomiehet, **etteivät olisi ”Viina juojii ja korti lyöjii”**” sen hän näki ja oli onnellinen. Ne olivat kai hänen mielestään miehen pahimmat puolet. (KPT4/11/1980)

Nyt elämää nähneenä ja kokeneena **ymmärrän, miten vaikeaa on ollut suurperheen elämä. Miehet oli kasvatettu luomakunnan kruunuiksi naisten palveltaviksi**. He olivat tulleet taloon paljain jaloin. Oli naisten ja miesten työt, sanomisia riitti. Mummoni arvosti poikiaan. (SKS KRA. KE MIEHET 4557. 2002)

Viimeisessä lainauksessa säröytyy nostalginen kerronta turvallisesta ja idyllisestä suurperheestä sekä maalaislapsuudesta. Myöhemmin lapsuuttaan muistellessaan Toi-

ni on tajunnut, miten hankala hänen äitinsä asema oli ollut perheessä. Myös Pauliina Latvala on todennut väitöskirjassaan *Katse menneisyyteen. Folkloristinen tutkimus suvun muistitiedosta* saaneensa aineistoa lukiessaan kärjistyneen vaikutelman siitä, miten avioliitto on maaseudulla kurjistanut naisten elämää, mutta hyödyttänyt tai helpottanut miesten elämää. Naisten pettymyksiä ovat olleet aviomiehen epäsopivuus, alkoholin käyttö, väkivaltaisuus, huolimattomuus raha-asioissa ja henkinen epävakaus, sekä nimenomaan naisten alisteinen asema. (Latvala 2005, 169.) Toinin kirjoituksista nousee esiin ennen kaikkea naisten alisteisen aseman kommentointi. Toini on kirjoittanut omasta miniänä olostaan paljon ja palaan tähän kerrontaan myöhemmin.

5.2. Tyttöinä poikien leikeissä

Maaseutu-ympäristössä työn ja leikin välinen raja ei ollut selkeä. Työ opittiin usein leikin lomassa. Agraarisen yhteisön leikkeihin ohjaamisessa oli nähtävissä sukupuolisiidonaisuutta: sekä tytöiltä että pojilta rajoitettiin tiettyjä leikkejä sukupuoleen vedoten. Yhtenä syynä rajoittamiseen oli leikkein opettavaisuus tuleviin työtehtäviin. Tytöille katsottiin hyväksi rauhallisemmat hoivaleikit, kun pojille hyväksyttiin rohkeutta ja voimaa vaativat pallo-, hyppely- ja kiipeilyleikit. Myös päämääräinen urheilun harrastaminen oli pojille suotavaa, mutta tytöillä harvinaisempaa. (Korkiakangas 1996, 277–279.)

Toini kuvaa itseään leikeissä poikamaiseksi: nukkeleikit eivät kiinnostaneet ja urheileminen oli paljon mukavampaa. Toinin lapsuuden parhaita tyttöystäviä olivat Alma ja Saimi. Tyttöjen kanssa leikittiin kauppaa, kotia, uitiin ja pelailtiin. Alma kuitenkin kuoli nuorena ja Saimi muutti naapurikyliin. Näin Toini ystäväystyi paremmin kylän poikien kanssa ja meni mukaan heidän leikkeihinsä.

Korkeushyppytelineemme teimme itse, rimaan iskettiin nauvoja ja mitattiin tarkat 5cm välit. Rimat pystyyn, naru väliin, jonka kumpaankin päähän oli sidottu kivi. **Pituushyppyä ja kolmiloikkaa** harrastettiin ja kyllä kantapääät sattuiivat kovalle hypätessä. **Estejuoksusta** innostuimme olympiakesänä, kun kuulimme radiosta selostuksen. (-) Lauantai-iltoina **ratsastimme** kun veimme hevoset hakaan, sieltä lähdimme **juosten** pitkin mäkiä ja metsiä kotiin, tuli ainakin 5 km. Viimeinen nousu, jyrkkä rantamäki n.70m oli viimeinen kunnan koetus. **Kaverina oli naapurin kaksi vuotta vanhempi poika. Sitä surimme, mitä varten en ollut poika, mukavaa olisi ollut yhdessä urheilla. Minua moitittiin aina harrastuksistani.** (SKS KRA. KE 012726-013727. 1983.)

Lainauksen lopussa Toini mainitsee, miten häntä aina moitittiin tytöille liian rajuista harrastuksista. Toini rakentaa kerronnallaan eräänlaista poikatyttöhahmoa, joka on esiintynyt sekä nuorten että aikuisten kirjallisuudessa jo 1800-luvulta lähtien.⁵¹ Poikatyttö on tyttö, joka voi esimerkiksi omata maskuliinisia piirteitä, pukeutua pojaksi

⁵¹ Yhtenä poikatyttöhahmon klassisena edustajana pidetään Louisa M. Alcottin teoksen *Pikku naisia* (1868) henkilöahmo Jo Marchia (Lappalainen 2000, 316).

tai käyttäytyä vapaammin tytöille sopimattomalla tavalla. Tutkimuksessa poikatyttö on nähty patriarkaalisten sukupuoliroolien rajojen osoittajana, sekä sukupuolten kategorioita kyseenalaistavana ja liikuttavana, sekä näin ollen hyvin emansipatorisena tyttöahhmona. (Miettinen 2009, 10.)

Leikeissä **olin poikamainen**, juoksin, hiihdin ja uin mielelläni. **En leikkinyt nukeilla**, enkä osannut ommella niille vaatteita. (SKS KRA. Sata 14033. 1991)

Kesäisin **hypimme ruutua, pelasimme seinäpalloa ja noppaa**, milloin oli enemmän koolla mustaa ja valkoista. Kävimme **uimassa**, oli kauppa Järvisen heinäkömminnässä. **Kotiakin leikimme, mutta siinä tahtoi tulla riita**. En halunnut olla äiti, isä tai lapsi, aina vain hieno vieras ketä toiset passasivat. Kauppaneiteinä olimme aina Elvi Järvisen kanssa, miestä tuli myöhemmin sellaisia. Talvisin olimme aina mäessä tai hiihdimme jopa hyvin pieninä. (-) Leikimme isompien lasten kansakoulussa oppimia laululeikkejä, olimme sokkosilla. (-) Kylän taloissa oli poikia, aloin käydä heidän kanssaan **aholla urheilemassa ja talvella laskin samat mäet kuin pojatkin. Tunsin poikien leikit omikseni**. (MV/OMA/17-19/1992)

Toini oli aktiivinen lapsi, joka viihtyi niin tyttöjen kuin poikienkin seurassa. Toini ei anna tukea sellaiselle oletukselle, että tyttöystävien puuttumisen vuoksi poikien leikit olisivat olleet pakollinen ja ikävä valinta. Leikkikuvausten lisäksi toinen poikatyttöä tuottama teema on Toinin kuvaukset sisaruussuhteistaan. Toini koki veljen siskoaan läheisemmäksi:

Minua viisi vuotta nuorempi **veljeni on kokenut lapsuuden samanlaisena kuin minä. Emme olleet kilttejä ja paikallansa nyyhääjiä, sotkimme ja revimme vaatteemme**. Muistan aina miten äiti moitti meitä ja vertasi sisareemme. Mummo tietysti puolusti ja sanoi, ”Ainha piettävä kulluu tai mis hevone piehtaroi p siel karvakii katkijaa”. (KPT9/27/1994)

Tuntuu **etten ollut oikein läheinen sisareni kanssa**. Hän sairasteli paljon, **minä olin suuri ja terve**. Olen **poikamainen ja pitkäkinttuinen**. Läheisiä olimme murosiaässä ja nuoruudessa. Hän on sanonut, että hallitsin häntä. **Veljeni kanssa olimme paljon samanlaisia, läheisyys kasvoi vuosi vuodelta**. (SKS KRA. Suku 21971. 1997)

Lainauksesta kuvastuu Toinin kuva itsestään isosiskona. Hallitseva luonne ja pitkäsäärinen, vahva ruumis ovat kontrastissa siskon piirteisiin. Yhteisyys ja vastavuoroisuus syntyivät helpommin veljen, kuin hauraan ja alistuvamman siskon kanssa. Veljen kanssa ei ”nyhjätty” paikoillaan, eikä toteltu jokaista sääntöä tai käskyä. Toini myös toruttiin asiasta ja häntä verrattiin naiselle sopivamman käytökseen omaavaan siskoon. Toini rakentaa kerronnassa selkeää sukupuolieroa. Sisko oli käytännöllinen, mutta hauras ja edusti näin naiseutta. Toini oli vuorostaan veljensä kaltainen: suuri, hallitseva ja terve poikatyttö.

Sisarukset Toini, Teuvo ja Tellervo Vesikko vuonna 1925. Toini Pelkosen kotiarkisto.

5.3. Ommel vai sanat?

Toini on kertonut paljon käsitöiden epämielikkyydestä ja vaikeudesta. Ennen koulua hän ei oppinut naapurin tyttöjen lailla ompelemaan ja koulussa hän kärsi huonoista taidoistaan. Toini kirjoittaa usein, etteivät käsityöt edes kiinnostaneet häntä. Hän tekee mielenkiintoisen asettelun ompelemisen ja kirjoittamisen välille. Lähes aina kun hän mainitsee toisen, mainitsee hän myös toisen. Näin ompeleminen ja lukeminen ovat rinnasteisia. Toini kirjoitti sen minkä muut tytöt ompelivat. Mielikuvitusnukeilule ei tarvinnut ommella vaatteita, riitti kun kuvitteli ne ja kirjoitti niistä.

Ompeleminen ja kirjoittaminen myös symboloivat toistensa vastakohtia. Käsityöt olivat jotain mitä tytöltä odotettiin ja mitä hänelle opetettiin. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaamista 1920- ja 1930-luvuilla tutkineen Saara Tuomaalan mukaan 1800-luvulta lähtien käytännön kasvatukseen vaikuttanut suuntaus ”käsillä oppiminen” tähtäsi modernin sukupuolittuneen kansalaisidentiteetin muotoilemiseen. Juuri eriytyneiden käsityötaitojen kautta eri sukupuolia ohjattiin mies- ja naiskansalaisuuteen. Tytöt kasvatettiin kotia varten äideiksi ja emänniksi, joiden oletettiin hallitsevan ompelemisen lisäksi mm. nimiköinnin ja virkkauksen. Koulun käsityötunneilla erityisesti tyttöjen opetuksessa korostettiin perinteisen naiskasvatuksen ihanteita: käsitöiden avulla tuli välttää toimettomuutta, pitää huolta perheenjäsenten perustarpeista kuten vaatetuksesta, sekä olla säästäväinen ja taloudellinen. Käsityöt liitettiin myös naisten uhrautuvaan ja päättymättömään uurastukseen.

(Tuomaala 2004, 222, 232.) Toinille kirjoittamien ja lukeminen edustivat käsitöitä itsenäisempää valintaa. Toini mainitsee usein varhaisella iällä lukemaan oppimisen-
sa, mikä on merkinnyt hänen minäkuvalleen paljon.

Käsitöitä alettiin opettaa, niistä **en ollut kiinnostunut**. Taisin olla ensimmäisel-
lä luokalla ainut tyttö kuka ei osannut neuloa. Minua **kiinnosti** monin verroin
enemmän **lukeminen ja kirjoittaminen**. Kävin **ennen kansakoulua** viisi kertaa
6-viikoisen kiertokoulun omassa ja naapurin koulupiirissä. Ensimmäinen kouluni
oli **viisivuotiaana** ja silloin **opin lukemaan**. (MV/OMA/13/1992)

En leikkinyt nukeilla, enkä osannut ommella niille vaatteita. Neulomaan en
opetellut ennen koulua **niin kuin toiset tytöt**. (SKS KRA. Sata 14033, 1991.)

Joskus ompelimme nuken vaatteita, siitä en pitänyt. (-) **Neulomaan olisi ope-**
tettu, mutta sitä suorastaan inhosin. Taisin olla koulussa ainoa, etten osannut
neuloa. (SKS KRA. KE 012726-013727. 1983.)

Edellisissä lainauksissa Toini rakentaa jälleen itsestään kuvaa poikatyttönä erot-
telemalla mielekkäät poikamaiset leikit tylsistä tyttöjen nukke- ja ompeluleikeistä.
Yksi nukkeleikin viehätöksistä olisi ollut juuri nukenvaatteiden ompeleminen. Usein
esiintyvä kertomus koskee muistoa, jossa Toini haluaa eroon nukestaan ja hautaa sen:

Kirjoittaminen on ollut harrastukseni jo aivan lapsesta asti. En osannut tehdä
käsitöitä, neula ja puikot aina katosivat, ompelukoneen neulan ompelin keskisor-
meni läpi, silitysraudan pudotin varpaalleni. **En leikkinyt nukeilla, kun en saanut**
tehtyä niille vaatteita. Muistan minulla olleen yhden nuken. **Hautasin sen** kun
isojen ihmisten silmät välttyivät, **ette naura ainakaan minun nukenvaatteitani**.
Opin kirjoittamaan kiertokoulussa ja silloin aloin väsäätä **olemattomien hieno-**
jen nukkieni elämäkertoja. Vuosien mittaan nuket kasvoivat aikuisiksi, Rang-
hildit ja Valdemarit avioituivat ja saivat lapsia. Kaikki olivat rikkaita ja hienoja ja
asuivat kaupungissa. **Aina kun sain vähän kirjoitettua paperi piti polttaa**. Jos
joku olisi nähnyt, olisivat nauraneet ja hyvässä lykyssä **sanoneet hupsuksi**. Pape-
riksi keräsin kaupan valkeat paperit, kynä oli usein pieni pätkä. Usein kuulin myös,
mikä maister sie luulet olevais, ko ain uot pännä kääs. (SKS KRA. EJ 8380. 1995)

Lainauksessa ompelemista kuvataan kaoottiseksi. Ompelemisen vastapainoksi ase-
tetaan kirjoittaminen, mutta nyt myös oikeiden nukkien tilalle tulevat mielikuvitus
nuket. Lainauksen lopusta ilmenee, miten kirjoittamista ja myös yleisemmin koulun-
käyntiä väheksyttiin. Kirjoittamisesta muodostuu henkilökohtainen asia, jokin mikä
tarvitsee salata ja jonka jäljet tulee polttaa. Seuraavassa lainauksessa tulee esiin kir-
joittamisen merkitys myös ompelemisen korvikkeena. Vaatteita sai kuvitella ja luoda
kynällä, niitä ei tarvinnut enää ommella:

En muista leikkineeni koskaan nukeilla. Vaikeaa oli neulomaan oppiminen ja
ommellessa neula aina hävisi. Siellä puun oksalla **olin äiti, kirjoitin lapsistani ja**
heitä oli monta. Miestä ei kai ollut kun en muista koskaan kirjoittaneeni. Lap-
silla oli hienot nimet: Ingebor, Ranghild, Volmar jne. Heille tapahtui paljon asioita,

eikä tarvinnut ommella vaatteita kun kynällä. Tällainen päivä loppui aina kesken. (SKS KRA. PE 3126. 1985)

Toini ei juuri sure ompelutaidon puutetta, koska tilalla oli kirjoittaminen. Näin Toini rakentaa kuvaa omasta vaihtoehtoisuudestaan. Ainoana ongelmana on kirjoittamisen piilotteleminen. Toini vahvistaa minäkuvaansa käyttämällä ajallisia ilmaisuja ”Kirjoittaminen on ollut harrastukseni jo lapseta lähtien” ja ”En muista koskaan leikineeni nukeilla”. Ompelemaan Toini ei lapsena oppinut, mutta myös lukemalla ja kirjoittamalla pystyi ilmentämään modernin kansalaisen ihannetta. Kyseessä ei ollut perinteinen naiskansalaisen ihanne, vaan ennemminkin sukupuoleton tai maskuliininen sivistyneen kansalaisen ideaali. Oppiessaan kirjoittamaan oikeaoppisesti ja kauniilla käsialalla, oli henkilökohtaisesti saavuttanut modernin sivistyneen kansalaisen ihanteen. Kuten käsityöt myös kirjoittaminen nähtiin ”kansalaiskäsiensä totelevaisena työnä”. (Tuomaala 2006, 251–253.)

Seuraava lainaus on mielenkiintoinen verrattaessa sitä edellisiin. Vaikka poika-
maiset leikit ja kirjoittaminen kiinnostivat, olisi Toini silti mielellään hallinnut naiselliseksi katsomansa ompelutaidon. Lainauksen valossa on huomattavissa, kuinka taustalla on ”kummitellut” naiseus ja sen asettamien vaatimuksien täyttämisen halu.

Isäni vuoli minulle puusta nukan, ehkä on ollut joulukuun 1923 ja äiti oli ommellut sille vaatteet. **Yritin tehdä sille uusia vaatteita, mutta siitä ei tullut yhtään mitään.** Neula ei pysynyt kädessäni, **naapurien samanikäiset tytöt osasivat ommella** isojen siskojensa opastuksella. **Asia harmitti minua tavattomasti** ja eräänä sadepäivänä päätin haudata sen nukan. Perhe kävi ruokalevolle, menin ulos ja kaivoin kuopan, pistin nukan siihen ja kävin itkemään. Tästä asiasta isot ihmiset puhuivat, kun olin sanonut, pittäähän hauval itkii. (SKS KRA. Sata 14033. 1991)

Ote säröttää kerrontaa ompelutaidottomuuden merkityksettömyydestä. Kyseessä on ainut maininta siitä, kuinka ompelutaidon puuttuminen oli myös harmillista ja häpeällistä. Toisaalta Toini oli nukkea haudatessaan vielä niini pieni, ettei hän hallinnut kirjoittamista ja lukemista, eikä vastapainoa käsitöille ole vielä ollut.

5.4. Lukeva yksilö

Kirjoittamisen lisäksi Toini on kertonut lukeneensa paljon. Lukeminen ja kirjoittamien innoittivat mielikuvitusta, merkitsivät onnea, salaisuutta, omaa tilaa ja oman tahdon toteuttamista. Toini kuvaa lukeneensa usein korkeassa puussa. Korkealla oma mielikuvitusmaailma erottuu hyvin selkeästi alhaalla olevasta arjesta. Puissa haaveet ja unelmat ovat todentuntuisempia:

Kirjoitin ja luin mielelläni. Se oli ainainen **sanomisen aihe.** Kesäisin kiipesin **meidän suureen kolmihaaraiseen pihlajaan ja luin siellä.** Ei miellä kotona mitään kirjoja ollut kuin Raamattu, virsikirjoja ja Katekismus. Suurella itkulla sain käydä kirjastossa ja ostaa joskus Sirpaleen tai Perjantain. **Onnellisimmat hetket vietin**

rannassa lehmiä paimentamassa. Lehmät olivat järven, yksi lehmä ui joskus juonteen editse naapurin puolelle. Rannassa oli **yksi jalava, sen kiemuraisella oksalla istuin ja kirjoitin mielikuvitusihmisten elämästä.** Olin tehnyt vihkon kauppan valkoisesta paperista, siinä olikin piilottelemista ettei kukaan nähnyt kotona. Jalavan **oksalla haaveilin,** katsoin aholta **vanhanpiian mökin paikan** ja vielä uskoin, että jonkun onnellisen tapahtuman kautta saan **lukea historian opettajaksi. Vanhuuteni vietän täällä, eikä siinä ollut miehelle sijaa!** (SKS KRA. Sata 14037. 1991)

1870-luvun ja 1930-luvun välisenä aikana Suomeen oli syntynyt yhteiskunnallisten muutosten myötä myös uudenlainen moderni lukemisen kulttuuri. Säätyjärjestelmän murtuminen, teollistumisen leviäminen, koulutustason nousu ja kaupunkien kasvaminen olivat omiaan lisäämään kansalaisten lukuhaluja. Henkilökohtainen lukunautinto tuli vähitellen yhtä hyväksytyksi lukemisen perusteeksi, kuin lukemisesta saatava hyöty ja oppi. Vaikka lukuhalu oli lähtenyt liikkeelle yhteiskunnan ylimmistä kerroksista, saavutti se vähitellen myös työ- ja maalaisväestön. (Mäkinen 2003, 310.)

1840-luvulla sanomalehdistössä oli keskusteltu myös niin sanotusta ”romaanikiikosta”, jolla viitattiin romaanikirjallisuuden yhteiskunnallisiin ja yksilöllisiin vaikutuksiin, sekä lukemisen suosion suureen kasvuun. Romaaneja oli alettu julkaista yhä enenevässä määrin ja myös ensimmäiset kotimaiset ruotsinkieliset romaanit olivat ilmestyneet. Lukeminen ei ollut enää harvojen tekstien, yleensä hengellisten, toistuvaa lukemista vaan siitä muodostui huvittelumuoto, mikä puolestaan herätti moraalista närkästystä. Lukemista pidettiin samaan aikaan sekä vaarallisena ja vahingoittavana että opettavaisena valistuneen kansalaisen perusedellytyksenä. Tärkeää olikin tietää, mitä tarkoitusta varten luettiin. (Grönstrand 2005, 11–13; Mäkinen 1999, 163–166.)

Lukemisen hyväksyminen oli vaikeinta viljelevän maalaisväestön keskuudessa, jonka ajankäyttö- ja työperinteeseen alituinen lukeminen ei sopinut. Oppimattoman kansan lukuhalun pelättiin riistäytyvän käsistä johtaen ajanhukkaan ja moraalin horjumiseen. (Mäkinen 2003, 311; Häggman 2007, 219.) Toinin kerronnan perusteella lukeminen ei ollut yksinkertainen asia 1900-luvun alun karjalaisella maaseudulla. Kirjat eivät olleet käden ulottuvilla ja jos jostain löytyi kirjasto ja kirjoja, ei lupaa niiden lainaamiseen välttämättä myönnetty kotoa. Kansakoulun ensimmäisellä luokalla toinin opettaja lupasi hyvälle oppilaille oikeuden lainata kirjoja koulun kirjastosta. Lainalupa oli palkkio ahkeruudesta. Lupaa lainaukseen piti kuitenkin kysyä ensin kotoa. Tällaisista asioista päättävä mummo suhtautui kielteisesti lainaukseen.

Lainaus oli palkkio ja yritin kovasti kehua, miten olin ollut hyvä oppilas. **Mummoni sanoi** heti: **”Turhuuksien turhuus,** ensin pitäisi lukea Raamattu ja virsikirja, sekä opetella elämään sanan mukaan.” (-) **Tietysti itkin ja huusin, etten voi opettajalle sanoa, miten vanhanaikainen on minun kotini. Kaikille toisille oli annettu lupa.** Viimein mummoni antoi periksi, mutta sillä ehdolla, että minun piti lukea kirja hänelle ääneen. (-) **”Saat lainata, mutta jos on työtä, silloin ei lueta.”** Luin kouluaikoina paljon kirjoja lainastosta. Opettaja, jos sille päälle

sattui, sanoi jonkun osaamattomuuden olevan lainastokirjan syytä, eikä antanut lainata. **Kasvoi uhma**, enkä mennyt lainaamaan, kun hän vielä yläluokillakin piti sen palkkiona. Kansakoulun jälkeen kävin Vpl. Pyhäjärven kunnankirjastossa. Matkaa oli 18 km, sen ajoin polkupyörällä. Noitermaassa oli Raittius- ja Nuorisoseuran yhteinen kirjasto, silloin en vielä ollut seuroissa jäsenenä. Kerran pari lainasin sieltä muistaakseni Hilja Valtosen ”Anna Tipuli Pusu”. **Kotiväkeni teilasi kirjan jo pelkän nimen perusteella.** Kirjatietoni oli olematon ja kotiväkeni oli sitä mieltä, että kunnankirjastossa on opettaja hoitajana ja lisäksi ”ristitty ihminen”, on parempi mennä sinne lainaamaan. Opettaja Hanna Immonen oli todellinen kirjastonhoitaja. Hänellä oli aikaa pienelle peräkylän tytölle, valitsi ja vähän kertoi kirjasta. **Historialliset romaanit** löysin hänen neuvostaan. ”Waldemar Seier”, sellaisen hän kerran etsi minulle, siitä tuli mielikirjani. Olen lue-
nut sen monesta kirjastosta ja aina siitä löytyy uutta. (SKS KRA. Kirjastoperinne 1819–1820. 1984)

Toini tuntee häpeää oman kodin vanhanaikaisuudesta. Ahkeruudesta saatu palkkio ei silti mennyt hukkaan ja mummo myöntyi lainaamiseen. Eräässä toisessa kirjoituksessa Toini on maininnut, kuinka opettaja valitsi ensimmäiseksi kirjaksi Anni Swanin *Ollin oppivuodet*. Toini on usein muistellut ensimmäisiä lukuhetkiä kotonaan ja kuvannut ristiriitaa lukemisen itsenäisyyden ja ulkopuolelta tulevan kontrollin välillä. Hän halusi kokea lukemisen luonnollisena, ei enää palkkiona hyvästä koulumenestyksestä. Myös liian ahnas ohjailu lukukelpoisten kirjojen pariin ärsytti.

Luin paljon kirjoja koulun kirjastosta **mutta aina oli pelko, että jos ei osannut jotain, muistettiin sanoa, et saa kirjaa kun et osannut läksyä.** Koulun jälkeen lainasin Nuorisoseuran kirjastosta kirjoja joita luin paimenessa ollessani. Se oli kai Hilja Valtosen kirja, missä puhuttiin Anna Tipuli Pususta, mummoni huomasi sen ja sanoi **etteivät nuo ole kasvattavia**, olisi muunkin nimen voinut keksiä. Siihen jäi Nuorisoseuran kirjasto. Pitäjän kirjasto oli kirkolla, sinne oli matkaa 18 km, kuljin pyörällä. **Kirjaston hoitaja oli eläkkeellä oleva opettaja, neiti-ihminen. Hän valitsi kirjat, sanoi olevan sopivaa luettavaa. kävin muutaman kerran, mutta ärsytti kun hän tiesi mikä oli sopiva. Olinhan sentään jo 15-vuotias.** Kerran oli kova sade kirjojen luovuttamispäivänä, enkä voinut mennä viemään. Jouduin maksamaan sakon ja sain ankarat ohjeet, miten tärkeää on, kun ihminen pitää sanansa. Tämän jälkeen sain naapurista lainaksi Waldemar Seier. Sen oli naapurin poika saanut palkinnoksi urheilukilpailusta, luin sitä kirjaa paimenessa. Siihen kirjaan rakastuin ja mietin, **mistä löytäisin sellaisen kirjaston, että saisin valita itse?** (SKS KRA. Ksto elämässäni 2025. 2001)

Toinin lapsuuden lempikirja *Waldemar Seier* on B. S. Ingemannin vuonna 1814 julkaistu historiallinen romaani tuhatluvun alussa eläneestä Tanskan kuninkaasta. Esi-
merkeistä tulee esiin kirjoittamista ja lukemista kohtaan suunnattu kontrolli. Suomalaiskansallinen ideologia eli fennomania olikin omalta osaltaan luonut tietyt puitteet sille, minkälainen kirjallisuus oli lukemisen arvoista. Kansanomaisten ja viihteellis-

ten arkkiveisujen tai uuden markkinaperusteisen ajanvietekirjallisuuden lukemista ei nähty kasvattavana, eikä näin ollen suotavana. Kansankirjallisuutta tuottava organisaatio Kansanvalaistuseura osittain perustettiin vuonna 1874 synnyttämään kilpailua kaikenlaista ”roskakirjallisuutta vastaan”. (Mäkinen 2003, 312.)

Kontrolli lisäsi kirjoittamisen ja lukemisen viehätystä. Katsonkin että tämä kontrolloitujen tai kiellettyjen tekojen omaehtoinen tekeminen on ollut hiljaista vastarintaa ajan yksilöön kohdistuvia odotuksia vastaan. Toini on joutunut piilottelemaan lukemistaan ja kirjoittamistaan, eivätkä muut nähneet niiden henkilökohtaisia merkityksiä. Silti juuri kirjoittamisesta on tullut yksi Toinin elämän tärkeimmistä teki-joistä. Myöhemmin nuoruudessaan Toini pääsi tutustumaan paremmin myös käsitöiden nautintoon. Käsityötaiteesta tulikin yksi Toinille läheisimmistä taiteenlajeista:

Koulun jälkeen kävin lainaamassa kunnan kirjastosta, vaikka matkaa oli 18 kilometriä. Se oli haitta, **en osannut itse valita kirjoja**. Käkisalmen vuosina 1937–1939 **sain hyvän ystävän kenen kanssa kävimme kirjastossa. Hän oli kouluja käynyt ja valisti minua lainaamisessa**. Luimme usein toistemme kirjat. (-) Niin kuin jo kirjoitin, lapsuudessa käsityöt olivat ”hepreaa”. Jo Käkisalmissa **innostuin käsitöihin**. Ompelin ristipistotöitä, kaksi Käkisalmen linnaa ja veljilleni slipoverit. **Kaikki pitivät ihmeenä, saanko käsilläni jotain aikaiseksi**. Jo kansakoulun viimeisellä luokalla opettaja sanoi, ettei ole tavannut niin epäkäytännöllistä tyttöä kuin minä. Mitä teet elämässäsi laskennon kymppillä ja historian vuosiluvuilla. Tein pannulapun, hän nimitti sitä kananpesäksi, virkattu reuna veti sen kuppuralleen. **Käsitöihin minut innosti se ystäväni, kuka opetti kirjaston käyttöä**. Kirjoin ison pellavaisen kahviliinan, johon värit sommitteli käsityöliikkeen omistaja, taiteilija. Silloin aloin ymmärtää värejä ja uskalsin niitä käyttää. (-) **Käsityötaide on ollut minulle läheisin**. Olen käynyt monen alan näyttelyissä, nauttinut väreistä ja ihmissen luovuudesta. (SKS KRA. EJ 8378, 8382, 8376. 1995)

On mielenkiintoista huomata, kuinka inhoa ja pelkoa herättävästä käsityöstä, on tullut Toinille harrastus. Ehkä käsityöstä tuli mieluisaa, koska oppaana toimi sellainen ystävä, jota Toini arvosti ja ihaili. Ystävä oli Toinin tavoin ahkera lukija, mutta myös kouluja käynyt ja valistunut. Lisäksi Toini pääsi vihdoinkin näyttämään, että myös hänessä on potentiaalia omien käsien käyttämiseen muussakin kuin kirjoittamisessa.

5.5. Koululainen

Toinin lapsuus ja koulun aloittaminen liittyvät laajemmin suomalaisen maalaislapsuuden modernisaatioon. Kun vielä 1900-luvun alkupuolella maalaisperheissä lasten työnteko nähtiin välttämättömänä ja koulunkäynti toissijaisena niin, vuonna 1921 voimaan astunut oppivelvollisuuslaki muutti käsityksiä lapsuuden käytänteistä ja lasten tehtävästä. Oppivelvollisuus vaikutti ennen kaikkea juuri maalaislasten elämään. Lasten työksi määriteltiin vähitellen oppiminen ja lapsuus käsitettiin aikuisuudesta erilliseksi kasvuvaiheeksi, koululaisuudeksi. Moderni kansalaisuus edellytti lukemisen, kirjoittamisen, aritmetiikan, liikkumisen ja käsityön perustaitoja. (Tuomaala

2004, 11–12, 15.) Oppivelvollisuuslaki merkitsi suurta askelta ja ponnistusta syrjäseuduille, jossa uusien koulujen rakentaminen vaati paljon taloudellista panostusta (Kaarninen 1995, 23). Vaikka koulunkäynnistä oli oppivelvollisuuden myötä tullut pakollista, suhtauduttiin koululaitokseen monissa maaseudun perheissä edelleen hyvin nihkeästi:

Kotonani ei arvostettu kouluja. Jos oli vaikka käynyt 5 luokkaa, oli jo herra. Usein nämä kouluja käyneet **ylpistyivät**, eivät olleet rahvaan parissa. Kuka ei ylpistynyt, sanottiin että siin ei mänt koului hukkaa. **Tyttöjen koulutusta pidettiin turhana.** (SKS KRA. Suku 21968. 1997)

Edellisessä lainauksessa kuvastuu hyvin koulunkäynnin heikko arvostus ja topeliaaninen diskurssi työstä. Koulussa käynti vähensi huomattavasti lapsista saatavaa taloudellista apua, eikä kansakoulun opetuksella nähty olevan paljoakaan käytännön hyötyä. Koululaitos miellettiin pikemminkin oudoksi sivistyslaitokseksi, jota kohtaan tunnettiin epäluuloa. Koulutus tuli ylhäältä etäisen sivistyneistön, herrojen taholta. Koulunkäynnin koettiin jopa vaikuttavan työhön kasvatettujen lapsien työmoraaliin, sekä kasvattavan ruumiillista työtä vieroksuvaa ja herrasväkeä matkivaa nuorisoa. Usein ajateltiin, että koulujen käyminen kuului vain herrojen lapsille. (Jauhiainen 1993, 80; Saari 1992, 261; Mikkola 2009, 259–260; Latvala 2005, 216, 218.) Tällaisten näkemysten pohjalta asetettiin hierarkkisesti vastakkain arvokas ruumiillinen työ ja vähemmin arvokas koulusivistys. On silti huomioitavaa, että vaikka esimerkiksi Varsinais-Suomen maaseudulla kansakoulujen perustaminen oli 1920-luvulla hidasta, niin Karjalan kannaksella kyläkoulujen rakentaminen oli ollut vilkasta ja koulunkäynti yleistä jo ennen vuoden 1921 oppivelvollisuuslakia (Tuomaala 2003, 329). Toini kävi yhteensä 6 kiertokoulua, ensimmäisen 5-vuotiaana jolloin hän oppi lukemaan ja kirjoittamaan. Kansakouluun hän ei vielä päässyt, koska hänelle kuuluneet paimentyöt olivat ensisijalla:

Olen käynyt neljäloukkaisen kansakoulun, v. 1929–1933. **Olisin ikäni puolesta päässyt kouluun jo edellisenä syksynä, mutta olisi pitänyt ottaa vieras paimen, enkä päässyt.** (MV/OMA/ 23/1992)

Töiden ensisijaisuus kouluun nähden oli Toinille suuri murhe, kuitenkin edellä olevassa lainauksessa *Museoviraston omaelämäkerrasta* hän sivuuttaa asian merkittävyyden yhdellä lauseella. *Satasärmäinen nainen* -omaelämäkerrassa ja *Karjalaisten elämäkerrassa* Toini esittää asian murheellisuuden painokkaammin. Molemmissa hän mainitsee myös varhaisen lukutaitonsa:

Pyhäkoulussa kävin vauvasta lähtien. Mummoni oli pyhäkoulun opettaja ja vei minut aina mukaansa, **kiertokouluun pääsin viisi vuotiaana ja opin lukemaan**, koulu kesti kuusi viikkoa. (-) Kävin oman koulupiirini kouluja viisi kertaa ja vielä kävin naapuripiirin koulussakin, asuin tätini luona kuusi viikkoa. **Koulu tuntui mielisemmältä kuin työnteko.** Syksyllä 1928 tuli tieto että pitäisi aloittaa kansa-

koulu. **Äijäni sanoi:** ”Pitäisi ottaa vieras paimen, kesätyöt ovat kesken, **mihinkää kuluoihi ei männä**”. Ei siinä ollut vanhemmillani mitään sanomista, **eikä itkuni auttanut**. Silloin taisin **murjottaa monta päivää**, vaikka meidän apulainen sanoi: ”Toini suuttua tuishti ja kävi itkemään, kun pyörähti ympäri oli suu jo naurussa ja suuttuminen tipotießään.” (SKS KRA. Sata 14033. 1991)

Toini vertaa työn ja koulunkäynnin mielekkyyttä. Koulunkäynti innosti, mutta äijä oli sitä vastaan. Toini arvelee murehtineensa asiaa monta päivää. Silti hän haluaa mainita apulaisen kommentin siitä, kuinka Toini ei ole yhtään pitkävihainen. On mielenkiintoista, että Toini on lisännyt juuri tähän kirjoitukseen tuollaisen kommentin, varsinkin kun koulun aloittamisen siirtyminen satutti häntä kovasti:

Syksyllä 1928 tuli koulusta tieto että pitäisi aloittaa koulu. Se alkoi elokuussa, silloin kuin taloissa oli **kiireinen aika ja tarvittiin paimenta. Meiltä ei ollut kukaan käynyt kansakoulua** ja sanottiin: ”Kyllä miehelle pääsee ja lapsia osaa tehdä ilman koulujakin, ei ainakaan tänä syksynä jouda.” **Itkin aikani** ja luvattiin että saan talvella mennä oman ja naapurin piirin kiertokouluun. (SKS KRA. KE 0137289. 1983)

Lainauksessa tuodaan edeltävään lainaukseen verrattuna esiin myös sukupuoli. Nainen pääsisi naimisiin ja saisi lapsia ilman koulujakin. Korkiakankaan mukaan ennen kuin koulunkäynti 1920–30-luvulla vakiintui osaksi lasten elämää, oli lasten tulevaisuus ollut tiukasti sidoksissa tuttuihin, lähipiiriltä perittyihin sekä työnteon määrittämiin ajattelu- ja toimintatapoihin (Korkiakangas 1996, 83). Maaseudun tytölle tämä tarkoitti joko piian, palvelijan tai kotiapulaisen roolia ennen naimisiin menoa. Ainakaan Toinin kohdalla ei valmiiseen malliin mukautuminen ole sujunut kivuita. Tuttuun ja turvalliseen alistuminen on herättänyt tyytymättömyyttä jo lapsena. Rajoittaminen (esim. koulunkäynnin) on tuntunut omien resurssien sitomiselta ja oman identiteetin kehittymisen hidastamiselta. Syksyllä 1929 koitti kuitenkin onnen aika, Toini pääsi kouluun. Toini on kirjoittanut useaan otteeseen siitä tunteesta, mikä hänellä oli astellessaan ensimmäisenä koulupäivänä koulutietä.

Saara Tuomaala on tarkastellut koulutietä suomalaisen modernisaation kokemuksena ja metaforana. Koulutie on ollut eräänlaista lapsuuden reviiriä, jossa lapset ovat luoneet keskinäisiä suhteitaan ja kulttuuriaan. Oppivelvollisuuden myötä 1920-luvulla koulutiestä tuli myös yksi julkinen tila, jossa lapset näkyivät, liikkuivat ja johon he kuuluivat. Koulumatkalla maalaisympäristöä ”otettiin omaksi” Tuomaalan mukaan koulumatkasta muodostukin yksi omaan ruumiiseen ja ympäristöön liittyvä lapsuuden peruskokemus. (Tuomaala 2004, 121; Tuomaala 2006, 241–244.) Tämän voin hyvin allekirjoittaa jo sen perusteella, kuinka usein Toini on koulutiestään kertonut. Toini on myös toivonut, että hänet olisi huomattu koulutiellä ja identifioitu koululaiseksi:

Taas tuli tieto, *oli tultava* kouluun. Paljon siitä puhuttiin kun piti ottaa vieras paimen. **Muistan vielä ensimmäisen koulumatkani.** Koulu oli naapurikylässä, matkaa noin kaksi kilometriä. (-) **Kylän väki oli kauraniitossa pelloillansa, toivoin että kaikki olisivat huomanneet minut. Tunsin itseni tosi tärkeäksi koululaiseksi.** (SKS KRA. Sata 14034. 1991)

Seuraava *Karjalaisten elämäkerrasta* poimittu lainaus on hieman toisenlainen. Siihen on sisällytetty kaikki oleelliset tunteet ja asiat mitä koulusta on kerrottavana. KE:n kuvaus on lyhykäisyydessäänkin hyvin informatiivinen. Se on ainut kirjoitus, jossa Toini on maininnut lempiaineensa ja inhoamansa aineet erikseen. Lopussa on opettajan lausuma mielipide, joka on säilynyt Toinin päässä kauan ja josta hän kertoo useassa kirjoituksessaan:

Syksyllä 1929 sain aloittaa kansakoulun. Koulu oli neliluokkainen, kahden opettajan koulu. Meitä oli luokallamme seistämän poikaa niin kuin Jukolassa, joukossa tuleva mieheni, sekä kymmenen neitsyttä. **Ensimmäisestä koulupäivästä alkaen kilpailimme paremmuudesta matkatoverini kanssa.** Hänellä oli päästötodistuksen keskiarvo hiukan parempi, mutta oli **opettajan kummipoika!** (-) **Pidin koulusta. Olisin mennyt oppikouluun, mutta taas sama päätös, että se on tytölle turhaa.** Ei auttanut vaikka opettaja kävi kotona puhumassa. Lempiaineitani olivat historia, laskento, ainekirjoitus ja uskonto. Luonnontieto oli kenkkua ja **käsityö pelottavaa.** Piirustusta ja urheilua opetti miesopettaja, taisimme olla kaikki tytöt häneen ihastuneita ja odotimme hänen tuntejaan. **Käsityöhön sain kammon ensimmäisillä tunteilla.** Pannulapustani tuli kananpesä, **seisoin luokan edessä ja näytin tekelettäni koko koululle.** Siitä sain kuulla koko kouluajan opettajalta ja toisilta oppilailta, eikä vähiten matkatoveriltani: ”Vesko-tyttö kanapesä-tekijä.” Koulun viimeisinä päivinä **opettaja sanoi, ettei koskaan ole pitkän uransa aikana tavannut niin huonoa käsityöntekijää, miten selviän elämässä, mitä teen matematiikan kypmillä tai historian vuosiluvuilla, siinä oli matkaeväs herkälle tytölle.** (SKS KRA. KE 013728. 1983)

Toini tiivistää usein *Karjalaisten elämäkerrassa* monet asiat lyhyiksi katkelmiksi. Monet kouluun liittyvät asiat on haluttu tuoda esiin, mutta niille on varattu kuitenkin hyvin vähän tilaa. Muiden kirjoitusten koulukuvauksissa on annettu oma tilansa opettajan kummipoika Laurille, mutta edellisessä lainauksessa hänestä tiivistetty kuvaus on lyhyt. Toini ei edes nimeä Lauria. Hän on ainoastaan kummipoika ja matkatoveri, jolla Toini viittaa aviopuolisoon. Muissa omaelämäkertoissa Laurista rakentuu monipuolisempi kuva. Toini on nähnyt pojan ensimmäisen kerran osuuskaupassa kesällä 1929. Jo tästä ensikohtaamisesta Toini on kirjoittanut muissa omaelämäkertoissa. Muistossa pojalla oli naistenpyörä ja lyhyemmät housunlahkeet kuin muilla pojilla. Toinin mielestä poika oli nätti ja hän mieltikin, olisiko poika herrasväkeä. Toinin aloittaessa syksyllä koulun, huomasi hän tuon saman pojan luokallaan. Pojan nimi oli Lauri. Hän oli opettajan kummipoika, käynyt jo alakoulun ja oli muita edellä. Toinin ja Laurin välille syntyi kilpailu arvosanoista ja paremmuudesta:

Tietysti hän tiesi asioita ja koulun tapoja enemmän kuin **me kiertokoulun käyneet**. Hänen kirjaimet ja numerot olivat tehty oikeaoppisesti. **Opettaja** näytti niitä luokalle ja **muisti sanoa miten Lauri on meitä parempi vaikka on vuotta nuorempi**. Hänellä oli myös puinen kynäkotelo, mistä minä en ollut ikinä kuullutkaan. Kaikki tuo lisäsi **tuon pienen pojan paremmuutta ja itsevarmuutta**. **Pian hän alkoi nauraa toisten epäonnistumisille**, mitä kesti koko kouluajan. **Opettaja ei häntä koskaan kieltänyt**, milteipä kannusti ja oli onnellinen kun oli niin älykäs kummipoika. Erikoisesti on jäänyt mieleeni pieni tapaus. **Opettajamme käytti paljon haukkumanimiä**, yksi tällainen oli Mölö-Aapeli. Olin edellisellä tunnilla saanut sen nimen, menimme pelaamaan pesäpalloa ja jouduin ykköspesälle enkä saanut palloa kiinni. Kummipoika huusi: ”Sen tietää ettei Mölö-Aapeli saa palloa kiinni!” **Opettaja nauroi** kuin parhaalle vitsille. Minulle tuli vedet silmiin ja samalla **sisuni nousi, näytän tuolle pojalle taivaan merkit, olen kohta häntä parempi**. **Kilpailimme koko koulun ajan. Toisella luokalla olivat numerot samoissa, kolmannella luokalla menin edelle.** (-) Lauri sanoi myöhemmin sen olleen jonkinlaista **huomion keräämistä**. On kuulemma jo kouluaikana päättänyt ottaa minut, että saa viisaita lapsia! **Eikä kai opettaja tajunnut miten toista pöngittää ja toista nujertaa.** (SKS KRA. Sata 14034, 14036. 1991)

Toini rakentaa Laurista moniulotteisen ja luonteikkaan kuvan. Lauri on Toinia nuorempi ja hänellä oli kynäkotelo, mikä oli Toinille selvästi merkki vauraudesta ja erityisyydestä. Lisäksi hän oli itseriittävä ja itsevarma. Opettaja suhtautui häneen eri tavalla kuin muihin oppilaisiin. Toini koki tullessa kohdelluksi väärin niin Laurin kuin opettajankin taholta. Hänen sisunsa nousee ja hän haluaa näyttää molemmille. Toini on kertonut usein, kuinka halusi haastaa pojan ja näyttää kykenevänsä omilla avuillaan vähintään samaan mihin tämäkin. Laurin läsnäolo samalla luokalla vaikutti varmasti Toinin koulunkäynti-intoon. Lainauksessa Toini paljastaa myös sen, kuinka Lauri on myöntänyt jo kouluaikoina päättäneensä avioitua Toinin kanssa.

5.6. Kansakoulun sukupuolittuneisuus

Koulu on ollut ja on edelleen instituutio, jossa sukupuolta tuotetaan ja luetaan niin teoissa, puheessa, oppikirjoissa ja muissa teksteissä, kuin myös vaatteilla ja ruumiillisuudella. Kansakoulussa oppilaat jaettiin kahdeksi toisistaan eroavaksi ryhmäksi: tytöiksi ja pojiksi. Samalla koulun kasvatuksessa ja opetuksessa rakennettiin modernin kansalaisen heteroseksuaalisuutta. (Tuomaala 2004, 23.) Muun muassa Leena Koski on tarkastellut, kuinka aapiset ovat tuottaneet hyvinkin rajattuja malleja niin tytöille kuin pojille. Aapisten tuottama naiskuva esittää hurskasta ja toimeliasta äitiä, joka toimii kodin sisäpuolella. Aapisten rakentamaa mieskuvaa edustaa vuorostaan urhoollinen ja rohkea mies, joka työskentelee tai seikkailee kodin ulkopuolella ja voi olla hyvinkin poissaoleva. (Koski 2000, 21–49.)

Toinin koulunkäynnin aloittaminen syksyllä 1929 sijoittuu kansakoulun uudistamisen aikoihin. Uudistuneessa opetussuunnitelmassa 1920-luvun alussa alkoi

Luokan työt vuonna 1934. Toini takarivissä keskellä valkea päähine päässä. Toini Pelkosen kotiarkisto.

maalaiskoulussa korostua maaseutuelämän, uskonnon ja isänmaan ihannointi. Oli tärkeää saada maaseutuväestön vähävaraisimmatkin ymmärtämään koulunkäynnin arvo kansakunnan rakentamisessa. Jotta tämä onnistuisi, oli opetuksen muututtava käytännönläheisemmäksi ja kotiseutuhenkisemmäksi. (Kaarninen 1995, 34–35; Tuomaala 2004, 47; Tuomaala 2007, 250–251.) Vaikka opetuksen tuli olla samanlaista molemmille sukupuolille, niin erityisesti käytännönläheisessä opiskelussa (käsi-työt, puutyö jne.) poikien ja tyttöjen maailmaa alettiin jo heti ensimmäisellä luokalla ohjata eri suuntiin. Koulun käytänteissä oli nähtävissä käsitys siitä, että miehillä ja naisilla on ja tulisikin olla eri tehtäviä ja erilainen yhteiskunnallinen rooli. Tyttöjä kasvatettiin äidillisyyteen, hoivaamiseen ja vaimouteen. Kansakoulun rakentamassa yhteiskuntakuvassa kotia edusti maalaiskoti, jonka piirissä elämä jakautui kahteen osaan: toiseen osaan kuului äitiys, koti ja perhe, toiseen miehet, pojat, kodin ulkopuolinen työ ja yksilön kehittyminen myös kodin ulkopuolella. (ks. esim. Kaarninen 1995, 37.) Myös eri aineita jaoteltiin sukupuolen mukaan. Käsi-työ ja kotitalous olivat feminiinisiä oppiaineita ja puutyöt, laskento, urheilu ja lukuaineet maskuliinisia. Tämän jaottelun joutui myös Toini kohtaamaan. Seuraavissa esimerkeissä Toini antaa oman vastavetonsa tytöiltä odotettuihin käsitöihin:

Koko koulunajan kuulin epäonnistuneista käytöstäni, on kuin ”Vesko-tytön kananpesä”. Käsitöissä oli ensin 5 ja myöhemmin 6. (-) Neljännellä luokalla tehtiin liivit kahdeksasta palasta. Meitä oli kymmenen tyttöä ja erimuotoisia. Laskin kaikkien liivit koolle sopiviksi ja opettaja lupasi tästä hyvästä seiskan päästötodis-

tukseen, niin kuin sainkin. Hän sanoi minulle, **olen vanha opettaja, koko urani aikana ei ole ollut yhtään noin epäkäytännöllistä tyttöä kuin sinä**. Miten sinä maailmassa selvitä, mitä teet laskennon kympeillä ja historian vuosiluvuilla. (SKS KRA. Sata 14035. 1991)

Käsityötunnit olivat hirveitä, ensimmäisestä alkaen. En osannut neuloa pannulappua, söhnäsin ja itkin. Kotona mummo opetti, sanoi olevan helpompaa jos sorkkaan langan puikon yli, ennen on neulottu niin. **Opettaja näki neulomiseni ja käski luokan eteen näyttämään**. Meidän jälkeen tulivat yläluokat, minun piti jäädä luokan eteen ja näyttää ”Vesko-tytön neulominen”. Pannulapun reuna virkattiin, en osannut lisätä, **opettaja kävi katsomassa mutta ei neuvonut**. Reuna veti, hän käsi minua **taas luokan eteen näyttämään** ”Vesko-tytön kananpesää”. Sain seistä taas näyttämässä yläluokille ja heti maanantaiaamuna kertoi kananpesästäni koko luokalle. Siitä sain kuulla koko koulun ajan, enkä vähiten tältä kaveriltani. (MV/OMA/27–28/1992)

”Vesko-tyttö” eli Vesikon Toini ei täyttänyt naiskansalaisen ihannetta, käytännöllistä tyttöä, joka hallitsee feminiiniseksi ajatellut käden taidot. Toinin osaamattomuutta käsítőissä julistettiin koulussa julkisesti, mutta laskemisesta palkittiin hiljaisemmin paremmalla käsityönumerolla. Ulla-Maija Peltonen on havainnut, miten lapsena koettu opettajan puolelta tuleva epäreilu kohtelu on usein toistuva teema työväen muistelukerronnassa (Peltonen 1996, 237). Köyhyyspuhetta 1800-luvun lopulta 1990-luvun lamaan tutkinut Eija Stark vuorostaan huomioi kuinka eräänä opetusmetodina kansakoulussa saattoi olla julkinen häpäisy (Stark 2011, 130). Toini ei suoraan kritisoi opettajan käytöstä ja moraalialia. Liivipalojen laskeminen on ollut näytön paikka, joka on merkinnyt paljon. Laskennon hallitsemisesta on esimerkki seuraavassa lainauksessa:

Osasi hän joskus kannustaakin. Luokallamme oli kaksi poikaa ja minä, ketkä osasimme laskea. Kerran laskukokeiden jälkeen **hän oli haukkunut koko luokan ja luetellut numerot**, minä en silloin ollut koulussa. Menin seuraavana päivänä kouluun, tämä kaveri alkoi heti huutaa, Vesko-tytön numero on saatava tietää. Opettaja kutsui minut korokkeelle, antoi koepaperin käteeni, piti seisoa ja näyttää koko luokalle. **Minulla oli seistämän ja puoli, näillä kahdella pojalla oli kuusi ja puoli ja koko tyttörivillä neljä. Neljää huonompaa ei annettu**. Seisoin korokkeella aikani, kohta opettaja tulee ja halaa minua, sanoo **omaksi ratsuruunaksi**, jos ei olisi Toinia luokalla ei jaksaisi. No seuraavalla välitunnilla pojat huutavat siinä on meidän ratsuruunamme, mennään ratsastamaan. **Opettaja kävi meillä kotona ja sanoi, minut pitäisi laittaa oppikouluun, äijäni sanoi, miehen saa ja lapsia osaa tehdä ilman koulujakin. Olen kirjoittanut tämän sitä varten niin tarkasti, luulen että tuo opettajan käytös on muokannut luonteeni**. Minun on hyvin vaikeaa luottaa toiseen ihmiseen, vaikka olen avoin ja ulospäin suuntautuva. Minut on kasvatettu, tai mummoni opettanut, kaikki ihmiset ovat samanarvoisia, niin täällä kuin Luojansa edessä. (SKS KRA. Sata 14035. 1991)

Toini on kirjoittanut paljon opettajastaan, jonka hän kokee vaikuttaneen vahvasti omaan elämäänsä. Opettajan epäoikeudenmukaisuus on Toinin mukaan murskannut hänen luottamuksensa muihin ihmisiin. Tyttölapselle ei sallittu vastaanpanemista. Toinilla on muistissa yksi tapaus, jossa hän kokee tulleen kohdelluksi erityisen epäoikeudenmukaisesti. Toini ei kuitenkaan kritisoi nytkään tilannetta. Pikemminkin hän kirjoittaa samassa tekstissä myöhemmin opetuksen tehokkuudesta.

Opettaja oli vaativa ja ankara. (-) Kaiken huippu oli **putka**. Se oli pieni komero kahden koululuokan välissä, missä olivat kahden luokan tyttöjen päällysvaatteet. **Sinne jouduin minäkin, opettaja sanoi ettei ketään tyttöä ollut siellä ammennin ollut.** Oli aineenkirjoitus tunti, hän kirjoitti taululle: Johan Ludvig Runebergin elämä kerta ja samassa kääntyi ja sanoi: ”Miten Vesko-tyttö aineensa aloittaa?” Nousin ylös ja sanoin: ”En mie ykskaks ossaa sannuo.” ”Sinä olet uppiniskainen, sanot opettajalle vastaan, mene putkaan.” Siellä putkassa minä itkin ja pelkäsin käytöksen alenemista. **Kotona en uskaltanut asiasta kertoa ja tällaisten tapauksien jälkeen menivät yöllä pissat sänkyyn.** (-) **Opetus oli tehokasta.** (-) **Hän näki meistä vaivaa.** (MV/OMA/ 23–25/1992)

Lainauksesta tulee esille oletus tyttöjen häiriöttömästä käytöksestä. Tyttöillä tuli olla äärettömän tiukka itsehillintä ja heidän tuli miltei osata lukea opettajansa ajatuksia. Toisaalta lainauksessa rakentuu myös kuva epätasapainoisesta ja valtaansa väärinkäyttävästä opettajasta. Opettajan rooliin ei itsehillintä tai pettymyksen peittäminen kuulunut. Kaikkien Toinin tekstien perusteella opettajasta rakentuu epämiellyttävä ja jopa sadistinen kuva. Samalla on kuitenkin havaittavissa Toinin häntä kohtaan tuntema kunnioitus.

Kansakoulussa **opettaja sanoi minua hyväksi aineenkirjoittajaksi.** Sain täyden kympin ”Koivu ja Tähti” aineesta. Opettaja kertoi koko luokalle, **ettei ole aineesta antanut pitkän opettaja uransa aikana täyttä kymppiä, nyt oli pakko antaa.** Säilytin tätä ainevihkoani kotini ullakolla kurkihirren alla. Elättelin toivoani jos pääsen kotiin, ensimmäiseksi haen ainevihkoni. Pääsin kotiin 50 vuoden kuluttua, kotini paikalla oli kukkiva horsmakumpu. (SKS KRA. EJ 8380. 1995)

Onnistuminen aineiden kirjoituksessa on varmasti rohkaissut Toini kirjoitusharrastuksiin. Hänen saamansa kymppi oli jotain poikkeavaa. Opettajan ja oppilaiden välinen hierarkia oli Toinin lapsuudessa suuri. Oppilaat tuntuivat olevan opettajaa varten, opettaja ei niinkään oppilaita varten. Harvoin opettajan käytöstä valvottiin tai kritisoitiin avoimesti. Toini on ainoastaan yhdessä kirjoituksessaan pohtinut opettajan käytöstä sairauden merkinä:

Opettajan käytöksestä oli tehty valituksia ja monet ottivat lapsensa pois koulusta. **Hän oli kai sairas?** Hän oli syntynyt 1893 ja lähti eläkkeelle neljäkymmenvuotiaana. Hän antoi minulle **matkaevääksi: ”Olen vanha opettaja, noin epäkäytännöllistä tyttöä en ole toista tavannut, miten aiot maailmassa selvitä, mitä teet historian vuosiluvuilla ja laskennon kympeillä.”** Kevätjuhla aamuna hän vei äitini

kahville ja sanoi olleensa ankara minulle, pitää minusta paljon, mutta niinhän se on ketä Jumala rakastaa, sitä hän kurittaa. **Tuo opettajan suosikkijärjestys vaikutti koulun henkeen, minä vapisin ja pelkäsin. Mieheni sanoo, ettei pelännyt ja sanoi vastaan.** (MV/OMA/28/1992)

Toini ei tarkemmin erittele sitä, millä tavoin hän ajattelee opettajan olevan sairas. Joka tapauksessa opettaja oli pelottava ja arvaamaton. Viimeiseksi esimerkiksi kouluajasta olen poiminut *Museoviraston omaelämäkerrasta* lainauksen, jossa tulee selkeästi esiin koulussa tapahtuva tiukka sukupuolten erottelu. Toinin luokan pojilla oli erikseen liikunnan opettajana naapuri luokan opettaja. Tyttöjä vuorostaan opettaa luokan oma opettaja. Poikien liikunnan opettaja oli päättänyt valmentaa muutamaa liikunnallisesti lahjakasta tyttöoppilasta koulujen välisiä kisoja varten ja Toini oli näiden tyttöjen joukossa:

Toinen opettaja oli mies, emme silloin osanneet sanoa ”ihana”, mutta sellainen hän oli. Hän opetti piirustusta ja sisälukua. Hän otti meitä neljä tyttöä poikien urheilutunnille mukaansa, valmensi koko pitäjän koulujen välisiä kilpailuja varten. **Ne olivat mukavia tunteja.** Tällaisen tunnin jälkeen oli kristillisen tyttökerhon kokous, mitä naisopettaja johti. Hän alkoi puhua. Raamatussa on kohta missä sanotaan, ”**jokainen joka viettelee yhden näistä pienemmistä, olisi parempi että myllynkivi ripustettaisiin kaulaan ja heitetäisiin meren syvyyteen**” ja käski minut seisomaan. **Ei minulla ollut osaa eikä arpaa** poikien urheilutunnille lähtemiseen, **en tiedä miten teki minusta syntipukin.** Olin joukon vanhin, Saimia seitsemän päivää vanhempi. **Naisopettajan urheilutunnit olivat kävelemistä ja useat tytöt roikkuivat hänen käsikoukussa, mikä oli minulle vierasta, mistä hän huomautti, olet iso etkä koskaan taluta opettajaasi.** (MV/OMA/26–27/1992)

Miesopettajan liikuntatunnit olivat mukavia ja haastavia. Kaiken lisäksi miesopettaja oli ihastuttava ja tyttöjen ihailun kohde. Tästä syntyi kuitenkin ongelma. Naisopettaja ei hyväksynyt valmennusta ja syyttää rivienvälistä sekä miestä että oppilaita epäsoveliaasta toiminnasta. Hän haluaa pitää tytöt ja pojat tarkasti erillään, ettei syntyisi vaaraa houkutuksiin. Koulun ylläpitämä sukupuolijärjestys näyttäytyy banaalina ja itsestään selvänä jaotteluna. Sukupuoli oli ominaisuus, jonka perusteella opettaja jakoi oppilaat kahteen eri ryhmään. Yksilöllisiä eroja ei näin hyväksytty eikä huomioitu. Samalla heteroseksuaalisuudesta tehtiin ainoa seksuaalisuuden muoto. Toisaalta sukupuolijako saattoi olla näkymättömämpää, jolloin esimerkiksi lahjakkuus, perhe-tausta, luokka tai ikä on ensisijaisia eron merkkejä.⁵² Miesopettajan ja naisopettajan eronteot olivat keskenään ristiriidassa miesopettajan ottaessaan mukaansa pari liikunnallisesti lahjakasta tyttöä. Tämä miesopettajan hetkittäinen oletus sukupuolten samanarvoisuudesta johti lähemmin tarkasteltuna naiseuden ja mieheyden tuomien

⁵² Koulun näkymättömyydestä ja näkyvästä sukupuolierosta enemmän ks. esim. Palmu 2000, 182–184.

merkitysten osittaiseen häivyttämiseen. Aika ei ollut tällaiselle häivyttämislle otollinen ja luultavasti eniten tästä saivat kärsiä oppilaat.

5.7. Nuoruusko huoletonta?

Ja **sit ku mie pääsin koulust**, ni miust oli kauhian, tai miu ei tarvint tai kun **mie en saant mennä kouluun, miust oli kauhian vaikeet, et mitä mie nyt teen sit**. Mie en tykânt käsitöistä, enkä mie tykânt maalaistöist mistää. **Ja sit ku se oli se suurperhe, siin oli kaikennäköistä sanomista**. Ja mie ajattelint et **miun on mentävä naimisiin, kuka ensimmäist kossii?** Tai onks se miniän osa kaikkein paras? **Mut miniäks mie en ainakaan lähde. Ja se oli kyllä se murrosikä**, silloin ei tiedetty mitään murrosiästä, sanottiin vaan et kiukuttelee, mut ei se olt kiukuttelemista kylä...**se oli kyl vaikeeta vaikeeta**. (HAAS1/25.4.2009/00:30:55)

Lainaus kuvaa Toinin tunnelmia koulun päättymisestä ja puhjenneesta murrosiästä, mutta myös huomion murrosiästä kulttuurisesti tuotettuna ilmiönä⁵³, jota ei vielä Toinin nuoruudessa nykymielessä tunnettu. Nuoruus oli alkanut, mutta alku tuntui vaikealta. Suurperheen arki oli näyttänyt Toinille naisen ja miniän aseman, joka ei tuntunut lainkaan houkuttelevalta. Toinin nuoruudessa kansakoulun päätyttyä tyttöjen ja poikien tilanteet olivat keskenään hieman erilaisia. Pojat hakeutuivat usein heti työhön tai jatkokoulutukseen. Tyttöjen jatko ei ollut niin itsestään selvä. Yhtenä tienä oli tyttärien jääminen ainakin väliaikaisesti kotiin apulaisiksi. Kaupunkilaistyöillä oli teoriasa maaseututyttöjä paremmat mahdollisuudet jatkaa opintoja. (Ks. Kaarninen 1995, 67–69.) Koulunkäynti oli ollut Toinista antoisaa. Koulussa Toini pystyi hyödyntämään omia resurssejaan ja kokemaan onnistumisia. Kansakoulu kesti kuitenkin vain neljä vuotta. Ajan koulutustavoitteiden johdattamina opettajat yrittivät usein ohjata lahjakkaita lapsia jatkamaan opintojaan (Kaarninen 1995, 148). Myös Toinin kohdalla opettaja tuli vierailulle kotiin ja kehotti Toinia jatkamaan oppikoulussa. Tähän ei kuitenkaan kotona suostuttu. Toinin suhteen haluttiin toimia vakiintuneiden kaavojen mukaan: hänen odotettiin menevän kansakoulun jälkeen miniäksi hyvään taloon.

Koulun jälkeen tunsin itseni joskus hyvin tarpeettomaksi. Minua eivät kiinnostaneet tippaakaan karjanhoito ja käsityöt. Äitini ja setäni vaimo hoitivat karjan ja mummoni laittoi ruuan. Autoin mummoani, olisi pitänyt käydä kutomaan kankaita ja odottamaan miestä. **Sanoin aina, etten miniäksi lähde. Emäntä- tai karjakkokouluun** olisin ehkä päässyt, mutta sinne **en halunnut**. Ensimmäinen **haaveeni oli historian opettaja. Tilasin kansanvalistusseuralta esitteitä, mutta en saanut rahaa kurssia varten**. (-) **Kesäisiä ulkotöitä tein mielelläni**, samoin hevostöitä. **Ihmettelin aina kolme vuotta vanhempia naapurin tyttöjä** kun he

⁵³ Suomenkielessä murrosiän käsitettä käytti ilmeisesti ensimmäisen kerran kasvatustieteilijä A.R. Rosenqvist vuonna 1915 ilmestyneessä teoksessaan ”Murrosikä ja kasvatustieteet”, jossa murrosikä ja murrosaika ovat lähinnä puberteetin käsitteen synonyymeja. Laajemmin murrosiän käsitettä on alettu Suomessa käyttää vasta 1970-luvulla. (Aapola, 1999 27–28.)

puhuivat innostuneesti navettatöistä, kankaan kutomisesta, pojista ja avioliitosta. **Ajattelin, etten sotkeudu poikiin, se vie avioliittoon ja miniäksi.** Puntaroin mielessäni, miten saisin **oman ammatin, saisin rahaa ja rakennuttaisin vanhanpiian mökin** Hietarannan aholle. (SKS KRA. KE 013728. 1983)

Kerronnassa esiintyy Toini kapina sukupuolittunutta työnjakoa vastaan, vaikka hän ei tätä kapinaa eksplisiittisesti ilmaisekaan. Naisten askareet, karjanhoito ja käsityöt eivät kiinnostaneet. Emäntä- ja karjakkokoulu olisivat luultavasti ohjanneet liikaa tietä miniäksi. Miehisemmät kesäiset ulko- ja hevostyöt olivat sitä vastoin mielekkäämpiä. Tulevaisuuden haaveet koskettivat omaa vapautta, itsensä toteuttamista, yksilöllisyyttä sekä itsenäisyyttä, kaikkea mitä miniän ja perinteisen naisen asema eivät soisi. Toinin opettajahaaveet eivät olleet mitenkään yllättäviä, koska Suomessa jo 1800-luvulta lähtien naisopettajasta oli muotoutunut yksi itsenäisen naisen prototyyppi. Naisopettajuuden edustajista tuli myös naisasialiikkeen varhaisvaiheen keskeisin ryhmä (Jallinoja 1984a, 71).

Kerronnassaan Toini rakentaa itsestään kuvaa omasta sukupuolestaan erottuvana yksilönä homogenisoiden muut tytöt toistensa kanssa samanlaisiksi. Naapurin tyttöjen itsestään selvä elämä tuntui oudolta ja kaukaiselta. On mielenkiintoista, että Toini rakentaa tekstissään kuvan siitä, kuinka ajan yhteiskunnalliset odotukset olivat muille tytöille hyvin itsestään selviä ja hyväksytyjä. Teksti rakentaa kuvan, jossa erityisesti hänellä oli kapinamieltä ja omia mielipiteitä. Avioitumista ja miniäksi menemistä oli kartettava, koska se johtaisi oman itsenäisyyden menettämiseen. Naimattomilla naisilla olikin avioituneita naisia paremmat mahdollisuudet edetä itsellisessä elämässä ja päästä työelämässä vaativampiin ja parempipalkkaisiin tehtäviin. (Latvala 2005, 220). Toinin haave opettajan ammatista on myös sidoksissa modernin kansalaisen ihanteeseen. Opettajien asema kansakunnan rakentamisessa ja uuden kansalaisuuden muokkaamisessa oli papistoakin ilmeisempi (ks. esim. Mikkola 2009, 158). Zacharis Topelius kirjoitti Maamme kirjassa (1876) opettajista ”tulevaisuuden kylväjinä”: ”Ei ole koko maassa tärkeämpätä tointa tahi hedelmää tuottavampata virkaa, kuin heidän” (Topelius 1876, 486). Opettajan ammatti tuntuikin selkeältä väylältä myös sosiaaliseen nousuun.

Ajatus naimattomuudesta ja vanhapiisuus esiintyvät Toinin kirjoituksissa usein. Naimattomille naisille oli myönnetty täysivaltaisuus vuosien 1863–64 valtiopäivillä. Naiselle mahdollistui tällöin itsensä ja omaisuutensa hallitseminen. Hän pystyi nyt täysivaltaisena kansalaisena harjoittamaan elinkeinoa ja päättämään itse avioitumisestaan. Avioliitto kuitenkin saattoi muuttaa kaiken. Vallitsevan tavan mukaan keskiluokkaisen tai sivistyneistöön kuuluvan vaimon ei ollutkaan enää soveliaista osallistua kodin ulkopuoliseen palkkatyöhön. (Räisänen 1995, 39–40, 44.) Toinille oma ammatti ja oma vanhan piian mökki Hietarannan aholle kytkeytyvätkin selkeästi naimattomuusdiskurssiin. Seuraava lainaus käsittelee myös koulun jälkeistä aikaa, kuitenkin hieman eri tavoin:

Syksyllä oli ikävää kun ei pääsyt kouluun. Kävin toista kuukautta paimentamassa lehmiä. Istuin päivät pitkät ladon katolla ja mietin mitä teen elämälläni. Kenellekään en voinut puhua, kaikki sanoivat: ”Kyl sie miehen saat, nyt pittää opetella kaikkii töihe.” Tilasin esitteet Kirjeopistolta, mutta en saanut rahaa opiskelumateriaalin tilaamiseen. Äitini ja setäni vaimo kävivät navetalla, minä olin emännän apulaisena käskassarana. Hoidin lapsia ja tein juoksevia töitä. Aina olisi pitänyt tehdä jotakin, työt älytä käskemättä ja tehdä hyvästi ja nopeasti. Nyt tuotiin oma rukki sisään, piti karstata villoja, kehrätä pellavia ja villoja. Opettelin laittamaan kangasta ja kutomaan sekä ompelemaan sorjat pärmeet. Aina piti olla vaatteet ja hiukset siistinä. ”Tyttölasta ko katsotaan aina. Et, et tuol kons-til miestä saa.” Tietysti suutuin, viskasin työt nurkkaan ja hyppäsin suksien päälle. Talvipäivä oli kirkas ja hanget hohtavat. Laskin hurjimmat mäet, hiihdin järven jäälle nuottamiesten luo, pelko sydämessä hiihdin kotiin. Ripit olivat valmiina: ”Kukkaa ei taho sinnuu, keskel päivää o tyttölaps suksii pääl haarallaa.” Kehuttiin naapurin tyttöjä miten tekevät työtä eivtkä hiihtelee. He tekivät mielellensä ja valmistautuivat avioliittoon kun puhuimme tulevaisuudesta. Kummini oli naimaton, äitiäni vanhempi, hän puhui myöskin sulhasista ja miten tärkeät ne kaasnat ovat olemassa. Kukaan ei ymmärtänyt mikä kapinamieli minulla oli tuosta miehelään menosta. Katselin meidän naisten elämää, tee työtä aamusta varhain illasta myöhään. Ei ollut palkkaa tai omaa rahaa. Mummoni määräsi kaikesta. Muistan naisten ilon kun hän osti kulkukauppiaalta molemmille esiliinat, äitini sai aina turkoosin ja setäni vaimo punakirjavan. Miten onnellisilta he näyttivätkään kun tulivat navetalta, pesivät ja kampasivat itsensä ja kävivät rukin taa nämä esiliinat edessä. Äitini on jäänyt erikoisesti mieleeni, hän oli punatukkainen ja kuulakkaihoinen, turkoosi väri korosti kuulakkuutta. Suut olivat hymyssä ja kielet lauloivat, luulen sen olevan elämän onnea! (SKS KRA. Sata 14036. 1991)

Koulun jälkeen Toini pyrki auttamaan kotona minkä kykeni, hän toimitti monia pieniä tehtäviä ”emännän käskassarana”. Paimenena hän piti huolehtia siitä, etteivät lehmät mene viljelysmaille tai vaarallisille alueille, kuten upottaville soille. Se saattoi olla hyvin pitkäväteistä ja yksinäistä puuhaa, mutta se toi mukanaan myös vastuuta, itsenäisyyttä ja vapautta (ks. esim. Korkiakangas 1996, 180–181; Kaarlenkaski 2012, 209). Toinille unelmointi-paikka on löytynyt taas maan yläpuolelta, nyt vuorostaan ladon katolta. Lainauksesta tulee jälleen esille tunne omasta erilaisuudesta. Naapurin tyttöjä verrataan kehuen Toiniin. Vaikka Toini kertoo tehneensä juoksevia töitä, on hän myös myöntynyt ja opetellut tekemään kangasta ja kutomaan. Ajan kuvaan kuuluikin tyttöjen välttämätön käsityötaito ja tullakseen hyväksi aviovaimoksi oli käsitöiden opettelu aivan ensisijaista (Wilska 1948, 82). Lainauksen loppu on myös poikkeuksellinen. Ensin Toini kritisoi ”meidän naisten” elämää, johon ei kuulu omaa aikaa tai rahaa ja jossa anoppi määrää kaikesta. Tämä kriittisempi sävy sekä me-pro-nominin käyttö ovat selitettävissä kirjoituskontekstina olevalla naisomaelämäkerralla. Kritiikin jälkeen Toini kuitenkin kertoo äitinsä ja setänsä vaimon onnellisuudesta ja tyytyväisyydestä miniänä.

On vaikeaa sanoa miksi Toini on lisännyt kirjoituksen tämän kuvauksen. Tekeekö hän sillä eroa äitinsä ja itsensä välille? Vaikka äiti oli onnellinen ja tyytyväinen osaansa, ei Toini halunnut miniän asemaan. Vai onko kuvauksen funktiona pehmentää sitä edeltävää naisen osaan kohdistettua vastarintaa? Toini on muutamassa muussa kirjoituksessa suhtautunut myötätuntoisemmin äitinsä osaan miniänä ja kertonut jälkikäteen ymmärtävänsä miten vaikeaa äidillä oli saattanut kaikesta huolimatta olla.

5.8. Uskonnollinen kasvatusta ja rippikoulu

1900-luvun alkupuolella pidettiin tärkeänä sitä, että murrosiässä oleville tytöille opetettiin miten naisten tuli istua ja liikkua naisellisesti. Alkavaa hedelmällisyyttä suojataksien tyttöjen tuli välttää kaikkea ruumiillista ponnistelua, luopua uinnista, voimistelusta, pyöräilystä ja luistelusta. (Räisänen 1995, 171.) Selkeästi biologisten syiden lisäksi tytön ruumista kontrolloitiin myös moraalisisista syistä. Rippikoulun käymisen jälkeen tytön nähtiin siirtyvän tyttöydestä naiseuteen, mikä toi mukanaan muutoksia:

Olin aiemmin käynyt pyhäkoulussa, nyt se piti lopettaa. Olin myös **urheilut poikien kansaa aholla ja talvisin laskenut mäkeä, se oli ankarasti kielletty. Ei tarvinnut aina sanoa mihin lähti.** Neuvoja sateli ja **oppia piti että saa miehen.** (KPT9/33–36/1994)

Toini kertoo niistä muutoksista mitä rippillepääsy toi hänen elämäänsä. Koulun loppumista ehkä vielä voimakkaammaksi nuoruuden alkamisen merkitsijäksi voikin Toinin kerronnan perusteella määritellä rippikoulun ja rippillepääsyn. Yleisemminkin 1930-luvulla lapsuusiän loppuna voidaan pitää juuri rippikoulua ja 15 ikävuotta. Rippillepääsyn jälkeen yksilön tuli kyetä työnteon määrässä ja laadussa samaan kuin aikuisten. 15-vuotiaana sai myös oikeuden solmia itse työsopimuksen ja toisaalta myös verotus alkoi kohdella yksilöä täysvaltaisen aikuisen mukaisesti. (Granbom-Herranen 2008, 93; Talve 1990, 201; Markkola 1994, 117.)

Toinin suhde uskoon ei tule kovin usein esiin hänen kirjoituksissaan, yleensä maininnat uskosta liittyvät lapsuuden uskoon tai juuri rippikouluun. Myöskään vanhempensa uskosta Toini ei ole liiemmin kertonut. Toini on saanut evankelis-luterilaisen kasvatuksen mummoltaan, joka toimi usean vuosikymmenen ajan kotikylän pyhäkouluopettajana. Toinin lapsuudessa mummo kävi ripillä kirkossa kerran vuodessa kesäisin ja Toini oli usein matkassa mukana:

Se sunnuntai-seutu on yksi elämäni parhaita muistoja. Lauantaiaamun aloitettiin piirakan teko tavallista aikaisemmin, mummo ei puhunut paljon mitään. (-) Rippikirkkoon lähdimme jalkaisin niittyjen poikki Noitermaahan puolenpäivän jälkeen, mummollla oli eväskori ja kengät toisessa kädessä. (-) Lepäsimme piiskapetäjän luona, söimme eväitä, **minä puhua pälpätin ja ihmettelin mummoni puhumattomuutta.** Hän sanoi ”**mieltivänsä suurta asiaa,** kun pääsee huomenna osalliseksi Herramme ruumiiseen ja vereen ja katuvansa tekemättömiä hyviä töitä ja katuvansa tehtyjä pahoja”. **Sitä ei pieni lapsi ymmärtänyt.** (SKS KRA. KE 013742)

Vaikka Toini ei ymmärtänytään mummonsanoja eikä sanomattomuutta, olivat rippimatkat yksi lapsuuden, ellei koko elämän parhaista muistoista. Tunnelma on ollut selvästi harras ja turvallinen. Mummo kasvatti lastenlapsiaan useiden sananlaskujen ja rukousten ohjaamina. Mummon mukaan ”pitää puhua Jumalalle kuin rakas lapsi armaalle isälle”.

Hän myöskin antoi elämän ohjeita saarnaamatta, sanoi ihmisen ruumiin olevan Pyhän Hengen temppelin, mitä tekee ruumiillansa, sitä ei saa ikinä itsestään pois. Teko seuraa läpi elämän. ”**Ne sellaiset asiat kuuluvat avioliittoon**”. ”**Kukkaa ei taho, jos kermat on syöty, syökyö se jamakankii**.” Noihin uskoin läpi nuoruuteni. **Siinä oli minun seksivalistukseni.** (SKS KRA. Sata 14038. 1991.)

Toinin mummo toimi kotikylässä lapsenpäästäjänä ja auttoi maailmaan lähes kaikki kotikylän lapset. Mummo kutsuttiin paikalle myös silloin, kun joku lähipiirissä teki kuolemaa. Tämä tulee tarkemmin esiin luvussa 10. *Alman kuolema*. Mummon uskonnollisuuteen sekoittui paljon myös esikristilliseltä ajalta peräisin olevia kansanuskon piirteitä, eikä kristillisen ja vanhemman uskonnon välille syntynyt selkeää eroa. Mumolta tuli myös Toinin saama ”seksivalistus”. Mummon opetusten mukaan ruumis ei ole oma, vaan Pyhältä Hengeltä lainassa. Seksi kuului vasta avioliittoon ja avioliittoa edeltävä yhdyntä tai ruumiin häpäiseminen oli rikos, joka piirtyy naisen ruumiiseen ainaaksi. Mummon oppi noudatti ajan absoluuttista sukupuolimoraalia⁵⁴, jonka piirissä ainoastaan avioliitto oli sosiaalisesti legitimi seksuaalisuuden toteutusalue. Absoluuttinen sukupuolimoraali kytkikin seksuaalisuuden tiukasti lisääntymiseen ja perheen synnyttämisen turvaamiseen avioliitossa. (Sarmela 1974, 229; Nieminen 1951, 70–71.)

Toini kasvoi lapsuutensa mummon uskonnollisuuden helmassa ja kun oma rippikouluaika koitti, suhtautui Toini uskoon hartaasti ja vakavasti. Rippikouluikä on ajateltu yksilön elämässä voimakkaana murrosvaiheena. Kyseisessä iässä aseksuaaliseksi määrittynyt lapsi lähestyy seksuaalista aikuisuutta ja tarvitsee näin seksuaalisuutta koskevaa valistusta (Aapola 1999; Yesilova 2001). Toini on kuvannut rippikouluaikaansa erityisesti *Satasärmäinen nainen* -omaelämäkerrassa ja *Museoviraston omaelämäkerrassa*. Rippikoulu alkoi syksyllä 1935 Toinin ollessa 15-vuotias:

Rippikoulun kävin syksyllä 1935 kaksi viikkoa ja saman ajan seuraavana keväänä. (-) **Mummoni** sanoi sen olevan **etsikkoaikaa**. ”**Jumala puhuttelee ihmistä**. Opeista on otettava vaari, **ihmisruumis on Pyhänhengen temppeli**, ruumista vastaan tehty rikos on suurin, sitä ei saa pois pyyhittyä.” **En ymmärtänyt asiaa**, kun hän vielä lisäsi: ”**Sellast asjat kuuluut vast vihkimise jälkie**.” Näihin odotin **vas-tausta**. **Siveysoppia** kävi pitämässä diakonissa, minä sain sen käsityksen että **hän leimasi kaiken synniksi**. **Pappi oli körttipappi ja ollut uskonnonopettajana**. (-) Hän piti myös siveysoppitunnin ja aloitti: ”**Me miehet olemme suuria konnia, voi teitä ketkä omaatte kauniin ulkomuodon, miten suuret ovatkaan viettelykset**”.

⁵⁴ Vrt. relatiivinen sukupuolimoraali: avioliiton ulkopuolinen sukupuolielämä joissakin tilanteissa luvallista, erityisesti ennen avioliiton solmimista (Nieminen 1951).

Se vähän helpotti pelkoani. **Olin peloissani ja hämmästynyt näiden tuntien jälkeen.** Diakonissa oli vanha ja erittäin lempeän näköinen, mutta antoi **pelottavan kuvan aittakulttuurista** missä syntii tehdään. **Peloltani pääsin rovastin tyttöjen isän rippisaarnasta.** Hän aloitti puheen ”**Te kevään valkeat liljat**” ja puhui kauniisti nuoruudesta. Istuin hänen **vanhimman tyttärensä** vieressä käsi kädessä. Hänen kanssaan kävelimme keväisessä iltahämärässä ja puhuimme elämästä tai **hän puhui ja minä kuuntelin.** (MV/OMA/30/1992)

Minulla oli **lapsen usko ja koin sen rippikouluajan uskon** vahvistuksena. Samalla se **avasi eteen pelottavan nuoruuden.** Diakonissa puhui **aittakulttuurista**, miten se on **pimeyden paikka.** Pappi taas sanoi: ”**Me miehet olemme suuria konnia.**” (SKS KRA. Sata 14037. 1991)

Kerronnan perusteella rippikoulun seksivalistus ja kristillisiin moraalisääntöihin perustuva siveysoppi on tarkoittanut lähinnä pelottelua sekä uhkailua aittakulttuurista ja miehistä.⁵⁵ Papin opetusten mukaan naiset ovat viimekädessä vastuussa siitä, mitä heidän ja miesten välillä tapahtuu. Miehet eivät hallitse ruumistaan, etenkään silloin kun tyttö on kaunis. Ajan kristillisessä seksuaalietiikassa elikin vahvasti usko aistillisuuden turmiollisuudesta. Kristillisissä oppaissa painotettiin nuoren miehen viettivoimien rajuutta ja varoiteltiin siitä, miten miehen vietit saattavat johtaa hänet helposti turmiollisen aistillisuuden pauloihin. (Nieminen 1951, 246–247, Tiihonen 2000, 181.) Papin sanoista on luettavissa myös naisen ruumiin seksuaalisointi ja naisen asettaminen miehisen halun objektiksi. Kuva naisesta uhrina ja viettelijänä löytyy jo Raamatusta ja tämä kuva on oleellinen osa kristillisen kulttuurin syvärakennetta. (Vuola 1994, 211.) Rippikoulusta onkin Toinin kerronnan perusteella jäänyt mieleen etupäässä seksuaalisuuteen ja seurusteluun liittyvät neuvot, jotka kuitenkin vielä 1900-luvun alkuvuosikymmenillä oli usein puettu salamyhkäisiksi vertauskuviksi (ks. Virtanen 1983, 115). Seksuaalisuuden myötä ripillepääsystä tuli myös rajapyykki lapsuuden ja aikuisuuden välille. Rippikoulun jälkeen tytön käytöksen tuli olla naisellisen hillittyä ja ruumiin liikkeitä tuli kontrolloida sekä rajoittaa. Aina tämä vaadittu muutos ei välttämättä kohdannut yksilöiden omaa kokemusmaailmaa. Kerroessaan ripillepääsyn jälkeisestä kotimatkasta, Toini kertoo sekä naiseudesta yleensä että omasta naiseudestaan inhottavana asiana, jonakin mikä pelotti:

Olimme ripillä palmusunnuntaina. Maat olivat sulat, mutta jää järvessä. **Ajelin isän ja äidin kanssa kieseillä kotiin, he puhuivat hyvin ylpeänä, nyt meilläkin on aikaihminen tytär.** Nyt se vasta **neuvominen alkoi, piti osata tehdä kaikkea työtä** että saan miehen ja käytöksen piti olla hillittyä, ei saanut aidan yli mennä voltilla ja kaikkea samanlaista. Nyt **ei enää tarvinnut kysyä lupaa**, riitti kun sanoi mihin menee. (MV/OMA/31/1992)

Ajelin isän ja äidin kanssa hevosella kirkkaana kevätiltana, he puhuivat miten aika menee nopeasti, nyt meillä on **jo aikaihminen tyttö.** Minä **en olisi halunnut**

⁵⁵ 1800–1900-lukujen vaihteen kristillisestä seksuaalietiikasta ja siveysopista ks. lisää Nieminen 1951, 42–43, 242–252.

olla aikaihminen. Äitini oli aikaisemmin **puhunut kuukautisista, sen koin myös pelottavana.** Sanoin, **en halua niitä enkä halua olla nainen.** Kuukautiseni tulivat jälkeen rippikoulun, seitsemäntoista vuotiaana. **Pääsiäisenä pääsin ohjelmallisiin iltamiin naapurin tyttöjen kanssa.** Sain lähteä reilusti, sekä sain iltamarahaa. Muistan miten näyttämällä ennen iltamien alkua yksi tyttöjen kovasti tavoittelema poika tuli luokseni, onnitteli ja puristi kättäni. **Tuntui hirveältä, tällaista puristemistako se nuoruus on.** (SKS KRA. Sata 14038. 1991)

Toini ei sanojensa mukaan ole kokenut olevansa valmis naiseksi tai valmis kohtaamaan naisiin kohdistuvia odotuksia. Naiseus herättää näin seksuaalisuuden kautta inhoa. Naiseuden tuoma vastuu tuntuu ylivoimaiselta ja velvollisuuksien sekä kieltojen noudattaminen liian suurelta uhrukselta. Karjalassa oli tapana kutsua nuoruusiän saavuttaneita ”aikamiehiksi” ja ”aikanaisiksi”. Hillityllä käytöksellä tuli tällöin osoittaa, että ei ole enää lapsi. Toinista naiseuden tuoma vastuu tuntui ylivoimaiselta ja velvollisuuksien sekä kieltojen noudattaminen liian suurelta uhrukselta.

Naiseksi muuttuminen: äiti kertoi tulevista muutoksista, **olin hyvin järkyttynyt** ja sanoin, etten sellaisia halua. **Kasvoini nopeasti, joku vieras huomautti siitä.** Ompelin liivit, etten pystynyt kunnolla hengittämään ja pelkäsin mennä vieraiden näkyviin tai käännyin selin ja kävelin selkä kumarassa. Mummo otti puhutteluun ja sanoi, että kasvu on eittämätön, ja **aina on kiusattu, joskus olet hyvilläsi, kun et ole ”lattarinta”** (KPT4/9/1980)

Myöhäinen kypsyminen olisi saattanut suojata aikuisuuteen liittyviltä peloilta ja rooleilta. Aikainen kehittyminen ja naiseus taas altistivat vaaroille. Seksuaalisuuden tiukka kulttuurinen kontrollointi näkyy selkeästi Toinin koko elämäkerrallisessa raportuarissa. Seksuaalisuus on hiljennetty, työnnetty yksityisyyden kätköön. Ripille pääsy ja aikuistuminen toivat kuitenkin mukanaan velvollisuuksien ja rajoitusten lisäksi myös oikeuksia. Nuoret saivat mm. oikeuden oleskella muiden nuorten ja aikuisten kanssa kodin ulkopuolisissa tilaisuuksissa ja tapahtumissa. (Wilska 1948, 81.) Jos huonoa niin jotain hyvääkin: rippikoulun jälkeen Toinille avautuivat opintokerho ja tanssit, joissa oli mahdollista tavata muita nuoria.

5.9. Opintokerho aika, seurustelu, tanssi

Koulun jälkeen ystäviä tapasi Noitermaan opintokerhossa⁵⁶. Usein nuorisoseuran ja raittiusyhdistyksen yhteinen opintokerho oli nuorille suunnattua kansansivistystoimintaa, minkä ohjelmaan kuuluivat mm. erilaiset retket, kirjallisuuspiirit, leikit ja käsitöiden teko. (Peltoniemi 1963). Opintokerhossa kohtasi myös poikia:

Opintokerhossa aloimme katsoa sillä silmällä. Siellä oli lopussa piiri- tai kansallisleikkejä, **haettiin mieluisia.** Oli sellaisiakin ketkä kulkivat koko elämänsä yhden

⁵⁶ Toini on kertonut lyhyesti Noitermaan opintokerhosta teoksessa *Noitermaan seudun historiikki* (Heikkilä & Karttunen 1984, 99).

kanssa. Mutta **useammin ei ensimmäiseen hyvään ihastuttu, eikä ensimmäiseen pahaan pelästytty.** (KPT9/30/1994)

Opintokerhoon päästettiin kansakoulun jälkeen. **Siellä tapasi toisia nuoria.** Kesällä pyöräiltiin kirkolle Pyhäjärvelle tai Sakkolaan, käytiin kaikissa mahdollisissa tilaisuuksissa niin kuin Helluntai -yhdistyksen kokouksissa. **Se riitti, että näki toisia.** Opintokerhossa leikittiin kansallisleikkejä ja haettiin mieluinen pari. (-) **Tyttö ei näyttänyt mitä mielessä liikkui,** ettei vaan poika päässyt kehuaan, ”saisin senkin tytön, on niin läpällään minuun”. **Pojilla oli valta,** ”Ei uo kila kikatuksesta, jos ei pääsi päätä käännä”. Se oli ”Vie sie, mie vikisen - tuleha mie mielelläiki”, tyttö ei saanut näyttää mitä sisimmässä liikkui. (KPT4/12/1980)

Toini ei juuri kerro opintokerhon tapahtumista tai ohjelmasta. Opintokerhossa tärkeintä näyttää olleen toisten nuorten näkeminen. Poikiin ei kuitenkaan suhtauduttu vielä kovin vakavasti. Jälkimmäisestä lainauksesta tulee korostetusti esiin se, miten tyttö ei saanut ilmaista tunteitaan tai ajatuksiaan. Ajan käyttäytymisnormien mukaisesti tunteiden paljastaminen merkitsikin hentomielisyyttä ja saattoi johtaa naurunalaisuuteen. Suomalaisen esimodernin talonpoikaisyhteiskunnan tapoihin ei ylipäättään kuulunut käsitellä tai näyttää tunteita julkisesti (Hakamies 1998, 219, 221; Vuorela 1975).

Opintokerhon lisäksi tanssiminen oli tärkeä seurustelumuoto. Sunnuntai-iltaisin, kun perheen aikuiset olivat lähteneet naapurin kylään, mummo loikoili tuvan sängyssä ja opetti nuoria tanssimaan. Myös Toinin täti ohjasi tanssinopettelua. Ensimmäisillä kerroilla kodin ulkopuolisissa tanssi-iltamissa Toini jännitti omia tanssitaitojaan. Toini tanssi kuitenkin hyvin ja hänen tanssiaan kehuttiin. Tanssista tulikin yksi rakkaimmista harrastuksista. Se on merkinnyt Toinille oman ruumiin aktiivista ja positiivista haltuunottoa. Nuoruudessa tanssikavereita oli monia ja tanssiminen oli luontevaa ja iloa tuottavaa:

Olen kasvanut vanhanajan kristillisessä kodissa. **Meillä sanottiin tanssin olevan turhuuksien turhuutta, mutta kukapa sitä nuorena uskoisi. Oltiin mielissäänkin, kun tytoillä kävi viuhka,** eikä vaan vierestä viety. Teroitettiin, **ettei tanssi saa olla mitään vastakkain nyyhäämistä,** sen pitää olla **reilua ja nuoruuden iloa!** Sellaisena minä sen olen kokenut aina, enkä syntinä. Musiikin tahdissa liikkumisessa ei ole mitään paha. (Kirkko ja kaupunki 27.5.1992/Mitä mieltä tansseista?)

Kerronnassa tanssi esittäytyy etupäässä liikunnallisena seurustelumuotona, joka tuotti iloa ja riemua. Tanssi oli reilua ja reipasta yhdessäoloa. Ensisijaisen tärkeää näyttää olleen sekä oma että kumppanin siisteys. Karjalaisessa perinteessä siisteys ja moitteeton ulkoasu kuuluivatkin ahkeruuden ja siveellisyyden lisäksi yksilön tärkeimpiin ominaisuuksiin (Wilska 1948, 84). Lainauksissa kerronnan motiivina on selkeästi merkityksellistä menneen ajan seurustelua ja tanssissa vertaamalla niitä nykyhetkeen.

Nykyisin aletaan seurustella vakituisesti, **tanssi ei ole se ”kaikkein paras”.** Tytöt **menevät poikien kotiin ja soittavat pojille,** se on kai sitä **tasa-arvoa. En tiennyt mitään seksistä, mutta olen tänä päivänäkin onnellinen, että sain elää sellaisen nuoruuden** (KPT4/12/1980)

Nuorten riemua Käkisalmissa 1930-luvun lopulla. Toini keskellä. Toini Pelkosen kotiarkisto.

Seurustelu oli toisenlaista kuin nykyisin. Ei seurusteltu vakituisesti. Tanssittiin ja otettiin saattajia. Kotiportilla seistiin sateessa tai kuutamossa, puhuttiin monta tuntia, **ei tarvinnut edes halata ja hauskaa oli.** Tietysti oli sellaisiakin poikia jotka muutaman kerran saattoivat ja alkoivat esitellä **miesten temppuja**, silloin sanoin: ”Jos et muuta osaa puhua niin saat lähteä.” Jokainen uskoi, kukaan ei jättänyt sen tähden ja seurustelu jatkui **minun ehdoillani.** (SKS KRA. KE 013729. 1983)

Nykyään seurustelu on vakavampaa ja siihen liittyy kerronnan mukaan seksuaalisuus. Toini arvio nykyajan mallin olevan ”sitä tasa-arvoa”. Toisaalta hän kerronnallaan myös ilmaisee omaa nuoruuden aktiivisuuttaan ja omaamaansa valtaa. Joskin tämän on ollut toisenlaista: Toini halusi ja onnistui pitämään tilanteet hallinnassaan vetämällä pojille tiukat rajat. Vaikka Toini kertoo olleensa myös ujo ja epävarma, haluaa hän kuvata itseään myös itsetietoisena ja peräänantamattomana, sekä moraaliltaan kunniallisena nuorena naisena. On mielenkiintoista, että kirjoittaessaan tanssista, seurustelusta ja saatoista, Toini usein puolustaa naisen kunniallisuutta.

Toinin tekstein perusteella tanssin päämotiivina onkin liikkumisen ilo, ei mahdollisuus olla poikien lähellä. Tansseissa kuitenkin pystyi tutustumaan vieraisiin poikiin. Esittely saatettiin tehdä tanssiessa tai tanssin jälkeen, jos partneri vaikutti kiinnostavalta. Joissakin tapauksessa poika pääsi myös saatolle. Kaikki täytyi kuitenkin tapahtua kunniallisesti. Seuraavissa lainauksissa Toni mainitsee kirjailija Anu Kaipasen, joka on hänen mielestään antanut väärän kuvan nuorten tansseista. Luultavasti tanssin kulttuurinen mystifioiminen ja syntiseksi leimaaminen on lisännyt Toinin asettautumista puolustusasemiin seuraavin varstakertomuksin:

Minua aina **harmittaa kamalasti kun esim. Anu Kaipainen kirjoittaa nuoruuden tansseista, poikien rutisteleemisestä ja kovista paikoista. Tanssi oli puhdas nuoruuden ilo**, en ainakaan minä tuollaisia kokenut. Jos joku joskus yritti vetää lähellensä riuhtaisin itseni heti irti ja tanssittajia aina riitti. Tansseissa kävin paljon ja **minua tanssitetiin kovasti**. Aina oli saattajiakin, rinnatusten ajeltiin kotimäelle, nojattiin pyöriin, **sanottiin kädestäpitäen hyvää yötä ja erottiin. En halunnut seurustella kenenkään kanssa vakituisesti**. (SKS KRA. Sata 14038. 1991)

Eikä minnuu kukkaa sillä viisii likistelt, niin ku Anu Kaipainen kirjotti että, kun hää meni siellä maalla tansseihin, ni hää huomasi et pojilla oli palikat minkä ne palikan kans painoivat häntä itsiään vasten, mius se oli k-a-u-h-i-a-a. [kummastelemme ja naurahdamme] **Niin ja mitä miust tuntuu et sen tytön pitää antaa kyllä vissiin vinkki, kuka alkaa niillä palikoilla painella**. [nauramme] (HAAS3/2.12.2009/02:25:06–02:26:13)

Jk. Odotan kyselyä nuorten seurustelusta ennen sotaa, **ettei jälkipolville jää meistä kuvaa Vilulinnun mukaan. Ei tanssittu poskivalssia, eikä nipistellyt vatsanpohjasta, mäntii eikä meinattu** tanssiessa. (SKS KRA. S Virtanen, Leea. Nimitteilykysely 201. 1988)

Haastelussa Toini vihjaa siihen, että jos pojat olivat lähennelleet, oli syy varmasti työssä itsessään. Maineen puhdistamisen tarve on ollut niin suuri, että Toini on pyytänyt jälkikirjoituksessa jopa erillistä kyselyä aiheesta. Myös monet sota-ajasta kirjoittaneet ovat kokeneet tarpeelliseksi puhdistaa mainettaan. Tämä tulee erityisen hyvin esille luvussa 6. *Lotta – Sodan vuodet*, jossa käsittelen lottatematiikkaa. Viimeisenä lainauksena nuoruuden tanssista *Karjalaisten elämäkerrasta* poimittu ote:

Joku poika saattoi puristaa kädestä tai katsella silmiin, varoin hakemasta häntä uudestaan leikkiin, suoraan sanoen koko poika suututti minua. Kerran tulimme naapurin kylän nuorten kanssa kotikyläni tienhaaraan, olisi joutunut kävelemään yksin äsken sataneessa lumihangessa ja pimeässä pari kilometriä. Joku siinä keksi, että eräs Arvo voisi saattaa minua. Niin Arvo lähti kävelemään edessä ja potki lumia, minä seurasin. Tuskin puhuimme sanaakaan. Meidän mäeltä näytin paikan mistä hän lähti ”hyvän yön” sanottuamme kotikyläänsä. **Punastelimme pitkän aikaa kun tapasimme**. Kerran pääsin elokuviin pari vuotta vanhemman äitini sisaren kanssa, siellä oli yksi tunti tanssia lopussa. **Eikös minua tullut heti hakemaan kylässä sukuloimassa ollut poika, ensin ajattelin juosta ulos, tätini sanoi, mene**

vaan. Olin harjoitellut hänen kansaan ja mummoni valvonnassa, tietysti jännitin ja sanoin pojalle etten ole ikinä tanssinut. Hän sanoi: Neiti osaa tanssia hyvin. **Se antoi luottamusta, aikaisemmin ei ollut kukaan sanonut neidiksi.** Tämä jälkeen hakivat toisetkin pojat, **sitten tuli naapurimme renkipoika hakemaan, hän oli tyttöjen suosikki ja hyvä tanssimaan, annoin rukukset. Luulen että olin häneen ihastunut, enkä halunnut näyttää miten huonosti tanssin.** Tämän jälkeen hän ei hakenut minua koskaan, vaikka myöhemmin tavattiin ja olimme kirjeenvaihdossakin vuonna 1939. **Sanottiin ettei Karjalassa tunnettu luokkaeroja, tämä poika sanoi, etten suuren talon tyttärenä halunnut tanssia rengin kanssa.** Kerrankin kaikki toiset olivat tanssimassa, istuimme vieretysten, hän näki miten halusin tanssimaan, mutta ei pyytänyt. **Silloin ei tytön sopinut näyttää mitä mielessä liikkui: Vie sie, mie vikisen.** Jos olisi nyt sama hetki, sanoisin Kuule nyt mannää. Tanssiminen oli nuoruuden rakkain harrastus ja miksei vieläkin? (SKS KRA. KE 013729. 1983)

Puristeleminen ja silmiin tuijottaminen ylitti soveliaisuuden rajat. Edellisessä lainauksessa Toini rakentaa itsestään kuvaa myös ujona, puhtaana, hillittynä ja epävarmana tyttönä. Ujo ja hillitty Toini eroaa kuitenkin Toinin lapsuus kuvauksista, joissa hän on vilkas, sanavalmis ja eloisa poikatyttö. Nuoruusiässä eloisuus ei ollut enää niin suotavaa, oli käyttäytyvä yhteisön normittavien sääntöjen mukaan. Ujouden ja hillitsemisen voi katsoakin liittyvän pitkälti oman maineen säilyttämiseen. Pojat saattoivat lähennellä, mutta kunnan tyttö riuhtaisi itsensä irti. Suojellakseen siveytään tytön rooli olikin olla passiivinen ja välinpitämätön, jopa paettava jos poika lähenteli liikaa (Wilska 1948, 85). Lopussa on kerrontaa rengistä ja harmittavasta väärinkäsityksestä. Toini ilmaisee kertomuksessa, kuinka Karjalassa ei oltu luokkarajoitteisia. Kyseessä oli ainoastaan arkuus ja ajan odotusten mukainen käyttäytyminen. Koska Karjalaisessa maatalousyhteiskunnassa talollisten määrä oli suuri, tilojen koot pieniä, eikä torpparikysymys koskaan kärjistynyt, ihmisten välille ei päässyt muodostumaan suuria sosiaalisia eroja. Ilmapiiri oli tasa-arvoisempi kuin Länsi-Suomen agraarisissa kyläyhteisöissä, joihin maanomistukseen perustuva luokkajako ja säätyajattelu toivat yhteiskunnallista jäykkyyttä ja eriarvoisuutta. (Hietanen 1982a, 16–17, 18; Hietanen 1982b 109–110; Sarmela 1981a, 228.) Myös siirtokarjalaista identiteettiä tutkinut Pirkko Sallinen-Gimpl tuo tutkimuksessaan esiin, kuinka siirtokarjalaiset nuoret ovat myöhemmin kokeneet mielestään outoa säätyerottelua mennessään tansseihin Pohjanmaalla. Pohjalaisella seurantalolla oli erikoinen ”piikain penkki”, mihin eivät arvonsa tunteneet talollisten tyttäret menneet istumaan. (Sallinen-Gimpl 1994.) Vaikka Toini korostaa luokkarajojen mitättömyyttä on kuitenkin mielenkiintoista, että Karjalassakin eläneet sananlaskut ja sanonnat ovat ohjastaneet toisin:

”Riiaaminen pittää aloittaa latvast, tyvest o paha yllää nousta.” Se tarkoitti sitä **ettei renkien ja renttujen kanssa pidä aloittaa, ei talonpojat taho.** ”Ihmise pittää olla ihmise mita arvone, ei sorja säärii syyvä.” (-) **Seurustelemisia vahdittiin.** Sanottiin: ”Varsal o emmääs kaviot, katso ensi äitii sit tytärtä.” **Ihmiset pitivät hyvän huolen käytöksestä, eikä konsteja kartettu.** (KPT9/44–46/1994)

Toini on harrastanut tanssia koko ikänsä. Teksteistä onkin identifioitavissa tanssiva Toini, joka on naisena itsenäinen ja aktiivinen toimija. Tanssi näyttää merkitsevän Toinille viihteen ja nautinnon lisäksi oman identiteetin erittäin määrittävää tekijää. Toini liittyy tanssin mukaan kuitenkin aina vahvasti myös siveellisyyden. Joitain syytöksiä vastaan on kerronnassa aina puolustauduttava.

5.10. Oma työpaikka ja ammatti - vaihtoehto avioliitolle

Avioliitto ja emännuus eivät kiinnostaneet Toini. Hän unelmoi omasta ammatista ja työpaikasta esimerkiksi historian opettajana. Oma työ takaisi itsellisyyden ja itsensä toteuttamisen, sekä ”pelastaisi” miniän kohtalolta. Toini oli nähnyt jo lapsena maalaistalon emännän työmäärän ja arjen. Mutta koulun jälkeen, kun häntä pyydettiin auttamaan naapurin emäntää, tuli todellisuus vielä konkreettisemmin esiin:

Sit mie näin vielä oikein sen maalaistalon kurjuuden, naapuritalossa. Se oli **iso talo**, se oli todella niin kun **hovi**. Ja emäntä tulee aamulla meille ja hän on ihan viimeisillään, sano et hää meni herättää palvelijaa niin palvelija olikin yön aikana lähtent. Ja **s e i t s ä m ä n miestä** oli mitä pit syöttää ja emänt oli sellasessa kunnossa, ja äiti sant ”mee kiireesti lypsämään sitte”. Ja siel oli 12 lehmää ja äiti tuli sit auttamaan minnuu ja he joutuvat ollee kaks viikkoo ennen kun he saivat palvelijan. **Ja silloin mie näin et miten paljon se suuren talon emäntäki sai tehdä** töitä, se laps syntyi ja, olisko olt pari päivää. Oliskohan olt kaks päivää kun hän kävit jo laittaa ruokaa **niille miehille**, kun mie oli siel lypsämässä. **Mie olin seisemäntoist vuot. Ja silloin mie päätin et mie en kyllä tänne maalle jää. Että miun on saatava itsellein paikka.** (HAAS1/25.4.2009/00:37:40– 00:38:57)

Et en tie sit, kyl mie yleensä oon ollu hyvin lempeä luonne, mut jos sitä on joku asia semmonen, niin sit **mie myöskin piän pääni**. Niinkun mie aattelin et mie **en jää elämäksei sinne maatyöt tekemään**, kun mie en niist pidä. **Miun on saatava oma ammatti.** (HAAS4/14.4.2010/04:00:39)

Toini teki päätöksen nähtyään naapuritalan arjen. Vaikka tila oli Toinin mukaan iso, ei siellä riittänyt apulaisia emännän tueksi. Maalaistyöt eivät Toinia muutenkaan kiinnostaneet. Koulussa Toini oli pärjännyt hyvin ja koulun jälkeen päällimmäisenä kiinnostuksen kohteena oli historian opettajan ammatti. Kurssiin osallistumiseen tai muuhun opiskeluun Toini ei kuitenkaan saanut rahaa, eikä kauemmaksi opiskelemaan lähtöä ole pohdittu kirjoituksissa ollenkaan. Yhtenä vaihtoehtona rahan ansaitsemiseen oli kaupallinen työ. Kauppaneidin työ oli arvostettua ja haluttua, eikä välttämättä tarvinnut erillistä kouluttautumista. Yhtenä päivänä syksyllä 1937 Käkisalmen sanomissa oli työpaikkailmoitus, jossa haettiin harjoittelijaa myymälään. Tähän ilmoitukseen Toini tarttui.

Aina ajattelin omaa ammattia. Liikealalle pääsi ilman kouluja. Käkisalmen Sanomissa oli ilmoitus kauppias Kaikkonen haki harjoittelijaa herkku-hedelmä ja siirtomaatavarakauppaansa. **Sain itkeä ja puhua ennen kuin isä lähti naapuris-**

ta soittamaan. Naapurin isäntä oli herastuomari ja soitti. Isäni ei ollut paljon puhelinta käyttänyt. Tämä herrastuomari oli hyvä puhuja ja minut kutsuttiin aamulla katsastukseen. **Kauppias katsoi todistustani, oli tuntenut nuoruudessaan minun opettajani ja sanoi Tyyne on ankara opettaja eikä anna lahjaksi numeroita, saatte paikan, voitteko aloittaa aamulla.** Toinen harjoittelija otettiin kangaspuolelle. Paikan tiedustelijoita oli yli viisikymmentä. (-) **En muista yhtään kotoa lähtöäni, vaikka kaikki asiat muistan hyvin.** Mielessäni on keskustelu isän kanssa, ehkä oli tämä aamu. Ajoimme hevosella kahden, lunta oli paljon. Hän sanoi, sen verran pidä aina rahaa taskussasi että pääset kotiin jos maailmalla on paha olla. Täällä on koti. **Huulet maalattuna ja pitkät pöksyt jalassa älä silmiäni eteen tule.** (Enkä mennyt). Oli marras-joulukuun vaihe 1937. Harjoittelu-aika kesti kolme kuukautta ilman palkkaa tai mitään luontaisetuja. (-) **Ensimmäinen työni oli pussien avaaminen, kauppias näytti miten se avattiin.** (-) Tällä osastolla oli vanhempana myyjänä pelastusarmeijalainen Hilja. Nuorempana myyjänä oli naapurikylän tyttö joka oli ollut kanssani samassa koulussa luokkaa ylempänä. Hän kertoi myöhemmin kun oli kuullut että tulen harjoittelijaksi, siitä ei tule yhtään mitään. Koulussa olin ollut ylpeä ja kuulemma minulta kysyttiin mitä välitunnilla tehdään. **Meillä meni kuitenkin tosi hyvin.** (MV/OMA/31–33/1992)

Toini on kertonut Käkisalmen ajan olleen elämänsä huolettominta aikaa: hänellä oli ensimmäinen oma huone, viikonloppuisin oli mahdollisuus käydä lottavuoroilla tai kotona ja Lauri pääsi vierailemaan Toinin huoneessa. Toinilla oli mahdollisuus kauppaneitinä tienata omaa rahaa ja elää itsellistä elämää, silti niin että kotiin oli aina mahdollista palata. Kauppaneitinä sai siis turvalliset puitteet itsenäistymisen aloittamiseen:

Olin **onnellinen omasta ammatistani** ja tein työtä mielelläni. Minulla oli myös elämäni ensimmäinen oma huone, noin 8 neliötä! (SKS KRA. Sata 14039. 1991)

Kaupunkiin lähtö on ollut perheelle ja sukulaisille Toinin mukaan yllätys. Oli silti hyvin yleistä, että pientilallisten tyttäret lähtivät kodin ulkopuolisiin palkkatöihin heti kansakoulun jälkeen. Usein kotoa muutto oli kuitenkin lähinnä pakon sanelemaa: perheen heikon toimeentulon vuoksi jokainen perheenjäsen joutui kantamaan kortensa kekoon. Tyttäret lähtivät usein piioiksi tai erilaisiin palveluammatteihin, joiden tuloista osa lähetettiin kodin ja perheen tueksi. (Virkkunen 2010, 175.) Myös maaseudun erilaisiin teollisuusyhdyskuntiin tarvittiin työvoimaa. Tyypillisiä lähtijöitä olivat 15–25 -vuotiaat tilattomien jälkeläiset, sekä ”liiat” tilallisten lapset. (Stark 2011, 98). Parempituloisten talojen tyttärille kodin ulkopuolinen työ ei ollut välttämätöntä ja ei edes niin suotavaa. Toinillekin lähtö kaupunkiin perustui vapaaehtoisuuteen, omaan innostukseen ja itsenäiseen päätökseen.

Kaikki piti sitä **ihmeenä**, et sie oot **talontytär**, mut **vieraaseen paikkaan** kauppaan ja kaupunkiin. Mut mie läksin. (HAAS4/ 14.4.2010/04:00:39)

Minä taas aloitin 17-vuotiaana Käkisalmissa **liikeapulaisen uran**. Se oli **kaikille yllätys, kun suuren talon tytär** lähtee vieraaseen työhön. **Silloinhan tytöt kasvatettiin miestä varten. Kapinoin** pienestä pitäen sitä vastaan. **Kotonani oli kaksi**

miniää, näin sen orjan osana. Ehkä siihen vaikutti se epäkäytännöllisyyteni, minä en tuntenut kiinnostusta mihinkään työhön. (-) Aina minulle kangasteli se oma ammatti. Kouluun olisin mennyt, en päässyt. **Liikeapulaisen löysin oman paikkani,** pidin ihmisistä ja he pitivät minusta. (SKS KRA. EJ 8384. 1995)

Lainauksessa tiivistyy hyvin Toinin suunnitelmat. Avioon hän ei halua, koska miniän osa ei ole helppo, ei varsinkaan epäkäytännölliselle ihmiselle, jollaiseksi Toini itsensä tunsu. Unelmana oli ollut aina oma ammatti, mutta kouluttautumiseen ei saanut rahaa. Kauppaneidintyö oli siis hyvin ymmärrettävä ja luonnollinen vaihtoehto. Mutta samalla kun työ perustui vapaaehtoisuuteen, saatettiin sitä myös pitää hienosteluna ja ”oikeasta työstä” pakenemisena. Seuraava lainaus viittakin tähän:

Lapsuudessani sanottiin **kaupunkiin muuttaneita maalta pakenijoiksi.** Niin sanoi tämä luokkatoverinikin (mieheni) minulle, kun muutin liikeapulaiseksi. Pidettiin **työtä vieroksuvana, hienostelijana ja vähän laiskana. Maalaisten elätettävänä. Toisaalta heitä pidettiin herrasväkenä.** Kauan luulin lapsuudessani, **ettei kaupungissa tehdä mitään työtä, nukutaan kauan, naiset kävelevät hienot vaatteet päällä ja hatut päässä.** Muistan aina, kun mummoni ikätoveri tuli kesälomansa aikana meille. Hänellä oli kukkaleninki ja -hattu. Keskellä kesää sukat, korkeakorkoiset kengät ja käsineet. Kävimme lattialle istumaan hänen jalkojensa juureen. **Johan idylli romahti, kun sanoi, että voi hitto että mikä nainen se on kun jää miehensä elätettäväksi.** Hän oli torimyyjä, kertoi lähtevänsä aamuisin 03-04:n aikoihin kalakärryjä työntämään, oli kesä tai talvi. **Värikkäästi hän kertoi elämästään.** Mummo sanoi hänelle: Sie out mei kieli unohuttant. Hän sanoi, että ei sitä voi Helsingissä puhua, siellä pitää osata ruotsia. **Taas nousi arvostus: on varmaan hieno, kun osaa vierasta kieltäkin.** (SKS KRA. Suku 21968. 1997)

Kaupunkiin muuttaneita saatettiin pitää hienostelijoina ja laiskoina. He eivät tehneet enää kunnioitettavaa raskasta maalaistyötä. Myös Lauri vihjasi näin. Toisaalta he olivat myös arvostettuja ja ihailtuja. Luultavasti mummon ystävän vierailu on vaikuttanut pieneen Toiniin. Kaupungissa elämä vaikutti avarammalta, modernimmalta, hienommalta ja itsenäisemmältä. Vaikka ystävän käytökseen tulee kiroilun myötä särö, edustaa hän Toinille silti jotain hienoa, jotain mitä voi omaksua kaupungissa mutta ei maaseudulla. Toinin lapsuus ja nuoruusajan kerronnan voi katsoa päättyvän aikaan Käkisalmissa. Työ kauppaneitinä kesti noin puolentoista vuoden ajan, mutta loppui äkisti talvisodan sytyttyä.

5.11. Yhteenveto

Toinin varhaisiin vuosiin sijoittuva muistelu noudattaa pitkälti nostalgista kerrontaa karjalaisesta suurperheestä ja maalaislapsuudesta. Hän kuvaa olleensa lapsena ajan ihanteen mukaisesti pyöreä ja vaalea. Luonne hänellä oli kuitenkin temperamenttinen, eikä temperamenttisuus ollut soveliaista tyttölapselle. Varhaisten vuosien kuvauksissa Toini esittää itsensä kekseliäänä ja sanavalmiina poikatyttönä. Luultavasti hän

on saanut mallia kirjallisuudessa esiintyvistä emansipatorisista poikatyttöhahmoista. Maalaisympäristössä eli kuitenkin vahvasti patriarkaalinen ajattelutapa ja suhtautuminen lapsiin. Tytöltä odotettiin rauhallista luonnetta, hänen toivottiin olevan työteliäs, siveä ja valmistuvan tulevaa avioliittoa varten. Toini kertookin kapinoineensa ainaista avioliittokasvatusta vastaan.

Toinin lapsuuden kerronnasta on paikannettavissa modernin sukupuolittuneen kansalaisidentiteetin ihanne. Esimerkiksi käsityötaitojen kautta eri sukupuolia ohjattiin mies- ja naiskansalaisuuteen. Toinilta ei kuitenkaan ompeleminen sujunut. Sen sijaan kirjoittamisesta ja lukemisesta muodostui Toinille ratkaisevia itsemäärittelemisen muotoja, joilla pystyi ilmentämään modernin kansalaisen ihannetta. Kyseessä ei siis ollut perinteinen naiskansalaisuuden malli, vaan ennemminkin sukupuoleton tai maskuliininen sivistyneen ja modernin kansalaisen ihanne. Kirjoittamalla pystyi toteuttamaan itseään, vastustamaan kontrollia ja olemaan itsellinen. Toinin lapsuuden aikoihin syntyi myös ns. moderni lukemisen kulttuuri. Lukemisesta muodostui huvittelumuoto, eikä kirjallisuudella ollut enää ainoastaan kasvatuksellinen merkitys. Lukemiseen suhtauduttiin kuitenkin erityisesti maaseudulla edelleen epäillen: siihen tuhlautui aikaa, jota olisi pitänyt säästää työhön. Samoin kirjallisuuden pelättiin levittävän vaarallisia vaikutteita. Toinin kohdalla kontrolli saattoi lisätä lukemisen ja kirjoittamisen viehätystä. Niitä voi tulkita nuoren ihmisen hiljaisena vastarintana, sekä perhettä että maalaisympäristön yksilöön kohdistuvia odotuksia vastaan.

Toinin koulun aloittaminen liittyi laajemmin suomalaisen maalaislapsuuden modernisaatioon. Vuonna 1921 oli astunut voimaan oppivelvollisuus, mutta maaseudulla koulunkäyntiin suhtauduttiin yhä ristiriitaisesti. Kerronta paljastaakin taustalla vaikuttaneen topeliaanisen diskurssin työstä kansalaisen ensimmäisenä perusvelvollisuutena. Koulun käymisen ajateltiin kuuluvan vain herrojen lapsille. Omien lasten kohdalla sen pelättiin heikentävän lasten työmoraalia ja tekevän lapsista herrasväkeä matkivaa nuorisoa. Erityisesti tyttöjen koulunkäyntiä epäiltiin, koska nainen pääsi naimisiin ja oppi hyvän vaimon taidot ilman koulujakin. Jotta maaseudun vähävaraisimmatkin ymmärtäisivät koulun käynnin arvon kansakunnan rakentamisessa, ryhdyttiin 1920-luvun maalaiskouluissa uuden opetussuunnitelman mukaisesti korostamaan maaseutuelämän, uskonnon ja isänmaan ihannointia. Tämän myötä myös opetus muuttui käytännönläheisemmäksi.

Kansakoulun sukupuolittuneisuus näyttäytyy kerronnassa banaalina. Sukupuoli on ominaisuus joka jakaa oppilaat kahteen ryhmään. Toinin oli vaikeaa asettua oman sukupuolensa edustamaan asemaan. Tytöille suunnatut käsityöt olivat ”hepreaa” ja takana kummitteli naiseuden mukanaan tuomat odotukset. Onnekseen Toini koki onnistumisia laskennossa ja aineiden kirjoittamisessa. Kirjoittamisessa Toini pärjäsi jopa niin hyvin, että saa harvinaista kiitosta opettajalta. Kirjoittaminen mahdollistaa kin kanavan itseilmaisuuksiin: siinä missä muut tytöt loihdivat kauniita käsitöitä, Toini loi tarinoita.

Nuoruudessa naiseksi tuleminen ja naiseus merkitsevät rajoituksia: ruumistaan ei saanut enää käyttää ja ilmentää miten halusi. Ruumiilla ei voinut enää tehdä itselleen tilaa, vaan sitä tuli vaalia ja rakentaa toista sukupuolta varten. Seksuaalikasvatuksensa Toini oli saanut mummoltaan ja rippikoulusta. Kerronnan perusteella se on edustanut absoluuttista sukupuolimoraalia, jonka mukaan seksi kuuluu vain avioliittoon. Avioliittoa edeltävä yhdyntä on rikos, joka piiryy naiseen ruumiiseen pysyvästi. Rippikoulussa seksivalistus tapahtui lähinnä pelottelulla ja uhkailulla, sekä erityisesti naisen ruumiin seksuaalisoinnilla ja asettamisella miehisen kontrolloimattoman halun objektiksi. Naiseus representoituukin Toinin lapsuus- ja nuoruuskerronnassa inhottavana, jopa pelottavana asiana. Toinin kerronnan perusteella häneen kohdistunut kasvatuspuhe⁵⁷ on ollut yhdistelmä vanhaa kansanomaista sananlasku-/moraaliperinnettä (mummo), luterilaista oppia (rippikoulu) sekä kansakoulusta tullutta kansaliskasvatusta (koulu). Kerronnasta seksuaalisuus on vaiennettu Toinin nuoruuden kulttuuriympäristön vaatimusten takia lähes olemattomiin. Seksuaalisuudelle on ollut vaikeaa löytää myönteisiä sanoja, eikä se ole kuulunut kunniallisen naiskansalaisen identiteettiin.

Toinin nuoruuskerronnassa tanssi merkityksellistyy oman ruumiin aktiivisena ja positiivisena haltuunottona. Tanssi oli liikunnallinen seurustelumuoto, joka tuotti iloa ja riemua. Teksteistä onkin identifioitavissa tanssiva Toini, joka on naisena itsenäinen ja aktiivinen toimija. Kertoessaan tanssista Toini tulee aina maininneeksi myös siveyden ja kunniallisuuden. Ikään kuin tanssin yhteydessä tulisi aina puolustaa omaa kunniallisuutta.

Koulun loppumisen jälkeen Toini olisi halunnut jatkaa opintojaan mutta kotona siihen ei suostuttu. Erityisesti historianopettajan ammatti kiinnosti. Tulkitsen, että haave opettajan ammatista oli sidoksissa modernin kansalaisen ihanteeseen: opettajien asemaa kansakunnan rakentamisessa pidettiin tärkeänä. Opettajaksi kouluttautuminen ei kuitenkaan onnistunut, mutta onnekseen Toini pääsee kauppa-apulaiseksi Käkisalmeen. Tätä aikaa Toini on kuvannut elämänsä huolettomimmaksi ajaksi. Työ, oma huone ja itsenäinen arki kaupungissa merkitsivät myös pääsyä lähemmäksi modernia, uuden kansalaisen ihannetta. Toini hakee lapsuus- ja nuoruuskerronnallaan vapautuksia sukupuolen merkityksistä. Hän onnistuu joissakin kirjoituksissaan problematisoimaan ja purkamaan naiseuteen kohdistuvia odotuksia kritisoimalla sukupuolittunutta työnjakoa ja koulua. Näkeekö Toini naiseuttaan missään vaiheessa voimavarana, miten naiseus voisi olla hänelle vapauttavaa ja nautinnollista? Lapsuus- ja nuoruus-kuvauksissa tällaista ilmenee vähemmän. Myönteistä naiseutta on luettavissa, kun Toini kirjoittaa seuraavista elämänvaiheistaan: erityisesti lotista, lotta ajastaan ja äitiydestä.

⁵⁷ Kasvatuspuhe on Liisa Granbom-Herrasen muodostama käsite, joka viittaa kasvatustieteellisessä viitekehyksessä tapahtuvaan valtasuhteiseen puheeseen (Granbom-Herranen 2008, 81).

6. LOTTA – SODAN VUODET

6.1. Kansalaisuuden ja sukupuolen yhteen kietoutuminen

Kertoessaan lotta-ajastaan Toini rakentaa, neuvottelee ja jäsentää omaa sukupuoltaan pääosin suhteessa kansalaisuuden rajanvetoihin. *Kansalaisuus* viittaa yksilön jäsenyyteen jossakin *kokonaisuudessa*, jossa yksilöön kohdistuu sekä oikeuksia että velvollisuuksia. (Harinen 2000, 21; Gordon & Lahelma 1998, 257.) Vaikka kansakunnat ovat konkreettisia hierarkkisia muodostelmia, on niistä 1980-luvulta lähtien alettu yhä useammin puhua ”kuviteltuina yhteisöinä”, joita rakennetaan erilaisten ideologioiden ja yhteenkuuluvuuden tunteiden kautta (esim. Markkola 2007, 101). Tutkimuksessani lähestyn kansalaisuutta rakennettuna kulttuurisen kategoriana, joka saa erilaisia merkityksiä eri paikoissa ja eri tilanteissa. Kansalaisuus käsite on yksinään onton abstraktio, joka edellyttää itsensä täyttämistä erilaisin sisällöin. Näen kansalaisuuden ennen kaikkea väestön yhdenmukaistamisen mekanismina, joka on vaikuttanut myös Toinin elämään ja kerrontaan. Kansalaisuus näyttyy naisille ja miehille erilaisina mahdollisuuksina ja mahdottomuuksina (Harinen & Käyhkö 2002, 149). Siksi kansalaisuutta tarkasteltaessa ei tulisi olla sukupuolisokea, vaan tulisi keskittyä sukupuolen ja kansalaisuuden välisiin jännitteisiin. Myöskään sukupuolen tutkimisen ei tulisi olla sokeaa niille kansalaisuuden ulottuvuuksille, jotka ovat mahdollisesti vaikuttaneet sukupuolen merkitysten muotoutumiseen. Kansallisuuteen liittyvät tutkimukset ovat kuitenkin liikkuneet usein valtion ja politiikan areenoilla, siellä missä naisten toimijuus on ollut rajoitetumpaa. Onkin ymmärrettävää, että kansallista toimijuutta analysoitaessa on analysoitu pääasiassa miesten toimintaa. (Gordon 2002, 15.) Tästä on seurannut se, että sukupuoli on ollut tutkimuksissa pitkään sokea piste. 1990-luvun alkupuolella feministisessä teoretisoinnissa alettiin kuitenkin problematisoida kansallisuuden ja sukupuolen yhteen kietoutumista (*nation and gender, gendered nation*). Kansakunnan muotoutumisprosessissa ryhdyttiin huomioimaan naisten osuus sekä reaalisina että symbolisina naiskansalaisina (esim. Yuval-Davis & Anthias 1989; Walby 1996; Yuval-Davis 1997). Naisten tehtävänä kansakuntien rakentamisessa on usein pidetty lisääntymistä ja yhteisöllisen identiteetin ylläpitoa. Koska naiset on asetettu kansalaisten synnyttäjien rooliin, on nationalistisissa projekteissa keskitytty erityisesti naisten seksuaalisuuden ja lisääntymisen säätelyyn ja kontrolliin. Kansalaisuuden konstruktioissa naiset ovatkin eräänlaisia läsnä olevia toisia: heitä tarvitaan, mutta heitä ei pidetä täysivaltaisina aktiivisina toimijoina. Ideologisesti katsottuna nainen symboloi kansakuntaa ja sen rajoja puhtaana sekä vieraan koskemattomana. Naisen subjektius on näin ollut passiivista subjektuutta ja miehen velvollisuutena on ollut naisen eli (isän)maan puolustaminen. (Komulainen 2002, 11; Heikkinen 2012, 11–12.)

Kansalaisyhteiskunnan ja kansalaisuuden syntymiseen liittyi myös järjestäytymisen puolueisiin ja massajärjestöihin. Suomessa aika 1870-luvulta toiseen maailmansotaan asti oli erityisen voimakasta järjestäytymisen aikaa. Järjestäytymisen aalto kattoi laajan osan eri elämänalueista. Se määritteli sukupuolet nojautuen yhteiskunnassa vallitseviin sukupuoli- ja toimijuuskäsityksiin. Järjestöjen kautta myös naisten asema ja identiteetti jäsentyivät kansalaiseksi. (Markkola 2007, 101,112.) Näin organisoituminen, kansalaistuminen ja sukupuolten selvempi eriytyminen kietoutuvat vahvasti yhteen.

Vuosisadan vaihteen suurin naisten liikuttama järjestö oli *raittiusliike*. Sen ihminen ei ollut enää vain lempeä, anteeksiantava ja kärsivällinen, vaan ennemminkin ratkaisuja tekevä, toimiva, puhdas ja siveellinen nainen, jonka perusluonto on äidillinen ja toimelias. Naisen tuli pitää koti siistinä ja viihtyisänä ja näin ennaltaehkäistä miehen mahdollista hairautumista juoppouden poluille. Kodin ja miehen tasapainossa pitämisen lisäksi naisen toinen suuri kutsumus oli lasten kasvatusta siveelliseksi kansalaiseksi. Tämä uusi naiskuva esitettiin naisille oikeana kansalaisuuden mallina ja naiskansalaisuus erotettiin olemuksellisesti mieskansalaisuudesta. Irma Sulkunen nimeääkin kyseisen kansalaisuusmallin *kaksijakoiseksi kansalaisuudeksi*. Yhdessä mies- ja naiskansalaisuus muodostivat ns. demokraattisen kansalaisuuden. Sukupuolten välisiä eroja korostettiin, mutta samalla sukupuolten katsottiin täydentävän toisiaan. (Sulkunen 1987, 158–162.)

Sotien vaikutukset sukupuoleen ja kansalaisuuteen ovat olleet epäilemättä suuret. Sodan voi katsoa aktualisoivan erityisesti kansallisuutta, koska sodan aikana vieras etnisuus/kansallisuus on vahvasti läsnä sekä mielikuvissa että konkretiassa (Heikkinen 2012, 9–10). Kaija Heikkisen mukaan suomalaisen sukupuolijärjestyksen kannalta sota-aikaa ei voi silti pitää yksiselitteisesti poikkeusaikana tai dramaattisesti uutena. Sotatoimialueella oleminen ei poikennut niin paljoa kotirintamalla elämisestä, eikä sukupuolten suhteisiin tullut mitään dramaattisesti uutta. Vanha sukupuolimalli oli muokattavissa sodan oloihin, mistä esimerkkinä Heikkinen mainitsee sukupuolten välisen työnjaon, joka siirtyi perinteisellä tavalla rintamalle. (Heikkinen 2012, 341–350.)

Osittain sota kuitenkin ravisutteli aiempia, tiukkoja sukupuolten välisiä työnjakoa. Suomalaisia sota-ajan naistyyppijä on tutkimuksissa luokiteltu usein 3 erilaista: rohkea maanpuolustaja, vahva työläinen ja hoivaava äiti. Sota-ajan naiskansalaisuudessa yhdistyivätkin voimakkaammin äitiys ja palkkatyöläisyys. Tällöin taustalla on ollut etupäässä tilanteen säätelämä pakko: äitiyden ja muun työn yhdistäminen oli työvoimapulan vuoksi välttämätöntä. (Nevala 2002, 97, 101; Olsson 2005, 33–34.) Maailmansotien välisenä aikana oli luotu käsitys ”uudesta naisesta”⁵⁸, jolla viitattiin mm. naiseen, joka kykeni yhdistämään äitiyden ja kodin ulkopuolisen työn. Sota-aika vahvisti tätä uutta käsitystä.

Sodan aikana sukupuoli liittyi olennaisesti sotalaitoksen toimintaperiaatteisiin: sotatilassa sukupuoliero oli tarkoin määritelty ja se toimi olennaisena osana maan-

⁵⁸ Uuden naisen käsitteestä lisää myöhemmin luvussa 7.1. *Avioliitto – uhka vai mahdollisuus?*

puolustusstrategiaa ja ideologiaa. YH:n käynnistyttyä kotirintaman toimenkuva muuttui nopeasti. Rintamalle lähtevien miesten työt tuli hoitaa, evakuoituja ja reserviläisperheitä oli autettava ja rintamalle oli kerättävä tarvikkeita. Sodan aikana vaikutti myös työvelvollisuuslaki, jonka johdosta jokaisen täysi-ikäisen (lukuun ottamatta pienten lasten äitejä) tuli osallistua maanpuolustukseen tai väestön toimeentulolle tärkeän ja maan talouselämän ylläpitämiseksi välttämättömän työn tekemiseen. Siihen, miten sota on vaikuttanut naiskansalaisuuden malliin, on naisjärjestöillä ja Väestöliitolla ollut suuri osuus. Ne ovat omalta osaltaan olleet luomassa tietynlaista sosiaaliseen ja yhteiskunnalliseen tilanteeseen soveltuvaan naiskansalaisen ihannetta: toisaalta ihanteena oli tulevaa sukupolvea tuottava ja vaaliva äitikansalainen, toisaalta taas maanpuolustukselle omistautunut lotta (ks. esim. Enloe 1986). Nämä molemmat naisihanteet risteilevät Toinin kirjoituksissa ja nivoutuvat toisiinsa.

Toinin mukaan hänen isänmaallisuutensa oli saanut alkunsa koulusta, jossa ajalle tyypilliseen tapaan korostui isänmaallinen kasvatus. Koulun vahvistama ajatusmaailma johdatti Toinin myöhemmin lottatehtäviin:

Isänmaan rakkaus on minulle koulun peruja. Miten kauniisti opettaja osasikaan puhua vapaasta valkeasta Suomesta. Lippua salkoon nostettaessa seisoi koko koulu ja lauloimme Siniristilippumme ja onko Mikko Uotisen Lahjoitusmaatilanoikien laulua Karjalan kaunihiin Kannaksen kansaa. **Silloin luotiin se pohja Isänmaallisuudelle mikä kesti sodan melskeet, mikä on sama tänäpäivänäkin.**
(MV/OMA/25–26/1992)

Toinin lapsuudessa ja nuoruudessa 1920–30-luvulla koululaitoksella oli tärkeä rooli väestön yhdistämisessä ja kasvatettaessa yksilöstä kuuliaista kansalaista, isänmaan rakastajaa. Lapsuutta rakennettiin osittain kansalaisuuden varaan: yksilö pyrittiin yhdistämään hyödylliseksi jäseneksi yhteiskuntaruumiiseen. Koulujen opettajakunta edusti pitkälti oikeistolaista (eli valkoista), kristillistä ja isänmaallista ajattelutapaa. (Pulkinen 1999, 131; Peltonen 1996, 231–232; Komulainen 2002, 138–141.) Onkin viitattu kansalliseen pedagogiikkaan eli niihin käytänteisiin joilla tuotetaan kansallisuutta kuvitteellisena yhteisönä (ks. esim. Tuomaala 2000; Komulainen 2001, 40).

Kansalaisuus on sidoksissa myös tunteisiin, se on ruumiissa koettua ja elettyä. Näin kansalaisuus voidaan nähdä myös ruumiillisena, esimerkiksi ilon, ylpeyden, vihan tai häpeän tunteena. (Gordon & Komulainen & Lempiäinen 2002, 15.) Toinin teksteissä voimakkaat tunteet tuntuvat liittyvän kotiseudun maiseman kauneuden kokemiseen ja kansallislaulujen laulamiseen. Matti Klingen mukaan kansallislauluisa laulaja itse esiintyy aatteen ilmaisijana ja kehottaa toisiakin seuraamaan ja taistelemaan isänmaan puolesta (Klinge 1999, 101). Kansakoulussa ja kansalaisjärjestöissä tunteisiin vetoavia leikkejä ja lauluja tehtiin tutuiksi. Seuraavassa lainauksessa Toini muistelee voimakkaita tunteitaan. Lainaus on poimittu vuonna 1994 tehdystä SKS:n keruusta Musiikin merkitys suomalaisten elämässä:

Koulusta tuli vielä mieleeni **Kotiseutuoppitunti**. Menimme Noitermaan kylän korkeimmalle kohdalle, opettaja kertoi: ”**Tämä on kotiseutumme**. Monen ihmisen kotiseutu muodostaa isänmaan”. **Ainakin minulle tuo kaikki oli ihan uutta**. Lopuksi lauloimme ”**Kotiseutu kullan kallis**”. Siinä sitä tuli pienessä mielessä ajateltua: ”Enpä muualle mä halaa täältä konsanaan. Tänne mulla mieli palaa, jos mä milloinkaan, joudun kunne kulkemahan, kauas outoon maailmaan”. Koulun jälkeen tuli **opintokerho**, se toi piirileikki-, kansallis- ja isänmaalliset laulut. Oli **Nuorisoseura**, raittius ja Lottalaulu. Tilaisuuksissa lippua salkoon vedettäessä, **nosti lippulaulu mielen korkealle, Sinun puolestas elää ja kuolla on halumme korkehin. Nosti palan kurkkuun, vaikka ei tiennyt tulevista kohtaloista**. (SKS KRA. S Moisala, Pirkko 824. 1994)

Lainauksessa rakentuu maanpuolustuksellinen ja uhrautuva kansalainen. Kaiken kaikkiaan Toinin isämaallisuuden ja naiskansalaisuuden mallien siemenet on paikannettavissa lapsuuden mielikuviin, kouluun ja opintokerhoon. Kuitenkin vasta Lotta Svärdissä Toini pääsi kunnolla toteuttamaan omaa naiskansalaisuuttaan.

6.2. Lotta

Lottuus on ollut äitiyden ohella yksi Toinin minäkuvan tärkeimmistä määrittäjistä. Siksi lottuuden kontekstualisointi on Toinin kerronnan tulokannalta tärkeää. Lottaihanne toimi naiskansalaisuuden mallina jo ennen talvi- ja jatkosotaa. Alun perin Lotta Svärd oli henkilöahamo J. L. Runebergin Vänrikki Stoolin tarinoissa, mutta kun kenraali Mannerheim liitti Lotta Svärd -nimen valkoisten naisten maanpuolustustoimintaan sisällissodan voitonparaatissa pitämässään juhlapuheessa 16.5.1918, levitti tämä viittaus nimen laajempaan käyttöön. (Latva-Äijö 2004, 105.) Aluksi toiminta oli ollut järjestymätöntä vapaaehtoistyötä, jota kuitenkin ryhdyttiin vakiinnuttamaan pian sisällissodan jälkeen. Vuonna 1921 perustettiin Lotta Svärd ry yhdistämään eri puolella maata toimivia suojeluskuntien naistukiryhmiä.⁵⁹ Toisen maailmansodan aikana Lotta Svärd oli jo suurin naisjärjestö ja se oli hallinnollisesti hyvin lähellä Suojeluskuntajärjestöä.

Lotta Svärdin toiminta tuki maanpuolustuksen tarpeita, mikä erotti sen muista suurista naisjärjestöistä (mm. Martta-liitosta ja Maatalousnaisista). Yhdistyksen perustamisvaiheessa pohdittiin sen ”patrioottisten pyrkimysten” ongelmallisuutta: aseellisen puolustuksen hyväksymisen pelättiin aiheuttavan syytöksiä 1920-luvun kansainvälistyvässä ja humanismia korostavassa ilmapiirissä. Samoin miehistä suojeluskuntaa palveleva työ saatettiin nähdä naisasia-aatteesta poikkeavana. Silti sisällissodan jälkeen suojeluskuntaliikkeen kannatus oli laaja noudattaen sodan rintamalinjaa: porvaristo kannatti ja vasemmisto vastusti. Sama kahtiajakoisuus näkyi myös lotissa. Jäsenistön ydin edusti maaseudun porvaristoa ja maailmankatsomukseltaan

⁵⁹ Lotta Svärd – järjestön synty liikkeestä järjestöksi ks. lisää Latva-Äijö 2004, 20–26, 91–95 ja 99–120.

järjestö oli suojeluskunnan tavoin yleisoikeistolainen. (Lukkarinen 1981, 24; Olsson 1999, 48–49; Latva-Äijö 2004, 20–26, 113–115, 120.) Jo ”Lottien laulussa” identifoidutaan ”valkoiseen Suomeen”:

Eteen onnen armahan synnyinmaan
eteen vapahan, valkean Suomen
me riennämme joukossa taistelemaan
kaunis maallemme koittavi huomen.

Naisjärjestöjen ja samalla myös lottien sotienaikainen työ on jaettavissa kolmeen tehtäväryhmään: vapaaehtoisen työvoiman hankkimiseen ja ohjaamiseen ajankohtaisiin töihin, laajaan sosiaalinen huoltotyöhön, sekä neuvonta- ja koulutustyöhön. Lisäksi lottien kohdalla tehtäviin tulee vielä lisätä aatteellinen valistustyö, johon kuuluivat puolustustahdon ylläpito ja yhtenäisyyden luominen. Järjestö jakautui aluksi neljään jaostoon, jotka edustivat eri toimialoja: muonitusjaostoon, lääkintäjaostoon, keräys- ja kansliajaostoon sekä varusjaostoon. Myöhemmin 1941 jaostouudistuksen jälkeen keräys- ja kansliajaosto jakautui vielä keräys- ja huoltojaostoon sekä toimisto- ja viestijaostoon. Ajatuksena oli, että lotan koulutus ja mahdollinen sodan aikainen työtehtävä riippuisi siitä, mihin jaostoon hän oli kirjoittautunut. Aina käytännössä näin ei kuitenkaan tapahtunut, vaan lotta saatettiin tarpeen vaatiessa sijoittaa eri jaostoon kuin mihin hän alun perin oli liittynyt. (Isaksson 1988, 135; Latva-Äijö 2004, 142; Olsson 2005, 38, 44, 118; Saraste 1990.)

Lottuuteen ei liittynyt ainoastaan työvelvollisuuden suorittaminen vaan lotta-aatteen tuli näkyä niin lotan elämän valinnoissa kuin käytöksessä (Olsson 2005, 56). Kontrolli oli tiukkaa. ”Oikean lotan” muodosti ulkokuori, käytännön osaaminen, mutta oleellisinta oli ns. lottahenki ja sisäistetty lottuus. Lotta-aatetta ja -henkeä kontrolloitiin tiukasti. Lotan tuli olla puhdas, raitis, oikeamielinen, vaatimaton, ja hänellä tuli olla luja itsekuri (Olsson 1999, 103; Koskimies & Koskimies 1964, 113–114, 172–173). Välillä on tulkittu, että lotalle asetetut naiskansalaisuuden normit koskivat varsinaisesti vain lottalupauksen antaneita lottia ja heitäkin vasta sotatilassa (Satka 1994, 75). Mielestäni ihannelotan tuottamaa naiseuden mallia ei tule kuitenkaan vähätellä, lotat edustivat sotilaiden ohella tietynlaista sankaruutta, jossa korostuu vahva isämaallisuus ja altruismi. Lotassa tiivistyy koko sota-ajan ihannenainen: neuvokas, uhrautuva ja ahkera työntekijä, joka piti kodin ja perheen lisäksi huolta koko yhteiskunnastaan. Lotta-aate vaikuttikin yleisimmin käsityksiin naiskansalaisuudesta lottien ollessa yksi sukupuolieron ja sukupuolimoraalin etuvartijaryhmä. Tämä tulee myös Toinin teksteissä hyvin selkeästi ilmi.

Sota-aikana naiskansalaisuutta nostettiin esille erityisesti korostamalla äitiyttä ja perhettä. Myös Lotta Svärdin ideologinen perusta asettuu tähän viitekehykseen. Lotissa korostuivat kuitenkin erityisesti nationalistiset piirteet ja näin perhe laajentui yksityisestä ydinperheestä suureen suojeluskuntaperheeseen ja koko isänmaahan.

Tiituan lottia. Toini toinen vasemmalta. Toini Pelkosen kotiarkisto.

Lotta edusti ”suojeluskuntaperheessä” sisaren lisäksi äitiä, jonka velvollisuutena oli huolehtia sotilaista ja ylläpitää tiukkaa sukupuolimoraalia. (Nevala 2002, 98–100.) Järjestössä koti määriteltiin kansakunnan keskiöksi ja sydämeksi, jonka oleellisin tekijä oli perheen äiti. Äidinrakkauden ei tullut kuitenkaan rajoittua vain kotirintaman perheeseen, vaan lotan tuli lottahengen mukaisesti ottaa äidin rooli nimenomaan rintamalla. (Olsson 2005, 69.) Kasvatustehtävällään Lotta Svärd -yhdistys kytkeytyykin tiukasti yhteiskunnallisen äitiyden käsitejärjestelmään.⁶⁰ Yhdistyksen edustama maanpuolustuksellinen äitiys oli yhteiskunnallisen äitiyden sovellus, jonka avulla yhdistys pystyi liittymään vallalla olevaan naisideaaliin, sekä puolustautumaan syytöksiin epänaissellisuutta vastaan. (Latva-Äijö 2004, 281–282; Olsson 1999, 56.)

Järjestön tuottama naiskuva on sikäli mielenkiintoinen, että siinä naiseuteen yhdistyy perinteisesti hyvin miehiseksi piirteeksi luettu tunteiden piilottaminen ja tukahduttaminen. Oikea lotta on väsymätön, jopa kova yksilö, joka taistelee miehen rinnalla. Naiset joutuivat omaksumaan miesten työt, mutta myös ”miehisen” tavan toimia ja reagoida. Seuraava lainaus on Lotta Svärd -lehdestä vuodelta 1935.

Niin kuin koko Lotta Svärd yhdistyksen laaja toiminta rakentuu yksityisen lotan työhön, niin perustuu myös järjestökuri jokaisen lotta-yksilön itsekuriin. Persoonallista itsekuria tehostetaan ehkä enemmän ja ensi sijassa niin sanoakseni negatiivisella, itsehillitsemisen linjalla. Tiedämmehän miten jo ammoisista ajoista, kuten esimerkiksi Spartassa, kasvatuksessa on pantu painoa itsensähillitsemiseen, tuskan ja eri tunteitten ilmaisun tukahduttamiseen. (-) Lotat ovat reippaita, työkykyisiä,

⁶⁰ Yhteiskunnallisesta äitiydestä ks. s 176

väsymättömiä, auttavaisia, vaatimattomia - siinä muutamia yleistajunnassa jo yleistettyjä lotta-ominaisuuksia. (Helmi Arneberg-Pentti, pääkirjoitus Lotta-Svärd – lehdessä 18/1935, ks. Kataja 1986, 29.)

Käyttäytymissäanttöjen lisäksi lotta-a kontrolloivat myös tarkat ulkoiset säännöt. Lotat pukeutuivat harmaaseen univormuun, jonka oli ulotuttava 15 cm korkeudelle maasta. Pukua ei saanut vaihtaa komennuksella siviiliasuun, eikä sitä saanut helteillä avata kuin kauluksen toiseen nappiin asti. Puku symboloi aatetta ja sitoutumista, se toi itseluottamusta ja satoi yhteisiin päämääriin. (Isaksson 1988, 142; Satka 1994, 89.) Toinkin kokee lottapuvun voiman lähtiessään ensimmäiselle komennukselle yleisen liikekannallepanon alettua:

Juna oli pitkä, täynnä sotilaita. Siitäkös ilo tuli kun menin vaunuun, **hyvä sota-han tästä tulee kun saimme lotankin mukaan**. Pitkässä junassa ei ollut montaa siviiliä. Jäädessäni pois Noitermaan pysäkillä, tarttui joku sotilas käteeni ja piteli sitä junan kulkiessa, lotta me vielä tavataan. Minä koin sen **ihailuna lottapukuani kohtaan ja olin onnellinen kun sain olla mukana**. (MV/34/46/1988)

Toini koki itsensä tärkeäksi, kunnioitetuksi ja kiitetyksi. Hän edusti jotain suurempaa ja arvokasta. Lottiin liitetyt arvostetut luonteenpiirteet saattoivatkin herättää kunnioitusta jo pelkkää lottanimitystä tai kuten Toini kuvaa, pelkkää lottapukua kohtaan (Olsson 1999, 103). Lottapuvulla olikin eräänlainen kaksoisfunktio: se tyydytti käytännöntarpeita, mutta toimi myös ideologisten arvojen symbolina. Puku edusti naisen moraalista puhtautta, nöyryyttä ja siveyttä, mitkä kiteytyvät puvun nunna-maisessa ja univormumaisessa kytköksessä. Lottapuvun yleiseen malliin kohdistui myös arvostelua. Liikkuminen koettiin hankalaksi ja pesussa puku oli pestävä aina kokonaan. Halu siviilivaatteisiin oli tyyppillistä lotille. Tutkiessaan sotamuistelmia Heikkinen on pannut merkille, ettei lottapuvusta ole juuri lainkaan iloisia kuvauksia (Heikkinen 2012, 179—189). Toini on sitä vastoin kokenut lottapuvun luoneen kunnioitusta ja yhteenkuuluvuuden tunnetta, eikä hän ole kertaakaan kirjoittanut puvun epäkäytännöllisyydestä.

Lotta Svärd -järjestö lakkautettiin valtioneuvoston päätöksellä 23.11.1944 vä-lirauhansopimuksen perusteella ”fasisminluonteisena”. Järjestöön kuului tuolloin 240 000 jäsentä. Lotta Svärdin kohtaloksi koitui sen aatteellinen kytkös Suojeluskuntajärjestöön, joka oli ollut vuoden 1918 sodassa valkoisen armeijan selkäranka. Myöhemmin 1940-luvulla ja sotien jälkeen sekä suomalaisen ääriivasemmiston että neuvostoliiton näkökulmasta suojeluskunta oli ollut ”sovinismin ja neuvostovihan juurruttaja” ja fasistinen. Lotta Svärdin katsottiin kokonaisuudessaan jakaneen suojeluskuntien ideologian. Kiistattomana todisteena tästä pidettiin Fanni Luukkosen Hitleriltä vuonna 1943 saamaa Saksan kotkan kunniamerkkiä. (Olsson 1999, 17, 34—36; Manninen 1998, 15—35.) Lotta Svärd -järjestö ei kuitenkaan ollut puoluepoliittisesti sitoutunut järjestö, vaikka yksittäiset lotat saattoivat kuulua eri poliittisiin

puolueisiin. On vaikeaa arvioida, kuinka poliittisesti valveutuneita joukkoa lotat olivat. Osa jäsenistä oli niin nuorta, että he eivät saaneet vielä edes äänestää. (Kinnunen 2006a, 57.) Järjestön lakkauttamista ja lottien tuntemuksia sotien jälkeen tutkineen Tiina Kinnusen mukaan lotissa heräsi sekavia tunteita lakkauttamista kohtaan. Päälimmäisinä ovat suru ja murhe, mutta myös pelko, katkeruus ja vihantunteet. Epävarmuutta voimisti sotaväsytys ja pitkään komennuksella olleille naisille siviilielämään palaaminen vaati totuttelua. Epävarmuus ei ollut siis pelkästään poliittista vaan myös arkista ja henkilökohtaista. Yksittäiset lotat saattoivat joutua henkilökohtaisesti kokemaan uhkaavia ja halveksivia tilanteita ja parjausta. (Kinnunen 2006a, 41–42) Toini on maininnut uhkaavista tai halveksivista tilanteista ainoastaan yhden kerran kertoessaan, ettei voinut mennä tanssimaan lottapuku päällä.

6.3. Lottakuri

”Siveellinen voima” ja henkinen kasvu olivat säännöllisesti esillä Lotta Svärdissä. Siveelliseen voimaan yhdistettiin epäitsekkyys, uhrautuvaisuus, suuruus ja sankaruus. Koska työskenneltiin miesten parissa, siveellisyyden vaatimus oli tavallistakin tiukempi. Lotan tuli olla esikuva muille ja heidän moitteetonta käytöstä pidettiin itsensäenselvyytenä. Talvisodan aikana lottien siveyttä valvonut keskuslautakunta ei vielä kertaakaan puuttunut lottien käyttäytymiseen, mutta kun syksyllä 1940 linnoitustyömaalla ilmeni kurittomuutta, alettiin lottien käyttäytymistä käsitellä säännöllisemmin niin lehdessä kuin keskusjohtokunnan kokouksissakin. (Olsson 2005, 70–71.) Lottakuri ja ihanteet on selkeimmin hahmotettavissa 1920-luvun puolivälissä määriteltyjen lottien *Kultaisten sanojen* muotoon:

Jumalan pelko olkoon elämäsi suurin voima!
Opi rakastamaan maatasi ja kansaasi!
Aseta korkealle lotta-ihanteesi. Vain oikeamielisenä, puhtaana ja raittiina voit olla oikea lotta!
Vaadi aina ensin itseltäsi!
Ole hyvä!
Ole uskollinen vähäisimmässäkin!
Muista vastoinkäymisten kohdatessa päämäärämme suuruus!
Kunnioita ja auta lotta-sisariasi heidän työssänsä, siten vahvistuu yhteistunto!
Muista menneitten sukupolvien työ. Kunnioita vanhuksia, he ovat tehneet enemmän kuin me!
Alistu itsekuriin, siten korotat järjestökuria!
Lotta, muista edustavasi suurta, isänmaallista järjestöä. Varo tekemästä mitään, mikä sitä vahingoittaa tahi sen mainetta loukkaa!”

Lottien Kultaiset sanat löytyvät kehystettynä Toinin kodin seinältä ja ne, sekä ajatukset ”oikeasta lotasta” ja lottakurista ovat toimineet Toinin ohjenuorana hänen koko elämänsä ajan. Sota-ajan muistelussa kurista kerrotaan yleensä positiivisena asiana,

eräänlaisena tyttöjen kunnollisuuden takeena: ”meillä oli kova kuri” = ”me olimme kunnollisia”. Kuripuhe oli tyyppillistä erityisesti lottille. Siveellisyyden korostamisesta huolimatta läsnä oli alituinen huoli lottien käyttäytymisestä ja mahdollisuudesta olla miesten seurassa rintamalla. Lottien käytöksestä saatettiin levittää perättömiä huhuja, mikä oli yksi tapa toteuttaa kurinpitoa. (Heikkinen 2012, 163–165.)

Huhuilla on pyritty kontrolloimaan naisten ruumista ja käyttäytymistä. Toinin kerronnan perusteella, negatiiviset huhut ovat ympäröineet etupäässä vain naisia, kun vuorostaan miesten hairahdukset ovat olleet anteeksiannettavampia. Lottamoraalin ja sääntöjen rikkojia rangaistiin lievissä tapauksissa mm. muistutuksilla, ylimääräisillä päivystys-, vartio- ja siivousvuoroilla tai poistumis- ja iltalomakielloilla. Pahimmissa tapauksissa rangaistiin kotiuttamisella tai koko järjestöstä erottamisella Jatkosodan aikana lottien moraaliset rikkeet nousivat järjestön sisällä keskustelun aiheeksi. Samalla käyttöön otettiin ns. *Musta kirja*, johon kirjattiin kotiutettujen lottien rikkeet ja rangaistukset. Ankarin oli järjestöstä erottaminen. Rikkeet olivat harjunnan varaisia, ainoastaan sotavangin kanssa seurusteluun ”alentuminen” oli rike, josta seurasi automaattinen erottaminen. Muita vakavia rikkeitä olivat omaisuuden anastaminen, epärehellisyys, palvelusvelvollisuuden laiminlyöminen ja salassa pidettävien asioiden ilmaiseminen. Järjestöstä erottaminen oli monella tasolla vaikuttava häpeärangaistus, joka vaikutti lotan elämään myös järjestön ulkopuolella. Lievempänä, mutta silti raskaana rangaistuksena käytettiin kotiuttamista. Kotiuttamisen syynä saattoi toisinaan olla lotan henkilökohtainen luonteenpiirre, jolloin kyse ei välttämättä ollut varsinaisesta lottamoraalin vastaisesta toiminnasta. Lotta saattoi vain olla ”liian vilkas” tai ”liian nuori” sopiakseen ”yhteistyöhön”. (Olsson 2005, 148–150.)

Niin muistelussa kuin tutkimuksessakin on ollut vallalla tendenssi ajatella, että häiriötä aiheuttivat ennen kaikkea ne lotat, jotka värvättiin työvoimapulassa ilman koulutusta ja jotka eivät olleet näin kasvaneet lottakuriin (esim. Lukkarinen 1981, 124). Esimerkiksi Lotta Kuosmanen⁶¹ valittaa muistelmassaan usein kokemattomien lottien tulosta rintamalle. Hän painottaa lottien koulutuksen merkitystä hyvän käytöksen ja moraalien omaksumisessa. Kun ”oikeista lotista” alkoi olla puutetta, jouduttiin ottamaan uusia kouluttamattomia tyttöjä. (Aitovieri & Hirvonen, 1988, 99.) Lotta Kuosmasen sota on ollut yksi Toinin tärkeimmistä lottakirjoista ja kerronnassaan hän uusintaa Kuosmasen ajatuksia kokemattomista lotista:

Muistan kerran sanoneeni **nuorelle lotalle** työvuorosta, hän sanoi ettei tule on treffit ja **alkoi haukkua minua** henkilökohtaisesti: ”Olet aina ollut kova menemään. Pelkoset eivät muuten päästäisi, nyt pääset lottatyön varjolla”. **Kerroin tämän puheenjohtajalle**, hän sanoi heti, tämän tytön lottaura päättyy tähän. Tyttö tuli työvuoroon niin kuin ei olisi mitään puhunut ja **pääsi koeajan jälkeen lotaksi**.

⁶¹ *Lotta Kuosmasen sota* (1988) on muistelmateos lotta Hilma Aitovieri, o.s. Kuosmasen (1911–1997) sotakokemuksista. Muisteluun painottuvassa lottakirjallisuudessa *Lotta Kuosmasen sota* on saavuttanut vahvan aseman.

Lottapiiristä kysyttiin viestilottia, tämä tyttö halusi lähteä. Puheenjohtaja eväsi ja sanoi ettei laske ketään alle 20-vuotiaita, **tyttö soitti suoraan piiriin ja pääsi. Lot-tatyövoimasta oli huutava puute. Siinä tehtiin suuri virhe kun laskettiin kaikki halukkaat.** (MV/34/96–97/1988)

Ainoa epämiellyttävä kokemus tuli koelotan taholta - ilmoitin työvuo-
rosta. Hän alkoi huutaa, että ovat treffit, sinulla itselläsi ei ole muuta menoa. Sitä varten tan-
huat, että saat olla esillä ja sotilaiden kanssa, sen tietää koko kylä. Kerroin tämän
johtokunnan kokouksessa, kaikki olivat sitä mieltä, **ettei tätä tyttöä hyväksytä lo-
taksi.** Puheenjohtaja oli jyrkkä ja kovasti pahoillaan. **Puhuin toisille tämän tytön
puolesta,** puheenjohtaja otti hänet puhutteluun, piti pyytää minulta anteeksi ja
käytöstä tarkkailtiin tavallista enemmän. Treffit jäivät sillä kertaa. **Myöhemmin
hän pyrki komennukselle, emme puoltaneet.** Asia **harmitti minua kovasti, vaika se oli perätön.** (KPT4/22/1980)

Lainauksissa rakennetaan kuvaa nuoresta koeajalla olevasta työstä, joka ei noudata lottahenkeä ja jonka ei siten myöskään tulisi päästä komennukselle. Ensimmäisen lainauksen perusteella tyttö pääsi komennukselle, toisen lainauksen perusteella ei. Jatkosodan aikana lotista oli pulaa ja erityisen polttavaksi komennukselle lähtevien lottien tarve muodostui syksyllä 1942. Tarpeen täyttäminen johti tilanteeseen, jossa helpottamalla jäseneksi pääsyä pyrittiin aktiivisesti kasvattamaan järjestön jäsenmäärää. Samoin koelottakauden pituus jätettiin osastojen omaan harkintaan. Lottien pikakoulutus koettiin myös ongelmalliseksi, koska katsottiin että se ei välttämättä mahdollistanut kokonaisvaltaisen lotta-aatteen omaksumista. (Olsson 2005, 42–43, 65.) Vilho Lukkarinen on kirjoittanut teoksessaan *Suomen lotat*, kuinka lottien huonoa mainetta selittää esimerkiksi se, että jäseniksi oli lottapulan johdosta ”hyväksyttävä henkilöitä, jotka normaaleissa olosuhteissa eivät olisi täyttäneet järjestön tiukkoja pääsyaatimuksia” (Lukkarinen 1981, 214). Näin hän tulee tuottaneeksi diskurssia oikeista ja vääränlaisista lotista. Annamajja Kataja antaa teoksessa *Suomen lotat* liikumatilaa hieman enemmän: ”Sodan aikana tuo ns. moraali sangen ymmärrettävistä syistä huristi alamäkeä. Alkoholin käyttö lisääntyi mahtavasti, jonka seurauksena maahan saatiin esimerkiksi viinakortti. Sukupuolitaudit lisääntyivät jne. Epävarma aika, hermoja kuluttava, pitkään jatkuva sota tekivät tehtävänsä myös naisten keskuudessa”. Kuitenkin Katajakin jättää asian käsittelyn sikseen mainiten vain järjestöstä erotettujen määrän ja sinetöiden asian: ”Enempää kommentointia asia tuskin kaipaa”. (Kataja 1986, 122.) Sodan edetessä vertailu ”oikeiden” ja ”väärin” lottien välillä oli hyvin yleistä. Vääränlainen lotta ja ”epälottamaisuus” häiritsivät rintaman turvallista kodinomaisuutta. Vääränlainen lotta on vieras/toinen suhteessa perinteistä naiseutta edustavalle ideaalilotalle. Heikkisen mukaan myös nuoret, mutta rintamalla jo kauemmin olleet naiset saattoivat arvostella nuoria tulokkaita ”väärästä lottuudesta”. Näin he korostivat omaa kehitystään vastuuntuntoisessa tehtävässä ja samaistuivat vanhempiin lottiin. (Heikkinen 2012, 169–170, 190.)

Vaikka Toini on kirjoittanut paljon lotta-ajastaan, arvostelee tai kommentoi häntä lottien moraalialia ja käytöstä teksteissään edellisten lainauksien lisäksi vain muutaman kerran. Seuraavassa tapauksessa hän kirjoittaa kaupungista tulleista vanhemmista, mutta lottauralla tuoreista naisista:

Muutin Lemille ja sain työpaikan Lemmin puhelinkeskuksesta. Mieheni joutui naapuripatterille, siellä oli myös linnoitustyömaa, kävin siellä kerran ja **näin alas mennen lottamoraalin**. Tunsin tämän mieheni mukana menneen nuoren lotan, nukuin hänen kanssaan kerrossängyn yläpetillä. **Kainona** hän kertoi, sänky voi ryskyä yöllä, lotta **tuot aina sinne alasänkyyn miehen ja hän keino samassa tahdissa**. Lotat tulivat aamuyöstä eivätkä tuoneet miehiä. Nämä lotat olivat **vanhempia naisia, kaupungeista ja liittyneet lottiin hiljattain**. (MV/34/94–95/1988)

Toini esittää nuoren lotan kainona tyttönä, joka kiertoilmauksin kertoo mitä sängyssä saattaa yöllä tapahtua. Moraaliltaan ”väävät” lotat olivat vanhempia, kaupunkilaisia ja lottana tuoreita. Lottamoraali kyseenalaistuu myös seuraavassa lainauksessa. Edellisiin nähden poikkeavaa on se, että Toini solmii lyhyen tuttavuuden kyseisien lotan kanssa.

Lottia siirrettiin paikasta toiseen, työtoverini sanottiin irti ja tilalle tuli **nuori viipurilainen tyttö**, hän **tunsi paljon upseereita** ja se vaikutti siirtoon. **Olimme viihaisia**. Ensin en ollut koskaan asunnolla samanaikaisesti, enkä myöskään sinutellut. **Tuota on myös ikävä muistella**. Hän istui iltaisin asunnossamme kun menin työvuorosta, edessään pöydällä monta upseerin kuvaa. Kirjeet tulivat maksullisiksi ja hän valitsi ketä jättää kirjeenvaihtokavereiksi ja sanoi, tulkaa lotta Vesikko katsomaan kuka on parhaimman näköinen. **Sanoin hyvin vihaisesti, etten menetä aikaani tuollaiseen**. Hän sanoi surullisena: ”**Olenko todella noin vastenmielinen ettette voi kanssani puhua ja pitää teititellä?**” **Kävimme puhumaan, hän oli ihan mukava tyttö, mutta kaveri piti olla upseeri**. Hän kävi upseerien tanssiaisissa, **mihin minä en koskaan lähtenyt**. Siellä oli oven vieressä saavi, kauha reunalla, sekoitettu sinunkauppamaljat. **Työtoverini** heräsi juhlien jälkeen, poikakaverini oli luonani, kävimme nauramaan ja veimme hänelle peilin. Ylähuuli oli turvonnut kamalasti, kauhistuimme ja kutsuimme lääkintämiehen, hänellekös riitti naurua. Lieneekö saanut kauhasta jonkun tartunnan, ei muistanut mitä oli oikein tapahtunut, booli oli petollista. Näihin tansseihin haettiin naisia Immolan ja Rauhan sairaaloista. **Tämä lotta oli meillä 1-2 kk, en tiedä hänen moraalialiaan**. Lottalehdestä näin myöhemmin **hänen vihkikuvansa, oli upseeri, paljaspää vanha luutnantti**. Entinen työtoverini pääsi taas meille, oli välillä ollut muonittamassa linnoitustoissa, missä olot olivat olleet tosi ankeat. (MV/34/88–90/1988)

Kirjoituksesta välittyy kuva nuoresta lotasta, joka käy upseerien tansseissa ja pyrkii upseerin vaimoksi. Vain tai etupäässä upseerien kanssa seurustelevaa tyttöä pidettiin usein kevytkenkäisenä pyrkyrinä. Toini etäistää itsensä työstä tehokkaasti kirjoittamalla tytön pyrkyryydestä ja tanssi-innosta. Heikkisen mukaan sota-aikaa muistelleet naiset ovat usein korostaneet juhlista kieltäytymistään. Juhlia muistellaan kiu-

sauksen paikkoina, häiriönä mitä on torjuttava. Tämä korostus on saattanut työntää syrjään juhlien hauskoista puolista kertomisen. Koska lottiin kohdistettiin jo sodan aikana syytöksiä ja arveluja seurustelusta upseerien kanssa, erityisesti upseerien juhlia pidettiin epäjärjestyksen aiheuttajina. Upseerien alkoholinkäyttö oli rivimiesten juomista hankalampi asia, eikä vähiten siksi että naiset olivat suoraan johtavien upseerien vallan alaisia. Upseereilla oli asemansa vuoksi mahdollisuus painostaa naisia juhlimaan ja seurusteluun. Upseerijuhlissa lottaa saatettiin kannustaa humalaan ja naiset joutuivatkin monin erilaisin keinoin säilyttämään oikeutensa olla juomatta. Upseerijuhlat koettiin usein hankalina ja pelottavina, niiden tunnelma saattoi olla seksualisoitunut. (Heikkinen 2012, 135–137.) Jo alkulähtökohta oli ollut huono: tyttö oli tullut työtoverin tilalle, joka oli sanottu irti. Tyttö oli nuori ja ”upseerinkipeä”. Toini ei suoraan kommentoi tytön moraalialia, vaan jättää sen arvioitavaksi kirjoittamalla: ”Tämä lotta oli meillä 1-2 kk, en tiedä hänen moraaliaan”. Toini tekee mielenkiintoisella tavalla iän, asuinpaikan ja kokemuksen avulla eron itsensä ja lottakuria rikkovien lottien välille. Moraaliltaan arveluttavista lotista jää hyvin pintapuolinen kuva. Kirjoitus ei ota huomioon sotatilaa ja turvattomuuden tunteita, jotka välittyvät joissakin muissa Toinin teksteissä selkeinä syinä norminmukaisesta käytöksestä poikkeamisiin.

6.4. Lottamyytti: ihanteesta parjauksen kautta juhliuiksi

Pia Olsson käsittelee tutkimuksessaan *Myytti ja kokemus. Lotta Svärd sodassa* (2005) järjestöä ja lottaa rakennettuina myyteinä, jotka kiinnittyvät kansakuntamme kehityksen poliittiseen ja ideologiseen historiaan. Lottamyytti on eräänlainen stereotyyppinen lottakuva, joka on seurannut järjestöä ja lottia aina järjestön syntyajoista nykypäivään asti. Myytti on kuitenkin sikäli joustava, että se on pystynyt muuntautumaan palvellakseen eriaikoina erilaisia yhteiskunnallisia tarkoituksiperiä: toisin sanottuna eri aikakaudet ovat muokanneet oman yksinkertaistavan lottarepresentaationsa. (Olsson 2005, 22–23.) Olssonin mukaan Lotta Svärd järjestö rakensi lottamyytin pohjan 1920–30-luvuilla luomalla aktiivisesti lottaihanetta eli ideaalilottaa, joka sai uusia sävyjä sota-aikana. Myyttiä palvelevaa järjestön virallista lottakuvaa levitettiin mm. *Lotta Svärd-* ja *Kenttälotta-*lehdissä. Järjestön ulkopuolella lottakuvaa levittivät vuorostaan sota-aikana valmistuneet lotta-aiheiset elokuvat ja kirjat. Myytin rakentamisen ihannelotan ominaisuuksia olivat mm. isänmaallisuus, uhrautuvaisuus, siveys, työteliäisyys ja tarvittaessa myös johtajuus. (Olsson 2005, 59–79.) Lottamyytti määritteli näin tarkasti millainen on ”oikea lotta” ja mihin jokaisen lotaksi haluavan tuli pyrkiä.

Seuraavaksi lottamyytti kehittyi sodan ja järjestön lakkauttamisen jälkeen, jolloin se sai uudenlaisia, aiempaa negatiivisempia sävyjä. Keskiössä oli tällöin kysymys lottien siveydestä. Sodanjälkeistä keskustelua lottien moraalista on pidetty riennävänä ja sen on katsottu syntyneen pääosin Väinö Linnan *Tuntemattoman sotilaan*

(1954) ja Paavo Rintalan *Sissiluutnantti* (1963) romaanien, sekä niiden herättämän ns. kirjasodan myötä. (Olsson 2005, 136; Kinnunen 2006a, 108—113, 123—131.)

Tiina Kinnunen on tutkimuksessaan *Kiitetyt ja parjatut. Lotat sotien jälkeen* (2006) korostanut sitä, että kyseessä ei ollut kuitenkaan pelkästään kirjojen synnyttäjä keskustelu lottien moraalista. Kaiken takana oli laajempi kahden erilaisen arvo maailman ja sukupolven, jopa yhteiskuntaluokan yhteenotto, millä oli juurensa jo sisällissodan punaisten ja valkoisten vastakkainasettelussa. Aiemmin hävinnyt, mutta jatkosodan lopputuloksena äänivallan saanut ääriveremmisto, leimasi sodan jälkeen Lotta Svärdin fasistiseksi järjestöksi ja piti kiinni tästä tulkinnasta aina 1980-luvulle asti. Sodan voittaja saneli siis säännöt hyökäten rajusti porvarillista järjestystä vastaan, minkä johdosta lotat joutuivat kohtaamaan aivan toisenlaisen Suomen, kuin missä he olivat tottuneet elämään ja mihin he olivat samaistuneet. (Kinnunen 2006a, 62.)

Sodan jälkeinen poliittinen ilmapiiri siis muovasi voimakkaasti sodan jälkeistä lottakuvaa: vallassa oleva ääriveremmisto määritteli Lotta Svärdin fasismin feminiiniseksi tukipylvääksi. Aiemmin siveettömyydestä oli keskusteltu työläisnaisten yhteydessä, mutta nyt sodan jälkeen työläisnaisliikkeen vasemmistosiipi otti samat argumentit aseeksi lottien kohdalla. Ääriveremmiston lehdissä lottia kuvattiin ”parantumattomina ja harhaan johdettuina”. Harhaan johdetuilla olisi vielä mahdollisuus tunnustuksen ja parannuksen jälkeen saada synninpäästö. Näin voitiin ”pelastaa” lähinnä taustaltaan työväenluokkaiset naiset, jotka olivat harhaan johdettuina liittyneet järjestöön sotavuosina. Ääriveremmisto miehitti myös Valtiollisen poliisin vuosina 1945–1948 määräten Valpon jäljittämään ja takavarikoimaan Lotta Svärdin paikallisosastojen arkistoja. Valpossa eli vahvana epäily lottien toiminnan jatkumisesta peitejärjestöissä tai maan alla. (Kinnunen 2006a, 74—81.)

Fasistiseksi ja epäisänmaalliseksi leimaaminen suututti ja järkytti – ruohonjuuritasolla poliittinen leimaaminen saattoi tuntua jopa käsittämättömältä – mutta Kinnusen tulkinnan mukaan se ei loukannut lottia niin syvästi kuin heidän seksuaalisointinsa. Lotat kokivatkin viimeistään *Tuntemattoman sotilaan* ja *Sissiluutnantin* esittämien negatiivisten ja loukkaavien lottakuvauksien myötä työnsä isänmaan hyväksi häpäistyksi ja mitätöidyksi. Teosten lottakuvauksissa lotat esitetään lähinnä miehiä metsästävinä ja estottomina naisina, eikä heidän työpanokseensa puututa lähes ollenkaan. *Tuntemattoman sotilaan* naisgalleria on suppea: lotat esitetään miesten nälkäisinä, halveksittavana ja nimettömänä joukkona. Ainoastaan yksi lotta nimetään, Raili Kotilainen. Railikin on laskelmoiva, takapajuinen, sodan realiteeteista tietämätön ja upseereja tavoitteleva nainen. *Sissiluutnantissakin* lotat suhtautuvat tavallisiin rivisotilaihin torjuvasti, koska heidän tavoitteenaan ovat upseerit. Rintalan teoksessa lotta on kyltymätön, aktiivinen ja itsetietoinen upseerien saalistaja. Romaaneja yhdistää lottien maanpuolustuksellisen työn sivuuttaminen ja seksuaalisen aktiivisuuden sekä häveliäisyyden korostaminen. Kinnusen mukaan tulee silti huomioida, että

taustalla on ajan poliittinen keskustelu kansakunnan tilasta, eräänlainen symbolinen sodankäynti oikeudesta kansallisen historian ja kansallisten arvojen määrittelyyn. Valkoista Suomea edustavia lottia vastaan hyökättiin kyseenalaistamalla lottien moraalit ja korostamalla porvarillisen arvomaailman rappeutumista. Kinnusen mukaan teosten lottahahmon voi katsoa edustavan myös Suomi-neitoa, koko kansakuntaa, joka on sodan ja häviön myötä ajautunut alennustilaan. Lisäksi *Tuntemattoman* sotilaan lottakuvausta on mahdollista tulkita maskuliinisuuden kriisin ja jälleenrakentamisen näkökulmasta. Sota antoi naisille uutta liikkumatilaa ja mahdollisuutta astua miehelle alueelle kotipiirissä ja rintamalla. Sodan jälkeen naiset pyrittiin palauttamaan vanhoille paikoilleen. Tutkimuksissa on osoitettu, että tämä palauttaminen on toteutettu esimerkiksi marginalisoimalla maanpuolustuksessa toimineiden naisten työtä. Keinoina marginalisointiin on käytetty naisten seksuaalista leimaamista, joko jo sodan aikana tai sen jälkeen. Näin tulkittuna kyse olisi siis ennemminkin maskuliinisuuden uudelleenrakentamisesta, kuin naisten todellisen toiminnan kuvaamisesta. Koska naisen kunnia ja arvo tiivistyvät hänen seksuaalisessa puhtaudessaan. Puhtauden kyseenalaistamisen kautta kyseenalaistuu koko tehty lottatyö. (Kinnunen 2006a, 106, 113–114, 122, 131–133, 154–155.)

Joka tapauksessa *Tuntemattoman sotilaan* ja *Sissiluutnantin* esittämiä lottarepresentaatioita vastaan taistellaan yhä edelleen. Yhä 1990- ja 2000-luvun lottia puolustavissa vastaesityksissä korostetaan lottien siveellisyyttä ja työteliäisyyttä vastakuvana kirjojen luomia loukkaavia esityksiä vastaan. (Kinnunen 2006a, 104–105.) Myös Toini puolustaa useassa kirjoituksessaan naisten mainetta. Hän on kritisoinut Linnaa, Rintalaa ja Antti Tuuria heidän lotta- ja naiskuvistaan. Myös Haavio-Mannila on tutkiessaan sota-ajan naisten kirjoituksia huomannut niissä korostettavan vahvasti tiukkaa sukupuolimoraalia. Kirjoituksissa naiset näkevät tehtäväkseen oman maineensa puhdistamisen ja puolustamisen. Huhujen levittäminen on selkeästi vaikuttanut nyt myöhemmin kirjoitettujen muistelmien sisältöön ja luonteeseen. Vielä näin jälkepäinkin huhuja vastaan puolustautuessaan naiset saattavat kirjoittaa vain sellaisista tapauksista, jotka auttavat heidän maineensa puhdistamisessa. (Haavio-Mannila 1993, 332; Olsson 2005, 146.) Miesten ja naisten välisistä suhteista vaietaan, vaikka niitä olisi ollutkin. Niinkään mielenkiintoista ei ole se, mitä on todella tapahtunut, vaan se miten vahvasti kaikenlainen käytös on tehokkaasti kielletty näin jälkikäteen jopa niin, ettei asiaa tule edes nostaa esiin, vaan siitä tulee vaieta täysin.

1990-luvulla lottamyytti muovautui kolmannen kerran. Valtioillisella tasolla lotista oli vaiettu aina lakkauttamisvuodesta 1944 vuoteen 1991, jolloin Finlandia-talossa järjestetyssä Lotta Svärdiin perustamisen 70-vuotismuistojuhlissa valtiovalta tunnusti lottien työn arvon. 1990-luku toi lotille heidän kauan kaipaamaansa julkista tunnustusta: erilaisten lottahistoriaa esittelevien kuvauksien määrä moninkertaistui aiempaa nähden ja monen pohjana käytettiin lottien omaa muistitietoa. Lotille annettiin vihdoinkin mahdollisuus ja oikeus itse sekä muistella, että

tuottaa historiaansa haluamallansa tavalla. Luonnollisesti maineen ja arvostuksen palauttaminen koettiin tärkeäksi, mikä vaikutti syntyvien lottakuvien sisältöön. Lotilta kiitosta saanut Tampereen Teatterikesässä vuonna 1991 esitetty Inkeri Kilpisen *Rakas lotta* -näytelmä esimerkiksi esitti hyvin idealisoidun lottakuvan. 1990- ja 2000-luvun lottarepresentaatiot korostavatkin totuuden kertomista nostamalla esiin yksittäisten lottien kokemukset ja niistä tehdyt tulkinnat. (Kinnunen 2006a, 252–260; Kinnunen 2006b, 317–327.) Myös Toini on nähnyt näytelmän ja kirjoittaa siitä seuraavasti:

En järkyttynyt pommituksista enkä kaatumisista. Silloin kun toiset nauroivat ja taputtivat minä itkin. Minusta se Väliäikaista tanssiminen oli tosi hieno kohta. Siinä se lotta etsi ilon rippeitä, mitä harvoin sodan aikana osaksi tuli. Muistin itseni välirauhan aikana 20 kesäisenä. Monasti tanssimme samaa kappaletta, joku poika voi vielä laulaa, Sinä lottamme kiharatukkainen tule, tanssi kanssamme hetkinen. Ole omalles sä uskollinen, sitä meistäkin on jokainen. Eipä siinä ollut tanssiessa itku kaukana. **Kukapa lie paremmin elämän väliaikaisuuden ja epävarmuuden tuntenut kuin nuori koditon komennuslotta. Siinä oli Inkeri Kilpisen kynä tehnyt tosi taidetta, ymmärtänyt sielun tuskan.** (SKS KRA. EJ 8375. 1995)

Näytelmä on koskettanut Toinia ja hän on kokenut musiikin hyvin henkilökohtaisena. Kilpinen on osannut tarttua juuri oikeisiin asioihin ja tehnyt näin kaunista taidetta. Kirjoituksessa on mielenkiintoista oman erilaisuuden kokeminen suhteessa muuhun yleisöön. Toinin mukaan Kilpisen tuottama kuva sotaelämästä oli hyvin autenttinen, mutta samalla jotain, mihin muu yleisö ei päässyt samalla tavoin käsiksi. Näin näytelmä tuntui ehkä vielä läheisemmältä ja henkilökohtaisemmalta. Mutta miksi Toini on vertaillut toisten reaktioita omiinsa? Onko kyseessä jälleen jonkinlainen puolustus negatiivisia lottakuvauksia vastaan? Toini oli sodassa paikalla, hän oli aito kokija ja näkijä, muu teatteriyleisö ei välttämättä ollut ja näin ollen saattoi nauraa aivan väärissä paikoissa. Toini on pitänyt lottakulttuuriaan elinvoimaisena myös lukemiensa kirjojen avulla. Erityisesti hän mainitsee kaksi teosta, jotka tuottavat oikeanlaista lottakuvaa:

Lotta -kirjoja minulla on paljon, niissä on hyviä esim. Hilma Aitovieren, Hilja-Ilona Melton ja Anja Castrenin kirjat. **Paljon on monissa vääristelty asioita ja pääasia oli komennuksella saada upseeri pauloihin.** (SKS KRA. EJ 8379. 1995)

Hilma Aitovieri, o.s. Kuosmanen, (1911–1997) voitti sotavuotia käsittelemällä muistelmallaan vuonna 1985 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran järjestämän Perinne elämässäni -kirjoituskilpailun. Voittoisan muistelukirjoituksen pohjalta Kuosmanen työsti Salama Hirvosen kanssa Tammen julkaiseman teoksen *Lotta Kuosmasen sota* (1988). Hilja-Ilona Melto ja Anja Carsten ovat vuorostaan julkaisseet vuonna 1985 jatkosodan aikaisia päiväkirjojaan teoksessa: *Meidän sotamme Nuoren lotan sota-ajan päiväkirja*.

On ymmärrettävää, että uusimmissa lottakuvauksissa korostetaan lottien siveellisyyttä ja työteliäisyyttä, sitä mitä aiemmin vääristeltiin tai sivuutettiin. Näytelmien ja kirjojen sisältämä tulkinta on aina valintaa siitä, mitä kertoessa haluaa korostaa ja mitä jättää kertomatta. Tämä valinta saattaa jättää kuitenkin edelleen jotain inhimillistä hiljaisuuteen, niin itse muistitiedosta kuin tutkimuksestakin. Olsson toteaa tutkimuksessaan *Myytti ja kokemus* viime vuosikymmenten muistelujen ja tutkimusten johtaneen jälleen alkuperäisen myytin lähteille. Vaikka aktiivisen muistelun kautta lottatoiminta on alkanut saada julkista arvostusta ja lottuus uusia näkökulmia, niin silti kuva lotasta on säilynyt edelleen melko yksiulotteisena: kuvana josta suurimmat inhimilliset särmit yhä puuttuvat. (Olsson, 2005, 22–23.) Edelleen vaiettuja alueita ovat mm. sotatoimialueen miehinen vallankäyttö ja naisten keskinäinen vallankäyttö. Vähemmän tarkastelun kohteina ovat myös naisten välinen ystävyys, jaksamista edesauttanut ilo ja nauru, sekä kotirintamalla tehty työ. (Kinnunen 2006a, 252–260; Kinnunen 2006b, 317–327.) Kaija Heikkinen kirjoittaa vuorostaan ns. lottadiskurssista, jonka senkin yhtenä pääteemana on puhe menetetyistä maineesta ja lottien häpäisystä. Heikkisenkään mukaan lotista tai Lotta Svärdistä ei ole koskaan kehittynyt moniäänistä kertomusta samaan tapaan kuin esimerkiksi rintamamiehistä. Omalta osaltaan myös lotat itse kontrolloivat ja estävät moniäänistymistä. Lottamuistelmisissä entiset lotat ovat pyrkineet kerronnallaan korostamaan siveyttään, todistamalla aiempia tulkintoja ja oletuksia vastaan. Jopa tutkimuksen pääintressinä on edelleen etupäässä lottien maineen palauttaminen, mikä pakosta silottaa kuvaa. Esimerkiksi lottien kurinpidolliset ongelmat ovat yksi osa lottadiskurssin vaiettua tematiikkaa. Tutkimuksissa lotat saatetaan kuvata jopa moraalisesti muita parempina ihmisinä. Heikkisen mukaan lottien maineen puolustamisessa kierrätetään muutamaa argumenttia. Ensinnäkin vedotaan kielteisten tapausten vähyyteen. Toiseksi käytetään ns. ”väärät lotat” - teesiä, jolla korostetaan, etteivät huonosti käyttäytyvät lotat olleet ”oikeita lottia”. (Heikkinen 2012, 165, 279–284.)

6.5. Lotaksi

Pyhjärven Lotta Svärd yhdistys perustettiin 27.2.1920, jolloin myös jokaiseen kylään perustettiin omat osastonsa (Heikkilä & Karttunen, 1984, 118). Tarkastelen seuraavaksi Toinin kerrontaa siitä, miten hän päätyi lottaharrastuksen pariin, sekä sitä miten hän kertoo ensimmäisestä komennuksesta rintamalle. Suomessa naisten rintamalle menoon suhtauduttiin ristiriitaisesti. Naisia tarvittiin rintamalla, mutta samalla heidän osallistumisensa herätti joissakin piireissä vastustusta. Sotarintamaa ei yksinkertaisesti nähty naisten maailmana. Niin julkisuudessa kuin lottien lähiomaisten keskuudessa asiaa käsiteltiin kiihkeästi. Lotille syntyi tarve muita naisryhmiä enemmän selittää lottana olemisen ja rintamalle lähdön syitä. Tärkeimpänä selityksenä vedottiin omaan isänmaallisuuteen, mihin liittyi usein jonkun miespuolisen lähiomaisen kaatuminen. Läheisen menettäminen sodassa saattoi vahvistaa näke-

mystä, että isänmaata palvellaan nimenomaan rintamalla. Myös yksittäisten lottien esikuvallinen rooli yhteisössä toimi innoittajana. Lottana pystyi kasvamaan esikuvaksi ja isänmaan ylpeydeksi. Toisaalta kotirintamalla työskentelyä saatettiin pitää kyllystyttävänä. Rintama tarjosi vaihtelua, jännitystä ja seikkailua. Kuitenkin tässä yhteydessä rintamalla olevien miesten mainitseminen houkuttimeksi oli tabu, mikä liittyi lottien moraalisiin velvollisuuksiin sekä siihen, että rintamalle menoa pidettiin ilmeisen vaarallisena nuorille naisille. (Heikkinen 2012, 53–54, 59; Olsson 1999, 95–97.) Jo lapsena Toini näki kyläpiirissä tyttöjä lottapuvuissaan ja nämä kiehtoivat häntä. Toinia ei kuitenkaan kannustettu tai ohjattu liittymään lottiin. Toinin isänisä äijä pikemminkin vastusti lottiin liittymistä:

Äijä ennusti ilmoja ja luonnon tapahtumia. On ehkä ollut vuosi -29. Yhtenä iltana lensi turilaita mäki mustana. En tiedä niiden nimeä, ne ovat suuria ja pörröisiä ja eläimet tulevat vauhkoiksi, kun ne näyttäytyvät. Äijä sanoi, että nuo eivät hyvää tiedä, ei mene kymmentä vuotta, kun ryssä hyökkää. Samana iltana käveli kylän tyttöjä lottapuvut päällä, hän sanoi, että ei kauan naurata, sota siitä tulee. **Olin n. 10-vuotias ja sanoin, että minäkin käyn lotaksi. Hän sanoi: ”Et käy, jos miu silmä auk on”.** Ei ollut täyttä 10 vuotta, kun ryssä hyökkäsi. Äijä ei silloin elänyt, kun kävin lotaksi. (SKS KRA. Suku 21961. 1997)

Lottiin liityin sinä sunnuntaipäivänä, kun täytin 17 vuotta. 22.11.1936. Menin ilmoittautumaan naapurin tytön kanssa kyläosaston puheenjohtajalle. **Menin oma-aloitteisesti ja täynnä intoa. Kotona vähän esteltiin** ja sanottiin, jos sota syttyy, eikä sen syytyminen ole kaukana, mihin liemeen joudut. (KPT4/18/1980)

Vaikka sota ei ollut ajankohtainen, Karjalan rajanläheinen sijainti varmasti vaikutti sotapelkoihin. Lainauksessa on Toinin isänisän enne sodan syytymisestä kymmenen vuoden sisällä, mikä kävikin toteen. Kiellosta tai uhasta huolimatta lottaksi pääseminen houkutti nuorta Toinia. Toinin kerronnan perusteella lottiin liittymisen on ennen kaikkea merkinnyt itsensä kehittämistä ja itsensä kokemista tarpeelliseksi. Kuten aiemmin on noussut esiin, oli Toinissa lapsesta asti palanut halu itselliseen elämään historianopettajana ja vanhanapiikana. Kun ammattiin kouluttautuminen ei ollut mahdollista, avautui Lotta Svärdissä mahdollisuus kehittymiseen ja koulutukseen. Tiettyjä lottatoimia voitiin käyttää suorana tienä omaan ammattiin. Itsenäisestä työnteosta haaveileva Toini kirjoittaa:

Liityin Lotta-Svärd järjestöön 22.11.1936, samana päivänä täytin seitsemäntoista vuotta. Useammat **maalaiskodin tyttäret joutuivat muonitusjaostoon, niin minäkin. Mieleni paloi lääkintälottiin**, sain siirron ja pääsin piirikursseille Käkisalmeen 1939. Olin muuttanut Käkisalmeen 1937 mutta kuuluin edelleen Vpl. Pyhäjärven paikallisosastoon. Kertoessani kurssihaaveesta puheenjohtajalle, hän eväsi kurssin, rahaa ei ole vuoden lopussa, kaikki on annettu suojeluskunnalle: ”Ota siirto Käkisalmeen, sieltä saat kurssimaksut”. **Sanoin maksavani kurssimateriaalin itse, samoin hankkivani valkeat esiliinat kuusi kappaletta ja kaikki mitä kurssilla tarvitaan.** Viimein hän suostui maksamaan kurssimaksun. Minullehan

ei tarvinnut maksaa majoitusta ja muonitusta. Kurssi oli iltakurssi, sain käydä työni ohella. **Mikä innostus onkaan silloin ollut?** (LVP8/Vastaanottaja tuntematon/1/1982–1997)

Syksyllä aloitin lääkintälötiien iltakurssit. Yksi unelmani oli myös päästä Viipuriin **sotilassairaalaan jatkokurssille ja sen kautta sairaalaan työhön, jopa sairaanhoitajakouluun.** (SKS KRA. Sata 14042. 1991)

Lainauksista tulee esiin jotain, mitä muualla Toinin kerronnassa ei ole näkynyt: niiden perusteella yhtenä haaveena Toinilla oli myös sairaanhoitajan ammatti. Todennäköisesti tämä haave kuitenkin liittyy vain ajatuksiin toimesta lääkintälötissa. Yleisen liikekannallepanon alkaessa Toinin haaveet lääkintälötaksi kouluttautumisesta, kuin myös työt kauppaneitinä kuitenkin katkesivat äkisti. Samalla alkoi uusi elämänvaihe, Toini komennettiin viestilötaksi. Lötaksi lähteminen ja lottatehtävien aloittaminen toimivat eräänlaisena rajapyykkinä Toinin elämässä.

Lotta Svärd edusti Toinille mahdollisuutta toteuttaa isänmaallisuutta. Isänmaallisuus on ollut niin itsestään selvää, ettei sitä ole tarvinnut erikseen korostaa tai selitellä. Toini oli omaksunut lötan naisihanteekseen. Seuraavassa lainauksessa tulee koottuna esiin lähes kaikki ne merkitykset, jotka vaikuttivat Toinin järjestöön liittymiseen:

Olen miettinyt kysymystä, miten tulini liittyneeksi siihen, ehkä enemmän kuin mitään muuta kysymystä. En usko että annan väärän kuvan jos sanon, **rakkaus tähän maahan ja kansaan.** Ajatukset olin omaksunut koulussa ja aina ajattelin, **mitä minulta vaaditaan, sen olen valmis täyttämään. Kotonani vastustettiin liittymistäni** ja sanottiin lyöt takapuolesi sellaiseen vajaan, ettet vielä ymmärrä itsekkään mihin joudut sodan syttyessä. **Sellaiset puheet olivat kuin tulta tappuroille, intoa täynnä sanoin, silloinhan minua juuri tarvitaan.** Sain isältäni kirjallisen suostumuksen että saan liittyä. Tietysti liittymiseen vaikutti sekin, kun naapurin 2-3 vuotta vanhemmat tytöt olivat jo lottina. **Pidin lottia ihanteina, olivat kunnan tyttöjä,** Kasvaneet Suomelle suloksi, Isänmaalle iloksi, koko kansan kunniaksi. Luulisin, että minulla oli jonkinlainen **kaipuu kasvamiseen ja kehittymiseen,** uskoin saavani sitä lötissa, siellähän oli monenlaista harrastusta. Turha on myöskin uskotella, ettei olisi vaikuttanut se, että **kaikki mukavat pojat olivat Suojeluskunnassa.** Toiminta oli paljolti yhteistä, **muonitusta, illanviettoja, rekiretkiä ja pikkujouluja.** Oli sellainen tunne, ehkä vain itseni tekemä, että on **ensimmäisen luokan kansalainen jos kuuluu lottiin ja suojeluskuntaan.** (MV/34/39–40/1988)

Lainaus on mielenkiintoinen ja valaiseva. Lötissa oli mahdollisuus tuntea itsensä tarpeelliseksi, kasvaa kansalaisena ja toteuttaa isänmaallisuutta. Myös kunnollinen miespuolinen seura kiinnosti. Maaseudulla erilaiset yhdistykset ja järjestöt tarjosivat nuorille turvallista ajanvietettä. Niin Lotta Svärdkin tarjosi mahdollisuuden hauskaan ja turvalliseen toimintaan kodin ulkopuolella. Muuten rajoitettua elämänpiiriä oli mahdollista laajentaa yhdistyksen avulla. Ennustetun vihollisen rajapinnassa Karjalassa suojeluskuntien toiminta oli voimakasta.

Minä en muista että olisi koskaan lottia halveksittu, **minua ja työtäni ei ole koskaan elämäni aikana arvostettu samalla tavalla.** (MV/34/93–94/1988)

Lotta-Svärd yhdistykseen liityin 1936 ja olin lakkauttamiseen asti. Lotissa oli suurimpana joukkona **talontyttäret, opettajat, postineidit, keskusneidit**, useimmat lopettivat lotissa **mennessään naimisiin ja siirtyivät Marttoihin.** (-) Lottiin saivat liittyä kaikki **naispuoliset ja hyvämaineiset kansalaiset.** Ikäraja oli 17 vuotta. Johtokunta päätti valinnasta, siinä oli kolmen kuukauden **koeaika, käytöstä tarkkailtiin** ja joutui kolmen tytön ryhmään, erikoisesti ryhmänjohtajan tarkkailtavaksi. Uusille jäsenille annettiin jäsenkortti, se annettiin pienessä juhlatilaisuudessa, samalla sai lottien kymmenen kultaista ohjetta ja lottamerkin. Sitä ennen oli pitänyt suorittaa yhdistyksen säännöt. Suojeluskuntalaiset järjestivät pikkujoulun, sinne kutsuttiin lotat. Tunsin **olevani yksi rengas suuressa järjestössä. Odotin toimintaa ja sitä tosiaan Lottajärjestö tarjosi.** (-) Luulen että lotat olivat **arvostettu yhdistys.** (-) Haluan kirjoittaa tähän **Lottien kultaiset sanat**, ovat olleet usein **ohjeenani elämäni tiellä:** [Lottien kultaiset sanat] Vielä nytkin muistan näitä ohjeita, en ole yksin, vain yksi rengas suuressa ketjussa. Luulen, että paljolti on ollut **tuon ajan ansio, että olen tällainenkin ihminen kuin olen. Minulla oli hyvä poikaystävä, hän ei kuulunut suojeluskuntaan, joskus ajattelin ettei hän kuulunut samaan joukkoon.** Ajatukseni muuttuivat syksyllä-39, seisoiimme tanssien jälkeen kotikuuseni juurella, rajalta nousi ilmaan suuri tähystyspalo. Ensin mieleen tuli että se on kuu, kun selvisi mikä se oli, aloimme keskustella. **Ajattelimme samalla tavalla, rakastimme tätä maata, olimme valmiit sen puolesta kaikkeen.** Hänellä oli erilainen kasvuympäristö ja lähtökohdat. **Häpesin ajatuksiani hänestä.** Viikon kuluttua tuli lähtö rajalle. **Hän oli ollut hyvä sotilas, täytti tehtävänsä, vaikka ei ollutkaan Suojeluskunnassa,** kertoi enoni. (KPT4/17, 19, 29, 32/1980)

Suojeluskuntien poikatyö oli yhteydessä 1900-luvun alun porvarillisiin kasvatusihanteisiin: pojista tuli kasvattaa kurinalaisia, siveellisesti ja fyysisesti vahvoja, velvollisuudentuntoisia sekä urheilullisia mieskansalaisia. Valkoisen Suomen arvoja ja kristillis-siveellisiä ihanteita kannattavat suojeluskuntalaiset korostivat erityisesti isänmaallisuutta ja maanpuolustushenkeä. Suojeluskuntatoiminnassa pyrittiin urheilun avulla valmistamaan poikia isänmaallisiin maanpuolustustehtäviin. (Nevala 2002, 101–102; Vasara 1997, 528–562.) Vaikka Toinin perhe ei osallistunut aktiivisesti poliittiseen toimintaan, kannatti se silti suojeluskunnan oikeistolaisia ja maanpuolustushenkisiä arvoja. Lainauksista tulee esiin Toinin arvostus suojeluskuntatyötä ja suojeluskuntapoikia kohtaan. Toini näki lotat ja suojeluskuntapojat ensimmäisen luokan kansalaisina. Lauri ei kuulunut suojeluskuntapoiikkiin, mikä epäilytti Toinia aluksi.

Viimeisenä motiivina toimia lotissa näen lottatyön mahdollistaman erottautumisen evakoista. Toinin kerronnassa lottuus merkityksellistyy usein suhteessa evakouteen. Lottatyö Karjalassa kotiseudulla erotti Toinin evakoista. Kun muu perhe joutui lähtemään evakkoina muualle Suomeen, sai Toini jäädä puolustamaan omia peltoja ja metsiä. Evakkous edusti vahvaa toiseutta ja Toini on kirjoittanut usein,

kuinka evakkoja kartettiin ja ”kohdeltiin mustalaisina”. Lotta ei ollut varsinainen evakko vaan arvostettu isänmaan palvelija. Seuraava lainaus kertoo siitä, miten Toini koki muun perheen lähdön ja oman jäämisensä:

Pieni pysäkkihuone oli tupaten täynnä, lapset itkivät, **oli lohduton näky**. Äitini istui oman äitinsä vierellä ja alkoivat itkeä, **ko siut pittää jättää tän sova keskel. He eivät arvanneet miten onnellinen olin kun sain jäädä. Minulla oli työ, ei tarvinnut lähteä evakoksi**. Ehkä sitä on vaikea uskoa, mutta tunsin runoilijan sanoin: ”Täys onni on kun maataan saa, ees palvella hivenen verran”. (SKS KRA Evakko 002830-31. 1997)

Toini koki itsensä onnekaaksi, koska sai jäädä kotiin. Seuraavassa lainauksessa Toini kertoo tunteistaan, joita hän koki palatessaan lyhyeltä lomalta takaisin Karjalaan ja lottatöihin. Isänmaan palvelus ei ole ollut ainoa motivaatio paluuseen, vaan myös oman kotiseudun ja ystävien näkeminen, sekä lottatyön tekeminen.

Vaikeaa oli jättää perhettäni sinne, mutta mistään rahasta en olisi sinne jäänyt, **ikäväin työtäni. En ollut evakko**. (SKS KRA Evakko 002832. 1997)

Lainauksesta välittyvä tunne evakon kohtalosta ja huonosta asemasta. Toini koki mieluummin olevansa isänmaata palveleva lotta, kuin maanpakolainen. Lottatyö merkitsi siis myös mahdollisuutta kieltäytyä evakon osasta. Toinilla evakkous asettuu selkeästi toiseuden pelkoon ja marginaalisen aseman konkreettiseen kokemiseen. Evakoita ei aina kohdeltu ihmisten arvoisina ja Toini kirjoittanut jopa siitä, kuinka eräs isäntä yritti häikämyrkyttää taloonsa evakkoina tulleen Toinin perheen. Häikämyrkyttämisestä lisää luvussa 13. *Lomamatka Alavudelle*. Toinilla varsinainen evakkous alkoi vasta myöhemmin jatkosodan syttymisen jälkeen ja siitä kertoessaan Toini korostaa enemmänkin äitiytään kuin varsinaista evakkoutta.

6.6. Lähtö rintamalle

Kun Toini aloitti 6.10.1939 lääkintälottakurssin, oli hänellä toive päästä lääkintälotaksi ja ehkä jopa sairaanhoitajakouluun. Tulevaisuus oli vielä avoin ja mahdollisuuksia täynnä. Toistaiseksi Toini työskenteli edelleen Käkisalmissa kaupassa kauppaneitinä, mutta mielessä oli selvästi lisäkouluttautuminen. Ajatus tulevaisuudesta juuri lääkintälottana ei ollut aivan tuulesta temmattu: Toini vaikuttaa tekstiensä perusteella hyvin kunniahimoiselta naiselta ja sodan aikana erityisesti lääkintälottia arvostettiin (ks. esim. Korppi- Tommola 1990, 48). Toini on useassa kirjoituksessaan kertonut lääkintäkurssin äkillisestä keskeyttämisestä. Tapahtumasta on muodostunut Toinille yksi hänen elämänsä ratkaisevista käännekohtista ja näin ollen se näyttäytyy aina kertomisen arvoisena. Onkin tavallista, että muistelmissa juuri sodan syttymistä ja rintamalle lähtöä kuvataan elämän käännekohtina (Olsson 2005, 187). Toini muistaa kertoa, kuinka hälytyksen tullessa kurssilla käynnissä oleva rukous luettiin rauhalli-

sesti loppuun. Kaikkien tuli olla hillittyjä, vaikka monien suunnitelmat kariutuivat, eikä yksilöllä ollut juuri sananvaltaa.

Syksyllä 1939 aloitin lääkintälottien iltakurssit. Olimme kuunnelleet luentoja pitkän syksyä, kurssi alkoi lokakuun kuudentena päivänä. Olimme hiljentyneet alkurukoukseen, kun sk.lähetä tuli sisälle ja ilmoitti: Iv- ja viestilotilla hälytys. **Rukouksen pitäjä nosti kätensä, oli kuolemanhiljaisuus, hän rukoili rukouksen loppuun. Siihen päättyi kurssi. Siinä myös muuttuivat ja sammuiivat monet suunnitelmat. Tulevat tapahtumat eivät jättäneet meitä ketään vaille muutoksia.** (SKS KRA. KE 013731. 1983)

Lainauksesta tulee ilmi hetken jännittyneisyys: kaikki hiljentyivät, rukous kuunneltiin loppuun, eikä kaaosta päästetty vielä sisälle. Toini joutui lähtemään rukoushetken katkaissesta hälytyksestä seuraavana päivänä, seitsemäs lokakuuta Viipurin läänin Pyhäjärvelle Tiituan puhelinkeskukseen viestilotaksi. Muun muassa *Museoviraston omaelämäkerrassa* hän mainitsee, kuinka hänen aikuisuutensa alkoi 7.10.1939, päivänä jolloin lottakomennus alkoi. Toini ei osannut viestitehtäviä eikä ollut erityisen innostunut toimesta. Useassa kirjoituksessa hän korostaa sitä, kuinka keneltäkään ei kysytty mielipidettä. Määräys oli määräys, sinne mentiin minne käskettiin. Yksilö oli vain pieni osa sotakoneistoa.

Minut oli määrätty liikekannallepanon sattuessa **kotipitäjäni Tiituan puhelinkeskukseen. Se oli kylmä määräys. Ei minulta kukaan lupaa kysynyt. Käsky tuli aivan kuin miehillekin.** Lähdin 12.00 junalla, **en tuntenut pelkoa, enkä odottanut seikkailua. Minkäänlaista koulutusta en ollut keskuksenhoitoon saanut,** niin kuin ei kukaan meistä neljästä lotasta. Talonväki opetti, asuimme keskustalossa, kaksi tyttöä yhdessä sängyssä. (SKS KRA. Sata 14042. 1991)

En pelännyt, eikä tullut ajatus mieleen, lähtisinkö? (-) Juna lähti klo 12.00, paras työtoverini saattoi minut asemalle. **Oli loistavan kirkas syyspäivä, aseman suuret lehtipuut kylpivät auringossa ja väriloistossa.** Muistoissani on Käkisalmen asema samanlaisena kuin sinä päivänä. (-) **Ei minua askel painanut kun lähdin koulupolulleni niittyjen yli, en tuntenut mitään pelkoa. Ehkä mieli oli haikeana kun katsoin aukealta mäeltä kotikylään, järvi välkkyi sinisenä, näkyi muutamaa vaahtopäälto, pellonalus haka ei ollut koskaan näyttänyt niin loistavan väriseltä. Sellaisena näen vieläkin mielessäni sen näkymän. Päiväkirjaani olen illalla kirjoittanut: ”Mitäpä en tekisi tuon maiseman takia”.** (MV/34/45–46, 47/1988)

Toini kuvaa lähdön määräyksen ehdottomuutta ja sitä, kuinka naisten tuli toimia siinä missä miestenkin. Lähdöstä tulee hyvin sotilaallinen kuva ja lainauksista onkin luettavissa sankarillinen uhrimieli. *Lotta Svärd* -lehdessä oli ryhdytty syksystä 1939 alkaen luomaan kuvaa kriisiajan uhrautuvasta ja uskollisesta lotasta vetoamalla, että mikään uhri ei ollut liian raskas isänmaata puolustettaessa (Olsson 2005, 67). Nationalismiin liittyikin ajatus uhrautumisesta isänmaan puolesta. Laajalti viljelty voimistava myytti on myös ns. ”talvisodan henki”, jolla viitataan suomalaisten yhte-

näisyyteen ylivoimaiselta vaikuttavan vihollisen – Neuvostoliiton - edessä. Ennen talvisotaa oli vallinnut epävarmuus siitä, miten erityisesti työväestö suhtautuisi Neuvostoliittoa vastaan käytävään sotaan. (Kemppainen 2006, 229, 232.) Toini muistaa myös juna-asemaa ympäröivän luonnon kauneuden. Hän kertoo muistavansa Käkisalmen aseman muistoissaan juuri sellaisena, kuin se oli tuona päivänä: kauniina, värikkäänä ja heleänä. Kotiympäristön maisema herätti suuren rakkauden tunteen. Toini kuvaillee sellaista rauhallisuutta, jota voi olla jatkossa sodan keskellä vaikeaa kokea. Kaikki näyttää olevan vielä kauneimmillaan, eikä seuraavista kokemuksista ole tietoaakaan. Teuvo Laitila on väitöskirjassaan todennut vastaavanlaisen ilmiön luontokokemuksista Balkanilla taistelleilla suomalaissotilaille (Laitila 2003, 369–370). Luonnon kauneus ja puhtaus toimivat eräänlaisena viattomuuden rajana, joka sodassa tuhoutui. Toini mainitsee jälkimmäisessä lainauksessa myös päiväkirjansa, johon hän on purkanut tuntojaan. Hän ei mainitse kirjoittaneensa pelosta, kauhusta ja epä tietoisuudesta, ainoastaan omasta halustaan puolustaa kotiseutua ja Suomea. Luultavasti tällainen oman motivaation sekä valmiuden tunteminen ja kertominen on auttanut valmistautumaan tuleviin kuukausiin. Toisaalta se kuvaa uhrautuvaisuutta ja osittain myös pelon tunteiden tukahduttamista. Rintamalle lähdettiin arvokkaalla mielellä:

Lienenkö ollut ainoa nainen kun juna meitä johonkin vei. **Ei ollut liioiteltua, kun sanon:** kulkiessani koulutietä pienoista polkua edessäni syysruskassa loistava kotimäki ja siintävän sininen järvenselkä. Annoin lupauksen itselleni: **mitä tämä näkymä vaatineekin, sen olen valmis täyttämään.** (SKS KRA. Suku 21961. 1997)

Kaikissa lähtöä kuvaavissa lainauksissa Toini rakentaa itsestään kuvaa pelottomana lottana, joka lähtee komennukselle ja on valmis uhrautumaan isänmaalle siinä missä miehetkin. Hän ei etsi seikkailua, eikä epäröi taistella kotiseudun ja sen tarjoaman maiseman puolesta. Maisema ja kotiseutu ovat luoneet motiivia ja rohkeutta myös henkilökohtaiseen taisteluun. Kotiseudun kautta sota ei tunnu enää vain ulkopuoliselta, vaan siitä tulee omaa aluetta, jossa on mahdollisuus toimia isänmaan hyväksi.

Lottamuistelua tutkinut Kaija Heikkinen näkee naisten rintamalle lähdön sekä siellä työskentelyn naisia voimaannuttaneina asioina. Työ rintamalla on tarjonnut naisille onnistumisen kokemisia, ja heidän työpanostaan pidettiin tärkeänä. Naiset saivat uusia mahdollisuuksia ja velvollisuuksia liikkua, jolloin heidän elämänpiirinsä laajentui ja he saivat tilaisuuksia tutustua uusiin ihmisiin. Miesten tapaaminen oli helpompaa, vaikkakin kontrolloitua. Juuri lähtö rintamalle oli monelle naiselle yksi mieleenpainuneimmista asioista. Se oli jo fyysisenä tapahtumana tärkeä muisteltava. Rohkeutta vaativa matkustaminen saattoi itsessään olla vapauttava ja voimistava kokemus. Moni lotista matkusti ensimmäistä kertaa kotipaikkakuntansa ulkopuolelle. (Heikkinen 2012, 334, 339–340.) Toinille matka kuitenkin vei tuttuun kotipitäjään, tuttujen maisemien keskelle. Toinilla oli näin myös hyvin konkreettisesti mahdolli-

suus kokea puolustavansa omaa kotiseutuaan ja kotimaataan. Komennukselle lähtö on Toinin kerronnan perusteella häntä voimaannuttava ja hänen toiminnanmahdollisuuksiaan lisäävä tapahtuma, ei pakollinen, rajoittava tai pelottava kokemus.

6.7. Lottien arkea

Sota-ajan olot eivät olleet helpot. Ruokaa oli vähän, asumisolot ja hygieniat olivat puutteellisia. Kuitenkin kaikesta selvitettiin. Toinin kerronta arjestaan lottana ja lottien oloista edustaa ns. selviytymiskerrontaa. Kaikesta selvisi oikealla asenteella ja hyvillä taidoilla. Lottien oma terveydenhoito oli sodan aikana ontuvaa. Puolustusvoimissa ei ollut varauduttu naisten erityistarpeisiin, kuten naislääkäriin, tarvittavaan hygieniaan tai gynekologiaan. Rintaman läheisyydessä työskentelevien naisten henkisestä terveydestä ei huolehdittu senkään vertaa kuin miesten. (Isaksson 1988, 142–143.) Vuonna 1944 arvioitiin, että komennuksella olevista lotista sairastui 14 % (Kataja 1986, 299). Luku on kuitenkin hyvin todennäköisesti todellisuutta alhaisempi. Toini ei käsittele omaelämäkerroissa sota-ajan sairastumisiaan, mutta olojen alkeellisuutta, epähygieenisyyttä, nälkää ja kuukautisten loppumista hän kuvaa usein. Erityisesti ulkohuoneessa käymisestä on jäänyt vahvoja muistoja:

Olen ollut komennuksella ja kotirintamalla ja pidän **komennusaikaa monin verroin vaikeampana**. Lähes aina **ei ollut tilaisuutta edes naaman pesuun**. Toinen tuli vuoroon ja toinen lähti. Ruokolahdella taloon oli majoitettu parhaaseen aikaan 40 miestä ja **oli ainoastaan yksi käymälä**. **Iltapäivällä ei uskaltanut juoda, kuka olisi yöllä uskaltanut mennä pimeään käymälään**. Menin kerran pimeässä keskuksen käymälään, talon akkunasta tuli valoa, **näin pitkän miehen makaavan käymälässä**. Naapuritalon kapteeni oli humalassa eksynyt sinne. Sielläkin aloimme käydä tyttöjen kanssa yhdessä. Keskusnurkka oli myös pakkasella niin kylmä, että **monasti olivat varpaat valkoisina työvuoron jälkeen**. **Paljon tuli kärsittyä vilua ja nälkää, mutta jos sama tulisi eteen ja olisin nuori, tekisin samoin**. (MV/34/98/1988)

Humalastaan sammunut kapteeni makaa käymälässä. Kuva on miltei surkuhupaisa, mutta ilmaisee millaisiin oloihin sotilaat ja lotat joutuivat. Vaikka olot olivat epämuکavat, oli kaikki Toinin mielestä kärsimyksen arvoista. Talvisodan henki antoi voimaa ja samaan oltaisiin valmiita uudelleen. Rintamalla päivittäiset terveydenhoidolliset tottumukset rajoittuivat lähinnä kasvojen pesuun. Lotat eivät mielellään menneet valittamaan vaivojaan sotilaslääkärille, erityisesti gynekologiset vaivat jäivät usein kokonaan hoitamatta. Myös väsymys ja psyykkiset oireet vaivasivat. (Lukkari-nen 1981, 218.) Kuten seuraavasta lainauksesta käy ilmi, Toinilta jäivät kuukautiset pois liian alhaisen ravintotason vuoksi yli vuodeksi. Tämä oli hyvin tavallista, mutta samalla myös vaiettua ruumiin reagointia. Jos apua ei haettu lääkäriltä, niin ei vai-voista toisten lottienkaan kanssa ollut tapana puhua. Kaikki oli pidettävä sisällään ja sivuutettava:

Minulta loppuivat kuukautiset heti komennukselle mentyäni ja olivat poissa yli vuoden. **En ymmärtänyt olla huolissani**, eikä sellaisista asioista puhuttu kenenkään kanssa. Samaa on myöhemmin kertonut toinen lotta. (MV/34/81–82/1988)

Talvisodan aikana olin Lottakomennuksella, **eikä ollut kuukautisia lähes puoleen vuoteen. Samoin kertoi samanikäinen ystävättäreni, ei me sitä surtu, eikä kiinnitetty huomiota.** Hän oli lihonut kovasti, minulla ei ollut mitään vaivoja. Hormoneista emme mitään tienneet. (-) **Monasti olen miettinyt lottakomennusaikoja. Ei voinut missään peseytyä,** korsussa olemme miesten kanssa yöt ja päivät. Pari kolme kertaa kävin saunassa talvisodan aikana, **hygienenisyys oli kaukana.** Läheisessä ystäväpiirissäni on kolme komennuksella ollutta tyttöä (nyt yli 60v.), he avioituivat, **eivätkä saaneet lapsia. He eivät olleet mitään Rintalan tai Linnan kuvaamia joka paikan muonittajia. Olisiko poikkeuksellinen elämä ja huonot pesumahdollisuudet olleet lapsettomuuden syy? Siinäkin olisi tutkimusaihe, kohta on liian myöhäistä.** (SKS KRA. Forstadius, Anukka. 327–328. 1982)

Toinia on jäänyt vaivaamaan ystävien lapsettomuus. Lea Tuiremo on haastatteluai-
neistoon (vastaajia 71) perustuvassa tutkimuksessa pohtinut sodan vaikutuksia sota-
toimialueilla toimineiden naisten terveydentilaan. Vastaajista lähes 90 % arvelee, että
rintamalla olo heikensi heidän fyysistä terveyttään ja 14 % arvioi sen heikentäneen
myös psyykkistä terveyttä. (Tuiremo 1992, 71.) Toini lähettää kirjoituksessaan vies-
tin/kehotuksen tutkijoille: sodan ajan olojen aiheuttaman lapsettomuuden syytä olisi
syytä tutkia. Lainauksessa Toini kommentoi jälleen kirjailijoiden tuottamia lottaku-
vauksia. Tällä hän viittaa todennäköisesti siihen, ettei lapsettomuuden syynä ollut
siveettömyys ja sukupuolitaudit. Enemminkin Toini kertoo tietämättömistä, viatto-
mista ja kokemattomista lotista, jotka eivät osanneet pelästyä kuukautisten poisjään-
tiä. Myös tarpeilla käyminen oli komennuksen aikana vaikeaa:

Ensin majoituimme kahdeksan lottaa samaan huoneeseen. Työvuoromme olivat
neljä tuntia kerrallaan. Siinä oli sopeutumista herkkäunisilla. Taloon oli majoitettu
30–40 miestä ja **yksi ainoa ulkokäymälä. Sai siinä kärsiä monenlaista tuskaa!**
(SKS KRA. Sata 14045. 1991)

Menin 1941 miniäksi maalaistaloon. Tulivat kaikki työt tutuiksi: halonteko, hevos-
työ, komennus ja lapsien saaminen: niitä tuli kahden vuoden välein. **Minulta on
monasti kysytty: kumpi on vaikeampaa komennus vai kotityöt?** Pellolla sai juos-
ta pensaen juurelle, milloin tunsu tarvetta, **komennuspaikalla saattoi olla samassa
majapaikassa 50 miestä ja vain yksi ulkokuone.** Ainakaan pimeän aikaan ei sinne
menty. **Kainoja me maalaislotat myös olimme:** ei sitä voinut miehille näyttää, että
ulkokuoneessakin kävimme. **Enemmän näin kotirintamanaisissa miehenkipeitä
kuin lotissa.** (SKS KRA. Sota-aika 2923. 2001)

Jälkimmäisessä lainauksessa Toini vertailee miniän asemaa lottien asemaan. Ver-
tailussa indikaattorina on tarpeilla käyminen. Pellolla tämä oli yksinkertaisempaa,
kuin usean kymmenen miehen keskuudessa. On ymmärrettävää, että sota-aikanakin
mieleen jäävät ensisijaisesti henkilökohtaiset tuskat ja ongelmat. Tarpeilla käymisen

ongelma oli hyvin sukupuolittunutta. Lainauksessa Toini yhdistää kainouden, maalaisuuden ja naiseuden toisiinsa. Miehillä ei sopinut näyttää naisen tarpeita. Niiden ilmaiseminen tai näkyväksi tekeminen olisi ylittänyt siveellisyiden rajat. Lainauksen viimeisessä lauseessa Toini tulee paljastaneeksi koko asetelman: siveä ja piilotteleva nainen ei ole myöskään seksuaalimoraaliltaan epäilyttävä. Jälleen kerronnasta on luettavissa lottien siveellisyiden puolustus ja eron teko, tällä kertaa lottien ja kotirintaman naisten välillä.

Komennuksella ei säästyty myöskään nälältä tai vilulta. Jatkosodan aikana Suomessa ei ollut varauduttu pitkittyneeseen sotatilaan, mikä vaikutti ruuan saantiin. Monissa lottamuistelmissa ruuan puutetta ja nälkää on muisteltu jälkikäteen humoristisin sävyin. Ruokaan eli muonaan on liittynyt paljon tarinoita ja kaskunomaisia juttuja. (Heikkinen 2012, 92–93.) Huumorin lisäksi mielikuvitus oli yksi selviytymiskeino. Toini on usein kirjoittanut lottaystävästään Helmistä, jonka kanssa hän unelmoi kodista ja ravinnosta. Lotat maalaavat vuorotellen toistensa eteen kuvat paremmasta ja helpommasta arjesta.

Ajat olivat epävarmat. **Toisena kuukautena luvattiin palkkaa ja toisena otettiin pois.** Oma joukko-osastomme muutti Sulkavalle, **sain pienen ruokarahen, mutta ei enää ruoka-annoksia.** Taas otettiin keskuksen toinen lotta ja saimme maalaistalosta vain toisen maitoannoksen ja piti luovuttaa molempien maitokortit. Silloin **ei ollut pelkoa liikapainosta.** Monena iltana muistelimme kotoisia ruokapöytiä, tai täysiiä maitoämpäreitä. Lottatoverini osasi **piirtää eteeni kuvan vuoksen saaresta missä lehmät aamulla odottivat lypsäjiään. Yhdessä itkettiin ja naurettiin. Silloin elettiin päivä kerrallansa.** (SKS KRA. Sata 14045. 1991)

Meitä oli enää kaksi siirtolotaa keskuksessa, jouduimme muuttamaan pienempään huoneeseen ja **näimme nälkää.** Ruokapula oli Vuoksenlaaksossa kova, saimme taas muonarahen, mutta emme saaneet aina edes korttiannoksia. Naapuritalosta saimme puolet maitoannoksesta mutta piti luovuttaa täydet kortit. Tämä kaverini tuli uskollisesti lauantai-iltoina, oli vaihtanut maalaistalosta Lemiltä tupakan ruokaa. **Ruoaan laitomme pystyuunissa, vietimme lattialla istuen ja syöden todellisia juhlahetkiä!** Jonkin aikaa olimme aivan vieraan joukko-osaston muonavahvuudessa. Kapteeni kävi meillä joskus iltaa istumassa ja kysyi milloin me syöimme. Nauroimme, emme koskaan, toinen lotta vielä sanoi: **”Kun on leipää vähempi, niin on unta viljemmälti”.** Meillä oli **säästöissä muonatupakoita, pahimpaan nälkäämme aloimme polttaa.** Olin työssä kun tämä **kapteeni soitti huoltopäällikölle ja ilmoitti meidät muonavahvuuteen. Luulen että tämä kapteeni pelasti meidät sairastumiselta.** (MV/34/87–88/1988)

Lainauksista välittyy kuva sitkeistä lotista, joiden yhteispeli, huumori ja sarkasmi kukkivat suuressakin nälässä. Sota-ajan muistelussa lottien keskinäisiä välejä kuvataan usein lojaaleiksi. Ystävyyttä on muokannut yhdessä koettujen vaikeuksien sietäminen ja voittaminen. Mukavinta on ollut istua iltaa yhdessä, juoda korviketta, syödä herkkuja joita on mahdollisesti saatu hankittua. (Heikkinen 2012, 143–144.)

Asunto-olosuhteet olivat riippuvaisia kenttälotan suorittamista tehtävistä. Toini kuvaa olonsuhteita yleensä hyvin ahtaiksi. Erityisesti Ruokolahdessa oli tiukkaa. Seuraava lainaus on jo myönteisempi. Toveruus Tyyne-lotan kanssa on merkinnyt paljon.

Nukuimme jalat vastatusten, täysissä pukeissa. Kamalinta oli nukkua rintaliivit päällä, muotihan suosi tiukkoja liivejä. **Olimme nuoria mutta ei ole pienintäkään ikävää muistoa noilta ajoilta. Ei kukaan koskaan näpillään koskettanut tai mitään ehdottanut.** (-) Meillä oli kaverini kanssa oikein venyvä huvilasänky, toinen pisti aluslakanan ja toinen päällyslakanan. Matkalla käkisalmelainen tuttavani oli antanut kuormasta kaatuneen kaverin huovan, **elämä alkoi hymyillä kun pääsi sellaiselle vuoteelle. Kukaan ei tiedä miten monet naurut siinä sängyssä tuli naurettua niinä kolmena kuukautena mitkä Tyyne-lotan kanssa yhdessä nukuimme.** Siinä piti kääntyäkin aina samanaikaisesti. (-) **Tuntui hienolta vuoron päätyttyä mennä asunnolle, kaivaa repusta puhdas yöpaita ja puksahtaa Tyyne-viereen.** (MV/34/50, 81–82/1988)

Lainauksista tulee esiin lottien keskenään kokema sisarellisuus ja rakkaus. Jälleen mainitaan myös miesten kunniallisuus, kukaan ei Toinin mukaan koskaan ahdistellut. Kaikki sotaolojen kuvaamiset ovat pohjasävyltään ymmärtäväisen myönteisiä. Naisten yhteisen tukemisen ja miesten kunniallisen käytöksen avulla on selvitty niin nälästä, ahtaudesta kuin moraalirikkeistäänkin. Kuitenkaan henkilökohtaisimmista, mutta kaikille naisille yhteisistä ruumiillisista asioista, kuten kuukautisten katoamisesta ei keskusteltu. Toisaalta aiheesta vaikeneminen oli ajanmukaista, mutta luultavasti myös tarve ja vaatimus sopeutua miehiseen ilmapiiriin vaativat hiljenemistä.

Sota-oloissa ei voinut välttää peloilta ja kauhuilta. Toini ei näistä tunteista kuitenkaan kerro, vaikka viestilottien toimipaikat sijaitsivat yleensä vaarallisimmilla ilmapommituksille alttiilla alueilla. Lukkarisen mukaan erityisesti Viipurin piirissä Kannaksella pommitusuhka oli koko ajan olemassa (Lukkarinen 1981, 154). Sodista muistellessa pelon kertominen on ollut yleisemminkin yksi torjutuista ja sivuutetuista aiheista. Kerronta on ennemminkin selviytymiskerrontaa, jota ei väritetä omilla kauhunkokemuksilla. (Peltonen 1993, 389.) Seuraava lainaus kuvaa olojen vaarallisuutta ja lottien tuntemaa pelkoa. Kuitenkin myös siitä välittyy ironinen näkemys ainaisesta käytännöllisyydestä kauhun keskellä:

Samalla matkalla hiihimme aukealla jäällä, lentokone sukelsi pilvistä. Me iskimme maahan, meillä olivat lumipuvut, mutta mustat tervatut sukset loistivat varmasti ylös. **Lottatoverini oli käytännöllinen ja sanoi: ”Paa jalat sorjast, tulloo sorja ruumis.”** Kone meni menojaan, **meiltä laukesi jännitys ja aloimme nauraa, taisi olla aivan hysteeristä.** Kohta oli jäällä valtava määrä lentolehtisiä, ehkä kone oli pudottanut. Mannerheim kahlasi veressä pitkävartisine saappaineen, Tanner puristeli käsiä nauravaisena lehtisen toisessa nurkassa. **Emme ottaneet käsiimme** vaan suksisauvan kärjessä pidimme ja luimme, siinä luki jotain Mannerheimilaiset, Tannerilaiset verihurtat tappavat teidät. Suomen proletaarit liittykää meihin. Oli jotain muutakin, mutta en enää muista. (MV/34/64–65/1988)

Toini ei tarkemmin kuvaa pelkoa tai kauhua, jota lotat ovat varmasti tunteneet ennen hysteeristä purkautumista. Paremmin hän muistaa ystävän kommentin ruumiin asennosta. Lainauksesta tulee esiin myös sotapropagandassa esiintyvä poliittinen vastakkainasettelu ja se, miten lotat sijoittuivat tähän asetelmaan: vastustettavaan vasemmistopropagandaa sisältämiin lehtisiin ei lainauksen mukaan edes koskettu käsin vaan ainoastaan suksisauvoin.

6.8. Tomera, kunniallinen ja itsenäinen Karjalan lotta

Vaikka sota-ajan muistelussa lottakuvaukset ovat usein hyvin siloteltuja, ovat ne Toinin kerronnassa silti moninaisia. Toisaalta ne edustavat tomeraa karjalaista lottaa, josta on vastusta miehille ja sodalle. Toisaalta esiin nousee myös hauraampi ja puolustuskyvyttömämpi lotta. Vaikka lotta on Toinille naiskansalaisuuden ideaali ja sukupuolisuuden moraalivartija, ei se ole ollut mitenkään yhtenäinen kategoria.

Yksi Toinin tuottamista lottakuvista representoi sanavalmista ja tomeraa karjalais-ta naista. Toini kertoo usein eräästä tapauksesta, jossa hänestä tehtiin huonomaineinen lotta. Toinilla kävi keskuksessa tuttuja karjalaisia viestimiehiä vieraina. Vierailupäivän iltana pohjalainen viestimies tuli keskukseseen alushousut jalassaan ja kysyi:

”Miten monta heilaa saa Karjalassa olla työllä?” Olimme ymmällä. Hän jatkoi: **”Toinilla on käynyt niin monta tapaamassa, että jos Pohjanmaalla olisi noin paljon heiloja, olisi huonomaineinen!”** Nauroin silloin vieläkin, tilanne oli niin hassu! Nyt vanhoin ja topakoin lotta puuttui asiaan ja sanoi tähän tapaan: ”Ensinnäkin **Karjalan mies** ei tule aluspökyisillään huoneeseen missä on naisia, **vielä vähemmän missä on lottia**. Teitä olemme koko syksyn passanneet, tulette valmiiseen pöytään, muuta kuin makaatte. Nyt tämä loppuu! Soitan aamulla viestikomentajallenne ja sanon miten vahditte meidän vieraitamme ja sanotte syövän teidän muonianne. **Me emme kysele teidän vaimojanne eikä nämä Karjalan miehet kuulu teille.**” **Puhe oli tomera. Mies alkoi änkyttää:** ”Tuntuu vaan ihmeeltä, ei kannata komentajalle soittaa.” (SKS KRA. Sota-aika 2929. 2001)

Lainauksessa pohjalainen mies pyrkii kaitsemaan lottia, mutta lotista vanhin löytää tilanteeseen osuvat sanat ja hallitsee tilanteen. Heikkinen on tutkimuksessaan huomannut, kuinka naiset eivät olleet vihjailua tai seksuaalista häirintää kohtaan pelkästään passiivisia vaan he olivat kehittäneet erilaisia reagoitintapoja. Usein asian käsittely lankesi vanhemmalle, johtavalle ”pomolotalle”. (Heikkinen 2012, 133–34.) Seuraavassa lainauksessa annetaan miehille edelleen takaisin. Nyt vastassa on Toini itse. Hän hiihtää aamuhämärissä Noitermaan kylään hakemaan halkopinoon isänsä piilottamaa pakettia. Kylä ei olekaan autio ja Toini nähdään. Aluksi häntä luullaan desantiksi⁶², mistä alkaa kuulustelu.

⁶² Desantti on laskuvarjosotilas, jonka tehtävänä on vakoilla vihollista. Suomen sodissa 1939–1944 monet Neuvostoliiton desantit olivat Suomesta lähtöisin olevia rajapitäjien asukkaita. (Haapanen 2012, 9.)

Otin paketin, se piti avata, luulivat kai salaisiksi papereiksi tai pommiksi. Pake-
tissa oli alusvaatteita. Hölmistyneenä käskivät mennä naapuritaloon, siellä oli
monta upseeria. Lihava majuri tai ratsumestari istui pöydän takana ja alkoi kuu-
lustella. Kuka olen mistä tulen, milloin lähdin työpaikastani, missä ovat lupalappu-
ni, tunnussana ja vaikka mitä. **Seisoin koko ajan, ei minua pelottanut, suututti**
sitä enemmän. Tässä kamarissa olivat kauniit kattomaalaukset, kysyi ”milloin ne
on tehnyt ja kuka”. En tietänyt. Eikös **paksumaha taas tivahtanut:** ”Pitäähän tei-
dän tietää jos väitätte naapurista olevanne.” Ja taas kysyi monta askelta on talojen
välillä. **Sanoin vihaisesti: ”Pienempänä otettiin monin verroin isompia askelia**
kuin isompana.” Nuoria upseereita kävi naurattamaan, tunsin olevani voiton
päällä. Ratsumestari vielä jyrähti, teillä ei ole papereita, tämä on vakava juttu,
olemme soittaneet Noitermaan keskuskeskseen, siellä tunnetaan teidät, saatte poistua.
Lienenkö hätäpäissäni vetänyt kättä päähän, kohtelu oli niin sotilaallinen. Lai-
toin paketin tai alusvaatteet hiihtotakkini sisälle, **survaisin suuttuneena sukset**
liikkeelle. (MV/34/114–117/1988)

Toini kuvailee kuulustelijan ironisesti lihavaksi paksumahaksi. Hän korostaa, ettei häntä pelottanut, lähinnä suututti. Toini kertoo omasta nokkeluudestaan, joka huvittaa myös nuorempia upseereita. Toini asettelee kirjoituksessaan vastakkain nokkelan nuoruuden ja ylitärkeän vallan. Lainauksen lopussa Toini muistelee tehneensä kunniaa miehille lähtiessään tuvasta. Myös tämä lisää kuvauksen ironiaa. Sotilaallinen maskuliinisuus säröilee kauttaaltaan.

Toinilla esiintyy usein kirjoituksissaan vastakkaisasettelu karjalaisuus vs. pohjalaisuus/keskisuomalaisuus. Karjalaiset tytöt ovat kunniallisia ja kainoja, mutta samalla myös itsenäisiä ja tarpeen vaatiessa topakoita. Pohjanmaalaiset ja keskisuomalaiset, niin lotat kuin sotilaatkin ovat vuorostaan luonnoltaan ”heikompiä”. Seuraavassa lainauksessa Toini kuvaa Karjalan tyttöjen suhdetta muualta tulleisiin poikiin. Jos joku lotta ”hakshti” vieraaseen reserviläiseen, saattoi olla kyse työstä, jolla ei ollut aiempaa kokemusta seurustelusta:

Reserviläisiä tuli talot ja riihet täyteen. Keskustaloon tuli **Keski-Suomen poikia.** **Tuuri sanoi Karjalan tyttöjen heti olleen valmiita seurusteluun. Minä näin asiat ympärilläni toisin. Pojat olivat kyllä hanakoita romanseihin ja tietysti niitä tulikin.** Emme tehneet omien viestipoikien kanssa edes sinun kauppoja ennen kuin ehdottivat. He olivat **Etelä-Pohjanmaan poikia ja pitivät meitä ylpeinä.** Olemme pa joskus myöhemmin nauraneet että **reserviläisistä sai kaverin sellainen tyttö, kenellä ei koskaan ollut aikaisemmin ollut poikakaveria.** Avioliittojakin syntyi reserviläisten kanssa. (SKS KRA. Sata 14042. 1991)

Toini kyseenalaistaa Antti Tuurin esittämää kuvaa karjalaisesta naisesta. Hän kääntää Tuurin rakentaman asetelman ylösalaisin, pojat – erityisesti ulkopaikkakuntalaiset – olivat seurankipeitä, karjalaiset tytöt eivät. Toini asettaakin useassa kirjoituksessaan miehiin liittyvät negatiiviset määreet ei-karjalaisiin sotilaihin. Menettäessään oman synnyinseutunsa, kokivat karjalaiset suuremman menetyksen kuin muut suomalai-

set. Toinin tekstit tuottavat karjalaisista kuvaa arvokkaana, moraaliltaan kunniallisena ja sotilaallisena kansana. Toini kuvaa välillä myös ei-karjalaisia lottia töykeiksi ja ennakkoluuloisiksi.

Kylään oli tehty korsukanttiini, mitä hoitivat **Etelä-Pohjanmaan lotat**. Heillä oli vähän työvoimaa, kävin vanhemmalta lotalta kysymässä kihloissa olevalle sisarelleni työpaikkaa. **Hän oli hyvin töykeä** ja sanoi lähettävänsä tiedon huomenna puhelinasioita hoitavan kersantin mukana. Poika oli mahdoton suupaltti ja nauroi katketakseen tuodessaan viestiä: ”**Minä en karjalaisia tahdo, eivät osaa muuta kuin hymyillä ja riiaata.**” (MV/34/74/1988)

Ilmeisesti ennakkoluuloja on ollut siis molemmin puolin. Karjalaisiin naisiin on liitetty miellyttämisen halu ja miehenkipeys, jolloin hovit olisivat olleet tärkeämpiä kuin työnteko. Toini on vuorostaan liittänyt nämä piirteet ei-karjalaisiin naisiin. Naisen paheet ja puutteet ovat kuvaavasti molemmin puolin olleet siis huvittelu tai vastakkaisen sukupuolen kanssa viihtyminen. Myös ei-karjalaiset miehet kyseenalaistavat karjalaisten naisten käytöksen.

Heti alkuun **viestimiehet yrittivät iskeä** ja sanoivat miten kauan pitää tuntea Karjalassa tyttö, ennen kuin ehdottaa sinuiksi, teimme sinunkaupat. **He olivat kateellisia tai mustasukkaisia kun Karjalan pojat tulivat meitä tervehtimään ja valvoivat moraaliamme!** (MV/34/52/1988)

Sotilaiden omiin lottiin kohdistama valvonta ilmeni esimerkiksi leimaamalla muita lottia huonomaineisiksi (Näre 2008, 359). Toini mainitseekin kuinka omat Karjalan pojat kontrolloivat heidän moraaliaan. Ajankohdan ja tilanteen huomioon ottaen tämä ei ole kummallista, mutta varmasti lotat ovat tunteneet ärtymystä tätä huolehtimista kohtaan. On mielenkiintoista, kuinka Toini rakentaa ja ylläpitää sodan-aikana ja yhä edelleen esiintyviä heimorajoja juuri muistellessaan lotta-aikaa. Toini vertaa kerronnassa usein Pohjanmaan poikia Karjalan hyväkäyttöksiisiin poikiin. Poikanimitys tuo kerrontaan toveruuden ja sisaruuden sävyjä karjalaisia kohtaan: siinä on nuoruutta ilmaiseva konnotaatio, jossa korostuu samanikäisyys kertojan kanssa (Heikkinen 2012, 47).

6.9. Hauras tyttö huolenpidon ja kontrollin kohteena

Rintamalla oleminen jäsenyi usein symbolisesti kodin ja perhe-elämän rakenteiden pohjalle. ”Rintamaperhe” oli sotilaiden, lottien ja muiden rintamatoimijoiden sijaisperhe, jossa jokaisella oli omat roolinsa. Sotilaat ja lotat olivat veljiä ja sisaria, vanhemmat lotat äitejä ja vanhemmat sotilaat isä. Nuoret lotat asetettiin usein lapsen/tytön rooliin. Lotat saattoivat myös itse tytötellä itseään. (Heikkinen 2012, 41–42.) Vaikka Toini kirjoittaakin usein vahvasta, työteliästä ja itsenäisestä lotasta, muodostuu tekstien perusteella myös toisenlainen lotta: heikko, hauras ja puolustuskyvytön tyttö, joka tarvitsee isällistä suojelua.

Puhelinkeskus oli naapurikylässä. Työhön en ollut saanut koulutusta, eikä kukaan toisista lotistakaan. Meitä oli neljä lottaa. Talonväki opasti. **Se oli parhain komennuspaikka, jonka nuori ihminen voi saada.** Isäntä sanoi meille: ”**Lapset, lapset, pitää tehdä niin kuin eläisi tuhat vuotta, mutta olla valmis lähtemään huomenna.** **Miten usein hänen neuvoansa tarvittiinkaan.** Miehet, jotka tulivat kanssamme, olivat Etelä-Pohjanmaalta. Heistä hän sanoi, että ”**käyvät ympäri kuin kiljuvat jalopeurat, etsien kenet saivat niellä. Olet nuori, odotat paljon elämältä, muistan rukoilla puolestasi**”. Lieneekö rukous kannattanut, sillä pojat muuttuivat kavereiksi. Samaa voin sanoa kaikista tapaamistani pojista. **Tottahan hauskaa pidettiin, mutta pohjasävy oli: ole omalles vaan sinä uskollinen. Ei ollut moraalissamme näpille näpättämistä.** (SKS KRA. Suku 21962. 1997)

Toni identifioi itsensä nuoreksi ihmiseksi joka tarvitsee neuvoja vanhemmalta isännältä. Pohjanmaan pojat kuvataan arvaamattomiksi vieraiksi, joita vastaan oli syytä varautua. Sodan poikkeusoloissa perinteiset sukupuolta ja seksuaalisuutta koskevat normit olivat koetuksella. Näin ollen myös kontrolli ja holhoaminen kasvoivat. Lainauksessa seksuaalinen kontrolli kohdistuu pääasiassa naisen ruumiiseen. Miehet ovat kuin ”kiljuvia jalopeuroja”, joiden voi olla jopa mahdotonta kontrolloida halujaan ja tekojaan. Nainen on lainauksen perusteella myös passiivinen objekti, jonka tulee saada isällistä varjelua ja hoivaa. Toinin ilmaisu ”pojat muuttuivat kuitenkin kavereiksi” kuvaa sitä, miten miehiä olisivat hallinneet luonnonvoimat, mutta nämä luonnonvoimat pystyttiin kesyttämään. Lainauksen lopussa Toini antaa naisellekin hieman mahdollisuutta aktiivisuuteen, hauskaa pidettiin säädyllisyyden merkeissä ja omien poikien/oman rakkaan kanssa. Seuraavassa lainauksessa isännän varoitus esitetään sävyiltään voimakkaampana ja siinä Toini työtellee itseään kirjaimellisesti:

Isäntä sanoi, että ”**nuo miehet ovat kuin kiljuvat jalopeurat teidän lottien ympärillä. Pelkään teidän puolestanne, erikoisesti sinun, olet joukon nuorin ja näkee miten maailma on sinulle rakas.** Minä rukoilen teidän puolestanne, erityisesti sinun. **Nauti nuoruudestasi, nauti oikein, tästä kaikesta Jumala kutsuu sinut tuomiolle.**” **Tietäneekö kukaan, mikä voima ja ehkä pelko oli nuorelle villille tytölle tuollainen keskustelu.** (MV/34/61/1988)

Rintamaperheen isiksi miellettiin vanhemmat miehet. Näitä olivat mm. upseerit, jotka olivat jo asemansa puolesta auktoriteettisia. Vaikka seksuaalinen häirintä on sota-ajan muistelmassa hiljennettyä aluetta, on miesten käytöstä koettu tarpeelliseksi kehua. Sotilaiden lottia suojelevaa hyvää käytöstä vakuutellaan monin esimerkein siitä, miten pelastajamies tulee tytön avuksi. (Heikkinen 2012, 45–50.) Lainauksessa isäntä esittäytyy eräänlaisena isänä, pelastajana, joka antaa luvan nauttia nuoruudesta. Huolehtimalla hän tekee naisista avuttomia tyttöjä ja samalla myös hyvin potentiaalisia uhreja. Tällaisten lausuntojen kuuleminen on luultavasti ollut hyvin tavallista, eikä ole herättänyt närkästystä. Toinikaan ei pohdi sen syvemmin isännän motiiveja lausua huolensa kyseisellä tavalla. Hän toteaa ainoastaan pelon heränneen. Samalla Toini tulee kutsuneeksi itseään tytöksi, kuitenkin villiksi sellaiseksi. Lapseksi iden-

tifioitumista ja lapsellisuutta on tulkittu eri aspekteista käsin. Toisaalta lapsen roolin ottamista voidaan pitää strategisena valintana ristiriitaisessa tilanteessa, jossa osa suomalaisista vastusti naisten rintamalle menoa. Lapseksi identifioituminen saattoi suojata ja vähentää henkilön vastuuta tapahtumista, sekä tukea lottien viattomuutta. Lotat eivät itse kantaneet vastuuta rintamalla olostaan. Toisaalta lapsellisuus korosti epäseksuaalisuutta ja tietämättömyyttä sukupuoliasioissa, mikä saattoi toimia selviytymisstrategiana. (Heikkinen 2012, 44.) Tulkitseen Toinin kerronnassa olevan kyse jälkimmäisestä.

On arveltu, että miesten seksuaalisuus saattoi sota-aikana kanavoitua huomaavaisuudeksi ja huolehtimiseksi (Haavio-Mannila 1993, 30). Miehillä ja myös naisilla itselleen on ollut ongelma nähdä naiset itseään hallitsevina sukupuolisina olentoina. Kunniallisuudesta varjeleminen on muotoutunut miesten tehtäväksi. Näin nainen on lähinnä mahdollinen sukupuolisten halujen uhri, ei itsenäinen toimija.

Kerran tansseissa oli talvisodan evl. kuka oli pyrkinyt viereeni sodan alkaessa. En uskonut että edes muistaa minut, tarttui seurantaloon eteisessä käsikoukkuuni ja **sanoi itse saattavansa minut, ”tämä tyttö ei saa joutua huonoille teille.”** Keskuksenhoitaja oli hämmästynyt kun menin keskukseen ev.luutnantin käsipuolella. Heille tulivat pitkät keskustelut ihmisten irrallisuudesta. **Hän pyysi rouvan pitämään minusta huolta kuin omasta tyttärestä.** ”Tämä onpi Kannaksen lotta, yhdessä olemme talvisodan kestäneet.” (MV/34/94/1988)

Lainauksessa reperiäntoittuu sodanaikainen suojeluskuntaperhe ja käsitys naisten heikkoudesta ja vaarasta joutua huonoille teille ilman kunniallisen miehen huolehtimista ja ohjailua. On mielenkiintoista huomata, kuinka vahvassa tällainen naisia suojeleva ilmapiiri on sodan aikana ollut. Omaan itsellisyyttään korostuva Toini ei tule esiin näissä sankari-kuvauksissa. Tietysti vaaroja on oikeasti ollut ja toisaalta myös turvattomuuden tunne oli kaikilla yhteinen. Suojeleminen näyttäytyy kontrollina naisia, mutta myös miehiä kohtaan. Luultavasti pelottavampaa olivat huhut ja leimaantuminen, kuin varsinainen kanssakäyminen miesten kanssa. Kun miesten petomaisuuden mahdollisuus lausutaan julki, ei se ole enää piiloteltua. Sen ollessa esillä, on siihen ollut helpompaa sekä suhtautua että puuttua.

6.10. Vapaa-aika - miesten ja naisten väliset suhteet

Vuorotyöhön sijoittuneille lotille jäi jonkin verran vapaa-aikaa. Vapaa-aikana urheiltiin, etupäässä hiihrettiin, tehtiin käsitöitä ja näyteltiin. Lukeminen oli yksi suosituimmista ajanvietteistä. Kentälottien keskuudessa kiersikin keskusjohtokunnan lähettämiä kirjastolaatikoita, jotka sisälsivät koti- ja ulkomaalaista ajanvietekirjallisuutta. (Lukkarinen 1981, 218–219.) Seurustelu miesten kanssa oli myös osa rintamaelämää (Korppi-Tommola 1990, 53). Lottatyö toi mukanaan mahdollisuuden tutustua vastakkaiseen sukupuoleen. Haavio-Mannilan mukaan sota-aikana kriisi-

tilanteen tuova yhteinen ahdinko ja järkyttävä elämätilanne tekivät ihmisistä välitömämpiä ja tutustumisesta helpompaa. Tutustumismahdollisuuksia syntyi esimerkiksi kenttäsaaraloissa, koulutustilaisuuksissa, lottakanttiineissa ja yhteisissä majoittumistiloissa. Tutustuminen ei rajoittunut vain eri sukupuolten välille, myös eri yhteiskuntaluokat ja kansalaisuudet (saksalaiset, inkeriläiset) kohtasivat. Sota-aikana kirjeenvaihto oli vilkasta. Siihen ryhdyttiin niin tuttujen kuin tuntemattomienkin kanssa. (Haavio-Mannila 1993, 282, 290.)

Miesten ja naisten välisiä suhteita säätelivät sodan aikana sekä ympäristö että itse ja toverikuri. Sota-ajan muisteluissa korostetaan sitä, kuinka sukupuolisuhteita tai naisten ahdistelua ei esiintynyt. Miehet suhtautuivat pikemminkin kunnioittavasti ja veljellisesti naiseen, eikä ahdistelua ainakaan myönnetty. Sukupuolten välistä seurustelua kuvattiin viattomaksi yhdessäoloksi. Sota-ajan muistelussa korostettaankin usein naisten ja miesten välisten seurustelun ”tervehenkisyyttä” (Heikkinen 2012, 147). Seuraavassa lainauksessa Toini kertoo leikkimielisistä treffeistä, jotka hän vietti pojan kanssa.

Hän sanoi olevansa alik. Aaltonen ja minä lotta Laine. Ei ollut pojalla alikersantin natsoja, mutta oli tosi hauska päivä. Laskimme suksilla mäkeä koko päivän, hän teki vielä hyppyreitä. **Ei haitannut menoa, vaikka lottapuvun helmat hulmusivat, ei ollut hiihtoasuja. Voi miten viattomia olivatkaan ilot.** (MV/34/51/1988)

Lainauksessa kaksi ”lasta” leikkivät viattomia leikkejä. Viattomuuden korostaminen viittaa jälleen siihen puolustautumisen tarpeeseen, jota naiset ovat kokeneet mm. miespuolisia sotakirjailijoita vastaan asettuessaan. Viattomuus ei korostuisi, jos se koettaisiin itsestään selvänä asiana. Lainaus on lajissaan harvinainen: Toini ei usein kuvaa vapaa-ajan viettotapojaan, vaikka mainitsee sellaisia silloin tällöin olleen. Seuraavassa lainauksessa Toini kertoo eräästä vänrikistä, josta Toinia on kiusoiteltu jo aiemmin.

Vänrikki tuli aamulla hoitamaan puhelinjuttuja, päivä kirkastui, koneet alkoivat lennellä eikä hän päässyt pois, kun vasta illansuussa. **Istuimme kahden suuressa tuvassa koko päivän**, hän saattoi sanoa, osaa olla kirkasta, minä vastasin, niin on. Saatoin tunnin kuluttua sanoa, nyt tulee paljon koneita, hän taas, niin tulee. Minulla oli neulominen, **silmukat putoilivat en viitsinyt purkaa. Mieleni teki mennä vettä juomaan, ei ollut rohkeutta kävellä lattian poikki.** Kersantilla, jota sanottiin konitohtoriksi oli seuraavana aamuna hauskaa, jo oli meidän vänrikki onnessa läpäällään kun sai olla Toini-lotan kanssa koko päivän. **Tuntuu ihmeeltä että kaksikymmentävuotiaanakin on oltu noin ujoja?** (MV/34/75/1988)

Ilmassa on jännittyneisyyttä, eikä kumpikaan uskalla ilmaista itseään. Oliko ilmassa ihastusta vai onko ujous pelkästään käyttäytymisnormeja mukailevaa ja niistä johdettavaa? Lainauksesta tulee jälleen ilmi kirjoitetun identiteetin moninaisuus ja liikkuvuus. Välillä niin topakaksi itsensä kuvaavasta Toinista on nyt esillä ujompi ja häm-

mentyneempi puoli. Seuraava lainaus tuo hieman piristävää säröä viattomuuteen. Poikkeuksellisesti Toini kirjoittaa odottaneensa hieman romantiikkaa.

Noitermaan kylän poikia tuli meitä tapaamaan tammikuussa, siinä oli tyttöjä ja poikia. Aunen poikaystävä ja yksi poika minua varten. **Lähdimme heitä saattamaan, olin tuntenut tämän pojan elämän ikäni, tanssittu ja oltu paljon yhdessä. Odotin vähän erotessa romantiikkaa, eikös tämä poika sanonut: ”Katsos Toini tätä avaraa maisemaa, kyllä siinä moni iivana kuolee ennen kuin on tämän aukean ylittänyt. On Luoja antanut pahan naapurin, mutta hyvän puolustusmaaston.” Osattiin olla hyviä kavereita ja se oli paljon tuollaisissa ankeissa oloissa, hän lisäsi vielä: ”Tämän maiseman ja teidän lottien takia ei veri vuoda turhaan.”** (MV/34/66–67/1988)

Lainaus tuo esiin inhimillisen kaipuun toisen ihmisen lähelle. Erityisesti sotatilassa, kaukana omasta rakkaasta, voi pieni romanttinen hetki toisen kanssa antaa paljon voimia. Vaikka Toini ei mainitse mitä hän romantiikalla tarkoittaa, niin muiden kirjoitusten perusteella uskon hänen viittaavan halaamiseen ja suukoihin.

Toini on kirjoittanut myös sota-ajan tansseista. Tanssiin suhtauduttiin sota-aikana ristiriitaisin näkemyksin. Talvisodan aikana tanssi oli ollut epäsoveliaista ja kiellettyä. Jotkut halusivat noudattaa kieltoa, mutta käytännössä tansseja järjestettiin. Tanssikielto oli tullut voimaan heti talvisodan sytyttyä ja se kesti osittain aina vuoteen 1948 saakka. Sota-aikaa pidettiin sopimattomana ajankohtana hauskanpitoon ja talvisodan aikana tanssikieltoa ei vielä tarvinnut perustella kovin tarkkaan. Tanssimisesta saattoi seurata jopa vankeusrangaistus. Jatkosodan aikana alkoi kuitenkin kuulua vastääniä. Jatkuvan uhrimielen ylläpitäminen ei ollut enää niin itsestään selvää. Nurkkatansseja järjestettiin ja monille tanssi sekä huoleton yhdessäolo merkitsivät pitkittyneen jatkosodan melskeissä henkeä ja elämää. Tanssikieltoa kierrettiin esimerkiksi erilaisten tanssikurssien kautta. Oli suotavampaa tanssia omassa, tutussa porukassa, mikä mahdollisti sääntöjen ja ilmapiirin sopimisen. (Pesola 1996, 107–109; Pesola 2003, 309–312; Kemppainen 2006, 239; Heikkinen 2012, 156.)

Jo ennen sotaa tanssi oli ollut tärkeää ja antoisaa Toinille. Toini on kuvannut tanssimista yhdeksi rakkaimmista harrastuksistaan. Sota-aikana tanssimisen intoa tuli hillitä, koska erityisesti lotille tanssiminen ja ilakoiminen eivät olleet soveliaista. Toini päätti kuitenkin eräänä päivänä rikkoo sääntöjä.

Toukokuussa alkoivat pitää tansseja Immolan seurantalolla. **Ensimmäisiin en mennyt, toisiin menin, lottiemme suureksi kauhuksi, uhkasivat jopa järjestöstä erottamisella, mononi olivat miltei hajonneet, sain viestivarastolta norjalaisten myötätuntolahjana ruskeat kaunoluistelukengät, ne olivat keväiset tanssikenkäni. Ei se menoa haitannut, mutta ei ollut tanssiessa sitä iloa mitä oli kotona Karjalassa. Saattajaa en ottanut koskaan, vaikka kävin lähes kaikki tanssit. Toisetkin lotat alkoivat käydä tanssimassa, vaikka olivat minulle sanoneet ettei se ole moraalialla, voin vaikka sankarihaudoilla tanssia.** (MV/34/86–87/1988)

Muut lotat moralisoivat Toinin käytöstä, vaikka lähtivät lopulta itsekkin mukaan. Toini vertaa sota-ajan tansseja Karjalassa tanssittuihin tansseihin. Mikään ei vedä vertoja Karjalan iloilille. Toisaalta Toini ei varmaankaan edes myöntäisi tanssin sota-aikana tuomaa tyydytystä. Hän kävi kaikissa tansseissa, eikä välittänyt moraalipuheista. Ehkä tämä sitkeys kertookin enemmän tanssin todellisista merkityksistä ja tarpeellisuudesta Toinille. Hän kuvaa lainauksessa itseään omatoimisena ja itsenäisenä naisena. Hän astuu lotalle määrättyjen rajojen ylitse, eikä ehkä ole enää ideaalilotta, mutta on varmasti ”kokonaisempi” yksilö kuunnellessaan omaa ääntään. Miesten ja naisten väliset suhteet olivat tärkeitä ja antoivat sotaoloissa paljon voimaa. Vaikka Toini seurusteli vakituisesti, ilmaisee hän kokeneensa miesten seuran mielekkääksi. Lainauksen loppukommentti on mielenkiintoinen: ”voin vaikka sankarihaudoilla tanssia”. En tulkitse lausetta kirjaimellisesti: Toini tuskin olisi tanssinut sankarihaudoilla. Lause saattaa pikemminkin kytkeytyä ajan tanssinvastustajien väitteeseen siitä, että tanssi olisi muun muassa häirinnyt sankarivainajia ja heidän omaisiaan (Pesonen 2003, 310–312).

Sota-ajan muistelmissa suurin osa naisista kehuu miesten suhtautumista naisiin kunnioittavaksi, asialliseksi ja auttavaiseksi. Samoin naiset korostavat sitä, kuinka naisten ja miesten väliset suhteet pysyivät kunniallisuuden rajoissa, vaikka mahdollisuuksia muuhun olisi koko ajan ollut. Kirjoituksissa mm. torjutaan ajatus yhteismajoittautumisen johtamisesta sukupuolisuhteisiin, naiset olivat pidättyväisiä ja suhteet miehiin eivät olleet löyhiä tai riettaita. (Haavio-Mannila 1993, 283–292.) Monet lotta-aikoja muistelleet naiset ovatkin painottaneet sitä, kuinka miesten lähentely-yritykset olivat hyvin harvinaisia, ikään kuin sodan aikana olisi ollut erityisen hyvä sukupuolirauha. Kuitenkin sota-ajan sukupuolimoraali oli pikemminkin jännitteinen: toisaalta ihanteena oli ehdoton pidättyvyys, mutta toisaalta sodan luomat poikkeusolot houkuttivat luopumaan normien noudattamisesta (Näre 2008, 336–338).

Kaija Heikkinen on huomannut, kuinka naiset ovat pitkälti vaienneet sota-aikana tapahtuneesta seksuaalisesta häirinnästä. Häirintää kuitenkin esiintyi, samoin joi-takin harvoja kertomuksia siitä. Kerronnassa esiintyy ristiriitaa: samassa muistelussa saattaa olla runsaasti kunnollisen suomalaisen sotilaan esittelyä sekä puolustelua ja silti myös esimerkkejä suomalaisten sotilaiden tekemästä häirinnästä. Usein kerrotaan siitä, miten alkoholin käyttö lisäsi häirintää ja erityisesti juhlapäivät ovat olleet ristiriitapesäkkeitä. (Heikkinen 2012, 129–130.)

Sota-aika merkitsi monelle etääntymistä omasta kumppanista. Naisten ollessa kotirintamalla ja miesten taistelurintamalla rintamalotista muodostui monen miehen toiveiden kohde. Toini kuvaa joissakin kirjoituksissaan omia tai ystävänsä kokemuksia miesten ahdistelusta. Osa ahdisteluista on sijoittunut lapsuuteen, mutta suurin osa sota-aikaan. Kuvaavimmat esimerkit löytyvät *Sota-ajan nainen* -kirjoituksesta. Ensimmäinen lainaus on kuitenkin SKS:n jouluperinnekeruuseen lähetetystä vastauksesta. Lotat ovat juuri saunoneet:

Eikös yksi alikessu, **kihloissa oleva vanha mies** ainakin 30 vuotta, tuli luokseni, **hippasi poskeani** ja sanoi naisen iho on kauneimmillaan 2 tuntia saunan jälkeen, kyllä lotta on kaunis. **Se oli tosi inhottava hetki, kaukana joulutunnelmasta. Tuollainen oli sen ajan nuori lotta.** (SKS KRA. Joulukuu 1989)

Toini ei koe miehen kommenttia ja tekoa kohteliaisuutena, vaan ei-hyväksyttävänä rajanylityksenä. Alikersantti kohtelee Toinia, ja sitä kautta myös muita lottia, ikään kuin sotilaiden yhteisenä omaisuutena ja objektina. Mies arvioi naisen ulkonäköä, erityisesti ihoa, joka on vieraan ja yksityisen rajapintana herkkää aluetta. Miehen teko tuntuu alentavalta ja pilaa yhteisen joulutunnelman. Toisaalta miehen lausumaa kohtaan on vaikeaa ääneen puolustautua. Vaikka rivien välistä onkin selkeästi luettavissa eri sukupuolten välisten valtarakennelmien vaikutus, niin aina voi sanoa miehen kommentin olleen kohteliaisuus. Sitä vastaan on vaikeaa asettua. Lainauksen viimeisessä lauseessa kiteytyy ajan (vuosisadan alkupuolisko, sota-aika), iän (nuori, kokematon, arka) ja toimen (lotta, kunniallisuus) yhteen kietoutuminen, jonka Toini antaa ikään kuin selitykseksi reaktiolleen. Yhtä lailla tämä kietoutuma on selitys ja motiivi miehen toiminnalle. Seuraavassa lainauksessa ahdistelu lausutaan julki selvemmin ja näin Toinin on mahdollisuus myös puuttua asiaan ja ilmaista tunteitaan:

Silloin ihmiset elivät kuin viimeistä aikaa. Monet itkut ja draamat siinä sai välitellä. Seuraa olisi ollut, yhtä mittaa sotilaat olivat kurkkimassa silmiin: ”Anna mä katson silmiin sun, onko siel kuva mun”, ja **nuoret vänrikit kukkona tunkiolla.** Tiedän varmasti että **porukkamme tytöt olivat kunnan ihmisiä, heillä olivat vakituiset heilat Karjalan pojat. Minä en tiennyt mitä elämältä odotin, en ainakaan avioliittoa. Viatonta flirttiä kyllä harrastin.** (-) Pohjanmaan poika tuli jäähyväisille, kävelimme rantakoivikossa, katsoimme tähtiä ja puhuimme Koivusta ja tähdestä. **Käkisalmelaiset kauppiaan pojatkin** kävivät minua hyvästelemässä. **Ajelimme ystäväni miehen kanssa** kaunista metsätietä, ihailimme luonnon kauneutta ja **vähän halailimme**, eikös tämä alkanut puhua **kauniin tarinamme kauniista päätöksestä.** En ensin uskonut korviani mitä hän tarkoitti. Tien laidassa oli propsikasa, kävin siihen istumaan ja itkemään ja sanoin hänelle: **”Kuinka sinä voit puhua noin, turvattomalle, kodittomalle ihmiselle”.** Hän sanoi ettei kodittomuudella ole mitään tekemistä ja **katsoi minua totisesti ihailen**, ja sanoi minulle: **”Etkö sinä koskaan ole ollut, osaako se poika (tarkoitti tätä miestäni) koskaan sinua tarpeeksi arvostaa. Tietääkö hän minkä arvoinen tyttö sinä olet?”** Vieläkin hän sanoi erotessa: **”Liikkeessämme on aina sinulle työpaikka”**, sovimme ettei hän kerro tästä vaimollensa mutta minä puhun pojalleni. **Tämä oli minun kaudein kokemukseni.** (MV/34/85–86/1988)

Nyt lähestyjänä on ystävä, kauppiaan (Toinin entisen työnantajan) poika, jolla on vaimo ja joka tietää Toinin seurustelevan vakituisesti. Kaikki voisi tapahtua salassa ja hiljaisuudessa, yhteinen tarina saisi näin ”arvoisensa” lopun. Voiko asiaa enää toisaalta enempää kaunistella ja samalla enempää vähätellä? Yhteinen salainen rakaudenhetki olisi kaunis päätös, mutta samalla kaukana toisen kunnioittamisesta ja

turvaamisesta. Asia järkyttää Toinia. Hän uskaltaa näyttää ja ilmaista sanoin turvatomuuden ja kauhun tunteensa. Lainauksessa Toini vetää rajan sukupuoliyhteyden kohdalle: vaikka suukot ja halailu olisivat sallittuja, menee pidemmälle viety läheisyys liian pitkälle. Miehen raja on ainakin hetkellisesti löysempi⁶³.

Vielä pelottavammalta tuntuva kokemus liittyy kuitenkin erääseen viipurilaiseen vänriikkiin. Mies oli tuttu ainoastaan puhelimen välityksellä. Toini kertoi tapauksesta myös hänen ja minun ensimmäisellä kohtaamiskerralla. Seuraava lainaus on poimittu *Sota-ajan nainen* -kirjoituksesta:

Olin lörpötellyt, puhunut mukavia ja vakavia erään viipurilaisen vänriikin kanssa. Hän oli kanssani saman ikäinen. Emme olleet koskaan tavanneet, **sanoin minulla olevan lapsuuden ystäväni kersantti poikakaverina**, enkä enää halua uusia. Hän ei uskonut mitä näen kersantissa, kun vänrikki on saatavilla. **Olin sanonut meneväni lauantaina kihloihin, hän ei uskonut.** Soitti maanantaina, keskuksenhoitaja sanoi: ”Ei kannata soittaa Toini on kihloissa”. Olin juuri tulossa keskuksen, hän odotti langalla. Ei uskonut, koputin uutukaisella sormuksella kuuloketta. **Sanoi tulevansa katsomaan, matkaa oli n. 30-40km.** Menimme asunnolle työtoverini kanssa, kohta oli pihalla pitkä suikkalakkinen vänrikki ja samalla huoneessamme. Sanoin heti: ”Uot sie Ville, tulit sie minnuu onnittelemaa ja ojensin käteni”. Hän ei onnitellut, mutta pyysi nähdä kaiveruksen, katsoi sen, kannukset vain kilahtivat ja oli ulkona. Luulin asian jäävän siihen, olin illalla keskuksessa käymässä, **sotilas tulee sisälle ja sanoi ”vänrikki Jantunen pyytää lotta Vesikkoa ulos.”** Sanoin **ettei minulla ole hänelle asiaa, tulkoon sisälle.** Poika tuli toisen kerran ja sanoi että **vänrikki Jantunen käskee teidän tulla ulos, sanoin etten ole hänen käskettävissään.** Poika tulee kolmannen kerran ja sanoo, **minun on saatava teidät ulos.** Seisoin lattialla, katsoimme toisiamme, yks kaks **hän tempaa minut syliinsä ja alkaa kantaa.** Hädässä osaa puolustautua, tartuin läheiseen korituoliin, kaikki kolme naista hyökkäsivät syliini. **Pelkäsimme kamalasti, kohta tuli vänrikki ja sanoi haluavansa puhua kanssani. Hän oli portailla, välissämme tuulikaappi, toisella kädellä pidin sängynreunasta.** Keskuksenhoitajalla oli ollut koko ajan töpseli läheisen komppanjan numerossa. **Vihdoin vänrikki lähti,** keskuksenhoitaja pisti oven hakaan ja sanoi Tänä iltana ei kukaan mene ovesta ulos, nukutte täällä. Hän oli seurannut autoa, olivat pysäyttäneet vähän matkan päähän. Parkkivalot olivat näkyneet aamupuolelle yötä. **En olisi uskonut että jää vartioon, mitä olisi tapahtunut jos olisin mennyt tai ollut yksin asunnolla? Olihan niissä puheluissa flirttiä, ehkä hän luuli että teen kersantillani hänet mustasukkaiseksi. Luulen että hän oli illalla jonkin verran viinaksissa.** (MV/34/91-93/1988)

Sodan on katsottu saaneen aikaan uudenlaista välittömyyttä, jonka kautta sukupuolten välinen tutustuminen oli sekä helpompaa että sallitumpaa (Haavio-Mannila 1993, 282). Toini kertoo ”lörpötellessä mukavia” ja flirttailleensa vieraan vänriikin kanssa, mutta kertoessaan kihlautumisestaan vänriikin suhtautuminen häneen muuttuu. On poikkeuksellista, että Toini selittää viinalla ja hänen flirttailullaan olleen osuutta

⁶³ Sukupuolten välisen tuttavuuden rajoista sota-aikana ks. esim. Haavio-Mannila 1993, 304.

miehen käytökseen. Mutta minkäänlainen flirtti ei oikeuta siihen, mihin mies ryhtyi. Miehet eivät sota-aikana aina välttämättä käsittäneet, että naisten oli oikeus valita seuransa (Haavio-Mannila 1993, 299). Tavatessamme Toini pohti sitä, mitä kaikkea pahempaa olisi voinut tapahtua, jos hän olisi lähtenyt liian aikaisin yksin asunnolle. Haavio-Mannilan mukaan sota-aikaa muistelevat naiset kirjoittavat usein siitä, kuinka mies suhtautui naiseen sen mukaan, miten nainen käyttäytyi. Miesten hävytön käyttäytyminen on siis seurausta naisen toiminnasta. (Haavio-Mannila 1993, 296.) Eli metsä vastaa niin kuin sinne huudetaan. Todennäköisesti useat naiset sa-laavat ja jättävät kirjoittamatta miesten ahdisteluista. Seuraavassa lainauksessa Toini kertoo kesällä 1944 kokemastaan ahdistelusta. Hän oli junamatkalla kaksi ja puoli vuotiaan Tuulan kanssa Myllymäeltä Orimattilaan.

Vastapäätä istui herra, päällä miljoonamiehen puku, komeat kellonperät hyvin syöneen vatsan päällä, hohtava valkoinen paita, solmiossa ja turpeissa sormissa taisi olla timantteja. Herra alkoi ensin puhella Tuulan kanssa ja kysellä matkaani. Kerroin eronneeni Pieksämäellä miehestäni ja jatkavani Lahteen mistä aamulla lähtee Orimattilaan juna. Hän oli sanonut jo aiemmin Tuulalle matkustavansa Helsinkiin ja iloinnut matkaseurasta. **Hän alkoi puhua Lahden vaikeista majoitusoloista ja onko minulla yöpaikkaa.** Vaihdoimme Kouvolassa Helsingin junaan, **hän oli kohtelias ja avulias. Kuultuaan ettei minulla ollut yöpaikkaa, mies kertoi että hän saa Kauppahotellista huoneen jos haluan käyttää sitä, hän voi soittaa asemalta.** Olin asiasta kovasti kiitollinen ja kysyin miten voin palkita tuollaisen ystävällisyyden. **Ukko katsoa tiiraili minua silmiin ja nauroi kihersi, en vielääkään ymmärtänyt mikä oli takana.** Lahdessa hän meni soittamaan ja tuli kohta takaisin, kertoen että Kauppahotellista sai huoneen, mistähän saisimme taksin ja tarttui käteeni. **Mies sanoi ettei hänellä ole mitään kiirettä Helsinkiin. Sanoin etten aio vieraan miehen kanssa lähteä hotelliin. Ukko käveli perästäni junan lähtöön asti ja sanoi viimeiseksi, miltäs ensi yö tuntuu kun et saa miestä. Nyt sinutteli, koko ajan puhui kauniista rouvasta. Huh! Mikä kokemus!** Yöpaikkaa emme löytäneet, kävelimme kadulla. Lapsi väsyi ja huusi äiti kannan, menimme puiston penkille, kohta oli joku mies vierellä. Kerran meni ohi nainen, Tuula huusi suoraa huutoa, nainen kääntyi vihaisena minuun päin ja sanoi: **Kaikkea näkee, tuollaisetkin hankkivat lapsia ja ovat yöllä kadulla. Mittani alkoi olla täysi,** kun kantelin tyttöä ja matkatavaroitani, samassa näin poliisin, hän neuvoi siirtoväen majapaikkaan. Sinne sai nukkuvan lapsen lattialle, itse en uskaltanut nukkua, oli pari tuntia junan lähtöön aikaa. (MV/34/32/1988)

Sota-aikana ei ollut epätavallista naisten joutuminen juuri nimenomaan junamatkoillaan miesten ahdistelemiksi. Matkustamista onkin määritelty siirtymätilaksi, joka saattaa herättää haluja normaalista käyttäytymisestä poikkeamiseen. Häirintä saattoi alkaa myös seurasta kieltäytymisen jälkeen. (Näre 2008, 369—370.) Lainauksessa Toini kuvaa kohtaamansa miehen rikkaaksi, lihavaksi ja irstaaksi. Lainaus rakentaa käsitystä siitä, kuinka kunniallisuutta ja hyvää käytöstä ei voi rahalla ostaa. Kerronnallaan Toini tulee tuottaneeksi paitsi sukupuolieroa myös luokkarajoja. Vaikka hän

itse on köyhä ja kattoa vailla, on hänellä moraalit kunnossa toisin kuin rikkaalla miehellä. Kieltäytyessään miehen tarjouksesta joutuu hän miehen ivan ja vieraan naisen halveksivan moitteen kohteeksi. Käytettävissä olevaksi naiseksi ja irtolaiseksi leimaaminen tuntuu loukkaavalta. Toinin kokemuksen mukaan häntä ei nähty ahdingossa olevana naisena vaan huonona ja vastuuttomana äitinä. Toini on kirjoittanut usein siitä, miten sota toi mukanaan turvattomuuden tunnetta:

Reserviläisiä tuli ja meni. **Pieniltä romansseiltakaan emme välttyneet. Kirjeenvaihto alkoi paisua. Monet tanssikaverini soittivat ja tapailimme. Toivottomuutta ei ollut, mutta jonkinlaista turvattomuutta tunsin.** Olen elämässäni yrittänyt aina olla rehellinen. Toisen sanoessa tässä on tuntelevyni numero, sinä olet ainoani, etsi minua ja kaipaa minua, oli hirveä sana, en tunne noin, en voi luvata, enkä näyttää että olet ainoani, olet ollut hyvä kaveri ja kaipaan kuin **kaveria. Olisiko tuo kaveri koskaan sanonut noin, jos ei olisi ollut synkkää ja sateista YH-sykyä? Tuollaisissa tunnoissa tein tiliä kun täytin 20 vuotta.** (SKS KRA. KE 013731. 1983)

Lähes joka kohdassa Toinin kerronnassa, missä turvattomuus merkityksellistyy, nivoutuu se yhteen yksinäisyyden tunteen kanssa. Turvattomuus ei niinkään tunnu liittyvän selkeään kuoleman- tai menettämisenpelkoon, vaan epä tietoisuuteen tulevaisuudesta. Toini ei edelleenkään kerro tunteneensa varsinaisesti mitään pelkoa. Toisaalta turvattomuus on hyväksyttävä selitys toimiin, jotka saattavat tuntua oikeilta, mutta jotka koetaan moraalisesti arveluttaviksi.

Kerron vielä tapauksen miten **turvattomuus oli suuri ja miten kaipasi läheisyyttä. Ystäväni mies, kauppiaan poika** oli lepäämässä lähellä keskustamme. (-) Hän sai muutaman tunnin loman, istuimme iltaa, puhelimme omaisistamme ja **lähdin häntä saattamaan hoitava hanki ympärillä. Oli hiljaista rintamalla, ei edes Tiltun ääni kuulunut, niin kuin joskus tällaisena yönä. Autius ja tyhjyys joka puolella. Huomaamatta halasimme, oli vain kaksi ihmistä suuressa epävarmuudessa. Varmasti emme kumpikaan sitä olleet suunnitelleet.** Olimme kaksi vuotta olleet joka päivä samassa työssä, **hän oli työnantaja** ja sanoi aina neiti Vesikko, **ei koskaan sinutellut.** Huomasimme ensimmäiseksi illalla sinuttelevamme, nauraa iskimme kättä sinuttelun merkiksi. **Tästä tuli pieni romanssi.** He olivat taas joulun lepäämässä, aaton vietimme yhdessä. (-) **Tietysti minulla oli paha omatunto, mutta oliko tuo niin, että paha palveli hyviä tarkoituksia.** (MV/34/56-57/1988)

Mielenkiintoista on se että kyseessä on mitä todennäköisimmin jo aiemmassa lainauksessa (sivulla 163) esiin tullut kauppiaan poika. Aiemmassa lainauksessa, joka on poimittu samasta kirjoituksesta kuin edellinen, Toini kammoksuu pojan lähentely-yritystä ja ehdotuksia. Nyt hän yhdistää tämän toisen tapahtuman kuitenkin turvattomuuden tunteeseen ja haluan tuntea ystävä lähellä. Toini puolustelee tapahtumaa suunnittele mattomuudella ja pitkällä tuntemisajalla. Hän ei kommentoi, mitä tarkoittaa pienellä romanssilla. todennäköisesti edellisen kaltaista kerrontaa olisi enemmän, jos naisten ei tarvitsisi puolustella omaa käytöstään. Nyt lainaus tuo virkistävää säröä. Se ei noudata tarkkoja konventioita siitä, mistä kannattaa kertoa ja mistä vaieta.

6.11. Yhteenveto

Toinin lottakokemuksien ja niistä kertomisen taustalla ovat selkeästi vaikuttaneet niin sotaa edeltävät kuin sodan aikaiset naiskansalaisuuden mallit. Sotaa ennen naiskansalaista edustivat muun muassa kotitalouteen rajattu perheenemäntä sekä naisjärjestöissä toimiva järjestönainen. Toini kuitenkin vastusti ajatuksia emännyydestä ja avioliitosta. Ajanmukainen perhekeskeisyys pääsi esille myös lottatyössä, missä perhettä edusti koko yhteiskunta, ja lotan äitiys toteutui ns. yhteiskunnallisena äitiytenä. Koulun jälkeen Toini jatkoikin kansalaisuuden toteuttamistaan Lotta Svärdissä.

Sota-ajalta on tyytely kolme naiskansalaisuuden ideaalimallia: tulevaa sukupolvea tuottava, kasvattava ja hoivaava äitkansalainen, vahva työläinen ja maanpuolustukselle omistautunut lotta. Toinikin vastasi sota-ajan sosiaaliseen tilaukseen: hän edusti sekä lottaa että myöhemmin äitkansalaista. Toinin kerronnan perusteella lotissa tiivistyi koko sota-ajan ihannenainen: lotan tuli olla neuvokas, uhrautuva ja ahkera työntekijä. Lottia valvoi tiukka järjestökuri. ”Oikean lotan” muodosti ulko kuori, työssä osaaminen sekä lottahenki. Toinin teksteissä oikeaan lottakansalaisuuteen on liitettävissä myös maalaisuus ja kainous. Tärkeintä oli kuitenkin siveellisyys. Miehet kunnioittivat ja kohtelivat lottia heidän arvonsa mukaisesti. Jos jotain lottaa kohdeltiin huonosti, ajateltiin että syy saattoi olla naisessa itsessään. Kaikki lotat eivät olleetkaan ”oikeita lottia”. Vääränlainen lotta oli siveetön, epäluotettava tai moraaliltaan epäilyttävä. Toini arvostelee tai kommentoi lottien käytöstä kerronnassaan vain muutaman kerran. Silloin hän erottaa itsensä moraaliltaan arveluttavista lotista iän, asuinpaikan ja lottakokemuksen kautta. Lottakuria rikkovista lotista jää Toinin kerronnassa hyvin pintapuolinen ja ohut kuva.

Vaikka lottia tarvittiin rintamalla, ei sotarintamaa silti aina nähty naisten maailmana. Lotat kokivatkin muita naisryhmiä tarpeellisemmaksi selittää sekä lottuuttaan että rintamalle lähtönsä syitä. Tärkeimpänä selityksenä vedottiin omaan isänmaallisuuteen. Rintama tarjosi myös vaihtelua, jännitystä ja seikkailua, mutta rintamalla olevien miesten mainitseminen houkuttimeksi oli tabu. Toinin nimeää monia motiiveja siihen, miksi hän halusi toimia lottana. Lottana oli mahdollisuus tuntea itsensä tarpeelliseksi ja sai toteuttaa isänmaallisuuttaan. Järjestö tarjosi naisille mahdollisuuden kehittämiseen, ja lotta edustikin yhtä ihannenaisen mallia.

Toinille lottatyö mahdollisti myös erottautumisen evakoista, jolloin lottuuteen liittyy toiseuden välttäminen. Toini kokikin vieraillessaan perheensä luona, ettei evakoille suotu ihmisenarvoista elämää. Hän kaipasi takaisin omalle korsulleen ja omien työkavereidensa seuraan. Lottana ei ollut evakko vaan arvostettu isänmaan palvelija.

Lottuus on Toinin kerronnan perusteella merkinnyt hänelle voimaannuttavaa toimintaa. Kirjoittaessaan rintamalle lähdöstä Toini mainitsee usein, ettei hän tuntenut pelkoa, vaan halua puolustaa kotimaataan. Toinin kerronnasta onkin luettavissa sankarillinen uhrimieli. Toini kuvaa hyvin vähän sota-ajan sairastumisiansa ja kaikki sota-ajan kuvaukset ovat pohjimmiltaan ymmärtäväisen myönteisiä. Koko lottaker-

ronnasta muotoutuukin eräänlainen selviytymistarina. Erityisesti naiseuteen liittyviä ongelmia on kuitenkin ollut, kuten heikosta ravinnosta johtuva kuukautisten loppuminen ja epähygienia.

Vaikka rintamalla kärsittiin vilua ja nälkää, niin kaikesta selvittiin sitkeydellä, huumorilla ja yhteispelillä. Lottien (erityisesti saman heimon) välit esittäytyvät Toinin kerronnassa lojaaleina ja ystävyyttä näyttää muokanneen yhdessä koettujen vaikeuksien voittaminen. Sodan peloista ja kauhuista Toini ei kerro juuri ollenkaan. Toisaalta ”oikean lotan” tulikin osata tukahduttaa negatiiviset tunteensa taistelllessaan isänmaansa puolesta. Hänen tuli olla vahva ja sortumaton.

Toini rakentaa kerronnalla kuvaa tomerasta, kunniallisesta ja itsenäisestä Karjalan lotasta, joka puolustaa omaa sekä lottasisariensa tilaa ja kunniaa. Toinin kerronnassa on usein vastakkaisasettelu karjalaisuus vs. pohjalaisuus/keskisuomalaisuus. Kansalaisuutta ei tarvitsekaan lähestyä ainoastaan erojen kautta, vaan myös sen kautta miten yhteisyyttä rakennetaan erojen päälle (ks. esim. Gordon & Komulainen & Lempiäinen 2002, 11).

Välillä Toinin tuottama kuva tomerasta ja vahvasta lotasta säröttyy: esiin tulee hauras ja isällistä huolenpitoa tarvitseva lotta. Oman lapsellisuuden, viattomuuden ja sukupuoliasioista tietämättömyyden korostamisen voi tulkita eräänlaisena selviytymisstrategiana, joka toimi sekä itse sotatilassa rintamalla että jälkikäteen puolustettaessa lottien parjattua kunniaa. Toini painottaa kerronnassaan sitä, miten miesten lähentely- ja ahdisteluyritykset olivat hyvin harvinaisia. Tämä korostaminen antaa vaikutelman siitä, että sodan aikana olisi ollut tavallistakin parempi sukupuolirauha. On kuitenkin todettu, että sukupuolista häirintää on tapahtunut, mutta naiset ovat pitkälti vaienneet tai vähätelleet sitä muistelmissaan. (Heikkinen 2012.) Jotkin Toinkin teksteistä tuottavat miesten kunniallisuuteen säröjä: miehet saattoivat myös ahdistella ja olla petollisia. Toinin mukaan miehet harrastivat sota-aikana myös syrjähyppyä tai olisivat olleet sellaiseen ainakin halukkaita.

Omasta seurustelustaan sotilaiden kanssa Toini kirjoittaa usein ”viattomana yhdessäolona”. Jotkut tekstit tuottavat kuitenkin vastakerrontaa ainaiseen viattomuuteen. Myös nainen saattoi odottaa romansseja ja fyysistä läheisyyttä. Sota-aika lisäsi uudenlaista välittömyyttä, jonka kautta sukupuolten välinen tutustuminen oli sekä helpompaa että osittain myös sallitumpaa. Toini kertoo pienistä flirteistä ja ihastuksista. Toisaalta hän selittää tilanteita turvattomuuden ja yksinäisyyden tunteiden aikaansaannoksina. Turvattomuus ei kerronnan perusteella liity kuoleman- tai menettämisenpelkoon, vaan etupäässä epätietoisuuteen tulevasta.

Toini osallistuu kerronnallaan ns. lottamyytin ja lottadiskurssin uusintamiseen mutta myös sen moninaistamiseen. Kerronta on antanut Toinille mahdollisuuden ja oikeuden itse sekä muistella että tuottaa lottahistoriaa haluamallaan tavalla. Toinin kerronnassa esiintyy paljon lotille tyypillistä tapaa käsitellä mainetta: kunnollisuutta vakuutetaan useassa eri yhteydessä, mutta säröistä pitkälti vaietaan. On luonnollista,

että maineen ja arvostuksen palauttaminen tuntuu tärkeältä. Samalla tämä vakuuttelu saattaa kuitenkin jättää arvokkaita näkökulmia alleen. Väitänkin, että kyse on ollut eräänlaisesta identiteettipolitiikasta, oman tilan ja oman identiteetin itsemäärittelystä, jonka moni marginaalinen tai alisteisessa asemassa oleva ”ryhmä” joutuu käymään lävitse. Identiteettipolitiikka kuitenkin hämärtää ryhmän jäsenten välisiä eroja, erojen intersektioita ja saattaa näin helposti sulkea ulkopuolelleen ryhmäidentiteettiin sopimattomia yksilöitä, kuten esimerkiksi lottadiskurssissa ”väärät lotat” on suljettu.

7. VAIMO – ONNI RAKKAANA VAIMONA VAI KOVA MINIÄN KOHTALO?

7.1. Modernit naiskansalaisen mallit

Parisuhde nähdään yksilön yksityiseen elämään ja henkilökohtaisiin tunteisiin sijoittuvana suhteena, mutta samalla se sisältää paljon jaettua kulttuurista tietoa ja normittavia rakenteita. Aikojen kuluessa esimerkiksi avioliitto ja sen merkitykset ovat muuttuneet. Ennen varsinaista Toinin kerronnan analyysia käyn läpi niitä avioliiton, emännyyden ja perheen kulttuurisia merkityksiä, jotka ovat vaikuttaneet Toinin kokemuksiin ja niistä kertomiseen.

Suomalaisessa talonpoikaisyhteiskunnassa avioliitot olivat usein perheen tai suvun järjestämiä ns. järkiavioliittoja. Puolison valinnan ensisijaiset kriteerit olivat usein taloudellisia, eikä syvällisille ihastumisille tai rakastumisille jäänyt suurta sijaa. Rakkaus tuli mukaan kuvaan, jos oli tullakseen. Avioliitto ei ollut kahden ihmisen kauppa, vaan sen tuli seurata koko perheen tai suvun etuja. Puolisoja yhdistivät toisiinsa yhteinen työ ja päämäärä toimeentulon turvaamiseksi. Rakkaus merkitsi ennen kaikkea työtoveruutta ja järkiperaista kiintymystä. (Sarmela 1981b, 11–12, Nieminen 1993, 19–25; Räisänen 1995, 36.)

Myös säätyläis- ja porvaristoperheiden keskuudessa avioliitot olivat sukuja yhteen liittäviä sopimuksia, missä puoliso valittiin soveltuvien henkilöiden joukosta. Valinnassa huomioitiin usein tunteet, mutta edelleen ennen kaikkea taloudelliset ja sosiaaliset edut. Ajatus säätyraajat ylittävästä rakkausliitoista oli lähes mahdoton. Onnellisen lopputuloksen takasivat aviopuolison sopivuus ja rakkaus yhdessä. (Häggman 1994, 89–90.) Avioliitto ei edellisten tulkintojen mukaan ole ollut individualistinen päätös, vaan se on liittynyt elinotason ja jatkuvuuden turvaamiseen. Voidaankin puhua familistisesta perhemallista/ihmiskäsityksestä, verrattuna individualistiseen perhemalliin⁶⁴. Familistisessä perhemallissa perhe on aina yksilön pyrkimysten yläpuolella. Se perustuu ajatukseen yhdestä ainoasta oikeasta puolisoista. Familistisessä mallissa virallinen avioituminen on ehdoton ja avioliiton on tarkoitus kestää koko elämän ajan. Perhettä vahvistetaan kanavoimalla ja rajoittamalla seksuaalinen elämä yksinomaan avioliittoon ja äidin odotetaan mahdollisuuksien mukaan jäävän kotiin hoitamaan lapsia. (Jallinoja 1984b, 39, 55.)

⁶⁴ Individualistisessa perhemallissa yksilön etu on ensisijainen suhteessa perheeseen ja naimattomuus on hyväksyttävä, jopa ideaalimpi vaihtoehto. Yksilö rakastuu hyvin todennäköisesti useita kertoja elämässään, koska se tuottaa mielihyvää. Jotkin rakastumiset saattavat päättyä avioliittoon. Individualistisen perhemallin perheessä lapsiluku on pieni, eikä perheen perustaminen välttämättä edellytä avioitumista. Äitien ansiotyö nähdään tärkeänä ja sitä tulee tukea. (Jallinoja 1984b, 55.)

Yhtenäiskulttuurin murtuessa 1800-luvun puolivälistä lähtien myös avioliiton ja perheen merkitys alkoi muuttua. Uusi ns. snellmanilainen käsitys avioliitosta perustui koko yhteiskunnan hyvinvoinnin edistämiseksi ja perhe laajeni osittain käsittämään koko yhteiskuntaa. Snellmanille perhe edusti kansakunnan ja kansallisvaltion moraalista perustaa ja siveellinen avioliitto merkitsi huolelliseen harkintaan perustuva julkista sopimusta, joka tyydytti myös henkilökohtaisten tunteiden ”kohtuuden rajoissa pysyviä toiveita”. Kyse oli yksilön vapaan tahdon ja yleisen lain yhdenmukaisuudesta ja yhdenmukaistamisesta. (Häggman 1994, 12–15; Jalava 2002, 315.) Avioliittokysymyksestä muodostui koko kansan julkinen kasvatusprojekti, joka laajeni vähitellen porvaristosta muuhun kansaan (Räisänen 1995, 38). Naisasialiikkeen ja eri yhdistyksissä toimivien keskiluokkaisten naisten piirissä alettiin 1800-luvun lopulla käydä keskustelua myös perheenemännyydestä eräänlaisena naisen kansallisvelvollisuutena.

1920–30-luvuilla emäntien järjestäytyminen emäntäliikkeeksi määrittikin tiettytyypistä naiskansalaisen ideaalia eli ”uutta emäntää”, joka oli eräänlainen sekotus suomalaiskansallista maalaistalon emäntää ja ydinperheideologista kotirouvaa. Nainen ei enää saanut alistua hiljaiseen, kärsivälliseen ja alamaisuutta osoittavan perheenemännän tai vaimon rooliin, vaan hänen tuli olla monipuolisesti sivistynyt ja yhteiskunnalliselta asemaltaan miehen kanssa yhdenvertainen.⁶⁵ Uuden perheenemännän ja vaimon tuli siis osoittaa itsenäisyyttä ja aktiivisuutta. Itsenäisen emännyyden saavuttamiseksi naisen tuli huolehtia avioliitossa miehen tarpeista niin tehokkaasti, että mies vetäytyi syrjään kodin asioista ja oli vastuussa ainoastaan perheen taloudellisesta toimeentulosta. Perheenemäntä sai olla itse vastuussa perheen suunnittelusta, valvonnasta, rahankäytöstä ja kasvatuksesta.⁶⁶ (Kuusipalo 1994, 160; Räisänen 1995, 116.)

Suomalaisessa sääty-yhteiskunnassa oli vallinnut käsitys naisen ja etenkin naimisissa olevan naisen epäitsenäisestä asemasta. Vielä 1800-luvulla palkkatyö ei ollut sallittua keskiluokkaisille avioituneille naisille. 1890–1930-lukujen modernisaa-tiomurros ja siihen liittyvä teollistuminen alkoivat kuitenkin vaikuttaa myös keskiluokkaisten naisten asemaan ja elämäntilanteeseen. Naisasialiikkeen piirissä itse perheinstituutiota ja avioliittoa ryhdyttiin kritisomaan naista kahlitsevina. Naisten ansio- ja kotityö nousivat yhä tärkeämmiksi teemoiksi ja naisjärjestöt pyrkivät tukemaan niitä naisia, jotka hakeutuivat työmarkkinoille. Naisjärjestöjen naiset alkoivat vaatia sivistyneistöäidiltä tunnollisen kotihoidon lisäksi myös yhteiskunnallista aktiivisuutta. Äidillisyyden haluttiin suuntautuvan kodista myös ulospäin esimerkiksi erilaisten liikkeiden ja järjestöjen muodossa. Maailmansotien välisenä aikana luo-

⁶⁵ Uusi perheenemännäisyys, joka oli nimenomaan emäntäliikkeen käyttämä termi, on rinnastettavissa moderniin ja uuteen naiseuteen.

⁶⁶ Emännyyden muutoksista ks. enemmän esim. Sireni 2003.

tiinkin käsite ”uusi nainen”⁶⁷ ja jolla viitattiin mm. naiseen, joka pystyi yhdistämään sekä äitiyden että kodin ulkopuolisen työn. Uusi nainen tunnettiin niin porvarisnaisten kuin työläisnaisten piireissä. (Cronwall 2000, 118; Jallinoja 1980, 245; Ollila 1994, 277–278; Räisänen 1995, 39–42; Ramsay 2003, 258–259).

Naisille mahdollistunut kouluttautuminen, palkkatyö ja itsenäisyys alkoivat vähitellen murtaa miehen auktoriteettiasemaa perheessä. Kun nuorille naisille mahdollistui saavuttaa taloudellinen itsenäisyys, he eivät enää olleet niin valmiita avioliittoon, joka edellytti täydellistä alistumista aviomiehen tahtoon. Avioliiton mallin oli muututtava ja vuoden 1929 uusi avioliittolaki tunnustikin naisen miehen kanssa samanarvoiseksi heijastelleen näin ns. toveriavioliiton henkeä. Toveriavioliitossa puolisoiden välinen hierarkia ja aviomiehen valta-asema pyrittiin kumoamaan korostamalla avioliittoa kumppanuusliittona, jonka hyväksi molempien oli toimittava ja jossa kummallakin puolisoilla oli niin oikeuksia kuin velvollisuuksia. (Ollila 1994, 280–282.)

1920-luku oli myös kotitalousideologian läpimurron vuosikymmen. Kotitalousoppilaitokset ja erilaiset naisjärjestöt kasvattivat ja ohjasivat naisia hoitamaan kotia ja perhettä tehokkaammin, hygieenisemmin sekä ”tieteellisemmin”. Kotien valmistamisesta perheelle tuli kansakunnan rakentamisen projekti. Perheenemännän työn mielekkyyttä pyrittiin lisäämään siivoamisen ja keittämisen teknologialla sekä oikeiden työtapojen ja asianmukaisten työtilojen korostamisella. Myös lasten kasvatusta alkoi ohjautua yhä enemmän asiantuntijoiden tutkimuksiin. (Cronwall 2000, 117; Ollila 1993, 112–114; Heinonen 2007, 185–187.)

On huomioitavaa, että uusi ihanne kansalaisperheenemännästä ja uuden modernin naisen diskurssi sisällyttivät itseensä myös naimattomat naiset, joille ihanteen avulla legimitoitiin oikeus opilliseen sivistykseen ja sen kautta mahdollisuuteen elättää itsensä ansiotyöllä. Naimattomuus ja vanhapiikuus miellettiin voimakkaasti yhdeksi modernin naisen elämäntavaksi. Jo 1800-luvun puolella naimattomuus alkoi olla suhteellisen yleistä kaupunkien säätyläisnaisten keskuudessa: 1800-luvun puolivälissä 40–45% säätyläisnaisista pysyi naimattomana. 1920–30-luvuilla vain noin 10 % työssä käyvistä kaupunkilaisnaisista oli aviossa. Tätä aikaa voidaankin pitää perheen kannalta erityislaatuisena ajanjaksona, koko maassa naimattomuus oli yleisimmillään. Vanhapiikuus nähtiin nyt positiivisena ilmiönä, missä yhteiskunnallista työtä tekevät uutterat naiset, eli vanhapiiat, omistivat elämänsä auttamiselle. (Reima

⁶⁷ Käsitettä uusi nainen käytettiin niistä erilaisista naishahmoista, joiden katsottiin merkityskelistävän uutta suhteessa perinteiseksi määriteltyyn naiseuteen. Ajatusta uudesta naisesta viljeltiin niin kirjallisuudessa kuin naistenlehdissä sekä viihteessä. Yleensä sen määrittelijöinä olivat ylempään keskiluokkaan kuuluneet naiset, joilla oli aikaa ja varaa pohtia identiteettiään. Käsite onkin hyvin epämääräinen, monitulkintainen ja ongelmallinen luoden hierarkkisuutta suhteessa luokkaeroihin ja edellisiin naissukupolviin. Viimeaikaisessa tutkimuksessa käsitettä onkin pyritty purkamaan ja moninaistamaan. (ks. esim. Immonen & Leskelä & Vehkalahti 2000.)

1918, 86; Jallinoja 1980, 245; Räisänen 1995, 116–118). Toinin kerronnassa nousevat usein esiin unelmat omasta ammatista ja elämästä vanhapiikana. Molemmat ovatkin selkeästi kytköksissä 1900-luvun alkupuolen henkiseen ilmapiiriin ja ideaan uudesta modernista naisesta.

Modernisaation myötä naisille mahdollistui siis murtautuminen julkiselle alueelle työn, kouluttautumisen ja yhteiskunnallisen osallistumisen muodossa. Myös naisten rooli ja asema yksityisessä kodin piirissä oli muuttunut uuden avioliittolain ja kotitalousideologian myötä. Toisen maailmansodan jälkeinen aika vaikuttikin sukupuolijärjestelmään ja naisen rooliin voimakkaasi kahdella eri tavalla. Toisaalta se laajensi ja vapautti naisen roolia avaamalla ovia työelämään ja julkiselle alueelle. Toisaalta taas sodan synnyttämät naiskansalaisuuden ja äitiyden mallit katkaisivat 1800-luvun jälkipuolella orastaneen seksuaalisesti ja taloudellisesti vapautuneen itsenäisen naisen muotoutumisen. Täysin itsellisen ja omaa nautintoa etsivän naisen sijasta uutta modernia naiseutta ja naiskansalaisuutta pyrittiin Suomessa toteuttamaan esimerkiksi ”uuden ajan uljaana perheenemäntänä” ja äitkansalaisena, maanpuolustushenkisenä lottana tai muussa itsellisessä yhteiskuntaa tukevassa ammatissa toimivana naimattomana naisena. (Katainen 1998, 102–103.) Kaikki kyseiset modernin naiskansalaisen mallit ovat paikannettavissa Toinin kerronnasta. Lottana Toini koki säilyttäneensä itsellisyyden ja pystyvänsä työllään palvelemaan kansakuntaa omalla työllään. Lottuus edusti myös vaihtoehtoa avioliitolle. Myöhemmin vaimona ja perheenäitinä Toini pystyi kasvattamaan mallikansalaisia toteuttaen uuden perheemännän ideaalia.

7.2. Avioliitto – uhka vai mahdollisuus?

Toini korostaa kerronnassaan usein sitä, miten seurustelu ei ollut hänelle vakavaa ja miten vakiintuminen, avioliitto ja miniyys pelottivat. Toinin kerronnassa avioliitto merkitsee osittain itsellisyyden menettämistä. Toini kertoo usein myös pelänneensä tekevänsä väärän valinnan ja joutuvansa onnettomaan liittoon. Taustalla on kummittelut agraarinen sukupuolijärjestelmä, joka jakoi miesten ja naisten työt hyvin tiukasti. Kuten aiemmin on tullut ilmi, Toini oli nähnyt jo lapsena, miten sukupuolien välinen työnjako oli asymmetristä: miehet eivät tarttuneet akkojen töihin, vaikka naisen työtaakka olisi ollut kohtuuttoman suuri. Naisen tuli kuitenkin auttaa tarvittaessa miestä hänen töissään. Työjaon epäoikeudenmukaisuus oli niin luonnollista ja itsestään selvää, että se iskostettiin lapsiin jo varhain. (Apo 1993b, 131.) Toini on kirjoittanut lapsuudestaan:

Mummo oli **emäntä**, **miniät** hoitivat karjan ja olivat pellolla. Olivat suuret metsälaitumet (haat), keväisin kävivät aidan teossa monta viikkoa. **Naiset olivat miehiä tarmokkaampia, ehkä oli niin ettei mummo vaatinut pojiltansa samaa kun minijöiltänsä.** (KPT9/5/1994)

Toinin lapsuudessa tilallisten lapset kasvatettiin automaattisesti tuotantoyhteisöön. Tyttäret johdatti työntekoon usein oma äiti tai isoäiti. Harriet Strandell on tarkastellut teoksessa *Perhe, työ ja tunteet* naisten kokemuksia työstä ja perheestä. Hänen mukaansa maatalojen tyttäreiden äideistään värittävä kuva osoittaa, että he ovat saaneet kasvatuksessaan hyvin ristiriitaisen perinnön. Tyttärissä herättää kunnioitusta se, että äidit ovat kyenneet selviytymään vaatimattomissa oloissa kovan työn ja usean lapsen keskellä. Tyttäret saattavat jopa romantisoida äitien voimaa. Toisaalta äitien elämä on ollut hyvin raskasta, lapsia on saattanut olla suhteettoman paljon ja elämä on ollut jatkuvaa raatamista. Kaikki voimavarat oli suunnattu yhteen päämäärään, elämästä selviämiseen, eikä muulle jäänyt juuri aikaa. (Strandell 1984, 233–234.) Rooli miniänä on lisännyt perheenäidin taakkaa. Toini on usein kertonut siitä, miten hänen omalla äidillään oli vaikeuksia elää suurperheen miniänä. Mummo arvosti poikaansa, Toinin isää:

Just se sanominen siinä. Et minnuu hirmusesti harmitti ja sil **minällä sil ei olt mitään arvoa siinä, anopilla oli ne pojat**: ”Ne on miun poikiain”. Se ol, ne **merkitsi hirmusen paljon enemmän ne pojat siinä**. (HAAS1/ 25.4.2009/00:43:23)

Hän voi sanoa hyvinkin napakasti miniälle ”**Mie uo tult talloo paljai jaloi, sie kengät jalas**”, tai **vanhatpiijat** ne talon pystys pittäät. (KPT4/11/1980)

Talonpoikaisyhteiskunnan perheen sisäistä järjestelmää on luonnehdittu usein hyvin hierarkkiseksi. Erityisesti sukuun naitujen miniöiden asemaa on pidetty alisteisena. He eivät saaneet talollisen vaimona olemisesta huolimatta emännän asemaa niin kauan kuin vanhempi emäntä, anoppi oli elossa. (Pulma 2007, 60.) Kansanperinne ja esimerkiksi naisomaelämäkerrat ovatkin tuottaneet kuvan miniästä, jota kohdellaan vieraan suvun jäsenenä ja kilpailijana. Apon tarkastelemisissa naisomaelämäkerroissa miniää kuvataan myös orjavaimona. Miniä oli toisen suvun edustaja, miehen perheen kannalta ”vierasta väkeä” ja kengät jalassa taloon tulija, kuten Toinin mummo on sanonut. Miniän työtaakka hyödytti ”toisia”, miehen kotitilaa ja miehen sukua. (Apo 1993b, 134–135.)

Näin lapsuuskodissani miniän päivät ja sanoin etten miniäksi lähde. Mutta sitä sanaa ihminen ei sano, mikä ei mutkaisella tiellä vastaan tule. Kyllä se niin on, **orjaki** saap kiitosta, miniä ei millokaa. (KPT9/90/1994)

Miniät eivät omaa rahaa nähneet, oli **huonompi osa kuin piikatytöillä**. (SKS KRA. Maan sydämeltä 42. 1997)

Kauppiaan perheessä seurasin nuoren miniän elämää. Hänellä oli kaksi pientä lasta, ruoan laittoi anopin tuomista tyhjästä aineista, piti huushollin pystyssä. Meitä kävi eri aikoina toistakymmentä ihmistä syömässä. Kerran aviomies sanoi: ”Et sinä muuta osaa tehdä kuin pohjanpalanutta kaurapuuroa”. Tähän nuori rouva: ”En minä mikään piika ole”. **Jo elämäni romahti kun mies sanoi: ”mikä sinä luulet muu olevasi, piika sinä olet**”. (SKS KRA. KE MIEHET 4564. 2002)

Toini rakentaa kerronnallaan ankeaa kuvaa miniän asemasta. Orja ja piikatyttökin saavat enemmän kiitosta. Miniä saavutti ”oman” kodin ja itsellisyyden yleensä vasta appivanhempien kuoltua eli kun emännuus siirtyi miniälle. Toisaalta Toinin kerronnan perusteella emännuuskään ei houkutellut Toinia. Toinin kuvaama emännuus edustaa ns. vanhaa emännuuyttä, jota esimerkiksi Toinin anoppi edusti ja johon Toini liittyy negatiivisia meilikuvia. Emäntä oli Toinin mielikuvissa tiukasti kodin ja sen piiriin sidottu ainaisen työtaakan orjuuttama perheenemäntä. Myös Hatakan aineistossa elämäkertojen emäntä oli usein raskaan työn raataja ja emännuudesta kirjoitettiin yleensä nimenomaan työn yhteydessä (Hatakka 2011, 243).

Kaikista ajatuksistaan ja suunnitelmistaan poiketen Toini kuitenkin avioitui huhtikuussa 1941. Talvisota oli luonut turvattomuuden tunteen ja erottanut perheestä. Toinin mukaan osittain juuri turvattomuuden ja irrallisuuden tunteet ajoivat hänet avioon. Toini on luonnollisesti kirjoittanut parisuhteestaan jokaisessa omaelämäkerrassa, mutta kerrontaa on muissakin kirjoituksissa paljon. Toinin repertuaarista löytyy myös kaksi selkeää parisuhdemuistelukirjoitusta: minulle tuntemattomaksi jääneelle vastaanottajalle suunnattu kirjoitus *Minun elämäntieni* (1997) ja suomalaisen seniorin rakkaudesta Kaarina Määtälle kirjoitettu keruukirjoitus *Pitkä avioliitto* (2003). Omaelämäkertoissa ja muissa kirjoituksissa parisuhdekerronta sijoittuu hajautuneemmin. Lapsuudesta kertoessaan Toini usein mainitsee ensitapaamisen Laurin kanssa, mutta tämän jälkeen hän jatkaa Laurista vasta myöhemmin, kun seurustelu ja avioituminen kerronnassa ajankohtaistuvat. Käyn seuraavaksi lävitse Toinin parisuhteen rakentumisen aloittamalla ensitapaamisesta.

7.3. Tapaaminen ja seurustelun alku

Hatakan tutkimuksessa (heteroseksuaalisen) parisuhteen skripti alkaa ensimmäisen tapaamisen kuvauksesta. Hatakan mukaan tapaamiskertomukset palvelevat erityyppisiä tarkoituksia. Ensinnäkin niiden muistelu voi lujittaa itse liittoa. Toiseksi ne saattavat kuulua perheen sisäiseen kerrontaan, jolloin niillä on joko viihdyttävä, vahvistava tai opettava merkitys. Kolmanneksi niitä voidaan käyttää puhtaasti viihdetarkoituksessa ihmisiin tutustuttaessa tai vanhojen ystävien kesken. Viimeiseksi tapaamiskertomuksissa on Hatakan mukaan tärkeä paikkansa itse elämäkertakontekstissa, joka voi palvella kirjoittajan/kertojan omaa identiteettityötä. (Hatakka 2011, 109.) Toinin kerronnan perusteella nämä tarkoitukset on helppo allekirjoittaa. Ennen kaikkea ne näyttävät palvelevan Toinin minäkäsitystä. Kuten aiemmin on tullut ilmi, tapahtui Laurin ja Toinin ensimmäinen kohtaaminen osuuskaupassa kesällä 1929:

Kauppamatkasta on jäänyt mieleeni kesä 1929. Olin taas viemässä voita kauppaan, kun kauppaan tuli samanaikaisesti **pieni poika**. Kauppaneidit alkoivat jututtaa meitä ja puhuivat keskenään miten ovat **siistit ja nätit lapset**, sekä tarjosivat karamellia molemmille. Lähdimme kaupasta pois samanaikaisesti, hän oli pyörällä. Minulla oli tavaranyytti taas käsivarrella, **häpesin** sitä kamalasti. **Pojan koti**

oli maantien laidassa ja minun syrjäkylällä. (-) **Syksyllä aloitin kansakoulun,** tämä kesällinen kauppakaveri tuli samalle luokalle. Lieneekö ollut minun puoleltani ”**rakkautta ensi silmäyksellä**”, **kun muistan tuon tapahtuman.** Hänestä tuli **minun matkatoverini.** Olemme taivaltaneet aviossa 46 vuotta. **Elävästi muistan tuon ensi kohtaamisemme.** (SKS KRA. S Karjalaisten Vanhusten Tuki 3127–28. 1986)

Ensitapaamiset: **en osaa sanoa oliko tapauksella mitä vaikutusta ”rakastumiseen”?** Olimme samanaikaisesti paikkakuntamme osuuskaupassa, hän 8- minä 9-vuotiaana. Hän ei muista tätä tapaamista. Minä taas **muistan kuin eilisen päivän.** Kauppaneidit antoivat meille karamelleja ja sanoivat, **ovat siisteimmät lapset ketä kaupassa käy.** Tämä poika oli minua paljon pienempi, mutta **toisenlaiset vaatteet kuin muilla näkemilläni pojilla.** Hän lähti ajamaan naisten pyörällä kotiinsa. Muistelen, että hän tuli ensin ulos kaupan ovesta ja minä perässä. **Jotenkin arvostin häntä ja pidin herrasväkenä!** Minulla olivat ostokset nytyssä, **jotenkin häpesin sitä, asuin syrjäkylällä.** (Minun elämäntieni/Vastaanottaja tuntematon/1997)

Poika oli minusta **nätti polvihousuinensa,** ajattelin **onkohan jotain herrasväkeä** kun on naistenpyöräkin ja lyhyemmät housunlahkeet kuin toisilla pojilla. Tästä pojasta tulen kirjoittamaan jokaisena vuosikymmenenä. (SKS KRA. Sata 14033–34. 1992)

Ensimmäinen tapaaminen on ollut mieleenpainuva. Vaikka Lauri ei tapaamista enää muistakaan, niin Toini kertoo muistavansa sen kuin ”eilisen päivän”. Kerronnallaan Toini lujittaa ajatusta juuri siitä yhdestä oikeasta rakkaudesta, joka on herättänyt heti huomion. Toini pohtiikin, oliko kyseessä mahdollisesti ”rakastuminen ensi silmäyksellä”. Tapaamiskertomus on kiteytynyt ollen sisällöltään aina homogeeninen. Tapaamiseen on liittynyt voimakkaita niin mielihyvän kuin häpeänkin tunteita. Tapaamiskertomus on selkeä johdanto Toinin kuvauksiin parisuhteestaan Laurin kanssa. *Satasärmäinen nainen* -omaelämäkerrassa Toini ennakoikin kirjoittavansa ”tästä pojasta” käsillä olevassa elämäkerrassa jokaisen vuosikymmenen kohdalla. Koulussa Toini ja Lauri olivat kilpailijoita. Koulun jälkeen nuoret tapasivat opintokerhossa ja tansseissa:

Koulun jälkeen aloitimme **opintokerhon.** **Hän haki seuraani,** lähetti kortteja ja vaihteli joulupuurolippuja (pojat ostivat puuroliput, lipussa oli tytön nimi, sen kanssa syötiin puuro samalta lautaselta. Vieläpä maksoivatkin että sai mieluisen tytön.) **Tuli tansseissa käynnin aika,** hän haki tanssimaan, mutta **pidin vieläkin häntä pikkupoikana.** (Minun elämäntieni/Vastaanottaja tuntematon/1997)

Lainauksessa rakentuu kuva Toinista Lauria kypsempänä yksilönä, joka ei ainakaan osoita kiinnostustaan poikaa kohtaan. Toini kertoo usein pitäneensä Lauria lapsellisenä kakarana. Lauri olikin häntä vuoden nuorempi. Varsinaisen seurustelun Toini on arvioinut alkaneen vasta juhannuksena 1938 tädin häissä. Tapaus on usein toistuva avainkertomus, jonka variaatioita analysoin myöhemmin tarkemmin luvussa 12.

Seurustelun alku. Juhannuksen tapahtumista on erilaisia tulkintoja, mutta yhteistä eri versioille on seurustelun alun paikantaminen juuri kyseiseen juhannukseen:

Oli juhannus -38, luonto kauneimmallansa. Seisoin häätalon pihalla, odotin tyttöystävääni. **Eikös tämä poika** tullut poikaystävänsä kanssa, oliko se rakkaus, mikä syttyi samalla hetkellä? **Hän oli hyvännäköinen, kauniisti hymyilevä, en ollut nähnyt häntä sellaisena.** Tervehdimme kädestä pitäen, **en ollut aikaisemmin samaa tuntenut**, vaikka oli ollut monta saattajaa. Alkoi tanssi, hän haki minua, soi Seiskarin saari. Jalat eivät lattiaa tavoittaneet, tanssimme yhdessä. Nyt hän oli mielestäni tosi hyvä tanssija. Yksi hyvä tanssija haki minut polkalla, suututti, mitä varten? **Miten ihmeessä kaikki muuttui?** (Pitkä avioliitto/Kaarina Määttä/2/2003)

Hatakan mukaan tapaamiskertomuksissa varsinaista ensikohtaamista ei juuri dramatisoida vaan useimmiten kohtaamisesta edetään hyvin nopeasti tilaan ”siitä se sitten alkoi”. Ensisilmäyksellä rakastumisia kuvataan harvoin. (Hatakka 2011, 110.) Toini on kuitenkin dramatisoinut juhannuksena tapahtunutta kohtaamista. Lainauksesta tulee esiin rakkauden yhtäkkinen leimahdus. Jalatkaan eivät enää osuneet maahan, tuntui kuin leijuksi. Vaikka ensisilmäyksellä rakastumisia kuvataan Hatakan aineistossa harvoin, on moni kertoja kuitenkin kuvannut jossain vaiheessa syntynyttä rakastumisen tunnetta. Tämä tunne on kuvattu usein niin voimakkaana, että rakastunut näkee sekä toisen ihmisen että itsensä eri tavalla kuin ennen rakastumista. Tapahtuu eräänlainen ”rakkauden ihme”. (Hatakka 2011, 135.) Hatakka on identifioinut tutkimuksessaan erilaisia diskursseja, joiden avulla omaelämäkertojen kirjoittajat merkityksellistävät parisuhdetta ja rakkautta. Yksi diskursseista on ns. romanttinen diskurssi, joka on välittynyt yksilöille erilaisten viihdetuotteiden ja taiteen kautta (esim. romanttinen kirjallisuus, iskelmä musiikki, elokuvat ja tyttökirjat).⁶⁸ Se määrittää rakkauden elämää suuremmaksi kokemukseksi ja parisuhteen perimmäiseksi tarkoitukseksi. Romanttinen diskurssi kytkeytyy usein nuoruuden rakkauteen ja rakastumisen kuvauksiin, kun vuorostaan sille vastakkainen merkityssysteemi realistinen diskurssi kytkeytyy avioliittoon tai muuten vakiintuneeseen parisuhteeseen. (Hatakka 2011, 259–261.) Toinin kertoessa juhannuksesta ja rakastumisesta on selkeästi paikannettavissa romanttisen rakkauden diskurssi. Luonto ja ympäristö olivat kauneimmillaan, tanssi lumosi ja poika oli komea.

7.4. Pohdintaa avioliitosta

Toini työskenteli nuoruudessaan noin kaksi vuotta Käkisalmissa kauppa-apulaisena. Tätä aikaa hän on kuvannut elämänsä huolettomimmaksi ajaksi. Varusmiehenä palveleva Lassi kävi häntä viikonloppuisin tapaamassa tai sitten he pyöräilivät yhdessä

⁶⁸ Muut Hatakan identifioimat diskurssit: populaaritieteellinen diskurssi, kristillinen diskurssi ja kansanperinteendiskurssi (Hatakka 2011)

kotikylään. Jos Lassi ei päässyt lomille, vaihtuivat kirjeet. Pari seurusteli keskenään, mutta Lassi halusi antaa Toimille vapauden käydä tansseissa.

Hän tuli Käkisalmen Vahtiniemeen varusmieheksi marraskuussa 1938. Hän oli iltalomat luonani, jos ei saanut lomaa niin kirjoitimme. Usein viikonloppuisin ajelimme kotikyläämme. **Kyllä kaikki tiesivät että seurustelemme. Kävin tanssimassa milloin hän ei saanut lomaa, otin saattajaksi tutun pojan. Hän ei koskaan kieltänyt.** Kerroin hänelle kaikki, hän sanoi, **sinun pitää tanssia ja iloita kun keran siitä nautit.** Lomailtoina olimme pienessä boksissani, **istuimme halailimme ja suukottelimme. Sen olin tehnyt selväksi, pitemmälle ei mennä.** (KPT9/46–47/1994)

Toini rakentaa harmonista ja tasa-arvoista kuvaa hänen ja Laurin välisestä seurustelusta. Läheisyyden rajat määritteli silti Toini. Kristillisen moraalikäsitteiden mukaisesti sukupuolinen kanssakäyminen kuului vain avioliittoon vihittyjen suhteeseen ja vasta avioliitossa sukupuoliyhteys yhdisti miehen ja naisen erottamattomaksi yksiköksi (Sarmela 1981b, 25). Toini kokee tarpeelliseksi mainita noudattaneensa ajanmukaista sukupuolimoraalia. Lainauksesta tulee sellainen kuva, että Lauri olisi saatanut olla valmis seksuaaliseen kanssakäymiseen ja että vastuu rajojen pitämisestä oli Toimilla. Käkisalmen aikoihin Lassi alkoi hanakammin puhua avioliitosta:

Seurustelumme jatkui, kävin usein tanssimassa, hän oli lomailtoina luonani. **Nyt hän alkoi puhua,** jäisi armeijaan vakinaiseen palvelukseen ja **menisimme naimisiin. En puhunut yhteisestä tulevaisuudestamme, tiesin mitä hänelle maa merkitsee. Minä pidin työstäni** ja halusin kovasti mennä **ammattissani eteenpäin.** Ajattelin, aika näyttää. (Minun elämäntieni/Vastaanottaja tuntematon/1997)

Lauri alkoi suunnitella yhteistä vakavampaa tulevaisuutta, mutta Toini halusi edetä työssään ja säilyttää itsellisyyden. Toini myös mainitsee tietäneensä mitä maa Laurille merkitsee. Tämä on tulkittavissa kahdella eri tavalla. Joko Toini viittaa virkkeellä Laurin mahdolliseen tulevaisuuteen maatilän isäntänä: Lauri oli syntynyt maaviljelijäperheeseen ainoana poikana ja tulevaisuudessa häntä odottaisi suvun tilan jatkaminen. Tai sitten Toini viittaa isänmaanrakkauteen, ajan puolustushenkeen ja lähestyvän sodan uhkaan. ”Ensin Isänmaa, sitten sinä pikku tyttöni”, näin Lauri sanoi myöhemmin lähtiessään sotaan. Toimia ei kuitenkaan kiinnostanut maatilän emännöyys, eikä liiemmin sotilaan vaimona olo:

Ennen sotia Käkisalme oli varuskuntakaupunki. Olin siellä liikeapulaisena: asiakkaina **oli useita sotilasperheitä. He olivat asiakkaina hyviä:** ostivat valtakirjalla ja maksoivat kuukauden ensimmäisenä päivänä. Harvoin tekivät velkaa, mutta **voi sitä pennin venyttämistä!** Pari työtoveriani seurusteli kersanttien kanssa, heille lauloimme: ”Varjele hyvä Isä Ihmisen lasta, aliupseerin muijaksi joutumasta.” He olivat asiakkaistamme **keskituloisia ja kuuluivat herrasväkeen, elintaso piti olla sen mukainen. Nyt ymmärrän sen hirveän rahatilanteen.** Rouvat olivat rouvia, eivät käyneet työssä kodin ulkopuolella. Useimmat perheet rakensivat

omakotitaloa, oli oikein Kersantinkatukin. Perheistä useimmat olivat kolmilapsisia. Lapset aloittivat oppikoulun. Jokainen koulutti lapsensa omilla varoillaan. **Eipä olleet helpot rouvan päivät!** (Elämää sotilaan vaimona /Päällystön naisten liitto/ Kilpakirjoitus 1995)

Toini näki työssään, miten sotilasperheiden elämä oli rankkaa. Sotilasarvo saattoi nostaa statusta, mutta tuloja se ei silti välttämättä nostanut. Perheet olivat keskituloisia ja rahat eivät kunnolla riittäneet vaimojen yrityksiin kuulua herrasväkeen. Lainaus repersentoi halua kavuta luokkahierarkiassa ylöspäin miehen ammatin varjolla. Ehkäpä juuri työ kaupassa avasi Toinin silmät. Luultavasti omakotitalon rakentaminen, perhe-elämä ja varsinkaan töiden lopettaminen eivät houkutelleet Toinia. Toini näki myös, ettei kauppiaan perheessä nuorella vaimolla ja miniällä ollut hurraamista:

Kauppiaan perheessä **seurasin nuoren miniän elämää**. Hänellä oli kaksi pientä lasta, ruoan laittoi anopin tuomista tyhjiä aineista, **piti huushollin pystyssä**. Meitä kävi eri aikoina toistakymmentä ihmistä syömässä. Kerran aviomies sanoi: ”Et sinä muuta osaa tehdä kuin pohjanpalanutta kaurapuuroa”. Tähän nuori rouva: ”**En minä mikään piika ole? Jo elämäni romahti kun mies sanoi: ”Mikä sinä luulet muu olevasi, piika sinä olet”**.” (SKS KRA. KE MIEHET 4564. 2002)

Toini on kuvannut ”elämänsä romahtaneen”, kun kauppiaan poika kutsui nuorta vaimoaan piikaksi. Mikään ympärillä ei kannustanut Toinia avioliittoon. Ajatus avioitumisesta on kuitenkin selkeästi kummitellut mielessä, koska sitä on tarvinnut vastustaa ja työntää kauemmaksi

7.5. Muut poikaystävät

Tutkiessaan heteroseksuaalista parisuhdetta Hatakka on huomannut kirjoittajien kertoneen seurusteluajoistaan hyvin niukasti. Erityisesti seurusteluun liittyvää emotionaalisuudesta ja tunteiden kehittymisestä kirjoitetaan harvoin. (Hatakka 2011, 111.) Toini on kuitenkin kirjoittanut seurustelusta paljon ja myös tunteikkaasti. Ennen kuin siirryn kerrontaan varsinaisesta kihlauksesta ja aviovuosista käsittelen Toinin kerrontaa muutamasta muusta pojasta, jotka voidaan katsoa ainakin jonkinasteisiksi seurustelukumppaneiksi. Kerronta muista pojista liittyy Toinin parisuhdekertomukseen, koska se osoittaa miksi Toini valitsi lopulta nimenomaan Laurin kumppanikseen.

Ensimmäinen pojista oli Sakkolan ruskeasilmäinen poika, jonka 17-vuotias Toini tapasi tansseissa vuonna 1937. Joissakin kirjoituksissa Toini on nimennyt pojan *Syksyn sysimustaksi* (viittasi ilmeisesti miehen tummiin silmiin). Syksyn sysimustaan Toini palaa useassa kirjoituksessa mm. miettien olisiko yhteisestä tulevaisuudesta voinut tulla jotain.

Mikkelinä 1937 pääsin naapurin tyttöjen seurassa vieraaseen pitäjään tansseihin. **Luulin siellä kohdanneeni elämäni miehen**. Päiväkirjaani olen kirjoittanut

”Sinua **sinua tarkoitan sanoessani rakastavani sysimustaa syksyn yötä**”. Kävin muutamia kertoja arki-iltoinkin isäni luvalla lenkillä tämän pojan kanssa. Hänen kanssaan **halattiin ja suukoteltiin**. Hän **sanoi minua lapselliseksi kun en suostunut mihinkään muuhun**. Kohta huomasin hänen olevan **aikamoisen hurmurin, tietysti se sattui mutta en myöskään olisi lähtenyt hänelle vaimoksi jos olisi kosinut**. Meillä oli hyvin hauskaa, sanotaan että meillä oli **samanlainen huumori**. (SKS KRA. Sata 14039. 1991)

Toini ei ole kertaakaan maininnut Lauria elämänsä miehenä. Syksyn sysimusta on ollut iso ihastus nuorelle Toinille. He nauroivat samoille asioille ja hieman suukottelivatkin, mutta Toini uskaltanut laskea tulevaisuuttaan miehen varaan. Lainauksen perusteella mies merkitsi Toinin kehittymättömäksi nimittäessään tätä lapselliseksi. Toini ei kuitenkaan kritisoi tätä. Lainauksesta rakentuu kuvaa ihastumisesta kohteeseen, joka oli hurmaava mutta samalla epävarma. Lauri olisi vuorostaan turvallinen valinta:

Silloin tällöin kävi luonani se syksyinen yö, taas heinä-elokuun vaihteessa hän tuli ja sanoin: **”Mitä varten nuoruus ei voi kestää ikuisesti**. Meillä on ollut si kanssasi tavattoman hauskaa, **mutta jos menen naimisiin joskus, niin menen koulutoverini kanssa**. Hän on raitis ja turvallinen sekä samat ihanteet ja elämän arvot kuin minullakin.” (SKS KRA. Sata 14042, 14046. 1991)

Toini harmittelee lainauksessa nuoruuden lyhyttä, sekä sitä kuinka kaikki hauska ja kevyt loppuu avioituessa. Toinin mukaan ”syksyisellä yöllä” ja hänellä oli samanlainen huumorintaju ja he olivat molemmat kovia tanssimaan. Edellisistä lainauksista ei selviä ruskeasilmäisen pojan nimeä, mutta nimi Terho⁶⁹ on noussut muualla kirjoituksissa esiin. Terho oli myös Toinin sisaren sulhasen paras kaveri. Myöhemmin talvisodan ja välirauhan aikana Terho vieraili Toinin luona Tiituan keskuksessa ja Ruokolahdella. Hän myös kosi Toinia mutta Toini kieltäytyi. Uskon, että osasy siihen miksi Toini kertoo Terhosta hieman epämääräisesti, on hänen miehensä tekemä tekstien puhtaaksikirjoitus. Toinin mies oli usein ensimmäinen, joka luki Toinin kirjoitukset ja näin ollen hänen lukemisensa muokkasi Toinin tapaa kirjoittaa. Syksyn sysitumma esittäytyy Toinin kirjoituksissa eräänlaisena Casanovana, naisten hurmurina. Lauri oli Sysimustaa paljon luotettavampi, eikä vaatinut mitään, mitä Toini ei halunnut.

Toinen miesystävä oli talvisodan aikainen keskisuomalainen kirjeenvaihtokaveri, jonka nimeä Toini ei ole kertonut. Toini tapasi hänet YH:n aikana Tiituan keskustalossa ja miehen siirryttyä toiseen paikkaan, aloittivat he vuoden mittaisen kirjeenvaihdon. Toinin mukaan poika kirjoitti isänmaasta ja heidän kirjeenvaihtonsa oli lämmintä. Kirjeissä mies oli tuntunut sukulaissielulta, mutta tapaamisessa ei ollut samaa lämpöä kuin kirjeissä.

⁶⁹ Nimi muutettu.

Minulla oli **talvisodan aikainen kirjeenvaihtokaveri, hänen kanssaan olin sopinut tapaamisesta Haapamäellä.** Nykyinen miehenikin sanoi, että on parempi että tapaat sen toisen, ettei koko elämäsi valita olisi ollut toinen ja parempi, mutta sinä et antanut häntä tavata. **Osasi olla varma itsestään! Olin tavannut YH:n aikana tämän pojan,** kirjoittelimme ahkerasti ja **oli paljon kertomista Isänmaasta!** Hän oli **yhdeksän vuotta minua vanhempi, paljon viisaampi ja kokeneempi.** Uskon molempien tunteneen, ettei jatkoa seuraa. Olimme vuorokauden Vilppulassa, hän osti minulle matkalukemiseksi kirjan **Kersanttina Kannaksen kamppailussa.** Huiskutteli asemalta kun minun junani lähti jyskyttämään kohti **rakasta Karjalaani. Tiesimme ettemme tapaa.** Jouduin lasteni kanssa evakoksi Keuruulle, soitin hänelle ja sanoin tyttönimeni myöskin. ”Aina minä sinut muistan, minun kotonani on aina yksi huone sinulle ja lapsillesi, milloin tulet?” En muuttanut hänen luokseen, enkä tavannut, sitä toivoi armas aviomieheni. (SKS KRA. KE 013733. 1983)

Toini rakentaa lainauksessa itsestään ja kirjeenvaihtokaverista hyvin isänmaallista kuvaa. Matkalukemiseksi Toini-lotta sai suomalaisen sotakirjailijan Toivo V. Lipposen vuonna 1940 julkaistun sotaromaanin *Kersanttina Kannaksen kamppailussa*, joka perustui Lipposen omiin sotakokemuksiin talvisodasta Summan rintamalla. Toini myös kirjoittaa junan lähteneen jyskyttämään kohti ”rakasta Karjalaani”. Lainauksessa Toini ei kerro tarkemmin yöstä matkustajakodissa, mutta hän kertoo sitä vastoin myöhemmin vuonna 1944 käydystä puhelinsoitosta. Lainauksesta voi tulkita, että Toinin ja miehen suhteen yhtenä motivaationa on ollut turvallisuuden hakeminen. Toini ei kuvaa romanttista kiintymystä, vaan nuoremman naisen ja kokeneemman miehen välistä suhdetta. Terhon ja kirjeenvaihtokaverin lisäksi Toinin kerronnassa on muutama hajamaininta pohjanmaalaisesta kirjeenvaihtotoverista, joka kirjoitti Toinille uskonnollisuuteen kytkeytyviä kirjeistä. Seuraavassa lainauksessa Toini tiivistää kolmen eri pojan kautta sodan aikaisen kirjeenvaihtonsa teemat:

Mieheni Karjalan poika kirjoitti rakkaudesta, keskisuomalainen Isänmaasta ja Pohjanmaan poika Jumalasta. **Siinä ne olivat lottatyön ihanteet; koti, uskonto ja isänmaa.** (Elämää sotilaan vaimona /Päällystön naisten liitto/Kilpakirjoitus 1995)

Lainauksessa Toini tulee tuottaneeksi lottaihanteiden lisäksi eräänlaista heimostereotyyppia: karjalan poika hallitsi rakkauskirjeet, keskisuomalainen isänmaallisuuden ja pohjalainen uskonnon. Kertomukset muista poikaystäväistä ja siitä millainen elämä olisi voinut toisessa tilanteessa olla, säröttävät kertomusta yhdestä ainoasta mahdollisuudesta rakkauteen ja kumppanuuteen. Samalla ne tulevat perustelleeksi juuri Laurin sopivuutta. Riitta Jallinoja on erotellut länsimaiselle kulttuurille ominaiset kolme rakkauskäsitystä, jotka ovat syntyneet kristillisen uskon ja etiikan agitoimina. Ensimmäinen, puritanismiin pohjautuva aviorakkaus, liittyy rakkauden ja seksuaalisuuden vahvasti avioliiton olleen perheelle alistainen. Puolisot ovat velvolliset rakastamaan toisiaan, mutta tämä rakkaus ei saa vallata mieliä kokonaan vaan sen tulee olla järkevää ja kohtuullista. Kansakunnan rakennusprojektissa puritaanisen aviorakkauden

tehtävänä oli kasvattaa ihmisistä ”siviili-ihmisiä”, jotka ovat lainkuuliaisia, elävät so-
vussa ja suorittavat kansalaisina sosiaaliset velvollisuutensa. Snellmanilainen käsitys
avioliitosta sisältää selkeästi ajatuksen puritaanisesta rakkaudesta. (Jallinoja 1984c,
105–115.) Kertoessaan Laurista Toini tulee tuottaneeksi usein puritaanista rakkaus-
käsitystä. Lauri oli turvallinen ja luotettava. Rakkauteen ei tarvitse sisältyä romant-
tista intohimoa. Toini ei kirjoita rakkaudesta usein, ainoastaan ajatuksesta avioitua ja
järkevistä ratkaisusta valita puoliseksi Lauri. Toinille aviopuolison oli oltava ennen
kaikkea turvallinen ja tämän tuli omata samat arvo.

Toinen Jallinojan erotteleva rakkauskäsitys on ns. romanttinen rakkaus, jon-
ka on sanottu muotoutuneen 1100-luvulla trubaduurirakkauskultissa. Romanttisen
rakkauden kohteena ei ole aviopuoliso vaan jokin saavuttamaton kaukorakkaus.
Romanttinen rakkaus kapinoi kristinuskon ylläpitämää aviorakkauden periaatetta
vastaan, koska aviorakkauden moraalissäännöt estävät sisäisten tunteiden puhtaan ais-
timisen. Matkalla tähän päivään romanttinen rakkaus on kuitenkin pakotettu yh-
distymään puritaaniseen aviorakkauteen. Se nähdään aviorakkauden esivaiheena,
rakastumisena joka saattaa johtaa aviorakkauteen. Erityisesti Toinin kertoessa ju-
hannuksesta 1938, tulee hän tuottaneeksi romanttista rakkauskäsitystä. Lauri näytti
tuona juhannuksena komealta ja Toini näkikin hänet ensimmäisen kerran mahdol-
lisena rakkautensa kohteena. Kolmas rakkauden muoto, donjuanismi, liittyy rakkau-
den ja seksuaalisuuden yhteen, minkä edelliset rakkauskäsitykset ovat sivuuttaneet.
Aristokratian piirissä 1700-luvulla syntynyt donjuanistinen rakkauskäsitys halusi
riisua rakkauden kaikesta romanttisesta hölynpölystä ja nähdä sen halun tyydyttä-
misenä. Donjuanismi onkin ollut pääasiassa yksilöllisyyden nimissä puritanismia
vastaan suunnattua kritiikkiä. (Jallinoja 1984c, 105–109.) Toinin kerronnassa lähin-
nä ”syksyn sysitumma” eli Terho edustaa donjuanismia, hurmuriä johon on helppoa
rakastua, mutta joka ei loppupeleissä ole luotettava kumppani. Kirjeenvaihtokaveria
kohtaan Toini ei vuorostaan tuntenut romanttisia tunteita vaan etupäässä isänmaa-
han kytkeytyvää ystävyyttä ja sukulaissieluisuutta. Toini on kerronnallaan erottellut
ja stereotypooinut nuoruuden kumppaninsa, minkä avulla hän tulee selittäneeksi pa-
risuhteensa perustan ja tekemänsä valinnat.

7.6. Ristiriitaisia ajatuksia sodan keskellä

Koko Toinin kauppa-apulaisajan Lauri kävi tapailemassa Toinia Käkisalmissa. Huo-
leton nuoruus kuitenkin päättyi 6.10.1939, kun lotille tuli hälytys. Seuraavana päivä-
nä alkoi yleinen liikekannallepano, Toini komennettiin Tiituan puhelinkeskukseen
viestilotaksi ja Lassi rintamalle:

7.10.39 alkoi yleinen liikekannallepano. Aamulla viiden aikoihin hän koputti ak-
kunaan ja sanoi, rytkätkä alkaa, hän on miehiä junalta vastassa ja sanoi lähties-
sänsä: ”**Ensin Isänmaa, sitten sinä pikku tyttöni**”. Ei silloin arvannut millainen

ero ja kirjeenvaihto alkoi, tallella on n.700 kirjettämme. **Olin hänelle ainoa tyttö** kenelle kirjoitti, minulla oli monta kirjeenvaihtokaveria. **Mutta en hänelle tai kenellekään kirjoittanut rakkaudesta.** Sen sanoin hänelle ja toisille kosijoille, **sodan aikana en avioliittoa ajattele.** (Pitkä avioliitto/Kaarina Määttä/2003)

Alkoi Yh: **Jouduin 7.10.1939 lottakomennukselle, tiemme erosivat.** Hän kirjoitti ensimmäisen, kirjeensä kotiosoitteellani, alkoi kirjeenvaihto. Kirjeissään hän käytti sanoja, rakkaani, ainoani tai muuta samanlaista. **Minä en sanonut tai kirjoittanut koskaan niin.** Marraskuun alussa hän pääsi lomalle ja tuli luokseni keskukseen. Hän antoi tuntelevyensä numeron ja sanoi: **”Sinä olet ikuisesti minun”.** Sanoin: **”En lupaa mitään ennen kuin on tämä rullanssi ohi”.** Itkien erosimme. (Minun elämäntieni/Vastaanottaja tuntematon/1997)

Molemmista lainauksista tulee esiin Toini haluttomuus avioitua sodan keskellä. Hän ei myöskään halunnut kirjoittaa mitään rakkaudesta, vaikka Lauri siitä kirjoitti. Tilastojen mukaan sodan aikana avioiduttiin herkemmin, mutta samalla pinnalla oli myös ajatus avioliiton lykkäämisestä sodan jälkeiseen aikaan (Haavio-Mannila 1993, 313). Monilla nuoruus oli päättynyt äkillisesti sodan syttymiseen, mutta tämä pakotettu aikuisuus ei silti välttämättä kypsyttänyt pikaiseen avioliittoon. Myöskään Toini ei kokenut olevansa valmis lupaukseen. Molemmissa lainauksissa Toini rakentaa itsestään kuvaa Lauriin kiintyneenä, mutta silti itsenäisenä nuorena naisena. Hän ei halunnut ajatella avioliittoa kenenkään kanssa niin kauan, kun sotatila olisi päällä. Tavallaan sodan syttyminen siirsi avioliittovaatimukset tulevaisuuteen. Jälkimmäisestä lainauksesta nousee esiin se, miten Lauri ensisijaistaa isänmaan palvelemisen lauseellaan ”Ensin Isänmaa, sitten sinä pikku tyttöni”. Isänmaalle uhrautumisen eetos onkin ollut yksi nationalismin keskeisiä piirteitä. Nationalistisessa tendenssissä kansakunta on usein ensisijainen perhe. Seuraava lainaus paljastaa poikkeuksellisesti sen, että Lauri ja Toini olivat sittenkin keskenään pohtineet vakavasti tulevaisuutta:

Sota teki miehestäni aliupseerin. Hänet oli pienestä pitäen kasvatettu maahan kiinni, ainoa poika ja hyvä kotikontu. Sinne jäivät kotimme. Turvalliselta tuntui aliupseerin ammatti. **Silloin sitä osasi puhua: pohdimme puolesta ja vastaan. Tuskin olisin lähtenyt suureen perheeseen miniäksi, mutta myös pelkäsin, osaako hän olla onnellinen sotilaana? Päätös ei ollut helppo.** Omaisuus oli nollapisteessä, minulla viisi suvulta haalittua lottapukua, hänellä valtion vaatteet. Omat vaatteet olivat jääneet pieniksi. Hän oli mennyt varusmieheksi vapaaehtoisesti 17-vuotiaana vuonna 1938, olihan poika näinä vuosina miehistynyt. **Hän oli enemmän optimisti, minä taas sanoin, että kun nälkä tulee ovesta, niin rakkaus karkaa akkunasta. Usein istuimme lottakamarissani ja pohdimme tulevaisuutta.** (Elämää sotilaan vaimona/Päällystön naisten liitto/Kilpakirjoitus 1995)

Nationalistisessa diskurssissa sodan odotetaan miehistävän, karaisevan ja jalostavan nuorukaisia. Erityisesti talvisodan Karjalan materiaalistaisteluja kuvaava sotakirjallisuus on korostanut miehisyyden muotoutumista sodan ja sodassa koetun fyysisen ja henkisen kärsimyksen sietämisen kautta (Jokinen 2006, 148; Kivimäki 2008,

137–139.) Myös Toini näkee Laurissa miehistymisen merkkejä. Lauri oli rahallisen pärjäämisen suhteen Toinia optimistisempi. Vaikka aliupseerin ammatti tuntui Toinista turvalliselta, hän silti epäili riittääkö raha ja onko Laurin palkasta perheen perustamiseen. Toinin vaatimuksiin ja odotuksiin ovatkin ilmeisesti vaikuttaneet mieselättäjyyden merkitykset. Lisäksi Toinin kerronnan taustalta on paikannettavissa 1800-luvulla luotu ideaali kodista ja ensimmäisen maailmansodan jälkeen levinnyt kotikultti, jotka molemmat nostivat avioitumisen ja perheen perustamisen rimaa. Ennen avioitumista miehellä tuli olla tarjottavana kunnollinen koti perheelle, ei vain asuntoa. (Jallinoja 1984b, 58–60, 106.)

Sotien aikana ja sotien jälkeen avioliittojen solmimisen määrä silti kasvoi. Tilastojen mukaan vuosina 1945–1947 avioliittojen määrä kaksinkertaistui verrattessa 1930-lukuun ja 1940-luvun alkuun. (Jallinoja 1984b, 60.) Yhtenä syynä voinee pitää sodan jälkeistä väestöpolitiikkaa ja perhemyönteisyyttä. Haavio-Mannilan mukaan sota-aikana avioliittojen solmimisperusteet ja puitteet poikkesivat rauhanajan avioliitoista kolmella eri tavalla: ne solmittiin yleisemmin sodan tuoman epävarmuuden vuoksi, taloudellisia etujen saamiseksi tai hyvin lyhyen tuttavuuden perusteella. Sota-aikana ihmiset kohtasivat helpommin toisiaan. Avioitumispäätös saatettiin tehdä hyvin nopeasti esimerkiksi kumppanin lyhyen rintamaloman aikana. Kihlusaika oli usein lyhyt tai sitä ei ollut ollenkaan. Sota-aika ei siis kaventanut avioitumisen mahdollisuuksia vaan pikemminkin lisäsi niitä. (Haavio-Mannila 1993, 316–319.) Toinilla oli hyvin ristiriitaisia ajatuksia avioliitosta. Toisaalta hän tunsu turvattomuutta ja yksinäisyyttä sodan keskellä, toisaalta taas liitossa epäonnistuminen, liian nopeat päätökset ja sota kauhistuttivat. Lauri kävi rintamalta Toinin luona aktiivisesti ja luottavaisesti. Tämä ilahdutti mutta myös kauhistutti Toinia. Hän epäili, onko hän Laurin kiintymyksen ja rakkauden arvoinen. Toini kirjoittaa seuraavasti Ruokolahden komennusajasta:

Minun poikakaverini tuli hiihtäen lomalle 50 kilometriä. (-) Hän oli jäässä joka puolelta. Silmäripset ja kulmakarvat tuuheassa huurteessa. **Se oli näky, mikä ei koskaan elämässäni haihdu.** En osaa sanoa mitä tunsin, ainakin **jonkinlaista pelkoa.** Ajattelin että hänen täytyy pitää minusta kovasti, **en ole hänen rakkautensa arvoinen?** Lotat olivat hienotunteisia, jättivät meidät kamariin kahden nukkumaan. Kaksi viestipoikaa olivat olleet korvat seinässä ja kuuntelivat mitä tapahtuu. **Ei tapahtunut yhtään mitään.** Seuraavana päivän hän täytti 19 vuotta, minä olin vuotta vanhempi. **Erotessa itkimme kuin pienet lapset, sanoin ei puhuta sodan aikana tulevaisuudesta.** (-) Kaverini tuli vielä toiselle lomalle tammikuun lopulla. Oli saanut komennuksen etulinjaan ja **tuli kuin jäähyväisille.** Hän oli lukenut kirjan miten tyttö halusi lapsen sotaan lähtevältä pojalta. Poika kaatui ja tyttö palvoi lasta ja muisteli miestä koko elämänsä. **Hän puhui vaikka mitä ja pyysi tulemaan hautajaisiinsa jos jää taistojen tielle. Lupasin mennä haudalle ystävänä mutta en morsiamena.** ”Enkä ikinä kerro kenellekään mitä olet minulle puhunut.” Viimein suutuin ja lähdin parsimaan hänen villapaitaansa, sanoin tulevani sänkyyn jos on kunnolla. **Nyt olen miettinyt, minun on aika vaikea tehdä lupauksia tai puhua toisille suunnitelmistani.** (SKS KRA. Sata 14044. 1991)

Talvisodan aikana alkoi kosiskelu. (-) Aika oli levoton ja epävarma, **tunsin usein itseni tavattoman turvattomaksi.** Miten paljon olikaan seuraa tarjolla ja miten paljon vaaroja. **Joskus tuntui, että elettiin kuin viimeistä päivää.** Keskuksessa kun olin, kuulin miten **paljon valehdeltiin** elämäntoverille. Jos avioliitto on tuollaista, **en halua.** Kumpikin meistä halusi elämältä parempaa. **Koti, uskontoja isänmaa,** ne olivat tärkeimmät, samoin oli lempiajatuksemme ”Pidä puhtaus pyhänä, rakasta raittiutta, siinä on sukusi voima”. Se oli muistoa koulusta. **Hän oli minua vuotta nuorempi, sekin epäilytti, samoin minun epäkäytännöllisyyteni ja opettajan peloittelu.** Ystäväni lohdutti, että kaikkea oppii, jos on halua ja sinulla on sitä kyllä. Piti paikkansa. (KPT4/13/1980)

Toini kertoo, kuinka Lauri hiihti pitkiä matkoja päästäkseen hänen luokseen. Tämä omistautuminen pelotti, eikä Toini kokenut olevansa valmis niin vakavaan suhteeseen. Taas Toini huomauttaa, että mitään seksuaalista ei loman aikana tapahtunut. Sodan kuolemanvaara kasvatti osassa naisia ja miehiä tarvetta elää kuin viimeistä päivää ja sen myötä ajautua hetkellisiin suhteisiin. Sota-ajan sukupuolimoraali olikin jännitteinen: toisaalta ihanteena oli siveellisyys ja pidättyvyys, toisaalta taas poikkeusolot houkuttivat poikkeamaan normien noudattamisesta. (Näre 2008, 335.) Toinikin kertoo kuinka seuraa olisi saanut. Houkutukset tuntuivat vaarallisilta, eikä avioliittokaan näyttänyt niiltä suojaavan.

Toini purkaa myös ajatuksia itsestään, hän kiteyttää kuinka vaikeaa lupauksien tekeminen ja suunnitteleminen on hänelle ollut. Lainauksista on luettavissa pelko epäonnistumisesta vaimon velvollisuuksien täyttämisessä. Avioliitossa naiselta odotettiin perheenemännän taloudellisen velvollisuuksien ja taitojen ohella erityisiä vaimon velvollisuuksia, joiden avulla vaimo pystyi ylläpitämään aviorakkautta perheen arkielämässä. Vaimon tuli luoda kodin henki, pitää koti siistinä ja puhtaana, eikä hän saanut lasten syntymisen jälkeenkään unohtaa velvollisuuksiaan aviopuolisoa kohtaan. (Räisänen 1995, 103–108.) Toini kertoo kokeneensa itsensä epäkäytännölliseksi. Myös Laurin nuoremmuus epäilytti. Vaikka talonpoikaisyhteiskunnassa aviopuolisoiden ikäero oli usein pieni ja kaupunkien työläisavioliitoissa naiset olivat miestänsä keskimäärin jopa vanhempia, on Toinin kerronnasta silti havaittavissa ideaali miehen vaimoan vanhemmasta iästä. 1800-luvun sekä 1900-luvun alun sivistyneistön piirissä ja julkisessa avioliittokeskustelussa yksi keskeinen elementti olikin miehen vanhempi ikä. Ihanteellisessa liitossa nuori morsian halusi katsoa itseään vanhempaa puolisoaan ylöspäin ja miehet taas omaksuivat mielellään opastavan ja kasvattavan roolin. (Häggman 1994, 86–86.) Toinista Lauri tuntui liian nuorelta ja itsensä Toini tunsu epävarmaksi käytännön asioiden hoitamisessa. Talvisota päättyi maaliskuussa 1940 ja maaliskuun 22 päivänä Toini siirtyi Ruokolahden keskuksen viestilotaksi. Lauri oli jäänyt aliupseeriksi, mutta Toini ei tiennyt Laurin sijaintia.

Sota loppui, **ei ollut kotia, ei kirjeitä pitkiin aikoihin, epävarmuus ainaisena seurana.** Kirjoitimme uskollisesti vaikka emme tienneet menevätkö perille. Kohta selvisi, välimatkaa oli noin sata kilometriä. Eikös hän tullut **luokseni polkupyöräl-**

lä pitkin sohjoisia teitä. Näin jatkui koko kesä. Hän jäi aliupseeriksi ja minä puhelinvälittäjäksi puolustuslaitokselle, **hän oli aina varma että menemme yhteen.** (Minun elämäntieni/Vastaanottaja tuntematon/1997)

Tämä **kaverini kävi uskollisesti viikonloppuisin.** (-) Olin tietysti kovin otettu mutta **suututti mitä varten hän oli niin varma minusta.** Joskus kesä-heinäkuussa aloin miettiä avioliittoa ja olin varma, jos se kenen kanssa onnistuu niin hänen. Kirjoitin noihin aikoihin ensimmäisen kerran kirjeeseeni **Rakas.** Hän kirjoitti niin jo aloksaikoinaan 1938. Oli kuulemma odottanut tuota sanaa nämä vuodet, en muista milloin sen ääneen lausuin. **Pelkäsin avioliittoa.** Isäni ja äitini avioliitto oli nuorena solmittu, en nähnyt sitä onnellisena. Hän kertoi vanhemmistaan, mutta uskoi ettei liitostamme tule samanlaista. Minulla oli rouvas ystävä, hän ei myöskään ihannoinut liittoansa. Ne jutut mitä ukkomiehet puhuivat puhelimesta olivat hirveitä ja jouduinpa valehtelemaan kun rouvat soittivat miehillensä. Piti sanoa että tuli kiireellinen harjoitus, vaikka he todellisuudessa olivat vieraissa. Tuo lisäsi pelkoani. **Muistan miten minä maalasin pirun kuvia ja hän uskoi onneen.** (SKS KRA. Sata 14046. 1991)

Toinille ei ollut muodostunut avioliitosta myönteistä kuvaa. Miehet pettivät vaimojaan, naimisissa oleva ystävä ei ollut onnellinen, eikä omien vanhempien liitto näyttänyt onnelliselta. Lainauksesta välittyy epävarma Toini, joka pohtii avioliittoa hyvin käytännöllisellä ja järkipäisellä tasolla. Se, että Lauri oli avioliitosta ja Toinista niin varma, suututti Toinia. Kesä-heinäkuussa 1940 välirauhan aikana Toinin mielessä alkoi kuitenkin kaikesta huolimatta itää siemen yhdestä ainoasta oikeasta. Seuraava lainaus on poimittu Karjalaisten omaelämäkerrasta (KE). Siinä tiivistyy hyvin motiivit avioitumiseen, mutta myös kristillinen avioliittokäsitys. Sen mukaan avioliitto oli Jumalan säätämä ja asettama järjestys, kaikkein pyhin sääty, johon kuului olenaisena osana vaatimus ehdottomasta yksiasioivuudesta. Kristilliset avioliitto-oppaat määrittivät avioliitolle kaksi tarkoitusta: uusien seurakuntajäsenien synnyttämisen, sekä haureuden ja syntien torjumisen. Oppaiden mukaan oli mahdotonta pysyä siiveellisenä ilman avioliittoa, koska (miehen) sukupuolivietti oli liian voimakas. (Räisänen 1995, 69.)

Tämä matkatoverini oli Taipalsaassa, eikös hän etsinyt minut toukokuun alussa. (-) Alkoi kypsyä **ajatus ainoasta. Tunsin turvattomuutta, mutta pelkäsin** kama-lasti epäonnistumista avioliitossa. **Ajattelin sen ikuseksi.** Hän (päivää nuorempi) kävi usein luonani, ajattelimme **elämän arvoista samalla tavalla, hän oli raitis ja siisti!** Nousin heti takajaloilleni kun näin likaiset kädet. **Arvostimme toisiamme ja olimme ensimmäiset toisillemme.** Se merkitsi meille kummallekin paljon, ne **asiat kuuluivat avioliittoon.** (SKS KRA. KE 013733. 1983)

Kuten edellisessä lainauksessa, myös useassa muussa kirjoituksessa Toini nimeää Laurin matkatoveriksi tai pelkästään toveriksi. Hän ei kirjoita rakkaasta puolisoista/aviomiehestä kovin usein. Suomalaista aviorakkautta tutkineen Armas Niemisen mukaan yksilöllinen rakkauskäsitys ja parin valitseminen rakastumisen seuraukse-

na oli harvinaista talonpoikaisessa Suomessa. Puolison valinnan perusteella olivat ennemminkin objektiiviset persoonallisuuden tuntomerkit, kuten fyysinen komeus, terveys, työkyky ja iloinen sekä hyvä luonne. Syvä ihastuminen ja rakastuminen olivat jokseenkin tuntemattomia (Nieminen 1993, 21–22). Hatakan tutkimuksessa yksi rakkaus- ja parisuhdekäsityksiä rakentava diskurssi on kansanperinteen diskurssi⁷⁰, joka vetoaa menneisiin aikoihin, ikaikaisiin totuuksiin sekä koettuun ja hyväksi havaittuun perinnetietoon. Aviomiehen määrittelyssä kansanperinteen diskurssi on selkeästi eniten käytetty diskurssi. Erityisen tärkeää on miehen hyvä luonne: kunnon aviomies omaa vastuullisen käytöksen seksuaalisuuden kentällä, hänen tulee olla korrekti ja kantaa vastuu teoistaan. Hyvä aviomies on kuitenkin ennen kaikkea hyvä työmies, ahkera, taitava, voimakas ja väsymätön. Maatalousyhteiskunnassa aviopuolison valintaa määrittikin etupäässä sukupuolittuneeseen työnjakoon perustuva yhteensopivuuden ideaali. Työnteon kannalta kansanperinteen diskurssissa tärkeää on erityisesti miehen raittius. (Hatakka 2011, 196, 280–282; Stark-Arola 1998, 147.) Kansanperinteen diskurssi nousee esiin Toinin kerronnasta. Raittius, siisteys ja hyvä luonne ovat niitä ominaisuuksia Laurissa, joita Toini arvostaa ja jotka vaikuttivat hänen päätökseen.

Edellisessä lainauksessa esiintyy myös heteroseksuaalista parisuhdetta määrittävä kristillinen diskurssi, joka luonnollisesti kytkeytyy jo aiemmin esittämäni kristilliseen avioliittokäsitykseen (Hatakka 2011, 272–280). Kristillistä diskurssia edustaa ajatus avioliitosta ikuisena liittona ja ajatus siitä, miten seksuaalisuus ja ensimmäinen yhdyntä kuuluvat ainoastaan avioituvien/avioituneiden kumppaneiden väliseen kanssakäymiseen.

Kolmas edellisestä lainauksesta paikannettavissa oleva avioliittokäsitys on käsitys ns. toveriavioliitosta, jossa puolisoilla tuli olla samat päämäärät, ihanteet, harrastukset ja elämäntavoitteet. Tutkimusten perusteella toveriavioliiton katsotaan herättäneen kaksijakoisia tunteita. Toisaalta sen katsottiin järkiavioliittona merkitsevän romanttisen rakkauden ja intohimon katoamista avioliiton solmimisperusteista. Toisaalta taas naisen ja miehen välinen toveruus nähtiin merkitsevän lupausta uudesta, paremmasta rakkaudesta, joka oli syvää toveruutta ilman teeskentelyä ja pakkoa. (Ollila 1994, 280–282; Räisänen 1995, 130–135.) Toinin kerronnasta on paikannettavissa järkiperäisyys ja toveruus, mutta myös rakkauden kokemisen mahdollistuminen järkevän ratkaisun myötä. *Satasärmäinen nainen* -omaelämäkerrasta poimitussa lainauksessa Toini kertoo siitä, miten hän kirjoitti ensimmäisen kerran sanan ”Rakas. Sana on kaiken lisäksi kirjoitettu isolla kirjaimella, millä Toini haluaa korostaa sanan ilmaise-
misen merkitystä. Myös Hatakka on parisuhdeomaelämäkertoja tarkastelevassa väitöstutkimuksessaan todennut, että maatalousvaltaisessa talonpoikaisyhteiskunnassa

⁷⁰ Kansanperinteen diskurssin määrittämänä parisuhteen tarkoitus on rakentaa yhteinen koti, jonka merkitys on sekä aineellinen (perinteisen työnjaon mukainen toimeentulo), että henkinen (tuki kumppanilta ja perheenjäseniltä). (Hatakka 2011, 196.)

”Sotavanhus”. Lassi lomilla vuonna 1939. Toini Pelkosen kotiarkisto.

rakkaus on kuin onkin kuulunut parisuhteen kulttuuriseen malliin. Hänen tarkastelemiensa omaelämäkertojen kirjoittajien sanastossa rakkaus kuuluu usein menneeseen nuoruuteen ja aikaan ennen avioliittoa. Se on ikään kuin portti avioliittoon ja pitkäkestoiseen parisuhteeseen. Usein hiljalleen orastava kiinnostus on muuttunut vähitellen rakkaudeksi. (Hatakka 2011, 130–134.) Kiinnostuksen muuttuminen rakkaudeksi ja toverillisuudeksi on löydettävissä myös Toinin kerronnasta. Vaikka hän on muutaman kerran maininnut rakkauden syntyneen yhtäkkiä juhannuksena 1938, on rakkauden hitaasta kasvusta enemmän kerrontaa.

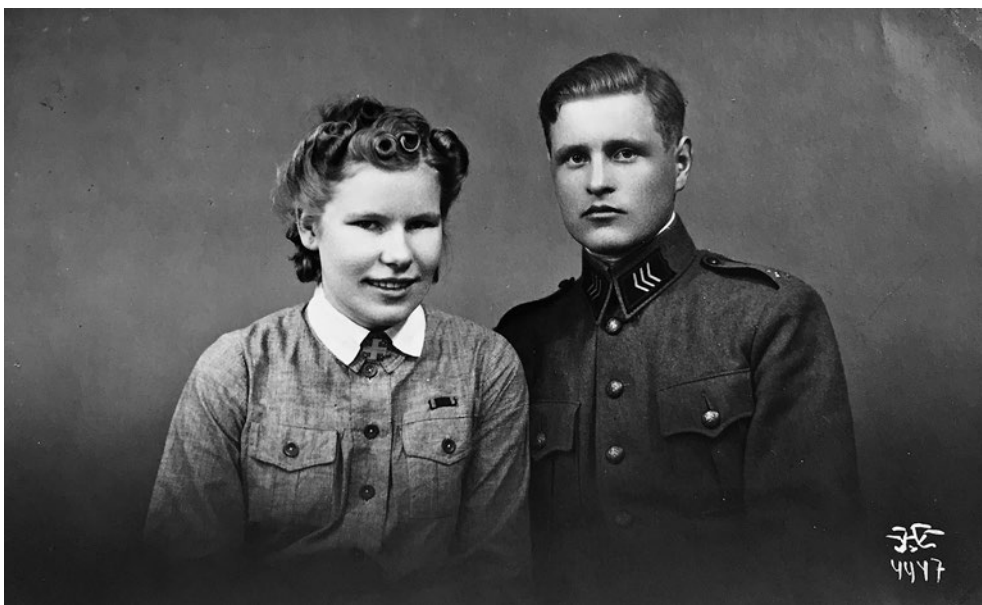
7.7. Kihlautumisen iso päätös

Avioituminen oli Toinille iso ja pelottava päätös. Kristillisen avioliittokäsityksen perusteella se tehtäisiin vain yhden kerran elämässä ja päätös olisi lähestulkoon peruttamaton. Toinin pikkusisko avioitui elokuussa 1940. Siskon häät pidettiin Poh-

janmaalla Alavudella, missä Toinin perhe oli evakossa. Toini itse työskenteli lottana Ruokolahden keskuksessa ja joutui näin matkustamaan pitkän matkan päästäkseen häihin. Matkalla tapahtui paljon. Toini esimerkiksi tapasi keskisuomalaisen kirjeenvaihtokaverinsa ja nuoruuden ihastuksensa ”syksyn sysitumman”, joiden kanssa hän teki välinsä selviksi. Lähtiessään paluumatkalle ja jättäessään perheensä taakseen Toini koki suurta irrallisuutta. Paluumatkalla tai pian paluun jälkeen hän tiesi, että häntä varten on vain se yksi ja oikea eli Lauri. Luultavasti myös siskon avioituminen oli rohkaissut päätökseen. Pyhäjärvi lehteen Toini on kirjoittanut tapauksesta seuraavaa:

Sodan loputtua menin käymään **Pohjanmaalla. Sisareni oli mennyt naimisiin.** Vanhempani ja kaksi veljeäni asuivat suuren vieraan tuvan nurkassa, sedän perhe ja mummoni kymmenien kilometrien takana. **Ennen asuimme kaikki yhdessä. He olivat läheisiä, mutta eivät enää perhettä. Tunsin olevani kuin irrallinen lehti.** Mikä huolien taakka heillä olikaan jokaisella, enkä voinut mitenkään auttaa ja lohduttaa. Isä pyyteli kovasti jäämään ainoaksi tytöksi ja lupasi etsiä työpaikankin, oli suhteita paikallisiin kauppiasiin. **Tunsin etten enää kuulu sinne.** Isäni saatteli taas hevosella asemalle, molemmat itkimme. Hän yritti hymyillä ja sanoi: ”Se o lohtu, **sie saat olla Karjalas**”. Komennuspaikkani oli Ruokolahti. Koko pitkän junamatkan tunsin olevani kuin **irti reväisty perheestäni ja tosi turvaton.** Välit vanhempiini säilyivät hyvinä heidän kuolemaansa asti, mutta **ei ollut enää paikkaa mihin voin mennä iloineni ja murheineni. Se ei ollut turvallinen perheeni.** Komennuksella **ei ollut helppoa nuorella tytöllä, vaikka olivatkin tallella ne nuoruuden aatteet ja ihanteet.** En liioittele jos sanon, **tarvitsin toisen ihmisen rinnalleni, yksin en uskaltanut olla. Se Karjalan sievä poika** oli samoilla seuduilla, hän oli aina ollut varma, että menemme naimisiin. **Yötunneilla keskuspöydän äärellä mietin ja mietin, näin ei voi jatkua.** Olot olivat **epävarmat.** Olin myös kuunnellut **miehien juttuja ja pelkäsin päivä päivältä enemmän elämää.** Tiesin poikakaverini **turvalliseksi ja kunnioitin hänen periaatteitansa. Niin uskalsin naimisiin. Hänen luonansa oli perheeni, enkä ikävöinyt ketään.** (Vpl. Pyhäjärvi 28.11.1994/Perhe on tärkein)

Lainauksessa reperesentoituvat nuoren ihmisen kodittomuuden ja itsenäistymisen pelon kokemukset. Sota oli muuttanut kaiken niin, ettei perhe enää tuntunut samalta turvalliselta lapsuuden perheeltä. Luultavasti perheen evakkokodissa Alavudella sodasta ja evakuoinnista johtuva epävarma ilmapiiri vaikutti Toiniin. 13.3.1940 julkaistut rauhan ehdot olivat olleet kotinsa ja alueensa menettäneille karjalaisille suuri pettymys ja järkytys (Raitis 1993, 216). Palatessaan lotaksi Toini välttyi omakohtaiselta evakkoudelta. Komennustyöt merkitsivät Toinille mahdollisuutta jäädä lähemmäs entistä kotiseutua. Silti Toini kirjoittaa, että komennuksellakaan ei ollut nuoren tytön helppo olla. Edessä oli yksinäisyyttä, epävarmuutta. Elämä pelotti. Ihmiset pettivät toisiaan, arvot ja ihanteet olivat sekaisin. Yön tunteina Toini kertoo miettineensä avioitumista, mielessä oli Lauri. ”Karjalan sievä poika” kuvaa sitä puhtaisuutta, miten Lauri sekä heidän suhteensa Toinille edusti. Lauri tuntui turvalliselta, kuin perheeltä.

Toinin ja Lassina kihlakuva vuonna 1940. Toini Pelkosen kotiarkisto.

Jo lehtikirjoituksen otsikko ”Perhe on tärkein” tiivistää kirjoituksen viestin. Kirjoitus kuvaa perheen erilaisia merkityksiä, sekä sitä miten yksilöllä on elämänsä aikana usein sekä mahdollisuus että pakko identifioitua useaan eri perheeseen. Toinilla näitä perheitä ovat olleet lapsuuden perhe, ”isänmaan perhe” lotta-aikana sekä Laurin kanssa solmitun avioliiton ja lasten syntymän kautta muodostunut oma perhe.

Toini ja Lauri menivät kihloihin 1940 lokakuussa. 1900-luvun alkupuolella oli kaksi vaihtoehtoa hankkia kihlat: joko sulhanen huolehti niistä tai sitten uudempana käytäntönä pari meni yhdessä ostamaan sormukset. Kaikissa lainauksissa, joissa Toini kertoo kihlautumisestaan, hän myös mainitsee yhä jatkuvan epävarmuuden tunteensa asian suhteen.

Menimme kihloihin Lappeenrannassa lokakuun kymmenentenä päivänä 1940. Olin vieläkin epävarma, kävelimme monien kihlakauppojen ohi, pysähdyimme erään luo, hän sanoi, tämä on viimeinen. Seisoin hetken, käännyin ympäri ja näin hänen surulliset silmänsä ja sanoin No mennään sisään. **Eniten ajattelin ikäämme, hän täytti seuraavassa tammikuussa kaksikymmentä ja minä marraskuussa kaksikymmentäyksi.** (SKS KRA. KE 013734. 1983)

Toinia epäilytti paljon Laurin häntä nuorempi ikä. Laurin surulliset silmät pistivät kuitenkin astumaan liikkeeseen: näin lainaus esittää motiivina ensisijaisti myötätunnon eikä oman itsellisen haluan kihlautua. Toisessa lainauksessa samasta tilanteesta tulee hieman varmempi kuva:

En uskaltanut mennä sisään kuin viimeiseen. Siinä kaiverruksia odotellessamme ajattelin, **tuli mitä tuli, yritän kaikkeni, syy ei ole minun jos tämä liitto ei**

onnistu. Ketään toista en ikinä katsele, vastuu on minun olenhan vuotta vanhempi. Kihlauksen jälkeen hän toi palkkansa minulle, aloin laittaa kapiroita. (-) **Se oli onnen aikaa.** Lottakaverini pitivät hänestä samoin kuin keskustalon rouvatkin. **Kaikki sanoivat, että olin tehnyt hyvän ratkaisun.** (SKS KRA. Sata 14047. 1991)

Lainauksessa Toini kääntää ikävoittonsa myönteisemmäksi. Hänellä itsellään olisi vanhempana vastuu avioliiton onnistumisesta ja valta sekä vastuuhan kulkevat usein käsi kädessä. Päätös ja rohkaistuminen kihloihin mentäessä toivat myös onnen. Nytkään Toini ei kirjoita rakkaudesta. Tärkeintä on ollut korostaa hyvää ratkaisua ja muiden hyväksyntää. Yleensä avioituneet naiset lopettivat lottatyön, jonka jälkeen osa jatkoi Marttaliikkeen parissa. Noin puoli vuotta kihlautumisen jälkeen ja häiden lähestyessä Toinikin erosi lottatehtävistään:

Maaliskuun puolivälissä **erosin lottatehtävistäni ja matkustin vanhempieni luo Alavudelle.** Lappeenrannassa tapasin sulhaseni, hän **kertoi isänsä kirjoittaneen, ettei tule häihini jos ne minun kotonani järjestetään.** Hän ne järjestää, eikä siellä ole viinaa. Kesällä sisareni häissä Karjalan ukot vähän naukkailivat, sitä ei hänen isänsä poikansa häissä sallinut. Sulhaseni sanoi taas, odotetaan, pidetään häät hyvien ystävieni luona Ruokolahdella, kun hän on **täysi-ikäinen. En halunnut särkeä välejä hänen kotiväkeensä. Tiesin kotiväkeni ymmärtävän.** (SKS KRA. KE 013734. 1983)

Laurin isä kirjoitti, ettei osallistuisi koko häihin, jos ne pidetään Toinin perheen kotona. Edellisen lainauksen perusteella Lauri olisi ollut valmis siirtämään häitä hieman eteenpäinsaavuttaakseen täysikäisyyden ja voidakseen päättää asiasta itse. Vuonna 1930 oli astunut voimaan lainmuutos, joka laski miehen avioliiton solmimisikärajan 18 vuoteen. Naisen ikärajana säilyi 17 vuotta. Uusi laki poisti myös naittajajärjestelmän eli vanhemmilta ei enää tarvinnut kysyä lupaa. (Heikinmäki 1981, 31.) Lauri oli syntynyt 16.1.1921 ja olisi häiden aikana 20-vuotias. Miksi Lauri tarvitsi edelleen isänsä lupaa vai oliko kyseessä vain hyväksyntä, ei virallinen lupa? Vanhempien suostumus oli tietysti edelleen välttämätön, jos aiottiin elää sovinnossa heidän kanssaan (Heikinmäki 1981, 46). Edellinen lainaus jättää yhden tärkeän seikan kertomatta, mikä tulee esiin seuraavan lainauksen kautta. Ilmassa oli ristiriitaisia tunteita. Kaikki eivät suhtautuneet edes kihlautumiseen odotusten mukaisesti. Toinin vanhemmat olivat myönteisiä ja rohkaisevia, mutta Laurin isä ei:

Ennen kihlautumista **hän kirjoitti isälleni.** Isäni vastuskirje on tallella: **”Mitäpä meillä äidin kanssa on siihen sanomista** jos te kaksi olette niin päättäneet, Jumalan siunausta liitollenne. **Toisen isän kirje poltettiin.** Hän kirjoitti isällensä: **”Toini oli täällä luonani ja päätettiin mennä kihloihin”.** **Hänen isänsä vastasi: ”jos jotain tapahtui kun Toini oli luonasi, ei se sinua velvoita avioliittoon”.** **Me itkimme molemmat kuin pienet lapset** ja silloin hän sanoi ettei mennä naimisiin, ennen kuin hän on täysikäinen, vihitään Ruokolahdella ystäviensä luona. **Eikä halua ikinä tietää suvustansa.** (MV/34/158/1988)

Talonpoikaisyhteiskunnassa ei ole ollut tavatonta, vaikkakaan ei yleistä, että avioliittoon haluavat nuoret painostivat vanhemmat suostumaan avioliittoon panemalla ”kihlat peräkamarin naulaan”, eli saattamalla morsian raskaaksi (Heikinmäki 1981, 47). Lainauksessa tuleekin uusi epäily siihen, miksi Laurin isä kirjoitti niin kuin kirjoitti. Toinin ja Laurin kohdalla ei ollut kyse raskaudesta ja kirje olikin varmasti hyvin loukkaava; se jopa poltettiin. Luultavasti Laurin isän käytös lisäsi Toinin epävarmuutta ja samalla pisti kiirehtimään häiden järjestelyä. Toini kuvaa lainauksessa kirjeen aiheuttamia tunteita. Se antaa Toinin vanhemmista myönteisen ja ymmärtäväisen kuvan. Toini ei kertaakaan tarkemmin pohdi, miksi Laurin isä oli näin kielteinen. Myöhempiä aikoja kuvaavissa kirjoituksissa appiukosta tulee lempeämpi kuva, kun vuorostaan anoppi näyttäytyi epätasapainoisena ja mustasukkaisena. Viimeisessä lainauksessa häiden ajankohdan nopeuttamisen syyksi tulee jälleen esiin yksi uusi näkökulma:

Mennessämme kihloihin emme olleet puhuneet milloin menemme naimisiin. Hän sanoi joskus marraskuussa, mennään naimisiin vuoden kuluttua jouluna. Aloin taas itkeä ja sanoin en ole niin kauan kihloissa, puoli vuotta riittää, sovimme pääsiäisestä. **Luulen tässä olevan mukana vaistoni? Uusi sotahan alkoi seuraavana juhannuksena, sodan aikana en olisi mennyt vihille.** Olin joutunut Itä-Karjalaan joukko-osastoni mukana, hän Laatokalle. **On kyseenalaista olisiko avioliitosta tullut mitään jos olisimme joulua odottaneet? Olisiko kestetty pitkät erot. Sodan aikana en olisi mennyt naimisiin.** (Minun elämäntieni/Vastaanottaja tuntematon/1997)

Iso päätös on tarvinnut alleen paljon motiiveja. Jälkikäteen Toini uskoo jopa vaistonneensa, että nyt jos koskaan on aika avioitua. Myöhemmin jatkosodan aikana asiasta tuskin olisi tullut mitään. Selkeästi Laurin sopivuus aviopuolisoksi, talvisodan ja välirauhan aikainen turvattomuuden tunne ja myös siskon avioituminen ovat olleet tärkeimmät motiivit avioliiton solmimiseen.

7.8. Häät, häyö ja alkutaival

Pari avioitui talvisodan ja jatkosodan välisenä rauhan aikana pääsiäisenä 1941. Toini kuvausten perusteella häät eivät olleet onnistuneet, muistorikkaat kyllä. Onneksi häitä edeltävä kiiristorstai on säilynyt muistoissa kauniina:

Sulhaseni tuli minua hakemaan kiiristorstaina. Olin ollut pukuani sovittamassa ompelijalla. Hiihtelin aurinkoisena kevätpäivänä, **siellä hän odotti minua keskellä kirkasta päivää.** Pukukankaan, hunnun ja kengät olin ostanut Imatralta ennen komennukselta lähtöäni. **Näihin olin rahat saanut häneltä.** Emäntä tahtoi antaa yläkerran kamarin meille nukuttavaksi. **Tästä tuli meidän häyöimme!** (SKS KRA. Sata 14048. 1991)

Nyt Toini nimeää Laurin sulhasekseen. Lainaus kuvaa kirkasta, aurinkoista ja onnelista päivää. Tämä päivä päättyi yöhön, jonka Toini nimeää häyökseen. Hän ei ole

yhdessäkään kuvauksessa tarkemmin maininnut yön tapahtumia ja omia tuntemuksiaan tämän jälkeen. Seksuaalisuus on kokonaan kirjautunut kerronnasta ulos. Tämä on hyvin yleistä Toinin ikäpolven naisten kerronnassa, jossa seksuaalisuus kuuluu yksityisasiana vaietulle alueelle ja sukupuoliasioista puhuminen kytkeytyy tyhmyyteen ja kevytkenkäisyyteen. Toinin sukupolvesta on tutkimuksessa käytettykin termiä ”pidättyvyyden sukupolvi”. (Haavio-Mannila 1993, 325–326; Haavio-Mannila & Kontula 2001, 21.) Missään muuallakaan Toini ei juuri kuvaa omaa seksuaalisuuttaan tai sitten hän käsittelee sitä epäsuorasti. Toini kokee kuitenkin tärkeäksi mainita yön olleen hääyö, koska varsinaisena hääyönä puoliset eivät voineet olla kahdestaan. Toisaalta kerronnan ohuudelle on myös syynsä. Seuraava lainaus on mielenkiintoinen ja kerrontaa rikastuttava poikkeus:

Kihloihin mennessä minua alkoi askarruttaa seksiasiat. **Valistusta olin saanut ja siihen uskonut:** Ihmisen ruumis on pyhän Hengen temppele. Kaikki muut tekemiset saa pois, mitä tekee ruumiillansa, sitä ei saa koskaan pyyhittyä pois. **Ne asiat kuuluvat avioliittoon.** Luota itseesi elä toiseen. Myös rippikoulussa pappi puhui miesten olevan suuria konnia. **En tuntenut asiaan kiinnostusta vielä vähemmän himoa. Sen olin päättänyt: olen puhdas valkopukuinen hunnutettu morsian. Olimme molemmat vailla kokemuksia.** Tämä toinen kaverini kysyi aina kun tapasimme, oletko yhä se sama puhdas tyttö? Onko siinä pojassa miestä (ikäero 6 v.), hän ei olisi näin monta vuotta vieressä maannut jos mitä ei olisi tullut. Sanoin hänelle: ”Siinä se ero onkin, hän arvostaa minua.” Hän sanoi: ”Jos on mies, on vaikea olla vieretysten, voit tehdä hänelle **karhunpalveluksen kun kiusaat.**” Joskus nuoruudessa tämä poika oli ”kiusannut” minua, sanoin: ”Tuossa on ovi, ala kävellä, minun lapseni eivät isää etsi.” Hän sanoi: ”Voi sinua lasta, luuletko että aina tulee lapsi.” Sanoin: ”En halua puhua asiasta.” (-) **Mietin paljon tätä keskusteluaamme** ja keskuksessa kuultuja miesten juttuja ja ajattelin, en halua häntä kiusata. Olimme sunnuntaiaamuna vieretysten, **näin hänen vaikeutensa** ja sanoin: ”**Koetetaan olla.**” Olimme aina sen jälkeen viikonloppuisin. **En usko sen muuttavan meitä tai ainakaan minua sen läheisemmäksi.** Emme tietäneet mitään ehkäisystä. Oli ihme etten tullut raskaaksi. Tunsin erilaisen olon avioliittomme kolmantena yönä. **Tulin raskaaksi ja tunsin asian olevan avioliittoa täyttymys. Se on jatkunut näihin päiviin asti. Tunnen aina, että hän on yksin minun.** Monet kerrat kysyin häneltä, miten hän tuntee, vihdoinkin sanoo, hän muistaa sen joka kerta, olemme ainoat toisillemme. Tuo on asia, mikä on antanut voimaa yhteiselle taipaleelle. (Minun elämäntieni/Vastaanottaja tunte-maton/1997)

Minun elämäntieni -kirjoitus on määriteltävissä ns. parisuhdemuistelmaksi. Ennen poimimaani lainausta Toini on muistelmassa kirjoittanut parin kihlautumisesta. Lainauksen osio on myöhemmin lisätty kertomukseen, eli vasta sen jälkeen, kun koko elämäkerta on ensin ollut ”valmis”. Toini on ehkä lukenut kirjoituksensa ja halunnut lisätä sinne edelliset ajatukset. Jo lainauksen alussa tulee eriteltynä esille Toinin sama seksivalistus: mummon opetukset ruumiista Pyhän Hengen temppeleinä, rippi-

koulun pelottelut miehistä ja kristillinen seksuaalimoraali, joka liittää seksin tiukasti avioliittoon. Tärkeää Toinille on ollut se, että myös Lauri on ollut kokematon. Toinin nuoruuden toinen poikaystävä oli utelias Toinin ”puhtaudesta” ja epäili Laurin kykyjä. Mutta juuri Laurin itsehillintä oli vakuuttanut Toinin. Puheet toisen pojan kanssa jäivät kuitenkin vaivaamaan Toinia. Olisiko seksistä kieltäytyminen kiusaamista ja ajaisiko se Laurin toisiin sänkyihin? Kihlautumisen jälkeen pariskunta jakoi sängyn. Tämä päätös sopi hyvin kristillisen seksuaalietiikan normeihin. Vaikka aviossa ei vielä kirjaimellisesti oltu, oli avioliittolupaus jo tehty. Raskaus alkoi vasta häiden jälkeen ja Toini kertookin sen olleen ”avioliiton täyttymys”. Lainauksen loppupuolella Toini ilmaisee mitä molemmien puolinen yhdelle omistautuminen on hänelle merkinnyt. Se on antanut voimaa parisuhteen yhteisen taipaleen varrella. Lainauksen tekee mielenkiintoiseksi sen sisällön poikkeavuus, koska missään muussa kirjoituksessa Toini ei ole paljastanut ”ensimmäistä kertaansa”. Vaikka hän ei nytkään asiasta sen tarkemmin kerro, on jo aiheen esiintuominen uutta. Seuraavassa lainauksessa palataan jälleen SATA:n omaelämäkertaan:

Sanovat hääpäivän olevan elämän onnellisimman päivän, minulla ei ollut aina-
kaan. Kävimme illalla nukkumaan, **ei ollut kun yksi huone**, suuren talon sali. Minä kävin äitini viereen, sulhaseni lattialle pikkusiskonsa kanssa. Anoppini puhui, hyö sisko ja veikko o ain nukkuneet vieretyste, olkaa nytki yhes ja peitteli heitä. Äitini katsoi minua ja ihmettelin ettei sanonut mitään. Valkeni pääsiäisaamu, **selvisi että vihkiminen onkin tänään**, vaikka piti olla toisena pääsiäispäivänä 14.4.1941. **Pappi oli sotkenut päivän.** (-) Ruokolahden työtoverini olivat tulossa vasta illalla, heidän piti laittaa tukkani. Kävin tietysti itkemään, etteivät näe vihkimistäni. Anoppini sanoi, **on ne vihkimissii nähneet.** Kaiken huipuksi setäni piti lähteä heitä vastaan, hänkään ei nähnyt vihkimistä. **Yhdessä sulhaseni kanssa käärimme papiljotteja.** Ne olivat sellaisia paperista leikattuja töttöroitä, **taas anoppini ehti katsomaan: ”Saap Toini itseki käärityy ei tuol viisii saa passata”.** Lähdimme ulkokuoneeseen, pihalla oli vesilätäkkö, sulhaseni tempaisi minut syliinsä ja kantoi sen yli. **Taas oli anoppi sanomassa: ”Ei sitä tarvitse sylissä kannella”.** Vihkikukkina olivat Maija-natoni rippikukat, viikon vanhat tulppaanit! (SKS KRA. Sata 14049. 1991)

Vahvimmin kuvauksesta nousee esille anopin käytös ja suhtautuminen Toiniin. Hän ei antanut Toinille asemaa poikansa vaimona, eikä pojalleen asemaa Toinin miehensä. Lauri oli hänen poikansa ja Toini vieras joka yrittää Laurin viereen. Lainauksen mukaan häät siirtyivät koska pappi oli sotkenut päivän. Kertoessa anopin toistuvasta huonosta käytöksestä tulee Toini rakentaneeksi hänestä itsekkään kuvan. Anopin mukaan naista ei saanut ”passata”, eikä rakkautta tarvinnut osoittaa. Kukaan ei näyttä puuttuneen asiaan, vähiten ehkä Lauri. Ainoastaan Toinin äidin katse paljastaa myötätunnon. Toini koki varmasti itsensä yksinäiseksi. Ystävät ja kummisetäkään eivät päässeet häihin. Seuraava lainaus kertoo aivan toisenlaisen syyn hääpäivän muuttumiselle. Tämän syyn Toini on maininnut edellistä useammin.

Sormuksissa oli kaiverrus 14.4.1941, mutta **appiukko oli unohtanut pyytää pap-pia, vasta aamulla 13 pnä hän muisti asian, papille sopi vain se ilta**. Ei ollut muita kutsuttu kuin uudet naapurit, heille taas appi kiireesti sanomaan, että häät ovatkin jo tänään. Ruokolahden työtoverini eivät ehtineet nähdä vihkimistä ja kummise-täni oli heitä vastassa. **Aloin itkeä kun kuulin muutoksesta**, työtoverini oli määrää kammata tukkani. Sulhaseni kääri papiljotteja ja anoppi ehti keittiöstä sanomaan: **”Ei kaikista asioista kannata itkeä, on ne työtoverisi vihkimistä nähneet ja noin ei tarvitse Toinia passata”**. Vihkimisen jälkeen hän sanoi: **”Mene seurustelemaan uusien naapurin miesten kanssa ja Toini tutustuu naiseen”**. **Ihmettelen vaan miten äitini jaksoi olla hiljaa. Häätöön nukuimme parinkymmenen ihmisen kanssa samassa huoneessa**. (SKS KRA. KE 013734. 1983)

Lainauksen mukaan, kaiken takana oli appiukon huolimattomuus ja välinpitämät-tömyys. Asia on varmasti ollut Toinille vaikea. Hän ei kuitenkaan kerro tarkemmin tunteistaan, ainoastaan odottamattomista muutoksista aiheutuneesta pettymyksestä. On mielenkiintoista, että näissä kahdessa lainauksessa esitetään hyvin erilaiset syyt, jotka olivat vaikuttaneet tapahtumien kulkuun. ”Suojeleeko” Toini ensimmäisessä lainauksessa appiukkoaan pistäessään häätöpäivän vaihtumisen papin virheeksi?

Toini mainitsee usein ihmetelleensä, miten hänen vanhempansa pystyivät hillitsemään itsensä. Kumpikaan vanhemmista ei asettunut appivanhempia vastaan. Lai-nauksista välittyi enemmän Toinin arvostus vanhempiaan kohtaan, kuin katkeruus heidän hiljaisuuttansa kohtaan. Anopista lainaus rakentaa lähes samanlaisen kuvan kuin aiempikin lainaus. Anoppi kieltää kaikenlaisten tunteiden näyttämisen. Toisaalta tätä voi purkaa tarkastelemalla anopin oman nuoruuden kulttuurisia merkityksiä. Agraarisessa yhteisössä esimerkiksi liiallista tunteiden osoittamista on pidetty tarpeettomana, jopa epäsovinnaisena (Waris 2003, 116). Seuraava lainaus on *Satasärmäinen nainen* -omaelämäkerrasta ja selkiinnyttää vielä hieman enemmän anopin musta-sukkaista suhtautumista.

Kohta vihkimisen jälkeen anoppini tuli luoksemme ja sanoi: **”Mää sie Lauri haas-tamaa uusii naapurloihe kans ja Toini haastaa naisii kans”**. Morsiusparilla ei ollut mitään istumapaikkaa. **En silloin ymmärtänyt anoppini olevan niin omis-tushaluinen, vaikka se satutti kovasti. Yön nukuimme samassa huoneessa pa-rinkymmenen ihmisen kanssa**, nyt kyllä samassa sängyssä. Seinän takana naa-purissa olisi ollut tyhjä huone, ei kai vielääkään raaskinut luopua pojastansa? (SKS KRA. Sata 14049. 1991)

Toini kertoo, ettei ollut nuorempana ymmärtänyt kuinka komenteleva ja omistus-haluinen anoppi voikaan olla poikansa suhteen. Anoppi oli kuin valvova varjo, joka yritti rikkoa kahden nuoren läheisyyden. Toisaalta esimerkiksi kehoitus mennä haas-telemaan naapurien ja sukulaisten kanssa saattoi olla heijastus vanhoihin karjalaisiin sukuhäihin kuuluvasta ns. morsiamen esittelystä uusille sukulaisille ja naapureille (ks. Sarmela 1981b, 18–19). Viimeinen lainaus häätöpäivästä on hieman erilainen. Sii-

Hääkuva pääsiäisenä 1941. Toini Pelkosen kotiarkisto.

nä Toini kertoo pohtineensa, miten hän voisi koskaan olla anopin odotusten mukainen ja oppia kaikki taidot.

Minun kotonani ei tehty mämmiä. **Muistan anoppini sanoneen häähäpäivänä:** Osaako Toini tehdä mämmiä, se siu pittää opetella, mie tie ain Lauril oma suure roppeellise. Taisinpa silloin ajatella, **mitä joutuukaan opettelemaan ennen kuin on kaikki anopin taidot?** (MV/34/133/1988)

Parin ensimmäinen oma asunto oli pieni vuokramökki. Tätä ennen Toini ja Lauri asuivat vajaan kuukauden alivuokralaisina toisen nuorenparin keittiössä parakissa. Seuraavissa lainauksissa Toini kuvaa onnellista avioelämän alkuaikaa. Lainauksista välittyy hyvin seesteinen, jopa nostalginen kuva.

Elämä hymyili. Kävin hakemassa Ruokolahdelta kapioni ja **meillä oli omasta mielestämme kaunis koti ja hyvä olla.** Taloista sai ostaa maitoa ja perunoita, korttiannokset riittivät vaatimattomaan ruokaan, kaupasta sai suolasieniä. **Mieheni keuhui kastikkeitani ja olin onnesta läpäälläni.** (SKS KRA. Sata 14049. 1991)

Lassi ja Toini leipomomatkalla. Lemi vuonna 1941. Toini Pelkosen kotiarkisto.

Nuoren parin **ulkoiset puitteet olivat ankeat**. Pieni harmaa mökki missä asuimme, sienet ruokavaliomme. **Meillä asusti onni**. (Minun elämäntieni/Vastaanottaja tuntematon/1997).

Kun saimme luteet hädettyä oli **mökkiläisten elämä onnellista**. Minä pääsin töihin Lemin puhelinkeskukseen, yhdessä **huushollasimme ja palvelimme toisiamme**. (SKS KRA. KE 013734. 1993)

Vaikka ulkoiset puitteet olivat ankeat, asusti pienen perheen pienessä mökissä onni. Kerronnasta on kaukana sananlasku *kun nälkä tulee ovesta, niin rakkaus karkaa akkunasta*. Toini sai töitä Lemin puhelinkeskuksesta ja ansaitsi näin tarpeeseen tullutta palkkaa. Elämä vaikutti tasapainoiselta ja aviosuhde tasa-arvoiselta. Seuraavassa lainauksessa Toini kertoo käyneensä harmaan mökin pihamaalla 50 vuotta myöhemmin:

Kävimme mieheni kanssa **tämän harmaan mökin pihalla 1991**. Aikaa oli kulunut tasan 50 vuotta. Maisema oli muuttunut, mökki ränsistynyt ja siivottoman näköinen. Ennen olivat kujaset, aita kahta puolta ja portti ennen patteria. Nyt ne olivat poissa. Katsoin tielle, mistä ennen tuli oma suikka-lakki kersanttini reippaana

ja solakkana. Kiirehdin aina avaamaan mökkimme veräjän, että pääsisi ajamaan pyörällä pihaan. **Aika seisattui, pala nousi kurkkuun ja olin kiitollinen elämälle. Täällä olin saanut olla muutaman onnellisen kuukauden. Ankeat olivat ulkoiset puitteet**, raha riitti vain välttämättömään, **mutta tässä mökissä asui rakkaus ja onni**. Täällä me yhdessä iloitsimme tulevasta vauvastamme. **En antaisi pois tuota hetkeä, minkä koin harmaan mökkimme pihalla.** (Elämää sotilaan vaimona/ Päälystön naisten liitto/1995)

Toini tuottaa lainauksessa onnellista ja nostalgista kuvaa parin ensimmäisistä kuukausista. Jälkikäteen vuosikymmeniä myöhemmin on ollut tunteikasta ja haikaa palata ensimmäisen ”oman” kodin pihamaalle ja nähdä kuinka kaikki ympärillä on rapistunut. Toini näkee mielessään Laurin nuorena ja solakkana sotilaana kuvitellessen itsensä avaamassa porttia tulijalle. Muutamat kuukaudet harmaassa mökissä ovat toki olleet kuherrusaikaa, ensimmäisiä naimisissa vietettyjä kuukausia, mikä luultavasti on vaikuttanut kerronnan sävyyn. Mutta toisaalta tulevat muutokset ja uusi sota katkaisivat onnen hyvin lyhyeen, minkä vuoksi kyseinen aika näyttyy jälkepäin muistellessa erityisen onnelliselta. Seuraava lainaus on mielenkiintoinen poikkeus Toinin kerronnassa. Se on ainut kerta, jolloin Toini kertoo häiden jälkeisestä ajasta negatiiviseen sävyyn. Kerronnan kielteinen osuus sijoittuu aikaan ennen omaa harmaata mökkiä eli lyhyeen aikaan alivuokralaisina.

Ei ollut häävi **ensimmäinen asuntomme, toisen kersantti-perheen keittiön nurkka**. Heillä oli kamari ja yksilevyisellä kamiinalla vuoroin kattilat kiehuivat. Silloin oli palvelusaika 24 tuntia vuorokaudessa. Jo ensimmäisenä lauantai-iltana **ajattelin, tätäkö elämä tulee olemaan**. Muistin, miten Käkisalmissa rouvat valittivat **yksinäisyyttä**. Tämä oli elämän varjopuoli. Mieheni oli varusmiesten kanssa jotain pallopelejä pelaamassa. Sen jälkeen vielä saunoivat. **Välillä kävi antamassa pienet suukot kuin hyvitykseksi** ja sanoi: ”Keitä iltateet valmiiksi.” Istuin läheisen lammen rannalla kauniissa männikössä ja mietin, **missähän oltaisiin tanssimassa ja mitä tapahtuisi, jos olisin komennuksella**. Sieltä olisi seuraa riittämiin. **Yksinäisyys tuntui hirveältä**. Tavallinen palvelusaika 7.00–17.00 ei riittänyt kai yhtenäkkään päivänä. Lähettipä vääpeli joskus iltamyöhällä varusmiehen hakemaan palvelukseen. Rouvilla oli suuri kastiero. Monelle oli täyttymys, jos vääpelin rouva kutsui korvikkeelle tai sanoi: ”Sain tämän kakkuohjeen vääpelin rouvalta.” Antoi ymmärtää, että ollaan jo niin hyviä tuttuja. **Minua ärsytti miehen arvoilla loistaminen, enkä etsinyt seuraa**. Kerran päällykön ja vääpelin rouvat tulivat pihallemme, ja kertoivat kilpaa mustanpörssin ostoksistaan. Meillä ei ollut varaa mustanpörssiin, enkä pyytänyt heitä sisälle. **Pari viikkoa asuimme alivuokralaisina. Vuokrasimme vapailta markkinoilta pienen harmaan mökin. Se oli onnea!** Ei häirinyt yhtään, vaikka ylikersantin rouva tuli ihmettelemään kersantin vuokranmaksukykyä. Onneksi **sain työpaikan kirkonkylän puhelinkeskuksesta ja oikein tunsin, miten arvoasteikkoni nousi!** Poikamiesupseerit ja -aliupseerit kävivät iltaa istumassa, **ikävä oli ti-potiessään**. (Elämää sotilaan vaimona /Päälystön naisten liitto/Kilpakirjoitus 1995)

Kerronnan perusteella Toini koki yksinäisyyttä, mies oli palvelusvalmiina 24 tuntia vuorokaudessa ja vietti paljon vapaa-aikaa toisten varusmiesten kanssa. Myös luokkaerot ja asuinyhteisössä ilmenevä hierarkia rasittivat Toinia. Sota-ajan katsotaan vähentäneen luokkaeroja: yhteisen kansakunnan puolustaminen loi tasa-arvoisuuden vaikutelmaa. Silti armeijassa ja rintamalla miesten hierarkia oli selkeä. Upseerit kiinnostivat naisia ja suhde korkealle arvostetun sotilaan kanssa nosti myös naisen arvoa ja itsetuntoa. (Haavio-Mannila 1993, 286–288.) Oma asunto kuitenkin helpotti tilannetta. Oma tienattu raha tuntui nostavan asemaa. Onnellinen mökkielämä kuitenkin päättyi äkisti: tuli hälytys jatkosotaan.

Eräänä yönä ennen juhannusta sotapoika kurkisti akkunasta ja sanoi Hälytys, ker-santti heti patterille. **Siihen loppui mökkiläisten onni, jäin yksin.** (SKS KRA. KE 013734. 1993)

Laurin lähdettyä rintamalle Toini jatkoi töitään keskuksessa ja odotti samalla esikoistaan. Loppukesä ja syksy kuluivat Lemillä. Marraskuussa, kun Karjalan luovutetut alueet liitettiin jälleen Suomen tasavaltaan, Toini lähti Pyhäjärvelle appensa ja miehensä siskon Maijan kanssa. Anoppi ja muu perhe tulisivat vasta maaliskuussa, joten Toini sai olla hetken emäntänä talossa. Töitä oli paljon ja elämä yksinäistä. Seuravassa lainauksessa Toini kertoo Laurin odotuksesta. Anopin tullessa alkoivat miniän päivät, myös ensimmäinen lapsi oli tullut maailmaan.

Karjalaan menimme marraskuussa 1941, mieheni isä, Maija ja minä. Odotin ensimmäistä lastani, mutta en ilmoittanut siitä anomuspapereissa. **Olin sen syys- ja alkutalven enemmän emäntä**, apuna halonteossa ja veden kannossa navettaan. Useimmat koteihinsa palanneet olivat ensimmäiset yönsä meillä, ennen kuin saivat oman tupansa lämpimäksi. **Se antoi paljon lisäpuuhaa**, lapset jäivät pitkiksi päiviksi minun hoiviini. **Olin paljon yksin, katselin tielle ja odotin omaani lomalle.** Olimme tavanneet heinäkuussa, hän oli joutunut Laatokan saareen ja sai loman vasta tammikuun 5 pnä, tyttäreemme syntyi 6 pnä. **Silloin opin todeksi, odottavan aika on pitkä**, olisi hauska tietää miten monta kertaa lauloin, kuinka monta iltaa, siitä mennytkään, kun sä lähdit luotani. Maaliskuussa pääsi muu perhe Orimattilasta. **Anoppini otti emännyden, minulle alkoivat miniän päivät. Eikä se ollut sitä ”Tee työtä käsketty, syö leipää leivottuu”.** (MV/34/3/1988)

Lainauksessa on hyvin lyhyeen tiivistetty paljon asiaa: aika raskaana olevana ”sotaleskenä”, talon emäntänä ja lopulta anopin saapuessa miniänä. Roolia joutui vaihtamaan ja uuteen sopeutumaan hyvin nopeasti.

7.9. Miniän vaikeat vuodet 1941–1944

Pyhäjärvellä Laurin perheen parissa Toini joutui miniäksi, eivätkä miniän päivät olleet hänen mukaansa helppoja. Lassi oli rintamalla ja pääsi harvoin lomalle. Lomilla

anoppi oli mustasukkainen pojastaan. Kaiken lisäksi Toini odotti toista lastaan ja hänen kuulonsa oli alkanut huonontua. Kotitöiden lisäksi Toini työskenteli puhelinkeskuksessa. Työt tuntuivat raskailta ja aviomiestä oli ikävä vieraan perheen keskellä:

Meillä oli puhelinkeskus, jouduin paljon hoitamaan sitä kun olin ammatti-ihminen. Kun oli imetys silloin jäin sisälle ja laitoin ruuan keskuksen hoitamisen ohella. Anoppini oli pellolla, varsinkin sen jälkeen kun vanhin sisaruksista oli lähtenyt seminaariin. **Työnjako oli vakiintunut. Ei siinä ainakaan miniän tarvinnut ajatella mitä tekisin,** kaikki oli suunniteltu valmiiksi kuin Manulle iltanen. **Kaikkea piti osata tehdä, että sopu säilyi.** Muistan kerran kun anoppini käski tekemään lanttukukkoa, sanoin en osaa, meillä teki kukon aina mummoni. Anoppini sanoi nappasi ”Muutako tiet vaa, ko **mies pit saaha, pittää kukkoki osata tehä.**” Niin siitä kukko syntyi, taisi olla kyynelillä kostutettu. Itkin helposti kovia sanoja. (KPT9/3/1994)

Kansanperinteen määrittämä kelpo vaimo on ominaisuuksiltaan näppärä, taloudellinen ja hän hallitsee eri rooleja suvereenisti. Kelpo vaimoa mies ja muu perhe kunnioittavat. (Hatakka 2011, 281.) Ylipäätään Suomalaisessa agraariyhteiskunnassa tytön työtaitoihin kiinnitettiin jopa enemmän huomiota kuin pojan taitoihin. Tytön taitoja tarkkailtiin vielä sulhasen kodissa. (Heikinmäki 1981, 29–30.) Kerronnan perusteella Toini on kokenut anoppinsa vaatimukset. Jotta sopu säilyisi, asiat ja työt piti osata.

Monelle sota-ajan vaimolle aviomiehen lomat toivat hyvää vaihtelua arkeen. Usein lomia sai kuitenkin vain joka kolmas kuukausi ja usealle tuoreelle avioparille puolisosta vieraantumisen ei varmasti ollut kaukana. Ongelma saattoi syntyä jomankumman liian suurista odotuksista, jotka eivät päässeet lomalla täyttymään. (Haavio-Mannila 1993, 326.) Myös Toini kuvaa usein odottamista. Toini odotti rakasta Lauria hartaasti ja jännittynein mielin. Toinille odotukset ja pettymykset miehen suhteen olivat kuitenkin pienempi ongelma kuin anoppi, joka oli poikansa suhteen hyvin omistushaluinen.

Sitä en unohda ikinä kun mieheni tuli ensimmäisen kerran lomalle, juoksimme portailla häntä vastaan. **Anoppini työnsi minut syrjään** ja meni ensimmäiseksi poikansa syliin. Tietysti nakkasin niskojeni ja menin omaan huoneeseeni. **Mieheni sanoi ettei voinut tilanteelle mitään,** niin kuin ei voinutkaan. Minä taas kiukuttelin, sinä minut tänne halusit, pitääkööt poikansa. Kohta tuli mieheni sisar sanomaan: ”Äiti sanoi Laurin pitää tulla olohuoneeseen, meillä kaikilla on häntä ikävä”. **Mieheni sanoi: ”Toini on minulle tärkein,** meillä on paljon puhumista”. **Siitä nousi aika metakka,** loma-ajat olivat hirveitä. **Meillä kahdella tai kolmella meni mukavasti, ulkoiset paineet olivat kovat.** Kun ajelimme hevosella ja kävimme kylässä, kaikki oli pahasta. Hänen Laurinsa ei ikinä ollut mieltä pahoittanut, **kaikki työt teki niin kuin hän, paremmin kuin moni nainen. Ei olisi antanut Lauria kenellekään, pitänyt aina itsellensä.** Tietysti itkin ja pahoitin mieleni, kerroin aina kaiken rehellisesti miehelleni, hän sanoi haluavansa tietää. (SKS KRA. Sata 14052. 1991)

Laurin loma-aikoina on ollut hankalaa. Onneksi Toini on voinut kertoa asioista Laurille, joka on välillä koettanut vaikuttaa tilanteeseen. Selkeitä rajoja Lauri ei kuitenkaan ole pystynyt vetämään äitinsä ja itsensä väliin. Toini rakentaa lainauksessa sellaisen kuvan, että kaikki epäsopeu johtui anopin mustasukkaisuudesta ja omistushalusta, ”ulkoisista paineista”. Todennäköisesti sotatilaan väsyivät kaikki ja väsyminen saattoi purkautua monella eri tavalla. Anoppi piti poikaansa sankarillisena ihmisenä, joka teki kaikki työtkin vielä paremmin kuin moni nainen. Rivien välistä on luettavissa sanoma siitä, kuinka Toinille ei tulisi olemaan helppoa osoittaa olevansa kunnollinen nainen ja sopiva miniä. Myös Laurille tilanne on ollut vaikea, hänen on täytynyt täyttää kahden naisen toiveet.

Olin miniänä ja taistelin miehestä. Sanottiin miten hyvä poika oli, ei koskaan äidin mieltä pahoittanut, nyt kirjoittaakin vain sinulle. (-) Tammikuun kahdeksantentoista päivänä 1943 saimme pojan, synnytin kotona, kaikki olivat pelkää ystävällisyyttä **Nyt oli isäntä talossa. Mieheni tuli lomalle ja taas olisi pitänyt olla koko perheen yhteisenä, nyt hän sanoi Toinia minulla on eniten ikävä, tämä on minun perheeni** ja me olemme yhdessä, siitäkös **metakka tuli, että olen vierottanut pojan äidistään.** (SKS KRA. KE 013735. 1983)

Lainauksessa Toini ilmaisee ”taistelleensa miehestä”. Ajallisesti lainaus hyppii paljon. Aluksi kerrotaan vuodesta 1941, jonka jälkeen siirrytään pojan syntymään vuoteen 1943. Nyt Toini kertoo, miten Lauri on puhunut koko perheen (Toini, Lauri ja lapset) tärkeydestä hänelle. Lainauksen mukaan pojan syntyminen on hieman rauhoittanut tilannetta. Mukana on kuitenkin katkera sävy patriarkaattisia sukupuoliodotuksia kohtaan. Vasta kun taloon on saatu jatkoa miessukupolvelle, alettiin myös äitiä arvostaa. Perinteisessä talonpoikaisperheessä vaimon/miniän valta lisääntyikin sitä mukaan, kun hänelle syntyi lapsia, mutta etenkin poikia. Viimeistään kun poika toi taloon nuorikon ja entisestä miniästä tuli anoppi, saavutti nainen ”avioliittouransa” lakipisteen. (Apo 1999, 17.) Seuraava lainaus on mielenkiintoinen, koska siinä appi puolustaa Toinin ja Laurin suhdetta. Toini on kirjoittanut tästä muutamaan otteeseen.

Minä suutuin, **tuntui ettei ollut mitään virkaa kun mieskin on suvun yhteinen. Mieheni sanoikin kerran äidillensä, Toini on minulle tärkein**, häntä minä ikävöin, haluamme olla yhdessä. Siitäkös meteli nousi, että **olen yllättänyt Laurin sanomaan hänelle vastaan ja valehdellut. Appeni sanoi, sanotaanhan Raamatussakin, että pitää erota isästään ja äidistänsä.** Lauri oli ollut äidillensä niin mallikelpoinen, ettei koskaan ollut mieltä pahoittanut. ”Hää o miu rakkai lapsei, tekkyö työtki samalviisii ko mie. Paremmiko mon naine, **mie en ois antant häntä kellekää**”. Jos me yhtään hyväilimme: ”No on ne muutkii männiet naimisiin, eikä ain tarvii nuoleksii”. (MV/34/144/1988)

Taas Toini ilmaisee suuttuneensa ja jopa taistelleensa. Toini kirjoittaa kuinka häntä on syytetty myös Laurin manipuloinnista. Anopin on Toinin kerronnasta päätellen

ollut hyvin vaikeaa erottaa Lauria itsestään: hän näkee Laurissa itsensä. Onko anoppi ollut mustasukkainen jopa ruumiillisesta kosketuksesta, vai onko kaikki ollut vain ajan mukainen tapa suhtautua rakkauden näyttämiseen? Seuraavassa lainauksessa Toini tekee eroa itsensä ja anopin välille niin naisena kuin tarkemmin ottaen äitinä.

Luulen että vuonna 1944 kaikki olivat sotaan väsyneitä. Aloin taas käydä navetalla, **olin katkera ja uupunut. Sanomisia oli paljon, olin vieroittanut anoppi-ni rakkaimman ihmisen hänestä.** Appeni yritti sovittelua ja sanoi: ”Muista mitä Raamatussa sanotaan. Miehen pitää erota isästään ja äidistään”. Sanoin anopilleni: ”Sitä varten olt mustasukkainen kun sinulla on vain yksi poika”. Hän sanoi: ”Lao sie monta poikaa ettet uo mustasukkainen”. **Katselin nukkuvaa poikaani ja ajattelin, sinä olt minulle rakas, mutta viidentoista vuoden kuluttua tulee toinen joka on sinulle rakkaampi kuin minä.** Haluan oppia etten tuo teille tuskaa. Minulla on teidän isänne joka on minulle rakkain. Anopillani oli vain poika tärkein. (SKS KRA. Sata 14054. 1991)

Kokemukset anoppi-miniä-suhteesta ovat saaneet Toinin pohtimaan omaa asemaansa tulevana anoppina. Toini haluaa erottaa itsensä Laurin äidin kaltaisesta anopista ja ilmaisee tämän mm. rakkaudella miestänsä kohtaan ja ajatuksella siitä kuinka on valmis ajan koittaessa luopumaan omasta pojastaan/lapsestaan. Ehkä toisessa tilanteessa tai kerrontakontekstissa Toini ei olisi voinut kirjoittaa näin suoraan tai ei olisi edes halunnut tuottaa tällaista lapsi-äiti-aviomies-jännitettä.

7.10. Parisuhde koetuksella

Jo edellisissä lainauksissa on tullut esiin se, kuinka sota väsytti ja kulutti henkisesti. Kestonsa vuoksi jatkosota näytti johtavan yleisimminkin yhä suurenevaan epävarmuuteen. Se tuotti stressiä ja henkistä painolastia purettiin esimerkiksi juopottelemalla. Viinan lisäksi ”naisten saantia” pidettiin sotilaiden puheissa miesten elämän korkeimpana hyvänä. Miesten välisessä kanssakäymisessä ja korsupuheessa vaalittiinkin ryyppy- ja naisjuttuja. Esimerkiksi lomilla arvioitiin humaltumis- ja seksiasiteikolla. (Oksanen 2008, 1999.) Seuraavissa otteissa on hyvin kiteytyneenä Toinin kokemat sota-ajan haasteet avioliiton suhteen. Haastetta loivat alkoholi, pitkät erot, vapauden loppuminen ja mustasukkaisuus:

Se sodan loppuaika koetteli liittoja, kuulin juttuja välittäessäni puheluja. Paljon käytettiin **alkoholia, miehenikin** meni mukaan ja kirjoitti ryyppäämisestänsä. Hän oli ehdottoman raitis, antoi raitiuslupauksenkin. **Kirjoitin hänelle millaisille ihanteille ja aatteille onnemme rakensimme.** Hän katui kovasti, sanoi olevansa vahvaluonne, ei ikinä viinaa maista. Tiesin viinan tuovan tullessansa monenlaistakin pahaa. (Pitkä avioliitto/Kaarina Määttä/2003)

Nyt meille tuli sanomisia jo mieheni kanssa puhelimessa. Soitin hänen asunnolle, siellä **vastasi usein naisääni,** hän sanoi: ”Oli vain meidän lottia”. **Siellä pidettiin ryyppyjuhlia, mieheni ei osallistunut niihin.** Kerran hän oli mennyt mu-

kaan ja juonut itsensä humalaan. Hän kertoi sen kirjeessään. En ollut niin ehdoton alkoholin suhteen kuin hän. **Nyt se tuntui minusta lupauksen rikkomiselta** ja vaikeaa oli uskoa että se jäisi viimeiseksi. Ehkä se oli minulla **raskauden jälkeistä väsymystä** mutta tulivat mieleeni mitä hän oli joulun aikoihin kirjoittanut. **Kertoi olleensa lotille joulupukkina, tanssineensa yhden lotan kanssa ja monta muuta juttua.** Syksyllä kun hän ei saanut lomaa viiteen kuukauteen kelirikon takia, sanoi tuttava poika joka oli **myöhemmin kansanedustaja ja ministeri:** ”Jokainen saa lomia, on joku syy mitä varten ei ota lomaa. **Ajattelin tuota, en voinut sitä kenellekään puhua ja lupasin lapsilleni, tehköön isänne mitä tahansa, teillä on aina äiti.** (SKS KRA. Sata 14054. 1991)

Toini on kirjoittanut paljon sotaan väsymisestä. Väsyminen ja sodassa eläminen purkautui mustasukkaisuutena, sekä yksinäisyyden, turvattomuuden ja epätietoisuuden tunteina. Toini kertoo myös, miten raivoraitis Lauri oli nauttinut alkoholia ja näin tehnyt särön Toinin luottamukseen. Toini tunsu itsensä yksinäiseksi, ei ollut ketään jolle puhua ja purkaa tuntojaan. Toisaalta hän miettii myös raskauteensa liittyvää mahdollista masentumista. Seuraava lainaus kuvaa hyvin rikkinäisyyden tunteita.

Omalla kohdallani on ollut **vaikeaa ja väsymystä**, samoin miehelläni syksyllä 1943. **Työtä oli paljon, odotin toista lastani.** Maija, mieheni vanhin sisar lähti Sortavalaan seminaariin. Taimi kävi jatkoluokkia ja rippikoulua. Appeni oli keskuksessa milloin minä olin navetassa. **Kirjeet miehelleni olivat katkeria.** Soittaessani, hänen numerostaan voi vastata naisääni tai keskus sanoi kersantti on Lottalassa. Mieheni oli **ehdottomasti raitis, antanut raittiyslupauksen** ja raittiusmerkki aina palton lahvissa. Alkoholia käyttivät kaikki, **hän sortui mukaan. Hän kirjoitti ja pyysi anteeksi,** samoin kertoi ettei siellä Lottalassa muuta tapahdu kuin nipistellä tyttöjä. Minä en alkuunkaan ymmärtänyt tuollaista ja sanoin jotain puhelimesta, hän vastasi ”En minä sinua pelkää”. Sanoin ei tarvitse soittaa, en ole tavattavissa ja iskin puhelimen kiinni. Kirje on tallella minkä kirjoitin heti sen jälkeen. **Olen kirjoittanut, muistatko mille perustalle liittomme rakennettiin, siihen ei sopinut viina eikä uskottomuus. Etsimme molemmat puhtautta,** jos aiot noin jatkaa, tiemme eivät jatku, **minä en raunioille rakenna.** Parin päivän kuluttua olemme molemmat samanaikaisesti kirjoittaneet sovinnon kirjeet ja hän saanut sen erokirjeen kanssa samassa postissa. **Samanlaista on ollut sanomista 1944 keväät talvella. Minä olen ollut ihan täynnä navetassa olemista.** (-) Minä kiukutteilin miehelleni etteivät **miniän päivät kuuluneet sopimukseemme. Mieheni takia menin miniäksi, se rakkaus! Minulle ei ostettu koskaan mitään, olin ilmainen piika.** Ei kai se helppoa heillekään ollut kun näkivät etten koskaan tuntenut sitä kodikseni. Lottien illanvietossa oli nuoruuden kavereitani, leikimme yhdessä kansallisleikkejä ja kävelimme keskellä päivää yhdessä maantietä kotiin, nyt mieheni kyseli, mitä te puhuitte, oliko se saattaminen aivan välttämätöntä. **Se oli sotaan väsymistä.** (MV/34/175–176/1988)

Lainauksen loppupuolella Toini kuittaa virheen miniäksi menosta/joutumisesta rakkautta syyksi. Lainauksessa rakentuu jälleen voimakkaasti kristillisen avioliitto ja rakkauskäsitys. Niiden piirissä aviomiehen tärkeimmät velvollisuudet olivat ehdo-

tonta raittiutta edellyttävä elatusvelvollisuus ja velvollisuus rakastaa vaimoan, kuten Kristus rakasti seurakuntaansa. Toteuttaessaan rakastamisvelvollisuuttaan miehen tuli kunnioittaa kotiaan ja perhettään, eikä hakea virkistystä kodin ulkopuolelta kapaakoista. Näin miehen oli huolehdittava siitä, että vaimo ei jäänyt henkisesti yksinäiseksi ja kohdeltava häntä ajattelevana yksilönä. (Räisänen 1995, 98.) Tietysti kyseessä oli poikkeustila eli sota ja pitkä välimatka, mutta taustalla vaikuttivat silti edelleen vahvat avioliittoon liitetyt arvot. Toini koki Laurin pettäneen luottamuksen, koska tämä oli nauttinut viinaa ja flirttaillut lottien kanssa. Samalla Toini koki elämänsä hukkaantuvan miniän töissä, jotka eivät olleet kuuluneet alun perin Toinin ja Laurin väliseen avioliittosopimukseen. Toini koki henkistä yksinäisyyttä ja pettymystä liittonsa.

Toinin mietteistä välittyikin kuva naisesta, joka kärsi omasta ”paikalleen jämmämisestä”. Töitä oli paljon, mutta ne eivät olleet kehittäviä. Muut pääsivät seminaareihin, rippikouluun ja jatkuoluokille. Seuraavissa lainauksissa Toini jo pelkää taantuvansa ja on katkera miehen mahdollisuudesta opiskella.

Yhdessä sovimme että miehieni alkaa opiskella Kirje-opiston kautta 1943. Hänelle jäi paljon vapaa-aikaa, puhuimme innostuneesti paremmista työpaikoista ja elämisen mahdollisuuksista sodan jälkeen. Lukeminen maistui, tentit tulivat kiitettävänä takaisin, tällaista intoa oli sen ajan kirjeet täynnä. **Minua alkoi tuo ärsyttää, olen kai ajatellut, että minä menen takapakkia kehityksessäni täällä lehmien kanssa seurustellessani. Avioliittomme ei kohta ole tasavalta, niin kuin suunnittelimme.** Nyt on maito viety meijeriin ja se on mennyt toiseen luokkaan, kenen muun syytä se olisi kuin miniän syytä? Purin paineeni miehenei ja kirjoitin 16 tunnin työpäivistä ja aina vain tulee ala-arvoista, ei kiitettävää niin kuin toiselle. **Selvästi olen ollut kateellinen hänen opiskellustansa.** (MV/34/ 178/1988)

Hän aloitti opiskelut, alkoi lupaavasti. **Emme olleet puhuneet asiasta, pahoitin mieleni.** Olin katkera miniän päivilleni ja lehmille! **Hän lopetti opiskelun,** kadun vieläkin kun näytin katkeruuteni. Sitä en ole koskaan katunut, mitä varten menin just hänen kanssansa naimisiin, tai joku toinen olisi ollut parempi. (Pitkä avioliitto/ Kaarina Määttä/2003)

Museoviraston lainauksen lopussa Toini tekee etäisyyttä tapahtumiin tulkitsemalla niitä jälkikäteen. Luultavasti Museoviraston keruuvastausta kirjoittaessaan, Toini on kaivanut esille vanhoja kirjeitään (hän on säästänyt kaikki omat ja Laurin sota-ajan kirjeet). Hän lukee kirjeistä omaa kateuttaan. Toinin historiaan tutustuneena ei ole yllätys, että hän on tuntenut katkeruutta. Lainauksesta välittyy myös sellainen kuva, että Toini ei ole itsekään jaksanut arvostaa miniän töitä. Varmasti se on ollutkin vaikeaa ainaisen moitteen keskellä. Seuraavan lainauksen mukaan Lauri huomasi Toinin katkeruuden ja lopetti kurssin:

Vapaa-aikaa jäi paljon, hän aloitti opiskelun kirjeopistossa ja sai hyviä numeroita. Aikaa myöten tulin selvästi **mustasukkaiseksi opiskelulle. Kirjeet olivat in-**

toa täynnä hyvistä koenumeroista, minä olin miniänä ja putsasin lehmiä. Hän huomasi katkeruuteni ja lopetti kurssin. (SKS KRA. S Päälystöliitto 50. 1996)

Toinille opiskelu olisi varmasti merkinnyt itsenäisyyttä aikana jolloin naisten opiskelu oli yksi vahvimista emansipaation symboleista (Nätkin 1997a, 211).

7.11. Miniäksi Orimattilaan

Keväällä 1944 armeija palkkasi Toinin jälleen lotaksi ja palkan Toini antoi apelle. Toini on kertonut nähneensä koko kevään ajan paljon enneunia, jotka hän myöhemmin on liittänyt Neuvostoliiton suurhyökkäyksen lähestymiseen. 9.6.1944 alkoikin rytäkkä. Lauri joutui komennukselle Puumalaan. Appiukko käski muuta perhettä pakkaamaan tavaransa ja Toinin varsinainen evakkous alkoi. Evakkomatka johti Keuruulle. Tämä evakkomatka on Toinin repertuaarissa usein toistuva avainkertomus. Kertomusversioiden sisällössä esiintyy hyvin vähän variaatiota, ainoastaan kertomuksen pituus vaihtelee. Se alkaa usein alkuasetelmasta, jossa Toini kertoo yleisestä tunnelmasta ja omista enneunistaan. Seuraavaksi kerrotun monivaiheisen junamatkan jälkeen kertomus päättyy Keuruulle saapumiseen ja perheen sijoittumisen paikallisen perheen taloon. Vasta nyt jatkosodan aikana Toini tunsu lähtevänsä evakkoon. Karjalaisten keskuudessa kesälähtö oli toisaalta haikeampi, koska luonto oli silloin kauneimmillaan. Toisaalta kesällä matkaaminen oli talvisodan pakkasessa tehtyä evakkomatkaa helpompaa ja edellisestä kokemuksesta oli hyötyä uuteen evakuointiin valmistautuessa. Toisella kerralla mielessä oli kuitenkin voimakkaampi tieto siitä, että nyt lähtö olisi lopullinen. (Raitis 1993, 226–227.) Kaikista Toinin evakkomatkakirjoituksista nousee enemmän esiin äitiys ja huoli lapsista kuin varsinainen oma evakkoidentiteetti:

Aina on tuntunut **ettei omalla kohdallani talvisodan lähtö ollut evakkoon lähtö**, se oli kuin sotilaiden kanssa kestäetty yhteinen tuska, jättää uupunena oma maa. **Nuorena lapsettomana ajattelee ihan toisin kuin kahden pienen lapsen kanssa lähtiessä.** Varma tieto lähdöstä tuli perjantai-iltana kesäkuun 16 pñä. (MV/34/114/1988)

Sinä aamuna kun Pertti poika täytti viisi kuukautta, **oli lähtö taas edessä, kevään ollessa kauneimmillaan.** Matkamme suuntautui **Keuruulle**, Valkeajärven pysäkillle. **Vauva ei ollut saanut ruokaa**, maito loppui matkalla ja oli kolmatta päivää pesemättä, samassa vaunussa matkustivat hinkuyskäiset lapset ja **Pertti sai tartunnan ja sairastui ankarasti. Pääsimme asumaan Liesjärven kylään, samaan kesähuoneeseen**, anoppini, hänen äitinsä, miehni nuorin sisar ja naapurin kymmenenvuotias tyttö sekä minä lapsineni. (SKS KRA. KE 013735. 1983)

Mikä tuska olikaan mielessä 18.6.1944 lähtiessäni kahden pienen lapseni kanssa Karjalasta. Ehkä vaikein hetki oli junan jyskyttäessä Käkisalimesta eteenpäin. **Luonto oli kauneimmillansa**, kesäaamussa välkkyivät Vuoksen vedet. Laatokalla oli **minulle rakkain ihminen**, jokainen hetki vei hänestä kauemmaksi. **Vauva**

5 kk oli sylissäni, tytär 2 v 5 kk vierelläni. Ei tietänyt määränpäättä, ei tulevista päivistä. **Ne olivat hetkiä etten toivoisi kenenkään samanlaisia kokevan.** (MV/OMA/61/1992)

Evakkomatka Keuruulle kesti kaikkienensa kaksi yötä ja kolme päivää. Matkaa tekivät 5 kk vanha Pertti-vauva, alle 3-vuotias Tuula-tytär, perheen muut naispuoliset jäsenet ja kaksi suurta puulaatikkoa. Jatkosodan päättyessä syyskuussa 1944 Toinin vanhemmat muuttivat Huittisiin. Toini vuorostaan muutti lapsineen Puumalaan, jonne Lassi oli saanut pestin. Marraskuussa Laurille tuli komennus miinanraivaukseen Suomalahdelle. Lauri päätti erota armeijasta heti 1945 alussa. Hän aloitti uuden uran vakuutusyhtiössä ja muutti Noormarkkuun. Asuntoa koko perheelle ei kuitenkaan saatu ja niin Toini joutui muuttamaan omien vanhempiansa luona Huittisissa. Toini kuuli pian vihjailuja siitä, miten Lauri ei varmasti edes halua perhettään luokseen, koska ei järjestä asuntoa. Ongelma oli kuitenkin taloudellinen. Lauri ei menestynyt työssään. Toinin mukaan Lauri oli siihen liian rehellinen, eikä pysynyt tienaamaan täysin edes omaa elantoaan. Toini olisi mielellään mennyt töihin ja suostutteli Lauriakin alan vaihtoon. Lauri kuitenkin päätyi toisenlaiseen ratkaisuun. Hän oli päättänyt ryhtyä maanviljelijäksi isänsä kanssa ja Toinin oli lähdeävä miniäksi. Lauri tuli kertomaan päätöksestään Toinille vappuna 1945 Toinin vieraillessa siskonsa luona Jyväskylässä. Vapusta ja miniäajasta on syntynyt Toinin repertuaarissa avainkertomus, jonka variaatiota analysoin tarkemmin luvussa 15. *Vaikea aika miniänä.* Tänä aikana oli paljon riitoja. Ruuasta oli puutetta ja Toini pelkäsi olevansa syntyvän lapsen kanssa tiellä ja taakkana. Toini ei enää jaksanut jatkaa arkea ja mielessä kypsyi ajatus lähdöstä ja erosta. Ero ja sitä seuraava yksinhuoltajuus olivat vielä 1940-luvulla ja aina 1970-luvulle asti harvinainen ratkaisu. (Jallinoja 1984b, 70–72.) Onneksi Toini kuitenkin keksi toisen ratkaisun, jonka myötä uusi elämä pääsi alkamaan jossain aivan muualla:

Otin Helsingin Sanomat ja aloin katsella työpaikkoja. **Oli kai Luojan johdatus että sattui silmääni ilmoitus aliupseerien avoimista toimista Suomenlinnassa.** Meinin lehti kädessä mieheni luo, hänen isänsä oli myös siinä. Mistä lie tullut voima että pystyin puhumaan rauhallisesti, näytin ilmoitusta ja sanoin: **”Tällaiselle tielle lähdin kanssasi, nykyistä en kestä”.** Siinä puhuimme ja hänen isänsäkin sanoi: ”Niin on parasta, hae paikka. Täältäähän sinä saat maat kun minusta aika jättää”. Hän oli 45-vuotias ja hyväkuntoinen. Mieheni lähti seuraavana päivänä Helsinkiin ja **sai paikan ja perheellensä asunnon.** Hänellä ovat hyvät sotilaskoulujen todistukset. En tiedä onko tuo kovuutta, mutta **tuskin olisi tuollaista sisua luonteestani löytynyt jos ei olisi ollut sitä sotaa.** Oli myöskin kasvatettu, **ihminen o vaik aija vitsan.** Se oli **elämämme käännekohta 1.10.1945 ja onnenpäivä** kun muutimme omaan kotiimme! (MV/34/191–192/1988)

Saaristossa perhe asui muutamia vuosia, jonka jälkeen muutettiin Helsingin Pakilaan omakotitaloon. Laurin vanhempien luo ei koskaan palattu asumaan.

7.12. Myöhemmät ajatukset avioliitosta

Toini on kirjoittanut usein siitä, kuinka olisi tuskin mennyt naimisiin, jos olisi tien-
nyt sodan vielä jatkuvan. Toisaalta hän on usein samassa yhteydessä korostanut sitä,
kuinka ei kaikesta huolimatta kadu naimisiin menoa. Luvun lopuksi esitän muuta-
man lainauksen, jossa Toini pohtii kokoavasti avioliittoaan ja sen merkitystä omalle
elämälleen:

En olisi vihille mennyt jos olisin tiennyt uuden sodan alkavan kahden kuukau-
den kuluttua. Lottatoverini joutuivat Itä-Karjalaan, sinne olisin minäkin mennyt.
**Emme kumpikaan katuneet nuorena naimista, mutta oli monenlaisia vaikeuk-
sia:** pitkät lomien välit koettelivat liittoa, saimme sodan aikana kaksi lasta. Työto-
verini kävivät minua lomien aikoina katsomassa. **En koskaan kadehtinut heidän
vapauttansa ja huoliteltua olemustaan. Elin lapsilleni ja olimme toinen toisil-
lemme ainoat.** (-) **Me säästyimme vahvojen elämänarvojemme puolesta.** (SKS
KRA. Sota-aika 2924. 2001)

Molempien puolisoitten vahvat elämänarvot ovat Toinin mielestä suojelleet liittoa.
Toini kuvaa myös sitä, miten on elänyt lapsilleen. Äitiys on ollut myös eräänlainen
voimavara. Keskittymällä arkeen ja vastuuseen äitinä ovat avioliittovaikeudet asettu-
neet erilaiseen mittakaavaan. Tärkeintä on ollut lasten turvallisuus ja mahdollisim-
man onnellinen lapsuus. Äitinä ei ollut varaa eikä edes tarvetta ajatella ulkonäköä tai
naisellisuutta.

En muista koskaan ajatelleeni katuen, mitä varten menin naimisiin. Lottato-
verini kysyivät eikö mieleni tee komennukselle, katsoin heidän valkeita käsiänsä
ja kauniita kiharoitansa, minulla ei ollut niitä, **mutta olivat lapset ja oma ystävä.**
Sanoin aina, minun kohdallani **näin on paras.** (MV/34/177/1988)

Vaimon ja äidin osa ei ollut oma unelma, mutta se oli oma todellisuus, josta Toini
koki nauttineensa ja selvinneensä hyvin. Usean kirjoituksen lopussa Toini ikään kuin
vetää yhteen ajatuksensa koko elämästään. Yleensä kaikki Toinin kirjoitukset loppu-
vat myönteisesti ja niin myös avioliitosta Toini rakentaa lopulta arvokkaan kuvan:

Olen monasti miettinyt jäljelle jäänyttä elämääni. **Minulla oli unelma, oma am-
matti ja vanhanpiian mökki** Hietarannan samettisella aholla mäntyjen katveessa.
**Elämäni on ollut aivan erilainen. Tämä tie mikä minulle annettiin on ollut ri-
kas, vastuuta monesta ihmisestä. Oma tieni olisi ollut helpompi, mutta ei näin
antoisa.** Aina olen sanonut, **tu mies oli ainoa oikea minulle,** en olisi toisen kans-
sa taivaltani näinkään hyvin kulkenut. Enkä ole vielä tähänkään mennessä tavan-
nut toista miestä kuka olisi minun mielestäni ollut hänen veroisensa. (-) **Mieheni
on minulle tärkein** ja toivon että me kaksi olemme yhtä. Minulle merkitsee paljon
että minut hyväksytään, taidan aina yrittää liikaa. Puhuimme, meillä on ollut tasa-
valta monessa asiassa, mutta on asioita että mieheni on pitänyt päänsä. (SKS KRA.
Sata 14093. 1991)

Ajatus yhdestä ainoasta oikeasta on palautettavissa myyttiseen kertomukseen kahdesta alkuaikoina väkivaltaisesti erotetusta, mutta ikuisesti yhteen kaipaavasta puolikkaasta (Hatakka 2011, 137). Myös Toini tuottaa kerronnallaan ajatusta ”yhdestä ainoasta oikeasta”, ketään parempaa ei tullut vastaan. Jos ero olisi tullut, ei se olisi johtunut toisesta miehestä vaan olosuhteiden sietämättömyydestä. Toini tavallaan selittää elämänsä rikkautta, vaikka elämä ei mennytkään odotusten ja toiveiden mukaisesti. Vastuu on ollut haasteellista ja antoisaa.

Elämämme on monessakin mielessä **parempi kuin osasimme ajatella**. Asuntoa olemme muuttaneet parikymmentä kertaa, aina on mennyt parempaan päin. Nyt on rivitaloasunto, hyvä oma koti. **Lasten koulutus** on kai parhaita ilojamme. **Ei ainakaan rakkaus ollut kihloihin mentäessä minun puoleltani sokeaa, tuo on just saatava**. Mukana oli **paljon epävarmuutta** miten onnistuu. Enemmän painoivat **Ihmisen arvot**. Ei ole koskaan ollut Paavalin rakkautta ”Kaikki se kestää, kaikki se kärsii”. **Siinä on puolin ja toisin etsitty omaa itseä, on se kilpailu nostanut päättänsä**. Lieneekö sellaista avioliittoa, missä aina on molemmilla hyvä. Oli kulunut 50 vuotta kun sain kävellä haavemökkini aholla. Ajattelin, jos olisi käynyt niin kuin haaveissani. **Elämäni olisi ollut helpompaa, mutta ei näin rikkasta**. On onnellinen asia kun meitä on kaksi. Lapsuuden oppejani on: ”Älä anna auringon laskea vihasi yli”, olen yrittänyt sitä aina noudattaa. Se ei aina ole ollut helppoa, joskus on vaatinut monta tuntia. Nyt vanhuuden päivinä hän ojentaa illalla kätensä, käpristyn kainaloon ja sanon: ”**Rakastan ikuisesti**”. Luulen avioliitossa **naisen olevan se sovitteleva osapuoli, miehellä on miehen sisu**. Pitäisi opetella ajattelemaan, nainen ja mies ovat erilaisia, Tiedän olevani, se kantava voima, rinnallani on mies, ainainen jääräpää pikkupoika. Minun on hänen rinnallansa hyvä olla, kaikista myrskyistä huolimatta. (Minun elämäntieni/Vastaanottaja tuntematon/1997)

Esitän tämän luvun viimeisenä lainauksena kauniin kuvauksen, jossa Toini kertoo Laurin viimeisistä ajoista. Lauri sairastui ja vietti muutaman kuukauden sairaalassa ennen kuolemaansa. Toini saattoi miestänsä viimeiseen asti. Lauri on mielessä päivittäin ja Toini on kertonut, kuinka yhä edelleen saattaa hapuilla Lauria sängyssä vierellään.

Mieheni oli viisi viimeistä kuukautta sairaalassa. Sain käydä häntä loppuaikoina joka päivä katsomassa, viivyin 3-4 tuntia. **Olen onnellinen että sain elää sen ajan, silloin tunsin että me kaksi olemme yhtä. Kerran hän sanoi, käy kysymässä hoitajilta, saatko tulla viereeni**. Estelin, tämänhän on sairaala. Toistui se sama juttu, hän eri antanut periksi ja menin arkaillen kysymään. Hoitaja halasi minua ja sanoi, tottahan te saatte. joka päivä syönnin jälkeen hän ojensi kätensä, sain käydä käsivarrelle, **usein sanoimme kulta, kulta, kulta, näin on hyvä**. Nukuin tunnin kuin pieni lapsi, hän katsoi usein minua kun heräsin. Juttelimme vähän aikaa. **Mietittyään hän saattoi sanoa: siun kanssais ei tult ikävä, tai, nyt sinulle tulee sellainen aika, ettei tarvitse ketään totella**. Silloin hän ajatteli poislähtöänsä. Viimeisinä aikoina hän toivoi, että pääsisin sinun kanssasi yhteen asumaan ja ehkä viimeisenä nosti sormensa ylös, **sinä olet minun ainoa vaimoni, sanoi tyt-**

tönimeni ja kotikyläni. Kysyin enkös ole Pelkonen, katseesta löytyi nuoruuden katse: ei ei ei, sinä olet Toini Vesikko Porsaanmäeltä. Hymy oli kaunis nuoruuden hymy. Kului pitkä aika, taas hän nosti yhden sormensa: minä olen sinun ainoa miehesi. Eivätkö nuo ole sellaisia muistoja, saa olla kiitollinen, kun sai ja jaksoi elää pitkän liiton. Kun hän oli lähtenyt, istuin hänen luonansa käsi kädessä, kertasin elämäämme. Se oli rakennettu luottamukselle, kunnioitukselle ja kaikki kestäväksi. Meitä oli kaksi nuorta, miltei lasta, näin on hyvä! Sain olla ainoa. Sinä olet ikuisesti minun ainoani, sanoin saatesanat arkun äärellä. Ystävä pappi sanoi, tuollaisia saatesanoja kuulee harvoin, mitä Toini sanoi Laurille. (Pitkä avioliitto/ Kaarina Määttä/2003)

7.13. Yhteenveto

Erilaiset yksilö-, perhe-, rakkaus- ja seksuaalisuuskäsitykset ovat vaikuttaneet Toinin elämänratkaisuihin ja kerrontaan. Toini rakentaa kerronnassaan naimattomuuden ideaalia. Toisaalta hän kuitenkin kirjoittaa myönteisesti avioliitostaan ja siinä onnistumisen tuottamasta tyydytyksestä. Naimattomuusdiskurssiin liittyy voimakkaasti käsitys yksilöllisyydestä ja riippumattomuudesta. Naimattomana olisi ollut mahdollista keskittyä omaan ammattiin ja uraan, sekä niissä kehittymiseen. Naimattomuus edustaakin kerronnassa itsensä toteuttamista, vapautta ja uutta modernia naiseutta.

Tuottaessaan naimattomuuden ideaalia Toini tulee liittyneeksi ns. individualistiseen ihmiskäsitykseen, jossa yksilöllä on oikeus omaan itsenäisyyteen ja toimijuuteen. Toinilla individualistinen ihmiskäsitys ei kuitenkaan ole yhteydessä individualistiseen perhemalliin. Naisemansipaation ja individualistisen ihmiskäsityksen myötä hahmottuneen individualistinen perhemallin mukaan perheellisellä yksilöllä on ensisijaisesti oikeus myös omaan, perheen ulkopuoliseen elämään: naisilla siis esimerkiksi ansiotyöhön ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen kodin ulkopuolella. (Jalilinoja 1984b, 55.) Toinilla vaihtoehtoina oli kuitenkin joko itsellisyys ja oma ammatti vanhanapiikana tai vahva sitoutuminen avioliittoon ja perheeseen. Itsenäisyyttä haluava Toini rakentaa avioliitolle osittain hyvin kielteisiä merkityksiä. Avioituminen merkitsi itsellisyyden menettämistä ja paikalleen jämähtämistä. Naimisissa oleva nainen on ensisijaisesti vaimo ja äiti, mutta myös miniä. Avioituminen merkitsikin Toinille uutta roolia miniänä, sekä uutta kotia miehen lähiomaisten keskellä. Toini rakentaa kirjoituksissaan miniänä olosta kurjuuskertomusta: miniän elämä on ainaista työtä, taistelua ja alistumista.

Kerronta muista poikaystäväistä liittyy oleellisesti Toinin parisuhdekertomukseen. Se osoittaa miksi Toini on lopulta valinnut Laurin kumppanikseen. Poikaystäväistä kertoessaan Toini tulee tuottaneeksi sekä heimostereotypioita että erilaisia rakkauskäsityksiä. Karjalan poika Lauri hallitsi rakkauskirjeet, pohjalainen poika uskonnosta kirjoittamisen ja keskisuomalainen poika isänmaallisen retoriikan. Rakkaus Lauriin oli sekä romanttista että puritaanista ja järkevää. ”Syksyn sysitummasta”

muodostuu kerronnassa hurmuri ja donjuanistisen rakkauden edustaja. Lauri oli sopivin avioliittoehdokas. Vaikka Toinilla aviopuolison valinta olikin individualistinen valinta, niin kerronnasta välittyy silti kuva kulttuuristen normien määrittämän hyväksyttävän aviopuolison luonteesta. Vaikka valinta on oma, tulee siis valita normien puitteissa oikein.

Jos juhannuksena 1938 syttyikin rakkaus Laurin kanssa, ei avioituminen ollut itsestään selvä asia. Talvisota ja erilaiset emännyyteen sekä mieselättäjyyteen sisältyvät vaatimukset pelottivat. Sota toi mukanaan turvattomuutta ja yksinäisyyttä, mutta toisaalta mahdollisen liiton epäonnistumisen ja liian nopeat päätökset myös kauhistuttivat. Myös oma epäkäytännöllisyys ja Laurin nuoremmuus pelottivat, sekä se miten Toini näki muiden sotilaiden pettävän vaimojaan.

Pari meni kuitenkin kihloihin ja naimisiin välirauhan aikana ja kun jatkosodasta ei ollut vielä tietoa. Toini kertoo ”ajautuneensa avioon”, mikä oli samalla myös ”pitkän harkinnan tulos”. Avioitumisen motiivina Toini on esittänyt muun muassa epävarmuuden ja turvattomuuden, joka piti torjua. Myös avioliiton isänmaalliset merkitykset ovat kerronnan perusteella motivoineet perheen perustamista. Erityisesti sotatilanteessa perheen merkitystä rakennettiin uudelleen: perheen selviytyminen rinnastettiin koko isänmaan selviytymiseen. Naisen tehtävänä oli ensisijaisesti uusien kansalaisten synnyttäminen ja perheestä huolehtiminen. Sota loi tilaa myös uudenlaiselle naiskansalaisuudelle, jossa yhdistyivät äitiys ja palkkatyöläisyys. Naisen koti ikään kuin laajeni perinteisestä kodista koko kotirintaman kattavaan kotiin. Julkinen alue eli sodankäynti pysyi kuitenkin miehen alueena. (Nevala 2002, 97–98.) Myös Toini teki satunnaisesti töitä avioitumisen jälkeen. Lottakomennukselta hän kuitenkin lähti pois maaliskuun 15 päivänä vuonna 1941, minkä jälkeen hän avioitui. Tämän perusteella Toinin rakentama naiskansalainen on joko työlleen uskollinen lotta tai miehelleen ja lapsilleen uskollinen vaimo/äiti. Erottamalla palkkatyön ja äitiyden Toini tulee tipahtaneeksi ulos uudesta modernin naisen mallista. Toisaalta myöhemmin järjestötoiminnalla Toini pystyi taas toteuttamaan itseään kodin ulkopuolella.

Häiden jälkeen avioliiton ensimmäiset kuukaudet olivat onnellista aikaa. Toini tuottaa nostalgista kuvaa ”harmaan mökin” onnesta: vaikka kaikesta oli pulaa ja puutetta, asui mökissä silti kahden nuoren rakkaus. Onni kuitenkin loppui lyhyeen: syntyi jatkosota ja Lauri joutui rintamalle. Toini vuorostaan huomasi olevansa raskaana, eikä lähtenyt enää lottakomennukselle. Marraskuussa 1941 hän palasi Pyhäjärvelle appivanhempiensä kotiin. Seuraavaa kolme vuotta Toini on kuvannut elämänsä vaikeimmaksi ajaksi. Suomi taisteli jatkosodassa Neuvostoliittoa vastaan ja Toini joutui ”taistelemaan” harvoin rintamalta lomailevasta miehestään anoppiaan vastaan. Ilmassa oli myös sotaan väsymistä ja mustasukkaisuutta, ja tämän kaiken johdosta Laurin ja Toinin välinen parisuhde oli koetuksella. Kesällä 9.6.1944 alkoi ryttäkki. Neuvostoliitto aloitti suurhyökkäyksen Kannakselle ja Toini lähti lapsineen ensimmä-

mäiselle evakkomatkalleen. Tie vei mutkien kautta lopulta Orimattilaan miniäksi vuonna 1945, koska armeijauran lopettanut Lauri oli päättänyt ryhtyä itsenäiseksi maanviljelijäksi vanhempiensa tilalla. Näitä miniän aikoja Toini kertoo aina pelänneensä ja paenneensa.

Toinin rakentama kuva avioliitosta edustaa ns. toveriavioliittoa. Siihen ei ole aina kirjattu varsinaista romanttista intohimoa, vaan se rakentuu järjestä, kannattavuudesta ja toveruudesta. Elämässä rakastutaan ja lupaudutaan vain kerran. Rakkaus kasvaa vähitellen ja liitto kestää koko eliniän. Toini kuvaa kuinka hänelle on kypsynyt ajatus yhdestä ainoasta jolle omistautua. Toini tuottaa kirjoituksissaan ns. familistista perhemallia, jossa äiti on vastuussa lasten hoidosta ja kasvatuksesta. Malli on saattanut aiheuttaa myös paineita, yksinäisyyden tunteita ja pelkoja. Avioliitosta lähteminen olisi ollut vaikeaa, samalla olisi rikkoutunut yhtenäisyyden tunne sekä lumo avioliiton purkautumattomuudesta. Kertomalla vaikeuksistaan miniänä, Toini on kuitenkin kirjoittanut myös säröjä ikuiseen avioliittoon ja -onneen. Muutaman kuukauden Orimattilassa olon jälkeen hänen mielessään oli kasvanut ajatus lähdistä ja miehen jättämisestä. Toisaalta Toini ei nimeä ajatuksiaan lähdistä varsinaisesti avioeroksi, vaan pelkäsi lähdöksi. Avioerot yleistyivät koko 1900-luvulla, mutta suhteellisen hitaasti lukuun ottamatta sodanjälkeistä lyhyttä huippukautta. 1940-luvulla purkautuneet ns. ”sota-avioliitot” hätkähdyttivät, erityisesti familistisen suunnan edustajia. Vaikka avioerot olivat hiljalleen yleistyneet, niin siltikin vain suhteellisen pieni osa avioituneista erosi (Jallinoja 1984b, 71). Olisiko avioerosta ollut mahdotonta kirjoittaa vai onko sen ajattelemisen ja suunnittelemisenkin ollut mahdotonta ja ristiriidassa ajan odotuksia kohtaan? Onneksi Toini keksii ratkaisun vaikeaan tilanteeseen, eikä perhe eroa, vaan muuttaa Isosaareen Helsingin saaristoon. Toini päättää parisuhdekertomuksen usein mainitsemalla, miten hän ei ole koskaan katunut avioitumistaan. Hän on joutunut luopumaan itsensä ehostamisesta ja vapaudesta, mutta hän on saanut tilalle perheen, lapset, sitoutumisen ja yhteisen myönteisen riippuvaisuuden. Kirjoittaessaan jälkeinpäin olleensa tyytyväinen ja katumaton avioitumista kohtaan, Toini oikeuttaa omaa toimintaansa itselleen. Kutsun tätä eräänlaiseksi *elämäkerralliseksi päätökseksi* ja *oikeudeksi* tulkita elämäänsä selviytymisenä ja loppujen lopuksi onnistuneena kokonaisuutena. Elämä tulkitaan jälkeinpäin kirjoitushetkellä onnistuneeksi ja parhaaksi mahdolliseksi juuri sellaisena kuin se on ollut. Tämä tulee hyvin esille, jos tarkastellaan elämäkertojen viimeisiä lauseita. Toini lopettaa usean kirjoituksensa ajatukseen siitä, että kaikki ei mennyt suunnitelmien eikä unelmien mukaan, mutta antoisasti ja haastavasti.

8. ÄITI – SUUREN PERHEEN ÄITINÄ

8.1. Äitiyden kritiikistä äitiyden mystifioimiseen

Analysoin luvussa äitiyden ja naiseuden yhteenkietoutumisia tarkastelemalla Toinin äitiyden kerrontaa suhteessa erilaisiin äitiysdiskursseihin. Äitiys on ollut jo pitkään yksi feministisen tutkimuksen kiinnostuksen kohteista. Feministisessä keskustelussa äitiyteen on suhtauduttu kuitenkin ristiriitaisesti. Toisaalta äitiys on liitetty naisten sortoon ja naisen ruumiin hyväksikäyttöön. Toisaalta äitiyttä on juhlistettu, romanti-soitu ja mystifioitu. Äitiyttä koskevassa feministisessä tutkimuksessa onkin puhuttu äitiyden myyteistä, ideologioista, uskomusjärjestelmistä, instituutioista tai diskursseista lähes synonyymeinä (esim. Oakley 1979).

1960–70-luvuilla feministisen tutkimuksen valtavirtaa liikuttivat keskustelut naisten alistamisesta ja patriarkaattisesta sorrosta. Ajan teksteissä äitiys eri osa-alueineen nähtiin lähes yksiselitteisesti naisia alistavina tekijöinä ja äitiys kytkeytyikin ns. alistusdiskurssiin. Äitiyden kritiikissä ja äitiyden liittämisessä naisen sortoon on pitkälti kyse mieli/ruumis-dualismin kritiikistä. Mieli/ruumis-dualismi on länsimaisessa ajattelussa esiintynyt sukupuolispesifinä: mies on edustanut mieltä, järkeä ja kulttuuria, kun taas naiseen on liitetty ruumis, luonto, tunne sekä materia. Yksi tapa purkaa naiseuden biologisoimista on äitiyden kritiikki. Silloin naisen synnyttävä ruumis nähdään ongelmana, joka on mahdollista ylittää mm. kieltäytymällä äitiydestä. (ks. esim. Palin 1996, 226–227.) Äitiys on tässä kontekstissa nähty epäitsenäisenä ja ei-luovana toimintana, vastakkaisena miesten itsenäiselle, tuottavalle ja luovalle produktiolle. Esimerkiksi Simone de Beauvoir suhtautui 1940-luvulla kielteisesti äitiyteen. Beauvoir kuvaa raskautta ja synnyttämistä kielteisesti, hänen mukaansa raskaana olevan ja imettävän naisen ruumis on vieras jopa naiselle itselleen. Ruumiillinen äitiys kahlitsee ja rajoittaa naisen elämää eli äitiys on yksi niistä mekanismeista, joilla naista alistetaan:

Äidinrakkaus hukkuu usein toruihin ja kiukunpuuskiin, jotka aiheuttaa halu hoi-taa koti hyvin. Ei ole ihme, että nainen päivästä toiseen näiden ristiriitaisuuksien paineessa kamppaillessaan käy hermostuneeksi ja katkeraksi. Kotirouva ei koskaan pääse pelastautumaan työn kautta, taloustyö antaa puuhaa mutta ei oikeutusta, se on muiden tahdon vallassa. Yksinomaan kodissa elävä nainen ei pysty itse luo-maan olemassaolonsa perustaa, hän ei kykene esiintymään yksilönä, ja siksi häntä ei tunnustetakaan yksilöksi. (-) Hän on perheenemäntä, puoliso, äiti, ainutkertai-nen mutta samalla hahmoton. (Beauvoir 1980, 319–320.)

Tämä ajattelutapa yhdistää äitiyden vahvasi toiseuteen suhteessa mieheen, mut-ta myös lapseen. Sen mukaan sitoutuminen kotiäitiyteen edustaa lähinnä naisten emansipaation taantumusta. Ratkaisuksi Beauvoir tarjoaa ehkäisyvalistusta ja nais-ten oikeutta omaehtoiseen aborttiin.

Beauvoirin kanssa samaa näkemystä jatkoi 1960-luvulla mm. Shulamith Firestone, jonka mukaan naisten alistaminen ja hallinta perustuvat reproduktion ja seksuaalisuuden yhteenliittämiseksi. Naista siis kahlitsee se, että hänen seksuaalisuutensa on suuntauduttava ensisijaisesti äitiyden täyttämiseen. Beauvoirin ja Firestonen edustama feministinen liikehdintä on pyrkinyt ratkaisemaan äitiyden ja naiseuden ongelman ylittämällä ruumiin. Firestone näkee naisten vapauttamisessa yhtenä ratkaisuna/visiona uusintamisteknologiat, jotka voisivat vapauttaa naiset raskausajasta ja synnyttämisestä. (Firestone 1970, 236.) Äitiyden kritiikissä äitiys on sivuutettu kokonaan kokemuksena, eikä naisen äitiyden nautinnosta tai halusta ole käyty keskustelua. Suomessa äitiyden feministisen kritiikin alkuvaiheen voi paikantaa 1970–80-luvuille, jolloin haluttiin paljastaa äitiyden alistava puoli (Nätkin 1997b, 177). On vaikeaa arvioida Suomessa 1970–80-luvuilla käydyn keskustelun suoranaista vaikutusta suomalaisiin naisiin ja äitiyden arvostamiseen, mutta luultavimmin voidaan kuitenkin arvioida jonkinlaista vaikutusta olleen. Esimerkiksi kirjailija ja toimittaja Suvi Ahola on kuvannut 1980-luvun puoliväliä kirjassaan *Kamala ihana äiti* seuraavasti:

Muistan, kun 26-vuotiaana kerroin ystävilleni ja työtovereilleni olevani raskaana. Monen kommentti näkyi rehellisimmin silmistä: ne olivat epäuskoiset, säälivät, vähän huvittuneet. -Jaaha, tuo on nyt sitten jäänyt tuohon ansaan. Siinä meni sekin kirjoittajalupaus. Olin siihen aikaan niin nuori ja epävarma, että katseet aiheuttivat minussa surua. Ajattelin itsekkin, että olin huono feministi, epäprofessionaali, heikko nykynainen. Ajattelin, että menetän jotain suurta ja tärkeää, heidän osan kyvyistäni hukkaan. Että toimin epärationalisesti ja lapsellisesti, kun toteutan pikkutyön suunnitelmaani. (Ahola 2000, 64.)

Toini oli 1970–80-luvulla jo kasvattanut omat lapsensa, mutta silti hänen kirjoituksistaan on paikannettavissa jonkinasteista murhetta äitiyden arvostamisen ja kunnioittamisen laskusta. Analysoin tätä luvussa 8.9. *Miksi omavaraisuutta ja äitiyttä ei enää arvosteta?*

Äitiyden kritiikin kylkeen alkoi kuitenkin 1970-luvun lopulla ja 1980-luvun alussa rakentua nais erityisyyttä, naiskokemusta ja näin myös äitiyttä positiivisesti lähestyvä suuntaus, jota on myöhemmin määritelty myös gynosentriseksi feministiksi. Toinen feministinen äitiysdiskurssi esittääkin äitiyden naisellisena voimana, ihanoi äitiyttä ja henkistää sen. Äitiys nähdään usein joko yhteiskunnallisena tai sitten subjektiivisena voimavarana. Muun muassa suomalainen naisasialiike on pyrkinyt ymmärtämään äitiyden yhteiskunnallisena naisten tehtävänä. Myös tällainen äitiyden henkistäminen unohtaa helposti naisen oman ruumiin ja kokemuksen. Ruumiista tulee jaettu ja yhteiskunnan tuotantoväline.

Jos äitiyttä ei pidetä vain yhteiskunnallisena voimavarana, eikä itsestään selvänä naiseuden määrittelijänä, avautuu mahdollisuus nähdä äitiys vapaaehtoisena subjektin itsemäärittelyn paikkana ja oman ruumiin haltuunottona. Näin äitiyden

myönteiset merkitykset tulee kirjoitettua esiin. Adrienne Rich nostaa teoksessaan *Of Woman Born* (1977) äitiyden esiin positiivisena voimavarana. Rich erottelee äitiyden kokemuksen äitiyden instituutiosta. Hän ei keskity niinkään modernin patriarkaattisen äiti-instituution parannukseen vaan juuri äitiyden subjektiivisen kokemuksen huomioimiseen naisen rikkautena. Richin mukaan omavalintainen ja mielekäs äitiys voi edesauttaa oman ruumiillisuuden ja tunteiden oivaltavaa kokemista. Näin äitiys antaa naiselle mahdollisuuden tulla sinuiksi oman ruumiinsa kanssa, eikä äitiys ole enää vain patriarkaatin alistusmekanismi, vaan se merkitsee naiselle myös onnen ja luomisen mahdollisuutta. (Rich 1977, 72–73; Oakley 1979.) Richiä on vuorostaan syytetty äitiyden luonnollistamisesta ja essentialisoimisesta. Esimerkiksi Raija Julkusen mukaan Rich sortuu edelleen äitiyden ja äitien ylevöittämiseen, eräänlaiseen nais erityisyyteen, johon miehillä ei ole pääsyä (Julkunen 1995, 59).

1980-luvulla heräsi myös kiinnostus äidin arkeen, miten äidit todella elävät ja kasvattavat lapsiaan. Jaana Vuoren mukaan Suomessa feministinen äitiystutkimus on liittynyt aina tavalla tai toisella sosiaalipolitiikkaan: äitejä ja äitiyttä on tarkasteltu suhteessa hyvinvointivaltion rakentamiseen ja sen instituutioihin. Tämä on johtanut kuitenkin usein ristiriidan äärelle: sosiaalipolitiikka johdattaa helposti pohtimaan äidin riippuvaisuutta miehestä ja valtiosta, kun taas feminismi pyrkii painottamaan äidin ja naisen itsenäistä subjektiutta ja toimijuutta. (Vuori 1999, 170–185.) Myöhemmissä feministisissä äitiystulkinnossa äitiyttä onkin lähestytty historiallisena, kulttuurisena ja sosiaalisena konstruktiona, johon omat kokemukset kiinnittyvät (esim. Berg 2008).

Naisen kokemuksia ja näkemyksiä äitiydestä muokkaavat aina elinympäristö, historia ja yksilölliset kokemukset. Mielestäni on vaikeaa tulkita äitiyttä ainoastaan naista alistavana/sitovana yhteiskunnallisena positiona (kuten äitiyden kritiikissä) tai ainoastaan naisen yksilöllisenä ja subjektiivisena kokemuksena (kuten äitiyden mystifioimisessa).⁷¹ En haluakaan erotella äitiyden kokemusta äitiyden instituutioista, vaan haluan katsoa niiden yhteentörmäämisiä. Naisten omat henkilökohtaiset kokemukset äitiydestä saattavat olla ristiriidassa julkisiin äitiysdiskursseihin. Yhteiskunnalliset äitiyden ihanteet ja kuvat rajaavat äitiyttä yksilötasolla. Ne voivat aiheuttaa äitiyden kokemisen ongelmallisena, sopimattomana tai ristiriitaisena, vaikka omassa äitiydessä ei sinänsä olisikaan mitään ongelmia. Siksi lähestyn äitiyttä prosessina, joka saa erilaisia muotoja ja värejä yksilön elämän eri aikoina. Se, millaisena äitiys kulloinkin koetaan, muodostuu ympäröivien kulttuuristen merkitysjärjestelmien ja oman subjektiivisen kokemisen välisestä vuorovaikutuksesta. (Vanhanen-Silvendoin 1996, 245–246; Berg 2008, 20.)

⁷¹ Äitiyttä käsitteellistettäessä erotellaan usein äitiys instituutiona ja äitiys yksilön kokemuksena (Oakley 1979, Rich 1979),

8.2. Äitikansalaisen synty ja äitiys kansalaisvelvollisuutena

Käsityksiämme äitiydestä rakennetaan ja uusinnetaan koko ajan. Suomessa äitiys rinnastetaan ensimmäisen kerran yhteiskunnallisena kysymyksenä/instituutiona 1800–1900-lukujen taitteeseen. Vielä 1800-luvun alkupuolella raskaus ja äitiys olivat naiselle eräänlaisia arjen muuttavia poikkeustiloja, joskin luonnollisia sellaisia. Tästä poikkeustilasta tuli palautua nopeasti ennalleen jatkamaan arjen askareita. Näin äitiys tarkoitti ennen kaikkea raskautta ja synnyttämistä (äitimistä), ei niinkään hoivaamista ja kasvattamista. Nainen oli ensisijaisesti vaimo tai emäntä, eikä hoivaava ja rakastava, lapseensa emotionaalisen siteen luova äiti. Lastenhoito ei ollut erillinen tehtävä vaan osa kodin hoitoa, vaimoutta ja perheenemännyyttä. (Helsti 2000, 174–175; Häggman 1994, 134–139.) Suomalaisen äitiyden kulttuurinen rakentaminen tarkoittikin noin sadan vuoden (1840-luvulta 1920-luvun alkuun) ajanjakson ajan lasten hyvän ja oikeanlaisen fyysisen hoidon juurruttamista (Vuori 2003, 41–43).

1840–60-luvulla käytiin suomalaisuusmiesten (mm. J.L. Runeberg, J-V. Snellman, Z. Topelius, E. Lönnrot) keskuudessa vilkasta keskustelua siitä, mikä oli perheen kansallinen merkitys, mitkä olivat sen jäsenten velvollisuudet ja millainen oli erityisesti naisen osa äitinä kansakunnan muovaamisessa. 1840-luvulla J. V. Snellman antoi perheen järjestyksestä laajimpia esityksiä. Hänelle siveellinen avioliitto oli huolelliseen harkintaan perustuva julkinen sopimus, joka tyydytti henkilökohtaisia tunteita ”sopivuuden rajoissa”. Perhe oli vuorostaan kansallisvaltion ja kansakunnan moraalinen perusta. Se oli vanhempien ja lasten muodostama kasvatusyhteisö, jonka jäseniä yhdisti rakkaus. Perheen kasvattajana naisesta tuli valtiolle ja kansakunnalle tärkeä. Snellmanin mukaan nainen oli perusolemukseltaan ja -luonnoltaan äidillinen ja hoivaava, mikä teki hänestä miestä paremman henkilön huolehtimaan kansalaisten kasvatuksesta. Mies oli aktiivinen uudistaja ja perheen ”aivot”. Nainen vuorostaan herkkä ”sydän”, jonka taidot ilmenivät lasten kasvatuksessa ja kodin yksityisessä piirissä. Näin Snellman korosti sukupuolten toisiaan täydentävää vastakohtaisuutta. (ks. esim. Häggman 1994, 176–185; Jalava 2002, 315.)

Kansallisen perheen sisältämää naismallia eli äitikansalaista muotoilivat siis 1800-luvun puolivälissä älymystö ja nouseva keskiluokka snellmanilaisen ydinperheideologian, valistuksen ja hegelismin vaikutteista. Ydinperheideologian lähtökohdana oli miehen ja naisen toisiaan täydentävä perustavanlaatuinen erilaisuus, missä nainen äitinä asetettiin yksityisen elämänpiirin keskipisteeksi. Perhe-elämän yksityistä puolta ei kuitenkaan haluttu pitää vähempiarvoisena, vaan se oli kokonaisuudessa välttämätön toinen osapuoli. Kumpikin puoli palveli yleistä ja perheen hyvää omilla tavoillaan. (Häggman 2003, 219–220.) Kansallinen äitiys oli näin moraalinen ihanne. Se ei ollut velvollisuus vaan kutsumus, jota pidettiin naiselle luonnollisena. Irma Sulkunen kutsuu naisten ja miesten maailmojen erkaantumisen tulosta käsitteellä kaksijakoinen kansalaisuus. Artikkelissaan *Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus* (1987) Sulkunen on tarkastellut kansalaisuuden organisoitu-

mista 1900-luvun alun Raittiusliikkeen kautta. Keskiluokkaistuneen raittiusliikkeen emansipatoriseksi naiskuvaksi muotoutui kotona toimiva, ratkaisuja tekevä ja aktiivinen nainen, jonka perusluonto tiivistyi äidillisyyteen, uhrautuvaisuuteen ja toime-liaisuuteen. Tavoitteena oli nostaa naisten äidilliset ominaisuudet niille kuuluvaan arvoon. Tämä uusi ”emansipatorinen äidillisuus” haluttiin nähdä vastakohtana entiselle biologiselle äitiydelle eli saamattomalle, passiiviselle ja jopa uuden kansakunnan kasvattamisessa tuhoisalle ”emoamiselle/äitimiselle”. Uutena ajatuksena oli myös kodin ja kodin piiriin liittäminen naisen vapautumiseen. Kotia ei enää ajateltu laajana, sosiaalisesti väljärajaisena yhteiskunnan perustuotantoyksikkönä, vaan isän, lasten ja aktiivisen äidin muodostamana privaattina ja arvokkaana turvapaikkana. Koti nostettiin naisen valtakunnaksi, hänen omimmaksi yhteiskunnalliseksi työsarakseen ja naisemansipaation ensisijaiseksi kasvualustaksi (vrt. kotikultti s. 185). Raittiusliikkeen lisäksi muutkin naisten suositat järjestöt ja naisjärjestöt jakoivat tämän saman koti- ja äidillisyyssideologian.⁷² Myös naisten koulutustason nostamista perusteltiin heidän omaamallaan kapasiteetilla oppia kodinhoidosta vielä enemmän. Onnistunut ja esimerkillinen kodinhoito kasvattaisi koko yhteiskunnan hyvinvointia. Ajan kotitalousideologia ja erilaiset kasvatusoppaat kehottivatkin äitejä noudattamaan tarkasti yksityiskohtaisia ohjeita, jotta koti pysyisi onnellisena turvasatamana ja lapsen kehittyminen tapahtuisi mahdollisimman normaalisti.⁷³ (Sulkunen 1987, 162–164; Nätkin 1997a, 36–37) Sisällissodan jälkeen virinneen väestöpolitiikan puitteissa yhteiskunnan haluttiin puuttuvan äitiyteen, jotta terve ja hyvänlaatuinen väestönkasvu turvataisiin. Syntyvyyden haluttiin lisääntyvän, mutta samalla syntyvien lasten ”laatua” pyrittiin valvomaan äitiyden ja perheideologian normittamisella. (Satka 1996; Helén 1997.)

Vaikka taustalla oli ajatus naisten vapautumisesta kodin piirissä, voi koko emansipaatio käsitteen katsoa kääntyneen pääläelleen. Naisten yhteiskunnallinen ja poliittinen emansipoituminen kytkettiin heidän olemukselliseen kykyynsä hoitaa perhettä ja kotitaloutta yksityisellä alueella. (Sulkunen 1987, 162–164.) Kansallista äitiyttä/äitkansalaisuutta onkin myöhemmin pitkälti tulkittu naisen elämää rajoittaneena positiona. Helénin mukaan valtio-opin horisontista katsottuna naisten toiminnan rajaaminen perheeseen ja kotiin, ilmaisikin yleisemmin käsityksiä naisten kyvyttömyydestä poliittisena toimijana. Kun äiti sidottiin elämän yksityiselle alueelle, muodostui hänen yksilöllisyydestään vajavainen, eikä hänestä voinut tulla vapaata siinä mielessä, kuin tosi kansalaisuus edellytti. (Helén 1997, 137–144.) 1900-luvun naisliikkeen

⁷² Esimerkiksi jäsenmäärältään Suomen suurin nais erityinen järjestö Martta-yhdistys korosti seuraavan kansalaissukupolven syntymisessä naisten erityistaitoja äiteinä ja kytki näin kansalaisuuden tiiviisti äitiyteen. Kotona työskennellessään ja äitiyttään toteuttaessaan naisten uskottiin parhaiten voivan vaikuttaa yhteiskunnan positiiviseen kehitykseen. (Satka 1994, 58–59; Ollila 1993, 1–2, 136.)

⁷³ Kotitalousideologiasta ja kasvatusajattelusta enemmän ks. esim. Ollila 1993, 104–105; Pulma 1993, 90; Tähtinen, 1992.

harjoittamaa emansipaatiostrategiaa onkin tulkittu ylentämisellä alistamiseksi, nainen tavallaan nostettiin jalustalle ihannoimalla hänen äitiyttään ja kotia äidin valtakuntana, mutta samalla hänet alistettiin kiinnittämällä nainen tiiviisti perheeseen ja lapsiin. (Nätkin 1991, 12; Helén 1997, 137–144.)

Käytännössä 1900-luvun alun kansallisen äitiyden ihanne oli myös luokkajakoinen ohjaten eliitin/yläluokan, keskiluokan ja työväestön naisia eri tavoin. Työläisnaiset pyrittiin sitomaan oman kodin piiriin ja nimenomaan heidän odotettiin toteuttavan naiseuttaan kotona. Keskiluokkainen ydinperheideologia oli silti melko kaukana esimerkiksi suomalaisen maaseudun todellisuudesta, jossa työtä ja kotia ei voinut niin helpolla erottaa toisistaan. Kuitenkin uusi ajattelu ja valistaminen herättivät varmasti jonkinasteisen huolen oman äitiyden suoriutumisesta myös maaseudulla. Kun työväennaisten odotettiin jäävän kotiin, niin keskiluokkaisia naisia kehoitettiin oman kodin hoitamisen lisäksi osallistumaan ja edistämään koko yhteiskunnan hyvinvointia erilaisissa järjestöissä esimerkiksi kotitalousneuvonnan kautta. Heidän äitiytensä nähtiin ns. ”järjestäytyneenä yhteiskunnallisena äitiytenä”. *Yhteiskunnallisella äitiydellä*, viitattiin naisten erityistehtävään koko yhteiskunnan äiteinä. Äitiys ei rajoittunut enää vain yksityiseen äiti-lapsi-suhteeseen, vaan äitiys viittasi koko kansaan. Käytännössä keskiluokkaisilla naisilla oli mahdollisuus astua julkiselle alueelle nimenomaan erilaisten liikkeiden kautta. Yläluokkaisten naisten odotettiin vuorostaan ajavan julkisesti samoja asioita politiikassa ja yhteiskunnallisissa johtotehtävissä. Feminiininen alue nähtiin näin koko yhteiskunnan läpäisevänä, hierarkkisena sisarusjärjestelmänä. On selkeää, että yhteiskunnallisen äitiyden ideaali oli korostetusti keski- ja yläluokkaisten naisten ajama. (Sulkunen 1987, 165–167; Rantalaiho 1994, 22; Nätkin 1997a, 35.) Pirjo Markkolan mukaan juuri yhteiskunnallisen äitiyden kautta (keskiluokkaiset) naiset oikeuttivat paikkansa suomalaisen yhteiskunnan ja kansallisvaltion rakentamisprosessissa (Markkola 2002, 87).

Äitiyden näkeminen perheen ja koko yhteiskunnan siveellisyyden ja laadun takaajaksi johti tulkintoihin, joissa normista poikkeavia äitejä pidettiin yhteiskunnan kannalta moraalisen tasapainon uhkana. Huono äitiys määrittyi ”välinpitämättömydeksi”, ”sivistymättömydeksi” tai ”tietämättömydeksi”. Nämä ominaisuudet liitettiin usein työväenluokkaisuun ja köyhiin naisiin, joiden kodin ajateltu alhainen hygieniataso symboloi suoraan huonoa äitiyttä. (Pulma 1993, 90; Satka 1996, 88–90.)

8.3. Yhteiskunnallinen äitiys

1920- ja 1930- luvuilla keskiluokkaisten naisten lisäksi myös työväestön naiset järjestäytyivät ajamaan naisasiaa. Naisten ansiotyö nousi kotityön lisäksi naisasialiikkeissä tärkeäksi teemaksi. Ydinperhemallia olivat puolustaneet etenkin yläluokkaiset kaupunkilaiset naiset, kun taas työläisnaisille ja maaseudun naisille ajatus omistautumisesta lasten kasvatukselle oli outo. Käytännössä työläisperheiden äideillä ei ollut mahdollisuutta jäädä kotiin kotiäidiksi, koska perhe oli taloudellisesti riippuvai-

nen molempien vanhempien toimeentulosta. Myös kasvava teollisuus tarvitsi naisia palkkatyöhön. Sotienvälisessä Suomessa ei ollut tilaa keskiluokan ja sivistyneistön unelmoivalle laajalle ”kotiäitiydelle”, naisille jotka olisivat täysin keskittyneet kotiin ja lastenhoitoon tuotannollisesta työstä vapautettuina. 1890- ja 1920 – lukujen välisenä aikana naisten työssäkäynti oli alkanutkin vähitellen lisääntyä. (Ramsay 2003, 258—259; Julkunen 2004, 180; Ollilla 1993, 55.) Silti palkkatyö ja perheen yhdistäminen ei ollut vielä tavanomaista naimisissa olevien naisten keskuudessa. Palkkatyön kannatuksen lisääntyessä alettiinkin kritisoida perheinstituutiota, joka nähtiin kahleeksi naisille. Samalla syntyi jo aiemminkin esiin tullut ”uusi nainen” -käsite, jolla viitattiin mm. naiseen joka yhdisti äitiyden ja kodin ulkopuolisen työn. (Ramsay 2003, 258—259.) Täytyy muistaa myös se, että naimattomuus oli - erityisesti kaupunkien säätyläisnaisten keskuudessa – yleistä koko maassa 1920–1930-luvuilla (Jallinoja 1984b, 58—60). Naimattomat ja näin myös perheettömät naiset eivät soveltuneet perinteiseen äitikanalaisen rooliin, mutta heidänkin oli mahdollista toteuttaa äitiyttä juuri yhteiskunnallisen äitiyden muodossa.

Kuten jo aiemmin luvussa 6. *Lotta – Sodan vuodet* tuli esiin, yksi yhteiskunnallisen äitiyden soveltamismuoto on ollut isänmaata palveleva ja puolustava lotta. Toinnille lottuus oli yksi elämän tärkeistä osatekijöistä. Se vaikutti paljon myös siihen, miten hän suhtautui omaan äitiyteensä ja millaiseksi se muodostui. Aineistoni onkin viitoittanut minut aiemmin keskittymään naisjärjestöistä lähinnä Lotta Svärdiin ja sen äitiysdiskurssiin. Lotissa Toini pystyi toteuttamaan yhteiskunnallista äitiyttä taistelemalla isänmaan puolesta. Järjestössä ei ymmärrettävästi korostettu lisääntymistä. Lotta oli siirtynyt yksityisestä kodista julkiseen palveluun, mikä ei kotiin sidotulla äidillä ollut mahdollista. Perheellisiltä naisilta ei ensisijaisti odotettukaan sitoutumista lottapalveluun. Kuitenkin myös lotissa sukupuolieroa ja naiseutta rakennettiin perheideologian ja äitiyden kautta: lotan äidillisyyttä kohdistui suojeluskuntaperheessä sotilaita ja isänmaata kohtaan. Vaikka sodanaikaisten naisihanteiden (äitikanalaisen tai lotan) toimintakentät erosivat toisistaan, oli niiden toiminnassa siis paljon yhteisiä piirteitä. Molempien perustana olivat porvarilliset isänmaallisuutta ja ydinperhettä korostavat arvot. (Satka 1994, 91—92, Korppi-Tommola 1990, 46.) Molemmat myös luonnollistivat naiseuteen liitettyjä ominaisuuksia, kuten äitiyttä ja naisten erityisiä kykyjä toimia kriisitilanteissa.

Talvisota ja jatkosota vahvistivat muutenkin naisten perinteistä roolia äitikanalaisena. Ensinnäkin naiset ruumiillistivat äiteinä isänmaan arvoja, joiden puolesta sotaa käytiin. Puhe ”lämpimästä kodista” ja ”raskastavasta vaimonsa ja perheestä” toimi tehokkaana yllykkeenä positiivisten tulevaisuuskuvioiden ja taistelutahdon synnyttämisessä. Myös sodassa vastaan tulleet väestönmenetykset korostivat suoraan äitiyden ja uusien kansalaisten synnyttämisen arvoa. Naisten lisääntymiskäyttäytymiseen pyrittiin vaikuttamaan korostamalla äitiyttä naisten tärkeimpänä ja kunniakkaimpana kutsumuksena. Tavallaan oli kyse vanhan kaksijakoisen kan-

salaisuuskäsityksen ja äitikansalaisen ajankohtaistamisesta sota-ajan poikkeusoloihin ja väestöpoliittisiin tavoitteisiin soveltuviksi. (Satka 1994, 73; Satka 1993, 58–59.)

Toini lopetti aktiivisen lottatoiminnan 1941 alkupuolella ennen naimisiin menoaan. Lottuus ei sopinut yhteen avioliiton ja mahdollisen äitiyden kanssa. Häiden jälkeen hän jatkoi toimintaa lotissa vain satunnaisesti. Äitinä isänmaata pääsi jälleen palvelemaan kasvattamalla siveellisiä ja mallikelpoisia kansalaisia ja sotilaallisia sankaripoikia.

Lottalupausta en antanut koskaan. Käkisalmen piirin kesäjuhlassa 1943 lähes kaikki kyläosastomme lotat antoivat lupauksen. Minulla oli silloin yksi lapsi ja odotin toista, **ajattelin olevani ensinnä rakkaan mieheni lasten äiti, tähteeksi jäänyt aika kuuluu lotille. Teoillani olen jo näyttänyt mitä aate minulle merkitsee.** (MV/34/97/1988)

Toini ei ollut ehtinyt antaa lottalupausta koskaan, koska sota yllätti kesken lottakursin. Kun siihen olisi tullut mahdollisuus, oli hän jo äiti. Toini liukuu kirjoituksissa vähitellen lottana olosta tai yhteiskunnallisesta äitiydestä perinteiseen äitikansalaisen positioon. Toini ei kerro mitään siitä, miltä hänestä on tuntunut jättää lottalupausta väliin. Ainakin Toini lohdutautui sillä, että hän oli jo teoillaan osoittanut isänmaallisuuttaan. Seuraavassa lainauksessa hän kirjoittaa jälleen siitä, miten oma äitiys alkoi olla ennen niin rakkaaseen lottatyöhön nähden ensisijaista.

Mieheni oli Laatokan saarella 25 kilometrin takan. Anoppi sanoi jos haluat jäädä lotaksi, hän huolehtii lapsista, saatte olla lähempänä toisianne. **Nyt oli yksin tehtävä päätös, sanoin, olen lastemme luona, niin uskon hänenkin tahtovan.** (SKS KRA. Evakko 002838. 1997)

Sodan ja sen aiheuttaman väestökadon jälkeen perhe- ja väestöpolitiikan tarkoitus oli lisätä ”laadukasta väestöä”. Jälleenrakentamisen lisäksi maa piti myös jälleenasuttaa. Jotta Suomen väkiluku ei olisi kääntynyt laskuun, oli ideaaliperhe 4-6-lapsinen. Tämä ideaali aiheutti sen, että suuret ikäluokat syntyivät nimenomaan 1940-luvun loppupuoliskolla. (Nätkin 2002, 177.) Sodanjälkeisissä väestöpoliittisissa teksteissä vastustettiin myös painokkaasti aborttia, joka kuvattiin epäisänmaallisimpana tekona, minkä nainen saattoi tehdä (Nätkin 1997a, 127–130). Toini alkoi odottaa ensimmäistä lastaan välirauhan aikana. Synnytys ajoittui jatkosodan aikoihin tammikuuhun 1941. Jatkosodan aikana Toini sai myös toisen lapsensa. Loput kolme lasta syntyivät sotien jälkeen, viimeinen vuonna 1954. Toinin äitiys sijoittuu sota-aikaan, heti sodan jälkeiseen aikaan, mutta myös myöhempään kokemuksiin 1960-luvulla, jolloin kansallinen äitiys oli menettänyt merkityksensä ja tilalle oli muotoutumassa palkkatyöäitiysdiskurssi. Toinin kerronnassa äitiys näyttyy usein itsestään selvänä asiana avioitumisen jälkeen. Seuraavassa *Museoviraston omaelämäkerran* lainauksessa Toini tiivistää lyhyesti oman ”uransa” äitinä:

Perheenäitinä olen tuntenut olevani **omalla paikallani. En ole koskaan katunut etten päässyt kouluun.** Lapsia olen hoitanut v. 1942–1990. Ensin hoidin omia lapsia, sen jälkeen oli vieraita hoitolapsia ja ensimmäinen lapsenlapsi oli hoidossani kuusi ensimmäistä elinvuottansa. (MV/OMA/52–53/1992)

Toinin kerronnassa nousee selkeästi esiin äitikansalaisuus. Ensinnäkin kotiäitiys oli Toinille itsestään selvää. Toiseksi – kuten myöhemmin käy ilmi – hänen tavoitteenaan oli toteuttaa ajan väestöpoliittinen ihanne eli synnyttää kuusi lasta. Kolmanneksi hän korostaa, kuinka lapsista on kasvanut isänmaalle kunnollisia kansalaisia ja vastuuntuntoisia veronmaksajia. Kun tarkastellaan tarkemmin äitiyden itsestään selvyttä Toinille, voidaan huomata, että lastenhoitamisesta ei edes keskusteltu. Mies hankki elannon ja Toini hoiti perheen ja kodin. Oli täysin luonnollista, että kodin hoito lankesi Toinille.

Minun kotiin jäämiseni oli selvä asia. En muista että siitä olisi, silloin kun lapset olivat pieniä, paljon puhuttu. Sotilaan työpäivä oli silloin 24t, mieheni oli mahdollitoman tunnollinen ihminen ja sanoi, ei varasta valtiolta työtunteja, **ei etsi lapsia ja hoida kotia virka-aikana**, niin kuin moni mies joutui tekemään. **Usein naiset hakeutuivat iltatöihin ja miehet istuivat iltaa kerholla, niin uhkasi miehenikin.** (Sairauteni/Anna Hynninen 2003)

Minulle tarjottiin työpaikkaa osuuskaupan myymälästä myymälänhoitajaksi, **mutta en uskaltanut ottaa työtä vastaan, en hetkeksikään jättää lapsiani.** (MV/OMA/47/1992)

Kenellepä antaisi kalleinta, aikaansa, jos ei omalle lapsellensa. Onkohan niin, että **aikamme naisen vaatimukset ovat liian suuret? Hän haluaa miehen ja lapsen, mutta myöskin uran ja vapauden.** Eikö pitäisi jo ennen avioitumista tehdä selväksi, ettei kaikkea voi saada. On varmasti niin, että **vastuun lähes aina kantaa nainen avioliiton onnistumisesta, siinä joutuu unohtamaan itsensä uhrautumaankin.** En tiedä mitä varten siitä sanasta on tehty niin kamala peikko? Eikö se ole yksi tapa rakastaa ja sitähan me jokainen olemme luvanneet. (Kotiliesi 17.7.1987/Yksi pitää lapsenhoidosta, toinen ei)

Lainauksista hahmottuu sellainen kuva, että Lauri vastusti Toinin mahdollista työtä kodin ulkopuolella. Jos Toini ei noudata rooliaan kotona, ei Laurinkaan niin tarvitsisi tehdä. Perheen rikkoutuminen olisi estettävissä sillä, että Toini täyttäisi vaimontehtävänsä. Taustalta on luettavissa raittiusliikkeen uhkakuvat juoposta isästä ja siitä, ettei isä tulekaan kotiin illanvietoistaan. Tämän uhan hälventäminen oli naisen tehtävä, jonka oli omalla puuhakkuudellaan ja siveellisyydellään voitettava mies kotiin. (Sulkunen 1987, 159–160.) Lauri tuskin olisi ratkennut juomaan, mutta vetoaa kuitenkin ajatukseen.

Toini ei ole kirjoituksissaan kertaakaan kyseenalaistanut omaa osaansa. Ollakseen naiseuden ja äitikansalaisen kriteerit täyttävä, oli naisen haluttava luonnostaan äidiksi ja vielä hyväksi sellaiseksi (Jokinen 1996, 54–62). Hyvä äiti oli aina lasten ja

miehen käytettävissä, hänen elämänsä ei kuulunut hänelle vaan koko perheelle. Toini on kirjoittanut myös paljon siitä, kuinka järjestötoiminta on ollut hänen elämänsä henkireikä. Vuonna 1956 Toinia pyydettiin erään järjestön puheenjohtajaksi.

Minut pyydettiin Suomen Alipäällystön Naisliiton hengellisen jaoston puheenjohtajaksi, mutta **katsoin parhaaksi pysyä päätoimisena äitinä.** (SKS KRA. KE 013738. 1983)

Edellisessä lainauksessa Toini ilmaisee itse tehneensä päätöksen kieltäytyä toimesta. Hän halusi olla päätoiminen äiti, eikä kunnan äitiyteen mahtunut näyteltäväksi yhtään muita rooleja.

Naisten liitto oli perustanut 1956 hengellisen jaoston, minua pyydettiin siihen puheenjohtajaksi. **Mieheni sanoi taas:** ”Saat ottaa Suomenlinnassa niin paljon virkoja kuin haluat **mutta Liiton hommiin et mene**”. **Koti ja lapset ovat ensimmäisellä sijalla, hän hoitaa lapset mutta ei virka-asioita.** (SKS KRA. Sata 14066. 1991)

Lainauksen mukaan virasta kieltäydyttiin jälleen ensisijaisesti Laurin tahdosta. Ehkä asia ei ollutkaan niin itsestään selvää vaan ainoastaan vaiettu.

8.4. Esikoisen syntymä

Kokoan seuraavaksi Toinin äitiyden kertomuksen juonen ja katson, miten normatiivinen se on eli miten paljon se muistuttaa vallitsevia äitiyden kertomuksia ja diskursseja. Tarkastelen myös sitä, miten Toini pyrkii haastamaan odotuksia. Toini on kirjoittanut ensimmäisestä raskausajastaan hyvin vähän. Ilmeisesti raskaus on sujunut ilman suurempia ongelmia tai sitten hänellä ei ole ollut sanoja eikä tilaa mahdollisten ongelmien ilmaisemiseen. Nätkin on todennut, että äidiksi 1940–1960 luvulla tulleet kuvaavat tavallisesti äitiyttä onnellisena ja konfliktittomana. Vanhemmalla iällä kirjoitettu muisto saattaa pelkistää tapahtumien suuret linjat ja jättää pienemmät vastoinkäymiset kerronnan taka-alalle. Toisaalta kerrontaan on saattanut vaikuttaa se, millä tavalla äitiydestä on eri vuosikymmeninä voitu puhua. Esimerkiksi abortin kriminalisointi ja häpeällistäminen pitkälle 1960-luvulle asti on varmasti vaikuttanut paljon myös siihen, ettei siitä omaelämäkerroissa kirjoiteta. Myös epäonnistuneesta äitiydestä on ollut ilmeisen vaikeaa kirjoittaa. (Nätkin 1993, 165.) Seuraavat lainaukset ovat ainoita, joissa Toini kertoo edes vähän itsestään ensimmäistä lastaan odottavana naisena. Raskaus alkoi 1941 Lemillä omassa mökissä. Pian Toini jäi yksi Laurin joutuessa takaisin rintamalle:

Mieheni puhui aina seurusteluaikana lapsista ja oli huolissaan, mutta onnesta läpäällään kun saimme lääkäriltä varmuuden. Mieheni joutui tykkeinensä Nuijamaalle, **minä jäin yksin harmaaseen mökkiin.** Lemin emännät olivat vallan ihania, toivat työstä palattuani rieskaa, velliä, maitoa, palvilihaa ym. syötävää. **En ollut sanonut kellekään,** mutta viimein yksi mummo sanoi ”**Eihä myö muute,**

mut ko rouva o sinnepäin”. Samoin he kutsuivat saunomaan ja yksi aliupseerin rouva lähetti pikkutyttönsä yöksi, on katsonut että rouva odottaa. **Mieheni ei olisi antanut minun olla kotona synnyttämässä, suositteli Lahteen menemistä. Minä taas olen sitä mieltä että pystyn synnyttämään kotona, niin kuin monet naiset ennen minua.** (MV/34/159/1988)

Minä olin saanut työpaikan Lemmin puhelinkeskuksesta, **olin yksin omassa kodissani**. Kohta soitettiin Ruokolahdelta: ”Lotat ovat lähdössä joukkojen mukana, sinulle on varattu paikka entisin eduin”. Ei tullut lähdöstä mitään, **tuntui, olen raskaana**. Työni oli vuorotyö, matkaa 5 km. Yövuorolla **ei uskaltanut yksin ajaa**, mieheni työtoverit hakivat yövuoroilta. Oli hankalaa. Mieheni alkoi puhua: ”Menisit Orimattilaan odottamaan Karjalaan pääsyä”. **Niin laitoin kodin pakettiin, tavarat vietiin naapurin aittaan.** (Junalla sotaan/Kouvola kansalaisopisto/2010)

Toini ei ole kertonut yksinäisestä odottamisesta ja miehen ikävästä ollenkaan, ainoastaan maininnut jääneensä yksin. Raskaus oli Toinille yksityinen asia. Vielä 1800-luvulla naisten raskausaikaa oli leimannut salaaminen. Taustalla oli uskomus ”pahasta silmästä”. Pahantahtoisten ihmisten silmäyksiä pidettiin uhkana sekä äidille että syntymättömälle lapselle. Raskaana olevan naisen kainostelua ja peittelyä pidettiin vuorostaan hyvänä käytöksenä ja liiallista avoimuutta typeryytenä. Helstin mukaan raskaus oli monin paikoin tabu vielä 1950-luvulle asti. Salaamiseen on liittynyt eriasteisia häpeän tunteita. Häpeä oli äidiltä ja anopilta opittu suhtautumistapa, häveliäisyys mikä liittyi naiseuteen heti ensimmäisten kuukautisten jälkeen (raskauden salaaminen on osittain rinnastettavissa nykyajan tapaan salata kuukautiset). Helstin mukaan häpeän taustalla oli vielä 1900-luvun alkupuolella vaikuttanut reproduktiotabu, joka pohjautui käsityksiin naisen saastaisuudesta kuukautisten aikana, odottaessaan lasta, synnyttäessään ja vielä muutaman viikon synnytyksen jälkeen. (Helsti 2000, 73, 255.) Toisaalta raskauden alkuvaiheet piilotetaan myös sen vuoksi, että raskauden keskeytymisen vaarat ovat vielä suuret. Uskon kuitenkin, että Toinin salaamisen taustalla on ollut arkisen käytännön lisäksi opittu ja tavanomainen suhtautumistapa vaieta raskaudesta. Hänelle on ollut itsestään selvää selvittää yksin ja synnyttää kotona, niin kuin naiset olivat jo kauan tehneet. Toini on saanut naapureilta apua, mutta ei korosta sen tarpeellisuutta ja tärkeyttä. Vuoden 1941 loppupuolella Toini palasi Karjalaan Laurin isän ja siskon kanssa. Jo tätä ennen Lauri oli kehottanut Toinia lähtemään yksinäisestä mökistä, mutta Toini ei ollut aiemmin suostunut.

Ennen kuin anoppi liittyi seuraan Karjalassa, hoiti Toini emännyyden. Loppiaisaattona 5.1.1942 Toini leipoi kotona mummon ja Laurin siskon kanssa piirakoita. Lauri tuli lomalle pitkästä ajasta ja Laurin saapumisesta alkaa usein toistuva ja ikimuistoinen avainkertomus ensimmäisestä synnytyksestä, jonka variaatiota analysoin luvussa 14. *Jälleennäkeminen ja esikoisen syntymä*. Seuraavassa synnytystä käsittelevässä lainauksessa Toini kertoo siitä, miten synnytyksestä tietämättömänä hän ei tunnistanut edes lapsivettä.

Yöllä kolmen aikaan potkaisin sänkyyn, se oli päästä vedettävä, samassa sänky oli kahtena ja lapsivesi meni. **Menin herättämään mummoni ja kerroin että minulta meni pissa sänkyyn. En tiennyt lapsivedestä mitään.** Mummoni sanoi ”Lapsei se o sitä pien pyrki maailmaa”. Maija hiihteli hakemaan vielä **toisen mummon kättilöksi. He olivat molemmat itseoppineita**, auttaneet kylän lapsia maailmaan. Ei tuntunut tulevan valmista, mummot sanoivat apua on saatava. Lähin puhelin oli kuuden kilometrin päässä. Mieheni valjasti hevosen ja **kertoi ajaneensa niin paljon kuin hevosesta lähti.** Kenttä sairaalaan oli matkaa 12 kilometriä, ja pian sieltä tuli pikkuauto minua hakemaan. (-) Sairaalassa oli vanhempi lotta odottamassa ja tiuskaisi: ”Sellaista se on kun vanhoina aletaan tehdä lapsia.” Annoin samalla mitalla takaisin, sanoin: ”Olen vasta 22-vuotias.” Tyttö tuli maailmaan 21.45 ja painoi 4.250. Mieheni pääsi pian katsomaan, oli kuunnellut huutoani ja oli kauhuissaan. Kumartui luokseeni ja sanoi, tämä on meidän ensimmäinen ja viimeinen lapsemme. Sanoin hänelle: **”Haluan kymmenen lasta ja vuoden päästä seuraavan”.** Tapausta oli seuraamassa monta lääkäriä ja hoitajaa, kyllä heille naurua riitti. (SKS KRA. Sata 14051. 1991)

Toini olisi halunnut synnyttää kotona mummonsensa ja toisen vanhemman naisen avustuksella. 1900-luvun alussa maallikkokättilöt olivat omaksuneet paljon käytänteitä ja niksejä kouluteltuilta kättilöiltä ja kun aiemmin apuna oli käytetty taikoja, rohoja, oli niistä nyt lähes luovuttu. (Helsti 2000, 86; Helsti 2002, 9–10.) Toinin mummo oli auttanut monta lasta maailmaan ja Toini luotti hänen taitoihinsa.

Unelmallaan monilapsisesta perheestä Toini kytkeytyy sotien aikaiseen ja jälkeiseen reproduktiodiskurssiin. Sotien väestömenetykset olivat nostaneet esille reproduktiokysymyksen. Ajan väestöpoliittisissa kirjoituksissa naisten korostettiin sotatilanteessakin olevan ensisijaisesti synnyttäjiä ja äitejä. Synnyttäminen määriteltiin naisen elämän suurimmaksi täyttymykseksi, isänmaalliseksi velvollisuudeksi, joka on verrattavissa miesten asevelvollisuuteen. Äitikansalaisuuden vahvistaminen sotien aikana on tutkijoiden mukaan tukenut koko kansan yhtenäisyyttä ja uskoa kotiin, tulevaan sekä voittoisaan kansaan. (ks. esim. Satka 1994, 91; Enloe 1986.) Jotta suomen väkiluku ei lähtisi laskuun, Väestöliitto⁷⁴ esitti yleiseksi suomalaiseksi lapsilukuihanteeksi kuutta lasta (Nätkin 1997a, 89) Kirjoittaessaan kuuroutumisestaan ja siihen liittyvästä steriloinnista (palaan asiaan tässä luvussa hieman myöhemmin), on Toini maininnut haaveilleensa juuri kuudesta lapsesta. Ehkä huvittuneisuutta on aiheuttanut nimenomaan heitetty ajatus kymmenestä lapsesta. Jos Toini olisi sanonut haluavansa viisi tai kuusi lasta, mikä on nykymittakaavassa paljon, olisiko lausahdus herättänyt samaa huvittuneisuutta?

Nätkin on analysoinut *Satasärmäinen nainen* -omaelämäkertakeruun kirjoituksia ja löytänyt 1940- ja 50-lukujen äitiedestä kerrottaessa ”urhean äitikansalaisen”. Tämä tulee hyvin esille myös Toinin kerronnassa. Nätkin on paikantanut kertomuksista ”tämä lapsi vielä” -ajattelutavan. Tällaisessa mallissa kertomus saattaa pysähtyä

⁷⁴ Väestöliitto perustettiin vuonna 1941 edistämään väestön kasvua ja nostamaan kansallista itsetuntoa. Se pyrki ennen kaikkea väestön lisäämiseen, mutta myös väestön laadun parantamiseen (ks. Nätkin 1997a, 62, 69).

Toini, esikoinen Tuula ja Lassi Karjalassa 1942. Toini Pelkosen kotiarkisto.

kahden tai kolmen lapsen syntymisen jälkeiseen tilanteeseen, jossa kertoja ajattelee lapsien määrän olevan jo riittävä. Kuitenkin lapsia syntyy vielä muutama lisää, jolloin uuden lapsen ottaminen vaatii tietynlaista uhrautuvaisuutta tai aatteellista vakau-
musta. (Nätkin 1993, 165–187; Nätkin 1994, 137–138.) Nätkin on kirjoittanut myös ns. halusta synnyttää. Vauvan saamiseen voidaan ajatella liittyvän tyydytystä, se on jotain johon voi jäädä koukkuun, johon voi tulla riippuvaiseksi. (Nätkin 1995, 184.)

Kertomus ensimmäisestä raskaudesta ja synnyttämisestä liikkuu äitikansalaisyden rajaamissa puitteissa. Toini kuvaa itseään sitkeänä synnyttäjänä, joka ei olisi halunnut sairaalahoitoa ennen kuin oli pakko. Hänellä on myös unelma yhteiskunnan toivomasta suurperheestä. Kertomukset ensisynnytyksestä kuitenkin poikkeavat hieman toisistaan ja tarkasteltaessa useaa eri variaatiota tulee tapahtumasta runsaampi, moniulotteisempi mutta myös säröisempi ja ristiriitaisempi kuva (ks. luku 14. *Jälleennäkeminen ja esikoisen syntymä*).

8.5. Miniänä ja toinen synnytys

Toini synnytti pojan ollessaan miniänä Orimattilassa vuonna 1944. Nykypäivän naisten kertoessa äitiydestään nousee usein esille väsymys ja uupumus (Jokinen 1997).

Agraariyhteisössä ei väsymystä saanut ilmaista, vaan äitydestä oli selviydyttävä rauhtaisella kunnialla (Helsti 2000, 129–140). Toilla voimakkaimmat väsymisen ilmaistut sijoittuvat juuri Orimattilan aikaan (samaa ajanjaksoa analysoinut tarkemmin luvussa 15. *Vaikea aika miniänä*). Lauri oli komennuksella, Tuula-tyttö oli vasta alle 2-vuotias ja töitä riitti. Toini on kirjoittanut paljon uupumuksesta ja kaipuusta. Aluksi Toini ja Lauri salasivat raskauden muilta perheen jäseniltä. Se oli yhteinen salaisuus, joka yhdisti heitä.

Toista lasta odotin miniänä. Tein töitä ihan mitä ennenkin. Olin käynyt kättilön luona, mutta en puhunut asiasta kuin miehelleni. **Meistä sekini oli onnea että vain me kaksi sen tiesimme.** Kättilö oli asioilla ja tuli pistäytymään meillä. (-) Anoppini oli seurannut akkunasta ja kysyi heti, mikä se nainen oli. Sanoin olevan kättilö, jopa metakka nousi ”Meil ei uo sanottu mittää, myö o vähä katsottu jot **taasiks sie uottelet?**” Olin kerran sanonut että hän on mustasukkainen ainoasta pojastaan. Nyt hän sanoi ”Laa sie jot ei tarvitse olla mustasukkane, kui paljoha niitä tulluo enneko sota loppuu. **Voi voi Lauri parkaa ko o nii nuorkii**”, ja alkoi **itkeä**. Olin paljon omassa kodissani, mutta sieltä en saanut soittaa miehelleni. Mieheni soitti määrättyä aikana naapuriin, mutta puhelu meni appelan keskuksen kautta. **Joku kävi aina minua tervehtimässä ja sanoi millo tulet kottii. Emme kumpikaan halunneet viettää perheessä joulua 1943**, minä olin kotonani, mieheni tuli lomalle vasta uudeksi vuodeksi. (MV/34/161–162/1988)

Anoppi ei osoittanut minkäänlaista iloa raskaudesta. Anoppi suree poikansa ikää, eikä sitä, kuinka Toini joutui jälleen odottamaan lasta ilman puolisoaan. Kyseisestä lainauksesta puuttuvat kokonaan tunteiden kuvaukset, mutta toiminnasta kertomisen tasolla käy ilmi tilanteen ongelmallisuus. Toinin mainitsee kuinka ”joku kävi aina tervehtimässä” ja pyysi kotiin. Kyse on käsittääkseni Toinin omasta lapsuudenperheestä. Toini sijoittaa kotinsa heidän luokseen, eikä varsinaisesti appivanhempien luokse. Lainauksen mukaan Toini ja Lauri eivät viitsineet viettää edes joulua yhdessä, koska siitä olisi todennäköisesti seurannut riitaa ja epäsopua. Oli helpompaa rauhoittaa joulu anopin mustasukkaisuudelta. Seuraavassa lainauksessa Toini kuvaa väsymistään:

Aloin odottaa toista lastani, emme puhuneet asiasta kuin mieheni kanssa. **Tuulaa en monasti tavannut koko pitkän päivän aikana**, hän nukkui kun tulini syömään, samoin kun tulini illalla navetalta. Nukuimme samassa sängyssä, lieneekö hänellä ollut ikävä kun heräsi kesäamuisin kolmen maissa, alkoi suukotella ja halata sekä luetteli kaikki lempinimet, voi miten minua olisi nukuttanut! **Sanoin kerran, yöneni jäävät lyhyeksi, appeni sanoi, aina ne lapset äitiä valvottavat.** Iltaisin kirjoitin miehelleni ja katselin kotijärvelleni, usein uni voitti ja kirje jäi kesken. (SKS KRA. Sata 14052. 1991)

Koska suurin osa miehistä oli rintamalla, naiset joutuivat suoriutumaan usein kaksinkertaisesta työtaakasta. Työpäivät saattoivat venyä yli 12-tuntisiksi. Miesten työt koettiin usein raskaiksi, mutta niistä oli pakko selviytyä. (Lovio 1993, 81–84.) Toini ei

mainitse töiden suurempaa raskautta. Sota-ajan muistelmissa naiset eivät yleensä korosta työpanostaan tai uhrauksiaan, mutta eivät toisaalta niitä vähättelekään (Lovio 1993, 99). Lainauksen perusteella väsymystä aiheuttaa tilanne kokonaisuudessaan: vähäinen uni, uusi raskaus, ero esikoisesta ja henkinen ilmapiiri väsyttivät kaiken työmäärän ohella.

Hilkka Helsti on tutkinut synnytystä ja äitiyttä Museoviraston vuonna 1989 järjestetyn *Kotisyntytyks*-kyselyn perusteella. Hänen mukaansa yhä edelleen elää kertomuksia töittensä lomassa synnyttäneistä naisista, jotka synnyttävät esimerkiksi yksin keskelle peltoa ja jatkavat tämän jälkeen aherrustaan. Hänen mukaansa kirjoituksissa konstruoituu eräänlainen sankari äiti, joka synnytti harkitusti yksin tai kiireessä työn keskellä. (Helsti 2000, 88, 129.) Toini ei synnyttänyt kertaakaan yksin, mutta miniänä ollessaan hän halusi osoittaa oman arvonsa perheen työvoimassa tekemällä työtä viimeiseen. Helstin mukaan kotisyntytyksaineiston keskeisimpiä piirteitä on työntekoon liittyvän kerronnan runsaus: työ ja synnytys kuuluivat kirjoittajien kokemusmaailmassa monin tavoin yhteen. Monet vastaajat kertovat raskaasta työstä, jota naisen piti tehdä raskaudesta tai synnyttämisestä huolimatta. Työ ei näyttäydä Helstin mukaan näissä muistelmissa kuitenkaan pelkästään pakkona, vaan myös itsetunnon lähteenä ja keskeisenä elämän arvona. (Helsti 2000, 95, 125.) Seuraavassa lainauksessa Toini tuottaa kuvaa vahvasta ja kestävästä naisesta, joka tekee raskasta ruumiillista työtä vielä raskauden viimeisinäkin hetkinä:

Tammikuun 18 päivänä lähdin lypsylle niin kuin muinakin aamuina. Lypsäminen oli aika ajoin työlästä, menin korvikkeelle ja vielä lehmiä puhdistamaan. Naton sano, mene sisälle. **Otin vielä halkosylellyksen kamariini niin kuin muinakin aamuina ja sanoin minulla on paha olla. Anoppini taas tokaisi, sisu on hyvä kun piti se halkusyllyskin tuoda. En tuonut sitä sisullani, en tuntenut sillä hetkellä kipua.** Anoppini oli luvannut, että saan synnyttää kotona. Lähin synnytysosasto oli 30–40 km päässä. **Appeni soitti estelyistäni huolimatta heti kättilön ja lähti hakemaan. Lähtiessään vielä sano, ”Mie nää asjat tiijen, uon seitsemän kertaa kättilön tuont”.** Kättilö tuli kymmenen mauissa ja poika syntyi 13.45. (SKS KRA. Sata 14053. 1991)

Toini ei olisi halunnut vierasta kättilöä mukaan, mutta appi oli sitä mieltä, että sellainen oli oltava. Vaikka Toini puolustaakin, ettei tuntenut oloaan poikkeavaksi lähtiesään navetalle, rakentuu lainauksessa kuva jäärapäisyydessään uhrautuvasta naisesta. Oman ruumiin laiminlyönti tai ainakin omien voimien liioittelu ei ole ollut ajassa niin poikkeavaa. Lainauksesta välittyy eräänlainen sankarikertomus viimeiseen asti raatavasta naisesta (ks. Helsti 2000: 129, 132). Mukana on myös näkemys raskaudesta ja synnyttämisestä normaalina olotilana, jota ei tulisi medikalisoida⁷⁵ liikaa. Vielä

⁷⁵ Sirpa Wreden mukaan raskaus sai Suomessa vuosien 1900–1950-aikana lääketieteellisen sisäl-
lön: siinä raskaus alkoi määrittyä sairaudeksi, äiti potilaaksi ja synnytys sairaanhoitoa vaativaksi tapahtumaksi. Tätä ennen nainen oli ollut aktiivinen toimija synnyttäjänä, eikä valtiosta riip-
puvainen lääketieteellisten interventioiden ja teknologioiden objekti. (Wrede 1991, 53–110.)

1900-luvun alussa synnytykset hoidettiin usein omin avuin, lähimpiin tai kansankättilöiden avustuksella (Nätkin 1997a, 43). Toilla ei kuitenkaan ollut päätösvaltaa siihen, kuka synnyttämässä auttaa. Appiukon mielestä synnytys vaati enemmän ammattitaitoa ja professionaalisuutta.

Toilla on hyvin vähän kerrontaa siitä, miten selviäminen ilman aviomiehen apua oli hankalaa. Aiheesta on kuitenkin muutama poikkeus. Oma äidin rooli tuntui vaikealta ja raskaalta varsinkin silloin kun lapset sairastelivat. Seuraavassa lainauksessa Toini kertoo peloistaan.

Oli vaikeaa kasvattaa yksin, varsinkin kun tuli sairautta. Maitorupi vaivasi molempia lapsiani. Pietarilainen rouva oli taitava maitorupilääkkään tekijä. Lääkkeen jälkeen he olisivat kynsineet, **valvoin monena yönä ja ajattelin, olisipa toinen valvomassa? Samoin Pertin hinkuuskän aikana. Luulin monasti että tukehtuu ja ensimmäinen ajatus oli, mitähän se lasten isä sanoo?** (MV/34/169/1988)

Lasten hengessä säilyminen pelotti, taakka oli suuri ja väsymys painoi. Lainauksesta välittyy sellainen kuva, että lapset olivat täysin Toinin vastuulla, eikä appivanhemmista ollut öisin apua. Hyvä äiti jaksaa tehdä töitä, valvoa, piilottaa kaipuunsa, laiminlyö itsensä ja on kaiken lisäksi vielä peloissaan siitä, suoriutuuko kaikesta yksin. Seuraavassa lainauksessa Toini poikkeuksellisesti kysyy, miten ihmeessä hän on kaikesta selvinnyt:

Näitä miniänpäiviä olin lähtenyt pakoon liikeapulaiseksi, **nyt olin yksin ilman mieheni turvaa.** Tammikuussa 1944 **sain pojan. Nuo vuodet olivat vaikeaa aikaa.** Ihme ja kumma miten olenkaan kaikesta selvinnyt. Olimme nuoria ja rakastuneita, oli pahasti kun sain kirjeitä, loma-ajoksi ryöstin anopilta pojan, kenet oli itseänsä varten kasvattanut. **Ei niin pahaa, ettei jotain hyvääkin, loman jälkeen itkien katselin vauvaani ja ajattelin nyt olet minulle rakas, parikymmentä vuotta, tulee toinen nainen ja on minua rakkaampi** (ei tainnut olla kuin 13 vuotta?). En ole tuntenut pienintäkään mustasukkaisuutta lapsieni avioituessa. Aina olen ajatellut. **Mieheni on minulle tärkein.** (MV/OMA/46-47/1992)

Toinille on ollut tärkeää nimetä anopin käytös mustasukkaisuudeksi ja pyrkiä erottautumaan anopin omistushaluisesta käytöksestä. Tästä erottautumisesta on muodostunut yksi Toinin itsemäärittelyn tavoista. Hän korostaa kirjoituksissaan usein sitä, miten lapsista luopumien ei ole tuottanut hänelle tuskaa. Äitiys on ollut vain yksi elämän vaihe, ja lapsen ja äidin erkaneminen oli luonnollista. Ritva Nätkin on tutkinut naisten tuottaman omaelämäkerrallisen aineiston avulla äitiyden juonen muotoutumista ja erotellut kolme toisistaan poikkeavaa juonirakenteen mallia. Malleissa miessuhteen erilaisuus muodostaa variaation: merkittävää on se miten intensiivisesti ja millä tavalla mies tulee mukaan äitiyteen eli äidin ja lapsen väliseen suhteeseen. Ensimmäinen aineistosta erottunut malli on familistinen, perhekokonaisuutta ja avioliittoa koossa pitämään pyrkivä malli eli eräänlainen ”kumppanuustarina”. Familistinen malli korostaa siis ennen kaikkea miehen ja naisen välistä kumppanuutta

ja sen tärkeyttä lapsille ja koko perheelle. Toinen malleista on ns. maternalistinen, äidin ja lapsen kiinteään suhteeseen ja miehen poissulkemiseen pyrkivä malli. Tähän malliin voi liittyä ”roistomiestarina” tai ”tarina vaikeasta miehestä”. Kolmas malleista – Nätkinin mukaan epämääräisin – on äitiyden tarinan individualistinen juoni. Se on niin epäyhtenäinen ja teoreettinen, että sitä voisi Nätkinin mukaan enemmänkin pitää pyrkimyksenä erottautua kahdesta edellisestä selkeästä mallista. Erottautumiseen pyritään monella eri tavoin: puoliset pyrkivät irrottautumaan suvusta (mitä nainen tarinassa usein edisti), nainen (ja lapset) pyrkivät irrottautumaan miehestä ilman konfliktia, nainen pyrkii irrottautumaan sekä lapsista että miehistä keskittyäkseen omaan työhönsä tai jopa niin että kaikkia perheenjäseniä, myös lapsia, korostetaan yksilöinä. (Nätkin 1997a, 197–198.) Toinin kohdalla on selkeästi kyse familistisesta äitiyden juonirakenteesta: Toini korostaa usein, kuinka lapset olivat tärkeitä ja rakkaita, mutta aviomiehen kanssa oli tehty sopimus avioliitosta ja yhdessä elämisestä. Toinin kohdalla tähän vaikutti anopin mustasukkaisuus ja irrottautumisvaikeudet pojastaan. Toini ei halunnut toistaa samaa kaavaa.

Toinin tapa painottaa itsensä ja lapsien erillisyyttä pakottaa pohtimaan tarkemmin kirjoitusten konteksteja. 1900-luvun kansanliikkeissä ja hyvinvointipolitiikassa ei naista yksilöllistävää liikehdintää vielä ollut. Naista ei erotettu lapsista ja perheasioista, vaan heidän velvollisuudekseen katsottiin ”yhteiskunnallisina” äiteinä ajaa niin lasten kuin äitien asemaa. Pelkää ”äitimistä” paheksuttiin, tärkeää oli luoda hyvä ja terveeseen kasvatukseen pohjaava suhde lapseen. Mihin Toinin halu erottautua lapsista sitten kontekstualisoituu? Yksi selitys voidaan paikantaa siis siihen, kuinka Toini on tehnyt eroa anopin ja itsensä välille ja samalla korostanut sitä, miten hän ja Lauri ovat yhtä. Hän ei halunnut olla anopin kaltainen sitova äiti, vaan haluasi antaa lapsilleen vapaammat kädet:

Muistan aina kun katselin nukkuvia lapsiani, **tein itselleni selväksi varsinkin pojan kohdalla**. Sinä olet minulle rakas 15 vuotta, tulee toinen nainen, on minua rakkaampi. **Minulla on isäsi. Hän on minulle rakkain**. Me voimme elää jos Luoja sen suo, hänen kanssansa 50 vuotta yhdessä (on nyt jo 55). Keskustelimme kerran asiasta läheisessä ystäväpiirissä. **Olin ainoa kuka sanoi miestä rakkaimmakseen**. Tuskin sitä rakkauden määrää voi kirjaimellisesti verrata. Olen tuntenut huolta kun lapset ovat lähteneet kotoa pois, mutta en tuskaa erosta. He ovat matkatoverinsa valinneet, **eivätkä miniät ryöstäneet hyviä poikiani. Onneksi poikani ovat ihan tavallisia, pyhimyksien kanssa olisikin vaikea elää. Vakka on kantensa valinnut**. (KPT9/98–99/1994)

Anopin mustasukkaisuus, joka on todella pistänyt pohtimaan asioita. Kerronnasta on luettavissa myös pieni ironisoiva katkeruuden vivahde. Toini kirjoittaa ”ryöstävistä miniöistä” ja ”pyhimyksistä”, jolla hän viittaa anopin asenteisiin Toinia kohtaan.

Toinin selitys voisi löytyä siitä, miten 1950-luvulla ylihuolehtivaisuutta ryhdyttiin yleisemminkin pitämään kielteisenä. Uhrautuvaa, kiinnipitävää ja ylihuolehti-

vaista äitiä ryhdyttiin patologisoimaan niin psykoanalyttisessa kuin psykiatrisessa tarkastelussa. (ks. esim. Nätkin 2003, 24.) Muun muassa Toininkin seuraamassa *Kotiliedessä* kirjoitettiin 1940-luvulla vaarallisesta ”äitiyden tyranniasta”, joka merkitsi äidin liiallista, suorastaan sairaalloista kiintymistä lapseensa. Sokean äidinrakkauden katsottiin voivan torjua kaikki lapsien negatiiviset ominaisuudet ja näyttää ne pikemminkin korostetun positiivisina (Heikkilä 1998, 341). Tämä on vaikuttanut siihen retoriikkaan, jolla äitiydestä on ollut tapana kertoa. Enää ei ole ollut ihanteellista korostaa omaa uhrautuvaisuutta ja äiti-lapsi-suhdetta. Moderni nainen elää enemmän itselleen ja antaa myös lapsiensa isälle enemmän tilaa.

Minun ei ollut vaikeaa irrottautua omasta kodistani, eikä omista lapsistani. Heillä on oma elämä, minä ajattelen heitä paljon, puhun heistä Luojalleni, mutta **en puutu heidän elämäänsä.** Toivon että he kaksi olisivat yhtä kaikissa vaiheissa, niin kuin aina toivoin omalta liitoltani. **Lapseni ovat osa minua, mieheni kanssa olemme yksi.** Tämä ei tarkoita että meillä olisi aina hyvin (SKS KRA. KE 013738. 1983)

Vuosisadan alkupuolen jälkeen alkoi myös yleisemmin syntyä äidistä erillinen lapsen kategoria. Silloin lastensuojelu halusi nostaa lapsen tarpeet ”huonon” ja vähävaraisen äidin ohitse. Toinen seikka, mikä vaikutti äidin ja lapsen kategorian erottamiseen oli sotalapsien lähettäminen talvi- ja jatkosodan aikana sekä Ruotsiin että Tanskaan. Vähävaraisia äitejä suostuteltiin tai jopa pakotettiin luopumaan lapsistaan, jotta maamme jälkikasvu saisi turvallisen elämän. Yleisin tapa erottaa lapsi äidistä oli kuitenkin 1940-luvulla lisääntynyt ”medikalistinen tarve”. Lapsia pelastettiin kuppaisen äidin kohdusta, keskosina syntyneiden lasten hoito kehittyi jne. (Nätkin 2003, 19–23.) Kaiken kaikkiaan syntyi merkityksiä lapsen erotteluun äidistä, ja ylipäätään mahdollisuus lapsen ja äidin erillisiin kategorioihin. Vaikka nämä eivät suoranaisesti liity Toinin omaan elämään (hän on maininnut kerran, ettei edes vaikeina aikoina ajatellut lähettävänsä lapsia Ruotsiin), on hän elänyt siinä murroksessa, jossa tietyt diskursiiviset rakenteet ovat tuottaneet lapsen ja äidin erilliset kategoriat. Huomiotta ei kannata myöskään jättää 1960-luvun radikaalin naissukupolven politiikkaa, jossa ilmeni halu irrottautua äitiydestä ja lapsista, eikä vuosien 1970–80 julkisempaa keskustelua. Seuraavissa lainauksissa Toini kertoo, miten häntä on syytetty ajatuksiensa takia jopa ”luonnottomaksi äidiksi”.

Mies on ollut minulle tärkein ihminen. Hänen kanssaan olen elänyt 55 vuotta. Lapset ovat löytäneet minua rakkaamman 15–20-vuotiaana. Vanhin tytär ei ole naimisissa. **En ole kokenut lasten kotoalhtöä vaikeaksi, olen jopa saanut ”luonnottoman” äidin nimen.** (SKS KRA. EJ 8385. 1995)

[Tavatessamme 14.4.2010 Toini haastelee, kuinka hänelle oli tullut yksi ilta mieleen Suomenlinnan ompeluseura ja se, miten muutamalle rouvalle oli vaikeaa oman lapsen naimisiin meneminen ja itsenäistyminen. Rouvat eivät halunneet, että oma lapsi menisi naimisiin ja näin ”jättäisi” äitinsä. Jos näin kävisi, he itkisivät]: ”Mie en

tie itkisiks mie. Mut kyl minnuu **kaikkein paljon satuttas se, jos miun mies jättäs minut**. Et minulle on mies kaikkein tärkein kyllä. Ja kun meil tuli siit jutut sit, **mie olin ainut kuka sano niin**. Mie aattelen et lapset on korkeintaa 15 vuotta, niin kun Perttikin toi ensimmäisen tytön nähtäväks, ja minun piti se hyväksyy, et tuo tyttö on hänestä paljon parempi niin ko mie. Mut jos mies ois tullut toisen ihmisen kanssa, se olis ollut ihan toisenlaista. Ja me tästä puhuttiin hirveen pitkään: ”**Ja kyl sie oot k-a-u-h-e-e ihminen, kui siul voi olla Lassi kaikkein tärkein ihminen, oot luonnoton äiti**”. **Miust se oli ihan selvä juttu**. Et mie voin olla, tai sanotaan vaikka että pittää olla jo 50 vuotta että Lassin kanssa yhdessä, mut lapsein kanssa se ei oo kun 15-20 vuotta. (HAAS4/14.4.2010/03:31:13—03:32:10)

Toinin mielestä asia on hyvin selkeä, eikä kyse ole ollut rakkaudettomuudesta lapsia kohtaan. Äidin tunteet eivät ole varmasti koskaan yksiselitteisiä lapsen lähdettyä kotoaan. Toini on kuitenkin kohdannut ihmettelyä kertoessaan korostuneesti oman luopumisensa helpoudesta.

8.6. Äitiyden kokeminen

Hilkka Helsti on teoksessaan *Kotisyntyysten aikaan* (2000) tarkastellut kirjoitetulla tuotetun muistitiedon pohjalta äitiyden rakentumista ja äitivalistuksen konflikteja Suomessa. Kirjoitukset ovat peräisin Museoviraston vuonna 1989 järjestämästä kotisyntytykseen liittyvästä keruukilpailusta ja niissä vastaajien synnytysaiheiset muistot sijoittuvat 1920-luvulta 1960-luvulle. Tutkimuksessa nouse esiin se, että kirjoittajien käsityksiin ovat vaikuttaneet äärimmäisen vähän nykyaikaiset psykologiset äitiyden ja lapsuuden tulkinnat. Muistelijat eivät esimerkiksi juuri lainkaan pohdi äitiyden tuottamaa onnea tai äiti-lapsi-suhteen ja lasten ensimmäisten iskävuosien merkityksiä. (Helsti 2000, 19, 24, 35.) Toini on kirjoittanut suhteistaan lapsiin ja omista tuntemuksistaan äitinä. Käyn seuraavaksi läpi Toinin kerrontaa äitiyden kokemisesta ja äitiyden nautinnosta. Tarkastelen myös sitä, miten kotiäiti-ideaali murtui suomalaisessa yhteiskunnassa 1960-luvulla ja miten tämä äitiyden arvostuksen muuttuminen on vaikuttanut Toiniin ja hänen kerrontaansa.

Isosaareen muuttaminen appivanhempien luota merkitsi vihdoinkin omaa kotia, omaa perhettä ja aivan uudenlaista elämää. Isosaarella ja Suomenlinnassa viettämäänsä aikaa Toini kutsuu usein elämänsä parhaiksi vuosiksi:

Nyt meillä oli koti ja opettelimme elämään yhdessä viiden avioliittovuoden jälkeen. Mieheni omi vauvan itsellensä, hoiti yöllä ja oli taitava kylvettämään ja kapaloimaan. Minä opettelinkin kodin hoitoa Kotiliedestä, lasten kasvatusta, oliko Professori Ruotsalaisen kirja *Terve lapsi?* Ulkosaarella kasvatimme lampaita, opettelinkin kehräämään ja kutomaan. Kapteenin rouvalta sain lainaksi ompelukoneen. Amerikasta ja suvulta saimme vanhoja vaatteita, opettelinkin ompelemaan. Nyt tein kaikkea mielelläni, tunsin olevani omalla paikallani. Puhuimme mieheni kanssa, mukava oli omassa kodissa yhdessä odottaa lasta. Neljäs lapsemme, poika syntyi 26.3.1948. Asuimme Isosaarella neljässä asunnossa. Siellä oli lapsien hyvä kas-

vaa. **Ne vuodet olivat elämämme parhaita vuosia. Opimme elämään yhdessä, oli hyviä naapureita, kaunis luonto ja aava meri** (MV/OMA/50–51/1992)

Oli kuin olisi **omien luokse tullut**. Asuntona oli parakki tervattuine lattioineen. Loistoasunto kodittomille. (-) Saarella oli parikymmentä perhettä, kaikilla oli lapsia. Täällä he leikkivät kuin kullan kukkarossa. Mikä työinto olikaan saarella keväällä! **Komentajasta alkaen kaikki** kunnostivat kasvimaita, hankittiin lampaita, possuja ja kaneja. Meri antoi kalaa, metsissä kasvoi marjoja ja sieniä. **Sitä yhteen hiileen puhaltamista ja yritteliäisyyttä oli hienoa seurata**. Monasti olimme meren armoilla, **tarvitsimme toinen toistamme, sen lisäksi läheisyyttä**. Täällä elimme viisi onnellista vuotta. **En ole ainoa aliupseerin vaimo, joka sanoo näitä vuosia elämänsä parhaiksi**. (Elämää sotilaan vaimona /Päälystön naisten liitto/ Kilpakirjoitus 1995)

Ensimmäisessä lainauksessa Toini mainitsee suoraan ne lähteet mistä hän itse ammensi tietoa oman äitiydensä pohjalle. Lehdistä *Kotiliesi* opetti kodin hoitoa ja kirjoista prof. lastenlääkäri Armas Ruotsalaisen kirja ⁷⁶. Nyt työ sekä roolit vaimona, äitinä ja perheenemäntänä tuntuivat omilta. Kodin- ja lastenhoidosta selviytyminen tuottivat itsearvostusta ja nautintoa. Yhteisö loi turvaa ja auttoi tarvittaessa. Saareissa eläminen oli tavallaan jatkoa elämälle karjalaisessa suurperheessä. Myös eläminen ympäristössä, jossa työskentely armeijassa ja sotavoimien läheisyys oli normaalia ja hyväksyttävää, tarjosi turvaa muualla yhteiskunnassa vallitsevalta armeijaa ja sotaa tuomitsevalta ilmapiiriltä.

Siinä missä rooli miniänä saattoi rajoittaa omaa aikaa ja tilaa, niin myös äitiys voi tehdä tämän. Toini on kuitenkin kirjoittanut harvoin siitä, merkitsikö äitiys lopulta oman ajan ja tilan kaventumista negatiivisella tavalla. Enemmän hän kirjoittaa niistä hetkistä, jolloin kokee saaneensa omaa aikaa ja näin mahdollisuuksia toteuttaa itseään.

Mieheni oli iltauninen ja meni lasten kanssa nukkumaan, **minulle alkoi käsitöidönteko**. (-) **Neuloin, kuuntelin radiota ja luin, kaikkea samanaikaisesti**. Usein meni yli puolenyön. **Vauva heräsi viideltä ja kohta perään isot lapset. Mieheni ehdotti että hän herää lasten kanssa ja vie keittiöön**. Sain nukkua siihen saakka kun hän lähti palvelukseen: **Puurot oli keitetty, lapset puettu ja pahin aamuruuhka selvinnyt. Minulla oli usein päänsärkyä liian lyhyestä yöunesta, sekin vähän hellitti tämän työnjakomme jälkeen. Naapurin rouvien kanssa pääsimme seurustelemaan** kun satuttiin samanaikaisesti ulos vettä hakemaan, likaämpäriä tyhjentämään tai pyykkiä levittämään. Usein jouduimme lainaamaan ruokatavaroita tai -astioita. Lapset olivat hiekkalaatikolla keskenään, joskus riitelivät ja tappelivat. **En ole joutunut lasten välejä selvittämään. Talvisin kävin hiihtämässä viiden kilometrin lenkin Isosaaren vuosina**. Isot lapset nukkuivat päiväunet sisällä, pysyivät sängyissään, vauvan vaunut työnsin naapurin akkunan alle. **Se oli omaa**

⁷⁶ Ruotsalaiselta ei löydy teosta *Terve lapsi*, mutta kuitenkin muita lastenhoitoon liittyviä teoksia kuten *Sairas lapsi: oppaaksi äideille* (1920), *Pikkulapsi ja sen hoito* (1930) ja *Nuoren äidin kirja* (1932)

aikaani. Kaupungissa kävin muutaman kerran vuodessa. Varuskunnan elokuvissa kävimme vuorotellen, toinen paimensi lapsia, ehkä kerran kuukaudessa. (SKS KRA. KE 013737. 1983)

Kolmannen lapsen syntymästä lähtien Lauri otti pienen mutta oleellisen osavastuun lasten hoidosta. Lainauksessa rakentuu kuva balanssissa olevasta perheestä, jossa molemmilla vanhemmilla oli omat roolinsa ja oma aikansa. Laurin isyys on noudattanut pitkälti ydinperheideologiaa ja kaksijakoista kansalaisuutta: äidin tuli toimia kodin piirissä lasten hoivaajana ja kasvattajana, isän yhteiskunnassa ja perheen elättäjänä. 1800-luvun loppupuolen avioliitto-oppaissa hyvän aviomiehen velvollisuudet olivat perheen elättäminen ja rakastaminen. Vaikka lasten kasvatusta vaati-
 mus oli äidillä, odotettiin myös isältä osallistumista. Hänen tuli pyhittää vähintään yksi arkipäivä viikossa ja sunnuntait perhe-elämää ja lapsia varten. (Räisänen 1995, 97–99.) 1940- ja 50- luvuilla käsityksiä isyydestä ja vanhemmuudesta leimasivat vanhemmuuden psykologisoiminen ja sodan kokemukset. Sodanjälkeisessä väestöpolitiikassa miehille osoitettiin jälleen elättäjän paikka. Isiin kohdistettiin huomio vain ongelmatapauksissa, silloin kun heidän toimintansa, esimerkiksi juoppous, uhkasi tavoitetta kasvattaa perheen väkilukua. (Aalto 2010, 23, 25; Nätkin 1997a, 161–162.) Samaan aikaan oli kuitenkin nähtävissä säröjä ydinperheideologiassa. Eletyt käytännöt eivät aina tavoittaneet tai tavoitelleet ideaaleja. Erityisesti työläisperheissä myös miehet osallistuivat keskimääräistä enemmän kotitaloustöihin. (Aalto 2010, 26.) Edellinen lainaus ja Laurin ehdotus omasta osallistumisesta lastenhoitoon kertookin hiljalleen tapahtuneista isyyden muutoksista. *Kotiliedessä* oli korostettu isyyden tärkeyttä jo toisen maailmansodan aikana. Lehti kehotti isiä olemaan läheisempiä lapsilleen ja poikkeustapauksissa auttamaan vaimoa kotitaloustöissä. Isän tuli olla osallistuva ja ”avustava isä”, kuitenkin uhraamatta työuraansa. (Heikkilä 1999, 243.)

Iltaisin Toini valvoi usein myöhään. Rauhallinen hämärän aika oli aikaa itselle. Toini toimi myös Suomenlinnan Alipäälylystön naiset ry:n johtokunnassa sihteerinä:

Lisäksi sain vielä Huvitoimikunnan puheenjohtajan tehtävät. **Mieheni ei ollut menojani vastaan, sanoi vaan: ”Muuta kuin lennät, vastuu lapsista ja kodista on sinun.”** Ompeluillat olivat maanantaisin ja vuorolauantaisin oli miesten kanssa iltamat. **Jouduin olemaan lähes joka lauantai kerholla.** (-) Pertti poikamme aloitti koulunsa, hänellä oli harras kristitty opettaja. Isot lapset olivat alkaneet käydä seurakunnan kerhoissa. Olin taas kerholle lähdössä, **Pertti sanoi: ”Jää meillekin mukava muisto lapsuuden lauantai-illoista, äiti on aina kerholla.”** Ensin ajattelin, sehän on velvollisuuteni mennä, enkä tee mitään pahaa. **Paremminkin jaksan olla hyvä äiti kun saan välillä vähän tuulettua. Sanat eivät jättäneet minua rauhaan.** (SKS KRA. Sata 14062. 1991)

Hyvä äitiys vaatii vastapainoksi myös omaa aikaa. Kertomalla kerhoilloista, Toini tuottaa säröä aina perheen vuoksi uhrautuvan äitikansalaisen representaatioon. Toi-

Tuula, Toini ja Irmeli. Lahden rautatieasemalla kesällä 1950. Toini Pelkosen kotiarkisto.

saalta Toini puolustaa päätöstään erityisesti äitinä ja äidille parhaana ratkaisuna, ei omaa aikaa tarvitsevana yksilönä.

8.7. Äitiyden nautinto

Äitiys ja perheen emännys kuuluivat itsestään selvinä asioina Toinin elämään ja niiden tuottamat velvollisuudet ovat kirjoituksissa pidemmän päälle luonnollistettuja. Toinille äitiys kuitenkin ollut vain isänmaallinen velvollisuus, sillä se on tuottanut myös henkilökohtaista nautintoa. Parhaiten tämä nautinto tulee kerronnassa esiin tietynlaisena itsetietoisuutena. Äitiyden nautinto syntyy arvostuksesta omaa selviytymistä kohtaan. Hatakan tutkimuksen perusteella äitiyden kertomukset liittyvät useimmiten erottamattomasti kertojien taloudelliseen tilanteeseen. Äitiyttä varjostaa puute, kuten puute rahasta, voimasta tai ajasta. Kuitenkin juuri äitiys on se voima-

vara, jonka avulla puutteita siedetään. (Hatakka 2011, 231.) Rahaa ei ole ollut paljon ja kaikesta on ollut pulaa. Silti Toini piti ruuan pöydässä ja tarjosi perheenjäsenille aina siistit vaatteet. Lauri toi rahan perheeseen ja Toini piti tarkkaa kirjaa sen kuluttamisesta.

Olen pitänyt kirjanpitoa menoistamme koko avioliiton ajan. **Rahaa ei ole tarvinnut lainata. Saimmepa lainata kuukauden lopussa usein naapureille.** (-) Valtio maksoi palkan kuukauden ensimmäisenä päivänä etukäteen. Mieheni sanoi, aina pitää olla kuukauden palkka pankissa jos jotain sattuu. **Monasti söimme kuukauden viimeisinä päivinä sienä, mutta se ei ollut huono ateria. Aina riitti palkka.** (SKS KRA. KE 013736. 1983)

Toini koki olevansa äitinä omalla paikallaan. Köyhyydestä selvittiin kunnialla. Toini korostaa usein sitä, kuinka omavarainen perhe oli. Oli pärjättävä yhdellä palkalla ja näin ollen oli myös kasvatettava ja kerättävä elintarvikkeita paljon itse. Modernisoituvassa Suomessa säilyi pitkään talonpoikaiskulttuurille tyypillinen omavaraisuuden ihanne. Myös tehokkuuden ja säästäväisyyden ihanteet, sekä niukkuuden mentaliteetti olivat voimissaan. Työstä oli saatava mahdollisimman paljon hyötyä ja erityisesti 1940- ja 1950-luvut olivatkin työn rationalisoinnin kulta-aikana. (Heinonen 1999, 77–82.) Toinin kielteinen suhtautuminen omaan kulutukseen ja perheen lainanottoon ei siis ollut poikkeavaa. Säästäväisyyden ihanteilla oli Suomessa pitkät perinteet. Kotitalousjärjestöjen harjoittama kuluttajavalistus nosti sotien jälkeen ihanteeksi omavaraisuuden ja rationalisoinnin, joilla säästettiin työpanosta, aikaa ja rahaa. (Heinonen 1998, 170.) Tutkimusten mukaan pientuloisten perheiden vaimot olivat yleensä vastuussa perheen raha-asioista ja miehet olivat usein haluttomia kantamaan huolta muusta kuin rahan ansaitsemisesta (Pahl 1989, 102). merkitsi paljon onnistuminen perheen talouden hoitamisessa. Seuraavassa lainauksessa Toini nimeää markan venyttämisen jopa ammatikseen.

Taisin olla **mestari markan venyttämässä. Tein sen mielelläni. Se oli minun ammattini** ja osasin olla onnellinen kun selvisin siitä omasta mielestäni kohtalaiseen hyvin. (-) Sain lukea jokaisen pennin. (SKS KRA. Sata 14068, 14071. 1991)

Kun Lapset tarvitsivat rahaa, tunsu Toini totta kai mielipahaa. Toisaalta hän kirjoittaa usein siitä, miteen hän asetti miehen ja lasten tarpeet omien tarpeidensa edelle. Pientuloisissa perheissä on usein naisten henkilökohtainen kulutus hyvin matalaa. Pienellä kuluttamisella he takaavat muille perheenjäsenille korkeamman elintason. (Repo 2003, 67.) Susan Bordo on lanseerannut käsitteen ”toisista huolehtimisen tunnetalous”. Naisille pidetään tai on pidetty kulttuurisesti sopivana huolehtia toisista oman itsensä kustannuksella. (Bordo 1989, 13.) Käsite on sikäli osuva, että se erottelee perheen taloudellisen huolehtimisen paineen perheen tunnetalouden koossapitämisestä. Kirjoitusten perusteella Toinin perheessä elintaso erosi eri jäsenten välillä. Perheen sisällä näkyi valtahierarkiaa, joka perustui miehen työs-

säkäynnille perheen ulkopuolella. Vaikka Toini teki pitkiä palkattomia työpäiviä kotona, ei hän kokenut miehen kotiin tuomia rahoja koskaan omakseen. Miehen tienaat rahat olivat elämisen tarpeellisiin asioihin, eivätkä ne riittäneet omiin ylimääräisiin ylellisyyksiin tai huveihin. Voidaan ajatella, että puolisoilla, joka tuo perheeseen rahaa, on myös enemmän valtaa päättää asioista (Repo 2003, 69). Toinille täydellisessä rahallisessa riippuvuudessa on ollut sulateltavaa. Hän on kirjoittanut muutaman kerran siitä riemusta, jonka hän koki saadessaan ensimmäisen kerran kansaneläkkeen 65-vuotiaana.

Vuosi 1984 oli omalla kohdallani ilon vuosi. Sain kansaneläkkeen ja elämäni ensimmäisen pankkikirjan. Olin sanonut jo aikaisemmin, jos niin kauan elän, niin **teen niillä rahoillani just mitä haluan.** (-) Käytännöllisesti katsoen **minähän olen menettänyt mieheni palkan. Se oli vapaasti käytettävissäni ja olen vastuussa että se riitti. En koskaan tuntenut rahoja omikseni** ja mieltien ostin sukkaparinkin itselleni. **Se oli minulle jotenkin kunnia-asia että miehelläni olivat hyvät sotilaspukimossa teetetyt paraatipuku ja päällystakki.** Olin asiasta ylpeä, kun hän oli komea lähtiessään paraateihin tai juhliin. Ajattelin myöskin että hän ei juo eikä polta eikä istu iltojansa kerholla, niin täytyy olla elämässä jotain iloa. Hän nautti hyvistä vaatteista, niin nautin minäkin, äitini osti minulle. **Katkerana olen ollut tästä ollut koskaan. Oli minulla aina kunnan vaatteet jos mihin menimme.** (-) **Mikä lie, tunsin aina että ne ovat hänen tienamillaan rahoilla hankittuja. Nyt saatuani eläkkeen, iloitsin rahasta.** Viimeksi olen saanut työstäni palkkaa 1941. **Vieraiden lasten hoidosta saamillani rahoilla ostin lapsille sellaista, mikä ei ollut aivan välttämätöntä, mutta toivoivat.** Aloitin matkustamisen. (-) Mieheni on aina hoitanut kaikki pankkiasiat ja on kuulemma monena vuotena maksanut minun matkani omalta tililtänsä. Nyt ei raha tunnu olevan minulle enää niin tärkeää kun sitä kerran on! (SKS KRA. Sata 14084. 1991)

Kansaneläke on merkinnyt Toinille tunnetta siitä, että myös yhteiskunta arvostaa vihdoin hänen työpanostaan. Äitiyden nautintoa ja myös ylpeyttä tuottivat lasten menestyminen elämässä. Toini korostaa usein, kuinka kukaan ei joutunut ottamaan opintolainaa.

Lapsille olemme yrittäneet antaa koulutuksen. He ovat kaikki halunneet oppikouluun. Tuula kävi tyttökoulun ja on kättilösairaanhoitaja, apulaisosastonhoitaja Kättilöopistolla. Työpaikka on aina ollut sama. Pertti kävi neljä luokkaa, ei saanut saksan ehtoja suoritettua ja lopetti koulun. Hän oli työssä postissa, nyt on Bernerillä laboratoriolaitteiden myyntipäällikkö. (-) Irmeli s. 1946, on maatalous ja metsät. maisteri. Hän on johtajana SYP:ssa. (-) Paavo on yliopiston rehtori. (-) Päivi on lastentarhanopettaja, erikoistunut musiikinvarhaiskasvatuksen opettajaksi. (-) **Se on ollut hyvää meidän lapsissa, he eivät ole koskaan kaihtaneet mitään työtä ja ovat rahoittaneet opintonsa.** Opiskeluaikana asuivat kotona ja saivat ruuan ja vaatteet. **Eivät ottaneet opintolainoja. Olemme molemmat vierastaneet yhteiskunnan apua. Mottona on ollut ”Auta itseäs, niin luojakin auttajas on”.** (MV/OMA/51-52/1992)

Olimme tosi tiukoilla pienellä valtion virkamiehen palkalla vuosina 1940–60, asuimme 60 neliön työsuhteasunnossa ja palkka jaettiin seitsemän ihmisen kesken. Siinä koulutettiin lapset, he kävivät valtion kouluissa, lukukausimaksut olivat pienet. **Ilman lainoja lukivat yliopistoissa, ruuan, asunnon ja vaatteet saivat kotoa, omalla työllänsä rahoittivat opintonsa. Siinä ei ollut leveä elintaso kenelläkään.** (Eläkeläiset vastaan lapset/Vastaanottaja tuntematon/1997–2008)

Köyhyyden kulttuuria ja köyhydestä puhumisen tapoja muun muassa omaelämäkerta-aineiston kautta tutkinut Eija Stark on paikantanut kirjoituksista köyhyyden perintöä kannattelevan niukkuuden ihanteen. Kirjoittajien kerrontahetkellä vallinneet kulutustottumukset ovat jatkuvan uudelleen arvioinnin kohteena suhteessa maalaisköyhyydelle annettuihin representaatioihin. Omalla kulutuksen niukkuudella suorastaan ylpeillään ja kerronnasta välittyä omavaraisuuden nostalgia. Jo sana ”kuluttaminen” saa negatiivisia konnotaatioita. Erityisen vääränlaisiksi kuluttamiseksi esittäytyy julkisten palvelujen ja veromarkkojen kuluttaminen esimerkiksi sosiaalituen muodossa. Myös lainan ottaminen mieltään liialliseksi kuluttamiseksi. (Stark 2011, 349–355.).

Nätkin on tutkinut naisten omaelämäkertoja ja todennut, että naisten kertomuksista on vaikeaa löytää selkeitä äitiyden nautinnon ilmaisuja. Hän arveleekin, että joko nautinnon ilmaisulle ei ole muodostunut kieltä tai sitten äitiyden nautinnosta ei yksinkertaisesti ole ollut tapana kertoa. Nautinnollisuus saatetaan ilmaista kertomuksissa, joissa mies esitetään vaikeana ja hänestä on päästy eroon. Jos parisuhde on ollut kunnossa, on äitiyden nautinnon tilalla hiljaisuutta. (Nätkin 1997b, 184.) Toinkinankaan teksteissä ei ole äitiyden nautinnosta eksplisiittistä kerrontaa. Toinilla äitiyden nautinto kiteytyykin selkeimmin kerronnassa selviytymisestä, neuvokkuudesta, omavaraisuudesta ja lasten menestymisestä elämässä. Jälkikäteen Toini merkityksellistää äityttään suhteessa palkkatyön tekemiseen. Hän korostaa äitiyden olevan autenttista luovaa työtä verrattuna esimerkiksi sihteerin työhön.

Minulle on merkinnyt paljon, että lapset ovat viihtyneet kanssani, pienet pulleat kädet kiertyneet kaulalleni ja saanut märän suukon poskelleni. **Se on ollut aitoa iloa puolin ja toisin.** Tätä ei voi rahalla saada. Tätä kirjoittaessani tuli mieleeni, olisipa minun mielestäni ollut hirveä elämä, **jos olisin pitkinne punattuine kynsini joutunut istumaan kirjoituskoneen takana ja kirjoittamaan toisen ihmisen valmiiksi ajateltua tekstiä!** Me naiset olemme erilaisia. **Näen elävän materiaalin lapsien parissa luovaksi työksi, mutta sitä pitäisi päättäjien arvostaa, varsinkin naiskansanedustajien.** (Kotiliesi 17.7.1987/Yksi pitää lapsenhoidosta, toinen ei)

Erityisesti sana ”omavaraisuus” toistuu usein Toinin kerronnassa. Toinin äitiyden alkuvaiheilla eli sodan aikana ja pian sotien jälkeen kannustettiin ihmisiä omatoimisuuteen ja -varaisuuteen (Valvanne 1991, 12). Vaikka Toini ei ole ollut ansiotyössä käyvä äiti, on hän omalla panoksellaan hankkinut ja valmistanut itse sitä, mitä muuten olisi mahdollista ostaa. Toisaalta saariston ympäristö oli suurelta osin edellytyksenä omavaraisu-

teen. Isosaari ja Suomenlinna muodostivat oman miljöönsä keskelle modernisoitunutta ympäristöä. Helsingin keskustassa Toini kävi vain noin kerran kuussa hankkimassa sen, mitä saaristosta ei saanut. Muuten perhe pyrki omavaraisuuteen:

Opettelin tekemään lasten vaatteita lainaompelukoneella, samoin kehräämään ja kutomaan kangasta. Olimme **paljolti omavaraisia**, oli hyvät kasvimaat, possu ja lampaita, sekä kalainen meri, **tunsin olevani omalla paikallani**. (SKS KRA. Sata 14059. 1991)

Mielestäni mieheni kohdalla näkee hyvin, miten työssä voi onnistua ja tehdä sen tunnollisesti, vaikka se ei olekaan kutsumustyö. Perhe ja koti olivat kai kannusteet ja ne pienet kasvimaat, missä asuimmekin. **Siellä hän viihtyi iltaisin ja iloiten täytteli varastoja syksyisin**. Minä viihdyin varuskunnassa, aliupseerinaisten toiminta oli rakasta. (SKS KRA. S Päällystöliitto 59. 1996)

Jälkimmäisestä lainauksesta on luettavissa Raittiusliikkeen luoma ihannekuva kodista, jonka hengetär vaimo on. Vaimo rakentaa kodin miehelle kodikkaaksi, jotta kodin ulkopuolisessa työssään tunnollinen aviomies viihtyisi perheen parissa. Pyhäjärven maaseudulta muuttaneena saaristoon oli varmasti helpompaa sopeutua, kuin mitä olisi ollut sopeutua kaupungin sykkeeseen. Äitiyden mielihyvä kiteytyy myös siihen kiitokseen ja arvostukseen, mitä Toini on saanut omavaraisuudesta ja kasvatustavoistaan. Seuraava lainaus on koskettava. Käsitöissä huonoa palautetta saanut Toini on neulonut itsekehräämistään langoista lapsille vaatteet:

Ulkosaaressa asuessamme useat varuskunnan rouvat opettelivat kehräämään ja kutomaan. Siellä pidettiin lampaita. **Hienoa oli opetella luonnonväreillä värjäämään. Kai elämäni parhaita tunnustuksia komentaja rouvan sanat joulujuhlassa:** ”Rouva Pelkonen, **minä ihailen teitä**, lapsenne ovat kauniisti puetut, ovatko ne kaikki teidän kutomianne?” **Kävin itkemään, minuako ihailtiin**, kuka ei mitään osaa eikä mitään saa aikaiseksi. Langat olin kehrännyt ja kaikki puikoilla neulonut. (SKS KRA. EJ 8382. 1995)

Tunnustus tuntui hyvältä, eteenkin kun sen sai komentajan rouvalta. Yksi merkittävä arvostuksen osoitus on ollut myös se, kuinka anoppi on lopulta vanhoilla päivillään hyväksynyt Toinin ja Toinin työpanoksen. Tästä on Toinin kerronnassa monta esimerkkiä, mutta esitän vain yhden lainauksen:

Miten usein hän sanoi, **”miten paljon sinä saat tehdä työtä, jokainen odottaa että kaikki on valmiina, Lauri saisi sinua ymmärtää paremmin”**. (-) Viimeisenä kesänänsä hän oli meillä kaksi viikkoa. Miten hän **turvautuikaan minuun ja sanoi monasti**, ”Voi, voi ko sie tiet miul kaik vasite, tää sänkyki o nii pehmijä ja täkki ei paina mittää. **En ois siu vaivanäkköis arvone? Se on merkinnyt minulle tavattoman paljon kun sanoi noin ja hyväksyi minut**. (SKS KRA. Sata 14089–99. 1991)

Toini on pohtinut anopin käytöksen muuttumista eräänlaisena anteeksipyyntönä. Yleensä kiitos siltä, joka on aiemmin paheksunut, tuntuukin makeimmalta. Kaiken

kaikkiaan Toinin kokemukset äitiydestä ovat myönteisiä ja onnellisia. Nätkin on huomannut naisten omaelämäkertoja analysoidessaan, kuinka vanhemman ikäpolven naiset (1940–50 -luvulla äidiksi tulleet) kuvaavat äitiyden onnelliseksi ja konfliktittomaksi, kun vuorostaan nuoremmat naiset (1970–1980 -luvulla synnyttäneet) kuvaavat usein myös äitiyteen liittyviä negatiivisia tuntemuksia. Nätkin arvelee vanhempien naisten ongelmattoman suhtautumisen voivan johtua kahdesta eri seikasta: ensinnäkin vanhemmalla iällä kirjoitettu kertomus saattaa pelkistää tapahtumia ja kirjoittaja saattaa muistella vain positiivisia asioita. Toinen yhtä merkittävä seikka on se, millä tavalla äitiydestä on eri vuosikymmenillä voitu puhua, eli millaisia merkityksiä äitiys on eri aikoina saanut. (Nätkin 1993, 165–166.) Seuraavaksi tarkastelen sitä, millaisia merkityksiä äitiys on saanut sukupuolimallien murroksen jälkeen 1960-luvulta eteenpäin.

8.8. Miksi omavaraisuutta ja äitiyttä ei enää arvosteta?

Sotien aikana ja jälkeen äitiydestä oli muodostunut kansallinen ja arvostettu missio. Väestön määrän pelättiin laskevan entisestään, jos syntyvyyttä ei saada nousemaan. Kuitenkin 1960-luvulta lähtien tilanne alkoi kääntyä ylösalaisin, eikä äitiys enää ollut vilpittömän kiitoksen kohde. Toinikin koki yhteiskunnan arvostuksen puutteen omaa kotiäitiyttään kohtaan. Hän synnytti viimeisen lapsensa vuonna 1954. Vuonna 1956 hänelle tehtiin terveydellisistä syistä raskauden keskeytys ja sen yhteydessä sterilisaatio. Toinin äitiys osui konkreettisimmillaan suomalaisen naismallin murrosvaiheen keskelle:

Sanottiin **modernit yksilapsiset rouvat, miten sinä fiksu ihminen hankitkaan tuollaisen kakaralauman ja menetät aikasi kotona**. Minua ei silloin tuollainen arvostelu hetkauttanut, mieheni arvosti työtäni ja myöskin itse. (Sairauteni/Anna Hynninen 2003)

Siinä riitti taas puhetta kun saivat kuulla että odotan. Oli neuvoja miten ei lapsia tule. **Pidettiin tyhmänä** ja sanottiin se sanoi sinusta sitä ja tätä. Se asia ei minua loukannut, en ottanut kuuleviin korviini. (SKS KRA. Sata 14059. 1991)

Suurperheen äitiyteen oli alettu yhdistää häpeällisyys ja itsehillinnän puute. Helsingin tutkimuksessa useat kotisyntyiskyselyyn vastanneet perustelivat odottavan äidin häpeää tämän liian monilla lapsilla. Naiset salasivat ja häpesivät raskautta sitä enemmän, mitä useampi lapsi heille syntyi. Monet kyselyyn vastanneet kertoivatkin raskaana olevan naisen ivaamisesta. Häpeä liittyi voimakkaimmin suurperheisyyteen kulminoituen lausahduksessa ”joko se taas ootteloo”. Syntyvyyden sääntely normina ja modernin naisen käytäntönä aiheuttikin lähinnä ongelmia ja häpeää 1950-luvulla monilapsisien perheiden äidille. (Helsti 2000, 277–279, 286, 289.) Naiseuteen ja äitiyteen kytkeytyvä häpeä on Helstin mukaan muuttanut 1900-luvulla muotoaan ainakin kolmella eri tavalla. Aluksi kaikki raskaana olevat naiset häpesivät, koska se

kuului ajan kulttuuriseen malliin. Toisessa vaiheessa häpeä kiinnittyi luokkaan: keskiluokkaiset kansanvalistajat opettivat äidit häpeämään likaista ja vaatimatonta kotia ja köyhyyttä hävettiin kättilön edessä. Toisaalta lähiympäristössä huomio kiinnitettiin toisenlaisiin asioihin: monilapsisuus liitettiin köyhyyteen, moukkamaisuuteen ja ehkäisytaitojen puutteeseen. Edelleen vaikuttavassa kolmannessa vaiheessa jokaisen naisen kunnia on alati uhattu, koska henkilökohtaisesta puhtaudesta, ulkomuodosta ja hyvästä kodinhoidosta on tullut yleinen normi. Sosiaalinen kelpoisuus vaatii yhä pidemmälle vietyä puhtautta. Äiti, joka ei täytä tätä normia tai ”suorita” hyvää äitiyttä, saattaa tuntea tilansa hävettäväksi. Raskautta sitä vastoin ei enää häpeä juuri kukaan. (Helsti 2002, 28–29.)

Äitiyden murrokseen liittyy myös se, ettei kotiäiti-ideaali ehtinyt vakiintua Suomessa koskaan. Myöhäinen mutta raju modernisaatio toisen maailmansodan jälkeen oli muuttanut agraariyhteiskunnan nopeasti kaupungistuneeksi teollisuus- ja palveluyhteiskunnaksi. Koska työvoimaa tarvittiin paljon, oli naistenkin siirryttävä kodin ulkopuoliseen työelämään. Sotienjälkeisen hyvinvointivaltion rakentamisprosessissa syntyi uusi naiskansalaisuuden muoto, palkkatyöäitiys. Sen perustat olivat rakentuneet vähitellen jo sota-ajasta lähtien, kun monet naiset olivat ajautuneet pakon sanelemina palkkatöihin. Sodan jälkeen naisten odotettiin palaavan entiseen asemaansa kotipiiriin ja ideologinen ymmärrys naiskansalaisuudesta tähtäsi kotiäitiyden kehittämiseen ja vakiinnuttamiseen. Tavoite jäi kuitenkin lyhytikäiseksi retoriikaksi. Vaikka eliitin piirissä naisen paikka pyrittiin vielä kiinnittämään kotiin ja äitiyteen, ja uusi sukupuolisopimus muotoutui tarkemmin vasta myöhemmin, oli naisten asema ja tarve työmarkkinoilla alkaneet vähitellen vahvistua. Myös naisliikkeiden piirissä naisten vapautumisen perusteena ryhdyttiin korostamaan yhä enemmän palkkatyötä, eikä äitkansalaisen malli enää soveltunut niiden pääagendaksi. (Rantalaiho 1994, 24; Julkunen 1994, 185; Anttonen 1998, 364.)

Modernisaatioharppauksen ja protestisyklin aikakautena 1960-luvulla aiempaa sukupuolisopimusta ryhdyttiinkin purkamaan voimakkaasti. Raija Julkusen mukaan 1960-luvun puolivälissä solmittiin uusi sukupuolisopimus eli ns. palkkatyöäitiyden sopimus, jossa naisen paikka määriteltiin uudelleen. Naisen ideaali alkoi edustaa omillaan toimeentulevaa *palkkatyöläisnaista*. Siinä ei ollut kuitenkaan kyse valinnasta työn ja äitiyden välillä, vaan niiden kahden asian yhdistämisestä. Tavoitteena oli naisten mahdollisuus taloudelliseen itsenäisyyteen ja toimintaan miesten kanssa samoilla julkisilla areenoilla. Yhteiskuntapoliittiseksi perustaksi muotoutuivat yksilöverotus, julkiset palvelut perheille ja ansiosidonnaisen päivärahan turvin mahdollistuvat äitiys- ja vanhempainvapaat. (Julkunen 1994, 179–194.) 1960–70-luvuilla yksinäisten, eronneiden äitien, leskien ja perinteisten naimisissa olevien äitien välinen erottelu myös väheni ja modernin äitiyden ihanne alkoi tätäkin kautta rakoilla. Ehkäisykeinot olivat lisääntyneet, abortti laillistunut ja seksuaalikulttuuri vapautunut. (Nätkin 1997a, 250.) Äitiyttä ja avioliittoa ei enää yksiselitteisesti kytketty toi-

siinsa. Ehkäisyn myötä äitiys muuttui enemmän tietoiseksi valinnaksi. Ansioäitiys ja vapaaehtoinen äitiys siis syrjäyttivät kotiäitiyden. Moderni nainen oli taloudellisesti itsenäinen, toimi ammatissa ja rajoitti lapsilukumääräänsä. Tähän murrokseen voi sijoittaa myös Toinin kokemukset kotiäitiyden yhteiskunnallisesta arvostuksen laskeumisesta. Seuraava lainaus on poimittu Toinin Kotiliesi-lehteen vuonna 1987 lähettämästä kirjoituksesta 1987. Silloin lehdessä käytiin julkista keskustelua äitiydestä ja sen kriisistä:

Yleinen mielipide on varmasti vaikuttanut, ettei arvosteta kotona tehtyä työtä. En enää mielelläni äänestä naista. Vallankahvassa olevat naiset ovat eniten puhuneet laitoshoidon puolesta ja nimitelleet meitä yhteiskunnan eläteiksi ja päiväperhoiksi. Me emme tietysti olisi pystyneet heidän paikkaansa täyttämään, mutta olisiko heistäkään ollut kotiäidin askelten juoksijaksi? Tässäkin pätee vanha sana: tunne oma arvosi, anna arvo toisellekin. **Eikö kukaan tutkisi mitä maksaa esimerkiksi kolmilapsisen perheen hoito yhteiskunnalle laitoksissa ja mitä pienellä palkalla työssä käyvä äiti veroina maksaa.** Kotona oleva joutuu jakamaan yhden palkan, minun kohdallani seitsemään osaan. Siinä eivät tulleet valmiit ruuat ja vaatteet kysymykseenkään. En pyörittänyt yhteiskunnan koneita, en saanut palveluksia, mutta en myöskään maksanut veroa. Loppuisiko tuo naisten kateus, jos olisi osoitettavana selvät numerot? (-) (jatko editoitu lehdestä pois:) **Olemme varmasti erilaisia nainen ja mies. Liiksi puhutaan tasa-arvosta. Onkohan niin että naisessa aina piilee emoksi kaipuu, tulee halu tehdä lapsi.** Ennen lapset saatiin, ne olivat lahja, niistä iloittiin. Puhutaan ja kirjoitetaan synnytyskivuista, se kipu kestää pienen hetken. Lapsi on äidillensä lapsi läpi elämän. Hän ”polkee pienenä syyliä ja suurena sydäntä”. **Ei riitä että lapsi on tehty. Voi antaa kaikki aineelliset edellytykset sekä suuren tyhjän kodin.** Äiti ei ole aina paras hoitaja, rakkautta voi saada vieraaltakin hoitajalta. Lapsi on osa vanhempiaan, tietysti hän rajoittaa elämää ja kaventaa elintasoja. Muistan tapauksen kun omat lapseni olivat pieninä. Olin uupunut ja väsynyt, tuhersin itkua. Pieni poikani tuli luokseni, kiersi kädet kaulalleni ja sanoi ”Iloitse lapsistasi”. Ihmettelin, miten hän noin voi sanoa, viimein muistin että olin lukenut heille sen nimisen Kastehelmi Karjalaisen pakinan. **Suomalaisella naisella on hyvä olla, hänellä on vapaus tehdä lapsi tai olla tekemättä. Sitä ennen on hyvä tarkkaan ajatella:** Onko minulla antaa hänelle tarpeeksi kallista aikaani, jaksanko kantaa vastuun ja osaanko iloita hänestä. Naisen osa on vaikea, mutta monin verroin rikkaampi kuin miehen. Nimimerkki Naisen osa (Kotiliesi 17.7.1987/Yksi pitää lapsenhoidosta, toinen ei)

Lainauksesta on luettavissa monta eri merkitysrakennetta. Ensinnäkin Toini luonnollistaa äitiyden kirjoittamalla ”emoksi kaipuusta” eli naisen luonnollisesta halusta tehdä lapsi. Tavallisten naisten äitiyttä ja kotityötä ei kuitenkaan enää arvosteta. Vähiten sitä arvostavat Toinin mukaan yhteiskunnan julkisella tasolla toimivat ja ”vallankahvassa olevat” naiset. Tästä on luettavissa jo naisasialiikkeen alkuvaiheissa oleva ristiriita porvariston ja työväenluokkaisten naisten intressien ja käytännön mahdollisuuksien eroavuudesta. Toisaalta emoaminen eli pelkkä synnyttäminen ei riitä. Naisen täytyy rakentaa perheelleen rakastava koti. Sitä ei rakenneta rahalla vaan

sydämellä, omistautumisella ja uhrautumisella. Lapsi vaatii aikaa ja jokaisen naisen tulisikin miettiä tarkoin onko valmis uhraamaan tämän ajan. Lainauksesta on luettavissa myös keskiluokkainen ydinperheideologia. Kun isä tienaa perheen elannon kodin ulkopuolella, hoitaa äiti kodin ja perheen sydämellisellä toimeliaalla otteella. Toini myös haluaa muistuttaa, että kotiäitiys tuli yhteiskunnalle halvemmaksi kuin naisten palkkatyö. Sotien jälkeen Kotiliesi-lehti suhtautuikin kriittisesti äitien kodin ulkopuoliseen palkkatyöhön ja välitti kotirouvainstituutiota naisen ihanteellisimpana elämänmallina. Vuonna 1947 lehdessä myös pyrittiin laskutoimituksella osoittamaan, että kotiäitiys oli myös taloudellisesti kannattavin vaihtoehto. Ansiotyössä käyvän äidin menoihin laskettiin mm. matka- ja vaatekulut ja kotiapulaisen palkkaus. (Heikkilä 1998, 338.) Seuraavassa lainauksessa jatkuu kotiäitiyden puolustus:

Tämän hetken naisella on työnsä kodin ulkopuolella, mutta kovan työn teki-vät myös minun aikaiset kotiäidit. Sen tietää vain, kuka on itse kokenut sotan-ajan ja puutteet. **Jos kenelle olen katkera niin yhteiskunnalle. Ilman sen apua olen pysynyt kotona ja hoitanut lapseni,** venyttänyt markan ja pistänyt ”suun säkkiä myöten”. Varat eivät riittäneet valmisvaatteisiin, vielä yliopistossakin tytöt kulkivat ompelemisni takeissa. (-) **Opintolainoja eivät lapsemme hakenneet.** Sovimme, että saavat kotona asua, sekä ruuan ja minun tekemäni vaatteet. Itse he työstään ansaitsivat opiskelurahat, mukava oli aloittaa elämä, kun ei ollut opinto-velkaa taakkana. **Katsonkin, että elämälläni, työlläni, on näyttöä mistä minulle eläke maksettaisiin. Lapseni ovat todella hyviä veronmaksajia.** Lieneekö kasvatuksestani johtuvaa, **mutta aina olen tuntenut että rahat ovat mieheni,** vaikka minä olenkin niiden riittämisestä saanut vastata. **Vaikeaa on ostaa itselleni, joskus uhmapäissäni ostan kauniin hatun tai laukun,** silloin ajattelen olen minäkin tässä jotain. **Hain rintamamieseläkettä, en saanut, miehelläni on eläke, jos olisin vieraassa työssä ollut, saisin sairaseläkkeen lukuisista hoitamattomista vaivoistani. Viat taas jäivät hoitamatta,** ei ollut rahaa sairaalaan ja kuka olisi lapset hoitanut? Jos lähden vaikka uimahalliin, **minun on maksettava suurempi maksu kuin mieheni, kun ei ole eläkettä. Ei minulta mitään puutu,** melko mukavasti riittää yksi eläke. (-) **Yhteiskunnan arvostus puuttuu, saada palkkaa jo tehdystä työstäni. Saada omaa rahaa ja matkustaa** sillä Kreikkaan, Sveitsiin, Norjaan ja kerran purjehtia Rein ja katsoa Saksan vanhat linnat! (SKS KRA. KE 013737-38. 1983)

Toini tunsu katkeruutta yhteiskunnassa ilmeneviä asenteita kohtaan. Hän oli kasvatanut lapset menestyviksi veronmaksajiksi ilman haettavina olleita tukija. Yhteiskunnan olisi tullut ymmärtää, mikä merkitys hyvien veronmaksajien ”tuottamisella” ja ”jalostamisella” oli. Teksti on ajalta ennen kuin Toinille on myönnetty eläke. Eläkkeen haku ja kielteinen vastaus ovat olleet ajankohtaisia kirjoitushetkellä. Oma eläke olisi ollut tunnustus jo tehdystä tärkeästä työstä. Lainauksen loppupuolella Toini hieman tasoittaa omaa tunneilmaisuaan kertoessaan, ettei häneltä mitään varsinaisesti puuttunut ja perhe arvosti häntä. Seuraavassa lainauksessa tulee myös esiin kotiäitiyden tuottamattomuus. Toini haki avustusta kuulolaitteeseen, mutta ei saanut sitä:

Pertin rippijuhlat Suomenlinnassa 8.5.1960. Alarivissä vasemmalta Päivi, Toini, Lassi ja Paa-vo. Ylhäällä vasemmalta Irmeli, Pertti ja Tuula. Toini Pelkosen kotiarkisto.

Kirjoitit ihmetelleesi kuuloihmisten sanomisia, syy oli yhteiskunnassa, ei myön-
netty sosiaaliapuja jos teki työtä kotona. Hoiti vaikka miten suuren lapsilauman
kotona. **Työ ei ollut tuottavaa.** (Sairauteni/Anna Hynninen 2003)

Toinin kokemuksissa ja kerronnassa on nähtävissä äitiyden ideaalin suuri murros,
sekä se miten yhteiskunnassa ilmenevien asenteiden muutos vaikutti suoraan yksilöi-
den elämään. Seuraavassa lainauksessa Toini kertoo saamastaan kohtelusta matkus-
taessaan junalla monilapsisen perheen kanssa:

Menimme junalla ja olimme silmätikkuna kun meillä oli viisi lasta. Tulipa eräs
rouva kysymään ovatko nämä kaikki teidän omianne. Isot lapset olivat vihaisia,
sanoivat **luuleeko ne heitä lastenkodin lapsiksi.** (SKS KRA. Sata 14046. 1991)

Kotiäitiyden alhainen arvostus näkyi myös Toinin harjoittamassa järjestötyössä. Toi-
ni tunsi olevansa järjestössä hyväksikäytetty palvelija, jota juoksetettiin yhdistyksen
asioita hoitamassa. Muiden naisten työt olivat sidottuja työpaikalla olemiseen:

Olin sihteerinä aliupseerien naisissa, **toiset rouvat olivat vanhempia yksilapsi-
sia ja työssäkäyviä. Jos oli joku työ sanottiin, Toini tekee kun on kotona.** Tuli
vaikka kaupunkiin yhteisille asioille lähtö, se lankesi minulle. Lautta kulki tunnin
välein, ei auttanut muu kuin ottaa pari lasta mukaan. **Sanoin myös lauttamak-**

suista, olenko noin pihi? Meillä oli raha tiukalla yksi palkka seitsemälle hengelle. **Ei mieheni silloin sanonut, rahat ovat hänen, mutta tunsin niin. Rouvat vielä sanoivat, ei työpaikalta voi lähteä, ruokatuntia en tähän käytä. Silloin ajattelin, miten vähän me naiset ymmärrämmeekään toisiamme, onko järjestössäkin koti-äiti kaikkien palvelija?** (Sairauteni/Anna Hynninen 2003)

Toini koki, ettei häntä eikä hänen tarpeitaan ymmärretty järjestössä. Muut naiset näkivät hänen elämänsä vain omalta kantiltaan. Kotona olevalla Toinilla oletettiin olevan paljon aikaa ja tarpeeksi rahaa järjestön asioiden hoitamiseen. Todellisuudessa Toinin päivät olivat aikataulutettuja ja täynnä töitä. Suvi Ahola on kirjoittanut kotiäidin eräänlaisesta *vuorossa olemisesta*: vanhemmuus merkitsee vanhemmuutta 24 tuntia vuorokaudessa, varsinkin kun on kyse pienistä lapsista. Se vapaa-aika, jota kotona olevalla äidillä oletetaan olevan, on olemattoman pieni. (Ahola 2000, 84–85.)

8.9. Kuuroutuminen

Toinin äitiys korostuu hänen kirjoittaessaan kuuroutumisestaan. 1950-luvulla Toinilla diagnosoitiin otoskleroosi, joka liittyy kuuloluihin ja johtuu välikorvan ylimääräisen luupesäkkeen kasvamisesta. Tämä vaikuttaa kuuloaistiin heikentäen ja lamaannuttaen kuulon vähitellen kokonaan. Otoskleroosi on liitetty mielenkiintoisella tavalla naiseuteen ja äitiyteen: sen on ajateltu etenevän nopeammin raskausajan hormonien vaikutuksesta. Raskauden katsotaan kiihdyttävän otoskleroosia, joskin tätä vastaan puhuva tutkimustulos on julkaistu vuonna 2005 artikkelissa *Does Pregnancy Affect Otosclerosis?* (Lippy & Berenholz & Schuring & Burkey 2005). Taudin etiologia on siis edelleen tuntematon, myös autoimmuuni- ja infektiotaustaa on epäilty. Otoskleroosi aiheuttaa yleensä vähitellen etenevän kuulovian, joka on useimmiten molemminpuolinen. Tauti on yleisempi naisilla kuin miehillä (2:1) ja se ilmenee tavallisesti 30–40 vuoden iässä. Nykyään ajatellaan, että taudin syntymiseen ja etene-miseen ei voi elintavoilla vaikuttaa. (Ramsay 2006, 1872–1873.)

Toinin suositeltiin rajoittavan lapsilukumääräänsä ja hänen tullessaan kuuden kerran raskaaksi, tehtiin hänelle terveydellisistä syistä raskauden keskeytys ja sterilisaatio. Kuuroutuminen ei kuitenkaan pysähtynyt ja 1980-luvulta eteenpäin Toini on ollut täysin kuuro. Seuraavat lainaukset on poimittu *Satasärmäinen nainen* -omaelämäkerrasta. Kyseinen omaelämäkerta on kirjoitettu nimenomaan naisomaelämäkertakilpailuun ja näin se keskittyy vahvasti juuri äitiyteen ja naiseuteen. Toini on kirjoittanut yhteensä kahdeksalla sivulla sairaudestaan (koko kirjoitus on 63 konekirjoitusliuskaa pitkä), joten materiaalia on paljon.

Tammikuussa 1942 ollessaan 22-vuotias Toini huomasi kuulonsa heikentyneen. Hän kuuli erityisesti matalat miesten äänet huonosti. Seuraavana vuonna Toini kävi lääkärissä, joka diagnosoiti kuulon normaaliksi. Toini itse yhdisti kuulon heikkenemisen raskausaikaan. Vaikka kuulon heikkeneminen varjosti arkea, varsinaisia ongelmia alkoi ilmetä vasta Isosaarella neljännen lapsen syntymän jälkeen. Aiemmin

esittämässäni Toinin kerronnassa Isosaari ja elämä siellä ovat kuvastuneet onnellisina. Seuraavan vuoden 1948 jälkeistä aikaa kuvaavan lainauksen perusteella onnessa oli kuitenkin särö:

Kuuloni oli taaskin laskenut **odotuksen aikana**. Mieheni ei käynyt läheskään joka yö kotona. **Olin aika ajoin väsynyt ja masentunut**. Vanhin lapsemme aloitti koulun kuusi-vuotiaana, olimme saaneet saareen supistetun koulun. Aamu päivisin tuntui joskus etten jaksaa kun hän ei ollut kotona. **Tuntui ettei elämässä ollut muuta kuin veden ja halkojen kantoa, pyykin pesua ja lasten kakkoja. Se kai johtui pelosta sen kuuloni takia?** (SKS KRA. Sata 14060. 1991)

Kuuroutuminen on ollut masentavaa ja väsyttävää. Toini ei muissa kirjoituksissa kuvaa ikäviä tuntemuksiaan, siksi edellinen lainaus on poikkeus. Toini ei ollut vielä käynyt korvalääkärillä, ainoastaan tavallisella lääkäriä. Vasta Suomenlinnaan muuton jälkeen hän kertoo menneensä erikoislääkärille.

Nyt menin korvalääkärille. **Olin tullut ihmissairaaksi** ja aina tapasi uusia ihmisiä. Hän sanoi heti: ”**Oletteko ajatelleet korvanne menneen raskauden aikana huonommaksi?**” Sanoin, että olen sen tietänyt, mutta en uskaltanut sitä kenellekään kertoa. **Hän sanoi, ettei pitäisi lapsia enää tehdä. Minullahan oli unelma, kuusi lasta, ja nyt se kariutui.** Suomenlinnassa toimi vireästi **Suomenlinnan Alipäälylystön naiset ry yhdistys**, kohta tulivat naapurin rouvat pyytämään ompeluiltoihin. **En lähtenyt koko syksynä.** Vuosikokousiltana tuli Isosaaren rouva meille yöksi ja lähdin hänen kanssaan kokoukseen. **Jouduin johtokuntaan ja yhdistyksen sihteeriksi.** Olin nuorin joukossa ja olin kuullut miten tärkeitä rouvat ovat miestensä arvoista, se näkyi jo ensimmäisessä järjestäytymiskokouksessamme. **Sanoin kuulevani huonosti** ja hengessäni ajattelin, etten miesten natsolla itseäni säikäytä. **Olen oma itseni.** Samalla huomasin opintokerho- ja lottatyössäni saamani järjestökokemuksen olevan minulle hyvänä tukena. **Kuulostani huolimatta tunsin olevani omalla paikallani kuin kala vedessä.** (SKS KRA. Sata 14061–62. 1991)

Kerronnasta välittyä jälleen sodan jälkeinen väestöpoliittinen ihanne kuusilapsisesta perheestä. Toini ei ollut aiemmin uskaltanut kertoa kuulon huonontuneen raskauksien myötä. Luultavasti hän aavisti, ettei synnyttämistä enää suositeltaisi. Toini mainitsee myös ”ihmissairauden”. Hänellä ei ollut vielä kuulokojetta, joten kommunikointi oli hankalaa. Toini ”joutui” kuitenkin Suomenlinnan Alipäälylystön naisyhdistyksen sihteeriksi. Lainauksesta välittyä Toini, joka on tuntenut epävarmuutta ja arkuutta oman nuoren ikänsä, kuulonsa ja miehensä sotilasarvon vuoksi. Kaikki meni järjestötyössä kuitenkin hyvin ja Toini sai itseluottamusta huomattavasti omaavansa yhdistyksessä tarvittavia taitoja. Lopulta hän kuvaa itseään ”kalaksi vedessä”. Taidot ja tiedot korvasivat luokkastatuksen ja kuurouden tuovan alemmuudentunnon. Vuonna 1954 Toini tuli viidennen kerran raskaaksi.

Nyt olin elämäni suurien ratkaisujen edessä. Huomasin odottavani lasta. Lääkäri suositteli keskeyttämistä, mutta sanoi ettei abortti ole mikään ehkäisymene-

telmä. Kuulo menisi taas varmaan paljon huonommaksi ja **suositteli sterilisaa-tiota**. Mietin paljon enne kuin kerroin miehelleni, hän oli lääkärin kanssa samaa mieltä. **Sanoin: ”Lapseni on minun, sille ei kukaan tee mitään.” Silloin meillä oli sanomisia**. Lapset kertoivat myöhemmin, että luulivat isän tekevän jotain itsellensä ja olivat etsineet häntä rannoilta. Hän meni esikuntaan ja lukitsi oven eikä tullut avaamaan vaikka lapset olivat oven takana. **Piruillessaan hän oli sopinut teatterimatkan vieraan rouvan kanssa**. Sain asiasta vihiä ja sanoin: ”En jaa sinua sen rouvan kanssa, jos menet saat myöskin olla.” Hän perui menon, mutta tämä rouva tuli luokseni ja sanoi **”Ei ihme jos miehesi etsii vieraita kun aina olet raskaana”**. **Lienenkö elämäni aikana sanonut kenellekään niin pahasti** kuin silloin sanoin tälle rouvalle: **”Jos sinnuun sotkeutuu, olen ollut viisitoista vuotta naimisissa väärän miehen kanssa”**. Hän ei suuttunut, mutta levitti juttua että saisi mieheni milloin vain. Lapset eivät tajunneet mistä riidat tulivat. **Jouluaattona kerroin lapsille uudesta vauvasta ja silloin aloimme odottaa koko perhe yhdessä**. (SKS KRA. Sata 14063. 1991)

Missään muussa kirjoituksessa Toini ei mainitse avioliiton kriisisyyteen uuden raskauden johdosta. *Satasärmäinen nainen* omaelämäkerran mukaan Lauri on kuitenkin ottanut Toinin raskauden raskaasti. Onko Lauri ollut peloissaan Toinin kuulon vuoksi vai onko kysymys ollut Laurin haluttomuudesta saada enempää lapsia? Muis-sa kirjoituksissaan Toini ei ole kertonut, miten Lauri oli loukannut häntä ja suunnitellut treffejä naapurin rouvan kanssa. Kerronnan perusteella Toini on joutunut kohtaamaan myös äitiyden ja raskauden halveksunnan. Raskaus kuvastuu lähinnä naisen aiheuttamaksi ongelmaksi. Näin luettuna Laurin käytös olisi enneminkin seurausta Toinin ”itsekkyydestä” ja ”ahneudesta” saada lapsia, ei pelkoa Toinin kuuroutumista kohtaan. Toini on kokenut itsensä yksinäiseksi ja väärinymmärretyksi. Lainauksesta tulee jälleen esiin äitiyden kulttuurinen murros. Vielä edellisellä vuosikymmenellä naisia oli kehoitettu hankkimaan kunniakkaasti paljon lapsia ja uhrautumaan äitinä isänmaan puolesta. Nyt kotiäitiysihanne ja kotiäitiysdiskurssi olivat vaihtuneet ideaaliin modernimmasta vähälapsisesta (palkkatyö)äitiydestä.

Yksinäisyyteen auttoi kuitenkin uskoutuminen lapsille. Utinen uudesta vauvas-ta oli eräänlainen joululahja lapsille. Heinäkuussa syntyi terve ja iso tyttö:

Tyttövauva syntyi 1.7.54 klo 00.20, painoi 4,150 ja oli 54 cm pitkä. Olin onnel-linen suuren kukkameren keskellä. Sain mahdollisesti kukkia. Huoneessa oli kaksi rouvaa hakeneet ensimmäisen lapsensa **ja ihmettelivät kuinka voin iloita viidennestä lapsestani**. **He eivät osaa eivätkä haluakaan lepperellä lapsillensa niin kuin minä**. He sanoivat että tämä oli **ensimmäinen ja viimeinen kerta**. En tahtonut nahoissani pysyä kun lastenlääkäri toi tytön luokseni ja sanoi ”Rouvalle on kaunis pitkä tyttö”. Mieheni otti tytön kauppareissuille ja kasvimaalle mukaan, hoiteli yöllä ja päivällä. Toisille lapsille oli riittänyt maito, niin luulin nytkin. Maito tuli itseksensä ja lapsi huusi nälkänsä. Neuvolassa sanottiin pelästyneenä, lapsi on aliravittu, paino oli mennyt alaspäin. Nyt alkoi vellinkeitto, olikohan nimi sit-ruunahappomaito? **Sanoinkin, vasta viides lapsi opetti minut äidiksi. Kuuloni**

heikkeni, sanoipa sukulaiseni, voi olla että käyt vihaamaan myöhemmin tuota lasta, kun vei kuulosi. Sanoin hänelle, sehän voi olla että lapsesta tulee korvani, ei hän itse pyrkinyt maailmaan vaan on omien ilojeni tulos. En kuullut puhelimen soimista mutta kuulin puhelimesta. **Pala kurkussa vieläkin muistelen, miten tyttö konttasi yhdeksän kuukauden vanhana puhelimen luo, näytti puhelinta sormellansa ja sanoi ”toittaa”.** (SKS KRA. Sata 14063. 1991)

Toini korostaa äitiydestä saamaansa nautintoa kertomalla muista synnyttäjistä ja siitä, miten hän itse osasi iloita vielä viidennestäkin lapsesta. Lainauksesta välittyy ylpeä äiti. Muiden rouvien asema äiteinä ei ollut verrattavissa Toinin äitiyteen. Ehkä oman äitiyden ja onnen korostamisen tarkoitus on kompensoida ajatusta siitä, millaisen uhrauksen Toini teki vaarantaessaan oman kuulonsa jälleen kerran. Laurikin hyväksyi tytön ja samalla Toinin päätöksen synnyttää. Tytöllä oli myös tärkeä tehtävä: vasta hän ”opetti” Toinin varsinaisesti äidiksi. Vauva menetti aluksi painoan (toisaalta syntymäpaino oli suuri), mutta tilanne onneksi korjaantui. Vaikka sukulaiset epäilivät Toinin onnea, koki Toini lapsen avukseen. Tytössä merkityksellistyivät Toinin äitiys sekä lapsen ja äidin välinen vuorovaikutus. On myös huomioitavaa, että syntymä ja ”varsinaisen äitiyden oppiminen” sijoittuvat vuoteen 1954, jolloin julkisessa keskustelussa oli juuri nostettu esiin lapsen ja äidin välinen psykologinen tunneside.

1950-luvulla otoskleroosikirurgiassa alkoi uusi kehitys ja hoitomuotona ryhdyttiin käyttämään leikkauksia. Nykyään leikkauksia tehdään noin 600 kappaletta vuodessa ja niiden avulla saadaan hyvä kuulotulos n. 85 % – 90 %:lla leikatuista. Leikkaus ei kuitenkaan poista sairautta vaan poistaa ainoastaan oireen eli kuulon heikkenemän. (Ramsay 2006, 1872; Kärjä 1989, 82–85; Ramsay 2006, 1875–1875.) Toinin toinen korva leikattiin vuoden 1957 alussa. Leikkaukseen hän päätyi tutun rouvan avustuksella:

Eräänä päivänä soitti **eräs upseerin rouva** jonka kanssa olimme asuneet samanlaisesti Isosaarella ja kutsui kylään. Ihmettelin mitä varten hän kutsuu, **vaikuttii aina ylpeältä ja etäiseltä.** Olivat **vanhaa kulttuurisukua** ja koti oli samanlainen, olin tosi vaivaantunut kun menin. Joimme kahvia, hän oli jotenkin hermostunut ja sanoi vihdoon tähän tapaan: ”Anteeksi kun olen puhunut teistä sukulaiselleni korvalääkärille, **hän on tuonut uusia leikkausmenetelmiä Amerikasta ja lupasi ottaa teidät vastaan.**” Hän oli tutkinut jo, Korvaklinikalla olivat paperini ja pitäisi mennä sairaalaan, hän **ottaa minut yksityispotilaaksi.** Soitin vähän ennen joulua, vuosi oli kai 1956? Sanoin tulevani mielelläni joulun jälkeisenä päivänä. Lapsilla oli joululoma ja hoitivat pienempiä. **Leikkaus suoritettiin mutta se ei enää auttanut. Kuulin leikatulla korvalla vähän aikaa, mutta pian kuulo loppui kokonaan siitä korvasta. Oikein tunsin miten tämä dosentti oli pahoillansa. Hän kävi minua joka päivä katsomassa.** Lopputarkastuksessa hän **suositteli minulle kuulolaitetta, kävin tietysti itkemään ja sanoin kaikki katsovat. Hän katsoi minua pitkään ja sanoi: ”Kaikilla meillä on vammamme sisä- tai ulkopuolella”.** Nyt olisin toivonut maan nielevän minut, muistin hänen ontuvan hyvin pahasti. Kysyin mihin maksetaan hänen palkkansa. **”En minä teiltä mitään ota”**,

hän vastasi, ”maksakaa vain sairaalassaolopäiviltä. Tulkaa luokseni, ei tarvitse ilmoittaa poliklinikalle, seisokaa tuossa pylvään vierellä kun tulen, kutsun tiedät itse sisälle.” Tämä rouva kuka oli puhunut sukulaisillensa minun kuulostani, sanoi aina katselleensa kun kävelin lasteni kanssa. Hänen lapsensa olisivat olleet samanikäisiä kuin meidänkin. Kolme lasta oli kuollut vauvana, vain meidän keskimäisen ikäinen oli jäänyt eloon. **Hän vielä halasi minua, itkimme molemmat. Ehkä ajattelimme, toisella on kuulo, toisella lapset. En olisi osaani vaihtanut.** (SKS KRA. Sata 14064. 1991)

Toini ajatteli rouvan kuuluvan kulttuurisukuun ja piti tätä hieman ylpeänä ja etäisenä. Rouva oli kuitenkin menettänyt kaikki lapsensa, paitsi yhden. Menetykset yhdisti naisia. Molemmat olivat kokeneet äitiyteen liittyvän menetyksen, vaikkakin eri tavoin. Toini korostaa lainauksessa sitä, kuinka ei vaihtaisi osaansa tämän rouvan kanssa. Toinin leikkaus sijoittuu keskelle 1950-lukua, jolloin tuttavalääkäri oli saanut uusia tietoja ja taitoja Amerikassa. Herää kuitenkin kysymys, miten paljon uusia menetelmiä oli kokeiltu Suomessa ja miten paljon leikkauksessa oli kyse lääkärin omista professionaalisisista intresseistä? Vaikka leikkauksen onnistumisprosentti on suuri, Eero Aantaa mukaan operaatiota on kuitenkin harkittava tarkoin, sillä se saattaa huonontaa kuuloa (Aantaa 1989, 70–71). Toinin kohdalla leikkaus ei auttanut ja se saatettiin tehdä myös liian myöhään. Joissain tapauksissa kuulokojeen on todettu auttavan vielä leikkauksen jälkeen. Lääkäri suositteli Toinille kuulokojetta, mutta Toini kauhisteli asiaa. Hän tunsikin häpeää ja pelkäsi ennen kaikkea miehensä reaktiota:

Pelkäsin kuulokojeen ostoa, ennen kaikkea hyväksyykö mieheni minut? Hän sanoi anovansa lomaa, lähtevänsä seisomaan päiväksi Suurtorille kanssani ja sanovansa jokaiselle: Tämä **on minun vaimoni jolla on tuo töttöro korvassa.** Niin lähdimme yhdessä kuulokojeen ostoon. Se maksoi aika paljon meidän rahoissa. **En saanut mitään korvausta kun en ollut työelämässä. Olin katkera kun ajattelin mitä kuulemiseni lapsilleni merkitsi ja aina oli yksi hoitolapsikin.** (SKS KRA. Sata 14064. 1991.)

Toisaalta Laurin kommentti on myönteinen ja rohkaiseva, toisaalta se tekee häpeästä hyvin mitättömän ja pienen asian. Toini kertoo lainauksessa omasta katkeruudestaan: vaikka hän on tehnyt työtä koko elämänsä ajan, ei hän saanut yhteiskunnalta tukea laitteen ostoon. Tämä tuen epääminen on selvästi koskettanut Toinia voimakkaasti. Toini on kirjoittanut aiheesta vuonna 1994 Kuuloviesti-lehteen⁷⁷ otsikolla *Syytä tyytyväisyyteen seuraavasti:*

Nykyisin olen tavannut vain hyviä auttajia. On menty parempaan suuntaan niistä ajoista jolloin tarvitsin apua huonokuuloisuuteeni. Menin ensimmäisen kerran kuulontutkimukseen. Mukana oli neljä lastani - **mihin sen ajan kotiäiti olisi hei-**

⁷⁷ Kuuloviesti on Kuuloliiton julkaisema lehti, joka sisältää haastatteluja, uutisia, tapahtumia, tietoa kuulosta, apuvälineistä, kuntoutuksesta ja sosiaaliturvasta. (<http://www.kuuloliitto.fi/fin/kuuloviesti-lehti/>)

dät helmoistansa heittänyt. Kuulontutkija sanoi minulle: ”Ettekö te tosiaan kuule tuota enempää? Teillä on noin paljon lapsiakin, **miten te luulette selviävänne heidän kanssansa?**” Hyvä ja ymmärtäväinen korvalääkäriini kertoi kuulokojeesta ja valtionavusta sen ostamiseen. Menin virastoon, näytin paperini ja kerroin asiani. Siellä sanottiin: ”Kuulokojeen ostaminen kuuluu miehellenne. **Te ette tee luovaa työtä, ette ole mukana työelämässä. Teille ei myönnetä avustusta.**” Tämä tapahtui vuoden 1950 jälkeen. Nyt ei tapahdu mitään vastaavaa. Yksinpä kiireisillä lääkäreilläkin on ollut aikaa ja hymyä. Jos näin jatkuu, niin hyvä on! Nim. Nokkonen. (Kuuloviesti 1994/Syytä tyytyväisyyteen)

Toini vertaa lainauksessa mennyttä aikaa parempaan nykyhetkeen, jossa huonokuuloiset voivat olla tyytyväisiä saamaansa apuun. Kolme vuotta korvaleikkauksen jälkeen Toini koki itsensä sairaaksi. Lääkäri epäili uutta raskautta. Kaikki ei kuitenkaan ollut hyvin ja Toinille ehdotettiin raskauden keskeytystä. Toini vastusti jälleen, mutta heikon kunnon vuoksi hänelle tehtiin keskeytys ja lopulta myös sterilisaatio. Sterilisaation yhteydessä Toinilta löydettiin vasemmasta munatorvesta kasvain, joka oli kuitenkin hyväläatuinen.

Tuntui, ettei sairauksistani tule loppua. Olin kesällä kovasti väsynyt, kuukautiseni epäsäännölliset, joskus tuntui ettei loppua tule. **Kerroin erälle rouvalle, hän sanoi, ovat vaihdevuodet, olin 37-vuotias.** Joulunaikoihin alkoi tuntua etten jaksa, mieheni pakotti minut lääkäriin. Oli tosi miellyttävä gynegolooki, hän otti asiani omaksensa ja sanoi tehdään testi, tuntuu, niin kuin olisi **raskauden alku, mutta kaikki ei ole kohdallansa.** Hän suositteli sterilisaatiota niin kuin korvalääkäriinikin. **En suostunut, hän puhui ja puhui, sekä sanoi viimein ”Turhaa te riskeeraatte sen omantuntonne kanssa, Jumala se antoi järjen meille lääkäreillemkin”.** Seuraavana aamuna seisoin pylvään vieressä korvalääkärinä odottamassa. Hän vei minut huoneeseensa samalla oven avauksella ja sanoi, olisi pitänyt uskoa kun hän sanoi ja kirjoitti lausunnon. **Tämä gynegolooki oli Naistenklinikan lääkäreitä ja järjesti minulle heti paikan, tehdään raskauden keskeytys ja sterilisaatio.** Sosiaaliohittaja kertoi lääkärin sanoneen, tämä rouva otetaan heti sisälle, **on jo kärsinyt tarpeeksi.** Olin leikkauksen jälkeen **kovasti kipeänä, sain jatkuvasti kipulääkettä.** Kysyin hoitajalta, **mikä minulla on, hän sanoi lääkärin kertovan lopputarkastuksessa kun muistan kysyä.** Lopputarkastuksessa hän lupasi nipistää varpaastani milloin voin kysyä. Lääkäri oli tutkinut, hoitaja nipisti varpaastani, kysyin mitä minulle on tehty. Hän sanoi, **tämä leikkaus pelasti teidän viidelle lapselle äidin.** Vasemmassa munatorvesta oli kananmunan kokoinen kasvain ja ihmetteli kun ei kukaan missään tutkimuksessa ollut huomannut. Hän oli **kovasti vihainen kun olin uskonut vaihdevuosiin, enkä tullut ennemmin lääkäriin.** Nyt kasvain huomattiin kun vatsa oli sterilisaatiota varten auki, **ei tiedetty onko syöpä ja piti poistaa kaikki.** Olisi pitänyt saada mieheni lupa tällaisiin poistoihin mutta ei ollut aikaa kysyä. Hän lisäsi, **että kasvain oli tutkittu eikä ollut syöpää, mutta on hyvin salakavala, voi olla rauhallisesti pitkään, mutta käydessään syöpäjuuria työntämään leviää nopeasti.** Voi olla että tämä kirurgi rauhoitti minua. Nyt lääkärit eivät usko minua, että olisi tehty noin suuri leikkaus jos ei olisi ollut syöpää? SKS KRA. Sata 14065–66. 1991)

Vaikka vaivat liittyivät muuhun kuin otoskelroosiin, oli sairaus pätevä syy sterilointilupa. 1950-luvulla Väestöliitossa ilmeni ns. ”synnyttäjien kulumiskysymys”, joka lähestyi synnyttäjän ruumista lähestulkoon koneena, joka kuluu jokaisen synnytyksen yhteydessä (Auvinen 1991, 214). Raskaus ja synnytys olivat siis naista kuluttavia tiloja. Lääkäri ilmaisi ”tämä rouva otetaan heti sisälle, on jo kärsinyt tarpeeksi” on implisiittisesti kytkettävissä ajatukseen naisen kulumisesta raskauden ja synnytyksen aikana. Leikkauksessa löytyi vaivojen todennäköisempi aiheuttaja, luultavasti hyvänlaatuinen kasvain. Kaikki kävi nopeasti, eikä Toini kuvaa tunteitaan, vaikka sterilisaatio oli jotain sellaista, mitä Toini ei olisi halunnut missään nimessä tehdä.

Otoskelroosia pidetään dominoivasti periytyvänä sairautena. On arvioitu, että potilaan tyttäreillä on keskimäärin 20 %:n riski ja pojalla 10 %:n riski sairastua (Puhakka 1989, 64–65; Ramsay 2006, 1872–1873).⁷⁸ Siksi on mahdollista kysyä, oliko ehdotuksissa keskeyttää raskaudet ja lopulta steriloinnissa kyse myös sairauden mahdollisen periytyvyyden pysäyttämisestä, jopa väestönjalostuksesta? Sterilointia oli suositeltu Toinille jo paljon ennen kasvaimen aiheuttamia ongelmia. Kun muualla Euroopassa vuosisadan alkupuolen sterilointikontrolli määrittyi kansallisuuden ja rodun perusteella, oli Suomessa pääpaino heikkojen ja perinnöllisesti sairaiden sterilointi (Nätkin 1997a, 72). Väestöä tuli suojella perinnöllisiltä sairauksilta ja jalostaa parhaaseen mahdolliseen suuntaan. Suomalaisen väestöpolitiikan kannalta ajateltuna ei siis ole täysin mahdotonta ajatella, että Toinin tapauksessakin saattoi olla osittain kyse perinnöllisesti periytyvän sairauden pysäyttämisestä. Samana vuonna, jolloin Toini steriloidiin, steriloidiin lääketieteellisistä syistä 1107 ja rotuhygieenisistä syistä 452 naista⁷⁹ (Mattila 1999, 392–396).

8.10. Kuuroutumiseen sopeutuminen

Kuuroutumiseen liittyy myös toinen kertomus. Tämä kertomus on ns. selviytymis-/sopeutumiskertomus ja se sijoittuu aikaan, jolloin lapset olivat jo muuttaneet kotoa ja mies jäänyt eläkkeelle. Kertomuksen alkuasetelmaan kuuluu Toinin kokemus miehen eläkkeelle jäämisen ongelmallisuudesta ja omasta yksinäisyydestä. Kertomuksesta on useita eri versioita, joista esitän nyt muutaman. Ensimmäiseksi poiminta vuonna 1987 SKS:n Vastaajaverkkokyselyyn lähetetystä kirjoituksesta.

Minulle oli tarjottu Kuulohuoltoliitolta sopeutumisvalmennuskurssia monta kertaa. **Tunsin aina itseni niin tärkeäksi etten voinut lähteä.** Mieheni jäi eläkkeelle 1982, **ei ollut helppoa olla koko päivää yhdessä**, olin tottunut pyörittämään tämän huushollin kuin kellon, nyt piti ottaa aina toinen huomioon ja tarvitsen paljon autokyytiä, minä olin tottunut lähtemään ja tekemään sillä sekunnilla, hän

⁷⁸ Myös autoimmuunistaustaa ja virustulehdusta on epäilty mahdollisiksi otoskelroosipesäkkeen syntyä stimuloiviksi tekijöiksi (Ramsay 2006, 1873).

⁷⁹ 452:een sisältyy steriloinnit, jotka lääkintöhallitus oli myöntänyt ”ruumiillisen vamman tai sairauden” perusteella (Mattila 1999, 392–396).

taas sanoo olevansa eläkkeellä eikä pidä kiirettä. Nuorin tyttäreni oli äitiyslomalla eikä tarvinnut lastenhoitajaa, **ikävästyin tässä paikallani. En enää kuullut puhelimesta ja yksi kaksi päätin lähteä kurssille.** Meitä oli parikymmentä eri puolilta Suomea, **minä nuorimpia.** Kurssin opettajat osasivat ottaa yksilöinä, ainakin **sain valtavasti itseluottamusta.** Henkinen anti oli hyvä, aineellinen loistava. **Kurssin johtaja alkoi suositella tekstipuhelinta, sanoi vielä lieneekö tuon enempää ulospäin suuntautuvaa ihmisistä kuin tuo Toini,** sinulle tekisi tekstipuhelin hyvää. Kaksi kertaa kävin itkien sosiaalihoitajan puheilla ennen kuin suostuin. **Pelkäsin mitä ihmiset sanoisivat, en myöskään uskonut että saan, kun aina oli sanottu: ”Miehellenne ovat hyvät tulot”, eikä myönnetty kuulokojetta tai paristoja. Se loukkasi minua kovasti.** Niin siellä tehtiin anomukset ja 1984 marraskuussa sain tekstipuhelimen sekä välkkyvät ovivalot. **Olen saanut sen mukana itseluottamusta, voin hoitaa kaikki asiani lääkäreihin, virastoihin sekä lörpötelläkin ystävien kanssa. Lapset soittavat usein. On tosi hyvä juttu!** (SKS KRA VVR I 1355. 1988)

Toini ikävystyi ja kärsi tilanteessa, jossa päivärytmi ja arki olivat muuttuneet Laurin jäätyä kotiin. Toini ei ollut aiemmin suhtautunut vakavasti ajatukseen sopeutumisvalmennuskurssista, mutta nyt päättikin osallistua. Kurssi oli hyvin onnistunut. Toini määriteltiin ulospäin suuntautuneeksi ja hän sai itseluottamusta. Tekstipuhelimesta oli myös suuri apu. Se toimii välityskeskukseen kautta, jossa välittäjä kirjoittaa soit-tajan tekstin, joka sitten lähetetään reaaliajassa kuulovammaiselle hänen kotonaan olevaan monitoriin. Uusi puhelin merkitsi Toinille itseluottamuksen kasvua ja itsel-lisyyttä. Kaiken kaikkiaan Toini tuottaa itsestään kuvaa omiin asioihin tarttuvana ja haasteita vastaanottavana naisena. Seuraavassa lainauksessa Toini kertoo enemmän kuitenkin epävarmuudestaan.

Eräänä helmikuuisena päivänä kävimme taas päiväunille, mitä inhosin. Hyppäsin sängystä, annoin sen kurssillekutsupaperin miehelleni ja sanoin, soita tuohon numeroon ja ilmoita minut sinne. Hän kysyi mikä sen on, patistin vain häntä soittamaan. Ilmoittautumisaika oli jo mennyt umpeen mutta pääsin kuitenkin. **Pelkäsin millaista siellä olisi.** Tyttäreni tuli käymään kotona ja sanoi ettei ole pakko mennä kaikille tunneille jos jotain vierastat. Sano se kurssin johtajalle heti alussa. **Psykologin tunteja ja viittomista pelkäsin sekä myöskin millaisten ihmisten kanssa joudun samaan huoneeseen.** Meitä joutui kolme rouvaa pieneen huoneeseen, yhtä aikaa ei sopinut edes pukeutumaan. **Kauhulla katselin, lähdenkö kotiin mutta kaksi viikkoa meni oikein mukavasti.** Melkein voin sanoa että se kurssi oli aivan kuin **käännekohta elämässäni. Opin, etten ole vammoineni yksin, jokaisella on omat vammansa.** Mikä ihmeellistä, kahdenkeskeiset psykologin tunnit olivat parasta. Hän vinkkasi minua aina luoksensa milloin se hänelle sopi. Aina riitti puhumista. Hän sanoi, ettei kanssani tarvitse montaa sanaa puhua kun huomaa **miten huono itsetunto minulla on. Se kuulemma vaatisi pitkäaikaisen ja perusteellisen keskustelun ennen kuin saisi selvän mistä se johtuu.** Pyysin häntä kirjoittamaan huomionsa paperille, se ei kuulunut heille mutta kirjoitti kumminkin. Ensimmäiseksi huomaa että pystyn ottamaan toisen ihmisen huomioon. Toinen turvautuu minuun mielellänsä. (-) **Paljon opin siellä hyväksymään kuu-**

loni menetystä, sinuksi en sen kanssa taida koskaan tulla. Kurssin johtaja alkoi puhua, sinulle täytyy anoa **tekstipuhelin**. Hän sanoi sosiaalihuoitajalle, **ei taida enempää ulospäin suuntautuvaa ihmistä olla kuin tuo Toini**. Niin ne anoivat minulle tekstipuhelimen ja vilkkuvat puhelin- sekä ovivalot ja sain ne. **Palasin tältä kurssilta aivan kuin uutena ihmisenä, uskoin itseeni**. Psykologi kirjoitti vielä että olen lahjakas ihminen ja on paljon tietoa monelta alalta. Ajattelin olevani aivan nolla. Ihmetteli miten minulla on niin paljon kysymyksiä. Lopuksi hän sanoi: ”Sinulla on ollut rikas elämä, mutta se ei ole ollut helppo, **yhtenä syynä on tuo itsesi aliarvioiminen.**” (-) Siinä ei tarvitse jännittää kuuleeko oikein, kun puhe tulee tekstinä. Siinä voi olla aivan oma itsensä. Olen sen vierellä viettänyt monta hyvää hetkeä. **Välittäjistä on tullut hyviä ystäviä vaikka emme ole tavanneet.** (SKS KRA. Sata 14082. 1991)

Lainauksen sävy on henkilökohtainen ja tunnustuksellinen. Toini kertoo enemmän epäilyistään ja peloistaan kurssia kohtaan: millaisia ihmisiä siellä olisi, millaisia psykologi-istunnot olisivat, miten kaikessa pärjäisi? Tytär kuitenkin rohkaisi häntä ja loppujen lopuksi kaikki meni odotettua paremmin. Toini korostaakin kurssia *elämänsä käännekohtana*. Kurssi auttoi kuulon menetyksen hyväksymisessä. Psykologin istunnot olivat hyödyllisiä ja Toini koki tulleen ymmärretyksi. Hän kertoo avoimesti myös huonosta itsetunnostaan ja itsensä aliarvioimisesta. Vielä koko kontekstualisoivan analyysini viimeisenä lainauksena ote vuonna 1993 SKS:n *Vanhuus*-kyselyyn lähetetystä tekstistä, jossa Toini kirjoittaa mm. huulilta lukemisesta.

Kuurouduin noin 10 vuotta takaperin, **silloin masennuin, mutta nyt olen huomannut, maailma on täynnä asioita missä ei kuulemistä tarvita**. Se minua harmittaa kun en enää pääse huulienlukukurssille. Kysyin lääkäriltä mikä on esteenä vai ikä? Hän sanoi raha, ja menoja karsitaan vanhemmasta päästä. Olen ollut kursilla kaksi kertaa, **sieltä sai itseluottamusta ja kehuja, tuollaista kaipaa**. Kysyin psykologilta **olenko levoton kun teen paljon ja keksin kaikkea**. Hän sanoi: ”Et missään nimessä, olet energinen ja älykäs.” Johan olivat sanat mannaa. (SKS KRA. Vanhuus 514. 1993)

Vaikka Toini arvelee, ettei koskaan täysin hyväksy kuuroutumistaan, on hän jo siihen sopeutunut. Toisilta ihmisiltä saatu palaute on ollut arvokasta ja auttanut sairauden/vamman kanssa selviytymisessä.

8.11. Yhteenveto

Yhteiskunnalliset diskurssit kotiäitiydestä ja äitikansalaisuudesta ovat vaikuttaneet sekä Toinin äitiyskerrontaan että hänen kokemuksiinsa äitiydestä. Toini toimi ennen avioitumistaan aktiivisesti lotissa, mutta naimisiin menon jälkeen hän halusi omistautua perheelleen. Tämä valinta ilmentää liukumaa naimattoman ja ansiotyöllään itsensä elättävän naisen ihanteesta sekä lottatoiminnassa harjoitetusta yhteiskunnallisesta äitiyden ihanteesta avioliiton kautta syntyvään perheenemännän, vaimon tai

äitikansalaisen ihanteeseen. Toini halusi toteuttaa väestöpoliittisen ihanteen eli kuu-silapsien perheen, mikä ei kuitenkaan täysin onnistunut.

Tulkitsen Toinin halun tulla äidiksi, vielä suurperheen äidiksi, osittain sosiaalisesti opittuna asiana. Eeva Jokisen mukaan kieltäytyminen äitiydestä tai halu tulla äidiksi syntyvät molemmat kulttuurisista kertomuksista, tietoisista ja tiedostamattomista samaistumisista ja erottautumisista äitiyden representaatioista sekä omista muistoista (Jokinen 1996). Toinin nuoruudessa ovat vaikuttaneet sekä ”modernin naisen”, yhteiskunnallisen äitiyden että äitikansalaisen mallit. Vanhanapiikana ja historianopettajana Toini olisi pystynyt asettumaan modernin ”uuden naisen rooliin”, kuten myös toimiessaan Lotta Svärdissä. Äitikansalaisena hän ei enää tähän rooliin mahtunut, varsinkaan koska palkkatyö ei ollut hänelle mahdollista.

Toini haluaa kuitenkin erottaa itsensä uhrautuvasta ja lapsista sekä miehestä riippuvaisesta äidistä. Hän korostaa usein, kuinka ei itse halunnut rajoittaa tai hallita aikuisten lastensa elämää. Toinia kutsuttiin jopa luonnottomaksi äidiksi, koska lasten kotoa muutto ei tuottanut suurta ikävää. Toini horjuttaa uhrautuvaisuuden eetosta myös kertoessaan oman ajan ja omien harrastustensa tärkeydestä. Oma aika auttoi jaksamaan ja lukemisella sekä kirjoittamisella pystyi luomaan lisätilaa itselleen. Kirjoittaminen toisaalta itsessäänkin saattoi antaa omalle äitiydelle kielen.

Toinin äitiys sijoittuu suomalaisen sukupuolimallin murrosvaiheeseen, jossa kotiäitiyden arvostus laski ja naisen ideaaliksi muotoutui palkkatyö/ansioäitiys. Vielä vuosisadan alkupuoliskolla avioliitossa olevien naisten ei odotettu rajoittavan lapsimäärää. Toinin lapsuus- ja nuoruusaikoina myös koululaitos vaikutti instituutiona vanhemmuuden muokkaamiseen. Tyttöjä kasvatettiin ja valmisteltiin äitiyteen sekä kotitalouden asianmukaiseen hoitoon (Jauhiainen 1993, 109–112). Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessia suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa tutkinut Arja-Liisa Räisänen on todennut, että äidillisyyteen perustuvaa perheinemännän ihannetta ja itsellisen naimattoman naisen ihannetta ei voida täysin erottaa toisistaan. Ne ovat olleet pikemminkin saman ihanteen kaksi eri puolta, joita määrittä naisen elämänvaihe. Vielä sodan aikana ja heti sodan jälkeen uusi kansalaisperhe-nemäntäihanne ja äitikansalaisuus eivät siis asettuneet naisasialiikkeen emansipatorista, itsenäistä, koulutettua naiskuvaa vastaan. Kansalaisperheinemännyys-käsitteessä nämä ihanteet sidottiin yhteen ja uutena emansipatorisena naiskäsitteeksi voitiin näin kokea myös perheinemännyyteen sisältyvä äidillisuus. (Räisänen 1995, 118.) 1960-luvulta eteenpäin emansipatorinen äidin kategoria alkoi kuitenkin hajota, lapsilukua pyrittiin rajoittamaan, suuri perhe oli jopa moukkamaista ja maalais-ta. 1960-luku olikin eräänlainen murrosvaihe äitiyden ehdoissa. Ensinnäkin naisille mahdollistui valinta lapsettomuuden ja lasten hankinnan välillä, sekä valinta missä iässä ja kuinka monta lasta hankitaan. Toiseksi naisten asema muuttui kodin ulkopuolella tehtävän työn suhteen (palkkatyöäitiys). (Nätkin 1993, 166–167.) Syntyvyyden säännöstely alkoi merkitä itsehillintää. Moderni nainen ei ollut enää kiinnittynyt

perheeseen ja lapsiin, vaan halusi toimia itsenäisesti antaen myös puolisolleen tilaa toimia perheen isänä. Uhraamisen eetos sai väistyä itsensä toteuttamisen ja yksilöllisyyden tieltä.

Yhteiskunnan uusi sukupuolimalli oli kuitenkin ristiriidassa naisten entisen kulttuuriympäristön kanssa, mikä tulee hyvin esiin Toinin kerronnassa. Kaikilla eivät käytännön ja diskurssien väliset yhteydet kohdanneet: perhettä oli ryhdytty perustamaan kasvavan väestöpolitiikan aikana ja nyt kun kotiäitiys tai suuri perhe ei enää ollut yhteiskunnallisesti tuottavaa, oli vaarana eräänlainen väliinputoaminen. Toini oli koko ikänsä tehnyt työtä kotona, eikä tämän johdosta kuulunut ”tuottavaan” väestöosaan. Kotiäidin sosiaaliturva oli tuolloin vielä olematon. Kansaneläke hänelle myönnettiin vasta 1984. Toini kertoo usein, kuinka koki äitiyden arvostamisen laskun. Entinen väestöpoliittinen ihanne kuusilapsisen perheen äidistä oli muuttunut moderniksi työssäkäyväksi yhden lapsen ihanneäidiksi.

Millainen on sitten kaiken kaikkiaan Toinin rakentama äitiys? Se on hyvin moninainen ja venyvä. Toisaalta se noudattelee vallitsevia äitiysdiskursseja ollessaan konventioiltaan hyvin kansallinen, heteroseksuaalinen ja perinteinen. Toisaalta on luettavissa säröjä perinteiseen rakastavaan äitiin. Toini on myös nainen sekä vaimo miehelleen. Toini ei eksplisiittisesti kerro äitiyden nautinnosta. Luen nautinnon ilmaisuja ennemminkin hänen kirjoittaessaan itsetietoisuudestaan hyvänä äitinä, ylpeydestä selviytyä, omavaraisuudesta sekä kiitoksesta ja arvostuksesta. Erityisesti anopin arvostus on ollut tärkeää. Oliko äitiys Toinille sitten velvoite? Luce Irigarayn mielestä naiseuteen sisältyy abstrakti velvollisuus toimia äitinä. Irigaray ei kuitenkaan tähtää siihen, että naisten tulisi elää lapsettomina tai perheettöminä. Ennemminkin hän kritisoi sitä tapaa, jolla patriarkaatti järjestää ja essentialisoi miehen ja naisen rooleja isyyden ja äitiyden kautta. Irigaray ehdottaakin, että äidillisyyys ja naiseus pidettäisiin toisistaan erillään. (Irigaray 1996, 21.) Toisaalta Toini astuu kirjoituksissaan juuri tähän äitiyden ja naiseuden erotteluun. Toisaalta äitiys muuttaa naisen elämän täysin. Voidaankin puhua eräänlaisesta arkisesta vallankumouksesta. Suvi Aholaa lainaten: ”Äitiyskin on tavallaan sisäinen, päättymätön matka. Synkkinä hetkinä voi tuntua, että se estää naista toteuttamasta itseään. Kunnon valossa kaikki näyttää kuitenkin toisenlaiselta: äitiys on tajuntaa ja elämäkäsitteitä laajentava kokemus, tie, jollaista ihmisellä ei ole toista”. (Ahola 2000, 105.)

III
VARIOIVA MINUUS

9. AVAINKERTOMUSTEN VARIAATION ANALYYSI

9.1. Muistelukerronnan variaatio

Tarkastelen tässä toisessa analyysiosassa muistelukerronnan ja subjektipositioiden variaatiota yhdistämällä performatiivisen ja positioanalyttisen lähestymistavan. Analysoin avainkertomus kerrallaan kerronnan merkityksen rakentumista ja variaatiota eli muuntelua suhteessa sitä ympäröiviin laajempiin konteksteihin. Aineistolle esittämäni pääkysymykset ovat seuraavat: *Millaista kerronnan variaatiota subjektipositioiden vaihtelut saavat aikaan? Miten kerronnan merkitys varioi? Miten kerronnasta on paikannettavissa performatiivinen voima?* Lähestyn kysymyksiä analysoimalla kerronnassa esiintyviä subjektipositioita. Tämä tapahtuu tarkastelemalla sitä, *millaisia tilanteisia positioita kerronnassa rakentuu* eli millaisiin positioihin Toini asettuu kertomusmaailman, kerronnan sekä laajempien diskurssien ja ideaalien⁸⁰ tasolla.

Kielenkäytön tilannesidonnaista variaatiota on tutkittu paljon eri kielitieteissä, kuten esimerkiksi sosiolingvistiikassa (esim. Bailey 1973; Trudgill & Cheshire 1998; Eckert & Rickford 2001). Myös folkloristisissa 1970- ja 1980-luvun kertojatutkimuksissa kiinnostuttiin henkilökohtaisessa kerronnassa esiintyvistä tilannekohtaisesta variaatiosta. Alussa kiinnostus liittyi pitkälti kertojan esiintymiskompetenssiin ja kykyyn muunnella kertomusta tilannekohtaisesti. Linda Déghin kertojatutkimusten perusteella esimerkiksi taitavat sadunkertojat pystyivät tietoisesti varioimaan samaa satua niin, että sen esityksen kesto saattoi vaihdella muutamista kymmenistä minuuteista jopa useaan iltaan. Déghin mukaan variaatiota tapahtui erityisesti sadun kompositiossa ja motiivien yhdistelemisessä. (Dégh 1969, 182.) Richard Baumanin tutkimusten perusteella kertojan saadessa mainetta ja kiitosta kerronnastaan hänen kertomuksensa alkoivat sisältää enemmän variaatiota ja tarinan elävöittämistä (Bauman 1986). 1970–1980-luvuilla kiinnostus kohdistui ennen kaikkea siis siihen, mikä oli kertojan yksilöllisen luomisprosessin osuus tietyn perinnetuotteen elämässä ja mitä perinnetuotteen muuntelu kertoi perinteentaitajan kompetenssista, luovuudesta ja halusta tuottaa omaleimaista ja juuri kerrontahetken kuulijakunnalle sopivaa kerrontaa (Kaivola-Bregenhøj 1988, 23). Tutkimuksen kohteena oli ennen kaikkea selkeissä proosaperinteelajeissa (sadut, kaskut, memoraatit jne.) esiintyvä variaatio henkilökohtaisen kerronnan jäädessä taka-alalle. Suomessa erityisesti Lauri Hongon perinne-ekologiset näkemykset toivat esiin eri perinnelajien variaation merkityksen. Perinne-ekologia oli osa Suomessa 1960-luvulla tapahtunutta folkloristiikan paradigman muutosta, jossa tutkimuksellinen kiinnostus siirtyi perinnelajien tekstistä perinnelajia ympäröivään kontekstiin. Perinne-ekologiassa korostuvat ihmisen, yhteisön ja ympäristön suhde, sekä se miten tämä suhde vaikuttaa erilaisiin perinneprosesseihin.

⁸⁰ Viittaaan ideaalilla arvolutautuneeseen jaettuun ihanteeseen.

Tutkimus keskittyi siihen, miten perinnelajit muuttuvat tilanteisesti, soputuvat käyttöympäristöönsä ja miten ympäristö itse asiassa luo edellytykset lajien leviämislle. (Honko 1985, 61.) Honko kuvasi suullisten perinteenlajien sopeutumisprosesseja käyttämällä termejä folkloren *suuri* ja *pieni variaatio*. Suuri eli diakroninen variaatio tarkoittaa perinteen pitkällä aikavälillä tapahtuvaa, yleensä pysyvää ja ainutkertaista sopeutumista/muutosta.⁸¹ Pieni eli synkroninen variaatio merkitsee vuorostaan perinteen pientä edestakaista variaatiota perinneyhteisön sisällä.⁸² Pieni variaatio liittyy perinteen tilannekohtaiseen muunteluun, joka juontuu esimerkiksi esitystilanteesta, kertojan persoonallisuudesta tai yhteisölle ajankohtaisesta intressistä/tapahtumasta. (Honko 1979, 59–70, Enges 2012, 107–109.) Kaivola-Bregenhøj tiivistää variaation tarkastelun tasot niin, että kiinnostuksen kohteena on joko perinnetuotteen muuntelu eri aikoina ja eri alueilla (vrt. diakroninen variaatio) tai perinnetuotteen muuntelu eri esittämistilanteissa (vrt. synkroninen variaatio) (Kaivola-Bregenhøj 1985, 9). Suhteutettuna edellisiin tasoihin oma tutkimukseni keskittyy omaelämäkerrallisessa muistelukerronnassa tapahtuvaan tilannekohtaiseen eli pieneen variaatioon.

Folkloristiikassa kerronnan variaatiota on tutkittu pitkälti suullisen kerronnan kautta. Suomessa tärkeitä variaatioon kiinnittyviä suullisen kerronnan tutkimuksia ovat Anna-Leena Siikalan tutkimus *Tarina ja Tulkinta vuodelta 1984*, Annikki Kaivola-Bregenhøj tutkimus *Kertomus ja kerronta* vuodelta 1988 ja Lena Marander-Eklundin tutkimus *Berättelser om barnafödande* vuodelta 2000. Kahdessa ensimmäisessä tutkimuksessa variaation tarkastelut perustuvat kerronnan skemaattiseen hahmottamiseen. Siikala tarkastelee kansankertoja käsittelevässä tutkimuksessaan muun muassa sitä, miten ja missä määrin kertoja varioi samaa teemaa uudistetussa kerrontatilanteessa. Aineistona Siikalalla on toisintoja kolmen kertojan peräkkäisinä vuosina tallennetuista uskomustarinoista, paikallistarinoista ja kaskuista. (Siikala 1984, 39–40.) Siikalan mukaan variaatio on havaittavissa tarinoiden ja kaskujen sisällöllisten aineiden painotuksessa, kerrontatavassa ja yksityiskohtien hahmottumisessa. Sisällölliseen variaation merkittävin syy on Siikalan mukaan muistin toiminta ja pettäminen. Hän erottelee kertomuksista kaksi luokkaa: passiiviseen tietovarastoon kuuluvat ponnistellen muistetut ja helpommin unohdetut kertomukset (jotka varioivat enemmän) ja aktiivirepertuaarin kertomukset (jotka ovat kiteytyneempiä ja pysyvämpiä). (Siikala 1984, 85–87.)

⁸¹ Pysyvän sopeutumisen Honko erottelee *miljöomorfologiseen* ja *traditiomorfologiseen sopeutumiseen*. Miljöomorfologinen sopeutuminen tarkoittaa perinteen ”ulkoista” sopeutumista ympäristöönsä. Esimerkiksi kansanvälinen kertomus sijoitetaan tuttuun ympäristöön. Perinemorfologinen sopeutumien viittaa siihen, miten perinteen täytyy sulautua yhteisössä jo käytössä oleviin perinteisiin. (Honko 1979, 59–66.)

⁸² Pientä, tilannekohtaista ja tilapäistä variaatiota Honko kutsui *funktionaaliseksi sopeutumiseksi*, joka on harvoin pysyvää. Myöhemmin Honko uudisti terminologiaansa *organisen variaation* käsitteellä. Sillä hän viittaa variaation mahdollisuuksiin ja rajoihin tiheässä, intensiivisellä kenttätöyllä kootussa aineistossa, jossa perinteen konteksteja koskevalla tiedolla on vähintään yhtä tärkeä merkitys kuin perinneteksteillä. (Honko 1979, 69; Honko 2000, 15–16.)

Kaivola-Bregenhøj tarkastelee tutkimuksessaan Sysmäläisen suntion Juho Oksasen kerrontaa. Myös Kaivola-Bregenhøj on kiinnostunut siitä, miten yksittäinen kertoja muokkaa kertomusta esitystilanteen mukaan, ja miten kerronnassa yhdistyvät yksilöllinen luovuus, perinneyhteisön esitystyylit ja kerronnan konventiot. Aineistona Kaivola-Bregenhøj käyttää Oksasen kertomia kronikaatteja, paikallistarinoita, uskomustarinoita, kaskusikermiä sekä pitkiä kronikaatti- ja muistelmäsikermiä. Tutkimuksen perusteella perinnelajeista kaskuissa esiintyy eniten stabiiliutta, sillä tiiviit ja ytimekkäät kaskut eivät salli laventelua ja selityksiä. Myös valmiiksi hioutuneet omaelämäkerralliset kronikaatit esiintyvät pysyvinä. Kaivola-Bregenhøjn mukaan kerronnan variaatioon vaikuttavat kerrontatilanne ja kuulijat, kertomuksen asema diskurssissa, kertojan arvomaailma ja se, miten kertoja hallitsee kertomuksen skemaattisen rakenteen ja miten paljon hän tuo kerrontaan mukaan omaa yksilöllistä luovuuttaan. (Kaivola-Bregenhøj 1988, 306, 248, 256—273.)

Lena Marander-Eklund on haastatellut tutkimuksessaan *Berättelser om barnafödande. Form innehåll och betydelse i kvinnors muntliga skildring av födsel* (2000) ensisynnyttäjiä kuukausi ennen synnytystä, heti synnytyksen jälkeen ja vuoden kuluttua synnytyksestä. Aineiston avulla Marander-Eklund tarkastelee muun muassa sitä, mitä naiset ovat synnytykseltään odottaneet, millaisena he kokevat itse synnytyksen ja toisaalta, miten he muodostavat siitä varioivan kertomuksen eri aikoina. Tutkimus keskittyy erityisesti kerronnan muodon, sisällön ja kerronnan syiden eli merkitysten variaation analyysiin. Marander-Eklund yhdistää työssään useita eri kerronnan tutkimuksen välineitä. Yhtenä tärkeänä juonena tutkimuksessa toimii Katharine Youngin idea arkikeskusteluista eroteltavissa olevista erilaisista maailmoista. Tärkeimmät näistä maailmoista ovat *kertomusmaailma* (taleworld), *kerrontatilanne* (storyrealm) ja *keskustelutilanne* (the realm of conversation). Kertomusmaailma luodaan aina kerrontatilanteessa ja siihen asettuvat kertomusmaailman henkilöt ja tapahtumat. Kerrontatilanne on vuorostaan se hetki, jossa arkikeskustelun osallistujat muuttuvat kertojaksi ja kuulijoiksi. Keskustelutilanne taas muodostaa laajemman sosiaalisen kehityksen tai taustan tarinan syntymiselle. (Young 1987, 14–16, 19—22.) Tutkimuksessaan Marander-Eklund vertailee tuoreita synnytykertomuksia vuoden jälkeen kerrottuihin. Hän havaitsee kerronnassa merkittävää ajan myötä syntyneitä muodon, sisällön ja merkityksen variaatiota, vaikka kerrottu kokemus, kertoja ja haastattelijat pysyvät samana.

Merkittäväksi variaation syyksi Marander-Eklund määrittelee kertojan aseman/position vaihtumisen (juuri synnyttänyt tai vuoden vanhan lapsen äiti). (Marander-Eklund 2000a, 35, 194—195 & 2000b, 9—17.) Vaikka Marander-Eklundkin paikantaa tutkimuksensa osittain kerronnan skemaattiseen analyysiin, tuo Youngin kerronnanmaailmojen soveltaminen mukaan uusia kiinnostavia tasoja. Tässä tutkimuksessa en hyödynnä perinteistä kerronnan skemaattista lähestymistä, mutta tutkimuksessani on yhtymäkohtia Marander-Eklundin tutkimukseen käyttämäni po-

sitioanalyysin kautta. Myös positioanalyysissä tarkastellaan kerrontaa kolmelta eri tasolta (kertomusmaailman, kerronnan ja laajempien merkitysten taso), jotka ovat pitkälti rinnastettavissa Youngin erottelemiin tasoihin.

Muistelukerronnan variaatio kytkeytyy tutkimuksessani myös tiiviisti ajatukseen kerronnasta prosessina: kerronta on loppumaton prosessi, eikä kertomus voi koskaan säilyä samanlaisena, vaan toistettaessa siinä tapahtuu aina jonkinlainen muutos. Myös performatiivisuusteoria perustuu ajatukseen variaatiosta eli toisin toistamisesta. Kuten luvussa 1.6. *Eettinen positio ja reflektiivisyys* nostin esiin, variaatiota esiintyy yleensä myös tekstin luennan tasolla. Vaikka tietty kirjallinen teksti on näennäisesti pysyvä ja muuttumaton, on sen luenta ja tulkinta aina tilannekohtaista. Saman tekstin eriaikainen luenta voi nostaa tekstistä esiin aivan uudenlaisia merkityksiä eli samasta tekstistä voi avautua tänään aivan erilaisia merkityksiä, kuin mitä siitä avautui esimerkiksi vuosi sitten. Toistuva luenta liittyy tutkimuksessani avainkertomusten lähilukuun, siihen miten useaan kertaan lukiessa tekstin tulkinnan mahdollisuudet lisääntyvät ja muuttuvat. (Pöysä 2015, 84–85.)

9.2. Positioanalyysi

Käytän muistelukerronnan variaation analyysissä työkaluna positioanalyysia, jonka avulla tutkin kerronnassa esiintyviä tilanteisia subjektipositioita, kerronnan ristiriitaisuuksia, hiljentyviä ja kertojan toimijuutta. Määrittelen positioinnin prosessuaaliseksi toiminnaksi, jonka kautta yksilöt ja ryhmät sekä määrittelevät itseään ja muita toimijoita, että tulevat itse määritellyiksi muiden toimesta erilaisissa diskursiivisissa käytänteissä. Positio on se asema, näkökulma tai perspektiivi, johon subjekti asettuu/asetetaan tietäen tai tiedostamatta ja aina tilanteisesti. Minulle positioinnin teorioissa on oleellista se, että vaikka ne perustuvat ajatukseen diskursiivisten käytäntöjen rakentamasta sosiaalisesta todellisuudesta, niin samalla ne painottavat yksilöiden kykyä tehdä jonkin asteisia valintoja suhteessa vallalla oleviin diskursseihin. Diskurssit toimivat resursseina, joiden avulla kertoja voi rakentaa ja muokata itselleen uusia positioita. Positioinnissa onkin oleellista yksilöiden toiminnan sekä rakenteiden välisten suhteiden tarkastelu. (esim. Davis & Harré 1990, 46.) Tässä tutkimuksessa minulle on tärkeää kiinnittää huomio siihen muunteluun ja joustavuuteen, mikä ilmenee yksilön kiinnittymisessä erilaisiin toiminnallisiin subjektipositioihin ja diskursseihin.

Positiointi liittyy tutkimuksessani oleellisesti toimijuuden käsitteeseen. Toimijuus on ollut eri tieteenalojen kiinnostuksen kohteena jo pitkään, mutta sen käsitteellinen sisältö ei ole yksiselitteinen. Se liittyy aina analyttisesti vallan käsitteeseen ja diskursiivisiin valtarakennelmiin. Valta toimii sekä subjektin resurssina ja edistävänä rakenteena, että rajoitteena ja sortavana rakenteena. (ks. enemmän vallan ja toimijuuden suhteista kulttuurintutkimuksessa Hynninen & Lindfors & Opas 2015, 174–187.) Toimijuutta on käsitelty paljon erityisesti feministisessä ja muussa kriittisessä tutkimuksessa, jonka tarkoitus on paljastaa sortavia valtarakennelmia ja ryhtyä

purkamaan niitä erilaisilla vastarinnoin ja uusilla visioilla. Positiointia analyttisenä käsitteenä onkin ensimmäisenä hyödyntänyt feminististä tutkimusperinnettä ja toimijuuden kritiikkiä edustava psykologi Wendy Hollway. Hollway on tarkastellut sitä, miten sukupuolitettu toimijuus rakentuu erilaisina positioina ja miten nämä positiot eli erilaiset subjekti- ja objekti-asemat jakautuvat epätasaisesti naisten ja miesten kesken (Hollway 1984, 236–238). Positioinnin teorian mukaan ihmiset rakentavat ja uusintavat sosiaalista järjestyneisyyttä jatkuvasti omalla toiminnallaan. Sosiaalinen järjestys on aina hetkittäistä ja muuntuva, ja jotta sen voima säilyisi, tulee sitä alati vahvistaa toistolla.⁸³ Näin positioinnin teoria eroaa transsendenttisestä näkemyksestä, jonka mukaan järjestyneisyyden tuottaisivat tilanteiden ulkopuoliset determinoivat rakenteet. (Davies & Harré 1990, 44–45.)

Silti positiointi ei määriy puhtaasti intentionaaliseksi toiminnaksi.⁸⁴ Arkinen positiointi on usein huomaamatonta ja tiedostamatonta. Siksi positiointi ei ole koskaan täysin yksilön hallinnassa: vaikka positioimme itseämme, tulemme kieltä ja eleitä käyttäessämme aina samalla itse positioiduksi. Positioinnin kaksisuuntaisuutta ilmaiseekin käsitepari itsen ja toisen positiointi (self and other positioning). (Harré & van Langenhove 1991, 398–399.) Positiointi kiinnittyy tekona myös materiaaliseen ja ruumiillisiin toimijoihin, minkä johdosta kaikki positiot eivät ole koskaan samalla tavalla kaikille toimijoille mahdollisia (Davies & Harré 1990, 48, Hollway 1984). Positiot ovatkin aina tilanteisia, hauraita sekä alttiita muutokselle ja kiistämislle. Hollwayn mielestä positioinnissa on oleellista korostaa myös kysymystä siitä, miksi tietty yksilö positioituu mieluummin jonkin tietyn diskurssin piiriin kuin jonkin toisen diskurssin, ja mitä kyseinen diskurssi tarjoaa siihen positioituvalle. Jotta tätä voitaisiin tarkastella, tulee Hollwayn mukaan ottaa aina huomioon yksilön historia ja välttää mekaanista kytköstä tiettyihin vallalla oleviin yleisiin diskursseihin. (Hollway 1984, 223–61.)⁸⁵ Positiointi kytkeytyy sekä performatiivisuusteoriaan että intersektionaalisuuteen. Positiointi toimii aina performatiivisesti: performatiivi (esimerkiksi omaelämäkerrallisessa muistelukerronnassa kertomus/kerronta) on se akti, jolla subjektipositio määritellään/määrityy. Intersektionaalisuus taas keskittyy vaihtuvien subjektipositioiden välisten kohtaamisten analysointiin. Siinäkin identiteetin ei katsota muodostuvan erilaisista staattisista positioista, vaan erojen verkostoista ja tilanteisista subjektipositioista.

⁸³ Vrt. performatiivisuus, performatiivinen voima ja toisto alaluvussa 3.3. *Performatiivinen voima ja muutos*

⁸⁴ Harre & kumppanit käyttävät implisiittisen, ei-refleksiivisen ja ei-intentionaalisen positioinnin yhteydessä termejä ”huomaamaton/hiljainen” (tacit positioning) ja ”ensimmäisen asteen” positiointi (first order positioning) erotuksena intentionaalista ”toisen asteen positioinnista”, jossa positiointi tiedostetaan heti. Jos positiointi tiedostetaan jossakin myöhemmässä tilanteessa, on kyse ”kolmannen asteen” positioinnista. (Harré & van Langenhove 1991, 396–399.)

⁸⁵ Vrt. kontekstualisoinnin prosessi ks. luku 4.1. *Kerronnan kontekstualisointi*.

Jyrki Pöysä on tarkastellut *kertomuksellista toimijuutta* soveltaen positiointiteorian (esim. Davies & Harré 1990, Harré & van Lagenhove 1991 ja 1999) ja positiointianalyysin (esim. Bamberg 1997, 2003) näkökulmia.⁸⁶ Diskursiivisen psykologian piirissä Rom Harré & kumppanit ovat kehittäneet positiointiteoriaa lähinnä arkiten keskustelu- ja vuorovaikutustilanteiden tarkastelemiseen. Minulle Harrén edustamassa positiointiteoriassa on oleellista identiteetin käsitteen uudelleenarviointi. Harré kiistää ajatuksen yhtenäisestä identiteetistä pitäen kirjallisten omaelämäkertojen rakentamaa kuvaa koherentista identiteetistä tai minuudesta harhaanjohtavana.⁸⁷ Harré & kumppanit korostavatkin arkisissa keskusteluissa tilanteisesti vaihtelevia identiteettipositioita ja fragmentaarista oraalista minuutta vastakohtana kirjoitetulle koherentille identiteetille. Pöysän mukaan juuri identiteetin oraalisuuden painottaminen suhteessa kirjoitettuun identiteettiin tekee Harrén lähestymistavasta kiinnostavan folkloristeille.⁸⁸ (Pöysä 2009, 318; van Lagenhove & Harré 1993, 92—94.) Tässä tutkimuksessa haluan osoittaa kuitenkin sen, kuinka myös kirjoittamalla tapahtuva identiteetin rakentaminen taipuu Harrén & kumppaneiden fragmentaarisen identiteetin piiriin. Väitän, että myös kirjoittamalla rakennettu minus on moninainen ja fragmentaarinen muotoutuen tilanteisesti erilaisten intersektioiden risteymissä.

Michael Bamberg vuorostaan edustaa Pöysän mukaan ns. positioanalyysin suuntausta, jossa hyödynnetään enemmän erilaisia kerronnan teorioita ja käsitteitä (Pöysä 2009, 319). Bamberg jakaa positioanalyysin praksiksen kolmeen eri analyysivaiheeseen. Ensimmäisessä analyysivaiheessa tarkastellaan kertomuksen henkilöiden positioitumista suhteessa toisiinsa (kertomusmaailman taso), toisessa kertojan positioitumista suhteessa yleisönsä (kerronnan taso) ja kolmannessa kertojan positioitumista suhteessa laajempiin diskursseihin ja hallitseviin kertomuksiin (diskursiivinen taso). (Bamberg 1997, 336—337; Bamberg, 2004 358—359.) Bamberg ja Alexandra Georgakopoulou ovat havainnollistaneet artikkelissaan *Small Stories as a New Perspective in Narrative and Identity Analysis* (2008) yksityiskohtaisesti sen, miten tämä kolmitasoinen analyysimalli etenee suullisessa haastatteluaineistossa. Folkloristikassa Kirsti Salmi-Niklander vuorostaan soveltaa Bambergin kolmitasois-

⁸⁶ Enemmän kerronnallisen positioinnin ja positioinnin käsitteen taustoista ks. Pöysä 2009, 316—317.

⁸⁷ Harré & kumppanit kritisoiivat myös goffmanilaista roolin käsitettä. Ajatus roolikäyttäytymisestä eli ihmisen toiminnan ymmärtäminen roolien ja roolisuhteiden kautta tuottaa liian staattisen, jäykän ja muodollisen kuvan yksilöstä toimijana. (Davies & Harré 1990, 51—55; Harré & van Lagenhove 1999, 16.)

⁸⁸ Fragmentaarinen identiteetti/minuus kytkeytyy myös ns. pienten kertomusten. Käsitteellä fragmentaarinen identiteetti on kritisoitu narratiivisen identiteetin käsitettä, jossa yleensä samastetaan kertojan minus ja teksti. Bambergin ja Georgakopouloun käsitepari ”pienet” ja ”isot” kertomukset kritisoi sitä, miten identiteettiteorioissa on nojaututtu yleensä vain ”isoihin” kertomuksiin, mm. kirjallisiin elämäkertoihin ja unohdettu ”pienten” kertomusten fragmentaariset identiteetit. (Bamberg & Georgakopoulou 2008, 378—380; Pöysä 2009, 319.) Vaikka tarkastelen tutkimuksessani laajoja omaelämäkerrallisia muistelutekstejä ja viittaaan narratiiviseen identiteettiin, en silti samaista kertojan minuutta ja tekstiä.

ta positioanalyysia kirjalliseen historialliseen aineistoon ja erityisesti ns. tapahtumakerrontaan, jossa painottuvat kollektiivinen toiminta, me-muotoisuus ja arjesta poikkeavat tapahtumat (juhlat, matkat jne.) (Salmi-Niklander 2009).

Positiointia tapahtuu aina erilaisissa vuorovaikutustilanteissa. Pöysä kehittää artikkelissaan *Positiointiteoria ja positiointianalyysi* (2009) uusia näkökulmia narratiivisen toimijuuden tarkasteluun käyttäen erityisesti *kerronnallista positiointia* yhtenä spesifiinä positioinnin muotona. Jos arkikerronnassa eli esimerkiksi keskustelussa positiointi tapahtuu välittömästi keskustelun sisällä puhujien jakamassa yhteisessä aika-paikka-avaruudessa, niin ajatus kerronnallisesta positioinnista laajentaa positioinnin kohteena olevien henkilöiden piiriä pelkkää puhdasta vuorovaikutuksellista positiointia laajemmaksi. Kerronnalliseen positiointiin liittyvät esimerkiksi käsitteet *kerronnallinen kehystäminen* ja *retorinen uudelleenkuvaus*. (Pöysä 2009, 323; 2010, 163–164.) Kehystämällä viitataan siihen, miten kerrontatilanteessa läsnäolijoiden välittömästi jakamaa yhteistä horisonttia laajennetaan käsillä olevan todellisuuden ulkopuolelle niin ajassa kuin paikassa. Kerronnan kehukset toimivat ikään kuin välittömän reaali maailman ja abstraktimman kertomusmaailman välillä (Young 1987, 56). Rinnastan kerronnallisen kehystämisen kerronnan konteksteihin ja laajemmin myös kontekstualisoimiseen. Retorinen uudelleenkuvaus (rhetorical redescription) viittaa vuorostaan siihen miten jo aiemmin kerrottu kuvataan uudessa kerrontatilanteessa aina valikoiden, koska kaikkea tapahtunutta ei koskaan kerronnallisteta (Harré & van Lagenhove 1991, 397).⁸⁹ Retorinen uudelleenkuvaus sisältääkin yleensä kertomuksen *kiteytymistä* (kertomuksen sisältö ja muoto vakiintuvat) ja *tarinoitumista* (kertomus saa sellaisia juonellisia, tyylillisiä ja temaattisia piirteitä, joita ei alkuperäisessä kertomuksessa ollut). Uudelleenkuvaamisella ja samalla *uudelleen positioitumisella* kertoja voi rakentaa itselleen uusia toimija-asemia ja saman kertomuksen eri variantteja vertailemalla on mahdollista paikantaa kertojan identiteetin tilanteisuutta ja eri puolia (Pöysä 2009, 327; 2010 169). Analysoin kuutta valitsemaani avainkertomusta⁹⁰ soveltaen Bambergin kolmitasoista positioanalyysia ja Pöysän huomioita retorisestä uudelleenkuvaamisesta/-positioitumisesta. Käyn seuraavaksi tarkemmin läpi positioanalyysin eri tasot.

Kertomusmaailman taso

Positioanalyysin ensimmäisellä tasolla tarkastelen sitä, miten positiot rakentuvat ja varioivat avainkertomuksissa *kertomusmaailman tasolla*. Tämä tapahtuu kahdessa osassa:

- Ia) Aluksi analysoin *kertomusmaailman positioita* eli sitä, *keneksi* Toini itse asemoituu kerronnassa (esimerkiksi karjalaiseksi, lotaksi tai evakoksi) ja *kenestä* muista kerrotaan (muut tärkeimmät henkilöt ja toimijat kuten esimerkiksi Lauri, me karjalaiset, muut).

⁸⁹ Vertaa performatiivinen toisin toisto ja kontekstuaalinen variaatio tämän tutkimuksen s. 77.

⁹⁰ Avainkertomusten esittely ks. tämän tutkimuksen s. 62.

- Ib) Toiseksi analysoin *kertomusmaailman positiosuhteita* eli sitä, millaisiin varioiviin positiosuhteisiin Toini asettuu kertomusmaailman tasolla. Positiosuhteet muodostuvat *toimijuuden peruspositiosta* (onko Toini toimija, yhteistoimija, toiminnan kohde, sivustakatsoja jne.), *kertojan kokemuksesta* (onko kerrottu kokemus Toinin omakohtainen vai sijaiskokemus) ja *position aktiivisuudesta* (asettuuko Toini aktiiviseen subjektipositioon vai passiiviseen subjektipositioon/objektipositioon). (ks. myös Pöysä 2010, 170–172.)

Kerronnan taso

Positioanalyysin toisella tasolla tarkastelen, miten positiot rakentuvat ja varioivat *kerronnan tasolla* eli sitä, *miten kertoja positioituu suhteessa lukijaan/vastaanottajaan/kuulijaan*. Bamberg & kumppanit ovat käyttäneet aineistoinaan suullista kerrontaa, jolloin kertojan ja kuulijan kohtaaminen ja dialogi ovat välittömiä. Omassa tutkimuksessani kerronnan taso liittyy pitkälti kirjoitusten keruukontekstiin, joka on suurimmaksi osaksi arkistoinstituutio ja kirjoitusohjeet (ks. myös Pöysä 1997, 39–40). Arkistoinstituution ja kirjoitusohjeiden lisäksi kerrontaan ovat vaikuttaneet muistelukerronnan konventiot, laajempi kulttuurinen ja sosiaalinen konteksti, kerrontahetki ja kokemuksellisuus sekä kerrontamotiivit (ks. myös Hynninen 2011, 264–289). Analyysin toinen vaihe tapahtuu kolmessa osassa:

- IIa) Ensin analysoin kerronnassa esiintyviä *kertojapositioita*. Tässä sovellan folkloristi Pauliina Latvalan nimeämiä vastaajapositioita⁹¹, joita hän on erotellut tutkiessaan SKS:n, Kalevalaisten Naisten Liiton ja Suomen Kotiseutuliiton vuonna 1997 järjestämään *Suvun suuri kertomus* -keruuseen lähetettyjä arkistovastauksia. Latvalan erottelemat vastaajapositiot ovat: muistelija, pohdiskelija, tarinankertoja, perustietojen antaja ja valistaja. *Muistelijan* tyyli on keskustelunkaltaista, assosioivaa ja siinä on nähtävissä eräänlainen dialogi SKS:n vetoamisen/keruupyynnön kanssa. Muistelija ei kerro laajasanaisesti tunteistaan vaan käyttää pääosin tapahtuman kulkua kuvailevaa faktaa. Kerrontaa laventamalla muistelija saattaa korostaa joitakin kertomuksen kohtia. *Pohdiskelijan* tyyli on vastauksia etsivää, tunteellisempaa ja jopa kriittistä, jolloin kertomukset saattavat sijoittua myös menneisyyden idyllin ulkopuolelle. Pohdiskelijan kerronnassa painottuvat ajatukset ja mielipiteet. *Tarinankertojan* kerronta on usein suunnattu laajemmalle yleisölle ja muokattu yleisemmin kiinnostavaksi. Teksti voi sisältää etäistäväää kaunokirjallista tyyliä tai siinä voi

⁹¹ Vastaaja- /kirjoittajapositio on lähellä tarinaperinteen tutkimuksessa käytettyä kertojanote-termiä. Kertojanote on eräänlainen suhtautuminen kerrontaan: se kytkeytyy perinnelajin valintaan ja määrittä esittämistyylin. Kertojanote ilmaisee myös sen, kuinka kerrottavaa teemaa läheistetään tai etäistetään. Esimerkiksi Anna-Leena Siikala on erotellut seuraavat kertojanotteen oppositioparit: fantasti–realisti, humoristi–tosikko ja draamatikko–asiallinen. (Siikala 1980, 86.)

esiintyä aikatasoilla ja fiktiivisyydellä leikittelyä. Tarinankertojan positio toimii usein kertojan keinona välttää liikaa henkilökohtaisuutta. *Valistaja* pyrkii antamaan tietoa ja vetoamaan lukijaan. Kerronnassa painottuvat tapahtumat, eivät kertojan omat ajatukset tai mielipiteet. Valistaja saattaa olla kriittinen yhteiskuntaa ja historiatietoa kohtaan tai pyrkiä luomaan monipuolisempaa kuvaa historian tapahtumista. *Perustietojen antaja* välttää henkilökohtaisiin muistoihin uppoutumista kirjoittamalla etupäässä yhteisöllisestä näkökulmasta. Hän suuntaa tekstinsä usein tutkijalle, jolloin tekstin tyyli on virallista ja pidättäytyy keruun esittämissä kysymyksissä. Latvalan mukaan muistelijan ja pohdiskelijan positioista kirjoitetut vastaukset vaikuttavat lähtökohdiltaan yksityisiltä (harrastajakirjoittajien laatimat), kun taas perustietojen antajan, valistajan ja tarinankertojan kerronta on suunnattu tuntemattomalle yleisölle ja enemmän julkisuuteen (harrastajahistorioitsija). (Latvala 2005, 61–65.)

- I Ib) Toiseksi analysoin kertojan käyttämiä *kerrontastrategioita*⁹². Kerrontastrategiat erittelevät *kerronnan tyylejä* eli *ilmaisun keinoja* tarkemmin (onko tyyli esimerkiksi toteava, argumentoiva, henkilökohtainen, nostalginen, humoristinen, pohdiskeleva tai käytetäänkö tyylikeinoina esimerkiksi persoonapronominien tai aikamuotojen vaihtelua tai toistoa jne.). Kerrontastrategiat ovat liukuvia ja yhden saman kertomuksen sisällä voi esiintyä useita strategioita.
- I Ic) Lisäksi kiinnitän huomioni kerronnan *ajallisuuteen*, erityisesti siihen varioivatko kerronnan *kesto* ja *nopeus*.⁹³ Pöysä on artikkelissaan *Tietokone – isäntä vai renki* luonnostellut kilpakeruuaineistolle kvalitatiivista lukumallia, jonka avulla on mahdollista tarkastella kysymyksiä kerronnan kestosta. Pöysän mukaan esimerkiksi kirjoituksissa esiintyvä aiheiden tiivistäminen ja levittäminen ovat kertojan strategioita käsitellä kerronnan eri aikaulottuvuuksia. (Pöysä 2003, 154.) Kerronnan kestoa tarkasteltaessa sovelletaan usein kirjallisuudentutkija Gérard Genetten ajatuksia kerronnan vaihtelevista aikarakenteista. Genette on määritellyt neljä tekstissä esiintyvää narratiivista nopeutta, joilla

⁹² Arkistoaineistoja tutkineet folkloristit ovat paikantaneet monia erityyppisiä kerrontastrategioita. Esimerkiksi Ulla Savolainen on määritellyt Karjalan Liiton ja SKS:n vuonna 2004 järjestämän Lasten evakkomatkat -keruun vastauksista totuus- ja historiaorientoituneen, refleksiivisen ja kaunokirjallisen kerrontastrategian. (Savolainen 2015, 106–131.) Pauliina Latvala on vuorostaan erotellut Suvun suuri kertomus -keruun vastauksista neljä erilaista menneisyydestä kertomisen/kirjoittamisen mallia: elämästä kertomisen mallin (elämäkerrallinen ja muisteleva), historiasta kertomisen mallin (virallisempi ja historiallisia tapahtumia korostava), sukupolvista kertomisen mallin (sukukronikkamainen suvun historiaa korostava) ja fiktiivisen kirjoittamisen ja suullisen kerronnan mallin (muodoltaan kaunokirjallinen tai suullista kertomuserinnettä mukaileva). (Latvala 2005, 71–78.)

⁹³ Folkloristiikassa ja muistelukerronnan tutkimuksessa ajallisuudesta ja/tai kestosta lisää mm. Pöysä 2003, 152–159; Pöysä 2011, 317–326; Savolainen 106–135; Siikala 1997, 47; Kaivola-Bregenhøj 2001, 35–37.

hän tarkoittaa kerronnan nopeuksia suhteessa kerrottuihin tapahtumiin kuluneeseen aikaan (kerronnan tarinan aikojen välinen suhde). *Kohtaus* (scène) tarkoittaa kerronnan nopeutta, jossa kerronnan aika ja tarinan aika lähenevät eniten toisiaan. Esimerkkinä Genette mainitsee dialogin. Toisena kerronnan nopeutta kuvaavana käsitteenä Genette määrittelee *tiivistelmän* (sommaire). Tiivistelmässä kerrontaan kuluva aika on selkeästi lyhyempi kuin tarinan sisältämiin tapahtumiin kulunut aika eli tiivistelmä muodostaa pidemmän aikavälin tapahtumista lyhyemmän yhteenvedon. Kerronnan nopeuksia kuvatessa tiivistelmässä kerronnan vauhti siis vaikuttaa kiihtyvän. Kolmas kerronnan nopeutta kuvaava käsite on *tauko* (pause), jolla Genette tarkoittaa tietyn aiheen tai juonen taukoa eli tietystä aiheesta kertomisen tauottumista. Tauossa tarinan juoni ei etene ja tarinan vauhti hidastuu. Tauon aikana kerronta on usein kuvailevaa eli kerronnassa pysähdytään kuvailemaan tarkemmin jotain tiettyä kohdetta. Neljäs kerronnan aikasuhteita kuvaava Genetten käsite on *ellipsi* (ellipse), joka merkitsee eräänlaista aukkoa/tauoa kerronnassa/juonessa, mutta ei tarinan ajankulussa. Ellipsi on eräänlainen harppaus juonessa eteenpäin niin, että jotain jätetään tahallisesti kertomatta. Ellipsi saattaa syntyä esimerkiksi silloin, kun jokin ajanjakso on tarinan juonen ymmärtämisen kannalta yhdentekevää. (Genette 1980, 93–94, 106.)

Kerronnan nopeuden ja keston lisäksi tarkastelen kerronnan *temporaalisen järjestyksen* variointia eli episodien järjestäytymistä. Usein kerronta seuraa *kronologista* järjestystä eli kronologisesti tarinan tapahtumia. Kronologiasta poikkeaminen ei ole kuitenkaan harvinaista. Genette kutsuu kerronnan järjestyksen ja tarinan tapahtumajärjestyksen keskinäistä epäyhteisyyttä nimellä *anakronia* (”väärä”, ”virheellinen”). Anakronia tapahtuu kerronnassa erilaisin kerronnallisin ennakkoinnin ja takautumin (Genette 1980, 39–49.) Anakronian alalajeihin kuuluu niin sanottu *akronia*, jossa kerronnan ja tarinan välinen aikasuhte jää epäselväksi tai ajattomaksi. Kirjallisuudentutkija Mieke Bal kutsuu kronologisiksi homonymioiksi tapauksia, joita ei voi sijoittaa mihinkään yhteen tarinan jaksoon/osaan, vaan jotka sopivat useampaan yhteyteen. (Bal 1985, 66.) Etnografinen kuvaus jostain toistuvasta arkisesta toiminnasta on hyvä esimerkki akroniasta.

Laajempien merkitysten taso

Positioanalyysin kolmannella tasolla analysoin sitä, miten kertoja ja kerronta kytkeytyvät vallitseviin *diskursseihin ja ideaaleihin*. Tarkastelen esimerkiksi sitä, voivatko saman avainkertomuksen varianttien rakentamat merkitykset olla keskenään ristiriitaisia tai päällekkäisiä, ja voiko kertovan subjektin (eli Toinin) suhde tiettyyn diskurssiin tai ideaaliin vaihtua vertailtaessa saman kertomuksen eri variantteja. Suu-

rimman osan diskursseista ja ideaaleista olen paikantanut tutkimukseni edellisessä analyysiosassa *II Elämäkertomus ja minäkuvan muotoutuminen*.

Kolmannella tasolla analyysini kytkeytyy selvimmin varsinaiseen performatiivisuusteoriaan. Positioanalyysin tuloksissa pyrin vastaamaan kysymyksiin siitä, *miten kerronnan merkitys varioi ja miten kerronnasta on paikannettavissa performatiivinen voima*.

Analysoin kunkin avainkertomuksen yksitellen esittelemällä aluksi kertomuksen rakenteen ja sisällön kertomuksesta abstrahoimieni episodien avulla. Tämän jälkeen siirryn kolmivaiheiseen positioanalyysiin. Olen jälleen lihavoanut jokaisesta variantista luentaa helpottavat ja avaavat kohdat. Olen käyttänyt analyysissa apuna kehittämäni positioanalyysitaulukkoa (ks. liite 7). Jokaisen avainkertomuksesta onkin analyysin etenemistä havainnollistava taulukko liitteessä 8. Luvussa 16 kokoan yhteen analyysin tulokset.

10. ALMAN KUOLEMA

10.1. Kertomuksen sisältö ja rakenne

Toinin lapsuuskodin seinän toisella puolella asui leskiäiti kahdeksan lapsensa kanssa. Lapsista nuorin Alma, sekä Toini ja kolmas tyttö Saimi leikkivät usein yhdessä. Yhtenä talvipäivänä vuonna 1928 pihaleikkien jälkeen Alma vilustui ja sairastui keuhkokuumeeseen. Yhdeksän päivää sairastuttuaan Alma kuoli. Alman sairastuminen ja kuolema ovat olleet Toinille traumaattisia kokemuksia ja hän on tuntenut niistä syyllisyyttä. Ensimmäinen avainkertomus käsittelee Alman kuolemaa. Kertomus on kokonaisuudessaan hyvä esimerkki siitä, miten suku ja lähipiiri suhtautuivat kuolemaan 1920- luvulla Viipurin läänin Pyhäjärven pitäjässä. Kuolinhetken ympärille muotoutuneita rituaaleja pidettiin tarpeellisina sekä vainajalle että jäljelle jääville surijoille. Monivaiheiseen kuolemaan kuuluivat usein kuolemaa edeltävät enteet ja merkit, kuolevan luona valvominen, hengenlähde, ruumiin pesu sekä pukeminen ja ruumislautelle nostaminen. Kuolema ei näin ollen keskittynyt pelkästään hengenlähdeeseen, vaan se käsiteltiin pidemmäksi perinnemerkityksiä sisältäväksi tapahtumaksi. (esim. Talve 1990, 232; Fingeroos 2004, 167.) Olen jakanut analyysin kohteena olevan avainkertomuksen kronologisesti järjestyneeseen kuuteen episodiin. Viimeinen episodi on temaattinen tuoden esiin Toinin suhtautumisen kuolemaan ylipäätään. Liitteestä 8 löytyy avainkertomuksen positioanalyysin etenemistä havainnollistava taulukko 1. Episodit ovat seuraavat:

[1] **Vilustuminen:** Almalla oli risat ja suuret kengät, joiden kanssa hän ei päässyt lumista mäkeä ylös. Toini ja Saimi eivät voineet auttaa häntä, vaan joutivat jättämään Alman. Alma joutui kiertämään pitkän matkan. (Esiintyy 2/4 kertaa)

[2] **Sairastaminen:** Seuraavana aamuna Toini meni hakemaan Almaa kouluun. Alma oli kuitenkin sairastunut keuhkokuumeeseen ja keskikorvantulehdukseen. Alman äiti syytti tyttöjä Alman hylkäämisestä. Toini pelästyi syytöksistä. (Esiintyy 2/4 kertaa)

[3] **Enteilevät askeleet ullakolla:** Alman sairastettua seitsemän päivää, kuulivat naapurit ullakolta askelia. Toinin isä epäili pakkasen halkaissees savupiipun, mutta mummon mielestä askeleet enteilivät jotain. Savupiippu oli ehjä, eikä askelille saatu selitystä. Episodin uskomuksellinen sisältö: askeleet enteilevät kuolemaa (Jauhiainen 1999, 67 (A501)). (Esiintyy 1/4 kertaa)

[4] **Alman kuolinhetki:** kahdeksantena päivänä Alman sisar tuli hätäisenä hakemaan Toinin mummoa, Alma teki kuolemaa. Toini juoksi mummon mukana naapuriin. Alma hengitti katkonaisesti ja oli silmät kiinni. Yhtäkkiä hän avasi silmänsä, ojensi kätensä ja hymyili. Mummo sanoi, että Almalle tuli Noutaja, jota muut eivät näe. Alma kuoli. Episodin uskomuksellinen sisältö: hyvä kuolema, kuoleman

hetkellä Noutaja saapuu ja kuoleva hymyilee (Jauhiainen 1999, 80 (C1, C61), 89 (C295)). (Esiintyy 4/4 kertaa)

[5] **Alma aittaan:** Alma pestiin, puettiin ja vietiin aitaan ruumislaudalle. Joka aamu Alman luona käytiin laulamassa virsi. Usein mummo sanoi Raamatun lauseen tai rukouksen. (Esiintyy 4/4 kertaa)

[6] **Toinin suhde kuolemaan:** Toini lopettaa kertomuksen usein siihen, miten hän Alman kuoleman kautta oppi suhtautumaan ”Noutajaan” ja kuolemaan ilman pelkoa. Joissakin varianteissa esiintyy sananlasku ”Hyvät kuolee ensin”, jonka avulla Toini korostaa omaa vallatonta luonnettaan. Koska vain kilttien ja kuuliaisten lapsien sanotaan kuolevan varhain, ei hänen itsensä tarvinnut pelätä aikaista kuolemaa. (Esiintyy 2/4 kertaa)

10.2. Askeleet enteilevät kuolemaa

Ensimmäinen analysoimani variantin olen poiminut Toinin vastauksesta Karjalaisen perinteen työryhmän vuonna 1994 tekemään kyselyyn *9 Karjalainen perhe ja suku*. Keruuesitteessä on 100 kysymystä maailmansotien jälkeisestä perheeseen ja sukuun liittyvästä karjalaisesta perinteestä. Variantti on kokonaisuudessaan vastaus keruun kohtaan 78. *Kuolema ja hautajaiset*, jossa on pyydetty kertomaan sairaan luona valvomisesta, kuolinhetkestä ja kuoleman jälkeisistä toimista. Kyseessä on teemakirjoitus, joka vastaa annettuihin aiheisiin järjestyksessä omakohtaisen muistelun ja kuolemaa kokevan perinnetiedon vuorottelulla. Variantissa esiintyy selkeä memoraatti, tarkennettuna kertomus kuoleman enteestä. Kun sairauksista ja elintoiminnoista ei vielä ollut tarkkaa lääketieteellistä tietoa, turvaututtiin erilaisiin uskomuksiin ja enteisiin, jotka vihjasivat kuoleman lähestymisestä. Suomalaisessa kansanuskossa esiintyykin erilaisia kuoleman lähestymisen enteitä, kuten ääni- ja valoilmioita, luonnonilmiöitä, unia ja lasten tai eläinten epätavallista käyttäytymistä. Variantista on paikannettavissa uskomus siitä, miten ullakolta kuuluvat askeleet enteilevät kuolemaa ja miten kuoleva näkee noutajansa. (Talve 1990, 231–232; Jauhiainen 1999, 67.)

Karjalainen perhe ja suku/Karjalaisen perinteen työryhmä

[3] Jos ei oma perhe joutanut olemaan sairaan luona, **pyydettiin** vaikka **mökin mummo. Leikkitoverini Alma sairasti** keuhkokuumetta ja keskikorvan tulehdusta. Alma oli suuressa huoneessa missä oli **koko perhe**. Illalla **he kaikki kuulivat askeleita ullakolta, askeleet pysähtyivät** Alman vuoteen kohdalle. **Hän oli seurannut** niitä koko ajan. Tämä tapahtui 1928. Me asuimme samassa talossa, kohta **joku juoksi meille ja sanoi, ullakolla joku kävelee. Isäni sanoi**, on varmasti tuli irti, kun on näin kovat pakkaset, on savupiippu päässyt halkeamaan. **Ottivat** lyhdyn ja menivät tikkaita pitkin ullakolle. **Tutkivat** joka puolelta, ei ollut mitään. **Isäni** repäisi vielä kattopaperia irti, ettei vaan tuli pääse pesimään. Ei ollut mitään. **Isäni ei uskonut enteisiin, mummoni sanoi, ennusti Alman lähtöä.**

[4] Seuraavan päivänä **Alman sisar** tuli meille hätäisenä ja **sanoi mummolleni**: ”Mamma tule sukkela Alma käyp kuolemaa”. **Juoksin** mummoni mukana. **Tapaus oli niin mieleen jäävä että muistan sen ihan tarkasti**. Kukaan ei itkenyt. **Alma hengitti** katkonaisesti ja silmät kiinni. **Yhtäkkiä** hän avasi isot silmänsä ja **katsoi meitä kaikkia ja sanoi** selvästi Aira, Aira koulussa. Aira oli hänen sisarensa ja **taas ummisti** silmänsä. Kohta meni **suu hymyyn, silmät rävähtivät** auki ja **ojensi kätensä sitä kohti, mistä pahvi oli revitty**. **Mummoni otti** Almaa kädestä ja kannatti sitä, sekä sanoi: ”Sieltä tul Alma noutaja, my ei nähhä sitä”. Käsi herposi, suu jäi hymyyn, kaikki oli ohi.

[5] Samana päivänä **pestiin** ja **viettiin** aittaan, me sanoimme vaatehuoneeksi. **Oli laitettu** sellaiset ristikkojalat, pukit niiden päälle laudat nostettiin. Lautojen päällä oli pehmikkeenä tikki tai huopa. **Oli lauvalla** niin kauan kuin arkku valmistui. Tämä Mikko on ollut arkunvalmistajana lähikyliässä. **Mieheni muistelee** että on tehnyt arkut hänen pienille sisarillensa ja mummollensa ja äijällensä. Viimeisinä sotaa edeltävinä vuosina ovat ostoarkut yleistyneet. **Mummoni oli pesemässä** Almaa hänen äitinsä ja isojen siskojen kanssa. **On annettu** palkkaa, joku vainajan tavara. Ei mummoni mitään palkkaa ottanut, en ole kuullut pesuvesistä tai saippuista. (KPT9/1994, 75–76)

Kertomusmaailman tasolla variantissa esiintyvät etupäässä perheen jäsenet, erityisesti mummo kuolettajanaisena, isä rationaalisenä ajattelijana ja kuolemaa tekevä Alma. Variantti ja erityisesti luonnehdinta ”mökin mummo” kuvaavat hyvin (vanhemman) naisen roolia kuolemanrituaaleissa. Suomalaisessa kansanperinteessä nainen yleensä huolehtikin kuolemaan, suruun, likaan sekä niistä irtautumiseen liittyvistä rituaaleista (esim. Utriainen 1996, 42; Fingeroos 2004, 167, 176–177). Toinin mummo toimi kylässä sekä lapsenpäästäjänä että kuolettajanaisena. Itse kuoleman enne tulee lainauksessa selkeästi esiin. Kertomusmaailman tasolla esiintyy passiivimuodoin ”pestiin” ja ”viettiin” koko ’Karjalan kansa’. Karjalassa perhe ja kyläläiset kokoontuivatkin usein kuolintaloon ja kuoleman jälkeen ruumiin luona valvottiin aitassa. Variantista on luettavissa karjalaiseen elämäntapaan, sukuun ja perheeseen liittyvä ajatus koko kylästä eräänlaisena perheenä (Sallinen-Gimpl 1994, 88).

Toini positioituu enteen havainnoivaksi ja todistavaksi lapseksi. Pääosin Toini kertoo perheen kuolemanperinteestä luultavasti kuulemaansa toisen käden tietoon viitaten ja esiintyy näin kertomusmaailman tasolla passiivisessa subjektipositiossa. Ainoastaan episodissa [4] *Alman kuolinhetki* Toini kertoo omakohtaisesta kokemuksesta kuitenkin edelleen sivustakatsojana. Kaiken kaikkiaan Toini asettuu kertomusmaailman tasolla passiiviseen subjektipositioon.

Kerronnan tasolla Toinin toimijuus sitä vastoin korostuu muistamisen ja muiston oikeaksi todistamisen muodossa. Hän korostaa kertomuksensa totuusarvoa kirjoittamalla: ”Tapaus oli niin mieleen jäävä että muistan sen ihan tarkasti”. Loppupuolella myös Lauri esiintyy muistelijana. Näin sekä Toini että Lauri molemmat asettuvat karjalaisen perinteentaitajan positioon. Erityisesti variantin loppupuolella Toini keskittyy lähes luettelomaisesti karjalaisen kuolemanperinteen muistelemiseen. Ker-

ronnan tasolla Toini siis positioituu muistelijaksi, todistajaksi ja perinteentaitajaksi käyttämällä kerronstrategioinaan muistelevaa, asia- ja tapahtumaorientoitunutta sekä vakuuttelevaa kerronstrategiaa. Tyyliään variantti on toteava, raportoiva ja vakuutteleva. Variantin keskivaiheilla Toini tuo muisteluun mukaan omakohtaisuutta kertoessaan Alman kuolinhetkestä. Variantti etenee kronologisesti koostuen pääasiassa kohtauksista, mutta mukana on myös raportinomaista tiivistävää kerrontaa. Toinin kertoessa perheensä kuolemanperinteestä yleisemmin, jää kerronnan ja tarinan välinen aikasuhde ajattomaksi. Näin kerronnasta on paikannettavissa akroninen taso. Variantista on havaittavissa myös selkeä ellipsi episodien [1] *Vilustuminen*, [2] *Sairastaminen* ja [6] *Toinin suhde kuolemaan* kohdalla, jotka puuttuvat. Kerronnan tempo vaihtelee tasaisen ja nopean välillä.

Laajempien merkitysten tasolla variantti kytkeytyy kuoleman enteen todistamiseen. Samoin se kytkeytyy velvollisuuteen kerätä, kartuttaa ja siirtää perinnetietoa jälkipolville, mitä kutsun *perinteen kartuttamisen eetokseksi*. Variantissa korostuukin Toinin rooli muistelijana ja perinteenkerääjänä, ei varsinaisena kertomusmaailman toimijana.

10.3. Hyvät kuolee ensin

Seuraava variantti on poimittu SKS:lle vuonna 1983 kirjoitetusta *Rukousperinne*-muistelukirjoituksesta, jossa Toini kertoo mummostaan uskonnollisena kasvattajana ja omasta suhteestaan rukoilemiseen ja kuolemaan. SKS:n keruuesitteessä on pyydetty kertomaan erityisesti rukousten oppimis- ja opetustilanteista, rukoushetkistä ja rukousten vaikutuksesta elämään.

Rukousperinne/SKS

[6] **Mummo opetti**, että pitää puhua jumalalle kuin rakas lapsi armaalle isälle. Sopia hänen kanssaan kaikki mitä oli päivällä vastaan rikkonut, laittaa kädet ristiin ja luottaa ”Jot Hää pittää lopust huolen, vaik Noutaja tulis yö aikaa”. Hän **puhui kuolemasta**, mutta ei tehnyt siitä pelottavaa. **Tein** myöskin aika pienenä **huomion**, että **kuolleista puhuttiin aina hyvää**. Ne eivät koskaan mieltä pahoittaneet ja sanottiin ”Hyvät ja kuuliais lapset varhain kuolevat”. tai ”Hän oli liian hyvä elämään”. **Minä olin villi**, pahanteossa ja pahoitin vanhempieni mielen, **uskoin etten kelpaa kuolemaan**.

[4] **Leikkitoiverini kuoli** kun olin 8v. Hän oli 9-vuotias. **Mummoni käytiin kutsumassa** kun nähtiin että loppu on lähellä. **Juoksin** mummon jäljessä, siinä **me seisomme** vuoteen vieressä, tuntui ettei leikkitoiverini enää tiennyt mitään. Yks kaks hän **avasi silmänsä**, katse viipyi **jokaisessa meissä**, ”Aira, Aira koulussa” hän sanoi selvällä äänellä, Aira oli hänen sisarensa ja puuttui joukosta. **Me olimme hiljaa**, luulen että aikuiset rukoilivat. Kohta hän avasi taas silmänsä, suu meni hymyyn ja yritti ojentaa kättänsä. **Mummoni otti** kiinni käsivarresta kannatti sitä ja sanoi: ”Noin kauniisti Alma hymyilee noutajalle ja ojentaa kätensä. Me emme

noutajaa näe”. Kaikki oli ohi. Siinä mummo sulki silmät, teki ristinmerkin, rukoili ja veisattiin virsi. Se oli talvi.

[5] Olisikohan hän ollut aitassa ennen hautausta toista viikkoa. Joka aamu **käytiin katsomassa, veisattiin** virsi ja usein **mummoni** sanoi Raamatun lauseen tai rukouksen.

[6] ”Almalla on hyvä olla”, hän muisti sanoa. **Silloin tunsin ja tiesin**, mitä on uskoa, tai oikeammin näin että meillä on Noutaja, eikä kuolema ole pelottava. (SKS KRA. S Saari, Marja. Rukousperinneksely 649–650. 1983)

Kertomusmaailman tasolla Toini on enteen havainnoiva ja siitä päättelyjä tekevä lapsi. Kerronnasta käy selvästi ilmi se, että Toini oli paikalla, vaikka hän ei tapahtumiin suoranaisesti vaikuttanutkaan. Näin Toini positioituu sivustakatsojaksi passiiviseen subjektipositioon. Toini kertoo kuulleensa miten hyvien ja kuuliaisten (lasten) sanottiin kuolevan varhain. 1800-luvulla ja vielä 1900-luvun alussa pienten lasten kuolema ei ollut mitenkään epätavallista. Sananlaskun ”Hyvät lapset kuolevat nuorina” voi katsoa toimineen lohdutuksena eloonjääneille. Se on korostanut synnitöntä lapsensielua ja tuonut näin esiin oman uskon ja uskonnollisuuden. Toini on yhdistänyt aiemmin kuulemansa sananlaskun Alman kuolemaan ja päätellyt, että vilinä ja kurittomana lapsena, hän itse ei tulisi kuolemaan vielä pitkään aikaan.

Isää ja enteileviä askelia ullakolla ei mainita lainkaan. Kuoleman hetkellä Alman katse viipyy läsnäolijoissa, ei katon tai seinän ”siinä kohdassa. Mummon merkitys on jälleen voimakas: hän esittää pääroolia koko kuolematapahtumasarjassa toimien myös Toinin hengellisenä opettajana. Toini mainitsee kaikkien olleen kuolevan äärellä hiljaa. Vainajan luokse kuoleman hetkellä hiljaa kokoontumiseen sisältyi ajatus siitä, miten jäljellejäävät selvittäisivät välinsä kuolevan kanssa. Vainajasta tuli puhua pelkkää hyvää. Ruumiin läheisyydessä tuli liikkua varovaisesti, koska ruumiin uskottiin aistivan edelleen ulkopuolisia tapahtumia. (Vuorela 1975, 622.) Variantin loppupuolella Toinin kertoessa siitä, miten koko perhe kävi aamuisin ruumisaitassa veisaamassa virsiä, paikantuu hän perheenjäseniensä kanssa yhteistoimijaksi.

Kerronnan tasolla Toini positioituu lapsuuskokemuksen muistelijaksi ja kuolemanperinteentaitajaksi. Koska variantti on kirjoitettu perinnekeruuseen, sisältää se luonnollisesti runsaasti perinnetietoa. Kuitenkin perinnetiedon sekaan Toini kutoo tavalleen uskollisena jonkin omakohtaisen kokemuksen kysytyn aiheen piiristä. Edelliseen varianttiin verrattuna enteen eksplisiittinen maininta puuttuu kokonaan. Kerronstrategioina Toini käyttää muistelevaa ja asia- ja tapahtumaorientoitunutta kerronstrategiaa. Tyyliiltään variantti on raportoiva mutta edellistä omakohtaisempi. Toinin kertoessa perheensä kuolemanperinteestä yleisemmin, jää kerronnan ja tarinan välinen aikasuhte jälleen ajattomaksi eli kerronnasta on paikannettavissa akroninen taso. Tämäkin variantti koostuu pääasiassa kohtauksista ja tiivistä kerronnasta, jolloin kerronnan nopeus vaihtelee tasaisen ja nopean välillä. Variantista on havaittavissa ellipsi episodien [1] *Vilustuminen* ja [2] *Sairastaminen* kohdalla, jotka

puuttuvat. Kertomuksen ideaaliversioon nähden kerronnan temporaalisessa järjestyksessä ilmenee anakroniaa: Toini aloittaa kertomuksen episodilla [6], jolla hän kertoo etukäteen suhteestaan kuolemaan.

Laajempien merkitysten tasolla myös tämän variantin merkitys kytkeytyy kuolemanperinteen kartuttamisen eetokseen. Tämän lisäksi Toini on nähnyt tarpeelliseksi tähdentää, miten hän itse oppi suhtautumaan kuolemaan ja uskomaan yliluonnollisen olemassaoloon.

10.4. Tyttöjen yhteinen tragedia

Viimeiset kaksi varianttia tuovat kertomukseen aivan uutta sisältöä. Ensimmäinen varianteista on poimittu vuonna 1992 Museovirastolle kirjoitetusta omaelämäkerrasta, jossa se sijoittuu kohtaan 4. *Lapsuuden leikkiverit*.

Museoviraston omaelämäkerta

[1] **Alma sairastui** keuhkokuumeeseen 9-vuotiaana ja kuoli. Hänellä olivat huonot kenkärisat, olimme olleet kahlaamassa lumihangessa, hän ei päässyt suurta mäkeä ylös suurilla rikkinäisillä kengillensä. **Me Saimin kanssa menimme ja jätimme** hänet mäen alle. **Hän joutui** kiertämään pitkän matkan ja vilustui.

[2] Menin taas seuraavana päivänä häntä hakemaan, hänen **äitinsä** alkoi sanoa, jätitte Alman hankeen nyt on kovassa kuumeessa. Tietysti se **kolkutti omaatuntoa mutta** olisiko meidänkin kohtalo ollut sama, jos olisimme kiertäneet pitkän matkan?

[4] Lääkäri kävi kotona ja **Alma kuoli** yhdeksän päivää sairastettuaan. Alman sisar tuli kutsumaan **mummoani** illalla, sanoi Alman tekevän lähtöä. Tietysti **juoksin mukaan ja olen siitä ollut onnellinen**. **Alma ojensi** kätensä, **katsoi** kattoon **yhteen kohtaan** ja suu meni hymyyn. **Mummoni kannatti kättä** ja sanoi, nyt on Noutaja lähellä, Alma sen vain näkee. Kohta hän ummisti silmänsä ja nukkui suu hymyssä. **Oli helppo uskoa** että siellä oli odottaja.

[5] **Alma vietiin** aittaan, joka aamu kun aamuaskareet oli tehty **mentiin** aittaan, mummoni ja Alman äiti ottivat vaatteen pois silmiltä ja **lauoivat virren**. [6] **Kaikki puhuivat** miten hyvät ja kuuliaiset lapset varhain kuolevat, tai enkeleiltä puuttui taivaassa yhtä ystävää. **Kuolemasta puhuttiin** kuin ystävistä. **Minä muistan** kyllä lohduttaneeni itseäni, en kohta kuole kun en ole hyvä ja kuuliainen? (MV/OMA/17–18/1992)

Kertomusmaailman tasolla esiintyvät Saimi, Alma, tyttöjä syyllistävä Alman äiti ja mummo. Toini esiintyy ystävänsä kuolemasta syyllisyyttä tuntevana ja omaa kuolemaansa pohtivana lapsena. Saimin, Alman ja perheen kanssa Toini positioituu yhteistoimijaksi. Kertoessaan tunteistaan ja Alman äidin kohtaamisesta Toini esiintyy myös aktiivisena yksilötoimijana. Uutena aspektina variantissa esiintyy syyllisyyden tunne Alman heitteillejätöstä. Samalla Toini selittää lukijalle, mutta myös itselleen olisiko hänkin kenties kokenut Alman kohtalon, jos olisi jäänyt autamaan.

Kerronnan tasolla Toini positioituu lapsuuden traumaattisesta kokemuksesta kertovaksi ja omia ratkaisuja puolustavaksi pohdiskelijaksi. Kerrontastrategianaan hän käyttää pohdiskeluvaa ja refleктоivaa kerrontastrategiaa. Tyyliiltään variantti on aiempia henkilökohtaisempi, jopa traaginen. Merkitys kiteytyy lapsuuden leikkitovereista kertomiseen, eikä enteiden tai rukousperinteen kuvaamiseen. Koko kirjoituksen kontekstina onkin omaelämäkerta, ei (karjalaisen) kuolemanperinteen keruu. Jo tämän voi katsoa nostaneen variantin henkilökohtaisuutta. Kerronta on etupäässä kohtauksien ja tiiviin kerronnan vuorottelua. Episodin [3] kohdalla on ellipsi, koska kuoleman enteestä ei mainita sanaakaan. Toini kuitenkin mainitsee Alman katsooneen ”yhteen kohtaan”, minkä tulkitseen viittaukseksi enteileviin askeliin. Tämä ei kuitenkaan avaudu lukijalle, jos hän ei tunne kertomuksen ”ideaaliversiota”.

Laajempien merkitysten tasolla on luettavissa traumatisoivan ja voimakkaan kokemuksen purkamisen ja merkityksellistäminen kirjoittamalla. Tarve selittää omaa käytöstä on eräänlainen puolustus omaa syyllisyydentunnetta vastaan. Alman äidin syytökset ovat inhimillisyydessään ymmärrettäviä. Tytöt ovat kuitenkin olleet liian nuoria käsittämään syyllistämisen vääristyneisyyttä.

Viimeinen variantti on poimittu 25.4.2009 Nummelassa Toinin kotona tallennetusta noin puolitoistatuntia kestäneestä haastelusta. Haastelun alussa ennen *Alman kuolema* -kertomusta Toini kertoi onnellisesta lapsuudestaan ja lapsuuden ystäväistään.

Haastelu 1

[1] Mutta **Alma kuoli** sitten yhdeksänvuotisenä. Ja se jotenkin **minua paino hirveen kauan**, ku hää **oli orpo**, eikä hänellä ollut kunnon kenkiä. Hänellä oli sellaset kengän terät, varret oli leikattu pois. Ja sellaset kengät hänellä oli talvella. Ja **me mentiin** suuren mäen alle, kauheen suur mäki. Ja **käytiin tulemaan ylös**, niin **hän-pä ei päässykään ylös** niiden suurien kenkien kanssa, ne oli aikaihmissen kengät. **Me huomattiin** sit et hyvänä aika, hänhän on siel alhaalla ja sit hän **alko itkee** et tulkaa takasin. Se oli niin jyrkkä se mäki et siel **ei kyllä mitenkään päässyt takas** sitte, kun mentiin niin että pidettiin oksista kiinni kun mentiin ylöspäin, **takasin ei päästy**. Hän **jäi itkemään** sit sinne ja **me mentiin** suoraan sit kotiin. **Hänen piti** tehdä pitkä kierros sitte.

[2] Joo ja sit **mie menin** seuraavana aamuna häntä hakemaan. Kun mie joka aamu kävin, mie kävin vissiin seitsemän kertaa päivässä heillä [Toini naurahtaa]. Mie menin sit hakemaan Almaa ja **hänen äiti** sano: ”**Jätitte Alman sinne**. Nyt Alma on kovassa kuumeessa.” **Hänelle tult keuhkokuume ja keskikorvan tulehdus**, kutsuttiin lääkäri, mut se ei auttanut sitte. Lääkäri sano et ei voi tehdä enää mitään.

[4]Ja sillan **seitsemän vuorokautta**, **uskottiin et keuhkokuumeessa tulee niinku käänne**. Ja **mummo** kutsuttiin sitte, miun mummoni kun se kävi **auttamassa lapset maailmaan**, se kävi **myöskin jos tuli kuolema** niin hän oli sit myöskin siellä. **Mummo kutsuttiin ja mie menin tietysti sit ja katsomaan**, et mitä siellä tapahtu, ku me asuttiin sellasessa, oli niinku mäelle, päälle rakennettu veljeksille sellanen niin kun kahden perheen rivitalo, me asuttiin sellases talossa ja nää Kuismat asu sitten toi-

sella puolella ja me toisella puolella, ja mie menin sitten sinne. **Ja mie muistan aina** kun se Alman sänky oli nostettu keskelle suurta huonetta ja hän oli siinä sängyssä silmät kiinni. Ja yks kaks **hän alko** hymyilee [Toini nielaisee] ja **tää on ihan tosi juttu** [Toinin ääni pettää]. Ja yks kaks hän nosti käden ja katso oikein **sinne yhteiden kohtaan** ja **mummo** otti kädest kiinni ja sanoi että ”Aha, Almalle tuli **noutaja**.” **Alma ojensi käden sinne**, hän nytkähti ja se olikin selvä. Ja tää sitte **minnuu aika paljon harmitti**, että jos se oli tavallaan **meidän syytä, mut ei se olt meidän syytä!** Hää oli meist **vuotta vanhempi**. [sanon että lapsi ei välttämättä tajua] Niin ja sitte just tää kun **äiti** sano nii et ”**Jätitte sitte**.” Niin se tuntu hirveän **pahalta**. [5] Sit kun **hän oli** kuolleena meidän aitassa, siis ulkona, no **sie tiedätkin mikä on aitta**. Hän oli siellä ja **joka aamu** kun työt oli tehty [nielaisu], niin kaikki naiset ja me lapset **mentiin** sinne aittaan, **hää oli**, siel oli kova pakkanen ja hää oli ihan **kylmä ja kova**. **Lauluja lauloivat** ja **Helena** otti aina, **Alman äiti**, sen valkosen vaateen pois silmiltä. Ja sit **laulettiin virret** [Toinin ääni värisee] ja sit laitettiin taas se vaate päälle ja lähetettiin pois, se oli ihan joka aamu, kuin kauan se ruumis oli siellä ja **kotoa tehtiin se musta arkku**. (HAASI/25.4.2009/00:13:10—00:17:05)

Kertomusmaailman tasolla esiintyvät jälleen Alma (nyt orpo), Saimi, Alman äiti, mummo ja perhe. Toini positioituu ystävänsä kuolemasta järkyttyneeksi tytöksi. Heti alussa Toini mainitsee, kuinka tapaus on painanut hänen mieltään kauan. Hän myös kuvaa Alman köyhyyden ja kenkien risaisuuden aiempaa tarkemmin. Alman elämän kurjuutta Toini korostaa nimeämällä hänet orvoksi, vaikka ainakin Alman äiti oli edelleen elossa ja omasi myös painavan roolin koko variantissa. Ystäväänsä Saimia Toini ei suoraan mainitse. Hän puhuu kuitenkin muistosta me-muodossa, mikä paljastaa, ettei hän kokenut tapahtumaa yksin. Toini on kertomusmaailman tasolla aktiivinen ja konkreettinen toimija, sekä yksin että yhdessä yhteistoimijana ystävänsä kanssa. Hän on lapsi, joka kokee ystävänsä sairastumisen ja kuoleman läheltä. Kun Toini kertoo naurahuksella voimaannuttaen käyneensä Alman luona päivittäin lähes seitsemän kertaa, tulee hän kuvanneeksi itsensä myös Alman ja Alman perheen erityisen läheisenä ystävänä. Loppupuolella Toinin kerrontaan alkaa sulautua perheen perinteen kuvaamista. Myös perinneosuuden kautta Toini positioituu yhteistoimijaksi, nyt perheensä kanssa. Toini päättää kertomuksen irrallisella huomautuksella siitä, miten kotona tehtiin ”se musta arkku”. Myös virsistä ja ruumiinvaatteista mainitseminen on kuulunut kirjoitettujen versioiden perinnetieteelliseen osuuteen. Aiemmat kirjalliset versiot ovat selvästi kiteyttäneet kertomusta. Tämä selittää sen, miksi myös haastelussa Toini lopettaa tunteellisen tarinan luettelomaiseen tapakuvaukseen.

Kerronnan tasolla Toini positioituu lapsuuden traumaattisesta kokemuksesta kertovaksi pohdiskelijaksi. Haastelun kerrontastrategiaksi määrittyy näin pohdiskelleva ja refleктоiva strategia. Affektiiviseen traumaattisen kokemuksen pohdiskelmiseen ovat varmasti vaikuttaneet sekä aiemmat kertomiskerrat että ennen kaikkea itse kerrontahetken vuorovaikutus ja tunnelataus. Olen merkinnyt hakasulkein kohdat, joissa Toinin äänessä tapahtuu muutoksia ja hän affektoituu kertomastaan. Toinin

ääni pettää hänen kertoessaan Alman hymystä kuoleman lähestyessä. Nielaisulla Toini karkottaa itkun. Lopulta Alman kylmän ja jäätyneen ruumiin kuvaus nostaa kyyneleen silmään. Tulkitsen Toinin positioituvan variantissa myös ystäväksi. Kasvotusten mahdollistunut haasteleminen tuo selkeästi herkemmin esiin kertomukseen liittyvän tunnelatauksen, joka ei ole tullut ilmi kirjoitetuista versioista. Variantti on myös kaikista neljästä variantista henkilökohtaisin.

Toini palaa vielä kerronnan loppupuolella siihen, miten Alman äidin syytös on vaikuttanut tai vaikuttaa häneen edelleen. Luetellessaan lopussa kuolemanperinteesen liittyvää tietoa, Toini positioituu vielä perinteentaitajaksi käyttäen asia- ja tapahtumaorientoitunutta kerrontastrategiaa. Episodin [3] eli enteen kohdalla on ellipsi. Haastellessaan siitä, miten Alma ”nosti käden ja katso *oikein sinne yhteen kohtaan*”, Toini tulee kuitenkin implisiittisesti viitanneeksi enteeseen. Jos käytössä ei olisi kertomuksen aiempia variantteja, olisi tämä jäänyt huomaamatta. Toini kuitenkin tietää, että kuulijana olen tietoinen kokonaisen kertomuksen kaikista osista. Siksi tai silti hän haluaa jälleen korostaa kokemuksen totuudellisuutta. Näin Toini positioituu kerronnan tasolla vielä todistajaksi käyttäen vakuuttelevaa kerrontastrategiaa. Tyylliltään variantti onkin vakuutteleva sekä hyvin henkilökohtainen ja tunteellinen. Vaikka kyseinen kertomus Alman kuolemasta on kerrottu usein ja eri perspektiiveistä, niin sen suulliseen kerrontaan sisältyy paljon tunnelatausta.

Haastelusta nousee esiin myös se, miten kertomus on kiteytynyt ja jäsentynyt episodittain stabiiliin järjestykseen. Toini esimerkiksi aloittaa sekä uuden episodin että useat alaepisodit ja-konjunktioilla. Variantin kerronta eteneekin pääosin kohtauksittain, jolloin kerronnan ja tapahtumien ajat ovat hyvin lähellä toisiaan. Muutamien sivulauseiden ja tarkempien kuvauksien/taustatietojen kautta kerronnassa esiintyy myös lyhyitä taukoja. Variantin loppupuolella Toinin keskittyessä perinnetietoihin esiintyy vuorostaan tiivistynyttä kerrontaa.

Laajempien merkitysten tasolla variantista on jälleen luettavissa traumatisoituneen kokemuksen sanallistamisen ja todistamisen tarve. Variantti kietoutuu omien syyllisyydentunteiden ympärille. Siihen ei mahdu enteen tarkempaa kuvaamista ja karjalaisen kuolemanperinteen kuvaus nivoutuu kerrontaan lähes huomaamattomasti.

11. LAPSUUDEN TYÖ

11.1. Kertomuksen sisältö ja rakenne

Lapsuuden työ -avainkertomus tuo esiin Toinin työnteolle ja työn vastakohtalle eli vapaa-ajalle antamia merkityksiä. Kyseessä ei ole varsinainen koherentti ja episodisesti etenevä kertomus, vaan ennemminkin työnteon ja vapaa-ajan etnografinen, temaattinen ja kokemuksellinen muistelu. Avainkertomukseksi sen määrittää etupäässä sen sisällön merkityksellisyys: kertomus kuvaa Toinin suhdetta lapsuusajan sukupuolittuneeseen työkasvatukseen sekä hänen ajatuksiaan naisen asemasta suurperheessä. Toinin repertuaariin mahtuu paljon eri perheenjäsenten työnkuvausta. Olen kuitenkin poiminut analyysiin ainoastaan ne kohdat, joissa Toini käsittelee omia lapsuustöitään ja ajatuksiaan työstä ja/tai vapaa-ajasta. Varianttien kerronta muodostuu kolmesta erilaisesta episodista. Kaksi ensimmäistä keskittyy työn ja vapaa-ajan etnografiseen kuvaamiseen ja ne ovat määriteltävissä temaattisesti. Yksi episodeista on vuorostaan yksittäistä kokemusta käsittelevä kohta, jonka Toini liittää usein lapsuusajan työkuvausten kerrontaan. Liitteestä 8 löytyy avainkertomuksen positioanalyysin etenemistä havainnollistava taulukko 2. Episodit ovat seuraavat:

[1] **Lasten työperinne:** Lapset pesivät astioita, lakaisivat, kantoivat puita, hoitivat pienempiä lapsia, paimensivat, haravoivat jne. Kuumana päivänä haravoidessa niityn sänki pisteli paljaita varpaita ja olkapäät väsyivät. Haravoiminen tuntui vaikeimmalta kesätyöltä. (Esiintyy jokaisessa variantissa eli 4/4 kertaa)

[2] **Lasten ja perheen vapaa-aika:** Perheessä nautittiin siitä tunteesta, että työt olivat edistyneet, iloittiin pienistä asioista, uitiin ja pidettiin uintikilpailuja, vietettiin syyspimeässä aikaa tuvassa, syötiin vaatimattomasti ja unelmoitiin (Esiintyy 2/4 kertaa).

[3] **Lehmien ajaminen rautatien ylitse:** Kouluikäisen lapsen tehtävänä oli paimentaa lehmät hakaan, joka sijaitsi rautatien ja maantien toisella puolella. Kerran yksi lehmistä lähti juoksemaan radalla junan edessä. Toini pelästyi tapahtunutta niin paljon, että se aiheutti hänelle painajaisia. Junaradan ylittämistä muodostui pelottava asia. Paluumatkalla Toini olisi halunnut jäädä poimimaan orvokkeja ja tarkistamaan linnunpesiä, mutta kotiin piti aina palata kiireellä. (Esiintyy 2/4 kertaa).

11.2. Maalaisidylli

Ensimmäinen variantti on poimittu *Karjalaisten elämäkerrat* -kirjoituksesta (SKS 1982). Omaelämäkerrasta on selkeästi paikannettavissa jakso, jossa Toini kuvaa lapsuuden työtä ja vapaa-aikaa. Variantin kerronnassa lomittuvat raportinomaisen etnografisen työperinteen ja vapaa-ajan kuvaus sekä omakohtainen muistelukerronta.

Karjalaisten elämäkerta/SKS

[1]: Työhön totutettiin pienenä. Astioiden kuivaaminen, lattioiden lakaiseminen, hellapuiden kantaminen, olivat jo 5-6-vuotiaan töitä. Hain aitasta leipää, ruokasuojasta voita ja maitoa. Pöydän kattaminen oli lapsen työtä. Lusikka ja kupin ripa oikealle puolelle. Olen puoliksi vasenkätinen, oikeassa ranteessa oli iso syyliä, siitä muistin, mikä oli oikea käsi, **pieni olen silloin ollut. Pienempien liekuttaminen ja pissojen pyyhkiminen** olivat töitäni. Veljeni syntyi -25, serkkuni -29, toinen veljeni -30 ja serkkuni -34. **Oli perhettä, jos oli työtä, niin oli turvallisuuttakin. Kesällä herättiin 6.30 lehmiä ajamaan**, oli kaksi metsälaidunta, haka, toiseen oli matkaa 2km, toiseen 1km. Lähihakaan **piti** jo ennen kouluikää **saada** kymmenpäinen karja **ajettua** ja illalla kotiin. Joskus **sai etsiä** kauan ja juosta sydän sykkyrällä, kun **pelkäsi** eksymistä.

[3] Toiseen hakaan **piti ajaa** rautatien ja maantien yli, se oli kouluikäisen työ. **Kerran ainakin tuli juna**, toiset toiselle puolelle rataa ja pitkäkinttuinen Kaunikki lähti juoksemaan junan edessä. Juna jarrutti ja soitti pilliä ja kuljettaja näytti nyrkkiä. Onneksi Kaunikki aikansa juoksettuaan meni ratapenkalle, **muistan miten piiskasikin sen ja aloin itkeä ja vapista**. Vapisin vielä kun menin kotiin ja näin painajaisunia. **Tänä päivänäkin** on asia mielessäni kun ylitän rataa, olin silloin noin kymmenvuotias.

[1] Ojanvarsien **haravoiminen oli lasten työtä**, meillä oli n. 600metriä pitkät niityn sarakkeet. **Oli kuuma päivä**, sänki pisteli paljasta jalkaa, **sai mennä** etu- ja takaperin ennen kuin oli sarakkeen päässä.

[2]: Meillä kasvatettiin sipulia myyntiin, ensin **piti kitkeä** sipulipenkki, sen jälkeen **pääsi uimaan**. Naapurin lapset pääsivät paljon useammin kun heitä oli enemmän. **Uimme** monta kertaa päivässä, pidimme uinti- ja sukelluskilpailuja. (SKS KRA. KE 013727. 1983)

Kertomusmaailman tasolla variantin toimijoina vuorottelevat Toini ja kaikki suurperheen tai kylän lapset. Tämä tulee esiin persoonapronominien ja verbimuotojen vaihdoissa: välillä Toini kertoo minämuodossa ("hain aitasta leipää"), välillä kolmannessa persoonassa ("sai etsiä") ja välillä passiivimuodossa ("herättiin lehmiä ajamaan"). Persoonapronominien vaihtelulla Toini sitoo omien töiden kuvaamisen yleiseen lasten työperinteen kuvaamiseen.

Toini positioituu nuorena työhön tottuneeksi maalaislapseksi, jonka haastavin työtehtävä on ollut lehmien saattaminen hakaan. Lasten työntekoa kuvataan itsensänselvänä asiana. Lasten ja Toinin lisäksi kerronnassa ovat toimijoina vanhemmat ja suurperhe, jonka perinteisiä työtehtäviä lapsien tuli noudattaa.

Kertoessaan lapsuuden töistään Toini asettuu kahteen eri peruspositioon. Ensimmäisenä käyttämällä verbeissä yksikön ensimmäistä persoonaa, asettuu hän yksilötoimijaksi. Toiseksi Toini kuvaa "meidän" eli karjalaisten lasten työperinnettä ja vapaa-aikaa, jolloin hän positioituu yhteistoimijaksi.

Kerronnan tasolla Toini positioituu lapsuuden töitään neutraalisti kuvaavaksi muistelijaksi ja maalaislasten työtä kuvaavaksi perinteentaitajaksi. Näin hän käyttää

sekä muistelevaa että asia- ja tapahtumaorientoitunutta kerrontastrategiaa. Tyyli on raportoivaa ja toteavaa, eikä erityisen henkilökohtaista. Kerronta etenee nopeasti ja tiiviisti. Episodi [3] määrittyy kuitenkin selkeästi kohtaukseksi. Koska variantissa kuvataan toistuvaa arkista toimintaa, jonka tarkkaa aikaa ei ole tarpeen määritellä, on variantin temporaalinen järjestys pääosin akroninen.

Laajempien merkitysten tasolla kerronta kytkeytyy topeliaaniseen diskurssiin⁹⁴ perheestä ja työstä. 1920-luvulla lasten osallistuminen perheen työtehtäviin oli itsestään selvä asia. Useassa suurperheessä lapsia ei ollut varaa pitää toimettona, vaan heidät opastettiin työhön mahdollisimman nuorina. (Kempainen 2001, 14.) Variantti tuottaa myös nostalgista kerrontaa turvallisesta maalaislapsuudesta ja suurperheestä. Toini kuvaa variantissa töitä neutraalisti erotelleen perinteiset lasten työt. Lasten työhön osallistuminen oli luonnollista. Työtä ei erikseen mainita raskaaksi tai tylsistyttäväksi. Kerronta korostaa enemminkin sitä, miten töiden lomassa pääsi uimaan ja järjestämään kilpailuja. Vaikka juna-episodi [1] on aiheuttanut traumoja pienelle Toinille, on koko variantin tunnelma silti harmoninen. Sukupuolittuneeseen työjakoon ei variantissa puututa lainkaan. Toini on ollut varianttia kirjoittaessaan vasta aloitteleva arkistovastaaja, mikä saattaa osittain selittää kerronnan neutraaliuden.

Seuraava variantti on poimittu Toinin otsikoimasta muistelukirjoituksesta *Lapsuuteni maalaistalossa*, joka on vastaus SKS:n vuonna 1997 järjestämään *Maan sydämeltä - kilpakirjoitus maanviljelijöille* -keruuseen. Keruuesitteessä pyydettiin kirjoittamaan esiin maanviljelijöiden oma ääni, kokemukset ja näkemykset. Toini on jaotellut tekstin omin alaotsikoin. Variantti sijoittuu kahden peräkkäisen alaotsikon alle: *Kesätyöt ja Vapaa-aika ja raha*.

Maan sydämeltä/SKS

[1]: **KESÄTYÖT: Lapset totutettiin työhön pienestä pitäen, eikä auttanut sanoa, etten osaa** tehdä tai saa tehdyksi. Tavallisesti **paimen** herätettiin seitsemän maisa, **ajamaan lemmiä** hakaan. Toinen haka oli noin 1 km ja toinen 2,5 km päässä, kauempana olevaan Kuopsalon hakaan **piti lehmät ajaa** rautatien ja maantien yli. Tämä karjatie oli lähes kylän yhteinen.

[3]: **Mikä painajainen** olikaan se **rautatien yli ajaminen**. Juna tuli Kiviniemestä ennen kahdeksaa. **Kun sai karjan koottua** veräjän viereen, **piti juosta** kuuntelemaan tuleeko juna? **Nyt** kiireesti veräjä auki ja lennättää lehmät radan yli. **Kiireesti laittaa** veräjä kiinni, naapurin karja oli jo tulossa. Kyllä siinä **pieni sydän läpätti** monta kertaa, varsinkin jos oli kova tuuli, juna tuli mutkan takaa ja ympärillä suuret humisevat hongat. Aloitin paimenen tehtävät ennen kouluikää 8-9-vuotiaana. Onneksi maantie oli rauhallinen, harvoin kulki autoja. **Mieli olisi tehnyt poimia orvokkeja** läheiseltä pellolta. Monta **linnunpesää** oli tiedossa, ne **olisi pitänyt tarkastaa**. Kun **juoksi** kivikkoisella polulla oli taas varpaasta pää verellä. Oli sanottu

⁹⁴ Topeliaanisesta diskurssista ks. s. 94.

tule suoraan kotiin, tuo luuta tullessasi kujasuunotkosta, ehdit lakaista lattian ennen kuin laitetaan murkina-astiat pöytään.

[2]: VAPAA-AIKA JA RAHA: Ei kenelläkään ollut vapaa-ajan ongelmia, eikä lasten tarvinnut kysyä mitä minä nyt tekisin. Osattiin iloita pienistä asioista. Yksi sellainen oli työn ilo. Päivätöiden päättyessä antoi katseensa levätä suorassa heinäseiväsrivissä tai katseli kullankeltaista kuhilaspeltoa. Kesken helteisen työpäivän koko perhe pulahti kotirantaan uimaan. Lapsuudestani muistan sysipimeän syysillan, sade ropisi mustiin akkunoihin. Ulkona tuuli ja myrskysi, tuli loimusi hellassa, sisällä oli lämmintä. Koko perhe istui suuren pöydän ympärillä, käytiin syömään iltasta. Ei ruuan tarvinnut olla kuin maitomuru. Vähän vanhentunutta ruisleipää oli paloitettu pieniksi, päällä oli kylmä yli 4 % maito, miesten puolella saviruukku ja naisten puolella toinen. Pienimillä lapsilla olivat omat kipot. Jo oli hyvä ja turvallinen olla. Onnea oli isona tyttönä, istua pellon pientareella, katsoa tyyntä järven selkää, edessä vihreät monen kylän aukeat niityt. Sitoa saunavastoja, ei kuulu meidän lehmien kellon kalkatus, on aikaa unelmille! Ottaa käteen päivänkakkara, nyppiä terälehtiä ja kysyä ajatteleeko, ei, tietysti mielessä paras kaveri. Osaako tämän ajan nuori enää noin iloita kuin maalaistyttö? (SKS KRA. Maan sydämeltä 4267–4271. 1997).

Kertomusmaailman tasolla Toini kertoo jälleen sekä yleisemmin maalaislapsen positioista, että henkilökohtaisesti omista kokemuksistaan. Hän positioituu variantissa haaveilevaksi paimeneksi ja työnteosta iloitsevaksi vaatimattomaksi maalaistytöksi. Episodissa [1] Toini kirjoittaa itsestään ja muista kylän lapsista paimenina asettuen näin yhteistoimijaksi. Myös kertoessaan perheen yhteisestä ajasta episodissa [2] hän positioituu yhteistoimijaksi, nyt perheen jäsenten kanssa. Perhe esiintyy turvallisuutta tuovana ja lämpimänä yksikkönä: elämä tuntuu harmoniselta kun ”koko perhe pulahtaa” vapaa-ajalla kotirannan laineisiin tai istuu pöydän ääreen syömään vaatimattomia antimia. Samalla variantti rakentaa kuvaa siitä, miten nykyajassa tämä kaikki on menetetty. Ennen ei ollut vapaa-ajan ongelmia ja osattiin iloita pienistä asioista. Toinin kertoessa episodissa [3] omasta paimentyöstään positioituu hän myös aktiiviseksi yksilötoimijaksi.

Kerronnan tasolla on selkeästi havaittavissa entisajan työsuorituksia ja vaatimattomuutta ihaileva muistelija ja perinteentaitaja. Näin variantissa esiintyy muisteleva ja asia- ja tapahtumaorientoitunut kerrontastrategia. Tämän lisäksi kerronnasta on hahmotettavissa Toinille harvinaisempi kertojapositio eli tarinankertoja ja sitä kautta kaunokirjallinen strategia. Kaunokirjallinen kerrontastrategia nousee esiin Toinin kuvatessa luontoa, linnunpesiä, kullankeltaista kuhilaspeltoa ja maalaisityön haaveita. Myös kerronnan aikatasojen vaihtelu, ja sen kautta tekstin elävöittäminen, tuo mukaan kaunokirjallista sävyä. Tyyliiltään kerronta ei ole tässä variantissa erityisen henkilökohtaista. Vaikka kyseessä on omakohtainen kokemus, käyttää Toini kaunokirjallisena tyylikeinona verbin perusmuotoa tai persoonapronominin yksikön kolmatta persoonaa, jolla hän kytkee kerrontansa yleisemmin karjalaisen perinteen

kuvaamiseen. Kerronta etenee tiiviin kerronnan ja kohtauksien vuorottelulla. Temporaaalisen järjestyksen suhteen kerronnasta on paikannettavista jälleen akroniaa.

Laajempien merkitysten tasolla kerronta kytkeytyy romantisoituun ja nostalgiseen kerrontaan menneen ajan vaatimattomasta ja viattomasta maalaislapsuudesta. Nostalgian keinoin Toini vertailee menetettyä idylliä nykyhetkeen. Työn sukupuolituneisuutta tai raskautta Toini ei mainitse lainkaan.

11.3. Vanhempien sana oli laki

Seuraavat kaksi varianttia kuvaavat lapsuuden työtä eri tavalla. Kummastakin variantista puuttuvat kuvaukset vapaa-ajasta ja paimentamisesta. Ensimmäinen variantti on poimittu vuonna 1992 SKS:n keruuseen kirjoitetusta *Satasärmäinen nainen* -omaelämäkerrasta. Variantista on hahmotettavissa ainoastaan temaattinen episodi [1] eli työperinteen kuvaaminen. Tämän Toini on jakanut kahteen osaan: kesä- ja talvitöihin.

Satasärmäinen nainen/SKS

[1]: Työhön opetettiin pienestä pitäen. Piti lähteä ensimmäisellä käskemisellä, tai muuten kohta lojahtaa sanoi mummo. Ei myöskään saanut sanoa, en osaa, heti sanottiin, opettele. Yritettävä oli. Vanhempien puheisiin ei saanut puuttua, mitä he sanoivat, se oli laki. Kesällä piti hyvin pienenä kitkeä sipulipenkkejä, ajaa lehmät hakaan ja kotiin, auttaa mummoa tuvan pöydän kattamisessa, lattian lakaisemisessa, kantaa tupaan pieniä hellapuita sekä liekuttaa pienempiä. Minulla oli sisar ja kaksi veljeä, sedällä taas tyttö ja poika. Vaikeimpana kesätyönä pidin ojanvarsien haravoimista. Meidän niityn sarakkeet olivat 600 metriä pitkiä. Minulla oli pieni harava millä vedettiin heinät pientareelta että voi ajaa haravakoneella. Oli kuuma päivä, sānget pistelivät pientä jalkaa, olkapää väsyivät ja työ piti tehdä hyvin. Tuli siinä mentyä etu- ja takaperin ennen kuin yksi ojanvarsi oli haravoitu. Kun pääsi loppuun, aloita toinen. Talvella oli vähemmän työtä, käämin tekoa ja kangasta puihin laitettaessa letin pitäminen oli työni jo hyvin pienenä. Kärsivällisyyttä kysyttiin kun kangasta niisiessä piti antaa päitä, se oli koko päivän työ. Kesken leikin piti juosta hakemaan aitasta leipä, tuo havu (uuni luuta) ulkoa, vie havuvesi ulos, kutsu miehet syömään. Lauantaisin oli piirakoiden niputtaminen jo hyvin pienen tytön työ. Serkkuni muistaa että aloitettiin jo viisivuotiaana, mummoni komensi, sorjii o tehtävä tai hakkaan vasaralla näpit hienoksi. (SKS KRA. Sata 14032–14033. 1991)

Kertomusmailman tasolla variantissa positioituvat töihin jo pienenä käsketty Toini ja passiivimuodossa tai yksikön kolmannessa persoonassa karjalaisen suurperheen tai kylän lapset. Nyt myös työhön määräävät vanhemmat ja isovanhemmat mainitaan eksplisiittisemmin. Vanhempien sana oli laki, johon lapsella ei ollut puuttumista. Kertoessaan lapsuutensa työperinteestä ja työtehtävistään Toini positioituu jälleen yhteistoimijaksi muiden lasten kanssa. Kuvatessaan yksityiskohtaisemmin ojanvarsien haravoimista, kerronta elävöityy. Vaikka Toini kertoo usein toistuneesta

hankalimmasta työstä, rakentaa Toini sana- ja sijamuotojen valinnalla ”oli kuuma päivä” kuvaa tietystä yksittäisestä kokemastaan raskaasta kesäpäivästä. Näin hän positioituu myös yksilötoimijaksi.

Kerronnan tasolla esiintyy aiempaa kriittisempi pohdiskelija. Variantista nousevat esiin nimenomaan lapsiin kohdistuvat vaatimukset ja käskyt, mikä suuntaa luentaa nostalgisesta maalaislapsuudesta toisaalle. Pohdiskelijan lisäksi Toini positioituu jälleen perinteentaitajaksi. Näin hän käyttää sekä pohdiskelevaa ja refleктоivaa että asia- ja tapahtumaorientoitunutta kerronstrategiaa. Variantin tyyli on raportoivaa, mutta edellisiin variantteihin verrattuna myös kriittistä. Vaikka kritiikkiä ei eksplisiittisesti ilmaistakaan, käskymuodot (tuo, vie, kutsu), sekä ilmaisu ”jo hyvin pienenä” tuovat esiin Toinin suhtautumisen työtehtäviin. Kriittisyys tuo kerrontaan mukaan myös henkilökohtaisuuden. Maalaislapsuutta ei kerronnassa juuri romantisoida.

Laajempien merkitysten tasolla variantti kiinnittyy nostalgisen maalaislapsuuden kerronnan sijasta realistisempaan kerrontaan aikakauden maalaislapsen työstä ja asemasta perheessä. *Satasärmäinen nainen* on Toinin kirjoituksista pohdiskelevimmasta päästä, mikä osaltaan selittää sen, miksi lapsuuden muistelu saa variantissa välillä kriittisen sävyn. Silti on huomioitavaa, että Toini ei suoraan kritisoi varsinaisesti työnteon raskautta, vaan kritiikki tulee ainoastaan implisiittisesti esiin. Työnteon merkitys ja luonnollisuus on iskostettu mieliin jo pienestä pitäen. Vaikka kyseessä on naisomaelämäkerta, otetaan sukupuoli mukaan vasta lopussa piirakoiden leipomisestä kerrottaessa.

Viimeinen variantti on poimittu vuonna 1985 SKS:n keruuseen *Perinne elämässäni* lähetetystä teemakirjoituksesta. Myös kyseinen variantti koostuu kahdesta osiosta. Tällä kertaa olen yhdistänyt ne keruuvastauksen eri aihepiireistä. Silti kumpikin episodi keskittyy lapsuuden työn kuvaamiseen eli temaattiseen episodiin [1]. Ensimmäinen osio on keruun aihepiiristä *Koti ja suku*, jossa kysyttiin lapsuuskodin arvoista ja niiden perusteluista. Toinen osio on aihepiiristä *Sukupuoliroolit ja kasvatus*, jossa kysyttiin muun muassa poikien ja tyttöjen kasvatuksen eroista. Variantin kohdalla avainkertomuksen määritelmä saattaa tuntua kyseenalaiselta ja keinotekoiselta. Onko kyseessä selkeä kertomus, jos sen osat on poimittu kirjoituksen eri kohdista? Määrittelen kuitenkin kyseisen variantin *Lapsuuden työ* -avainkertomuksen variantiksi, koska se vetää yhteen lapsuuden työtä merkityksellistäviä kokemuksia. Variantti tuo myös lisäulottuvuutta koko *Lapsuuden työ* -avainkertomuksen merkityksiin.

Perinne elämässäni/SKS

[1]: KOTI JA SUKU: **Työ piti opetella** tekemään hyvin, ”**kerra tie, kahist katso** tai kukkaa ei kysy kauva män aikaa, jokahine kysyy, kuka tään tekko, o näin hyväst tehty”. **En erikoisemmin rakastanut lapsena työntekoa ja tein hosumalla** ja ne olivat kai eniten toistetut neuvot. **Myöskin arvostettiin nopeaa työntekijää. Työt ei saanut valita**, toista tehdessä piti ajatella mikä työ on laitimmainen, **varsinkin tyttölapsen**.

SUKUPUOLIROOLIT JA KASVATUS: **Minun kotonani oli tavallista suurempi ero tyttöjen ja poikien välillä.** Se kai johtui **mummoni ja hänen anoppinsa näkemyksistä.** Mummoni oli ainoa lapsi, anopillani taas oli kolme poikaa, joista hän oli puhunut: ”A nää onki miu poikija”, **eikä arvostanut samalla tavalla tyttäriään,** ”**halk häntii**” oli sanonut naisista. **Tyttö kasvatettiin palvelijaksi ja poika palveltavaksi.** **Karjalassahan naiset** olivat mukana **kaikissa ulkotöissä, tytön piti** pienestä pitäen oppia joka työhön. **Ei saanut istua jouten. Pojilla oli paljon enemmän vapaa-aikaa.** He tulivat puhtaaseen tupaan ja istuivat ruokapöytänsä. **Tyttöjen ja yleensä naisväen paikka oli pöydän latvalla,** aina **piti huomata** mikä alkoi pöydästä vähetä. Ei saanut olla yhtä palaa leikattua leipää, yhtä perunaa tai maitokaadin tyhjänä, siitä **huomautettiin napakasti** vaikka vieraiden kuullen. Sanottiin: ”**Jo on painava takapuol**” tai ”**Tyttölapsel pittää olla silmät joka puolel, sulhaset kääntyyt takasii** ko tällane tyttö o talos”. Syönnin jälkeen alkoi **tiskaaminen,** tuvan lattian **lakaiseminen** ja usein **sikojen syöttäminen.** **Sen kaiken tekivät naiset. Poikalapset saivat käydä ruokalevoille tai mennä ulos hyppimään, se oli tytöiltä kielletty.** Meillä eivät miehet tarttuneet tee-, kahvi- ja maitokaatimeen, jos lasi oli tyhjä oli naisväen se heti täytettävä. (SKS KRA. PE 13265, 13276–13277. 1985)

Kertomusmaailman tasolla Toini positioituu karjalaiseksi tytöksi, joka ei ”erikoisemmin rakastanut” työntekoa ja jota suututti sukupuolittunut työnjako. Kertomalla omasta suhteestaan työhön Toini positioituu yksilötoimijaksi. Muuten variantti muodostuu pääosin perheen perinnetiedon kuvaamisesta, jolloin Toini positioituu perheensä kanssa yhteistoimijaksi.

Kerronnan tasolla toimijana on karjalaisen ja oman perheen työperinteen pohdiskelija ja kritisoiija, joka kertoo tunteneensa katkeruutta lapsuuden työnjakoa kohtaan. Eteenkin tytöillä oli hyvin vähän mahdollisuuksista lepoon tai leikkiin. Työnjaon sukupuolittuneisuus oli hyvin tiukkaa agraariyhdeiskunnassa. Jako oli kuitenkin sikäli myös joustava, että nainen saattoi tarttua useisiin miesten töihin, mutta miehet eivät tarttuneet naisten töihin muulloin kuin äärimmäisessä poikkeustilassa. Mies ei voinut tehdä naisten töitä menettämättä miehistä arvoaan. (Siiskonen 1990, 24.) Sukupuolittunut työnjako velvoitti tiukimmin hedelmällisyysikäisiä naisia ja miehiä. Myös naimattomille naisille miesten töihin osallistuminen oli luontevampaa, kuin naimisissa oleville. (Löfgren 1977, 26.) Toini käyttää kerronnassaan sekä asia- ja tapahtumaorientoitunutta että pohdiskelevaa ja reflektioivaa kerrontastrategiaa. Vaikka kerronta on jälleen raportoivaa ja minämuotoinen kerronta jää vähälle, on tyyli aiempia variantteja kriittisempi ja pohdiskelevampi. Kriittisyyden kautta tulee selkeämmin esiin Toinin omakohtaiset kokemukset sukupuolirooleista ja työstä. Pohdiskelevuus ja kriittisyys selittyvät osittain keruun tarkoilla kysymyksillä, jotka ovat inspiroineet kirjoittamaan esimerkiksi sukupuolirooleista aiempaa tarkemmin. Silti vaikka *Perinne elämässäni* -keruuseen lähetetty teksti vastaa valmiiksi annettuihin kysymyksiin, eivät kysymykset ole olleet provokatiivisia, vaan hyvin selkeitä: ”Miten

poikien ja tyttöjen kasvatusta erosi entisaikaan?” ja ”Mikä oli sallittua mikä kiellettyä?”. Variantin kerronta on jälleen tiivistä ja temporaalinen järjestys akroninen.

Laajempien merkitysten tasolla kerronta kytkeytyy agraariyhteisön patriarkaattiseen sukupuolijärjestelmän kritisoimiseen. Variantti säröttääkin aiempaa kerrontaa työstä. Toini ei rakenna variantissa nostalgista kerrontaa turvallisesta maalaislapsuudesta, vaan päällimmäiseksi nousee tyttöjen kokema sorto sekä poikien saamat edut ja vapaudet. Toinin mukaan erityisesti hänen kotonaan oli tavallista suurempi ero tyttöjen ja poikien töiden luonteen ja määrän välillä. Samoin Toinia on suututtanut ainainen kasvatusta avioliittoa ja miestä varten.

12. SEURUSTELUN ALKU

12.1. Kertomuksen sisältö ja rakenne

Toini tutustui tulevaan aviomieheensä Lauri Pelkoseen koulussa ja tämä ystävyys säilyi koko eliniän. Kesällä 1938 Toinilla oli kahden kuukauden vapaa kauppa-apulaisen työstä. Hän nautti työnteosta, halusi jatkaa sitä syksyllä, eikä hänellä ollut vielä aikomuksia vakavaan seurusteluun tai perheen perustamiseen. Juhannuspäivänä 1938 kaikki kuitenkin muuttui, mistä kertoo seuraavaksi analysoimani avainkertomus *Seurustelun alku*. Olen jakanut kertomuksen kronologisesti järjestyneeseen seitsemään episodiin. Liitteestä 8 löytyy avainkertomuksen positionaalisin etenemistä havainnollistava taulukko 3. Episodit ovat seuraavat:

[1] **Koulussa ja opintokerhossa:** Eri varianteissa Toini kertoo valikoiden, miten oli tavannut Laurin jo koulussa ja miten he olivat aina kilpailleet paremmuudesta. (Esiintyy 3/5 kertaa).

[2] **Tanssit ja nuoruus – aika ennen juhannusta:** Toini kävi paljon tansseissa. Väliällä Lauri saatteli Toinin iltamista kotiin. Toini ja Lauri tapasivat toisiaan myös muiden nuorten seurassa. Joskus ilmassa saattoi olla romantiikkaa. (Esiintyy 3/5 kertaa)

[3] **Juhannusaatto 1938 ja tanssit Sakkolan valistustalolla:** Toini menee Sakkolan valistustalolle juhannusaaton tansseihin ja kohtaa Terhon, pojan jonka kanssa oli tanssinut useasti. Toini kertoo, kuinka Lauri oli etsinyt ja odottanut häntä kotipuolella. (Esiintyy 1/5 kertaa)

[4] **Laurin näkeminen juhannuspäivänä 1938 ja tunteiden herääminen Seiskarin saari -valssin aikana:** Toini näki Laurin juhannuspäivänä 1938 tätinsä häissä ja jokin tunne Toinissa heräsi. Lauri tanssittaa Toinia koko illan. Erityisesti Seiskarin saari -valssi on jäänyt romanttisena Toinin mieleen. (Esiintyy 4/5 kertaa)

[5] **Itkevä tyttö:** Laurilla oli ollut aiemmin peliä toisen tytön kanssa, joka nyt itki taustalla Laurin menetystä. Toini ei halunnut tulla kenenkään väliin ja kysyi Laurilta työstä. Lauri vastasi, että ei halunnut enää mitään kyseiseltä tytöltä. Toinin mielestä Lauri puhui työstä loukkaavaan sävyyn ja ajatteli pitää varansa. (Esiintyy 4/5 kertaa)

[6] **Eriävät mielipiteet vakisuhteesta/mummon aitassa:** Lauri saattoi Toinin kotiin. Muutamassa variantissa Toini mainitsee heidän menneen hänen mummonsa aitaan juttelemaan. Lauri halusi vakaata suhdetta, mutta Toini kieltäytyi puhumasta tulevaisuudesta. Toini kertoi haaveistaan omaan ammattiin. (Esiintyy 5/5 kertaa)

[7] **Juhannuksen jälkeen:** Toini kertoo vaihtelevasti varianteissa mitä joko heti juhannuksen jälkeen tapahtui tai mitä tapahtui kesän tai jopa muutamien vuosien aikana. (Esiintyy 3/5 kertaa)

12.2. Moderni itsenäinen tyttö

Yhdistän kahden ensimmäisen variantin analyysin, koska varianttien rakentamat merkitykset ovat pitkälti toistensa kaltaisia. Kuitenkin molempien varianttien mukaanotto tuo kyseisen kertomuksen variaation tarkasteluun lisäulottuvuutta. Varianteista ensimmäinen on jälleen poimittu Toinin SKS:lle kirjoittamasta *Karjalaisten elämäkerrasta*. Variantti on hyvin toteava eivätkä episodit rajaudu selkeästi.

Karjalaisten elämäkerta/SKS

[6] **Koulutoverini, tämä mieheni, saatteli** minua ensimmäisen kerran **juhannuksena 1938**, ja **lausui** heti toivomuksensa että aloittaisimme seurustelumme tositarkoituksella.

[2] **Olimme joskus aikaisemmin pyöräilleet** yhdessä ja meitä aina kiusoiteltiin toisillamme, minusta hän **oli vain luokkatoveri**.

[1] Hän oli **kouluaikoina p ä ä t t ä n y t** mennä naimisiin kanssani.

[2] Olimme yhdessä, mutta emme vakituisesti ja **sanoin etten miniäksi** lähde. Hän oli ainoa poika, **kasvatettu talon isännäksi**.

[6] **Kerroin suunnitelmistani** lähteä keväällä 1940 Viipuriin. Viipurilaiset kauppa-edustajat lupasivat järjestää työpaikan jossain suurliikkeessä ja ajattelin mennä **kauppakouluun**. **Haaveenani oli** myymälän- tai osastonhoitajan paikka ja joskus **tulevaisuudessa** oma pieni **liike**. **Kauppa-edustajan ammatti** myöskin houkutteli ja **se vanhanpiian** mökki Hietarannassa oli tulevaisuuteni täyttymys. **Halusin elää** ihanan nuoruuden, **en luvata kenellekään mitään**, en pettää enkä pettyä. **Elää elämäni yksin** ja ympärillä ystäviä. (SKS KRA KE 013730. 1983)

Vaikka variantin voi katsoa päällisin puolin kuvaavan ainoastaan sitä, miten Toini suhtautui varhaisnuoruudessaan seurusteluun, avioitumiseen ja itsenäisyyteen, olen verbien aikamuotoja tarkkailemalla määritellyt sen *Seurustelun alku* -avainkertomuksen variantiksi. Kertomuksen episodissa [6] esiintyvät esimerkiksi imperfektit ”saatteli”, ”lausui”, ”kerroin”, jotka viittaavat kertomusmaailman ajassa preesensiin, tapahtumiin juuri kyseisenä juhannuksena 1938. Toini taustoittaa juhannusta 1938 ja seurustelun alkua episodeissa [1] ja [2].

Toinen variantti on poimittu Museoviraston *Sota-ajan nainen* -muistelukirjotuksesta. Tarkennettuna variantti on vastaus keruun kohtaan 80. *Avioliitto*, jossa kysytään puolison tapaamisesta, seurustelusta ennen avioliittoa ja sota-ajan avioitumishaluista.

Sota-ajan nainen/MV

[1] Vaikea sanoa milloin seurustelu alkoi, **koulussa** se oli jatkuvaa **kilpailua** paremmuudesta. Minusta hän oli aika **leuhka ja omahyväinen**, hän taas oli jo koulussa päättänyt ottavansa minut. Aika itsekkäästä syystä, saa minun kanssani viisaita lapsia. Toiset nuoret kiusasivat aina meitä, **vaikka ei välillämme mitään ollutkaan**. Opintokerhossa haimme toisiamme leikkiin ja joskus tulimme samaa matkaa kotiin.

[2] Minä aloin käydä hyvin nuorena tansseissa ja oli aikoja että pidin häntä aivan **kakarana**.

[5] **Juhannuksena 1938 otin** hänet ensimmäisen kerran saatolle, **en mitenkään innostuneena**. Hän oli tehnyt eron tyttöystävästään ja tämä oli itkenyt, että vien ainiaaksi häneltä poikaystävänsä. Tyttökaverini sanoivat, ota saattamaan vaikka tämän kerran ja kiusaa tyttöä. **Se ei sopinut luonteelleni**, kysyin suoraan, **etten halua kenenkään väliin tulla**. Hän sanoi: siitä naisesta olen saanut tarpeekseni. Silloin **en tajunnut** miten rumasti se oli sanottu ja Seiskarin saaren **valssin lumoissa lupasin** saatolle.

[6] Hän alkoi heti samana iltana **puhua vakituisesta seurustelusta** ja yhteisestä tulevaisuudesta. Sanoin **etten koskaan miniäksi tule**. Sitä varten olen Käkisalmissa ja hankin kunnan **ammatin**. **Pelkäsin miniän päiviä** enkä ollut erityisemmin kiinnostunut maatöistäkään. Seurustella voidaan mutta ei mitään vakituista luvata. **Kaiketi se tuosta juhannuksesta alkoi**. (MV/34/153–154/1988)

Kertomusmaailman tasolla Toini positioituu varianteissa hieman erilaisin tavoin. Karjalaisten elämäkerrassa korostuu tyttö, joka haaveilee työpaikasta suurliikkeessä, kouluttautumisesta kaupallisella alalla ja myöhemmin omasta liikkeestä. Myös kauppaedustajan ammatti kiinnosti. Missään muualla Toinin kerronnassa ei esiinny näitä unelmia. Yleensä haaveilun kohteena ovat olleet historian opettajan toimi ja elämä itsenäisenä vanhanapiikana. Kaupalliselle alalle Toinin oli johdattanut tarjolla ollut liikeapulaisen paikka, joka luultavasti olikin siemen variantissa esiintyviin uusiin unelmiin. Silti Toini viittaa hyvin implisiittisesti - mutta mielenkiintoisesti - *Karjalaisten elämäkerrassa* opettajaunelmaansa kirjoittaessaan ”se vanhanpiianmökki hietarannassa”. Tämä on selkeä intertekstuaalinen viittaus muihin kirjoituksiin kyseisestä unelmasta. *Sota-ajan nainen* -muistelukirjoituksessa ei esiinny selkeästi kaupallisesta alasta ja kouluttautumisesta haaveilevaa tyttöä, vaan tilalla on miniyydestä kieltäytyvä ja ”kunnan ammatin” tulevaisuudessa hankkiva Toini. Rakkautta Toini ei mainitse kertaakaan. Toini ottaa Laurin saatolle vähemmän innostuneena, ei ainakaan rakastuneena. Vaikka Toinin representaatiot varianteissa vaihtelevatkin, niin Toini positioituu molemmissa varianteissa aktiivisena ja päättäväisenä toimijana. Hän ei ole rakastunut, eikä halua myötäillä Laurin toiveita, vaan haaveilee omasta ammatista ja itsenäisestä elämästä.

Kerronnan tasolla Toini positioituu molemmissa varianteissa muistelijaksi, joka muistelee varhaisia ajatuksiaan avioliitosta, seurustelunsa alkuaikaa ja nuoruuden unelmia omasta ammatista. *Karjalaisten elämäkerran* kohdalla on mielenkiintoista se, ettei siinä korostu karjalaisuus. Kerronstrategiana Toini käyttää molemmissa varianteissa muistelevaa strategiaa. *Karjalaisten elämäkerran* kerronta on hyvin tiivistä, eikä yksityiskohtia tai kuvailua juuri esiinny. Koko omaelämäkerrassa kerronta etenee hyvin nopeasti. Parisuhdekerrontaa on seuraavan kerran vasta välirauhan aikaan sijoittuvassa kerronnassa. Siinä Toini kuvaa sodan tuomaa epävarmuutta ja turvattomuuden tunnetta, mikä osittain joudutti parin kihlautumista. Myös *Sota-ajan*

nainen -muistelukirjoituksen tyyli on tiivistä, vaikka variantissa on yksityiskohtia hiukan enemmän. Kerronta etenee molemmissa varianteissa kohtauksien ja tiiviin kerronnan vuorottelulla. Episodien järjestäytymistä tarkasteltaessa voidaan huomata, kuinka lyhyessä Karjalaisten *elämäkerrasta* poimitussa variantissa kerronnan järjestys sisältää anakroniaa. Toini aloittaa ennakoiden mainitsemalla juhannuksen, mutta palaa heti tämän jälkeen aikaan ennen juhannusta. Molemmista varianteista puuttuvat kokonaan episodit [3], [4] ja [7].

Laajempien merkitysten tasolla kerronta kytkeytyy molemmissa varianteissa vuosisadan vaihteen jälkeen voimistuneeseen naimattomuuden diskurssiin. Positiotuksessaan työtätekeväksi, itsenäiseksi naiseksi, Toini kirjoittaa itsensä ulos agrariyhteisöön kuuluneesta naisen roolista aviopuolisona ja miniänä. Kauppakoulusta, omasta liikkeestä, kauppa-edustajuudesta tai Viipuriin menosta Toini ei ole muissa kirjoituksissaan liiemmin kirjoittanut, mutta *Karjalaisten elämäkerrassa* itsenäinen kauppa-alaan liittyvä ammatti nousee etualalle. *Sota-ajan nainen* -muistelukirjoituksessa kouluttautumisen sijasta välittyvät ajatukset ”kunnan ammatista” ja selkeä miniyyden vastustaminen. Samalla kun kerronta kytkeytyy naimattomuuden diskurssiin, tulee se representoineeksi miniyydestä eräänlaista kurjuuskertomusta.

Molemmissa varianteissa kuvastuu voimakkaasti myös ajatus uudesta modernista naisesta. Naisasialiikkeen ja yleisemmin naisemansipaation vaikutuksesta avioliitto ei enää ollut ainoa ja itsestään selvä naisen elämään kuuluva tekijä. Hyväksyttäväksi vaihtoehdoksi muodostui myös itsellinen vanhanpiian osa, joka takaisi naiselle suuremman itsenäisyyden ja yksilönä kehittymisen.

Romanttinen kuvaus Laurista ja juhannuksesta puuttuu molemmista variantista kokonaan. Myöskään rakastumista tai seurustelua Toini ei eksplisiittisesti mainitse. Romanttisen rakkauden sijasta kerronnasta hahmottuvat realistiset rakkauden ja parisuhteen diskurssit, jotka korostavat arkea ja arjessa syntyviä vaikeuksia.

12.3. Rakkauden leimahdus

Seuraava variantti antaa Toinin tunteista uudenlaisen kuvan. Se on jälleen poimittu SKS:lle kirjoitetusta *Satasärmäinen nainen* -omaelämäkerrasta. Variantissa on paljon varsinaisen tapahtuman taustoittamista.

Satasärmäinen nainen/SKS

[2] **Kesällä 1938** olin kaksi kuukautta kotona. Liikkeessä oli hiljaista, kotona tarvittiin työvoimaa ja sovimme, että syksyllä saan mennä uudestaan. Se kesä oli **huoleton onnen kesä**.

[4] Juhannuksena oli leimahtanut **rakkaus** tämän **koulukaverini** kanssa. Muistan sen tapaamisen vieläkin aivan tarkasti, niin kuin olisin nähnyt hänet ensimmäisen kerran.

[2] **Olimme aina silloin tällöin olleet yhdessä**. Tulimme jostain iltamista yhdessä, hän ajoi kotinsa ohi ja saattoi minut kotiin. **Kerran** olimme rannalla toisten nuor-

ten kanssa kanaa paistamassa, istuimme vieretysten, yö tuli koleaksi, yks kaks hän vetäisi peiton päämme yli ja **antoi pusun**, elämäni ensimmäisen.

[4] Nyt **tänä juhannuksena tanssimme** Seiskarin saari on, tuulilta turvaton ja **unhotimme kaiken muun**.

[5] **Hänellä oli tyttöystävä jonka hän oli jättänyt**. Tyttökaverini tulivat kertomaan että se tyttö itkee kulissien takana, ota vaikka tämän kerran tuo poika saatolle. Kysyin tältä, mitä varten itketät toista, hän sanoi mielestäni tavattoman **rumasti, on saanut tarpeekseen siitä naisesta**, eikä ole ikinä enää sen kanssa. **Ajattelin heti**, no voin ottaa saattamaan mutta itke en perästäsi **etkä sano minusta noin. Ei heidän seurustelussaan ollut naista ja miestä, tyttö oli vanhempi**, koulukaverini oli 17-vuotias.

[6] Hän alkoi heti puhua minulle **yhteisestä tulevaisuudesta** ja vanhuudesta sekä vakituisesta seurustelusta. Sanoin hänelle että voimme olla yhdessä, mutta **en halua puhua mitään tulevaisuudesta**.

[7] Sen kesän aikana he saattelivat minua kumpikin sen **Sysitumman** kanssa. (SKS KRA Sata 14040. 1991)

Kertomusmaailman tasolla variantissa positioituu rakastunut tyttö. Toini mainitseekin aiempiin variantteihin verrattuna ensimmäisen kerran rakkauden tunteen. Hän viittaa löyhästi antiikin sananlaskuun ”Rakkautta ensi silmäyksellä” (*Ex visu amor*), kirjoittaessaan ”Muistan sen tapaamisen vieläkin aivan tarkasti, niin kuin olisin nähnyt hänet ensimmäisen kerran”. Episodissa [4] Toini kertoo myös yllättävästä ensisuudelma rannalla, mistä hän ei ole kertonut missään muualla. Rakastuneen tytön lisäksi Toini positioituu pojan käytöstä pohtivaksi ja seurustelussa maltilliseksi tytöksi. Lauri on koulukaveri, entisestä tyttöystävästään rumasti puhuva ja yhteistä tulevaisuutta suunnitteleva poika. Mielenkiintoista on se, että edellisiin variantteihin verrattuna *Satasärmäinen nainen* -omaelämäkerrassa ei tule lainkaan esiin miniyydenvastaisuutta tai haavetta omasta ammatista. Toini ei myöskään kirjoita omasta itsenäisyydentarpeestaan. Episodissa [6] tulee kyllä esille Toinin epävarmuus tulevaisuuden suhteen, mutta hän ei mainitse lainauksessa mitään omista opiskelusuunnitelmistaan tai ajatuksista elää naimattomana itsellisenä naisena. Episodissa [7] Toini mainitsee lyhyesti tapailleensa myös Sysitummaa, jolla hän viittaa omaelämäkerrassa jo aiemmin esiin nousseeseen Sakkolan ruskeasilmäiseen poikaan.

Myös tässä variantissa Toini on aktiivinen yksilötoimija. Kun edellisissä varianteissa toiminta kytkeytyi omasta ammatista haaveiluun ja miniyyden vastustamiseen, kytkeytyy se tässä variantissa rakastumiseen ja varovaisuuteen seurustelussa.

Kerronnan tasolla Toini positioituu muistelijaksi käyttäen muistelevaa kerrontastrategiaa. Tyyliiltään variantti on edellistä hieman yksityiskohtaisempi. Edelleen kerronta etenee kuitenkin hyvin nopeasti kohtauksien ja tiiviin kerronnan vuorottelulla ja monet seuraavissa varianteissa esiin tulevat tarkennukset puuttuvat. Variantin alku lupaa kerrontaa ”huolettomasta onnen kesästä” 1938. Kerronta päättyy kuitenkin kuvaamaan juhannusta 1938. Takautumista johtuen kerronta ei etene kronologisesti.

Kuten edelliset variantit, ei Satasärmäinen nainen -omaelämäkerrasta poimittu variantti kiinnity **laajempien merkitysten tasolla** naimattomuuden diskurssiin. Sitä vastoin se uusintaa löyhästi diskurssia romanttisesta rakkaudesta. Samalla variantti myötäilee nostalgista kerrontaa huolettomasta, puhtaasta ja viattomasta nuoruudesta. Romanttinen rakkaus voi syttyä silmänräpäyksessä myös vanhojen tuttujen kesken niin, että koko muu maailmaa sulkeutuu ulkopuolelle.

12.4. ”Oliko se rakkaus mikä syttyi?”

Seuraava variantti löytyy parisuhdetta käsittelevästä muistelukirjoituksesta *Pitkä avioliitto*, joka on kirjemuotoinen vastaus Kaarina Määtän vuonna 2003 laatimaan kyselyyn suomalaisen seniorin rakkaudesta. Tekstin kirjoitushetkellä Lauri on jo kuollut. *Seurustelun alku* -kertomus on vain yksi, vaikkakin merkittävä osa, koko rakkaustarinaa.

Pitkä avioliitto/Kaarina Määttä

[1] Siinä se meni **koulussa kilpaillessa** neljä vuotta. Hän istui koko ajan **saman työn vieressä**, kävivät itkemään, kun pituuden takia olisivat joutuneet eroamaan. **Minä kasvoin nopeasti**. Luokalla oli seitsemän poikaa, istuin viiden vieressä. **Haastelin kaikkien kanssa, kaikki olivat kavereita**. Mieheni taas muisteli, ettei sanaakaan vaihtanut toisten tyttöjen kanssa kuin vierustoverinsa ja minun. Opintokerhossa **hän haki minua aina leikkimään**, vaihteli puurolippuja, että pääsi syömään samalta lautaselta puuroa, ja lähetti joulukortteja pikkujoulussa.

[2] **Aloin käydä ennemmin tansseissa kuin hän**, olivat jo omat tanssikaverit, hän alkoi aina hakea minua, joskus minua **suututti**, olisi ollut **vanhempiakin tanssittajia**. Usein hän lähti ajamaan pyörällä kanssani, ajoi oman kotinsa ohi ja saattoi minut kotiini. **En ajatellut, että se olisi ”riiaamista”, oli vain luokkatoveri**. Sitä olen usein ihmetellyt, kun hän tanssitteli toisia tyttöjä, saatteli, ja **sanottiin seurustelevat. Olin vihainen tälle tytölle**, pidin häntä niin paljon parempana ja löysin tästä työstä vaikka mitä vikoja. **Haluaisin tietää, mikä tunne se oli?**

[4] **Oli juhannus -38, luonto kauneimmallansa**. Seisoin häätalon pihalla, odotin tyttöystävääni. Eikös tämä poika tullut poikaystävänsä kanssa, **oliko se rakkaus, mikä syttyi samalla hetkellä?** Hän oli **hyvännäköinen**, kauniisti hymyilevä, **en ollut nähnyt häntä sellaisena**. Tervehdimme kädestä pitäen, **en ollut aikaisemmin samaa tuntenut**, vaikka oli ollut monta saattajaa. Alkoi tanssi, hän haki minua, soi Seiskarin saari. Jalat eivät lattiaa tavoittaneet, tanssimme yhdessä. Nyt hän oli mielestäni **tosi hyvä tanssija**. Yksi hyvä tanssija haki minut polkalla, suututti, mitä varten? **Miten ihmeessä kaikki muuttui?**

[5] Hän oli saatellut **yhtä tyttöä**, mikä oli minun mielestäni **turha kikattaja, pieni ja tyhjä**. Olin ollut tämän tytön kanssa rippikoulussa, en nähnyt hänessä **mitään tämän pojan veroista**. Toiset tytöt tulivat sanomaan, että tämä tyttö itkee näyttämön takana ja sanoo, jos minä otan nyt saattamaan, hän ei saa sitä poikaa ikinä. Joku vielä sanoi, ota vaikka kerran, ja **tee kiusaa. Sitä en halunnut**. Sanoin hänelle tansseissa, se tyttö itkee, jos teillä on jotain, **en tule väliin**. Hän sanoi, olen **saanut**

siitä naisesta tarpeeksi. Se sanominen sinetöi paljon. Ajattelin, minusta et sano noin koskaan. Otan saattamaan, mutta **pidän varani**, noin et minusta sano. Taas tuli mieleeni, on sitä hänen **leuhkimista**, ei siinä mitään ”sellaista” ollut, ”saamista”.

[6] Siellä me kävelimme **käsi kädessä pientä polkua juhannusyönä**, oli hyvä olla. Istuimme **mummoni aitassa**, hän alkoi puhua **vakituisesta seurustelusta**, on ajatellut jo koulussa yhteisestä tiestämme, aamuisin heidän pienessä kamarissansa herätyskello soi meille kahdelle, ja vaikka mitä tulevaisuudesta. Sitä varten hän on aina etsinyt seuraani, sinusta tulee lasteni äiti. Vaikka hän olikin vuotta nuorempi, **olin tosi hämmästynyt** ja ihmettelin mitä hän nyt noin ajattelee. **Nyt alkaa nuoruus ja vapaus!** Pitäisi alkaa yhden kanssa ”nyhätä” ja **odottaa miniänpäiviä**. Miten kauan muistan, **ajattelin omaa ammattia, miniäksi en lähde**. Sanoin niin näitisti kuin osasin, en tee mitään sitoumuksia. Näin on hyvä! Muistan, mielessäni oli **pelko jos hän sanoo välit poikki, mitä sanon, en halua hänestä erota**.

[7] Niin jatkui, usein tapasimme, hän soitteli, mutta oli toisiakin saattajia. Hän näytteli, tanhusi ja oli tyttöystäviä, mutta sanoi, ettei saatolle lähtenyt, vaikka olisi päässyt. (Pitkä avioliitto/Kaarina Määttä/2/2003)

Kertomusmailman tasolla ja variantin alkupuolella Toini positioituu Lauria kypsemmäksi tytöksi, jota jopa häiritsee Laurin osoittama kiinnostus. Kertoessaan Laurin seuralaisesta eli ”kikattelevasta tytöstä” Toini kuitenkin tulee paljastaneeksi omat kiinnostuksen tunteensa Lauria kohtaan. Lauri positioituu kerronnassa luokkatoveriksi, saattajaksi ja liian nuoreksi ”riiaamiseen”, mutta samalla myös jonkinlaisen kiinnostuksen kohteeksi.

Kun kerronnassa päästään juhannuspäivään, positioituu Toini Lauriin yhtäkkiä ihastuvaksi/rakastuvaksi tytöksi. Lauri on Toinin mielestä hyvännäköinen ja kauniisti hymyilevä poika, jonka seurassa Toini mainitsee tunteneensa jotain sellaista, mitä ei ollut aiemmin kenenkään toisen kanssa tuntenut. Kertoessaan episodissa [6] jutteluhestä mummon aitassa tuo Toini kertomukseen mukaan sellaista informaatioita, josta hän on aiemmin vaiennut. Aitassa Lauri kertoo ajatelleensa yhteistä pientä kammaria, jossa herätyskello soi rakastuneelle parille. Näin Lauri positioituu tulevaisuudesta varmaksi ja tulevaisuutta jopa romantisoivaksi pojaksi. Aitassa istuminen ja jutustelu liittyvät niin sanottuun yöjalassa käyntiin eli yöstelyyn. Yöstely viittaa suomalaisessa kansanperinteessä muun muassa naimattomien poikien tapaan käydä öisin tyttöjen aitassa. Yöjalassa käyminen toimi eräänlaisena kulttuurisesti hyväksyttynä seurustelumuotona, jolla oli omat sääntönsä ja tavoitteensa. Yöstelyssä on Suomessa esiintynyt alueellisia eroja. Etelä-Karjalassa yöjalassa käynti alkoi jäädä hiljalleen pois 1920-luvulta lähtien. (Sallinen-Gimpl 1994, 91; Sarmela 1994, 270–274.) Toini positioituu episodissa toki rakastuneeksi ja ihastuneeksi, mutta samalla myös varovaiseksi, epäileväksi ja vapaudesta nauttivaksi tytöksi. Laurin into ”hämmästytti” Toinia. Episodissa [7] Toini kertoo suhteen jatkuneen, vaikka lupauksia ei annettu ja molemmilla oli omat menonsa. Toinin positiosuhde pysyy koko variantin ajan samana. Vaikkakin varovaisena, mutta silti rakastuneena tyttönä hän on aktiivinen yksilötoimija.

Kerronnan tasolla variantissa positioituu ihastumistaan ja rakastumistaan muutamia vuosia miehensä kuoleman jälkeen pohdiskeleva Toini. Toini kuvaa variantissa rakkauden syttymistä eräänlaisena yllättävänä iskuna, jota hän itsekin ihmettelee. Pohdiskelijana Toini käyttää variantissa pohdiskelevaa ja refleктоivaa kerrontastrategiaa. Koko *Pitkä avioliitto* -kirjoitus on eräänlainen omaa aviomiestä ja avioliittoa kunnioittava muistelukirjoitus. Toini käsittelee siinä myös arkoja asioita, kuitenkin hyvin hienovaraisesti muodostaen ongelmista aineksia selviytymiskertomukseen. Tyyliiltään variantti on henkilökohtainen, kuvaileva, ja jopa romanttinen, mikä saattaa johtua siitä, että kyseessä on suoraan tutkijalle kirjoitettu kirjemuotoinen parisuhdemuistelu. Kerronta on aiempiin variantteihin nähden laveampaa muodostuen pääosin kohtauksien ja taukojen vuorotteluista.

Laajempien merkitysten tasolla kerronta kytkeytyy romanttisen rakkauden diskurssiin. Juhannuksena, jolloin luontokin oli kauneimmillaan, syttyi rakkaus ensisilmäyksellä. Pari tervehti kädestä pitäen ja Toini kertoo tunteneensa jotain aivan uutta. Se, että joutui tanssimaan muiden kanssa, jopa suututti. Variantin loppupuolella hahmottuvat jälleen myös naimattomuuden diskurssi ja unelmat omasta ammattista. Tällä kertaa kuitenkin melko varovaisina.

12.5. ”Mut se ihan yks kaks niinku muuttu”

Viimeinen variantti on poimittu haastelusta, joka on nauhoitettu Nummelassa 22.6.2010. Se on varianteista pisin ja yksityiskohtaisin. Toini mainitsi haastelun alkupuolella muutamia kertomuksia, joista on hän kirjoittanut eri keruihin. Yksi näistä oli kertomus siitä lapsuuden kauppamatkasta, jolla Toini näki Laurin elämänsä ensimmäisen kerran. Kysyin Toinilta tarkemmin heidän tapaamisestaan, jonka jälkeen seurasi kyseinen kertomusvariantti. Variantin alkupuolella Toini hyppii kerronnassa takaumin aikatasolta toiselle.

Haastelu 5

[1] ”Siinä meni aika kauan ennen kun käytiin Laurin kanssa niinku seurustelemaan silloin koulun jälkeen. Tahot sie kuulla tästä? [95]. Sit kun me alettiin käydä siel **opintokerhossa** niin siellä oli sit piirileikkii lopussa. **Lauri** haki minnuu aina, minnuu aina suututti mitä se **pien poika** minnuu aina hakee [Toini naurahtaa], et täällä ois suurempiakin poikia, jotka hakis ja mie aina olin vähän niin ku **nyrpeissäni**. Mut kyl mius tuntuu, et mie taas **toisaalta pidin hänestä**. Kun mie ajattelin kun hän oli joidenkin tyttöjen kanssa, et mikä tuo nyt on tuo tyttö, et kyllä sillä on huono maku kun se on tuon kanssa. Mie aina ajattelin tällaviisi, et mie **en** ikinä niinku **hyväksynyt**. Ja sit oli **se juhannus 1938**, se oli miun tädin häät. Vieläks mie kerron?

[3] Me oltiin, työtoveri oli meillä juhannusta viettämässä ja me mentiin Sakkolan valistustalolle, missä miun Sakkolan kaveri oli.

⁹⁵ Toini kertoo hetken opintokerhotoiminnasta.

[2] Ei meil Laurin kanssa olt yhtään mittään sillon vielä. **Joskus vissii** hän olt minuut **saattanut**, tultu yhtä matkaa **mut ei mittään muuta**. Piti kulkea hänen kotinsa ohi ja oli sit vienyt minut kotiin, et se oli ollut **tällasta vain**.

[3] Ja mie menin sit Sakkolan valistustalolle ja nää **Sakkolan pojat**⁹⁶ **läksivätkin** Isku-lavalle kaikki, se oli sellanen oikein suuri lava. Ja se **minun heila meni** toisien poikien kanssa [Toini naurahtaa]. Pojat olivat sanoneet et sie varmasti käännyt takasin, **Terho** oli sanonut et mie en yhen tytön takia takasin käänny. Siel oli sit vaan tuollasii vanhempii ihmisiä sillon, vanhempia miehiä, sellasten kanssa me tanssittiin siellä ja **oiken mukavaa siellä oli**. No sitten kotiin, mein äiti vissiin sano et **Pelkosen Lauri** oli sillon yöllä siellä meidän pihalla **kävellyt ja norkoillut**. Ja hän oli just lähtenyt sielt pois kun mei tultiin sielt Sakkolan valistustalolta. **Mie sit ajattelin et mikä hänet laitto sillon yöllä**, naapurin mies oli sit vielä ajant hänet pois, et mitä sie täällä teet, ei täällä oo mitään, painu pois [Toini naurahtaa]. Varmaan kauemminkin olis ollut.

[4] Sitten mie menin **sinne häihin**, siel ei olt sit oikeen kettään kenen kanssa mie oisin, mie seisoin yksinään siellä Jaaman mummon pihalla, morsiuspari oli silloin vissiin kirkossa vai missä se oli. **Lauri** tullee sitte sen opettajan kanssa, miesopettajan kanssa, tää opettaja asu heillä. Ja mie katoin et **hyvänen aika**, sehän on hirmusen **hyvän näkönen** [Toini naurahtaa]. Ensimmäisen kerran mie näin et se **oli hyvän näkönen**. Sillä oli nätisti **vaatteet, siistin näkönen**, ei sillä ollut kun tavalliset suorat housut ja pusero. Solmio oli kaulassa ja tukassa oli täs laine oikeen. Sehän osaa olla **kivan näkönen** [Toini naurahtaa]. He tulivat tervehtimään minnuu siinä ja siinä haasteltiin sitten vaan. Ja **mistä hän niin siistit ol saant, hyvänen aika kun se ol siisti**. Sit me mentiin sinne yhdessä **tanssipaikalle**, muitakin oli siel mut me kuitenkin **oltiin siinä ihan lähekkäin**. Ja mentiin sitten **tanssimaan** sinne, hän alkoi tanssittamaan minnuu sit ihan **vakituisesti**. Hänhän **tanssikin hyvästi!** [Toini naurahtaa]. Mie oli olt aina että mikä **pien penska**, enhän mie tuon kans kehtaa tanssii, **mut se ihan yks kaks niinku muuttu**. [Kommentoin ”jännää”] **Ihan yks kaks**, me tanssittiin sit ”Seiskarin saari on tuulilta turvaton” [Toinin ääni murtuu liikutuksesta] ja meni hirveen hyvin.

[5]Ja sit hän **pyrki minnuu saatolle**. Sit tytöt tuli ja sanoivat et Lauri oli kulkenut **heidän palvelustyön** kanssa. Ja tytöt sano että hän nyt ihan itkee tuolla, että jos Vesikon tyttö nyt ottaa tuon Pelkosen Laurin saattamaan niin hän ei sitä ikän anna anteeks. Ja tytöt sano minulle että ota vaikka kiusallas, ota vaikka tää ilta et ota kisatekstes. Ja mie sit sanomaan Laurille et en mie lähe siun kaa, että jos Liisa⁹⁷ siellä itkee niin mie en tule kenenkään välli, et ei muuta kun menet sen kans, ei mulla oo mitään hinkua. No hän **ei sen naisen kans määh ennää!** Hää ei olt **mittään tempuloit olt sen kans tehnyt, kun pieni kakara oli**. Mut hänen piti sannoo se sillä viissii. ”**Mie oon saant siit naisest jo ihan tarpeeksei**”, viel sanoi tuollei. Mie ajattelin et miten **rumast sie puhut**, et minust et saa ainakaan tarpeeksei, minust ei kyl tuol viissii sanota, mie pidin kyl aina varani. Sit me lähettiin hänen kans pois, ja se Liisa olt kuulemma itkent siel pitkän aikaa siel näyttämöl sitte, et kun nyt vietiin hänen kaverinsa pois.

⁹⁶ Huom. mukaan lukien Sysytumma eli Terho.

⁹⁷ Nimi muutettu.

[6] Ja meil oli ihan mukavaa sitte ja Jaavan **mummo meillä laitto syömistä** niin **ku vävyllle** ainakin keskellä yötä. Joo me syömistä otettiin, sinne **mummon aittaan meiät laitettiin. Sitäkään mie en ymmärrä** et mitä varte meiän piti sinne aittaan mennä sitte [Toini naurahtaa]. Kuitenkin me siellä **haastelttiin** sitte ja Lauri sit sano et **hää ajatteli elämän ikänsä että hän mennöö miun kanssa naimisiin**, et minust [kysyn ”Lauriko silloin kerto?”], juu sanos että minust tulee **Savimäen emäntä**, et siellä me yhdessä ollaan, et siellä hänen ajatus oli. ”Käydään seurustelemaan vakituisesti”. Mie olin et: ”**Mie en käy seurustelemaan kenenkään kans vakituisesti**. Mie oon omasta mielestäin viel **niin nuorikin**. Niin nuori ja kehittyvätön et en mie käy seurustelemaan.” Hää sano et hän tulloo ens pyhänä, sunnuntain hakemaan. Ja mie olin vain et **ei tarvitse tulla**, että ollaan niin kuin ennenkin.

[7] Sit **seuraavana pyhänä** me oltiin Noitermaassa... [98]. Nyt mie puhun paljon **avoimemmin kun mie oon kirjoittanut**, oikeen huomattavast avoimemmin... [99] (HAAS5/22.6.2010/02:45:27–02:58:03)

Kertomusmaailman tasolla variantin alussa Lauri positioituu pieneksi pojaksi, jonka innokkuus välillä ärsytti Toinia. Samalla Toini kuitenkin myös piti Laurista ja vihjaisee tunteneensa jonkinlaista mustasukkaisuutta. Variantti on ainut, joka sisältää juhannusaattoa käsittelevän episodin [3]. Aattona pääosissa ovat Toini ja Sakkolan Terho eli ”Syksyn sysitumma”. Episodissa Toini positioituu Sakkolan pojasta kiinnostuneeksi tytöksi.

Tämän jälkeen Toini pääsee kerronnassaan juhannuspäivänään 1938 eli episodeihin [4], [5] ja [6]. Toini kertoo nähneensä Laurin ensimmäistä kertaa hyvännäköisenä tätinsä häissä. Mainitessaan tanssista ja *Seiskarin saari* -tanssikappaleesta Toinin liikuttuu ja hänen äänensä murtuu. Episodissa [4] esiintyykin ihastuksissaan oleva Toini, johon Lauri on tehnyt ulkonäöllään ja tanssitaidoillaan vaikutuksen. Kuitenkin jättämällä palvelustyön itkemään ja sanomalla tästä rumasti episodissa [5], aiheuttaa Lauri jälleen särön rakkauskertomukseen. Nyt ensimmäistä (ja ainutta) kertaa Toini mainitsee, että kyseessä oli Laurin perheen palvelustyttö. Kerronta on muutenkin aiempaa yksityiskohtaisempaa. Toini mainitsee jopa palvelustyön nimen.

Episodissa [6] Toini kertoo, kuinka Jaavan mummo valmisti nuorille yöpalaa ja ”laittoi” heidät aittaan. Naurahduksella ja ihmettelyllä Toini viittaa luultavasti siihen, ettei hän oikein ymmärtänyt yöstelyperinteen perään, vaikka toki perinteen tunsikin. Lauri on jälleen varma tulevaisuudesta, mutta Toini kokee olevansa vielä liian nuori seurustelemaan vakituisesti. Nyt korostuvat Toinin nuoruus ja kypsymättömyys, ei minuiyden pelko, unelmat omasta ammatista eivätkä ajatukset vapaasta iloises-ta nuoruudesta. Variantin lopussa Toini kertoo jälleen ajasta juhannuksen jälkeen: muun muassa seurustelun kehittymisestä Laurin kanssa ja siitä miten Terho eli Sakkolan poika säilyi myös tärkeänä ystävänä. Kerronta muuttuu kuitenkin hyvin hen-

⁹⁸ Sisältää arkaluonteisia ja luottamuksellista kerrontaa rakkaudesta ja rakastumisesta.

⁹⁹ Haastelun jatkuessa Toini kertoo seurustelun kehittymisestä Lassin kanssa ja siitä, miten Terho säilyi ystävänä kuvioissa. Kerronta on tarkkaa, henkilökohtaista ja sisällöltään sellaista, mitä ei esiinny yhdessäkään kirjoituksessa.

kilökohtaiseksi ja paljastavaksi, minkä johdosta en ole tuonut sitä tarkemmin esiin. Kerronta on tarkkaa ja sisällöltään sellaista, mitä ei esiinny yhdessäkään kirjoituksessa. Variantin loppu paljastaakin sen, miten haastelussa kerronta pääsee henkilökohtaisemmalle ja herkemälle tasolle. Jälleen vaikka Toinin representaatiot vaihtelevat eri episodeissa, pysyy hänen positiosuhteensa silti samana. Rakastuneena, vaikkakin seurustelun suhteen varovaisena, hän positioituu aktiiviseksi yksilötoimijaksi.

Kerronnan tasolla variantista positioituu ihastumista ja rakastumista tunnepitoisesti pohdiskeleva Toini. Välillä Toini palaa ihmettelemään kaikkea tapahtunutta. Erityisesti variantin loppupuolella Toini haastelee minulle ystävän positioista. Ystävänä Toini paljastaa joitain sellaisia ajatuksiaan, mistä hän on kaikissa kirjoituksissaan vaiennut. Kerronnan strategianaan Toini käyttää pohdiskelevaa ja reflektointia strategiaa. Haastelu tuo aiempia varianteja enemmän esiin kertomukseen liittyviä tunteita. Tyyliään kerronta on vastauksia etsivää ja tunnepitoista. Varianteista tämä suullinen versio on ehdottomasti myös yksityis- ja henkilökohtaisiin. Variantissa on mukana paljon johdatusta varsinaiseen tapahtumaan eli rakastumiseen ja seurustelun alkamiseen. Toini kysyykin välillä epävarmana haluanko kuulla kaikkea. Jo heti variantin alussa on pieni tauko Toinin ajatuksissa kertomaan tarkemmin opintokerhotoiminnasta. Variantti etenee taukojen ja kohtauksien vuorotteluun. Kerronta on hidasta ja laavaa sisältäen takautumien kautta anakroniaa.

Laajempien merkitysten tasolla kerronta kiinnittyy romanttisen rakkauden diskurssiin. Samalla se kuitenkin säröittää ajatusta yhdestä ainoasta rakastumisesta/ihastumisesta. Suullinen variantti on edellisiä varianteja moniulotteisempi ja tapahtumarikkaampi tuoden esiin myös sen, miten tunteet ja muistot eivät ole mustavalkoisia, staattisia tai ehdottomia.

13. LOMAMATKA ALAVUDELLE

13.1. Kertomuksen sisältö ja rakenne

Toini matkusti helmikuussa 1940 Alavudelle lomalle omaistensa luokse palveltuaan viestilottana Tiitualla 4 kuukautta eli talvisodan syttymisestä lähtien. *Lomamatka Alavudelle* -avainkertomus on hahmotettavissa kahteen erilaiseen osioon: kerrontaan seikkailua sisältävästä lomasta ja kerrontaan perheen evakkokokemuksista Alavudella. Olen jakanut avainkertomuksen kronologisesti järjestyneeseen yhteentoista episodiin. Liitteestä 8 löytyy avainkertomuksen positioanalyysin etenemistä havainnollistava taulukko 4. Episodit ovat seuraavat:

[1] **Tieto lomasta:** Helmikuun alussa 1940, neljän ja puolen palvelukuukauden jälkeen, Toini sai nuorimpana lottana anoa lomaa ensimmäisenä. Lomall määräys tuli 13. helmikuuta. (Esiintyy 2/4 kertaa)

[2] **Matkan alku:** Toini matkusti heinillä pehmustetussa reessä kylmän 10–20 km:n (matkan pituus vaihtelee) matkan esikuntaan. Kello 9 aikoihin hän oli perillä. Komppanian päällikkö/kapteeni näytti sänkyään ja käski Toinin levätä sinä muutaman tunnin. Illansuussa kapteenin autonkuljettaja vei Toinin ja kapteenin Sairalan asemalle. 30–40 kilometriä pitkällä hankalalla automatkalla tuli vastaan sotavankeja. (Esiintyy 2/4 kertaa)

[3] **Sairalan asemalla:** Matkaa piti jatkaa junalla Sairalasta Elisenvaaraan, jossa Pohjanmaalle menevä juna odottaisi. Sairalan asemalla puhkesi kuitenkin ilmahälytys, jonka vuoksi juna oli myöhässä. Toini rekisteröi asemalla pitkän komeaturkkisen sotilaan/kersantin. Illansuussa komppanian kapteeni juoksutti Toinin pimeässä pommikuoppaista tietä junaan ja ohjasi Toinin monen vaunun läpi istumaan. (Esiintyy 2/4 kertaa)

[4] **Seikkailua ja romanssia:** Junassa kapteeni osoitti ahtaan paikan kahden sotilaan väliin ja käski sotilaita vastaamaan lotan turvallisuudesta. Komeaturkkinen kersantti oli toinen sotilaista. Toini jutusteli, laski leikkiä ja jakoi eväitä sotilaiden kanssa. Välillä kapteeni kävi tarkistamassa, että Toinilla oli kaikki hyvin. Juna pysähtyi jollekin asemalle ja kersantti pyysi Toinia korvikkeelle. Toini lähti, mutta hävisi tahallaan tungoksessa, koska ei halunnut jäädä velkaa vähistä varoistaan. Kersantin myöhemmin palattua ja ihmeteltyä, Toini tokaisi kersantin menneen liian nopeasti ja ettei hän juokse poikien perässä. Pimeässä Pönttövuoren tunnelissa kersantti yllättäen suuteli Toinia. Tunnelin jälkeen sotilaat kyselivät oliko lottaa pelottanut pimeässä tunnelissa. Toini vastasi kokemuksen olleen mukava. (Esiintyy 2/4 kertaa)

[5] **Yöpyminen Keuruulla:** Toini jäi junasta pois Keuruulla ja lähti pimeässä asemalta väärään suuntaan. Vieras sotilas ohjasi lottalaan, jossa Toini sai tuntea paikallisten lottien vieraanvaraisuutta. Sotilas, joka paljastui majuriksi, soitti autonkuljettajalleen. Auto vei Toinin tädin luokse. Seuraavana päivänä Toini jatkoi junalla Keuruulta Alavudelle. (Esiintyy 1/4 kertaa)

[6] **Appiukko Alavudella:** Illalla Alavuden asemalla Toini kysyi, onko lähellä matkustajakotia. Toinin tuleva appi sattui olemaan asemalla ja antoi Toinille pyöräkyydin pienelle talolle muutaman kilometrin päähän. Toini ei kuitenkaan jäänyt taloon yöksi, vaan lähti yksin pimeässä etsimään toisen tätinsä taloa. Taloa ei löytynyt ja Toini päätyi ”komean” talon luokse. (Esiintyy 2/4 kertaa)

[7] **Evakon osa:** ”Komean” talon emäntä ei ottanut evakkoja yöksi taloon, mutta sanoi vievänsä Toinin pakarintupaan kuunneltuaan ensin radiosta uutiset. Toini ei halunnut yksin pimeään ja kolkkoon tupaan, vaan nukahti emäntää odotellessa keittiön penkille/halkolaatikolle. Aamulla emäntä herätti Toinin linja-/postiautolle. Emäntä oli nyt ystävällisempi ja tarjosi korviketta, suolaa ja korpsua. (Esiintyy 2/4 kertaa)

[8] **Omaisten luokse:** Toinin äiti oli tien laidalla odottamassa ja vei Toinin taloon, jossa perhe asui. Talo oli suuri, mutta sitä asusti vain yksi vanha mies. ”Ukko” säästi puita eikä lämmittänyt taloa kunnolla. Toinin perheellä oli ankeat oltavat. (Esiintyy 2/4 kertaa)

[9] **Mummo ja tulen sytyttäminen:** Mummo halusi paistaa Toinille lettuja ja sytytti takkaan tulen. Ukko haukkui, että hullun akan lähettivät Karjalasta, kun polttaa kaikki metsät. Mummo vastasi rauhallisesti ”Älä sure ukko, kyl siul ja miul kirstulauvat jäävät” (Esiintyy 2/4 kertaa)

[10] **Häkämyrkytys lähellä:** Evakkotalon isäntä sammutti yhtenä iltana valot aikaisin. Hän oli laittanut pellit kiinni ja häkää tuli sisälle. Onneksi naapuri tuli paikalle, huomasi tilanteen ja käski kaikkia nopeasti ulos. (Esiintyy 2/4 kertaa)

[11] **Vierailulla sukulaisissa:** Toini ja äiti vierailivat lähistöllä asuvien sukulaisensa luona. Heitä kohdeltiin hyvin ja Toini epäilee syyksi omaa lottapukuaan. Äiti hoivasi Toinia kuin pientä lasta, otti seinältä ryijyn ja peitti Toinin sillä lattialle yöksi. Äiti pelkäsi keuhkotautia ja vahti, ettei Toini hengittäisi unissaan ryijyn lävitse. (Esiintyy 2/4 kertaa)

[12] **Paluumatka keskuksen:** Toinista oli ikävää jättää sukulaiset, mutta hän kaipasi korsulle. Hän ei tuntenut olevansa evakko vaan lotta. (Esiintyy 2/4 kertaa)

13.2. Lotan lomamatka

Varianteista lyhin on minulle tuntemattomaksi jääneelle vastaanottajalle suunnattu kirjoitus *Lottana viestipataljoona 8:ssa*. Kertomuksen alun muodostaa tiivis kuvaus menomatkasta Alavudelle. Loma Alavudella sivuutetaan kokonaan ja variantti loppuu lyhyeen kuvaukseen paluumatkasta. Kyseessä on luultavasti lehteen kirjoitettu pienimuotoinen lottamuistelu, jossa ei kuitenkaan käsitellä aivan koko lotta-aikaa, vaan ainoastaan vuosia 1939–1941.

Lottana viestipataljoona 8:ssa/Tuntematon vastaanottaja (lehti?)

[1] **Meistä viestipataljoonan lotista** pidettiin hyvää huolta. Alettiin antaa lomia, **minä nuorimpana** sain anoa ensimmäiseksi. Lomani alkoi helmikuun puolessa välissä.

[2] **Komppanian päällikkö sanoi** aloittavansa lomansa samanaikaisesti ja **huolehtivansa minusta**. Hevosmies vei minut esikuntaan, matkaa oli yli 10 kilometriä.

[3] Täältä pääsin Sairalan-asemalle **kapteenin** autolla. Junamme myöhästyi ilmahälytyksen takia. Oli ehkä Hiitolan-aseman seutu mitä oli pommitettu. Pohjanmaan juna oli pitkän matkan takana. Oli pilkkosen pimeä, suuria pommikuoppia, **komppanian päällikkö** otti reppuni ja kiinni kädestäni ja komensi juoskaa juoskaa, ei tiedä odottaako juna. On ollut monta kertaa mielessäni, **olisinkohan yksin selvinnyt?**

[4] Junassa oli jokainen paikka täynnä, hän tunsu Sk.kersantit ja sullouduin istumaan. Vuorokausi siinä meni, **pojat olivat komeita ja mukavia, alkoi vähän romanssikin kukoistaa**.

[12] Paluumatkalla pääsin Räisälän kirkolle, ei ollut aavistustakaan miten pääsen eteenpäin. Kohta tuli **sotilas** luokseni ja sanoi, tulkaa kiireesti, auto lähtee Humalaisten kylään. En ollut poikaa aikaisemmin tavannut, hän sanoi tuntevansa minut, **olette oman pataljoonan lotta**. (LVP8/Vastaanottaja tuntematon/1/1982–1997)

Kertomusmaailman tasolla Toini positioituu variantissa nuoreksi tukea tarvitseväksi viestilotaksi suhteessa avuliaisiin sotilaisiin ja erityisesti huolehtivaan komppanian päällikköön. Näin aktiivisina toimijoina ovat pääasiassa sotilaat ja Toinin positio on olla avun passiivisempi vastaanottaja ja toiminnan kohde. Vaikka kyseessä on Toinin oma ja henkilökohtainen kokemus, asettuu hän nuoren lotan roolissa kertomusmaailman tasolla objektipositioon. Jyrki Pöysä on kuitenkin tehnyt huomion siitä, miten myös toiminnan kohteena oleva voidaan erotella uhrin tai autettavan positioon. Autettava voi vuorostaan olla agenttiivinen hakiessaan aktiivisesti apua. Näin Pöysän mukaan objektikertomuksillakin voi olla kertojan näkökulmasta katsottuna aktiivinen sisältö, jonka muodostaa kertojan selviytyminen tilanteesta. (Pöysä 2009, 331.) Vaikka Toini ei variantissa positioitu uhriksi, vaan ennemminkin autettavaksi tai ohjailtavaksi, en kuitenkaan tulkitse hänen aktiivisesti hakeneen apua.

Kerronnan tasolla Toini positioituu muistelijaksi, joka muistelee itseään nuorena huolenpitoa kaipaavana lomalle pääsevänä lottana. Kerrontastrategiana Toini käyttää muistelevaa strategiaa. Variantin tyyli on toteavaa. Vaikka kerronta on oma-kohtaista, niin kokemuksellisuuden aste ja omista tunteista kertominen jäävät hyvin vähälle. Myös miljöokuvaus ja henkilöhahmot jäävät yksilotteisiksi. Koska variantissa ei tule lainkaan esille evakkokokemuksia, on variantista löydettävissä kerronnallinen ellipsi: Toini hyppää juonessa evakkokokemuksien ja Alavuden tapahtumien yli kokonaan ja siirtyy variantin lopussa suoraan lomaltapaluumatkaan. Kerronta etenee kronologisesti ja nopeasti ollen tiiviin kerronnan ja kohtauksien vuorottelua.

Laajempien merkitysten tasolla variantista on luettavissa lottien ja sotilaiden välisen kunniallisen ja avuliaan käytöksen korostaminen, sekä sen kautta siveellisen ihannekansalaisen ideaali ja ajatus suojeluskuntaperheestä¹⁰⁰ kansakunnan moraalisena yksikkönä. Variantista (ja koko kirjoituksesta) nouseekin esiin lottien ja sotilai-

¹⁰⁰ Ks. lisää suojeluskuntaperheen representaatioista ks. s. 133.

den välinen yhteenkuuluvaisuuden tunne ja kunnioitus. Näin Toini uusintaa ja myötäilee kuvaa kunniallisesta suojeluskuntaperheestä. Toini korostaa sitä, kuinka Suomen armeija piti hyvää huolta lotistaan ja sotilaat sisaristaan. Etenkin nuoret lotat, kuten Toini, tuntuvat tarvitsevan holhousa ja huolehtimista. Näin Toini tulee tuottaneeksi kuvaa hauraasta ja vaaroille altistuvasta lotasta. Variantista puuttuu kokonaan henkilökohtaisempi kerronta komeasta kersantista, joka tulee esiin tulevissa kertomusvariantissa. Vaikka Kersantti pyysi Toinia korvikkeelle ja suuteli häntä Pönttövuoren tunnelissa, sivuutetaan aihe ainoastaan maininnalla siitä, miten matkalla ”alkoi vähän romanssikin kukoistaa”. Jos kyseessä on lehtikirjoitus, selittää kirjoituksen julkisuus sensuurin eli suudelmasta vaikenemisen. Mainitessaan romanssista Toini kuitenkin ikään kuin antaa pienen vihjeen siitä, miten sukupuolimoraaliset tiukat säännöt eivät olleet absoluuttisen hallitsevia.

Myös seuraava pidempi variantti keskittyy lomamatkan alkupuoleen. Se on poimittu Museovirastolle kirjoitetusta *Sota-ajan nainen* -keruuvastauksen kohdasta 40. *Järjestötoiminta. Toimiminen Lotta Svärd -järjestössä*. Kyseessä on osa keruuvastauksen sisällä esiintyvistä lottamuistelusta, jossa Toini kertoo lotta-ajoistaan vapaasti noudattamatta keruun asettamia kysymyksiä.

Sota-ajan nainen/MV

[1] **Kehotettiin** helmikuun alussa anomaan lomia, sain anoa ensimmäiseksi. **Ilmoitettiin** muutaman päivän päästä että loma on myönnetty ja ilmoitetaan tarkemmin, **pitää** olla lähtövalmiina. Helmikuun 13 pvä:n aamuna **tuli** esikunnasta puhelu, hevosmiehen piti heti lähteä viemään Räisälän Humalaisten kylään missä oli esikunta.

[2] Rekeen **piti** laittaa heiniä ja jotain peittoja, matkaa oli noin 20 km. Olin aivan jäässä kun pääsimme esikuntaan. **Komppanian päällikkö (kapteeni) laittoi** minut omaan sänkyynsä, toi peitoksi turkkinsa ja **lähetti toi kuumaa teetä**. Kapteeni sanoi lähtevänsä ja lomalle ja **huolehtivansa minusta** matkalla. Hänen autonkuljettajansa vei meidät illansuussa Sairalan asemalle, matkaa oli noin 30–40 km. Matka kesti, tie oli aurattu vain yhdelle autolle, monta kertaa **jouduimme peruuttamaan** pitkät matkat että voi sivuuttaa. Loppumatkasta oli edessämme kuorma-auto ja lavalla piippalakkisia sotavankeja. **Tuntui karmealta!**

[3] Sairalan asemalla oli ilmahälytys, juna ei ollut asemalla. Koneet lensivät hyvin korkealla. **Sotilaita** oli paljon, **kävelimme** ulkona ja **odotimme, olimme** myöskin varmoja ettei Pohjanmaan juna odota Elisenvaarassa. **Kapteeni etsi minut ja vei** viereensä istumaan. Elisenvaaraa oli pommitettu, juna jäi kauas asemalta, kapteeni otti reppuni olallensa ja **käski minua juoksemaan, komensi aivan kuin alokasta**. Oli pilkkosen pimeää, kaaduimme monta kertaa, ylös vaan, juna jättää, pommikuopista ei tuntunut tulevan loppua.

[4] **Hän vei minut** monen vaunun läpi, yhdellä penkillä istui **kolme kersanttia**, hän sanoi pojille, lotta tulee siihen istumaan, henkilökohtaisesti vastaatte minulle että kohtelette **Lotan arvon** mukaisesti. (On toista kuin **Linnan ja Rintalan** jutut). Kapteeni oli ollut Sk.upseerina Etelä-Pohjanmaalla ja tunsin nämä pojat. **Olin huomannut** Sairalan asemalla pitkän suoraryhtisen **komeaturkkisen pojan**, yksi

kersanteista oli tämä. Miten ahdasta siinä oli, mutta juttu luisti. Jokaisella oli vähän eväitä, ne pistimme yhteisiksi. **Toiset alkoivat kiusata pitkää kessua ja minua.** Kapteeni kävi välillä katsomassa miten viihdyn, oli taas aika ”**joulupukkina**”. Pitkä poika **pyysi** minua korvikkeelle kun juna pysähtyi jossain asemalla. **Lähdin, mutta hävisin tahallani** tungoksessa ja käännyin takaisin. **Ei ollut mukavaa ottaa korvikekupi ventovieraalta**, itselläni oli niin vähän rahaa etten uskaltanut matkan alussa korvikekupiin menettää. Istuin junassa kun poika tuli ja ihmetteli mihin häivyin. **Nakkasin niskoiani ja sanoin: ”Työ kävelittä nii kovast, en uo ennekää poikii peräst juost**”. En viitsinyt mennä junan **käymälään** koko matkan aikana, se oli sitä **siveää kasvatusta**. Naisen olisi ollut siellä vaikeaa asioida kun vesi lainehti jo käytävälle ja siivo oli sen mukainen, kertoivat pojat. Siinä me istuimme kuin sillit suolassa yhden päivän ja yön. Tuli Pönttövuoren tunneli, luulen että se oli poikien yhteinen ”ilka”. Komea kersantti oli vaihtanut paikkaa, istui minua vastapäätä, enkä minä tietänyt mitään tunnelista, tuli vain yhtäkkiä pimeys ja joku **suuteli minua oikein nuoruuden innolla**. Ahdasta oli en voinut rimpuilla enkä huutaa, olisi herättänyt huomiota. Päästyämme tunnelista, toiset kessut kohta kyselivät pelkäsinkö tunnelissa. **Olin hyvin ujo, mutta sanoa nappasin ”en pelännyt, oli mukava kokemus”, pojilta meni kyselemishalut.**

Keuruun asemalla lähdin pois junasta. Kersantti tuli saattamaan, sanoi nähneensä minut sodan alkupäivinä kanttiinissa ja toivoneen tapaamista. Sanoi pitävänsä kohtalon johdatuksena nähtyään minut Sairalan asemalla ja vielä enemmän kun kapteeni toi viereen istumaan. **Pyysi osoitettani mutta en antanut. Nyt ajattelen, oliko ihme jos tytöt uskoivat kaikki mitä heille sanottiin, miesten kieli oli todella lipevä?**

[5] Pilkkosessa pimeässä lähdin Keuruun asemalta väärään suuntaan. **Sotilas** tuli vastaan, näytti taskulampulla ja kysyi mihin lotta on matkalla. Hän ei paljon tuntenut paikkakuntaa, piti todennäköisenä että menen Multialle ja piti mennä Mänttään. Taas lähdin toiseen suuntaan pimeässä **aivan vieraan miehen kanssa**. Hän **vei minut Lottalaan**, se oli suljettu, lotat kotiin lähdössä. Heti takit pois päältä ja alkoivat etsiä minulle ruokaa. Vanhempi lotta halasi ja sanoi: **”Tämä on meille ilo kun saamme palvella Kannaksen rintaman lottaa**, missä meidän pojat taistelevat”. Siinä oli sitä **vanhempien vakaumuksen lottien yhteenkuuluvaisuutta**. Sotilas oli majuri, soitteli autonkuljettajansa ja hän vei minut tätini luo, kaikki olivat iltauutisia kuuntelemassa, kello oli yli kymmenen. Seuraavana päivänä jatkoin Alavudelle missä **kotiväkeni oli evakoituna**.

[7] Olin taas illalla etsimässä yösjaa suuresta talosta. Emäntä sanoi: **”Emme ota evakkoja yöksi, niissä on paljon vakoilijoita ja osaavat puhua**”. Ehkä se ärsytti kun sanoin olevani **Kannakselta lomalle tuleva lotta?**

[11] **Oli mukavaa** tavata omaiseni, pidettiin kuin **piispaa pappilassa**. Äitini kanssa kävimme sukulaisia tapaamassa ja **millä ylpeydellä äitini sanoi: ”Tää on miun vanhin tyttärei, hää o Kannaksel viestilottan.”** Liekö tämä vaikuttanut, täällä meidät viettiin nukkumaan suureen saliin, saimme peitoksi pitkäkarvaisen vällyn. Jos he **Etelä-Pohjanmaan pojat** kirjoittivat Karjalan lutikoista, oli niitä sielläkin. **Nostimme patjat lattialle, jo alkoi palentaa**, äitini kiipesi tuolille ja otti seinältä ison ryijyn peitoksi. Ihmettelin mitä hän jatkuvasti kohenteli peittoa, **äiti sanoi aamulla: ”Tääl ko o keuhkotautii, siin ryijys ol varmast pasilloi ja otin pois**

siun suus päält jot ei vaa tartu sinnuu.” Aamulla äiti heräsi ennen kuin talonväki, nostettiin vaatteet sänkyyn ja ryijy seinälle. Kiittelimme kovasti **ystävällisyydestä**, jo oli hyvä nukkua.

Äiti oli saanut ostaa lottapuku kankaan, veimme sen paikkakuntalaiselle ompelijalle, hän teki sen oman mallinsa mukaan, sepalus sivulle, neppareilla kiinni ja polvipituus. Minulla oli yksi ainoa lottapuku, sitä oli pidetty lähes puoli vuotta joka päivä, puuvillakangasta aivan hajoamispisteessä. Kävimme myös tervehtimässä naimisissa olevaa tätiäni, hän antoi minulle lottapukunsa, mutta oli reilut 10 sm minua lyhyempi. Nyt pidin vanhaa pukua ”paraatipukuna”

[12] **Miten pitkält se loma tuntuikaan, mielelläni lähdin 10 vuorokauden jälkeeseen kohti Karjalaa.** Matka meni **ilman romansseja.** Rataa oli jossain pommitettu ja sitä korjattiin. Läheinen rakennus paloi, siinä lämmiteltiin, juna ajoi tyhjänä korjatun kohdan, me rämmimme perässä. Sairalan asemalla joku **sotilas** tiesi mihin päin olen menossa ja viittoili kuorma-auton lavalle, sanoi auton menevän Räisälän kirkolle, lava oli täynnä, **olimme** kuin sillit suolassa. Ei **kukaan lähennellyt tai virnaillut, kaikki olimme totisia.** Tuntui niin kuin kotirintamalla olisi ollut suurempi pelko? Räisälän kirkolla oli joku suuri rakennus, kaikki menivät sinne, minä muiden mukana. Uunissa paloi tuli, kaikki juoksivat lämmittelemään. Samassa minua nykäisi hihasta joku poika, sanoi tuolla on auto mikä lähtee Humalaisiin. Oli **meidän viestipataljoonan poikia**, en tuntenut häntä. Menin lavalle, mutta **kuljettaja, vanha mies**, pyysi koppiin ja vei aivan komppanian päällikön ovelle. **Kapteeni** oli jo tullut lomalta, **vei sänkynsä ja peitteli turkilla**, sekä soitti hevosmiehelle. **Lähetti** toi taas teetä ja miten kiitollinen olin kun hän näytti käymälää pihan perällä, ei tietysti ääneen sanonut! Nukuin sikeästi kun hevosmies alkoi nykiä, mikä ilo olikaan nähdä hänet ja käydä turvallisesti Pollen kyytiin. Ajaa köröttelimme valkeiden metsien halki **kohti kaunista keskuskorsuamme, kohti sodan jylinää ja raskasta työmaata.** Perillä odotti 15 kirjettä, **lottakaverit ja tutut viestipojat.** (MV/34/67-74/1988)

Kertomusmaailman tasolla Toini positioituu variantissa sekä avunkohteena olevaksi nuoreksi lotaksi että nokkelaksi selviytyjäksi. Myös positiosuhteet varioivat. Episodeissa [1] ja [2] Toinin toimijuus on passiivista ja hän asettuu passiiviseen objektipositioon. Toini on etupäässä ”ylemmältä taholta” esitettyjen kehotusten ja käskyjen noudattaja, sekä sotilaallisen ohjailun ja huolenpidon kohde. Lomasta ilmoitettiin, matkaan käskettiin, juoksemaan komennettiin ”aivan kuin alokasta” ja päällikkö käyttäytyi ”joulupukkimaisesti”. Episodin [2] lopussa ja episodissa [3] Toinin aktiivisuus lisääntyy ja hän positioituu sotilaiden kanssa yhteistoimijaksi. Kirjoittaessaan monikkomuodossa kerronnasta kuvastuu suojeluskuntaperhe. Kertomuksen edetessä Toinin aktiivisuus edelleen lisääntyy. Hän positioituu sanavalmiiksi ja topakaksi Karjalaiseksi lotaksi, joka vastaa sotilaiden flirttailuun selvin viestein. Episodissa [4] Toini tuottaakin kuvaa sanavalmiista ja itsenäisestä lotasta.

Episodissa [5] *Yöpyminen Keuruulla* on informaatiota, jota ei esiinny missään muualla Toinin kirjoituksista. Toini kertoo, miten hän eksyi pimeässä ja sai apua vieraalta sotilalta, joka vei hänet paikalliseen Lottalaan. Nyt Toini tuottaa kuvaa myös

auttavaisista eteläpohjalaisista lotista ja lottien yhteenkuuluvaisuuden tunteesta, sekä oikeista ”vanhempien vakaumuksien lotista”. Toini positioi itsensä variantissa myös karjalaiseksi. Hän tunsi, että hänen karjalaisuuttaan kunnioitettiin: hän sai palvella rintamalla, jossa paikalliset ”pojat taistelivat”. Karjalaiseksi Toinin voi lukea positioituvan myös episodissa [11] hänen mainitessaan Etelä-Pohjanmaan poikien kirjoitukset Karjalan lutikoista ja episodissa [12] hänen kirjoittaessaan nostalgisoiden ”kau-niista kotikorsusta”.

Mielenkiintoista on se, että molemmista esittämästäni variantista puuttuu matkantekoon liittyvä episodi [6] *Appi-ukon kohtaaminen Alavudella*, joka vuorostaan esiintyy myöhemmin käsittelemissäni kahdessa loman loppuvaiheeseen keskittyvässä variantissa. Kyseinen episodi liittyy selkeästi kertomusvariantteihin, joissa pohditaan evakkoutta ja evakkojen kohtelua. *Sota-ajan nainen* -muistelukirjoituksesta poimitussa variantissa käsitellään evakkoutta ainoastaan hyvin lyhyesti episodissa [7] *Evakon osa*.

Seuraavaksi kerronta hyppää episodiin [11] *Vierailulla sukulaisissa*, joka esiintyy myös kahdessa kertomuksen loppuosaa painottavassa variantissa. Episodi on kaus-kuvauksena siitä, miten Toinin äiti oli ylpeä lapsestaan. Myöhemmin käsittelemässäni haastelussa Toini liikuttuu ja puhkeaa kyyneliin kertoessaan äidin toimista. Episodi on yleissävyltään positiivinen ja siinä korostuu sukulaisten huolehtivaisuus ja lottuuden tuoma arvostus. Luultavasti osittain siksi kyseinen episodi on mahdutettu mukaa tähän kertomuksen alkupäähän ja lomamatkaan/lottuuteen liittyvään varianttiin, vaikka muuten kertomuksen alkuun painottuvissa varianteissa ei Alavuden tapahtumista ja varsinaisesta evakkoudesta kerrota.

Vaikka kaksi esittämäni varianttia eivät keskity kertomuksen loppupuolelle - varsinaisiin evakkokokemuksiin - niin silti nekin päättyvät paluumatkaa kuvaamaan episodiin [12]. Episodista on selkeästi luettavissa tunne siitä, miten lomaltapaluu tuntui mielekkäältä. *Sota-ajan nainen* -muistelukirjoituksessa episodi on jopa huomattavasti pidempi ja yksityiskohtaisempi, kuin missään muussa variantissa. Siinä Toini mainitsee matkan menneen ”ilman romansseja”. Toini kirjoittaakin pohtineensa oliko kotirintamalla sittenkin enemmän pelon tunnetta kuin Karjalassa. Toini kuvaa paluumatkan tapahtumat lähes peilikuvana lähtömatkalle. Tiivistettynä voidaan todeta, että kertomusmaailman tasolla variantissa positioituu edellistä varianttia moninaisempi lotta: lotta joka tarvitsee huolenpitoa ja on kaino, mutta myös karjalainen lotta, joka on sanavalmis, toverillinen, seikkailunhaluinen, inhimillinen ja topakka.

Kerronnan tasolla Toini positioituu ensisijaisesti pohdiskelijaksi, joka käsittelee tunteitaan ja miesten käytöstä. Kerrontastrategiana Toini käyttää siis pohdiskelevaa ja refleктоivaa strategiaa. Variantin kerrontatyylillä on edellistä varianttia kuvailevampaa ja henkilökohtaisempaa. Kerronta luo koko lomamatkasta edelliseen varianttiin verrattuna dramaattisemman ja monipuolisemman kuvan. Tämä vivahde-ero on luultavasti selitettävissä sillä, mihin kertomukset on kirjoitettu: ensimmäinen todennäköisesti lehteen kirjoitettu on ”julkisempi” muistelu ja toinen vuorostaan arkistoon

tutkimuskäyttöön kirjoitettu muistelu. Kerronnan temporaalinen pääfokus keskityy variantissa menneeseen, mutta edelliseen varianttiin verrattuna pohdiskelevan otteen ansiosta nykyhetken näkökulma korostuu aiempaa enemmän. Vaikka juoni etenee kronologisesti kohtauksittain ilman selkeitä taukoja, etenee kerronta edelliseen varianttiin verrattuna laiveammin ja hitaammin. Variantissa mainitaan myös evakkous, mutta edelleen evakkouteen keskittyvät episodit [8], [9] ja [10] puuttuvat kokonaan ja näin kertomuksesta on jälleen paikannettavissa kerronnallinen aukko suhteessa varsinaisiin evakkokokemuksiin.

Laajempien merkitysten tasolla Toini kommentoi kerronnallaan kaunokirjallisuudessa esiintyneitä lottarepresentaatioita. Näin Toini asettuu vastustamaan 1950–60-luvun kaunokirjallisuuden tuottamaa lottakuvaa. Variantissa korostuvat diskurssi ”oikeasta ja aidosta” lotasta, miesten ja naisten väliset suhteet ja sukupuolimoraali, jonka horjumattomuutta Toini kerronnallaan vakuuttelee. Toisaalta tähän siveellisyyden ja kunniallisuuden diskurssiin tulee mukaan pieni inhimillinen särö: Toinin mainitsee poikien olleen komeita ja junamatkalla ”alkoi vähän romanssikin kukoistaa”. Myös sotilaiden aktiivinen flirtti tuo mukanaan uusia sävyjä.

13.3. Evakon osa

Kertomuksen loppupäähän keskittyviä kertomusvariantteja on kaksi. Ensimmäinen tarkastelemani variantti on poimittu SKS:lle vuonna 1997 kirjoitetusta teemakirjoituksesta *Suvun suuri kertomus*. Se on kyselyvastauksen kohdasta 2. *Sukupolvien kertomukset*, jossa vastaajilta kysyttiin, miten sota- ja lama-ajoista puhutaan, miten perheenjäsenet kertovat maaseudun muutoksesta ja muutoksista työelämässä. Variantti alkaa vasta episodista [8] virkkeen mittaisella johdannolla, jota en ole eritellyt erilliseksi episodiksi. Kuitenkin virkkeessä Toini määrittelee loman menomatkan seikkailuksi.

Suvun suuri kertomus/SKS

[8] Helmikuussa sain loman, **monien seikkailujen** jälkeen löysin kotiväkeni. Talo ja rakennukset olivat harmaat, pieni pelto ja synkkä metsä ympärillä. Talossa asui **yksin vanha ukko**. Ellei **mummoani** olisi ollut, koko perheeni olisi **kuollut kuin torakat**. Uunia **ei annettu lämmittää** kuin pari kertaa viikossa, ruoka tehtiin takassa. **Isäntä** nukkui sängyssä samassa tuvassa, **täydet vaatteet päällä ja karvahattu silmillä**. Nurkassa oli pola, johon sopi mummo ja pienimmät lapset. Muu perhe nukkui lattialla: siirtoväen huollosta oli saatu patjat, peittona jokaisella oli oma takkinsa. Talossa oli kaksi kamariakin. Ovet olivat lukossa ja avain isännän taskussa.

[9] Kovimmilla pakkasilla **mummo otti johdon käsiinsä** tehden oma-aloitteisesti tulen takkaan ja joskus uuniin. Ukko sanoi: ”**Karjalasta lähettivät hullun akan, joka polttaa kaikki metsät**”. Mummo lisäsi halkoja ja sanoi: ”**Älä ukko virka mitää kyl siul sekä miul viel kirstulaudat löytyvät.**”

[10] Yhtenä iltana ukko sammutti aikaisin valot ja komensi kaikki nukkumaan. Onneksi paikkakuntalainen naapuri tuli käymään, avasi oven ja huusi: ”**Oletteks kuolleet, täällä on häkää?!**” **Monet perheestäni antoivat ylen ja olivat pöker-ryksissä.** Ukko hengitti karvahattunsa ilmaa eikä sairastunut. Naapuri meni nyt huoltovirkailijan luo. Sieltä tulivat tarkastajat ja **lukivat ukolle lakia.** (SKS KRA. SUKU 21962–63. 1997)

Kertomusmaailman tasolla toimijoina ovat pääosin vanha ukko ja mummo. Ukko esiintyy vastustajana ja mummosta rakentuu arjen sankari. Toinin koko re-
pertuaarissa mummo positioituu aina vahvaksi karjalaiseksi naiseksi, joka lempeällä mutta napakalla otteella huolehti perheestä.

Toini ei esiinny itse – lukuun ottamatta ensimmäistä virkettä – kertomuksessa toimijana lainkaan. Vaikka kokemus vaikuttaa omakohtaiselta, asettuu Toini varian-
tissa sivustakatsojaksi ja passiiviseen subjektipositioon. Kerronnasta tulee sellainen kuva, että Toini oli paikalla ainoastaan ulkopuolisena havainnoijana. Herääkin kysy-
mys, oliko Toini edes paikalla vai kertooko hän sukulaisiltaan kuulemia asioita. Näin variantista olisi luettavissa myös sijaiskokemus ja toisen käden lähteiden käyttäjä.

Kerronnan tasolla Toini positioituu muistelijaksi kirjoittaen pääasiassa sukulai-
sistaan. Hän ei pohdi omaa evakkouttaan tai lottuuttaan. Variantin tyyli on toteavaa ja etäistävää. Variantin sisältö tuo kuitenkin mukaan myös kriittisen, argumentoivan ja evakkoutta kommentoivan aspektin. Toini kertoo nyt tarkemmin evakkotalosta ja sen kurjuudesta. Dialogin kautta variantista on paikannettavissa muutama selkeä
kohtaus, joissa kertomusmaailman ja kerronnan aikatasot ovat päällekkäin. Varian-
tista puuttuu episodi [11] *Vierailulla sukulaisissa*, jossa korostuu äidin ja Toinin vä-
linen suhde. Episodi on ehkä henkilökohtaisuusasteen vuoksi jätetty pois tästä su-
kuun keskittyvästä keruukirjoituksesta. Variantissa episodeja on muutenkin vähiten. Useat kyseisen avainkertomuksen episodit käsittelevät ennen kaikkea Toinin omia
kokemuksia, jolloin suvun positiosta kirjoitetusta variantista tulee pakostakin kar-
siutuneeksi henkilökohtaisempia aiheita pois. Näin keruukonteksti selittää variantin
sisällön ja tyylin.

Laajempien merkitysten tasolla variantti ei nosta lainkaan esiin lottuutta. Sitä
vastoin se tuo implisiittisesti esiin evakkouden aiheuttamia ongelmia ja kommentoi
niitä. Evakoiden sopeutumista ja kantaväestön evakkomyönteisiä asenteita pyrittiin
ajan julkisessa keskustelussa edesauttamaan. Esimerkiksi ajan lehdistön antama kuva
evakoista oli usein positiivinen. Kirkkohistorian pro gradussa siirtokarjalaisiin koh-
distuneita asenteita *Ilkassa* ja *Savon Sanomissa* (1939–1945) tarkastelleen Pia Prau-
dan mukaan lehdissä kuvattiin karjalaisia iloisina, ahkerina ja kiitollisina kansalaisi-
na, joiden huono kohtelu ja syrjintä tuomittiin ankarasti (Prauda 2012, 65–67). Ylei-
sen käsityksen mukaan evakot sopeutuivatkin hyvin ja heidät otettiin vastaan suo-
malaiseen yhteiskuntaan ilman suuria yhteiskunnallisia tai sosiaalisia ongelmia (ks.
esim. Waris 1952, 134; Sallinen-Gimpl 1994, 10–12). Asia ei ollut kuitenkaan näin

yksiselitteinen: monista kokemuksista on vaiettu tai ne on jätetty keskustelun ja tutkimuksen ulkopuolelle. Tutkimuksessa ja julkisessa keskustelussa on saanut vasta vähän huomiota se tosiseikka, että evakoita ei aina otettu avosylin vastaan tai kohdeltu tasaveroisina kansalaisina. Evakot joutuivat evakkomatkoilla ja uusilla asuinpaikoilla monenlaisten ennakkoluulojen kohteeksi. Myös evakkomatkaa ja menetyksiä saatettiin väheksyä. (Sallinen-Gimpl 2005, 26–28; Savolainen 2015, 304–309.) Vaikka Toini kirjoittaa/kertoo harvoin omista (ikävästä) evakkokokemuksistaan, tulee variantti kommentoineeksi yleisiä käsityksiä evakoiden ongelmattomasta sopeutumisesta.

Viimeiseksi esitän suullisen kertomusvariantin, joka on poimittu 5.8.2009 nauhoitetusta haastelusta. Haastelutilanteessa Toini kertoi koko kertomuksen ilman taukoja. Ainoastaan yhden kerran kertomus lähtee sivupolulle, mutta palaa hyvin nopeasti takaisin perusrakenteeseen. En missään vaiheessa osallistunut sanallisesti Toinin kerrontaan, mutta myötäilin sitä kasvoniilmein ja äännähdyksin. Variantti on pitkä ja tuo esiin paljon sellaista mistä Toini on kirjoituksissaan vaiennut. Se esimerkiksi alkaa episodista [6] *Appiukon kohtaaminen Alavudella*, joka esiintyy Toinin kerronnassa ainoastaan kyseisessä haastelussa. Voikin tulkita, että se ei ole kertomuksen kokonaisuuden kannalta kovin oleellinen. Toisaalta on hyvä huomioda, että episodi esiintyy juuri tässä variantissa, joissa nimenomaan evakkous (sekä Toinin positiona että sukulaisten kautta) nousee selkeimmin esiin. Luultavasti appiukon kohtaaminen ennen ikäviä kokemuksia on luomassa kontrastia ystävällisen karjalaisen ja vähemmän ystävällisten paikallisten välillä. Samalla se on ollut eräänlainen turvasatama ennen evakkoutta.

Haastelu 2

[6] **Evakkoutta** mie **tunsin** ensimmäisen kerran Alavudella. Mie menin iltasella, kahdeksan aikaan oli juna siellä asemalla, mie aloin kysellä et mistä sais yökortteeria, taloa tai mitään mistä sai yöpaikan. Sit miun **tuleva appeni**, Paavo Pelkonen, sattui olemaan asemalla ja sanoi et **hän vie** sinut yhteen pieneen taloon, siel pidentään yövieraita. Mie kävin hänen pyörän päälle ja hän siinä lumisella tiellä sitten ajo muutaman kilometrin.

Sit mie aloin puhuu [emännälle] et miun tati assuu sen ja sen nimisessä talossa, ja tää **emäntä** sano et, hän otti ihan **ystävällisesti vastaan, ei mitään evakkoutta näyttänyt**. Sano et se onkin tässä ihan lähellä ja sit kuitenkin kävi ilmi et ei se oo lähellä se onkin vissiin kaukana se siun tati, mut on tää toinen et se on **iso talo ja siellä minä kuulin kyllä oikeen mikä on evakon osa**.

[7] Se oli hirmusen **suuri, pitkä valkoinen talo** ja mie kerroin asiani et **mie oon lotta ja mie oon Kannakselta tulossa** ja miun pitäs saada yökortteeri siitä, et miun tati on tän nimises talossa. ”**Ei meillä evakkoja ole, meillä on vain helsinkiläisiä sukulaisia**”. Ja miten he olivat saaneet sil viisii et **eivät ollee evakkoja ottaneet?** Heil oli vain helsinkiläisiä sukulaisia [Toini naurahtaa]. ”**Ei me evakkoja tahota**, et me ollaan kuultu et ne ovat kovia **valehtelemaan ja puhuvat paljon**.” No mie sanoin et mie olisin vain yön tässä. No hää sano et hän **käyp kysymässä tuolt toiselta puolelta**, se oli **emäntä** kenen kanssa mie puhuin. Hän jätti pikkusen oven

auki, **kuuntelivat iltauutisia**, kello oli kymmenen, et tuo ei **varastas** mitään vissiin sieltä. Ja mie oottelin ja oottelin ja kävin vähän tirkistämässä et mitä. Mie näin et siinä oli sellanen **halkolaatikko**, olisko se ollut näin pitkä. Mutta joku tällanen leviä [Toini levittää käsiään ilmaistakseen leveyttä]. Mie olin niin uupunut et mie kävin siihen halkolaatikonle pitkälle, mie nostin repun pään alle ja jalat jäivät lattialle. **Ja mie olin nukkunut** siinä ja mie heräsin vasta aamulla kun emännällä oli sit takassa tuli ja hänellä oli ne **kropsut** paistettu siinä ja hän herätti minut ja sano että kohta tulee linja-auto että pitäs lähtee. Hän sitten ihan **ystävällinen**. Ja silloin he vielä silloin illalla sanoivat et **pakarintupahan** on viikon alussa lämmitetty, et siellä voisitte olla yhen yön ja se oli jossakin syrjässä [Toini naurahtaa]. Ja mie olin **aina pelännyt** tuollasii yksinäisiä taloja ja sit siin välis mie kävin sit nukkumaan kun hän kävi kysymässä. Et se on alkuvuikosta lämmitetty et siellä vois tarjeta. Tällanen **nuori ois laitettu silviisii!** Mie sain sit silviisii sen yökortteerin, mut sillon mie ensimmäisek **kyl tiesin mitä on evakon osa**.

[8] Sit äidillä oli jonkinlainen vaisto, se ei olt ihan varma millon mie tulen. **Äiti** oli sit siel 30 kilometriä oli sinne missä äiti asu, tai **meiän perhe**, äiti oli sit siin tien laidassa vastassa. **Kauhian suuri harmaa talo**, yks **ainoa ukko** oli perhettä ja ukko nukku siinä tuvassa ja meiän perhe nukkus siinä kaikki. Mut kammarin **ovet olivat lukossa** ukolla aina ja avaimet taskussa et kammariin ei lasketa.

[9] Sit kun **mummo laitto siihen takkaan tulta**, kun ei hellassa tai uunissa saanut pitää tulta kun vaan takassa, hää sano että **hupsun akan sieltä Karjalasta lähetti hänelle, polttaa kaikki puut**. Mummo lisäs puita ja sano että ”**Kuule ukko, kyl siulle kirstulauvat viel jäävät**”. [Toini naurahtaa]. Mummo **ei pelänt** häntä yhtään [8] Ja yön **nukkuivat pelkällä lattialla** [Toinin ääni värisee] ja sit naapuri **tuli heille** ja kysys että miten teillä nyt tällasta että nukutte lattaialla ja omat takit peittona. Ei täkkiä ollut kenelläkään. Ja sit se meni sinne huoltoon ja sit hyö saivat patjat. Patjat oli siinä lattialla, siinä oli yks sellanen sänky, mikä oli, niin se oli, **sie et sitä tiää, se on karjalainen sanonta**, ravatti. Se on sellanen et se on seinään isketty kiinni, se sänky, sillee jalat et vaan 2 jalkaa niin ku tässä ja tässä yks jalka ja yks sitten seinässä kiinni. Yks sellanen sänky oli siinä talossa ja yksi missä tää ukko nukku. Hää kävi täydet vaatteet päällä nukkumaan ja hän karvahatun veti silmilleen, sillee hän nukku, mut ei laskenut sinne kamariin. Ja pojat, varsinkin Veikko oli 14-15-vuotias, hänel ei ollut suksia, hänel ei olt kelkkaa. [Toinin ääni värisee] **Veikolla oli hirmusen vaikeaa** kun ei olt mitään työtä ja äiti sanoi et mummon kanssa pitäs jotain tehdä, mutta mitä hää teki siellä kun ei ollut mitään mitään työntekoo.

[10] Ja sit yks ilta **ukko ei antanut pitää valoja** ja tuli hämärä, **mie** kävin makamaan pitkälleen ja hän itse alko nukkuu sit. Ja **naapuri tuli sinne: ”Hyvänen aika täällä on häkkää täällä talossa vaikka kuin paljon!”** Ukko oli pistänyt pellit kiinni! Ja häkä tuli sinne ja kun **noustiin** ylös kukaan ei jaksanut jalallaan kantaa, jos **he** olis olleet aamuun asti siellä **he** oisit kaikki kuolleet

[8] No sit tää **naapuri**, se oli **paikkakuntalainen**, meni sinne huoltoon ja **ukolle pidettiin** kovat **saarnat niistä syömisistä**, kun tän ukon oli pitänyt antaa syömistä heille, hänelle maksettiin. Se oli se **heidän talvensa tällanen**. **Heitä oli** mummo, minun äiti ja 2 veljee ja sedän emäntä ja hänellä oli 2 pientä lasta ja he olivat kaikki siinä samassa ja minun siskokin oli aika ajoin siellä.

Et silloin mie **näin sen evakkouden**. Kun he olivat **onnellisia** kun mie olin siellä ja mie joka hetki ajattelin kun **mie pääsisin pois, miusta oli ihan hirveätä olla**, jos ei ois päässyt matkustamaan, miul tuli vaan sellanen mieleen, et mie lähtisin täältä pois jos vaan jotenki pääsisin ja jättäsin heidät sinne. [101]

[11] Äiti kävi niissä **sukulaisissa** ja minä kävin hänen kanssaan sitten siellä. Oli yks **oikeen suur talo** ja meivät laitettiin sit kylmään saliin nukkumaan, ku neiti oli mukana, **et meitä kohdeltiin ihan toisella tavalla**, en tiä mistä se sitte, **lotta** jutustaks se sitten johtu, tai voihan olla et se äiti ol kertonut et mie olin niin **hienos työs** et mie [Toini naurahtaa] välitän niitä puheluja, et voi olla että **äiti osas** hyvästi puhua sen asian.

Ja me oltiin siellä salissa ja siel oli kauhian kylmä. Ja yks kaks, minnuu söivät lutikat, ne löysivät kyllä minut ja ne alkoivat syyä. Äiti sano, et paa tää lattialle, no siin oli kylmä, oikeen suuri ryijy oli seinäs, kui se pimiäs sai sen **ryijynkin pois sieltä seinältä, nostettu peitoksi**. Hän oli sit koko yön, et kun minul se ryijy meni tähän suun eteen, **hää otti pois**. Mie et mitä kummaa sie, hää oli et kun täällä on ne keuhkotautiset, siinä on varmasti siinä ryijyssä kaikkein eniten niitä keuhkotauti basilloi, ja ne tarttuvat sinnuu. **Hää vahti sit keuhkotautibasilloi kok yön** [Toini liikuttuu]. Mut että mie en tiä mikä siin sit oli että miten sit **arvosti, et se voi olla ihan se lotta** juttu. Ja **heilläkin oli ihan toisella tavalla sit kun mie olin mukana**. Äiti olis ilman muuta joutunt äitinsä viereen tai johonkin nukkumaan, nyt meidät laitettiin siihen salliin.

[9] Ja sit **meikälaisillä** oli sillon viimeisenä iltana, heillä oli vielä vehnäjuhoja, kun mie olin. Niin **mummo** sano et nyt paistetaan **lettuloi**. **Ukko** sanoi et tulta ei tehdä. Eik antanut hellaan tehdä tulta, et takkaan saa. Sit sai takalla paistaa niitä lettuloi, ja se oli [Toini naurahtaa] sitten kyllä sellasta sörväämistä. Laittoi hatun silmil- le ja kävi sänkyyn. **Et sellasta oli se evakko juttu**. (HAAS2/5.8.2009/00:57:38—01:10:01)

Kertomusmaailman tason toimijoina ovat variantin alussa Toinin lisäksi tuleva appiukko ja pienen talon ystävällinen emäntä. Emännän mainitessa Toini lisää, ettei rouva ”mitään evakkoutta näyttänyt”. Ilmaisu luo kontrastia tulevaan eli Toinin ikäviin kokemuksiin isommassa talossa saamastaan tyllystä vastaanotosta. Kerronnan alkupuolella Toini positioituu yösijaa etsiväksi, hiukan eksesyksissä olevaksi nuoreksi tytöksi. Hakiessaan yösijaa aktiivisesti, hän kuitenkin positioituu aktiiviseksi yksilötoimijaksi.

Kun tädin talo osoittautui olevan liian kaukana, päätyi Toini vieraaseen isoon taloon. Toinin kerronta tuo esiin hierarkkisen vastakkaisasetelman karjalaisten evakkojen, kannakselta lomalle tulevan lotan, helsinkiläisten vieraiden ja komean talon väen välillä. Talon emännän toimien kautta Toini positioituu variantissa evakkona toiminnan kohteeksi ja passiiviseen objektipositioon. Aamulla ilmapiiri oli onneksi muuttunut ystävällisemmäksi ja emäntä tarjosi aamupalaksi kropsua. Ehkä emäntä oli heltynyt ja Toinin positio oli ikään kuin liukunut evakosta lotaksi. Vaikka kohtelu

¹⁰¹ Tässä kohdin Toini siirtyy hetkeksi kertomaan toisesta lomasta, jonka hän vietti myöhemmin. Loma oli onnistunut eikä Toini kokenut evakon osaa. Lyhyen sivupolun jälkeen Toini palaa takaisin kertomukseen.

oli muuttunut hieman paremmaksi, niin kerronnasta on edelleen paikannettavissa tietynlainen kriittinen ironia naurahduksen kautta.

Toini tunsu haasteluhetkellä edelleen selvästi sääliä ja surua perheen kärsimyksiä kohtaan. Episodissa [8] hän kertoo tarkemmin ja konkreettisemmin sukulaistensa oloista talossa. On tulkinnan varaista, esiintyykö Toini episodissa [10] kokijana, tai edes havainnoijana, vai ainoastaan ulkopuolisena häikämyrkytyksestä muilta kuulleena kertojana eli sijaiskokijana. Episodin sisältämän virkkeen sisälle muotoutuu persoonapronominien kautta jopa selkeä ristiriita:

”Ja häkä tuli sinne ja kun **noustiin** ylös, kukaan ei jaksanut jalallaan kantaa, jos **he olis** olleet aamuun asti siellä, **he oisit** kaikki kuolleet!”

Vaikka lauseen alusta muodostuu käsitys siitä, että Toini oli paikalla, niin perheestä hän jatkaa ”he” muodossa, mikä vuorostaan viittaa hänen poissaoloonsa. Toisaalta tämä kerrontastrategia korostaa Toinin huolta ja empatiaa ensisijaisesti perhettään kohtaan. Itse hän oli nuori ja hän omasi vaihtoehdon: mahdollisuuden palata rintamalle evakkotöihin. Jos Toini ei ole ollut paikalla häikämyrkytysvaaran aikoihin, on episodi liitetty kertomukseen värittämään ja selvittämään perheen evakkokokemuksia. Variantissa Toini mainitsee myös toivoneensa pikaista pääsyä takaisin rintamalle ja kauaksi evakkouden kokemuksista. Vaikka perhe oli onnellinen Toinin läsnäolosta, toivoi Toini ainoastaan paluuta lottatöihin. Tässä vaiheessa hänen kerrontansa ”karkaa” pois varsinaisesta *Lomamatka Alavudelle* -kertomuksesta. Toini alkaa muistella toista lomaa, jonka aikana hän ei joutunut kokemaan eikä kohtaamaan evakkoutta, ja jota hän osittain siksi piti hyvin onnistuneena. Hyvin pian Toini kuitenkin palaa kertomukseen ja koska kertomuksen rakenne on hänelle selkeä, löytää hän heti seuraavan episodiin [11] *Vierailulla sukulaisissa*.

Episodissa Toini kertoo siitä, miten hän ja äiti vierailivat erässä ”oikeen suuressa talossa” ja kuinka heitä kohdeltiin ”ihan toisella tavalla” kuin evakkoja yleensä. Syyksi tähän kohteluun Toini arvelee olleen sen, että hän oli Kannakselta tullut viestilotta ja hänen työtään rintamalla arvostettiin. Äidin tuntema arvostus Toinin lottatyötä kohtaan ikään kuin tarttui myös sukulaisiin. Kerronnan perusteella sekä Toini että äiti nähtiin arvokkaina vieraina.

Haastelun sisältämästä variantista puuttuu kokonaan kerronta lomalta paluusta. Ilmeisesti episodi [12] *Paluumatka keskukseen* ei ole tuntunut relevantilta, koska kertomusvariantin pääteema ei näytä olevan lomamatka ja matkustus, vaan oman perheen kohtalo. Paluumatkan kuvaamisen sijasta Toini palaakin episodiin [9] *Mummo ja tulen syyttäminen*. Ehkä Toini on aiemmin unohtanut mainita lettujen paistosta. Tai sitten lettujen paisto on todellisuudessa ollut eri tapahtuma ja se on sijoittunut tapahtumallisesti iltaan ennen Toinin lomaltapaluuta. Silloin tästä sisällöllisestä eroavuudesta voi huomata, kuinka kirjallinen kerronta on helpommin suunniteltavissa ja muokattavissa: mummon tokaisu ”kirstulauvoista”, on sopinut paremmin kertomuksen keskivaiheille,

jolloin myös lettujen paisto on sijoittunut sinne. Suullisessa variantissa lettujen paisto sijoittuu ajallisesti todennäköisesti totuudellisemmin kertomuksen loppuun.

Vaikka variantti alkaa ilmaisulla evakkouden ensimmäisestä tuntemisesta, Toini edelleen välttelee identifioitumasta itse varsinaisesti evakoksi. Ainoastaan ison talon emäntä kohtelee häntä evakkona ja Toini ilmaiseekin tunteneensa evakkouden lähinnä vieraiden ihmisten tekemän positioinnin kautta. Kaiken kaikkiaan Toini positioituu kertomusmaailmassa viiteen erilaiseen positiosuhteeseen. Ensinnäkin hän on lottana yösijaa hakeva aktiivinen toimija. Toiseksi hän on perheen huonoja oloja todistava sivustakatsoja omaten passiivisen subjektiposition. Kolmanneksi häntä autetaan ja hänestä huolehditaan lomalla olevana lottana, jolloin hän positioituu avun kohteena olevana passiiviseen objektipositioon. Neljänneksi hän kokee perheensä seurassa evakon osan, jonka kautta hän positioituu yhdessä perheensä kanssa toiminnan kohteeksi passiiviseen objektipositioon. Viidenneksi Toini positioituu toisen käden lähteiden käyttäjäksi, joka ei välttämättä itse ollut edes paikalla kaikissa kohtauksissa, joista hän kertoo.

Kerronnan tasolla Toini positioituu pohdiskelijaksi ja käyttää näin pohdiskelevaa ja reflektivoivaa kerrontastrategiaa. Kerronta on tyyliltään eläytyvää ja dramatisoivaa. Haastelutilanne olikin luonteeltaan hyvin intensiivinen ja tunnepitoinen. Toinin ääni värisi ja petti itkuun muutaman kerran. Tulkitsen jälleen, että kasvoitusten mahdollistunut haasteleminen tuo esiin kertomukseen liittyvän tunnelatauksen, mikä ei ole tullut samalla tasolla esiin kirjoituksista. Kerronnan tunnepitoisuuden ja henkilökohtaisuuden kautta näen Toinin positioituvan variantissa myös ystäväksi.

Kerronta on laveaa edeten kohtauksittain ja painottuen menneeseen. Episodi [8], jossa Toini kertoo saapumisestaan omaistensa luokse ja omaisten huonoista oloista, esiintyy variantissa kolme kertaa aiheuttaen näin kerronnan anakronisen etenemisen. Myös Variantin päätyminen episodiin [9] merkitsee takautumaa suhteessa kertomuksen ideaaliversioon.

Kuten edellisenkin variantin kohdalla myös nyt Toinin kerronta kiinnittyy **laajempien merkitysten tasolla** ”ongelmattomana” esitetyn evakkouden merkityksellistämiseen ja kommentointiin. Kerronnan funktiona on ennen kaikkea nostaa perheen ahdinko esiin ja samalla siirtää omia vaikeuksia syrjemmälle. Lottadiskurssin uusintamiseen, muuntamiseen tai säröttämiseen variantti ei puutu.

14. JÄLLEENNÄKEMINEN JA ESIKOISEN SYNTYMÄ

14.1. Kertomuksen sisältö ja rakenne

Elettiin jatkosodan aikaa loppiaisena 1942. Lauri ja Toini olivat olleet erossa lähes viisi kuukautta eli yli puolet nuoresta avioliitostaan. Lauri oli Laatokalla ja Toini Pyhäjärvellä Laurin kotitalossa kälynsä ja mummonsä kanssa. Loppiaisaattona Lauri saapui Toinin yllätykseksi lomalle ja seuraavana päivänä syntyi esikoinen Tuula. Ehkä vielä enemmän kuin lapsen syntymästä, kertomus kertoo siitä onnesta, mitä Toini tuns nähdessään Laurin pitkästä aikaa. Analysoimani variantit sijoittuvat kahteen eri ryhmään sen perusteella painottavatko ne ainoastaan kertomuksen alkuosaa ja episodiat [1], vai myös kertomuksen loppuosaa. Olen jakanut analyysin kohteena olevan kertomuksen kronologisesti järjestäytyneeseen kolmeen laajakokoon episodiin. Kaksi jälkimmäistä olen jakanut myös alaepisodeihin, koska niitä seuraamalla on helppoa huomata kertomuksen kiteytyneisyys. Liitteestä 8 löytyy avainkertomuksen positioanalyysin etenemistä havainnollistava taulukko 5. Episodit ovat seuraavat:

[1] **Loppiaisaatto 1942 ja Laurin paluu elämän kohokohtana:** Toini ja Lauri olivat olleet erossa viidettä kuukautta. Toini odotti perheen esikoista. Kun Toini ja mummo leipoivat piirakoita loppiaisaattona, näki mummo ikkunasta sotilaan lähestyvän. Toini tunnisti sotilaan heti Lauriksi. Hetki oli ikimuistettava ja Toini tuns suurta onnea ja rakkautta.

[2] **Synnytyksen käynnistyminen ja matka sairaalaan:** Yöllä Toinilla alkoivat poltot. Lapsiveden tullessa Toini potkaisi päätä vedettävän sängyn kahteen osaan. Toinilla ja Laurilla ei ollut synnytyksen käynnistymisestä mitään kokemusta ja he herättivät ensitöikseen mummon. Mummon avuksi haettiin naapurin toinen mummo, joka toimi kylän kättilönä. Kaikki ei ollut kuitenkaan kunnossa ja apua piti saada. Lauri valjasti hevosensa ja lähti soittamaan 7-8 kilometrin päässä olevalle puhelimella kenttäsairaalaan. Kenttäsairaalaan 12 kilometrin päästä lähetettiin auto hakemaan Toinia. Tiet olivat huonot, koska oli satanut paljon lunta. Toini ihmetteli, miten auto pääsi perille. Mummo antoi verkapäällysteisen morsiussturkinsa Toinille lämmikkeeksi. Lauri lähti Toinin mukana kenttäsairaalaan. Kiireessä lapsen vaatteet jäivät kotiin.

[2.1] Kipu ja sängyn potkaisu.

[2.2] Mummon herätys ja diagnoosi.

[2.3] Naapurin mummon haku avuksi.

[2.4] Synnytys ei onnistu, ”appuu pittää saaha”.

[2.5] Puhelin 6-7 km:n päässä ja sairaala 12 km:n päässä.

[2.6] Lauri ajoi hevosella puhelimen luokse.

[2.7] Auto pääsi hakemaan. Toini ihmettelee, miten tämä onnistui.

[2.8] Mummon morsiussturkki ja empatia. Vauvan vaatteet unohtuivat kiireessä.

[3] **Synnytys ja aika sairaalassa:** Sairaalassa vanhempi lotta/kättilö/sairaanhoitaja tiuskaisi Toinille, että lapsenteko noin vanhana on hankalaa. Tyttö syntyi kymmenen aikoihin yöllä. Laurin mielestä tämä saisi olla Toinin kärsimysten takia ensimmäinen ja viimeinen synnytys. Toini tokaisi haluavansa kymmenen lasta, ensivuonna jo seuraavan. Lääkäreitä ja hoitajia Toinin tokaisu huvitti. Aiemmin tiuskaissut lotta toi illalla Laurille patjan lattialle ja tuore perhe vietti 10 vuorokautta yhdessä sairaalassa.

[3.1] Tulo sairaalaan ja hoitajan/lotan tiuskaisu.

[3.2] Tyttö syntyi maailmaan.

[3.3] Lauri kauhistelee Toinin tuskia, eikä halua enempää lapsia.

[3.4] Toini tokaisee haluavansa 10 lasta.

[3.5] Lääkärit nauroivat Toinin tokaisulle.

[3.6] Lotan ystävällinen apu. Perhe yhdessä.

14.2. Lassin paluu – elämän onnellisin hetki

Ensimmäinen synnytys on naisen kokemusmaailmassa yksi elämän tärkeimmistä ja unohtumattomimmista hetkistä. Aluksi käsittelemäni kolme varianttia on poimittu kirjoituksista, joiden voisi olettaa sisältävän kerrontaa nimenomaan ensimmäisestä synnytyksestä: kaksi varianteista on poimittu omaelämäkertoista ja yksi avioliittoa ja perhettä käsittelevästä muistelusta. Variantit keskittyvät kuitenkin esikoisen syntymän sijasta Laurin paluuseen, joka määrittyy elämän kohokohdaksi.

Ensimmäinen variantti on poimittu jälleen SKS:n *Karjalaisten omaelämäkerrasta*. Toinen varianteista on Toinin vuonna 1992 Museovirastolle kirjoittamasta omaelämäkerrasta ja siinä keruun toiseksi viimeisestä aihepiiristä 18, jossa kysyttiin elämän kohokohdista ja pettymyksistä. Kolmas variantti on poimittu Kaarina Määtälle vuonna 2003 kirjoitetusta parisuhdemuistelusta *Pitkä avioliitto*. Kirjoitushetkellä Laurin kuolemasta oli kulunut hieman yli kolme vuotta. Esitän variantit rinnakkain episodi kerrallaan, jotta niiden samuudet hahmottuisivat helpommin.

Karjalaisten elämäkerta/SKS

Museoviraston omaelämäkerta

Pitkä avioliitto/Kaarina Määttä

[1] **Muistan aina** tammikuun viiden päivän, mummoni oli meillä, leivoimme, hän katsoi ikkunasta ja sanoi: ”Taas tulee yksi sotilas.” Kurkistin ja huudahdin: ”**Tuohan on Lassi!**” Se on yksi **elämäni parhaista hetkistä**. Olimme olleet erossa viisi ja puoli kuukautta.

[1] **Elämäni kohokohta** on ilman mieltämättä **5.1.1942**. Olimme olleet nyt neljä ja puoli kuukautta, kun hän erossa viidettä kuukautta. Mieheni sai ensimmäisen loman. 5.1.42 näin joutui Laatokan saarelle. Ensin ei ollut lomavuoroja, sen jälkeen tuli kelirikko. Kirjeet kulkivat hitaasti, lentokone hoiti postin kuljetuksesta. **Odotin häntä ja odotin vauvaa**. Kuka tietää kuinka monta kertaa istuin akkunan alla ja laulelin: ”Kuinka monta iltaa siitä mennytkään kun sä lähdit luotani.” Loppiaisaattona uuni oli hiilillänsä, leivoimme piirakoita, mummoni katsoi akkunasta ja sanoi: ”Sotilas tuluo sukset olal o vissii majoi pyytjä.” **Elävästi muistan vieläkin** kun kurkistin akkunasta ja hihkaisin: ”**Sehän on Lassi!**” Tunsin hänet **selästä, mikä ilo täyttikään mieleni**.

[1] Voi sitä **kaipausta**. Eroa oli kestänyt nyt neljä ja puoli kuukautta, kun hän erossa viidettä kuukautta. Mieheni sai ensimmäisen loman. 5.1.42 näin joutui Laatokan saarelle. Ensin ei ollut lomavuoroja, sen jälkeen tuli kelirikko. Kirjeet kulkivat hitaasti, lentokone hoiti postin kuljetuksesta. **Odotin häntä ja odotin vauvaa**. Kuka tietää kuinka monta kertaa istuin akkunan alla ja laulelin: ”Kuinka monta iltaa siitä mennytkään kun sä lähdit luotani.” Loppiaisaattona uuni oli hiilillänsä, leivoimme piirakoita, mummoni katsoi akkunasta ja sanoi: ”Sotilas tuluo sukset olal o vissii majoi pyytjä.” **Elävästi muistan vieläkin** kun kurkistin akkunasta ja hihkaisin: ”**Sehän on Lassi!**” Tunsin hänet **selästä, mikä ilo täyttikään mieleni**.

[2] -

[2] -

[2] -

[3] **Seuraavana päivänä syntyi esikoisemme Tuula**. Mieheni oli hiihtänyt jään yli, muuten ei jää kannattanut ja sitten Käkisalmesta 33 km Pyhäjärvelle. **Kuulemma kannatti hiihtää**. (SKS KRA. KE 013734. 183)

[3] **Yöllä alkoivat synnytyspoltot ja seuraavana iltana saimme tytön**. Mieheni kuulemma miltei näki minut. Oli pieni hameen kikkana päällä, olin aika mahtava. Tyttö painoi 4,250 kg. Se oli onnea! (MV/OMA/60/1992)

[3] **Seuraavana päivänä syntyi esikoisemme**. (Pitkä avioliitto/Kaarina Määttä/2003)

Kertomusmaailman tasolla jokaisessa variantissa positioituvat pitkän matkan hiihtänyt, lomalta palaava ja ikävöity tuore aviopuoliso Lauri, sekä puolisoaan ikävöinyt ja rakastava Toini. Toini positioituu jokaisessa variantissa aktiiviseksi toimijaksi ja hänen toimintansa rakentuu Laurin ikävöinnistä, odottamisesta ja onnen tuntemisesta Laurin saapuessa. Toini kertoo lapsen syntymästä kirjoittamalla siitä hänen ja Laurin yhteisenä kokemuksena: ”seuraavana päivänä syntyi esikoisemme” ja ”seuraavana iltana saimme tytön”. Näin Toini positioituu Laurin kanssa myös yhteistoimijaksi.

Kerronnan tasolla Toini muistelee mennyttä ja tunteitaan selkeästi kirjoitus-hetkestä käsin. Näin on huomioitavaa, että myös toimijuus korostuu varsinaisella kerronnan tasolla. Painottaakseen muiston tärkeyttä tunnetasolla Toini käyttää ilmaisuja: ”muistan aina”, ”elävästi muistan vieläkin”, ”se hetki on antanut voimia” ja ”kaikkien vaikeuksien hetkellä olen etsinyt tuon muiston”. Varianteissa kertojana on elämänsä yhtä parhaita ja voimaannuttavinta hetkeä muisteleva puoliso, ei niinkään esikoisensa syntymää muisteleva ensisynnyttäjä tai äiti. Tyyliiltään kaikki variantit ovat omakohtaisia, onhan kyseessä kaksi omaelämäkerta ja yksi avioliittomuistelu. Silti kerronta on toteavaa, tiivistä, nopeasti etenevää, eikä yksityis- tai henkilökoh- taista.

Varianttien samankaltaisuus osoittaa kertomuksen kiteytyneisyyden. Kaikkien kolmen variantin kohdalla voi pohtia sitä, onko kyseessä kertomus ensimmäisestä

synnytyksestä vai pikemminkin kertomus puolison kaipuusta ja onnellisesta jälleennäkemisestä. Vertailtaessa variantteja seuraavaksi analysoimiini variantteihin, tulee selkeästi esiin se miten toimijuuden positiot voivat vaihdella ja miten kahden voimakkaan kokemuksen läheisyys saattaa peittää toisen kokemuksen kerronnan lähes hiljaisuuteen. Todennäköisesti kertomus olisi painottunut edellisissäkin kirjoituksissa enemmän varsinaiseen synnytykseen, jos aviopari ei olisi ollut erossa niin pitkää aikaa tai jos avioliittoa olisi ehditty elää pidempään yhdessä. Nyt eroa ja ikävää oli kestänyt kauemmin kuin yhdessäoloa.

Kerronta on kronologisesta ja kerronnan temporaalinen pääfokus vaihtelee menneen ja nykyisyyden välillä. Tämä tulee esiin aikamuotojen vaihdoksista, lähinnä hyppäyksistä preesensin ja imperfektin (”muistan” – ”syntyi”) tai perfektin ja pluskvamperfektin (”olen etsinyt” – ”oli kestänyt”) välillä. Aikamuotojen vaihdokset tuovat esiin kertojan eläytymisen kertomaansa. Vaikka kerronta on eläytyvää, ei se silti ole pohdiskelevaa. Näin Toini positioituu varianteissa muistelijaksi ja kerrontastrategiaksi määritetty muisteleva kerrontastrategia.

Laajempien merkitysten tasolla variantit kytkeytyvät romanttisen rakkauden diskurssiin. Kerronnan tavoitteena on yhden elämän kohokohtan nimeäminen ja siitä kertominen. Kohokohta ei ole synnytys, vaan puolison jälleennäkeminen ja voimakkaan rakkauden kokeminen.

14.3. Esikoisen syntymä

Myös seuraavat kolme varianttia analysoin rinnatusten. Analysoin ne kuitenkin episodi kerrallaan, koska episodien toimijat vaihtelevat suuresti. Ensimmäinen varianteista on poimittu *Sota-ajan nainen* -muistelukirjoituksen aihepiiristä 87. *Raskaus ja synnytys*, jossa on kysytty mm. syntyikö lapsia sota-aikana, miltä odottaminen ja synnyttäminen sodan keskellä tuntui, oliko lapsi toivottu, miten isä suhtautui ja miten muut suhtautuivat sota-ajan raskauteen. Lisäksi aihepiirissä on pyydetty kuvailemaan itselle sattuneita tapauksia. Toinen variantti on poimittu *Satasärmäinen nainen* -omaelämäkerrasta. Viimeinen varianteista on vuonna 2001 SKS:lle kirjoitetusta *Sota-aika muistoissamme* -teemakirjoituksesta. Keruuesittesessä oli 23 aihepiiriä ja kyseinen kertomus on kirjoitettu valmiiksi annetun aiheen/otsakkeen *Eräs loma* alle. Analysoin varianteista ensin episodin [1], jossa esiintyy eniten variaatiota. Tämän jälkeen analysoin episodit [2] ja [3], jotka olen jakanut alaepisodeihin. Kyseisissä episodeissa variaatiota on huomattavan vähän ja kerronta etenee identtisesti välillä jopa sanojen tarkkuudella. Ensin kuitenkin kertomuksen aloittava episodi [1]:

Sota-ajan nainen/MV

[1] Laatokka oli jäänyt, **omalla vastuullaan oli mieheni tullut yli**, hiihtäen yli 60 km **loppiisaattona**. **Eromme** oli enemmän kuin puolet avioliitosta. (MV/34/160/1988)

Satasärmäinen nainen/SKS

[1] **Leivoimme piirakoita loppiaisaattona** 5.1.1942, ulkona satoi lunta. **Mummoni kurkisti** ulos ikkunas-ta ja sanoi: ”Taas tulee yksi maidon pyytäjä.” Minäkin vilkaisin ja sanoin: ”**Sehän on Lassi!**” **Sanon vieläkin, että se oli elämäni onnellisin hetki. Muistan selvästi** miltä hän näytti kävellessänsä sukset olalla! **Olen monasti miettinyt**, en osannut tai uskaltanut rakastaa ja tunnustaa edes itselleni mitä tunsin häntä kohtaan. Se **rakkaus kasvoi vähän kerrallansa** sen jälkeen kun menimme kihloihin. **Nyt mitä tänä loppiaisenä tunsin** häntä kohtaan, **en löydä sanoja** kuvaamaan sitä tunnetta. Uskon hänen tunteneen samoin. Oli **vain kaksi lasta, jotka rakastivat toisiaan. Söimme piirakoita, saunoimme ja nukahdimme**. Hän kertoi myöhemmin, että oli järkyttynyt kun näki suuren vatsani, enkä sopinut hänen syliinsä. (SKS KRA. Sata 14050. 1991)

Sota-aika muistoissamme/SKS

[1] **Leivoimme piirakoita, mummo** katsoi akkunasta ulos ja sanoi: ”Taas tulee yksi sotilas maitoa pyytämään.” **Muistan sen vieläkin aivan selvästi** - niin kuin olisi eilen tapahtunut - hihkaisin: ”**Sehän on Lassi!**” Juoksin portaille, mikä **onnen tunne!** Hän ei mielestäni ole koskaan ollut niin **pitkä, komea ja suoraryhtinen**, kuin oli silloin. **Oma kersanttini**. Hän ei silloin sanonut, mutta **kertoi myöhemmin** ajatelleensa suuresta vatsastani: voiko tuo olla se sama hoikka tyttö, se on viimeinen kerta kun on raskaana. Mikä yllätys olikaan hänen tulonsa minulle. Olin juuri saanut kirjeen: ”Jouluyönä Laatokka ärjyy, ei ole tietoa lomasta.” Joulun jälkeen myrsky laantui, tulivat tyynet pakkaset. Tammikuun kolmannen päivän iltana **hän kävi esimiehensä puheilla ja sai omalla vastuulla** ylittää tuon 25 km:n taipaleen suksilla, ellei tule yöllä myrskyä, joka repii raiiloja. Aamuhämärässä hän lähti **yksinäiselle taipaleelle** kohti Vahtiniemeä. Tältä patterilta sai ruokaa ja ajatteli hiihtää kotiin tuon 40 km:n taipaleen. Tiet olivat lumen peitossa, **uupumus** tuli noin kymmenen kilometriä Käkisalmesta, ilta alkoi hämärtää. Edessä olisi ollut vielä toistakymmentä kilometriä yksinäistä metsätaivalta lumisella tiellä. Hän koputti talon oveen ja **pääsi yksinäinen kulkija yöksi. Tarjottiin penkki nukuttavaksi, iltasijat ja ruokaa. Oltiinhan Karjalassa.** Viidennen päivän aamuna hän lähti hiihtämään, yön aikana oli tullut suoja: **ei auttanut** kuin ottaa sukset olalle, Käkisalmesta oli hiukan aikaisemmin lähtenyt yli kymmenestä hevosesta koostuva työvelvollisten kolonna, mutta ei ehtinyt siihen. Isäni oli siinä yhtenä. **Ei auttanut** muu kuin kävellä. **Kuulemma teki matkan lyhyemmäksi monet muistot:** olimme kesällä -39 yhdessä pyöräilleet tuon matkan. **Tämän matkan vaiheista hän siinä kertoili, kylki kylässä istuessamme.** Hän laitto kohta saunan lämpiämään, kantoi vedet ja hoiti hevosen. Hevonen oli kotikasvatti, hänen hevosensa. Se oli heti hörähtänyt kun oli kuullut hänen askeleensa kujamaalla. **Söimme** kotoisen aattoillan aterian: kakkarointa ja kastiketta, **kylvimme** saunassa. **Me kahdestaan.** Mieheni sisko, Maija oli laittanut vuoteen päästä vedettävään sänkyyn, **jo oli onnea!** Olimme olleet naimisissa yhdeksän kuukautta, siitä puolet erossa. (SKS KRA. Sota-aika 2925. 2001)

Kertomusmaailman tasolla *Sota-ajan nainen* -variantissa ensimmäinen episodi on hyvin lyhyt tiivistyksen kolmeen virkkeeseen. Se ei sisällä kerrontaa aviopuolison kaipuusta tai puolison paluun synnyttämästä onnen tunteesta. Toini positioituukin episodissa miehen matkaa havainnoivaan sijaiskokijan positioon.

Satasärmäinen nainen- ja *Sota-aika muistoissamme* -varianteissa episodi [1] on sitä vastoin runsaampi ja yksityiskohtaisempi muistuttaen kolmea ensimmäiseksi esittämäni varianttia. Kertomusmaailman tasolla molemmissa varianteissa tulee esiin puolisoaan kohtaan suurta kaipuuta ja rakkautta tuntenut Toini. Näin Toini positioituu aktiiviseen subjektipositioon. Rakkaus oli kasvanut vähitellen ja tuntui olevan tuona loppiaisattona huipussaan.

Viimeisessä eli *Sota-aika muistoissamme* -variantissa Toini kutsuu Lauria ”omaksi kersantikseen”, mistä on luettavissa kunnioituksen/ylpeyden tunne omaa miestä kohtaan. Samassa variantissa Toini kertoo tarkasti Laurin tekemästä pitkästä 60 kilometrin matkasta Pyhäjärvelle. Toini kuvailee yksityiskohtaisesti Laurin matkan edistymistä. Näin hän positioituu variantissa myös toisen käden lähteen käyttäjäksi. Toini korostaa matkan raskautta kirjoittamalla Laurista uupuneena yksinäisenä matkantekijänä. Kun Toini on kirjoittanut *Sota-aika muistoissamme* -muistelukirjoituksen, on Laurin kuolemasta jo muutama vuosi. Lauri ei siis ole ollut kirjoitusajankohdasta läsnä, vaan Toini on kirjoittanut Laurin kokemuksista luultavasti ulkomuistista. On mielenkiintoista, että Laurin matkan kuvaaminen sisältyy juuri kyseiseen muisteluun, eikä esimerkiksi kirjoituksiin jotka on tehty Laurin vielä eläessä. Kertoooko Toini miehensä kertomuksen tarkemmin, koska keruukehotuksessa on pyydetty kertomaan nimenomaan sota-ajan lomasta? Laurin matkakertomuksella Toini on voinut mahdollistaa kirjoitusvastaukseensa myös miehensä sota-ajan lomakokemuksen. Variantin kohdalla voikin pohtia sitä, onko kyse siis ennen kaikkea kirjoituskontekstin vaikutuksesta.

Satasärmäinen nainen - ja *Sota-aika muistoissamme* -varianteissa episodin [1] loppupuolella Toini alkaa kertoa tapahtumista me-muodossa (söimme, saunoimme, nukahdimme, me kahdestaan jne.), minkä kautta kerronnassa hahmottuu ensisijaisesti tuore ja onnellinen aviopari. Näin Toini positioituu Laurin kanssa aktiiviseksi yhteistoimijaksi. Siirryn seuraavaksi episodiin [2], koska analysoin kerronnan tason toimijuutta ja kerronnan laajempien merkitysten tasoa vasta lopuksi kokoavasti.

Sota-ajan nainen/MV	Satasärmäinen nainen/SKS	Sota-aika muistoissamme/SKS
[2.1] Yöllä tuli kova kipu, potkaisin , päästä vedettävä sänky oli kahtena .	[2.1] Yöllä kolmen aikana potkaisin sänkyyn, se oli päästä vedettävä, samassa sänky oli kahtena ja lapsivesi meni.	[2.1] Herään yöllä kolmen aikaan. Potkaisin, sänky oli kahtena!
[2.2] Kävin herättämässä mummon , hän ”kopeloi” ja sanoi: ” synnytys alkaa .”	[2.2] Menin herättämään mummoni ja kerroin että minulta meni pissa sänkyyn. En tiennyt lapsivedestä mitään . Mummoni sanoi ”Lapsei se o sitä pien pyrkii maailmaa .”	[2.2] Menin mummoni luo ”Mikä miul on?” Hän sanoi. ”Voi lapsei, nyt se alkaa .” Emme kumpikaan miehieni kanssa ymmärtäneet asiasta mitään.
[2.3] Naapurissa asui tämän kylän kättilö , Maija haki hänet,	[2.3] Maija hiihteli hakemaan vielä toisen mummon kättilöksi . He olivat molemmat itse oppineita, auttaneet kylän lapsia maailmaan.	[2.3] Mummoni oli kylän kättilö. Nyt haettiin toinen mummo ,
[2.4] Mummot olivat ymmällä, asiat eivät edistyneet ja sanoivat ” appuu pitäs saaha ”.	[2.4] Ei tuntunut tulevan valmista , mummot sanoivat apua on saatava .	[2.4] ei tullut valmista. Apua on saatava, he sanoivat.
[2.5] Lähin puhelin oli 7-8 km päässä ja kenttäsaaraala 12 km.	[2.5] Lähin puhelin oli kuuden kilometrin päässä.	[2.5] Lähin puhelin oli kuuden kilometrin päässä, lumi sade vain yltyi.
[2.6] Mieheni valjasti hevosen , tiet olivat auraamatta ja meni soittamaan kenttäsaaraalaan. Hän oli ajanut koko matkan minkä sai hevosesta irti .	[2.6] Mieheni valjasti hevosen ja kertoi ajaneensa niin paljon kuin hevosesta lähti .	[2.6] Mieheni valjasti mustaharjan ja lähti soittamaan. Kihiniemen sotasairaalaan, noin kymmenen km:n päästä luvattiin lähettää auto. Mieheni muisteli, ette ikinä ole hevosta ohjaksen perillä lyönyt kuin sillä matkalla. Ajatteli, että hevonen saa vaikka kuolla , kunhan saadaan Toinille apua.
[2.7] Miten lie auto päässyt, tulivat hake-maan minua .	[2.7] Kenttäsaaraalaan oli matkaa 12 kilometriä , ja pian sieltä tuli pikkuauto minua hakemaan. Siinä riitti ihmettelmistä miten auto pääsi , oli satanut paljon lunta ja tiet olivat auraamatta.	[2.7] Kohta tuli auto . On ihme miten se on pysynyt tiellä, ajoi reen jälkien mukaan. Tuskin silloin on ollut talvirenkaitakaan. Mieheni lähti sairaalaan mukaan. (SKS KRA. Sota-aika 2925. 2001)
[2.8] Mummollani oli verkapäällysteinen morsiusturkki sen laitto päälleni, huopatossut antoi jalkaani ja huivinsa päähän. Ei siinä ollut lapsen vaatteita aika ajatella , vaikka olin laittanut ne valmiiksi ja illalla yhdessä niitä ihailimme. Mummoni sanoi ”Lapsei ko saisin ni kaik vaivais kantasi” johon mieheni lisäsi ”Nii tekisi mieki”. (MV/34/160/1988)	[2.8] Mummoni halusi antaa oman morsiusturkkinsa päälleni ja huopatossut jalkaan, ja käärivät vielä vilahuivin pääni ympärille. (SKS KRA. Sata 14051. 1991)	[2.8]-

Kertomusmaailman tasolla Toini positioituu jokaisessa variantissa synnytyksen-kulusta tietämättömäksi ensisynnyttäjäksi. Toinilla ei ollut etukäteen mitään tietoa esimerkiksi lapsivedestä ja hän luulikin virtsansa sänkyyn. Suomen äitiysneuvoloihin synnytysvalmennus oli tullut 1940-luvulla niin sanotun äitiysvoimistelukurssin muodossa (Eskola, Hytönen & Komulainen 1993, 60). Sotavuosien olot kuitenkin hidastivat synnytysvalmennuksen kehittymistä ja maaseudulla valmennus oli vielä harvinaista. Ennen koulutettujen kättilöiden aikaa synnytyksessä avustivatkin maallikkokättilöt, jotka olivat usein vanhempia, hedelmällisyyksiään ohittaneita ja synnyttäneitä naisia. (Helsti 2000, 71.) Kaikissa kolmessa variantissa kättilöinä esiintyvät oma ja naapurin mummo. Myös Laurin rooli on jokaisessa variantissa identtinen auttavana aviopuolisona, joka valjastaa hevosen ja lähtee matkalle lähimmän puhelimen luokse. Saadessa apua mummoilta ja Laurilta positioituu Toini toiminnan kohteeksi ja passiiviseen objektipositioon.

Alaepisodeja vertailemalla voi huomata kuinka kerronta noudattaa hyvin kiteytynyttä rakennetta. Jokaisella alaepisodilla on selkeä tehtävä kokonaisuuden kannalta ja niiden järjestys pysyy jokaisessa variantissa samana. Jokaisesta alaepisodista on paikannettavissa sanatarkkoja ilmaisuja. Episodin muuttumattomuus ja kiteytyneisyys onkin huomionarvoista. Mistään muusta Toinin kertomuksesta ei ole löydettävissä näin voimakasta identtistä toistuvuutta. Ainoa poikkeavuus esiintyy *Sota-aika muistoissamme* -variantissa, josta puuttuu ala-episoodi [2.8] *Mummon morsiuurkki ja empatia. Vauvan vaatteet unohtuivat kiireessä*. Toini palaa kuitenkin samassa variantissa unohtuneisiin vauvan vaatteisiin myöhemmin. Seuraavaksi analysoin episodin [3], joka sekkin sisältää variaatiota huomattavan vähän:

Sota-ajan nainen/MV	Satasärmäinen nainen/SKS	Sota-aika muistoissamme/SKS
[3.1] Ensimmäiseksi tuli sairaanhoidaja luokseni ja tiuskasi ”se on vaikeaa kun lapset tekee vanhana”. Sanoin hyvin arkana: ”En uo ko 22 vuotta.”	[3.1] Sairaalassa oli vanhempi lotta vastaanottamassa ja tiuskaisi , sellaista se on kun vanhoina aletaan tehdä lapsia. Annoin samalla mitalla takaisin, sanoin: ”olen vasta 22-vuotias.”	[3.1] (episoodi myöhemmin)
[3.2] Lääkäreitä oli luonani 6 tai 7, olihan tapaus erikoinen, lapsi syntyi 22.15.	[3.2] Tyttö tuli maailmaan klo 21,45 ja painoi 4,250.	[3.2] Tyttö syntyi 06.01 kello 22:10.
[3.3] Mieheni tuli luokseni ja sanoi tippa silmässä: ”Tämä on meidän viimeinen , sinä et saa enää kärsiä.”	[3.3] Mieheni pääsi pian katsomaan, oli kuunnellut huutoani ja oli kauhuissaan. Kumartui luokseni ja sanoi: ”Tämä on meidän ensimmäinen ja viimeinen lapsemme.”	[3.3] Olin uupunut kun mieheni tuli luokseni. Taas hän sanoi, sinulla on ollut vaikeaa: ”Olen kuunnellut huutoasi, tämä on viimeinen .”
[3.4] Kiersin kädet hänen kaulallensa ja sanoin haluan vuoden perästä seuraavan ja kymmenen lasta ja aloin nukkua.	[3.4] Sanoin hänelle että haluan 10 lasta ja vuoden perästä seuraavan .	[3.4] En jaksanut avata silmiäni. Sanoin: ”Haluan 10 lasta, vuoden päästä seuraavan .”
[3.5] Lääkäreillä ja hoi-tajilla oli ollut hauskaa! (MV/34/161/1988)	[3.5] Tapausta oli seuraamassa monta lääkäriä ja hoitajaa, kyllä heille naurua riitti .	[3.5] Jo oli lääkäreillä hauskaa , oikein röhönauru. Heitä oli tapausta seuraamassa 7-8 lääkäriä. Lapsi oli suuressa pärekorissa, lieneekö ollut päällä sotilas-paita: lähtökiireessä emme muistaneet ottaa vauvanvaatteita.
[3.6] -	[3.6] Sama lotta joka oli minua ottamassa vastaan toi miehelleni patjan lattialle, hän sai nukkua siinä kaikki 10 vuorokautta mitkä olin sairaalassa. Aamulla piti herätä aikaisin ja viedä patja pois ettei kukaan saanut tietää. Yöllä heräsin, tyttöni nukkui suuressa pyykkikorissa sotilaspaita kapaloina, emme muistaneet kiireisessä lähdössämme ottaa vauvan vaatteita mukaan. Mieheni nukkui lattialla, luulin sitä onnelliseksi uneksi. (SKS KRA. Sata 14051. 1991)	[3.1] Ronski satakuntalainen lotta tokaisi jossain vaiheessa: ei olisi ollut noin vaikeaa, jos olisitte tehneet lapset nuorempana. Olin marraskuussa täyttänyt 22. Hän katsoi vielä miestäni ja lisäsi: ”Olisi luullut synnytyksen olevan helpompi kun on noin pienpäinen mies!” [3.6] Kohta hän heitti patjan ja huovan lattialle ja tokaisi miehelleni: ”Saat nukkua tässä.” Varhain aamulla, ennen kuin sairaala heräsi, hän haki vuodevaatteet pois. Näin hän teki täviedä patja pois ettei kukaan saanut tietää. Yöllä heräsin, tyttöni nukkui suuressa pyykkikorissa sotilaspaita kapaloina, emme muistaneet kiireisessä lähdössämme ottaa vauvan vaatteita mukaan. Mieheni nukkui lattialla, luulin sitä onnelliseksi uneksi. (SKS KRA. Sata 14051. 1991)

Kertomusmaailman tasolla positioitumisessa esiintyy enemmän variaatiota. *Sota-ajan nainen* -variantissa Toini positioituu araksi nuoreksi ensisynnyttäjäksi suhteessa hänelle tiuskaisevaan hoitajaan. Näin hän asettuu passiiviseen objektipositioon ja toiminnan kohteeksi. Sitä vastoin *Satasärmäinen nainen* -variantissa Toini positioituu ”samalla mitalla” takaisin antavaksi sanavalmiiksi ensisynnyttäjäksi ja näin toimijaksi aktiiviseen subjektipositioon. Kertomuksen kahdesta variantista on siis paikannettavissa kaksi aivan eri tavoin tilanteeseen suhtautunutta Toinia. *Sota-aika muistoissamme* -variantissa Toini ei sisällytä hoitajan/lotan kommenttia lainkaan episodin alkuun, vaan lotan tokaisu tulee esiin vasta myöhemmin.

Tiuskaisevan ja äkäisen hoitajan Toini nimeää jokaisessa variantissa eri tavoin: hoitaja on ”sairaanhoitaja”, ”äkäsen näköinen kättilö”, ”vanhempi lotta” tai ”ronski satakuntalainen lotta”. Sama kättilö/lotta/sairaanhoitaja esiintyy episodin lopussa kuitenkin leppyneenä ja avuliaana tuoden Laurille patjan lattialle. Lauri esiintyy jokaisessa variantissa Toinin kärsimystä surevana ja uudet mahdolliset raskaudet kieltävänä aviomiehenä.

Viimeisessä eli *Sota-aika muistoissamme* -variantissa Toinin positioituminen kertomusmaailman tasolla jää hyvin vähäiseksi. Toini kirjoittaa minä muodossa ainoastaan kolme kertaa: ”olin uupunut”, ”en jaksanut” ja ”sain”. Näin kerronnasta on paikannettavissa myös passiivinen sivustakatsoja, joka on läsnä, mutta ei vaikuta toimintaan. Samassa variantissa on mielenkiintoinen intertekstuaalinen ilmaisu: ”Olin uupunut kun mieheni tuli luokseni. Taas hän sanoi, sinulla on ollut vaikeaa, olen kuunnellut huutoasi, tämä on viimeinen”. Kyseisessä variantissa ei ole viitattu Laurin sanoneen aiemmin mitään aiheeseen liittyvää. Silti Toini käyttää sanaa ”taas”, joka saa aikaan mielikuvan asian toistuneisuudesta. Tämän voi kuitenkin tulkita viittaavan siihen, että tapahtuneesta on kirjoitettu aiemmin muissakin kirjoituksissa.

Toini positioituu jokaisessa variantissa kymmenestä lapsesta haaveilevaksi tuoreeksi äidiksi, minkä tulkitsen asettumisena aktiiviseksi yksilötoimijaksi. Kerronnassa on mukana humoristinen vivahde Toinin kirjoittaessa miten lääkärit ja hoitajat huvittuivat hänen unelmastaan. Edellisiin kolmeen varianttiin verrattaessa Toini ei jälkimmäisissä varianteissa kirjoita lapsen syntymästä me-muodossa (”saimme esikoisemme” jne.) vaan mainitsee syntymästä ainoastaan ”lapsi/tyttö syntyi” tai ”tyttö tuli maailmaan”. Kun ensimmäiset variantit kertoivat etupäässä pariskunnan onnellisesta jälleennäkemisestä, niin jälkimmäiset keskittyvät enemmän itse syntymähetkeen. Tämä selittää myös ilmaisujen eroavuudet.

Kerronnan tasolla Toini positioituu *Sota-ajan nainen* -variantissa muistelijaksi käyttäen muistelevaa kerrontastrategiaa. Variantin kerronta etenee pääosin kohtausten ja tiiviin kerronnan vuorottelulla. Sitä vastoin *Satasärmäinen nainen*- ja *Sota-aika muistoissamme* -varianteissa, jotka etenevät kohtausten ja taukojen vuorotetulla, Toini positioituu pohdiskelijaksi käyttäen pohdiskelevaa ja reflektivoivaa kerrontastrategiaa. Molemmissa varianteissa Toini pohtii mennyttä ja rakkauden tunteen kasvua

selkeästi kirjoitushetkestä käsin. Näin Toinin toimijuus korostuu voimakkaasti myös variantin kerronnan tasolla ja kerronnan temporaalinen pääfokus vaihtelee menneen ja nykyisyyden välillä. Kerronta etenee kahdessa ensimmäisessä variantissa kronologisesti. Ainoastaan viimeisen eli *Sota-aika muistoissamme* -variantin episodista [3] on löydettävissä pieni anakroninen poikkeama kertomuksen ideaaliversioon nähden: Toini ei aloita episodista kertomalla työkestä lotasta, vaan tuo hänet mukaan vasta episodin loppupuolella. Tätä episodin sisällä esiintyvää variaatiota/poikkeamaa ei kuitenkaan pystyisi paikantamaan, jos ei tuntisi kertomuksen muita variantteja. Varianttien tyyliä hahmotan kokonaisten varianttien mukaan, en erikseen kolmen alaepisodin perusteella. Jokaisen variantin kerronta on yksityiskohtaista, mutta ainoastaan kahden jälkimmäisen variantin tyyli voi kuvailla henkilökohtaiseksi.

Laajempien merkitysten tasolla jokaisesta kolmesta variantista on paikannettavissa äitikansalaisen ja suurperheen ideaalit. Toinin toive oli saada kymmenen lasta ja tulla pian ensimmäisen synnytyksen jälkeen raskaaksi. Samoin varianteista on luettavissa uhrautuvan sankariäidin ideaali. *Satasärmäinen nainen* -variantista paikantuu romanttisen rakkauden diskurssi, mutta *Sota-ajan nainen* -variantista se puuttuu ja *Sota-aika muistoissamme* -variantissakaan rakkaus ei korostu. Jokaisessa variantissa merkityksellistyy ensimmäinen synnytys ja sitä ympäröivät tapahtumat. *Sota-ajan nainen* - ja *Sota-aika muistoissamme* -varianttien kohdalla tulee kirjoituskontekstiin kytkeytyen luonnollisesti esiin tarkempi kuvaus

15. VAIKEA AIKA MINIÄNÄ

15.1. Kertomuksen sisältö ja rakenne

Viimeisenä analysoin avainkertomusta, joka käsittelee viiden kuukauden ajanjaksoa vuonna 1945. Kertomus alkaa orientoivalla episodilla vappuaamusta, jolloin Lauri saapui Toinin luokse Tikkakoskelle ja ilmoitti päätöksestään ryhtyä maanviljelijäksi. Vapusta alkaa viiden kuukauden vaikea aika miniänä, mikä päättyy Isosaareen muuttoon ja Laurin paluuseen armeijan riveihin. Muuttoa Toini on kuvannut pelastuksena, elämän käännekohtana ja onnenpäivänä. *Vaikea aika miniänä* -kertomus onkin määriteltävissä selviytymiskertomukseksi. Olen jakanut kertomuksen viiteen episodiin. Liitteestä 8 löytyy avainkertomuksen positioanalyysin etenemistä havainnollistava taulukko 6. Episodit ovat seuraavat:

[1] **Vappu:** Toini oli viettänyt sisarensa luona Jyväskylän Tikkakoskella muutamana kuukauden keväällä 1945. Lassi työskenteli Turussa vakuutusyhtiössä, mutta palkka ei riittänyt elämiseen. Vappuaamuna Lassi saapui Toinin sisaren luo ja kertoi Toinille kirjoittaneensa isälleen, että hän ja Toini tulisivat maanviljelijöiksi Lassin vanhempien tilalle Orimattilaan. Toini otti uutisen synkkänä vastaan. Hän ei ollut koskaan halunnut maanviljelijän vaimoksi, saati miniäksi appivanhempiensä taloon. Pakko oli silti lähteä, asiasta ei neuvoteltu. (Esiintyy 5/5 kertaa)

[2] **Aika miniänä:** ”Vapaan maanviljelijän aikaa” kesti 5 kuukautta. Toini muistelee sitä vaikeimpana (evakko)aikanaan. Kaikesta oli pulaa, pellot olivat huonot, lehmät lypsivät huonosti maitoa, pienessä huoneessa nukkui useita ihmisiä ja Lassi ja Toini ehtivät nähdä harvoin. Kun jotain ikävää tapahtui, miniä sai usein syyn niskoilleen. Kaiken lisäksi Toini huomasi odottavansa kolmatta lasta ja tämä uutinen ei ollut appivanhemmille mieleen. Lassin oli vanhempiensa vallan alla ja vanhemmat kohtelivat Lussia kuin pientä poikaa. (Esiintyy 5/5 kertaa)

[3] **Ajatus lähdistä:** Toinin mielessä kasvoi ajatus lähdistä. Liike, jossa hän oli ennen sotaa työskennellyt Käkisalmissa liikeapulaisena, oli muuttanut Savoan. Liike olisi ottanut Toinin heti töihin. Toini ei ollut katkera miehelleen, vaan enemminkin sääli tämän alistuessa vahvojen vanhempien varjoon. Lopulta kypsä päätös lähdistä. (Esiintyy 3/5 kertaa)

[4] **Ilmoitus Helsingin Sanomissa:** Samana päivänä HS:n ilmoituksessa haettiin Suomenlinnaan aliupseereita palvelukseen ja perheellisille luvattiin ilmoituksessa asunto. Lassi haki paikkaa ja sai sen. (Esiintyy 4/5 kertaa)

[5] **Muutto Isosaareen:** 1.10.1945 perhe muutti Isosaareen. Muutto oli elämän käännekohta, onnellisen ajan alku ”satujen saarella”. (Esiintyy 4/5 kertaa)

15.2. Orimattilasta Satujen saarelle

Ensimmäinen kertomusvariantti on hyvin lyhyt. Se on poimittu sukukronikkamaisesta muistelukirjoituksesta *Muistelmia suvuista*. Koko muistelukirjoituksen alku-puoli käsittelee vuorotellen Lassin isoisovanhempien ja isovanhempien, sekä Vesikon suvun elämää. Kyseessä on minulle tuntemattomaksi jääneelle vastaanottajalle suunnattu kirjoitus. Kirjoitusajankohta sijoittuu aikavälille 1997–2008.

Muistelmia suvuista/Tuntematon vastaanottaja

[1] Sisareni asui Jyväskylässä, oli kovasti ihastunut lapsiini ja pyysi luoksensa huhtikuussa. **Vappuaamuna mieheni** tuli Jyväskylään ja **sanoi sopineensa** isänsä kanssa tulevansa maanviljelijäksi Orimattilaan.

[2] Olimme siellä viisi kuukautta, sitten **katsoimme parhaaksi lähteä** omille teillemme.

[4] Samoihin aikoihin **oli Helsingin Sanomissa ilmoitus** kuin meitä varten. Suomenlinnaan otetaan aliupseereita ja perheellisille luvataan asunto.

[5] **Hän lähti katsomaan** työpaikkaa, asuntojuttu järjestyi ja muutimme lokakuun 1. p:nä 1945 Isosaaren linnakkeelle. Laivan irrotessa Eteläsatamasta, edessä välkkyi **peilityyni meri** ja kohta Suomenlinnan jälkeen alkoi näkyä **syysruskan kultaama Isosaari, Satujen saari**. Tuntui siltä, että tämä on **pysyvää**, nyt on **perheemme** yhdessä **omassa kodissa** ja helmikuussa saamme **uuden vauvan**. (Muistelmia suvuista/Vastaanottaja tuntematon/ 1997–2008)

Kertomusmaailman tasolla Lauri ja Toini positioituvat aviopariksi ja perheeksi, joka tekee yhdessä päätöksiä. Ainoastaan variantin ensimmäisessä virkkeessä Toini mainitsee Laurin sopineen isänsä kanssa Orimattilaan muutosta. Toinin mielipidettä tai ajatuksia ei tule lainkaan esiin. Kerronta siirtyy nopeasti eteenpäin, eikä aikaa miniänä käsitellä. Toini ainoastaan mainitsee hänen ja Laurin välisen yhteisen päätöksen koskien Orimattilasta lähtöä: ”Katsoimme parhaaksi lähteä omille teillemme”. Sattumalta lehdessä oli ilmoitus työpaikasta, jota Lauri haki ja jonka hän sai. Vaikka Toinin rooli toimijana ei korostu, asettuu hän silti aviopuolisona ja yhteistoimijana aktiiviseen subjektipositioon.

Kerronnan tasolla Toini positioituu perheen muuttojen muistelijaksi. Kerron-tastrategiana hän käyttää näin muistelemaa strategiaa. Kerronnan tyyli on raportoi-vaa ja toteavaa. Vaikka kerronta kuvaa elämän yhtä käännekohtaa, ei se ole tyyli-tään henkilökohtaista, eikä sisällä tarkempaa tapahtumien ja tunnelmien pohdis-kelua. Toini ei kuvaa Orimattilaan muuton ikävyyttä, vaikeaa aikaa Orimattilassa, eikä tarkasti sitäkään, miten perhe lopulta päätyi Isosaareen. Variantissa ei esiinny myöskään ajatusta erosta ja lähdöstä. Lopussa kerronta muuttuu kuitenkin hieman henkilökohtaisemmaksi, kuvailevaksi ja jopa juhlalliseksi. Isosaari on jotain niin kaunista ja hyvää, että Toini kutsuu saarta ”Satujen saareksi”. Kerrontatyylin kautta variantissa korostuukin selvästi episodi [5]. Kerronta etenee kronologisesti ja no-peasti.

Laajempien merkitysten tasolla kerronta ei tuo lainkaan esiin ajatuksia minyydestä tai erosta, vaan ensisijaisesti siitä nousee esiin ydinperheideaali. Variantti edustaa myös selviytymiskertomusta käsitellessään perheen muuttoa asuinpaikasta toiseen ja lopulta päätymistä eräänlaiseen onnelaan. Takana olivat pitkään jatkuneet muutot, joiden jälkeen Isosaareen pääsy vähintään hidasti muuttoreueta.

Seuraava variantti on poimittu Toinin *Evakkotarina* -muistelukirjoituksesta, joka on kirjoitettu vuonna 1997 Uudenmaan Karjalaseurojen piiri ry:n alullepanemaan evakko- ja karjalakokemusten keruuseen. Kyseessä on omakohtainen evakkomuistelu sodan syttymisestä Isosaaren muuttoon asti. Kuten on jo aiemmin tullut ilmi, Toinin repertuaariin sisältyy hyvin vähän kerrontaa omasta evakkoudesta. Evakkokerronta keskittyy lähinnä perheen muiden jäsenten kokeman evakkouden pohdintaan ja kuvaukseen. Siksi *Evakkotarina* -kirjoitus on erityinen suhteessa Toinin muuhun kerrontaan. Siinäkin esiintyy pääosin perheen kokemusten pohdintaa, mutta samalla kirjoituksessa tulee esiin myös muutamia Toinin omia evakkokokemuksia. Yksi näistä kokemuksista liittyy yllättäen *Vaikea aika miniänä* -kertomukseen:

Evakkotarina/SKS

[1] **Mieheni tuli** vappuaamuna ja **sanoi**, että **on sopinut** isänsä kanssa, menee Orimattilaan maanviljelijäksi, **ei ollut puhunut minulle mitään**. Tiesin sen ratkaisun olevan **hänelle pakko, ehkä vielä vaikeampi minulle**.

[2] Kesän **olimme maanviljelijänä**, kaikesta **puutetta**, työtä oli riittämiin. Maat olivat kuivat, lehmät lypsivät huonosti, maitoa ei jäänyt, aina korttiannoksiakaan. Perunat olivat itäneitä, toisiinsa kiinnikasvaneita.

Lapsi sairasti pahan ripulin. Lääkäri määräsi porkkanaliuosta. Jostain naapurista saimme porkkanoita. Menin apteekista hakemaan lääkettä. **Sanottiin**, on oltava pullo. Yritin puhua lapseni vaivasta. **Sanottiin vaan kylmästi, ei voi antaa**. Apteekissa jono kasvoi. Hyvin **vanha mummo** tuli luokseni ja sanoi, elkkä itkekö, minä haen kotoani pullon. Huomasin myös niihin aikoihin **odottavani** kolmatta lasta. Se oli **vaikein evakko-aika**. **Tiesimme jokainen**, että talvella emme pysty asumaan yhdeksän ihmistä samassa huoneessa.

[4] Aina **meidän** elämässä on **valo loistanut tunnelin päässä**, niin nytkin. Suomenlinnaan **otettiin palvelukseen** aliupseereita ja perheellisille luvattiin asunto. Mieheni sai paikan ja **sanomme molemmat tänä päivänäkin, se oli elämämme viisain ratkaisu** tai hän lisäsi, avioliitto on ollut viisain.

[5] **Laivamme irtosi** 1.10.1945 Eteläsataman laiturista, silloin **päätti evakkotiemme**. Isosaaressa **odotti parakkiasunto**, tervattuine lattioineen, loistoasunto kodittomille. Onnen huomasi vajaa kolmevuotias Tuulakin. Sanoi illalla nukkumaan mennessä: ”Nyt rukouksetkin loppuivat, isä tuli sodasta ja on oma koti.” (SKS KRA. Sitomaton. Uudenmaan Karjalaseurojen piiri ry. 2840. 1997)

Kertomusmailman tasolla Toini positioituu vaimoksi ja evakoksi. Kerronnasta on hahmotettavissa kolme positiosuhdetta. Ensinnäkin variantin alussa Toini positioituu vaimona toiminnan kohteeksi ja passiiviseen objektipositioon. Tämä

tulee esiin siinä, miten Lauri ja appiukko tekivät kahdestaan päätöksen kysymättä asiasta Toimilta. Vaikka Toini kuvaakin päätöstä pakkoratkaisuksi, oli se erityisen vaikea Toimille. Toiseen passiiviseen objektipositioon Toini joutuu evakkona. Hän on lapsen sairastuttua tuntemattomien kehoitusten ja avun armoilla. Variantissa on ainutkertainen kuvaus lapsen sairastumisesta ja apteekkievierailusta. Tapahtumasta ei ole mainintaa missään toisessa kirjoituksessa. Toini myös nimeää ajan Orimattilassa ”vaikeimmaksi evakkoajaksi”. Missään muussa variantissa hän ei ole ainakaan eksplisiittisesti yhdistänyt tapahtumia evakkouteen, mutta nyt epäilemättä kirjoituskonteksti (evakkomuistelu) johtaa tällaiseen ratkaisuun. Toini kuvaa kuinka ruuasta oli puutetta ja työtä oli paljon. Hän ei kuitenkaan mainitse mitään varsinaisesta minniyydestään, yksinäisyydentunteista avioliitossa tai ajatuksestaan lähteä ja jättää perhe. Kolmanneksi Toini positioituu kertomusmaailmantasolla aktiiviseksi yhteistojimijaksi: Toini kirjoittaa me-muodossa koko perheestä, joka tekee yhdessä ratkaisun muuttamisesta isosaareen ja jonka ”evakkotie päättyi” laivan irrotessa Eteläsatamasta. Episodi [5] päättääkin kertomuksen yhdestä koko perheen suuresta käännekohdasta. Kodittomat saivat vihdoinkin oman asunnon.

Kerronnan tasolla Toini positioituu muistelijaksi, joka muistelee omaa kohta-loaan ja perheen evakkokokemuksia. Näin hän käyttää jälleen muistelevaa kerron-tastrategiaa. Tyyliään kerronta on edellistä omakohtaisempaa mutta edelleen hyvin toteavaa. Kerronta etenee nopeasti muotoutuen pääosin tiivistelmästä. Mukana on kuitenkin myös yksi laveampi kohta, jossa Toini kertoo tapahtumista apteekissa.

Laajempien merkitysten tasolla kerronta kytkeytyy ydinperheideaaliin ja edus-taa jälleen perheen selviytymiskertomusta. Kerronnassa perheen koitokseksi määrit-tyy evakkous ja Isosaareen pääsy päätti vaikean evakkotien.

Seuraava variantti on poimittu Museovirastolle vuonna 1992 kirjoitetusta oma-elämäkerrasta. Kyseinen lainaus on keruun aihepiiristä *14. Avioituminen ja perheen-perustaminen*, jossa pyydettiin kertomaan naimisiin menosta, perheistä, asunnon vaihdoista, asunnoista ja lapsista. Toini kertookin aihepiirissä kronologisesti seurus-teluajoista aina siihen asti, jolloin lapset sijoittuvat elämässä omiin ammatteihinsa. Kuvaus vapusta on aihepiirin loppupuolella.

Museoviraston omaelämäkerta

[1] Sisareni asui Jyväskylässä ja kutsui luoksensa. **Olin siellä toista kuukautta**, he kävivät töissä ja olivat lapsettomia. **Mieheni tuli sinne Vappuna ja sanoi:** ”**Sinun on ymmärrettävä**, olen syntynyt vapaaksi maanviljelijäksi, pienestä pojasta sel-laiseksi kasvatettu, **olen sopinut** isäni kanssa nyt mennään Orimattilaan.” **Niin olin sanonut minäkin, etten lähde miniäksi**, mutta **mikäs auttoi**, kun olin kelk-kaan käynyt, oli oltava liukas liikkumaan.

[2] Tätä **vapaata maanviljelijän** aikaa kesti **viisi kuukautta**. Kaikesta oli **pulaa**. Pellot olivat kuivat ja huonot, lehmät lypsivät vähän maitoa ja voita ei saanut kort-tiannoksien vertaa. Talveksi olisi ollut asuttavaksi yksi huone kahdeksalle ihmi-

selle mikä oli vielä **toisen evakkoperheen läpikulkuhuone**. Mieheni oli päivät miesten töissä, minä naisten. Oli päiviä ettei puhetta vaihdettu, vielä vähemmän illalla. **Aloin odottaa kolmatta lastamme** ja anoppi sanoi ”Isäki sano taasiks tuo uotteluo”.

[3] **Aloin suunnitella eroa**, jätän sinne kaksi isoa lasta ja lähden vauvani kanssa. **Sanoin sen jossain välissä miehelleni**.

[4] Lieneekö ollut **Luojan johdatus, otin** Helsingin Sanomat käteeni ja siinä oli ilmoitus, Suomenlinnaan otettiin aliupeereita, perheellisillä oli asunto. **Näytin miehelleni**, hän taas isällensä. Isä oli ollut sitä mieltä että **asunnon takia on paras lähteä**, tulet sitten maanviljelijäksi kun hän ei enää jaksa. (MV/OMA/48–50/1992)

Kertomusmaailmantasolla Toinin toimijuus alkaa tässä variantissa tulla tarkemmin esiin. Toini kertoo jo alussa siitä, miten hän oli vastustanut miniyyttä. Lauri vuorostaan vetosi syntyneensä ja kasvaneensa vapaaksi maanviljelijäksi. Vapaalla maanviljelijällä Lauri on luultavasti viitannut asemaansa talonpoikana ja siihen, miten maanviljely ja maan hallinto-oikeus siirtyisi perinnön kautta hänelle. Joka tapauksessa variantin alussa Toini positioituu jälleen vaimona ja miniänä toiminnan kohteeksi ja näin passiiviseen objektipositioon. Toinin ilmaisee omaa osaansa ja päätösvaltaansa ainoastaan sananlaskulla ”kun olin kelkkaan käynyt, oli oltava liukas liikkumaan”¹⁰². Sananlasku viittaa tässä yhteydessä ajatukseen siitä, miten parisuhde/avioliitto vaatii aina kompromisseja ja miten perinteisessä ydinperheessä perheen päänä aviomies tekee tärkeimmät päätökset. Episodi [2], joka kertoo vaikeasta ajasta miniänä, on episodeista laajin. Nyt variantissa ei korostu kuitenkaan evakkous. Esille tulevat perheen huonot olot, sekä se miten vähän Toinilla ja Laurilla oli mahdollisuuksia nähdä toisiaan. Lisäksi Toini mainitsee anopin epäystävälliset sanat Toinin raskaudesta.

Variantissa esiintyy ensimmäistä kertaa aviokriisin huippu eli Toinin ajatus lähdöstä ja erosta. Toini ilmaisee kertoneensa ajatuksestaan Laurille ja positioituu näin aktiivisena ratkaisun keksivänä toimijana. Aiemmissä varianteissa Toini ei ole maininnut mitään siitä, että juuri hän löysi lehti-ilmoituksen. Tosin *Museoviraston elämäkerrasta* poimitussa variantissakin Toini yhdistää ratkaisun löyhästi ”Luojan johdatukseen”. Variantista puuttuu kokonaan kertomuksen päättävä episodi [5].

Kerronnan tasolla äänessä on vaikeasta miniyydestä, kriisistä ja kriisin ratkaisusta kertova muistelijä ja kerrontastrategiana Toini käyttää jälleen muistelevaa strategiaa. Kerronta on tyyliään aiempia varianteja yksityiskohtaisempaa, mutta etenee silti nopeasti rakentuen tiivistelmien ja kohtauksien vuorottelusta.

Laajempien merkitysten tasolla variantti kytkeytyy jälleen ydinperheideaaliin, nyt kuitenkin sitä kritisoiden. Variantti tuottaa kurjuuskertomusta miniyydestä ja ajatusta miehestä perheen päänä. Silti variantti edustaa myös selviytymiskertomus-

¹⁰² Sananlasku: *Joka leikkiin ryhtyy, se leikin kestäköön.*

ta. Toini selviää miniänä kohtaamistaan vaikeuksista löytämällä *Helsingin Sanomista* työpaikkailmoituksen ja näin hän ratkaisee hankalan tilanteen koko perheen eduksi.

15.3. ”Sen lupauksen olen pitänyt”

Seuraavassa variantissa miniyiden ja avioliiton pohdinta lisääntyy entisestään. Variantti on poimittu Kaarina Määttälle kirjoitetusta *Pitkä avioliitto* -muistelukirjoituksesta.

Pitkä avioliitto/Kaarina Määttä

[1] Olin sisareni luona, **hän** tuli sinne vappu-aamuna, ja sanoi: ”Olen **sopinut isäni kanssa, menemme** heidän luoksensa. **Olen syntynyt vapaaksi maanviljelijäksi.** Ei ollut puhunut minulle mitään, **olinhan** koko seurustelun ajan sanonut, **en lähde miniäksi.** Ei näkynyt tunnelin päässä valoa junan jyskytellessä Jyväskylästä Lahteen.

[2] Miten **olimmekaan odottaneet** pitkät sotavuodet **yhteistä kotia ja elämän arkea.** Ei tuntunut, että olimme **samaa perhettä**, ei meillä ollut tilaisuutta edes puhumiseen. Päivät **olimme eri töissä** tai koko hänen kotiväkensä yhdessä. Ruoka-aikana syötin lapsemme, **ruoka** oli usein **vähissä**, kun pääsin syömään.

[3] **Huomasin odottavani** kolmatta lastani. Olin jo talvella ehdottanut hänelle, **menisin liikeapulaiseksi.** Hän **ei suostunut.** Nyt minussa kypsyi päätös, **lähden** tulevan kanssa, isot lapset tulevat täällä hoidettua. Entinen työpaikkani oli Savossa, olivat luvanneet, miten kauan heillä on liike, **minulla on työtä.** Se tuli mieleen, **ottavatko eronneen? En muista että olisin nyt ollut katkera miehelleni.** Häntä kohdeltiin samana pienenä 17v. niin kuin oli sotaväkeen lähtiessä. **Toiset päättivät ja hän teki.** Toisaalta hän **säälitti** minua, tiedän miten hän toivoi yhteistä elämää, **ajatteli parastani**, oli **vahvojen vanhempiensa varjossa.**

[5] Tuli **pelastus**, hän lähti takaisin armeijaan. **Saimme oman parakkikodin.** Talven olisimme joutuneet olemaan seitsemän henkeä samassa huoneessa. Nyt oli kaksi huonetta ja keittiö. **Rahat riittivät, samoin ruoka.** Ei silloin ollut suuria vaatimuksia. Sen päätin kodittomana kulkiessa, olkoon koti vaikka kolmikolkkainen, asunnosta en valita. **Tärkein, että saamme olla yhdessä! Sen lupauksen olen pitänyt.** (Pitkä avioliitto/Kaarina Määttä/2/2003)

Kertomusmaailman tasolla variantissa esiintyvät jälleen Toini ja Lauri. Toinilla on mitätön rooli päätöksenteossa ja hän positioituu variantin alkupuolella passiiviseen objektipositioon toiminnan kohteeksi. Kerronnasta kuultaa pettymys Laurin päätöstä kohtaan. Odotukset ja puheet yhteisestä omasta kodista olivat valuneet hetkessä hukkaan. Toini vertaa miniyiden alkua synkkään tunneliin (vrt. *Evakkotarina* -variantin lopussa ollut ilmaisu valosta tunnelin päässä).

Variantissa Toini kuitenkin tuo aiempaa tarkemmin esiin sen, miten hän myös ymmärsi Lauria. Lauri positioituu mieheksi, joka oli vanhempiensa vallan alla. Yhdestäkään *Vaikea aika miniänä* -kertomuksesta ei tule kuvaa siitä, että Toini olisi ollut katkera miehelleen. Ennemminkin hän tunsikin katkeruutta siitä, että oli osittain pakon sanelemana ajautunut maanviljelijän miniäksi.

Variantista kuvastuu pariskunnan yhteinen pettymyksen tunne. Toini ja Lauri olivat pariskuntana odottaneet yhteistä elämää omassa kodissa, mutta nyt olikin edessä vaikea jakso avioliitossa. Pohtiessaan Laurin alhaisia vaikutusmahdollisuuksia Toini tulee positioineeksi heidät avioparina/perheenä passiiviseen objektipositioon Laurin vanhempien toiminnan kohteeksi.

Kerronnan edetessä Toinin positio kuitenkin vaihtuu aktiiviseen toimijuuteen. Hän positioituu vaimoksi, joka saa tarpeekseen ja alkaa suunnitella eroa, lähtöä ja omaa työpaikkaa. Poikkeuksellista muihin variantteihin nähden on maininta siitä, ettei Lauri hyväksynyt Toinin paluuta liikeapulaiseksi. Kyseistä työtarjousta ei mainita yhdessäkään muussa Toinin kirjoituksessa. Variantissa pohditaan poikkeuksellisesti myös sitä, miten eronneeseen naiseen suhtauduttaisiin työelämässä. Koko variantissa ajatus lähdöstä rinnastuu aiempaa selkeämmin eroon, ei pelkkään väliaikaiseen lähtöön.

Eroa ei kuitenkaan tullut, mutta tukalan tilanteen ratkaiseva episodi [4] puuttuu silti kokonaan. Toini ei kerro mitään siitä, miten hän riidan jälkeen löysi työpaikkailmoituksen. Variantti päättyy jälleen Isosaaren muuttoon eli episodiin [5], jonka loppuun sisältyy ajatus siitä, miten perhe muodostaa kodin. Kodin fyysisillä ominaisuuksilla ei ole merkitystä, jos perhe saa vain olla yhdessä. Episodissa [5] korostuukin perheen uusi onni, vaatimattomuus ja avioliittolupaus. Lopettamalla variantin kerrontaan perheestä, Toini positioituu vielä kerran aktiiviseen subjektipositioon: nyt yhteistoimijaksi perheensä kanssa.

Kerronnan tasolla Toini positioituu vaikean miniaajan ja eroaikoiden pohdiskeelijaksi käyttäen pohdiskelevaa ja reflektioivaa kerrontastrategiaa. Tyyliään variantti on henkilökohtainen. Toini on kirjoittanut *Pitkä avioliitto* -kirjoituksen muutamia vuosia Laurin kuoleman jälkeen. Luultavasti juuri siksi, sen kerronta on omaa parisuhdetta kauniisti ja kunnioittaen muisteleva. Kerronta etenee laveasti ja kronologisesti tiivistelmien, kohtauksien ja taukojen vuorottelulla.

Laajempien merkitysten tasolla variantti kytkeytyy ydinperheideaaliin: variantin alkuosassa sitä kritisoiden ja loppuosassa uusintaen. Alussa kerronta tuo esiin sekä miniyden kurjuuden että perheen selviytymisen. Variantin loppupuolella nousee esiin avio-/perheonni. Vaikka HS:n ilmoitusta tai Isosaaren muuttoa ei kuvata lainkaan, niin onnea omassa uudessa kodissa kuvataan aiempaa tarkemmin. Iso perhe tulee toimeen pienessäkin kodissa, kunhan perheenjäsenet vain saavat pysyä yhdessä ja tukea toisiaan.

15.4. Sota antoi rohkeutta ja voimaa

Viimeinen variantti on *Sota-ajan nainen* -muistelukirjoituksen aihepiiristä 112, jossa kysyttiin sota- ja pula-ajan vaikutuksista omassa elämässä. Kyseessä on koko kyselyn viimeinen aihepiiri. Ennen analysoimaani avainkertomusta Toini on kirjoittanut siitä, miten sota-aika kasvatti luonteen kovuutta. Variantti onkin eräänlainen esimerkki siitä, mitä tämä luonteen lujittuminen on käytännössä voinut tarkoittaa. Variantti

sisältää kaikki episodit, tosin viimeinen eli episodi [5] *Muutto Isosaareen* on vain yhden toteavan virkkeen mittainen.

Sota-ajan nainen/MV

[1] Olimme koko sodan ajan **puhuneet omasta pienestä kodistamme oman perheen kanssa**. Hän ei tienannut¹⁰³ edes omaan elämiseensä, menetti sodan aikaisia säästöjä. **Mieheni on rehellinen ja asiallinen luonne**, hänen piirinsä oli harvaanasuttua ja köyhää Pohjois-Satakuntaa. Nyt hän oli **minun tietämättäni kirjoittanut isällensä**, mieli tekee maanviljelyksen pariin. Tuli **vappuna** luokseni Tikkakoskelle ja sanoi: ”Sinun täytyy ymmärtää ja **sinä ymmärrät, nyt menemme Orimattilaan.**” **Mikä siinä auttoi**, kun on kelkkaan käynyt, uo liukas liukumaa.

[2] Nyt me **olimme nähneet ettemme pärjää maailmalla ja meidät otettiin sillä tavalla vastaan**, että **pyrimme sinne**. Ikävintä oli kun **ei ollut koskaan kahdenkeskistä aikaa**. Yöllä nukuimme samassa huoneessa monta ihmistä, päivällä emme olleet koskaan kahden. **Riemulla muistelen vieläkin**, kun illalla menimme niittämään ojanvarsia ja lehmille lisärehua, toisten ollessa jo illan rauhassa. **Puhua pälpätin koko ajan**, hän sanoi nauraen tee nyt työtäkin, aamulla on aikainen herätys. **Kotonani olin tottunut ihmisiin**, meillä kävivät naapurit kylässä ja me itse vierailimme. Kävimme sunnuntaisin urheilukilpailuissa, yleensä liikuimme. **Yritin antaa monesti vinkkejä**, että kävelisimme sunnuntaisin lasten nukkuessa tai ottaisimme heidät mukaan. Minä kävelin yksin kauniiseen metsään, **pohdin elämäni, näin ei voi jatkua**. Muuttomme aikana en tiennyt että odotin kolmatta lastamme. **Vähän kerrallaan kypsyi ajatus** että lähdän tulevan lapseni kanssa, **minä olen kohta katkera raunio**. **Mieheni ei kasva täällä aikuiseksi**, hänen vanhempansa olivat **voimakastahtoisia, töissään taitavia ja mallikelpoisia**, kohtelivat häntä samoin kuin ennen hänen sotaväkeen lähtöänsä, **seitsemäntoistavuotiaana**. Isä saattoi ottaa työkalun kädestä, ”Et sie ossaa, anha mie tien”, **minua ärsytti tuollainen**. Kerran oli keskustelua alkoholista, mieheni sanoi ”Voi sitä käyttää kun tietää kohtuuden”, hänen isänsä sanoi, ”Jos toisen kerran sanot kuulteni noin, tuossa on ovi ala kävellä”. **Pienimmässäkään asiassa hänellä ei saanut olla omaa tahtoa**, se voi olla **pelkoakin jos taas joudumme lähtemään? Ruokaa oli vähän**, nyt minä syötin lapset samanaikaisesti kuin söin itse, ja juoksin hakemaan mitä pöydästä puuttui. **Usein oli ruoka loppu kun aloin syödä**.

[3] **Kerran sanoin ettei ole syömistä, mistä lie sisu löytnyt**. Tuli kamala sota, ”jos pöyvässä on pittää keritä syyvä samas ajas.” Luulen piisaavani toiselle ihmiselle vaikka pieniä perunoita syödessä, viisastelin kotonani. **Nyt aloin itkeä, menin ulos, naapurin emäntä** tuli luokseni ja sanoi ”Mie uo katsont kui kauva sie kestät”? **Samassa kypsyi päätös**, että **lainaan häneltä rahaa ja menen vanhempieni luo**. Luulen että **isältäni olisin saanut ymmärrystä**.

[4] **Otin Helsingin Sanomat** ja aloin katsella **työpaikkoja**. Oli kai **luojan johdatus** että **sattuikin silmäni ilmoitus aliupseerien avoimista toimista Suomenlinnassa**. Menin lehti kädessä **mieheni luo**, hänen isänsä **oli myös siinä**. **Mistä lie tullut voima että pystyin puhumaan rauhallisesti**, näytin ilmoitusta ja sanoin: ”**Tällaiselle tielle lähdin kanssasi, nykyistä en kestä**”. Siinä puhuimme ja hänen

¹⁰³ Viittaa Laurin työhön vakuutusyhtiössä.

isänsäkin sanoi, **niin on parasta, hae paikka**. Täältäähän sinä nämä maat saat kun minusta aika jättää. Hän oli 45-vuotias ja hyväkuntoinen. **Mieheni lähti** seuraavana aamuna Helsinkiin ja **sai paikan ja perheellensä asunnon**. Hänellä olivat hyvät sotilaskoulujen todistukset, **en tiedä onko tuo kovuutta, mutta tuskin olisi tuollaista sisua luonteestani löytynyt jos ei olisi ollut sotaa. Oli myöskin kasvatettu, ihmine o vaik aija vitsan**.

[5] Se oli **elämämme käännekohta** 1.10.1045, ja **onnenpäivä** kun muutimme omaan kotiimme (MV/34/188–192/1988)

Kertomusmaailman tasolla Lauri ja appiukko positioituvat päätöksentekijöiksi ja Toini vaimoksi sekä miniäksi, jolla ei ollut sananvaltaa asiaan. Näin Toini positioituu Laurin ja apen päätöksen kohteeksi passiiviseen objektipositioon. Laurista Toini kertoo rehellisen ja asiallisen luonteen omaavana miehenä, joka ei soveltunut vakuutusmyyjäksi. Episodissa [2] Toini ja Lauri positioituvat myös eräänlaisiksi epäonnistujiksi Toinin kertoessa siitä, miten heidät otettiin Laurin vanhempien luona vastaan. Lauri positioituu jälleen vanhempiensa vallan alla olevaksi pojaksi, joka ei uskalla esittää omia mielipiteitä. Tällä kertaa Toini kuitenkin pohtii olisiko kyseessä ollut pelko siitä, että perhe joutuisi lähtemään. Appivanhemmat esitetään toimissaan lähes täydellisinä, mutta samalla hyvin vaativina ihmisinä, jotka ohjaavat liikaa nuorten elämää. Variantissa korostuu episodi [2], joka on muita episodeja huomattavasti pidempi ja yksityiskohtaisempi. Episodista tulee jälleen esiin, miten pariskunnalla ei ollut tarpeeksi yhteistä aikaa. Toini esiintyy pienestäkin yhteisestä ajasta hullaantuneena vaimona, joka oli lapsuudessa tottunut sosiaalisempaan elämään. Toini kertoo myös ensimmäisen kerran yrittäneensä etsiä yhteisiä hetkiä siinä kuitenkin kovin hyvin onnistumatta. Yksinäisyyden keskellä alkoi hahmottua ajatus lähdestä.

Episodissa [3] Toini positioituu aktiiviseen subjektipositioon sisuuntuneena ja tarpeekseen saaneena vaimona, joka tekee päätöksen lähdestä. Ystävällinen naapurinemäntä oli huomannut Toinin tukalan tilanteen, mikä varmasti antoi Toinille voimia päätöksen tekoon. Variantissa korostuu tilanteen ratkaiseva episodi [4]. Nyt Toini ei kerro hänelle jo luvatusista työpaikasta, vaan siitä miten hän etsi *Helsingin Sanomista* juuri nimenomaan työpaikkaa. Silmiin osui ilmoitus aliupseerien toimista. Rohkeutensa kerännyt Toini näytti ilmoituksen Laurille ja appiukolle, minkä jälkeen asiat lähtivät etenemään toivottuun suuntaan. Episodin loppupuolella Toini vielä pohtii sitä, miten luultavasti sodan tuoma mielen lujuus antoi rohkeutta mielipiteen ilmaisemiseen.

Kerronnan tasolla Toini positioituu vaikean tilanteen ja minyyden pohdiskelijaksi. Kerronstrategiana Toini käyttää pohdiskelevaa ja reflektivoivaa strategiaa. Tyyliltään variantti on aiempia henkilökohtaisempi. Kerronta etenee laveammin taukojen ja kohtausten vuorottelulla.

Laajempien merkitysten tasolla *Sota-ajan nainen* -muistelukirjoituksesta poimittu varianttikin edustaa minyyden kurjuuskertomusta. Kerronta kytkeytyy

voimakkaasti myös ydinperheideaalin kritiikkiin. Samalla kyse on selviytymiskertomuksesta: variantti kuvaa oman luonteen lujittumista ja kykyä ratkaisun tekoon. Luonteenlujittumisen Toini selittää sodan aikaansaamaksi.

16. POSITIOANALYYSIN TULOKSET

16.1. Positiot kertomusmaailman tasolla

Käyn seuraavaksi lävitse avainkertomusten analyysin tulokset. Tuloksien kokoamiseen olen käyttänyt hyväksi analyysissa muodostamiani taulukoita (ks. liite 8). Positioanalyysin ensimmäinen vaihe tapahtui kahdessa osassa. Aluksi analysoin kertomusmaailman positioita eli keneksi Toini itse positioituu kertomusmaailmassa. Analyysin perusteella on havaittavissa, että jokaisessa avainkertomuksessa Toini asettuu vähintään kahteen eri positioon. Mitä rönsyilevämpi avainkertomus on, sitä useampi positiovaihtoehto siitä löytyy. Seuraava taulukko havainnollistaa sitä, miten Toinin positiot varioivat kertomuksittain.

Taulukko 1. Toinin positiot kertomusmaailman tasolla.

AVAINKERTOMUS	POSITIOT KERTOMUSMAAILMASSA
Alman kuolema	Ystävän sairastumista ja kuolemaa, sekä perheen enteitä seuraavan lapsen positio Syyllisyydentunteistaan ja traumatisoivasta kokemuksesta kertovan lapsen positio
Lapsuuden työ	Työstä nauttivan, töihin tottuneen ja vaatimattoman maalaislapsen positio Sukupuolittunutta työnjakoa ja epäoikeudenmukaisuutta kritisoivan tytön positio
Seurustelu alku	Mininyttä vastustavan ja omasta ammatista haaveilevan itsenäisen kauppa-apulaisen positio Lauriin rakastuneen tytön positio
Lomamatka Alavudelle	Passiivinen avun kohteena olevan lotan positio Tomeran karjalaisen lotan positio Nokkela selviytyjä Perheen evakkoutta pohdiskelevan lotan positio
Jälleennäkeminen ja esikoisen syntymä	Lauria ikävöivän tuoreen aviovaimon positio Synnytyksen vaiheista tietämättömän ja kokemattoman ensisynnyttäjän positio Ensimmäisen lapsen saavan avioparin positio Aran ensisynnyttäjänä positio Sanavalmiin ensisynnyttäjän positio
Vaikea aika miniänä	Miehensä tai miehensä ja appiukkonsa päätökseen taipuvan vaimon/miniän positio Apua tarvitsevan evakon positio Eroa miettivän, mutta paremman ratkaisun löytävän vaimon positio Sisuuntuneen ja eropäätöksen tekevän vaimon positio Yhteisen päätöksen tekevän avioparin positio Appivanhempien vallan alla olevan avioparin positio

Positioanalyysin ensimmäisessä vaiheessa analysoin myös sitä, millaisiin positiosuhteisiin Toini asettuu kertomusmaailmassa. Tämä tapahtui tarkastelemalla toimijuuden peruspositioita, kertojan kokemusta ja position aktiivisuutta. Toinin positiot vaihtelevat selkeästi jokaisessa avainkertomuksessa ja positioista muodostuu kuusi erilaista kombinaatiota, joita seuraava taulukko havainnollistaa. Ensimmäiseen sarakkeeseen olen numeroinut ja nimennyt positiosuhteet, abstrahoinut päätoimijat (suluissa) ja määrittänyt Toinin osallisuuden toimintaan. Toisen sarakkeen kautta määrittyvät toimijuuden peruspositiot, joita hahmottui analyysissä kuusi erilaista: toimija, yhteistoimija, paikalla oleva sivustakatsoja, toiminnan kohde, yhdessä toiminnan kohde ja toisen käden lähteitä käyttävä kertoja. Kolmannessa sarakkeessa määrittyy kerrotun omakohtaisuus eli onko kyse omakohtaisesta vai sijaiskokemuksesta. Neljännen sarakkeen kautta määrittyy position aktiivisuus eli se asettuuko Toini kertomuksessa aktiiviseen subjektipositioon, passiiviseen subjektipositioon vai passiiviseen objektipositioon. Esitän taulukossa kunkin positiosuhteen kohdalla myös esimerkin kyseisen suhteen ilmenemisestä jossakin avainkertomuksessa.

Taulukko 2. Positiosuhteet kertomusmaailman tasolla.

POSITIOSUHDE (TOIMIJAT)	TOIMIJUUDEN PERUSPOSITIO	KOKEMUKSEN OMAKOHTAISUUS	POSITION AKTIIVISUUS
1) Aktiivinen yksilötoimija (MINÄ) Toini osallistuu ja vaikuttaa tapahtumiin yksin	Toimija Esimerkiksi <i>Lomamatka Alavudelle</i> -avainkertomuksessa Toini positioituu sanavalmiina ja nokkelana karjalaisena lottana.	Omakohmainen kokemus	Aktiivinen subjektipositio
2) Aktiivinen yhteistoimija (ME) Toini osallistuu yhteistomintaan	Yhteistoimija Esimerkiksi <i>Lomamatka Alavudelle</i> -avainkertomuksessa Toini positioituu muiden lottien ja sotilaiden kanssa yhdessä toimijana.	Omakohmainen kokemus	Aktiivinen subjektipositio
3) Passiivinen sivustakatsoja (HÄN/HE + MINÄ) Toini on läsnä, mutta ei vaikuta toimintaan	Sivustakatsoja Esimerkiksi <i>Lomamatka Alavudelle</i> -avainkertomuksessa Toini-lotta näkee ja kokee sivusta omaisten vaikean evakkouden, mutta ei itse identifioitu evakoksi.	Omakohmainen kokemus	Passiivinen subjektipositio
4a) Passiivinen kohde (HÄN/HE + MINUA) Toini on toiminnan kohde	Toiminnan kohde Esimerkiksi <i>Vaikea aika miniänä</i> -avainkertomuksessa Toini taipuu vaimona ja miniänä Laurin ja appivanhempien päätökseen.	Omakohmainen kokemus	Passiivinen objektipositio
4b) Passiivinen yhteiskohde (HÄN/HE + MEITÄ) Toini on jonkun kanssa toiminnan kohde	Yhdessä toiminnan kohde Esimerkiksi <i>Vaikea aika miniänä</i> -avainkertomuksessa Toini ja Lauri alistuvat avioparina appivanhempien vallankäyttöön.	Omakohmainen kokemus	Passiivinen objektipositio
5) Toisen käden lähteitä käyttävä (HÄN/HE) Toini kertoo jonkun toisen kokemuksesta.	Toisen käden kertoja Kokemus ei omakohtainen vaan jonkun toisen kokema. Esimerkiksi <i>Jälleennäkeminen ja esikoisen syntymä</i> -avainkertomuksessa Toini kuvaa aviomiehensä lomaltapaluumatkaa yksityiskohtaisesti.	Sijaiskokemus	Passiivinen subjektipositio

16.2. Positiot kerronnan tasolla

Positioanalyysin toisessa vaiheessa tarkastelin sitä, miten positiot rakentuvat ja varioivat kerronnan tasolla eli suhteessa lukijaan/vastaanottajaan/kuulijaan. Analyysi tapahtui kolmessa osassa. Ensiksi paikansin erilaisia kertojapositiota soveltaen Latvalan nimeämiä vastaajapositioita. Latvalan erottelemista vastaajapositioista Toinin kerronnassa esiintyvät *muistelija*, *pohdiskelija* ja *tarinankertoja*.¹⁰⁴ Muistelijan (18 kpl) ja pohdiskelijan (11 kpl) positiot ovat selvästi yleisimpiä, kun vuorostaan tarinankertojan positio näyttää olevan lähinnä poikkeus (1 kpl). Kaikki kolme positiota esiintyvät esimerkiksi *Lapsuuden työ* -avainkertomuksessa. Muistelijan positiossa Toini kuvaa lapsuuden töitä neutraalisti tai jopa nostalgisesti. Pohdiskelijan positiossa hän suhtautuu töihin, entisajan sukupuolirooleihin ja työnjakoon kriittisesti. Tarinankertojan positiossa hän vuorostaan kuvaa kaunokirjallisin sävyin maalaisidylliä ja paimenmatkaa.

Edellisten kertojapositioiden lisäksi erottelin aineistostani *perinteentaitajan*, *todistajan* ja *ystävän* positiot. *Perinteentaitaja* (7 kpl) käyttää kerronnassaan paljon etnografista kuvausta, kertoo yhteisöllisestä näkökulmasta, vastaa annettuihin kysymyksiin pyrkien kartuttamaan perinneaineistoja. *Perinteentaitaja* on lähellä Latvalan nimeämää perustietojen antajaa, mutta *perinteentaitaja* kuvaa paremmin Toinin positiota nimenomaan oman elämänpiirin sisältämän perinnetiedon kartuttajana. Näin *perinteentaitaja* on samalla lähempänä ajatusta omaelämäkerrallisesta muistelijasta. *Perinteentaitaja* esiintyy kahdessa avainkertomuksessa. Ensinnäkin *Lapsuuden työ* -kertomuksessa, jossa Toini kuvaa karjalaisen maalaislapsen työperinnettä yleisesti. Toiseksi *Alman kuolema* -kertomuksessa, jossa hän kuvaa karjalaista kuolemanperinnettä. *Todistajana* Toini pyrkii vakuuttamaan lukijan/kuulijan kerrotun kokemuksen totuudellisuudesta. Kerronnassaan hän saattaa vedota silminnäköjoihin ja omiin tarkkoihin muistikuviansa. Toinin kerronnassa *todistajan* positio ilmenee *Alman kuolema* -avainkertomuksen kuoleman enteissä. *Ystävän* positio on Toinin positioista erityisin, koska se esiintyy haasteluiden yhteydessä. Erityisesti *Seurustelun alku* -avainkertomuksen haastelussa Toini paljastaa luottamuksellisesti asioita, joista hän on kirjoituksissaan aina vaiennut. Samoin hän jättää joitakin yksityiskohtia kertomatta, koska hän tietää minun ne jo tuntevan. *Ystävän* positio on kuitenkin tullut esiin myös muissa haasteluissa, vaikka en ole niitä tässä tutkimuksessa yksityiskohtaisesti analysoinutkaan. *Ystävän* positio kiinnittyykin selkeästi affektiiviseen haastelemiseen tuoden esiin kirjallisen ja suullisen kerronnan vivahde-eroja.

Positioanalyysin toisessa vaiheessa erottelin myös Toinin käyttämät kerrontastrategiat. Kerronnasta on paikannettavissa viisi erilaista kerrontastrategiaa. Ensinnäkin positiotuessaan muistelijaksi Toini käyttää *muistelevaa kerrontastrategiaa*, jolla tarkoitetaan menneen tapahtumien muistelua ilman suurempaa pohdiskelua tai tunnepitoista kerrontaa. Muisteleva kerrontastrategia on omakohtaista kerrontaa, mutta sen henki-

¹⁰⁴ Ks. tarkemmin s. 264.

lökohtaisuuden ja yksityisyyden asteet eivät ole kovin suuria. Toiseksi positioituessaan pohdiskelijaksi ja ystäväksi Toini käyttää *pohdiskelevaa ja refleктоivaa kerronstrategiaa*, jolla viitataan henkilökohtaisempaan pohdintaan menneestä ja omasta minästä. Pohdiskeleva ja refleктоiva kerronta on tunnepitoista ja rönsyilevää. Siinä kerronta tapahtuu yleensä nykyhetken näkökulmasta, jolloin kerrotun ja kertovan minän erot tulevat hyvin esiin. Kolmanneksi positioituessaan perinteentaitajaksi Toini käyttää *asia- ja tapahtumaorientoitunutta kerronstrategiaa*, jossa painottuvat historiallisten tapahtumien, perinteen ja faktatiedon kuvaukset. Neljänneksi positioituessaan todistajaksi Toini käyttää *vakuuttelevaa kerronstrategiaa*, jossa hän korostaa kokemuksensa ja kertomuksensa totuutta ja aitoutta vedoten aikalaistodistajiin tai omaan muistiin. Vakuuttelevassa kerronstrategiassa toimijuus painottuu etupäässä kerronnan tasolle eli kerrontahetkeen. Viimeiseksi positioituessaan tarinankertojaksi Toini käyttää *kaunokirjallista kerronstrategiaa*, jossa viljellään stereotyyppioita ja kaunokirjallista kieltä ja jolla kuvataan usein menneen idylliä. Kaunokirjallisessa kerronstrategiassa korostuu-kin eläytyminen kertomusmaailman tasolle. Jos vertaillaan ylipäätään sitä, tapahtuuko Toinin kerronnassa positioituminen suhteessa kertomusmaailman tasoon (eläytyykö hän kerronnan henkilöhaamoksi) vai positioituminen kerronnan tasoon (eläytyykö hän kerrontahetkeen, kertojaksi), niin ensisijaisesti voidaan hahmottaa positioituminen kerronnantasolle ja kerrontahetkeen (vrt. esim. Savolainen 2015, 99). Poikkeuksena on kaunokirjallinen kerronstrategia, joka on Toinin kerronnassa kuitenkin harvinainen.

Tarkastelin positioanalyysin toisessa vaiheessa myös kerronnan ajallisuutta ja erityisesti sitä, varioiko kerronnan *kesto* tai *nopeus*. Tämän lisäksi kiinnitin huomiota kerronnan *temporaaliseen järjestykseen*. Lukuun ottamatta *Vaikea aika miniänä*-avainkertomusta, jokaisen avainkertomuksen ainakin yhdessä variantissa esiintyy anakroniaa eli poikkeamaa kronologiasta. Myös kerronnan kesto ja nopeus vaihtelevat kunkin avainkertomuksen sisällä. Analyysini vahvistaa sen, miten kerronnan narratiivinen kesto ja nopeus ovat tiiviisti sidoksissa kerronnan tyyliin (ks. esim. Pöysä 2003). Kerrontatyyliä vaihtamalla (esimerkiksi raportoivasta kerronnasta pohdiskelevaan/kuvailevaan kerrontaan) myös kerronnan nopeus vaihtelee (nopeasta tiivistelmästä lavelaan taukoon). Seuraava taulukko havainnollistaa kerronnan ajallisuutta ja sitä, miten avainkertomusten kerronnassa Genetten aikakäsitteet asettuvat kerronnan nopeuteen ja yleisimpiin tyylikeinoihin.

Taulukko 3. Kerronnan ajallisuus.

GENETTEN AIKAKÄSITE ELI KERRONNAN KESTO	KERRONNAN NOPEUS/ ETENEMINEN	KERRONNAN TYYLIKEINO
Tauko (tauko juonessa, ilmiö tilassa)	Hidas, lavea	Pohdiskeleva, argumentoiva
Kohtaus ("nyt", tapahtuma ajassa)	Kerronnan ja tarinan aika lähellä, jopa yksi yhteen	Keskustelunkaltainen, assosioiva, dialogi
Tiivistelmä (kerronta aika lyhyempi kuin tapahtumien aika)	Nopea, tiivis	Raportoiva, toteava
Ellipsi (aukko kerronnassa/ juonessa, hyppy eteenpäin)	Nopea, vaikeneva	Vaikeneva

16.3. Positiot laajempien merkitysten tasolla

Positioanalyysin kolmannen vaiheen kautta hahmotin kerrontaan kiinnittyviä diskursseja ja ideaaleja, joista useat paikansin jo tutkimuksen ensimmäisessä analyysiosassa. Analyysivaihe paljasti kerronnasta sen, miten saman avainkertomuksen varianttien merkitykset ja diskurssit voivat olla keskenään ristiriitaisia tai päällekkäisiä. Esitän seuraavassa taulukossa ne laajemmat merkitykset, diskurssit ja ideaalit joihin kerronta kussakin avainkertomuksessa kytkeytyy.

Taulukko 4. Positointi laajempien merkitysten tasolla.

AVAINKERTOMUS	KERRONTAAN KYTKEYTYVÄT MERKITYKSET, DISKURSSIT JA IDEAALIT
ALMAN KUOLEMA	Karjalaisen perinteen kartuttamisen eetos Kuoleman enteen todistaminen Oman uskonnollisuuden merkityksellistäminen Traumatisoivien ja voimakkaan kokemuksen merkityksellistäminen
LAPSUUDEN TYÖ	Topeliaaninen diskurssi perheestä ja työstä Nostalginen kerronta turvallisesta maalaislapsuudesta ja suurperheestä Mennyt maalaisidylli: nostalginen kerronta menneen ajan vaatimattomuudesta ja viattomuudesta Realistinen diskurssi maalaislapsen työstä ja asemasta perheessä Agraariyhteisön patriarkaattisen sukupuolijärjestelmän kritiikki
SEURUSTELUN ALKU	Uuden modernin naisen ja naimattomuuden diskurssit Agraariyhteisön perhejärjestelmän kritiikki Realistinen parisuhteen diskurssi Romanttisen rakkauden diskurssi Nostalginen kerronta huolettomasta, puhtaasta ja viattomasta nuoruudesta
LOMAMATKA ALAVUDELLE	Siveellisen ihannekansalaisen ja suojeluskuntaperheen ideaali Lottien ja sotilaiden välisen sukupuolimoraalin puolustaminen Sotakirjallisuuden lottakuvausten kritiikki ”Oikean ja aidon lotan” - diskurssi ”Oikean ja aidon lotan” -diskurssiin särö romanssin kuvaamisella Evakkouden ongelmien merkityksellistäminen
JÄLLEENNÄKEMINEN JA ESIKOISEN SYNTYMÄ	Romanttisen rakkauden diskurssi Elämän yhden kohokohdan määrittäminen: kohokohta puolison tapaaminen ja voimakkaan rakkauden kokeminen Äitikansalaisuuden, suurperheen ja uhrautuvan sankarillisen äitiyden ideaalit Vaikeneminen romanttisen rakkauden diskurssin suhteen Sota-ajan synnytyksen merkityksellistäminen Sotilaan vahvuuden ja miehen kokemusten merkityksellistäminen
VAIKEA AIKA MINIÄNÄ	Ydinperheideaali Ydinperheideaalin kritiikki Kurjuuskertomus miniydestä Perheen selviytymiskertomus muutoista Selviytymiskertomus evakkoudesta Selviytymiskertomus miniydestä Selviytymiskertomus oman luonteen lujittumisesta ja ratkaisun teosta

16.4. Positioiden vaihtelu ja kerronnan variaatio

Yksi tutkimukseni päätavoitteista oli tarkastella sitä, millaista kerronnan variaatiota subjektipositioiden vaihtelut saavat aikaan. Kolmivaiheisen positioanalyysin avulla hahmotin avainkertomuksista neljä erilaista variaation tasoa:

1. positioiden ja positiosuhteiden variaation
2. kerronnan tyylin ja kerronstrategioiden variaation,
3. kerronnan rakentumisen variaation ja
4. kerronnan merkityksen variaation.

Positioiden variaatiota tapahtuu sekä kertomusmaailman että kerronnan tasolla. Kertomusmaailman tasolla positioiden variaatio ilmenee kahdella eri tavalla. Ensinnäkin siinä keneksi Toini kussakin variantissa positioituu (ks. taulukko 1). Toiseksi siinä, millaisia positiosuhteita kertomusmaailman tasolla muodostuu (ks. taulukko 2). Kertomusmaailman positioiden ja positiosuhteiden variaatio tulee esiin jokaisessa avainkertomuksessa niin yksittäisten varianttien sisällä kuin eri varianttien välillä. Esimerkiksi *Lomamatka Alavudelle* -avainkertomuksessa Toinin positiot vaihtelevat avun kohteena olevan lotan passiivisesta objektipositioista tomeran karjalaisen lotan aktiiviseen subjektipositioon.

Kerronnan tasolla positioiden variaatio tulee esiin kertojapositioiden vaihtelusta eli siitä, kertooko Toini muistelijana, pohdiskelijana, tarinankertojana, perinteentaitajana, todistajana vai ystävänä. Myös kertojapositioiden variaatiota tapahtuu sekä yksittäisten varianttien sisällä että eri varianttien välillä. *Alman kuolema* -avainkertomuksen haastelu on esimerkki siitä, miten kertojapositio voi varioida yhden ja saman variantin sisällä. Toini haastelee variantissa ystävän positioista lapsena kohtaamastaan traumaattisesta kokemuksesta hyvin tunteellisesti. Trauman lisäksi Toini kartuttaa haastelussa perinteentaitajan positioista karjalaista kuolemanperinnettä ja vakuuttaa todistajana kohdanneensa lapsena kuoleman eteen.

Lapsuuden työ -avainkertomus on vuorostaan hyvä esimerkki siitä, miten kertojapositiot varioivat eri varianttien välillä, ja miten kertojaposition vartiointi vaikuttaa kerronnan sisältöön. Kyseisen avainkertomuksen *Maan sydämeltä* -variantissa Toini kuvaa nostalgisesti entisajan maalaiselämää. Kirjoittaessaan ”kullankeltaisista kuhilas pelloista” ja kuvatessaan idyllisesti lapsuudenmuistojaan positioituu Toini tarinankertojaksi. Sitä vastoin saman avainkertomuksen *Perinne elämässäni* -variantissa Toini positioituu tarinankertojan sijasta selkeästi pohdiskelijaksi kritisoidessaan entisajan maalaislapsen asemaa ja agraariyhteisön sukupuolijärjestelmää.

Toiseksi avainkertomuksissa esiintyy kerronnan keinojen eli tyylin ja sitä kautta kerronstrategioiden variaatiota. Kerronstrategiat ja tyyli vaihtelevat jälleen jokaisen avainkertomuksen varianttien välillä ja myös varianttien sisällä. Esimerkiksi

Lapsuuden työ -avainkertomuksessa kerronnan tyyli vaihtelee yleistasoisesta etnografisesta ja temaattisesta työperinteen raportoinnista aina henkilökohtaisempaan ja pohdiskelevampaan muistelukerrontaan. Huomioitavaa kyseisen avainkertomuksen kohdalla on se, että vaikka kahden variantin alkuperäinen kirjoitus on määriteltävissä omaelämäkerraksi (*Karjalaisten elämäkerta* ja *Satasärmäinen nainen* -omaelämäkerta) ja kaksi muistelukirjoitukseksi (*Maan sydämeltä*- ja *Perinne elämässäni* -muistelukirjoitukset), niin varianttien tyyli ei kuitenkaan ole sidoksissa genreen. Sekä toinen omaelämäkertoista (*Karjalaisten elämäkerta*) että toinen muistelukirjoituksista (*Maan sydämeltä*) on raportoiva. Samoin vuorostaan toinen omaelämäkertoista (*Satasärmäinen nainen*) ja toinen muistelukirjoituksista (*Perinne elämässäni*) on tyyliltään kriittinen ja henkilökohtainen.

Avainkertomusten varioivaan tyyliin vaikuttaa selkeästi kerrontakonteksti. Esimerkiksi *Lomamatka Alavudelle* -avainkertomuksen varianttien kerronnan tyyli vaihtelee etäistävästä ja toteavasta kerronnasta henkilökohtaiseen, paljastavaan ja rönsyilevään kerrontaan. Kyseisen avainkertomuksen haastelu on henkilökohtaisin, paljastavin ja tunnepitoisin. *Suvun suuri kertomus* -teemakirjoituksesta poimittu variantti on vuorostaan etäistävä. Toini kertoo siinä tapahtumista ikään kuin ulkopuolisena ja varsinaisena kokijana on evakoiksi joutunut perhe. Museovirastolle kirjoitettu *Sota-ajan nainen* -muistelukirjoituksesta poimittu variantti on yksityiskohdaisin, kuvailevin ja nostalgisin. Kyseessä on arkistolle suunnattu muistelukirjoitus sota-ajasta, joka on Toinin elämän yksi merkittävimmistä ajanjaksoista. *Lottana viestipataljoona 8:ssa* on mitä luultavimmin lehteen kirjoitettu muistelu, minkä johdosta siitä poimittu variantti ei ole tyyliltään henkilökohtainen vaan toteava ja raportoiva.

Kolmanneksi avainkertomuksissa esiintyy kerronnan rakentumisen variaatioita. Kerronnan rakentumisella viitataan siihen, miten varianttien episodit esiintyivät, miten ne järjestäytyivät temporaalisesti, sekä kerronnan kesto ja nopeus (ks. taulukko 3). Lukuun ottamatta *Vaikea aika miniänä* -avainkertomusta, jokaisen avainkertomuksen ainakin yhdessä variantissa esiintyy anakroniaa. Kertoessa maalaislapsuuden arjesta *Lapsuuden työ* -avainkertomuksessa ja perheensä kuolemanperinteestä *Alman kuolema* -avainkertomuksessa esiintyy kerronnassa myös ajan hämähäyttävää akroniaa.

Myös episodien esiintymisessä on vaihtelua. Esimerkiksi *Lomamatka Alavudelle* -kertomuksen yksikään variantti ei sisällä kaikkia episodeja. Kaksi ensin käsittelemääni varianttia keskittyy kertomuskokonaisuuden myönteiseen ja seikkailulliseen alkuosaan, jossa Toini kertoo erityisesti junamatkasta ja pienestä romanssista komean kersantin kanssa. Kaksi viimeistä varianttia keskittävät vuorostaan kertomuskokonaisuuden ikävämpään loppuosaan, jossa Toini pureutuu sekä perheen että omiin evakkokokemuksiin. Näin kertomus tuo hyvin esiin sen, miten merkittävästi episodien esiintyminen voi varioida yhden kertomuksen varianttien välillä. Kyseisen avainkertomuksen analysointi havainnollistaa hyvin myös sen, miten yhdestä tapah-

tumasta voi vaihtelevasti esiintyä tiivistä ja nopeaa (*Lottana viestipataljoona 8:ssa ja Suvun suuri kertomus*) tai laveaa, hidasta sekä rönsyilevää kerrontaa (*Sota-ajan naisen ja Haastelu 2*).

Kerronnan rakentumisen kannalta avainkertomus *Jälleennäkeminen ja esiköisen syntymä* on mielenkiintoinen. Ensinnäkin kolmesta ensimmäisestä variantista puuttuu kokonaan episodi [2], jossa Toini kertoo varsinaisesta synnytyksestä. Kyseiset kolme varianttia keskittyvät etupäässä siihen, miten tuore ja rakastunut aviopari tapasi pitkän eron jälkeen. Kolmessa jälkimmäisessä variantissa esiintyvät kaikki kolme episodina. Olen jakanut episodit [2] ja [3] myös alaepisodeihin, minkä avulla on mahdollista huomata kertomuksen kiteytyneisyys ja varioinnin vähyys. Jokaisella alaepisodilla on kertomuksen kannalta tärkeä osa ja siksi variaatiota on hyvin vähän.

Positioanalyysi tuo esiin sen, miten kerronnan positioiden, tyylin ja rakentumisen varioidessa myös kerronnan tuottamat merkitykset muuttuvat. Viimeisiksi avainkertomuksista onkin paikannettavissa kerronnan merkityksen variaatio. Merkityksen variaatiolla viitataan siihen, miten kerronta rakentaa erilaisia merkityksiä kytkeytymällä tilanteittain eri diskursseihin ja ideaaleihin (ks. taulukko 4). Tarkastelen tutkimukseni yhtä pääkysymystä eli kerronnan merkityksen variaatiota seuraavassa luvussa yksityiskohtaisemmin.

16.5. Merkityksen variaatio ja performatiivinen voima

Kerronnan merkityksen variaatio liittyy tutkimukseni viimeisiin kysymyksiin: Miten kerronnan merkitys varioi ja miten kerronnasta on paikannettavissa performatiivinen voima? Käsittelen avainkertomus kerrallaan vastauksia näihin kysymyksiin.

Traumaa ja kuolemanperinnettä

Alman kuolema -avainkertomuksen varianttien vertailu tuo esiin sen, miten traumaattisen kokemuksen kuvaaminen ja käsittely, sekä toisaalta selkeästi perinnetietoon keskittyvä kerronta eivät mahdu täydellisiin samaan kirjoitusvastaukseen. Keskittyessään kahdessa variantissa (*Karjalainen perhe ja suku* ja *Rukousperinne*) kuolemanperinteesen ja positioituessaan näin perinteentaitajaksi, Toini vaikenee omasta traumaattisesta kokemuksesta. Varianteissa performatiivinen voima tulee esiin keruuesitteiden luomissa kerrontakontekstien ehdoissa. *Rukousperinne* -keruuesitteessä on pyydetty kertomaan rukousten oppimis- ja opetustilanteista, rukoushetkistä ja rukousten vaikutuksesta elämään. Toinin vastaus onkin kokonaisuudessaan muistelukirjoitus perheen rukousperinteestä. *Karjalainen perhe ja suku* -keruussa on etsitty maailmansotien jälkeistä karjalaista perheeseen ja sukuun liittyvää perinnettä. Variantti on poimittu kirjoituksen kohdasta, jossa Toini vastaa kysymyksiin kuolemasta ja hautajaisista.

Perinnetietoa sisältävät variantit näyttävätkin peittävän alleen henkilökohtaisen traumaattisen kokemuksen ja sen kerronnan. Tärkeämpää on ollut perinnetiedon

keruu ja välittäminen. Variantit siis ilmaisevat ilmeisintä ja peittävät hauraampaa traumaattista kokemusta, jota ei ole voinut sanallistaa kyseisissä kirjoituksissa.

Kahdessa jälkimmäisessä variantissa (*Museoviraston omaelämäkerta* ja *Haastelu 1*) Toini sitä vastoin kertoo omista peloistaan ja jättää perinnetiedon minimiin. Museoviraston omaelämäkerran variantti on poimittu kirjoituksen kohdasta, jossa Toini vastaa kysymyksiin lapsuuden leikkiveroista ja leikeistä eri vuodenaikoina. Omaelämäkerta genrenä painottaa kerronnan henkilökohtaisuutta ja kokemuksellisuutta, mikä on ohjannut kerrontaa henkilökohtaisempaan suuntaan ja vähentänyt perinnetiedon kirjaamista. Viimeisen variantin eli haastelun kohdalla hahmottuu se, miten yksittäinen omaelämäkerrallinen muistelukertomus on syntynyt tiettyinä spesifinä kerronnan hetkenä (haastelutilanne Nummelassa), tietyn sen hetkisen ruumiillisen yksilön (91-vuotias Toini) toimesta ja dialogisessa suhteessa, jossa toisen läsnäolo (allekirjoittanut) ja yhteinen luottamus ovat vaikuttaneet kerronnan muotoutumiseen omanlaisekseen. Vaikka kyseessä on usein toistunut avainkertomus, niin juuri haastelemisen kautta on huomattavissa, miten kerronta nivoutuu aina myös ruumiillisuuteen ja affektiivisiin kokemuksiin. Haastelutilanne tuo kerrontaan mukaan uutta aiemmin hiljennettyä sisältöä ja kirjoituksissa tapahtunut vaikeneminen paljastuu-kin hyvin juuri haastelemisten yhteydessä.

Maalaisidyllistä työn raskaan raatamiseen

Lapsuuden työ -avainkertomuksen kohdalla nostalgisen ja viattoman maalaislapsuuden kerronta ja toisaalta kriittinen raskaan työn kuvaaminen on mahdollista sisällyttää yhden ja saman teeman piiriin, mutta ei yhden ja saman kirjoituksen sisälle. Kerronnasta jää aina puuttumaan jotain: nostalgia ja kritiikki eivät sovi samaan varianttiin. Kun nostalgiset variantit uusintavat ja romantisoivat topeliaanista diskurssia, ne samalla peittävät alleen nostalgiaan kohdistuvan kritiikin ja vastalauseet.

Perinne elämässäni -kirjoitus performoi toisenlaista – ei-nostalgista vaan kriitistä – kuvaa aikakauden maalaislapsen työstä ja asemasta perheessä. Ilman *Perinne elämässäni* -kirjoitusta eivät ensimmäisten varianttien nostalgian taakse jääneet vaiantumattomat tulisi esiin. Toisaalta kyseinen kirjoitus vaientaa alleen maininnat nautinnollisesta uimisesta, koko perheen yhdessäolosta, turvallisuuden tunteesta ja työn tuomasta riemusta. Varianttia voi lukea myös niin, että ahdistavan kokemuksen esittäminen on palvellut Toinin kirjoitushetken arvolatauksia ja ajatuksia kadotetusta menneestä. Ennen töitä tehtiin kunnolla, toisin kun nykyään, jolloin fyysisen työn arvostus on muuttunut.

Myös *Satasärmäinen nainen* -kirjoitus vaikenee perheen luomasta yhteisyyden ja turvallisuuden tunteista. Näiden kahden jälkimmäisen variantin valossa väitän, että aiemmista nostalgisista varianteista on identifioitavissa vahva performatiivinen voima, joka on peittänyt alleen maalaislapsuuden sukupuolittuneeseen työnjakoon kohdistuneen kritiikin.

Avainkertomuksen variantteja tarkastelemalla voidaan pohtia myös sitä, miten ja minkälaisesta maalaislapsuudesta tulee kertoa eri keruissa ja kyselyissä. Kirjoituskontekstin vaihtuessa myös kirjoituksen sisällön painotukset vaihtuvat. Kaikki neljä kirjoitusta on kirjoitettu SKS:n keruihin/kilpailuihin. *Karjalaisten elämäkerrat* -keruussa on pyydetty kertomaan tietoa siitä, miten suomalaisen yhteiskunnan muutokset ovat vaikuttaneet ihmisten kohtaloihin Karjalan eri alueilla. Toinin koko keruuvastaus painottuukin Karjalassa vietettyyn lapsuus- ja nuoruusaikaan. Kerronta on idealistis- ja nostalgissävytteistä. *Maan sydämeltä* -keruuesitteessä on etsitty kirjoituksia, joista tulisi esiin maanviljelijöiden oma ääni, kokemukset ja näkemykset. Toini onkin otsikoinut vastauksensa *Lapsuuteni maalaistalossa*. Myös kyseinen kirjoitus on nostalgissävytteinen. Keruuesitteiden muodostamat kirjoituskontekstit selittävät osittain sen, miksi molemmat variantit rakentavat idyllistä kerrontaa turvallisesta karjalaisesta maalaislapsuudesta, menneestä maalaisidyllistä, topeliaanisesta perheestä, työstä tai vaatimattomasta maalaiselämästä.

Satasärmäinen nainen -keruuesitteessä on sitä vastoin pyydetty kertomaan ”suoraan ja kaihtelematta” suomalaisen naisen elämänvaiheista. Toini on kirjoittanut omaelämäkerran erityisesti naisnäkökulmasta ja pohtii siinä aiempaa kriittisemmin naiseuden saamia määrityksiä ja naisen asemaa yhteiskunnassa. Kyseisessä omaelämäkerrassa nousevatkin tarkemmin esiin naisen elämän varjoiset puolet. *Perinne elämässäni* -keruuesitteessä on pyydetty kirjoittamaan omasta perinnetaustasta ja perinteen merkityksestä 1980-luvun suomalaisen elämässä. Variantti on poimittu kirjoituksen kohdasta, jossa Toini vastaa erityisesti kysymyksiin poikien ja tyttöjen kasvatuksen eroista, sukupuolirooleista ja kasvatuksesta avioliittoon. Kahden jälkimmäisen variantin kirjoituskonteksti näyttääkin olevan selvästi pohdiskelevampaan kerrontaan ohjaava, mikä selittää varianttien kriittisyyden ja nostalgiaa karttavan kuvauksen. Varianteissa kritiikki kohdistuu erityisesti agraariyhteisön perhe- tai sukupuolijärjestelmään, työn eetokseen ja patriarkaattiin.

Oma ammatti vai oma rakas?

Seurustelun alku -kertomuksen varianttien vertailu tuo esiin sen, miten romanttisesti rakastunut Toini ja itsenäisen naisen elämästä haaveileva Toini eivät kunnolla mahdu samaan varianttiin. Haaveet modernin naimattoman naisen elämästä hiljentävät alleen kerronnan romanttisesta rakastumisesta. Toini liittyy rakastumisen ja romantiikan avioliittoon, joka johtaa patriarkaattisen perhejärjestyksen uusintamiseen. Tähän uusintamiseen ei ajatus modernista naisesta mahdu. Variantteja vertailemalla nouseekin esiin se, miten positioituessaan omasta ammatista haaveilevaksi ja miniyttä vastustavaksi työtöksi, Toini ei kirjoita mitään rakkaudesta. Sitä vastoin positioituessaan ensisilmäyksellä rakastuneeksi työtöksi, hän ei korosta ajatuksia omasta ammatista tai vanhapiian elämästä.

Performatiivinen voima tulee jälleen esiin variantteja ympäröivien kerrontakontekstien kautta. Nyt variaatiota synnyttävinä konteksteina eivät kuitenkaan toimi niinkään keruuohjeet, vaan ajatus koko arkistosta instituutiona suhteessa henkilökohtaisempaan suulliseen kerrontaan tai suoraan tutkijalle lähetettyyn kirjemuotoiseen kerrontaan. Kolme ensimmäistä kirjoitusta (*Karjalaisten elämäkerta*, *Sota-ajan nainen* ja *Satasärmäinen nainen*) on laadittu puolijulkisina arkistoille. Niistä kaksi ensimmäistä kiinnittyy uuden modernin naisen, naimattomuuden ja realistisen parisuhteen diskursseihin kritisoiden agraariyhteisön perhejärjestelmää. Kolmas eli *Satasärmäinen nainen* -omaelämäkerrasta poimittu variantti sisältää kahdesta edellisestä arkistokirjoituksesta poiketen myös romanttisen rakkauden diskurssin. Kyseinen omaelämäkerta onkin kirjoitettu naisomaelämäkertakeruuseen. Keruussa korostetaan, että ”kriisit ja onnenhetket, seikkailut ja sattumat, unelmat ja haaveet ovat myös olennainen osa elämää” ja niistä tulisi kertoa. Koko Toinin *Satasärmäinen nainen* -omaelämäkerrassa on paljon kerrontaa Laurista ja parisuhteesta, ja ehkä juuri tämä painotus on tuonut mukanaan rakkauden kuvaukset.

Kaikkien kolmen ensimmäisen variantin henkilökohtaisuuden aste on matalampi suhteessa kahteen jälkimmäiseen varianttiin. Kolmen ensimmäisen variantin kohdalla arkisto näyttääkin kirjoituskontekstina lisänneen performatiivisuuden ohjaavaa ja sensuroivaa voimaa. *Pitkä avioliitto* -kirjoitus on vuorostaan kirjemuotoinen kyselyvastaus, joka on lähetetty suoraan kyselyn laatijalle Kaarina Määtälle. Näin kyselyn alkuunpanijana ei ole arkisto. Vaikka kirjoitus on vastaus kyselyyn, on huomattavissa, miten kirjemuotoisuus ja vastaanottajan asema sekä tutkijana että yksityishenkilönä lisäävät kerronnan henkilökohtaisuutta ja pohdintaa. Haastelusta poimittu variantti on vuorostaan luottamuksellisesta haastelutilanteesta. Itse tilanne, läsnäolijoiden keskeinen luottamus ja ystävyys ovat tuoneet kerrontaan mukaan sellaisia ulottuvuuksia ja sellaista sisältöä, mitä ei ole esiintynyt yhdessäkään Toinin kirjoituksessa. Kerrontaa sensuroiva performatiivisuuden voima onkin vaikuttanut vähiten juuri haastelussa. Haastelu tuo esiin rakkauden ja ihastumisen tunteiden moninaisuuden ja ristiriitaisuuden. Laurin lisäksi Toini tapaili toistakin poikaa, jota kohtaan hänellä oli tunteita. Haastelun loppu tuo esiin sen, miten kerronta voi päästä sensitiivisemmälle tasolle ja saavuttaa jotain sellaista, josta muut variantit ovat vaienneet. Sakkolalaisen Terhon tapaamisesta kertovan episodin [3] esiintyminen ainoastaan haastelussa paljastaa, miten kyseinen episodi kuuluu ns. ”julkisen” kertomuksen ulkopuolelle. Episodi on hiljennetty kaikissa muissa varianteissa, vaikka sen voi katsoa olevan tärkeä osa juhannukseen liittyvää kokemusta.

Kunniallinen karjalainen viestilotta, ei evakko

Lomamatka Alavudelle -avainkertomuksen analyysi paljastaa sen, miten saman kertomuksen eri variantit voivat painottua tilanteisesti eri kohtiin, ja miten Toinin on eri varianteissa mahdollista positioida itsensä vaihtoehtoisin tavoin joko lotaksi

tai evakkoperheen jäseneksi. Performatiivisen voiman vaikutus on jälleen paikannettavissa kerrontakonteksteista. Kahdessa ensimmäisessä lottamuistelmistä poimitussa variantissa (*Lottana viestipataljoona 8:ssa* ja *Sota-ajan nainen*) kerronta hiljenee evakkouden suhteen. Lottuus rakentuu kirjoituksissa kuitenkin eri tavoin. *Lottana viestipataljoona 8* poimitussa variantissa rakentuva lottakuva on hyvin yksipuolinen edustaen lähinnä sotilaiden avun passiivista vastaanottajaa, mikä vuorostaan kytkeytyy siveellisen naiskansalaisen ideaaliin. Kerronta myötäilee ja uusintaa pitkälti ihannekansalaisen ja suojeluskuntaperheen ideaaleja. Variantti on poimittu todennäköisesti lehteen kirjoitetusta julkisesta muistelukirjoituksesta. Julkisuuden kautta performatiivinen voima vaikuttaa sensuurin lailla hiljentäen alleen yksityiskohtaisemman kerronnan ja esimerkiksi tarkemmat maininnat romanssista.

Sota-ajan nainen -muistelukirjoituksesta poimitun variantin kohdalla sensuuri on kuitenkin vähäisempää, jolloin lottakuvasta on muotoutunut moninaisempi. Lotta ei ole ainoastaan hauras ja apua tarvitseva nuori tyttö, vaan tarvittaessa myös sanavalmis ja flirttaileva itsenäinen nainen. Vaikka kyseinenkin variantti kiinnittyy lottien ja sotilaiden välisen sukupuolimoraalin puolustamiseen, tulee se tuottaneeksi pienen mutta huomionarvoisen särön inhimillistäänsä lottakuvaa. Lottien ja sotilaiden välillä on myös flirttiä, jännitteitä ja ainakin mahdollisuuksia romanttiseen kanssakäymiseen.

Myös evakkousdiskurssiin kiinnittyvästä *Suvun suuri kertomus* – kirjoituksesta poimitusta variantista on paikannettavissa keruukontekstin tuottama performatiivinen voima. SKS:n *Suvun suuri kertomus* -keruukilpailussa kysyttiin sukuun ja perheeseen liittyvästä muistitiedosta itsenäisessä Suomessa. Variantti on poimittu kohdasta 2. *Sukupolvien kertomukset*, jossa kysyttiin, miten sota- ja lama-ajoista puhutaan, miten perheenjäsenet kertovat maaseudun muutoksesta ja muutoksista työelämässä. Variantti on lyhyt ja Toini kertoo siinä etupäässä perheen evakkokokemuksista. Koska kyseessä on suvun muistelu, jää kerronnan henkilökohtaisuus alhaiseksi ja Toinin oma toimijuus passiiviseksi. Vaikka kerronta tuo esiin evakkouteen liittyviä ongelmia, Toini ei silti pohdi niitä erityisen kriittisesti.

Haastelussa esiintyy kuitenkin kriittistä pohdintaa. Toini nostaa selkeästi esiin evakkojen kokeman syrjinnän. Haastelussa tulee esiin myös monia yksityiskohtia, joista kirjoitukset ovat vaimenneet. Jälleen siis itse haastelutilanne ja haasteleminen ovat vapauttaneet kertojaa siitä performatiivisesta voimasta, joka kirjoituksia hallitsee. Toinin aktiivisuus lisääntyy haastelussa erityisesti pohdiskelevan kerronnan kautta. Tulkitsen myös muiden avainkertomusten perusteella, että pohdiskeleva kerrontastrategia lisää kertojan aktiivista toimijuutta. Haastelussa oli eniten vaihtelua myös positiosuhteissa. Tutkimukseni perusteella suullisissa haasteluissa kertojan positioiden vaihtelu onkin joustavampaa ja kertojan liikkumatila ja toimijuusala näin ollen myös laajempia.

Tuoreesta morsiamesta tyttölapsen äidiksi

Jälleennäkeminen ja esikoisen syntymä -avainkertomuksen varianteista on paikannettavissa kaksi aivan erilaista Toinia: tuore rakastunut morsian ja tyttölapsen kokematon ensisynnyttäjä. Ensimmäisen ja toisen ryhmän variantteja vertailemalla tulee esiin se, miten kahden voimakkaan kokemuksen läheisyys saattaa peittää toisen kokemuksen kerronnan lähes hiljaisuuteen. Jokainen ensimmäisen ryhmän variantti (*Karjalaisten elämäkerta*, *Museoviraston elämäkerta* ja *Pitkä avioliitto*) hiljenee episodin [2] kohdalla, jossa Toini kertoisi synnytyksen käynnistymisestä, saamastaan avusta ja matkasta sairaalaan. Ensimmäisen ryhmän varianteissa Toini ei positioitu tietämättömäksi ensisynnyttäjäksi ja passiiviseksi avun kohteeksi, vaan ainoastaan puolisoa ikävöiväksi ja rakastavaksi aktiiviseksi toimijaksi. Ensimmäiset variantit siis vaikenevat lähes kokonaan synnytyskokemuksen suhteen ja ainoastaan avioparin tuntema yhteinen onni nousee voimakkaasti esiin. Näin ensimmäisen ryhmän varianttien sisältämä romanttisen rakkauden diskurssi ja elämän kohokokhan (puolison paluu) kuvaus peittävät alleen kerronnan itse synnytyksestä ja äitiydestä.

Pitkä avioliitto -muistelukirjoituksesta poimitun variantin kohdalla kirjoituskontekstin merkitys on selkeä. Variantti on parisuhdetta käsittelevästä muistelukirjoituksesta, minkä johdosta siinä korostuvat parisuhde, jälleennäkeminen ja romanttinen rakkaus. Kerronta synnytyksestä ja äitiydestä jää variantissa taka-alalle. *Museoviraston omaelämäkerran* ja *Karjalaisten elämäkerran* kohdalla rakkauden korostuminen synnytyksen sijasta on vaikeammin tulkittavissa. Kuitenkaan kumpikaan omaelämäkertoista ei keskity erityisesti sotavuosiin, eikä näin sota-ajan synnytyksiin, äitkansalaisuuteen tai uhrautuvaan sankarilliseen äitiyteen. Tulkitsemme, että juuri tästä syystä molemmat variantit vaikenevat lähes kokonaan kenttäsaaralassa sodan aikana tapahtuneen synnytyksen osalta.

Toisen ryhmän varianteissa (*Sota-ajan nainen*, *Satasärmäinen nainen* ja *Sota-aika muistoissani*) Toini kuvaa sota-aikana tapahtunutta synnytyksen alkua, omaa tietämättömyyttään ja avuttomuuttaan. Näin hän positioituu passiiviseksi avun kohteeksi. Kertoessaan tarkemmin synnytyksestä, Toini ei painota lainkaan pitkän eron jälkeen tapahtunutta iloista jälleennäkemistä. Kaksi varianteista (*Sota-ajan nainen* ja *Sota-aika muistoissani*) on poimittu nimenomaan sota-aikaa käsittelevistä kirjoituksista. *Sota-ajan nainen* -kirjoituksen variantti on kohdasta, jossa Toini on vastannut teemaan sota-ajan raskauksista ja synnytyksestä. *Sota-aika muistoissamme* -kirjoituksen variantti on vuorostaan kyselyvastauksen kohdasta, jossa Toini vastaa aiheeseen *Eräs loma*. Kyseisessä variantissa korostuvatkin synnyttämisen lisäksi sotilaiden vahvuus ja sotilaana toimineen aviopuolison kokemukset. Molempien varianttien kirjoituskontekstina on siis sota-aikaan liittyvä keuruu, mikä selittää varianttien kiinnittymisen sota-ajan suurperheen ja sankariäidin ideaaleihin.

Onnellisesta ydinperheestä vaikeaan miniyyteen

Vaikea aika miniänä -avainkertomus tuo esiin, miten kerronta painottuu eri vaihto- teissa eri episodeihin ja miten kertojalla on eri painotuksin mahdollista representoi- da ja positoida itsensä vaihtoehtoisin tavoin. Kaksi ensimmäistä perheen elämään keskittyvää varianttia (*Muistelmia suvuista* ja *Evakkotarina*) hiljenevät miniyyden vaikeuksista sekä eroajatuksista ja myötäilevät pitkälti ydinperheideaalia. Performa- tiivinen voima sijoittuu ydinperheideaaliin, joka peittää alleen säröt aviopuolisoiden välisistä intressiristiriidoista. Molemmissa varianteissa korostuvat avioparin yhtei- nen päätös ja yhteiseen tavoitteeseen pyrkiminen. Molempien kirjoitusten variantit edustavat myös selviytymiskertomuksia. Toisessa kuvataan perheen muuttoja ja pää- tymistä ”Satujen saareen” ja toisessa perheen selviytymistä evakkomatkasta.

Kolmessa jälkimmäisessä pohdiskelevammassa variantissa (*Museoviraston oma- elämäkerta*, *Pitkä avioliitto* ja *Sota-ajan nainen*) sitä vastoin esiintyy miniyyden kri- tiikkiä, eroajatuksen pyörittelyä ja ydinperheideologian problematisointia. Kyseisissä varianteissa Toinin toimijuuden aktiivisuus lisääntyy. Tämä vahvistaa ajatusta siitä, miten pohdiskeleva ja kriittinen kerronta lisäävät kertojan toimijuutta. Viimeisessä eli *Sota-ajan nainen* -variantissa Toini kertoo aiempaa tarkemmin sota-ajan arjen ongelmista ja eroajatuksen kypsymisestä. Tämän lisäksi variantissa korostuu episodi [4] *Ilmoitus lehdessä*, jossa Toini painottaa sodan kasvattamaa luonteen lujutusta ja rohkeutta tarttua ongelmiin. Kyseisen kirjoituksen problematisoiva ja pohtiva tyy- li on osittain selitettävissä kirjoituskontekstilla. Variantti on kohdasta, jossa Toini vastaa kysymykseen siitä, miten sota-aika vaikutti kirjoittajan omaan elämään. *Pit- kä avioliitto* -kirjoituksessa Toini kertoo eroajatuksen kypsymisen lisäksi säälistä ja empatiasta Lauria kohtaan. Lauri positioituu vanhempiensa määrällyn kohteeksi ja näin myös osittain syyttömäksi tukalaan tilanteeseen. Variantissa korostuu episodi [5] *Muutto Isosaareen*, jossa Toini kirjoittaa perheen uudesta onnesta ja avioliittolu- pauksista. Näin variantti palaa jälleen myötäilemään ydinperheideologiaa ja ajatusta ikuisesta avioliitosta. Tulkitsen, että kerronnallinen paluu on kytköksissä kirjoitus- kontekstiin, koska kyseessä on miehen kuoleman jälkeen kirjoitettu liittoa kunnioit- tava avioliittomuistelu.

IV

YHTEENVETO

17. MONIKERROKSIINEN TOIMIJUUS JA KERRONNAN VARIAATIO

17.1. Minä – lotta – vaimo – äiti

Käsittelin tutkimuksessani yhden aktiivikertojan pitkän aikavälin kattavaa muistelukerrontaa, jonka kautta toin esiin suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla tapahtuneita erityisesti naiseuteen liittyviä kulttuurisia murroksia. Aktiivikertojan kerronnan analysoiminen auttaa huomioimaan, kuinka kerronta on aina prosessinomaista ja kontekstisidonnaista. Toimiipa kontekstuaalisena tasona sitten kerronnan konventiot, arkisto, laajemmat kulttuuriset ja yhteiskunnalliset diskurssit ja ideallit tai lukija, on tutkimuksessa aina hyvä huomioida tekstien ja kontekstien välinen nivoutuminen, eikä lukea kirjoituksia suorana dokumentteina elämästä. Tutkimuksellani osoitan, miten kerronnan tarkalla kontekstualisoinnilla voidaan sekä paljastaa kerronnan laajempia merkityksiä että ymmärtää miten kertoja käyttää kulttuuria ja kieltä hyväkseen tehdessään itseään ymmärrettäväksi. Kontekstualisointi tuokin esiin yksilön kokemuksia suhteessa yhteiskunnan laajempiin valtajärjestelmiin. Yksilön elämäkerronnan ja laajempien kulttuuristen kertomusten suhteen analysoiminen tarjoaa uusia näkökulmia siihen, miten kulttuuriset arvot ja valtajärjestelmät ovat rakentuneet, miten ne ovat ainaisessa muutosprosessissa ja miten ne vaikuttavat yksilön elämään sekä siitä kertomiseen. Kontekstualisoinnin kautta tutkimukseni tuo esiin erityisesti perheeseen, sota-aikaan ja kansalaisuuteen liittyvää kulttuurihistoriallista tietoa.

Tutkimuksen ensimmäisessä analyysiosassa keskityin siihen, miten Toini rakentaa kerronnallista naiseuttaan suhteessa muihin sosiaalisen erottelun kategorioihin ja miten erojen suhteet muodostuvat. Kontekstualisoin Toinin kerrontaa 1880–1970-lukujen Suomeen keskittyvän kulttuurihistoriallisen ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen ja tutkittavan ajanjakson kulttuurituotteiden – kuten tiettyjen lehtien ja kirjojen – avulla. Toinin kerronnassa naiseus kytkeytyy erityisesti lapsuuteen, lottana ja vaimona oloon sekä äitiyteen.

Analysoidessani Toinin lapsuus- ja nuoruusajan kuvauksia keskityin siihen, miten Toini rakentaa omaa lapsuuden minäkuvaansa ja miten sukupuoli on siihen sidoksissa. Toini kertoo itsestään poikamaisena, sanavalmiina ja kekseliäänä poikatyttönä, jota kiinnostivat enemmän ruumiilliset leikit kuin tyttöjen nukke- ja kotileikit. Toini asettaa kerronnassaan käsityöt ja kirjoittamisen vastakkaisiin positioihin. Käsityöt olivat jotain mitä työltä odotettiin, mutta kirjoittamisen ja lukeminen edustivat itsenäisempiä valintoja. Kirjoittamalla oli mahdollisuus tuottaa itseään, vastustaa kontrollia ja olla itsellinen moderni kansalainen.

Toinin koulun aloittaminen liittyy laajemmin suomalaisen maalaislapsuuden modernisaatioon. Vuonna 1921 määrätty oppivelvollisuus edellytti jokaisen lapsen

koulunkäyntiä ja kansakoulujen lisääntyminen toi maalaislapsille mahdollisuuden edetä myös sellaisiin töihin, joita olivat aiemmin pitäneet hallussaan vain säätyläiset. Modernisaation myötä myös yhteiskunnan virkajärjestelmä laajeni, mikä mahdollisti uusia työpaikkoja koulutetulle väestölle eri elämän alueilla. (Stark 2006, 15, 22–25.)

Toini piti koulunkäynnistä ja koulussa heräsivät myös isänmaallisuuden tunteet. Hän olisi halunnut kouluttautua lisää, valmistua ammattiin ja elää itsellistä modernin naisen elämää. Maalaisympäristössä lapsiin suhtauduttiin kuitenkin edelleen hyvin patriarkaalisesti. Tytöiltä odotettiin asettumista omaan osaansa tulevana vaimona ja emäntänä kodin piirissä. Heidän koulunkäyntiään vastustettiin, koska sen pelättiin heikentävän työmoraalia. Jotta opetukseen suhtauduttaisiin myönteisemmin, jouduttiin koulujen opetussuunnitelmissa korostamaan käytännönläheisyyttä, uskontoa, isänmaallisuutta ja sukupuolten välisiä eroja. Tämä kaikki tulee esiin myös Toinin kerronnassa.

Toinin seksuaalikasvatus edusti absoluuttista sukupuolimoraalia ja tapahtui pääasiassa pelottelulla. Nuoruudessa naiseksi tuleminen ja naiseus merkitsivätkin lähinnä rajoituksia: Toini koki naisruumiille varatun tilan liian pieneksi, eikä naisille määrätty tulevaisuus kiinnostanut. Lapsuus- ja nuoruuskerronnassa ikä kiinnittyi intersektionaalisesti sukupuoleen aiheuttaen sukupuolen kokemisessa ja merkityksissä muutoksen. Toini tuottaa lapsuutensa ja nuoruutensa henkilökohtaista vastarintaa kertomalla kirjoittamisesta, tulevaisuuden visioista itsellisenä vanhanapiikana, sekä tekemällä eroa itsensä ja muiden tyttöjen välille. Hän onnistuu välillä kirjoituksissaan problematisoimaan ja purkamaan naiseuteen kohdistuvia odotuksia kritisoidessaan esimerkiksi sukupuolittunutta työnjakoa, koulua ja avioliittoinstituutiota. Toinille merkitsi paljon pääsy kauppaneidiksi viidenkymmenen tytön joukosta ja oma huone kauppiaan talosta. Omassa työssä oli lähempänä sitä modernin naisen elämää, jota Toini oli itselleen toivonut.

Analysoidessani Toinin kansalaisuuden rakentumista käsittelin pääosin hänen lottaja- ja sota-ajan kerrontaa. Modernisaatioprosessissa oli tilausta uudentyyppisiä sosiaalisia päämääriä omaaville ryhmäkulttuureille, kuten herätysliikkeille, kansalaisjärjestöille ja erilaisille edistysliikkeille. Yhteistä näille ryhmille oli sääty-yhteiskunnan rakenteen uhmaaminen: ne tarjosivat jokaiselle toimeliaalle kansalaiselle väylän poliittiseen osallistumiseen. (Stark 2006, 27.) Yhtenä tällaisena järjestönä toimi Lotta Svärd. Toinin kuvaamassa ihannelotassa kiteytyy hyvin naiskansalaisuuden ideaali: lottaja on rohkea, oikeamielinen, siveä, uhrautuvainen ja puhdas. Tähän lottakertomukseen eivät sovi pelko, väsyminen tai seksuaalisuus. Seksuaalisuuden, lottajuuden ja sukupuolen intersektio muodostuukin kerronnassa eräänlaisena poissulkemisena ja hiljaisuutena. Toini pyrkii kerronnassaan korjaamaan myös sotakirjallisuuden tuottamia lottarepresentaatioita, jolloin lotasta muodostuu sukupuolimoraalin etuvartija. Puolustaessaan lottien siveyttä Toini kertoo moraaliltaan arveluttavista lotista, jotka olivat erotettavissa iän, asuinpaikan tai lottakokemuksen kautta kunnan lotista. Vää-

ränlaiset lotat olivat joko liian nuoria tai liian kouluttamattomia. Kerronnassa tulee esiin myös kunniallinen karjalainen lotta suhteessa muun Suomen lottiin. Toini tuottaakin kuvitteellisiin heimoeroihin pohjautuvaa hierarkiaa: karjalaiset lotat ja sotilaat olivat kunniallisempia kuin muiden heimojen lotat ja sotilaat.

Tomerassa ja uhrautuvassa lotassa on myös säröjä. Lotta saattoi olla heikko ja hauras, jolloin miesten tuoma turvallisuus oli tarpeen. Välillä taas miehet saattoivat lähennellä tai ahdistella, jolloin rajan pitämisen vastuu oli lotalla. Lotilla oli myös romansseja, sodassa saatettiin elää kuin viimeistä päivää ja lottakin saattoi odottaa miehiltä läheisyyttä.

Lottuuteen liittyy myös luokkakokemuksia. Ensinnäkin lottana pystyi edustamaan ensiluokkaista naiskansalaista suojeluskuntapoikien ja myöhemmin sotilaiden joukossa. Lottapuku ja isänmaallinen toiminta toivat itsevarmuutta ja tuottivat kokemuksen luokkastatuksen noususta. Luokka tulee kerronnassa esille myös suhteessa evakkouteen. Evakkous siirsi perheen luokkahierarkiassa alempaan luokkaposition. Toini ei joutunut koskaan kunnolla evakoksi, koska hän sai toimia lottatehtävissä. Lottana pystyi jäämään kotiseudulle ja toisaalta myös saamaan kunnioittavaa kohtelua. Lottuuteen liittyykin voimakkaasti toiseuden välttäminen. Toinin kerronnassa luokan voi katsoa paikantuvan juuri niissä eronteoissa, jotka muodostavat sen, mitä Toini haluaa edustaa (lottuus) ja sen, mitä hän haluaa välttää (evakkous). Toinille lottana oleminen on ollut yksi elämän tärkeistä osatekijöistä, joka vaikutti myös siihen, miten hän suhtautui myöhemmin äitiyteen ja millaiseksi hänen äitiytensä muodostui.

Toinin kertoessa vaimoudestaan on taustalta jälleen paikannettavissa modernisaation aiheuttama yhteiskunnallinen murros, nyt koskien perheen ja avioliiton merkityksiä. Naisten rooli ja asema yksityisessä kodin piirissä oli muuttunut uuden avioliittolain ja kotitalousideologian myötä. Kun perheestä ja avioliitosta oli tullut kasvavan yhteiskunnan kulmakiviä ja kansallisvaltion moraalinen perusta, muotoutui yhdeksi naisen rooliksi aktiivinen ja itsenäinen vaimous. Myös avioliiton perustamisen ehdot olivat hiljalleen muuttuneet. Avioliiton solmimista ilman tunnesiteitä ei enää katsottu hyvällä. Toinille vaimous oli kuitenkin lapsuudessa merkinnyt epäitsenäisyyttä. Hän rakentaakin kirjoituksissaan eräänlaista naimattomuuden ideaalia. Naimattomuuden diskurssiin liittyvät kiinteästi käsitykset yksilöllisyydestä, vapaudesta, kasvusta ja itsenäisyydestä. Näin avioituminen merkitsee itsenäisyyden menettämistä ja paikalleen jämähtämistä.

Toini kuitenkin ”ajautui avioon”, mikä oli samalla ”pitkän harkinnan tulos”. Motiivit olivat moninaisia: turvattomuuden tunne, epävarmuus, rakkaus, yksinjäämisen pelko, ja isänmaallisuus. Toinin kuvaama avioliitto edustaa ns. toveriavioliittoa, joka rakentuu järjestä, kannattavuudesta ja toverillisesta rakkaudesta. Avioliiton tulee olla myös ainutlaatuinen ja siihen asetetaan vain kerran elämässä. Avioliitto ja vaimous ovat selkeästi sidoksissa ydinperheideologiaan, jossa naisen paikka on toimia kodin

Toini ja Lassi tanssin pyörteisissä Suomenlinnan Aliupseerikerhon juhlissa 1950-luvun alkupuolella. Toinin kotiarkisto.

piirissä äitinä. Kerronnan perusteella Toini ja Lauri eivät missään vaiheessa vakavammin keskustelleet Toinin kotiäitiydestä tai palkkatyön mahdollisuudesta. Vaimous ja avioliitto siis merkitsevät automaattisesti perheenmännyyttä ja kotiäitiyttä sulkien kokoaikaisen palkkatyön ulkopuolelleen.

Avioliitto saa Toinin kerronnassa myös isänmaallisia merkityksiä. Vaimona ja äitinä Toini pystyi kasvattamaan kunnollisia isänmaan kansalaisia ja tulevia veronmaksajia. Tämän lisäksi avioliitto ja aviopuolison valinta problematisoivat luokkaky-symyksiä. Suhde korkealle arvostetun sotilaan kanssa olisi nostanut naisenkin status-ta. Toini koki kuitenkin tasa-arvoa Laurin kanssa, joka oli aliupseeri. Silti asuminen varuskunnan piirissä toi esiin luokkahierarkiaa, joka välillä rasitti Toinia.

Vaikka avioliitosta ja vaimoudesta muotoutuu kokonaisuudessaan positiivinen kertomus, on Toini kertonut myös säröjä avioliittokuvauksiinsa. Välillä hän muistelee

avioliiton vaikeuksia, sekä miehensä ja itsensä välisiä ristiriitoja. Toini kertoo muun muassa jatkosodanaikaisista ongelmista miniänä.

Avioituessaan Toini joutui omaksumaan miniän position. Toini rakentaa kirjoituksissaan miniydestä eräänlaista kurjuuskertomusta, jossa miniän elämä on ainaista työtä ja alistumista. Silti Toini korostaa usein sitä, miten hän ei ole koskaan katunut avioitumistaan. Hän on joutunut luopumaan itsensä ehostamisesta ja vapaudesta, mutta hän on saanut tilalle perheen, lapset, sitoutumisen ja yhteisen myönteisen riippuvaisuuden. Useassa kirjoituksessa Toini päättääkin kerrontansa toteamukseen siitä, miten hän ei kadu liittoaan. Tulkitsin tätä niin sanotuksi *elämäkerralliseksi päätökseksi* ja oikeudeksi tulkita elämäänsä selviytymisenä ja onnistuneena kokonaisuutena.

Toinin kerronnasta päätellen äitiys on ollut hänelle itsestään selvää. Äitiyden merkityksiin ovat vaikuttaneet voimakkaasti yhteiskunnalliset diskurssit kotiäitiydestä ja äitikansalaisuudesta. Kerronnassa ilmeneekin liukuma lottatoiminnassa harjoitetusta yhteiskunnallisesta äitiydestä äitikansalaiseen, joka pyrkii kasvattamaan mahdollisimman kunniallisia isänmaan kansalaisia. Toinin unelmana oli toteuttaa väestöpoliittinen ihanne eli kuusilapsinen perhe. Tämä ei kuitenkaan täysin onnistunut.

Uhrautuvaan äitiyteen ja lapsistaan riippuvaiseen äitiin Toini kertoo myös säröjä: oma aika oli tärkeää ja lapsilla oli omat elämänsä. Toini ei ole eksplisiittisesti kertonut äitiyden nautinnosta. Nautinnon ilmaisuja on kuitenkin paikannettavissa hänen kirjoittaessaan itsetietoisuudestaan hyvänä äitinä, ylpeydestä selviytyä, omavaraisuudesta sekä kiitoksesta ja arvostuksesta. Kirjoituksista tulee ilmi, kuinka Toinin äitiys sijoittui suomalaisen sukupuolimallin murrosvaiheeseen, jossa kotiäitiyden arvostus laski ja naisen ideaaliksi muotoutui ansioäitiys. Tämä uusi sukupuolimalli on ollut ristiriidassa Toinin entisen ympäristön kanssa. Sekä äitiyden että naiseuden kulttuuriset ja yhteiskunnalliset merkitykset muuttuivat, mutta yksittäisen yksilön kokemus/elämä eivät sopineet tähän muutokseen. Toini kirjoittaakin kokeneensa epäoikeudenmukaisuutta. Äitiyttä ei arvostettu tarpeeksi, vaikka se oli aikaisemmin ollut naisen tärkein elämäntehtävä. Modernit yksilapsiset äidit olivat tulleet ”kuusilapsisen” äitikansalaisen tilalle.

Käsittelin ensimmäisen analyysiosan lopussa myös Toinin kerrontaa kuuroutumisesta. Toinin kuuroutuminen on tiiviisti yhteydessä sekä naiseuteen että siinä erityisesti äitiyteen. Kuuroukertomukseen kytkeytyy mielenkiintoisia ulottuvuuksia, kuten medikalistinen naisruumiin haltuunotto. Aluksi Toini ei suostunut sterilointiin ja hän synnyttikin terveen tyttövauvan. Toini sitoo kerronnassaan kyseisen lapsen vahvasti äitiyteensä: vasta tämä lapsi opetti hänet äidiksi. Toini merkityksellistää kuurouttaan myös suhteessa omaan haluttavuuteensa, naiselliseen vetovoimaansa ja miehensä haluun. Kaiken kaikkiaan Toinin rakentama äitiys on hyvin moninainen. Se noudattaa vallitsevia äitiysdiskursseja ollessaan konventioiltaan heteroseksuaa-

linen, perinteinen ja hyvin kansallinen. Toisaalta kerronnasta on luettavissa säröjä perinteiseen rakastavaan äitiin: Toini oli myös vaimo ja nainen miehelleen.

Tutkimuksessani tulee esiin se, miten kirjoittamalla/kertomalla tuotettu identiteetti on aina fragmentaarinen ja moninainen muotoutuen tilanteisesti erilaisten intersektioiden risteymissä. Identiteetin käsitteen sijasta käytin ensimmäisessä analyysiosassa työkaluna intersektionaalista erojen luentaa, jolla havainnoin Toinin tuottamien erojen suhdeverkostoja. Luennassa paljastuneet intersektionaaliset erojen suhteet muodostuivat aineistossa neljällä eri tavalla:

1. *Liitoksina ja viittauksina.* Kerronnassa evakkous sitoo yhteen karjalaisuuden ja luokan: joutuessaan evakoksi karjalaisen luokkastatus laski. Suomalaisten ”taakaksi” tullut evakko ei ollut venäläinen, mutta ei aivan suomalainenkaan. Karjalaisuus merkitsi jotain alempiarvoista ja marginaalista. Lottana Toini kuitenkin pystyi kokemaan itsensä ensimmäisen luokan kansalaiseksi. Näin lottuus sitoo yhteen sukupuolen ja luokan. Lapsuus- ja nuoruuskerronnassa ikä vuorostaan kiinnittyy intersektionaalisesti sukupuoleen, aiheuttaen sukupuolen kokemisessa ja merkityksissä muutoksen. Äitiys liittyy vuorostaan yhteen sekä sukupuolen ja kansalaisuuden että sukupuolen ja kuurouden.
2. *Vaihteluina.* Naiskansalaisuus näyttäytyy Toinin kerronnassa välillä suhteessa äitiyteen ja äitikansalaiseen, välillä suhteessa lottuuteen ja sitä kautta yhteiskunnalliseen äitiyteen. Naiseuden ja äitiyden yhteenkietoutuminen näyttäytyy vaihteluna myös siinä, miten äitikansalaisen yhteiskunnallinen arvo mureni palkkatyöäitiysihanteen myötä.
3. *Hierarkioina.* Toini tuottaa kerronnassaan kulttuurisiin heimoeroihin pohjautuvaa hierarkiaa: karjalaiset lotat/sotilaat ovat kunniallisempia kuin muiden heimojen lotat/sotilaat. Näin oma heimous, sukupuoli ja seksuaalisuus kietoutuvat toisiinsa. Luokka tulee hierarkiana esille myös suhteessa evakkouteen, jolloin ”alempiarvoinen” evakkous sitoo yhteen karjalaisuuden ja luokan.
4. *Poissulkemisina ja hiljaisuuksina.* Toini ei sisällytä lottarepresentaatioihin juuri koskaan seksuaalisuutta, jolloin seksuaalisuuden, lottuuden ja sukupuolen intersektio muodostuu eräänlaisena poissulkemisena. Vaimouden, äitiyden ja naiseuden kietoutuessa tiukasti yhteen sulkeutuu ulkopuolelle vuorostaan palkkatyöäitiys ja kodin ulkopuolinen työ.

Erojen kohtaamisten intersektionaalinen tarkastelu mahdollistuu hyvin silloin, kun käytössä on saman kertojan eri tilanteissa kertomia muistelukertomuksia. Kertomusten muunnelmia käytettäessä ei luentaa tarvitse pysäyttää ainoastaan yhden erokategorian tarkasteluun, vaan luennan kohteeksi on mahdollista valita useampia eroja ja erojen kohtaamisia. Vaikka kerrottu minä on pysäytetty tekstissä narratiiviseen muotoon eli kertomukseen, ei minän prosessuaalisuus ja dynaamisuus silti lakkaa.

Vuoden päästä kirjoitettu omaelämäkerrallinen teksti on jo hyvin toisenlainen kuin eilen kirjoitettu.

Myös luenta ja erojen sekä subjektipositioiden paikantaminen on prosessuaalista. Tutkimusprosessin alussa löydetyt ja nimetyt subjektipositiot eivät saman tekstin usean lukukerran jälkeen enää välttämättä tunnukaan niin itsestään selviltä, vaan luennan edetessä kaikki pikemminkin monimutkaistuu. Saman tekstin usean lukukerran jälkeen kerronnasta paljastuu ristiriitoja ja luennasta tulee erilaisten subjektipositioiden välisten muutosten etsimistä.

17.2. Kontekstuaalinen variaatio, vaikeneminen ja kertojan toimijuus

Toisessa analyysiosassa tutkin positioanalyysin avulla muistelukerronnan variaatiota ja variaation kautta ilmenevää toimijuutta. Kehittelemääni positioanalyysimallia on mahdollista soveltaa myös tutkimukseen, jonka aineisto muotoutuu usean kertojan kerronnasta ja jossa tarkastelun kohteena ovat esimerkiksi kerronnan suhteet johonkin tiettyyn hallitsevaan kertomukseen/diskurssiin. Positioanalyysi voi näin tuoda esiin joko jaettuja tai riiteleviä tulkintoja ja erilaisten positioitumisen mahdollisuuksia suhteessa hallitsevaan diskurssiin. Yksi mielenkiintoinen jatkotutkimusaihe liittyykin mallin soveltamiseen useamman kertojan muodostaman aineiston analyysiin ja siinä erityisesti erilaisten toimijuumahdollisuuksien tarkasteluun.

Tässä tutkimuksessa yhdistin performatiivisen ja positioanalyttisen lähestymistavan ja tarkastelin erityisesti sitä, miten avainkertomusten eri variantit rakentavat erilaisia merkityksiä samalle aiheelle. Variaatiota on pidetty yhtenä suullisen perinteen *luonteenomaisimpana* piirteenä ja kirjallisen kerronnan on katsottu olevan suullista kerrontaa stabiilimpana. Tutkimukseni osoittaa sen, miten myös kirjoitettu omaelämäkerrallinen muistelukerronta varioi tilannekohtaisesti. Avainkertomuksista hahmottuu neljä erilaista variaation tasoa:

1. Positioiden ja positiosuhteiden variaatio
2. Kerronnan tyylin ja kerrontastrategioiden variaatio
3. Kerronnan rakentumisen variaatio
4. Kerronnan merkityksen variaatio

Koska tutkimukseni keskeisinä tutkimuskohteina ovat variaatio ja sitä kautta ilmenevä toimijuus, en ole lähtenyt tarkemmin erittelemään esimerkiksi sitä, mitä kaikkea eri kerrontastrategiat ja tyylit pitävät sisällään. Sen sijaan keskityn kerronnasta paikantamaani merkityksen variaatioon. Toisen analyysiosan lopussa toin esiin avainkertomus kerrallaan sen, miten kerronnan merkitys varioi ja miten kerronnasta on paikannettavissa performatiivinen voima. *Alman kuolema* -avainkertomuksen merkitys vaihtelee karjalaisen kuolemanperinteen tallentamisesta oman traumaat-

tisen kokemuksen sanallistamiseen. Avainkertomus tuo esiin sen miten, traumaattisen kokemuksen kerronta ja perinnetiedon kuvaaminen eivät mahdu täydellisiin samaan kirjoitusvastaukseen. *Lapsuuden työ* -avainkertomuksen rakentamat merkitykset liukuvat nostalgisesta maalaislapsuuden mallitarinasta kriittiseen tilitykseen lapsuuden sukupuolittuneesta työtaakasta. Nostalgiset variantit uusintavat topeliaanista diskurssia perheestä ja työstä, kun vuorostaan kriittisemmät variantit kiinnittyvät realistisempaan kerrontaan tyttölapsen asemasta karjalaisessa suurperheessä. *Seurustelun alku* -avainkertomuksen merkitys vuorostaan kiteytyy variantista riippuen joko ajatuksiin itsenäisestä elämästä modernina naisena tai voimakkaan rakastumisen kuvaamiseen. Haaveet modernin naisen itsenäisestä elämästä peittävät kokonaan alleen kerronnan romanttisesta rakastumisesta ja avioliitosta. *Lomamatka Alavudelle* -avainkertomuksen merkitys vaihtelee siveellisen ihannekansalaisen, suojeluskuntaperheideaalin ja lottadiskurssin myötäilystä evakkokokemusten kriittiseen esilletuontiin. Kyseisen avainkertomuksen variantit painottuvat tilanteisesti eri kohtiin, toiset loman seikkailulliseen alkuosaan ja toiset omaisten evakkokokemusten kuvaamiseen. *Jälleennäkeminen ja esikoisen syntymä* -avainkertomuksen merkitys vaihtelee vuorostaan yhden elämän kohokohdan eli aviopuolison paluun kuvaamisesta suurperheen sankariäidin ja sota-ajan synnytyksen kuvaamiseen. Varianteista on paikannettavissa kaksi erilaista Toinia: tuore ja rakastunut morsian sekä kokematon ensisynnyttäjä. Ja lopuksi *Vaikea aika miniänä* -avainkertomuksen merkitykset liukuvat avio-/perheonnan kuvauksesta kurjuuskertomukseen miniyydestä. Avainkertomuksessa ydinperheideaali peittää alleen kaikki säröt aviopuolisoiden välisistä intressiristiriidoista.

Performatiivinen voima löytyy jokaisen avainkertomuksen kohdalla erityisesti *kerrontakontekstista*. Ensinnäkin kerrontakonteksti vaikuttaa sen kautta, *minne kerronta on suunnattu* eli onko kyse julkisesta lehtikirjoituksesta, puolijulkisesta arkistokirjoituksesta, kirjemuotoisesta vastauksesta vai kahdenkeskeisestä haastelemisesta. Avainkertomusten analyysi vahvistaa sen, että mitä julkisempaa kerronta on, sitä enemmän siihen vaikuttaa sensuuri. Toiseksi kerrontakonteksti tulee esiin siitä, *mitä keruussa on kysytty ja millaista materiaalia keruulla on haluttu kerätä* eli onko kyseessä esimerkiksi perinne- vai omaelämäkertakeruu. Keruun muodostama konteksti ohjaa myös siihen, mihin elämänvaiheeseen kerronta painottuu eli painottuu ko se esimerkiksi lapsuuteen vai sota-aikaan. Kolmanneksi kerrontakonteksti tulee esiin sen kautta, *milloin ja missä elämänvaiheesta kerrotaan* eli onko kirjoitus laadittu esimerkiksi aviopuolison vielä eläessä vai vasta puolison kuoleman jälkeen. Kerrontakonteksti vaikuttaa myös laajemmin sen kautta, *mitä ja miten aiheesta ylipäättään tulee ja saa kertoa* eli onko kertoja halunnut esimerkiksi toistaa nostalgista kerrontaa lapsuudesta, uusintaa siveellistä lottadiskurssia tai kartuttaa karjalaista perinnettä vai onko hän halunnut tuoda esiin ideaalien ja diskurssien kanssa riiteleviä merkityksiä, sekä omakohtaista pohdiskeluvaa kerrontaa.

Subjektipositiot ja positiointi liittyvät tutkimuksessani toimijuuden käsitteeseen. Kiinnitin analyysissä huomion siihen, miten yhteiskunnalliset valtarakenteet ovat vaikuttaneet yksilöön ja hänen minäkerrontaansa, ja toisaalta miten kertojan toimijuus on paikannettavissa muistelukerronnan variaatiosta. Päättänkin tutkimukseni kertojan toimijuuden mahdollisuuksien pohdintaan. Tekemäni analyysin osoittaa, että kertojan toimijuus voi löytyä subjektipositioiden vaihtelun aikaan saamasta toisin toistamisesta eli *kontekstuaalisesta ja tilannekohtaisesta muistelukerronnan variaatiosta*.

Olen Toinin toistuvaa muistelukerrontaa analysoidessani huomannut, kuinka joidenkin avainkertomusten kohdalla yksi tai kaksi varianteista on koherentein tai konventionaalisin pyrkien elämänkulun pääpiirteiden ilmaisemiseen ja rönsyilemättömyyteen. Muut versiot eivät kuitenkaan välttämättä noudata samaa konventionaalisuutta. Ne saattavat olla rönsyileviä, kriittisiä, värikkäitä, koska niissä pystytään keskittymään myös epäoleellisiin tai aiemmin hiljennettyyn. Ne tavallaan täydentävät konventionaalista versiota, mutta myös asettavat sen uuteen valoon. Performatiivisesti ajatellen konventio/normi pitää ensin todeta ja vahvistaa, ennen kuin sitä voi lähteä purkamaan. Omaelämäkerrallinen muistelukerronta on näin ollen jatkumo, joka ei saavuta saturaatiopistettä ja valmistu (toisin kuin yksittäinen kertomus tai kaunokirjallinen teos) vaan jatkuu prosessinomaisena ja avoimena. Toini ei voi koskaan toistaa itseään uskollisesti, vaan kerronta muuntuu aina suhteessa edelliseen muotoonsa ja kirjoitusta ympäröiviin konteksteihin. Alkuperäisiä kokemuksia voi myöhemmin toistaa vain tavoilla, jotka muuttavat niiden merkityksiä nykyhetkessä. Ajattelenkin, että *toimijuus mahdollistuu juuri kertomuksien uudelleen järjestämisessä*.

Toiston ja lisäksi siis myös *aika* ja sen eteneminen mahdollistavat variaation, eron teon ja kertomuksen muutoksen. Toimijuuden mahdollisuus on *toistossa tapahtuvissa muutoksissa, ajallisessa tarpeessa* kertoa tarina uudelleen, tarpeessa tuoda aiemmin hiljennetty esiin, tai tarpeessa vaieta stereotyyppien vahvistamisen sijasta. Uusi tulkinta jo kertaalleen kerrotusta tapahtumasta vaatii edellisen version osittaista unohtamista, sivuuttamista ja kerronnassa eteenpäin menemistä. Jos Toini haluaisi pysyä tarinassaan orjallisesti, hän ei kirjoittaisi siitä toista ja kolmatta versiota, joissa esiintyy poikkeamia ja uutta tulkintaa. Jos hän haluaisi pysyä absoluuttisen uskollisena tarinalleen, olisi hänen pysähdyttävä ja lopetettava kertominen.

Tutkimukseni tuo esiin sen, miten toistamisen ja variaation lisäksi toimijuus kytketty myös *kerronnan vastapooliin eli vaikenemiseen*. Toistuvassa muistelukerronnassa vaikenemisen paikantaminen mahdollistuu tarkastelemalla teksteistä niitä avainkertomuksia, joista on useita erilaisia variantteja. Vaikeneminen voidaan määrittellä normatiivisen ja rajaavan sopimuksen tulokseksi. Toinin kerronnassa esimerkiksi seksuaalisuutta käsittelevä kerronta on hiljentyneet lähes kokonaan. Todennäköisesti 1900-luvun alkupuoliskolla syntyneet naiset eivät ole kokeneet sek-

suaalisuudesta kirjoittamista mielekkäänä, eikä Toini ole kirjoittanut omasta seksuaalisuudestaan mitään kokemuksellista. Sitä vastoin hän on kirjoittanut saamastaan seksivalistuksesta, joka on ollut etupäässä pelottelua. Omaelämäkerrallinen arkisto-/perinnekeruukirjoittaminen toimiikin julkisen ja yksityisen kirjoittamisen välimaastossa. Kirjoittajat tietävät, että arkistolle lähetetyt kirjoitukset ovat pääosin tutkijoiden vapaasti käytettävissä. Kirjoitukset toimivat materiaalina erilaisille tutkimuksille ja niitä julkaistaan harvoin sellaisinaan, lukuun ottamatta esimerkiksi SKS:n antologioihin päätyneitä kirjoituksia. Silti tämä osittainkin julkisuus ohjaa, rajoittaa ja sensuroi kirjoittamista. Arkaluonteisimmista asioista saatetaan vaieta, kuten myös vahvoista mielipiteistä ja kritiikistä. Derrida kuitenkin huomauttaa, ettei arkiston ja keruiden roolia voi pitää pelkästään rajaavana. Vaikka arkiston periaate perustuu-kin konsignaatiolle eli merkkien yhteenkokoamiselle ja vaikka tämä kokoaminen on institutionaalista ja konservatiivista huostaanottoa, on se samalla myös vallankumouksellista. Arkistikirjoitukset tuovat aina mukanaan sellaista arkista tietämistä, jota virallisimmissa yhteyksissä ei helposti nousisi esille. (Derrida 1995, 3–7.)

Vaientaminen rajaa muistelukerronnan ulkopuolelle kaiken sen, mitä siihen ei haluta tai voida sisällyttää. Kunkin avainkertomuksen variantteja vertailemalla paljastuu, miten kerronnasta jää aina puuttumaan jotain: esimerkiksi nostalgia ja kritiikki, perinnetieto ja traumaattisen kokemuksen kerronta tai moderni itsenäinen nainen ja romanttinen rakastunut tyttö eivät mahdu samaan avainkertomuksen varianttiin. Erityisesti nostalgia peittää alleen kaiken kritiikin ja nostalgisista varianteista onkin identifioitavissa vahva performatiivinen voima.

Mutta onko omaelämäkerrallisessa kerronnassa aina kyse siitä, että jokin ei-hyväksytyt ja häilyvä hiljennetään auktoritatiivisen vallan vaikutuksesta? Eikö kertojalla ole mahdollisuus omaan ääneen tai vielä enemmän, omaan vaikeutumiseen? Onko hiljaisuus ja vaikeutuminen ylipäätään aina välttämättä passiivista? Vaikeutuminen sisältää mahdollisuuden suunnata, suodattaa ja vahvistaa informaatiota. Ajattelenkin, että *vaikeutumisella on mahdollista vastustaa performatiivista voimaa ja suunnata sitä uudelleen*. Näin kerronnan lisäksi myös vaikeutuminen voi olla aktiivista toimintaa. Vaikeutuminen jättää sisälleen mahdollisuuden myöhempään uuteen tulkintaan ja uuden tulkinnan kautta mahdollisuuden myös toimijuuden vahvistumiseen (ks. myös Kaskisaari 2003). Väitänkin, että myös *vaikeutuminen mahdollistaa retorisen uudelleenkuvaamisen ja kertojan uudelleen positioitumisen* eli uusien toimija-asemien rakentamisen (ks. myös Bamberg 2009, Pöytä 2009 & 2010). Kun kerronnasta jää puuttumaan jotain, kerronnan tarve kasvaa, kertomusta täytyy toistaa yhä uudelleen ja uudelleen kertomalla uusia ja uusia omaelämäkerrallisia kertomuksia. Ja koska omaelämäkerrallinen muistelukerronta ei tule koskaan suljetuksi ja ”valmiiksi”, kertojalla säilyy motivaatio yhä uudelleen kertomiseen. Esimerkiksi *Lapsuuden työ* -kertomuksen nostalginen kerronta, menneen maalaisidyllin kuvaukset ja työn kritiikin poissuodattuminen vahvistavat topeliaanista diskurssia ja tarinaa turvallisesta maa-

laislapsuudesta. Nostalginen kerronta ilmaisee ilmeistä eli topeliaanisten normien hyväksymää ja idyllistä lapsuutta, ja peittää hämärän, tässä tapauksessa esimerkiksi kokemukset sukupuolisesta epätasa-arvoisuudesta. Tämä hiljennetty on kuitenkin toistojen ja pakkojen oleellinen osa ja se määrittää tulevien toistojen eli kertomusten tarpeellisuuden (ks. Kaskisaari 2003, 9–10). Myöhemmissä *Lapsuuden työ* -kertomuksen varianteissa Toini onkin kuvannut lapsuuttaan realistisemmin asettuen sukupuolittunutta työnjakoa kritisoivan kertojan positioon.

Hiljaisuuden ja kielen suhdetta pohtinut Jan Blomsted korostaa sitä, miten hiljaisuus on ikään kuin ilma, joka jää kielen eri tasojen ja prosessien väliin. Se siirtää kielen teemasta toiseen, aukoo ja sulkee kielen väyliä. Hiljaisuus ja kieli ovat aina kytkeytyneitä toisiinsa ja hiljaisuus on koko ajattelun vapauden ehto. (Blomsted 1982, 14–15.) Monenlaiset vaikenemiset toimivatkin performatiivien rakentumisessa, samalla kun ne ovat itse asiassa edellytyksiä performatiivisuudelle. Vaikeneminen ja kerronta ovat toisiaan relativistisesti täydentäviä, eivät toistensa vastakohtia.

Tutkimukseni osoittaa sen, miten vaikeneminen ja hiljaisuus voivat olla yhteisöllisiä sovittuja toimintatapoja, mutta myös subjektiivista toimintaa. Vaikenemisen ja jonkin kertomatta jättämisen avulla yksilöllä on mahdollista uudelleen kehystää tai vahvistaa kerrottua informaatiota. Näin poissulkeminen ja vaikeneminen näyttäytyvät aktiivisina uutta sisältävinä tekoina. Vaikenemisen avulla myös suojataan ja säilytetään informaatiota, koska kommunikaatio saattaisi muuttaa sen. Ennen kaikkea vaikeneminen jättää asian avoimeksi, joksikin millä on tilaa muutokselle. Esimerkiksi *Lapsuuden työ* -kertomuksen kahdessa variantissa Toini säilyttää lapsuuden onnellisena ja kauniina muistona vaikenemalla sukupuolittuneen työnjaon ikävyyksistä. Samoin osassa *Vaikea aika miniänä* -kertomuksen varianteista Toini vaikenee minyyden aiheuttamista vaikeuksista korostaen idyllistä ydinperheideologiaa. Avoimeen hiljaisuuteen jätetty nimeämätön voi olla myös jotain pyhää, jonka ei haluta asettuvan ympärillämme olevaan välittömään maailmaan. Kaiken kaikkiaan näen vaikenemisen positiivisena ja aktiivisena tekona, valintana joka sisältää *pienen toimijuuden* (Honkasalo 2008, 206–210). Vaikeneminen ei ole näin toimimattomuutta tai poissaoloa. Päinvastoin se on toimintaa ja läsnäoloa, joka korostaa, vahvistaa ja kulminoii kielellistä, ja jonka kautta on mahdollista välittää merkityksiä. Nostalgisissa kertomuksissa tapahtuvan sukupuolten ja sukupolvien välisen jännitteen vaientamisen voi siis määrittää myös aktiivisena suodattamisena ja merkityksien suuntaamiseen uuteen suuntaan.

Performatiivinen lähestymistapa esiintyi tutkimuksessani kahdella eri tasolla. Ensinnäkin tarkastelin sitä, miten performatiivinen voima pakottaa kertojaa noudattamaan tiettyjä kerronnan kontekstuaalisia ehtoja ja hiljentämään tilanteittain jotain kerronnan rajojen ulkopuolelle. Kommunikoiva subjekti rakentuu siis osittain valmiina olevissa, mutta avoimissa valta- ja diskurssiverkostoissa. Laajemmin katsottuna performatiivinen kerronnan lähestymistapa tarkoittaa tällä tasolla muiste-

Toini 95-vuotispäivänään. Kuva Irmeli Aumo.

lukerronnan kontekstualisoimista eli kirjoittamista ohjanneiden konventioiden sekä kulttuurisen, historiallisen ja sosiaalisen ympäristön kartoittamista. Tekstiltä kysytään tällöin sitä, miksi kerrotaan juuri tietyllä tavalla, miksi jostain vaietaan ja jotain vuorostaan tunnustetaan ja millaisten tuotantoehtojen puitteissa teksti on syntynyt.

Kertomus ja kerronta eivät voi koskaan kokonaan hallita kokemusta. Ne pyrkivät sanallistamaan kokemusta ja ruumiillisuutta, mutta eivät koskaan onnistu siinä täydellisesti. Performatiivisen luennan toisella tasolla luin Toinin avainkertomusten kautta kerronnan ristiriitaisuuksia ja muutosta. Varianttien, tilanteisten subjektiositioiden ja vaikenemisen avulla paikansin kertojan singulaarista kokemusta. Erityisesti affektiiviset haastelemiset paljastivat Toinin kerronnasta jotain uutta ja aiemmin vaiennettua. Ystävyyden ja luottamuksen siivittämässä haasteluissa kerronnan henkilökohtaisuus ja pohdinta lisääntyi eniten ja kerrontaa sensuroiva performatiivinen voima väheni.

Kerronnassa tapahtuvaa muuntelua ja vaikenemista voidaan tulikita kertojan aktiivisina toimintoina, jotka haastavat koherenttina pidettyä kertomusta ja vastustavat performatiivista voimaa suuntaamalla sitä uudelleen. Kertoja voi varioinnilla ja vaikenemisella altistaa hallitsevat kertomukset muutokselle ja näin vahvistaa omaa toimijuuttaan. Tulkitsenkin kerronnan muuntelemisen ja vaikenemisen liikettä ja prosessia edustaviksi toiminnoiksi. Toinin kerronnassa vaikenemiset kertovat esimerkiksi siitä, miten lapsuuden työstä, seurustelun alkamisesta tai puolison jälleennäkemisestä on mahdollista muodostaa varianteista riippuen erilaisia merkityksiä. Kerronta ei muodostakaan vakaita ja pysyviä entiteettejä, vaan se rakentuu ja liikkuu aina suhteessa kerrontahetken konteksteihin. Muistelukerronnan hiljaisuuden ja vaikenemisen tarkastelu tarjoaa paljon mahdollisuuksia. Hämärän ja hiljaisen tilaan piiloutuu/piilotetaan itseäänselvyyksiä, mutta myös jotain epäkonventionaalista, sopimatonta ja sensuroitua. Erilaiset hiljaisuudet kiinnittyvät aina muistin politiikkaan eli siihen, kenellä on lupa muistella ja kenen tulee vaieta, miten muistoista tulee kertoa ja kenen muistot ja menneisyys hyväksytään tutkimuksen arvoisiksi. Siksi kerronnan vaikenemiseen ja hiljaisuuteen tulee tarttua.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Tutkimusaineisto

Tutkimusaineisto jaoteltuna keruutahon mukaan (sulkeissa tutkimuksessa käytetty viittaustapa)

SKS:n arkisto

Kuukautiskysely (SKS KRA. S Forstadius, Annukka. 1983)

Karjalaiset elämäkerrat -keruu (SKS KRA. KE. 1983)

Rukousperinnekysely (SKS KRA. S Saari, Marja. Rukousperinne. 1983)

Kirjastoperinteen keruukilpailu (SKS KRA. Kirjastoperinne. 1984)

Perinne elämässäni -kilpikirjoitus (SKS KRA. PE. 1985)

Muistoja Karjalasta I-X (SKS KRA. S Karjalaisten Vanhusten Tuki. 1986)

Vastaajaverkkokysely (SKS KRA. VVR I. 1988)

Nimittelykysely (SKS KRA. S Virtanen, Leea. Nimittelykysely. 1988)

Kaksi joulua - kaksi maailmaa. Kansanrunousarkiston joulukysely (SKS KRA. Jouluk. 1989)

Satasärmäinen nainen. Elämäkertakirjoituskilpailu naisille (SKS KRA. SATA. 1992)

Vanhuuskysely (SKS KRA. Vanhuus. 1993)

Musiikin merkitys -kysely (SKS KRA. S Moisala, Pirkko. 1994)

Elämysten jäljillä -elämäkertakilpailu (SKS KRA. EJ. 1995)

Ali-, toimi- ja opistoupseerien perinteen keruukilpailu (SKS KRA. S Päälystöliitto. 1996)

Suvun suuri kertomus -keruukilpailu (SKS KRA. Suku. 1997)

Maan sydämetä - kilpikirjoitus maanviljelijöille (SKS KRA. Maan sydämetä. 1997)

Evakkotarina (SKS KRA. Sitomaton. Uudenmaan Karjalaseurojen piiri ry. 1997)

Kirjasto elämässäni -keruukilpailu (SKS KRA. Ksto elämässäni. 2000)

Sota-aika (1939-1945) muistoissamme (SKS KRA. Sota-aika. 2001)

Karjalaiset mieselämäkerrat (SKS KRA. KE miehet. 2002)

Kotini-kirjoituskilpailu (SKS KRA. Kotini. 2004)

Museoviraston arkisto

Kysely 34. Naisten elämä ja työpanos sotien 1939—1944 aikana (MV/34/1988)

Museoviraston omaelämäkerta (MV/OMA/1992)

Karjalaisen perinteen työryhmä

Nuoruuksivuodet Karjalassa. Osallistumiseni yhdistys- ja seuratoimintaan (KPT4/1980)

Karjalainen perhe ja suku (KPT9/1994)

Muut yksittäiset keruut ja lehdet

Lottana viestipataljoona 8:ssa 1982-1997 (LVP8/Vastaanottaja tuntematon/1982-1997)

Yksi pitää lapsenhoidosta, toinen ei (Kotiliesi 17.7.1987)

Mitä mieltä tansseista? (Kirkko ja kaupunki 27.5.1992)

Syytä tyytyväisyyteen (Kuuloviesti 1994)

Perhe on tärkein (Pyhäjärvi 28.11.1994)

Elämää sotilaan vaimona (Elämää sotilaan vaimona/Päälystön naisten liitto/1995)

Minun elämäntieni (Minun elämäntieni/Vastaanottaja tuntematon/1997)

Muistelmia suvuista (Muistelmia suvuista/Vastaanottaja tuntematon/1997-2008)

Eläkeläiset vastaan lapset (Eläkeläiset vastaan lapset/Vastaanottaja tuntematon/1997-2008)

Sairauteni (Sairauteni/Anna Hynninen/2003)

Pitkä avioliitto (Pitkä avioliitto/Kaarina Määttä/2003)

Junalla sotaan ja sotaan pakoon (Junalla sotaan/Kouvolan kansalaisopisto/2010)

Toini Pelkosen ja Anna Hynnisen väliset kahdenkeskeiset haastelut

Haastelu 1 (HAAS1/2009) Nummelassa 25.4.2009

Haastelu 2 (HAAS2/2009) Nummelassa 5.8.2009

Haastelu 3 (HAAS3/2009) Nummelassa 2.12.2009

Haastelu 4 (HAAS4/2010) Nummelassa 14.4.2010

Haastelu 5 (HAAS5/2010) Nummelassa 22.6.2010

Muut lähteet:

Toinin kirjeet

Kirje Anna Hynniselle 2003

Kirje Anna Hynniselle 2005

Haastelu

Haastelu 16.9.2009 Nummelassa

Lehtiartikkelit

- Ahola, Mari 1996: Kirjoitusharrastus antaa hirmuisen paljon' Toini Pelkonen löysi vanhojen asioiden kirjallisen muistelun 20 vuotta sitten. *Luoteis-Uusimaa* 1996.
- Myllö, Pekka 1997: Vpl. Pyhäjärveltä kotoisin oleva Toini Pelkonen: Kirjoittaminen on miul enemmän ko puol elämää. *Karjala: puolueista riippumaton suomalainen karjalaisten lehti* 1997.
- Mäkinen, Taina 2000: Vihtiläinen Toini Pelkonen muistele Karjalan murteella.
- Mummo kasvatti perinteen taitajan Larin Parasken sananlaskuilla. *Länsi-Uusimaa* 2000

Internetlähteet

- Museovirasto 2015: *Kyselyaiheet*. <http://www.nba.fi/fi/tietopalvelut/arkistot/kansatiede/kyselyaiheet> (3.5.2016)
- Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2016: *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*. <http://www.finlit.fi/seura/index.htm> (3.5.2016)
- Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2016: *Perinteen ja nykykulttuurin arkistoaineistot*. <http://www.finlit.fi/fi/arkisto-ja-kirjastopalvelut/kokoelmat-ja-tiedonlahteet/perinteen-ja-nykykulttuurin-arkistoaineistot#Vebrk3vKFc8> (3.5.2016)

Painetut lähteet ja kirjallisuus**A**

- Aalto, Ilana 2010: I Katsaus isyyden historiaan sääty-yhteiskunnasta nykyaikaan. Teoksessa Mykkänen, Johanna ja Aalto, Ilana (toim.): *Isyyden ihanteet, arki ja kokemukset - Raportti isyyden tutkimuksesta Suomessa*. Nuorisotutkimusseuran raportti, 15–38.
- Aantaa, Eero 1989: Otokleroosi, audiovestibulaariset tutkimukset. Teoksessa Seppo Karjalainen & Elina Markonniemi (toim.): *Menieren tauti. Otokleroosi*. Kuopio: Suomen Audiologian yhdistys ry, 70–73.
- Aapola, Sinikka 1999: *Murrosikä ja sukupuoli. Julkiset ja yksityiset ikämääritykset*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 763. Helsinki: SKS.
- Ahmed, Sara 1998a: *Differences that Matter. Feminist Theory and Postmodernism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ahola, Suvi 2000: *Kamala ihana äiti*. Porvoo: WSOY.
- Ahola, Suvi 2001: *Kylmän veden kaipuu ja muita harrastuksia*. Helsinki: WSOY.
- Aitovieri, Hilma & Hirvonen, Salama 1988: *Lotta Kuosmasen sota*. Vaasa: Kirjayhtymä.
- Ang, Ien 1997: Comment on Felskis` "The Doxa of Difference". *The Uses of Incommensurability. Signs* 23:1, 57–69.
- Ang, Ien 2001: *On not speaking Chinese. Living Between Asia and the West*. London: Routledge
- Anttonen, Anneli 1998: Vocabularies of citizenship and gender: Finland. *Critical Social Policy* 18 (3), 355–373.

- Anttonen, Marjut 1999: *Etnopolitiikkaa Ruijassa. Suomalasilähtöisen väestön identiteettien politisoitumisen 1990-luvulla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 764. Helsinki: SKS.
- Apo, Satu 1993a: Kirjoittavat kertojat. Teemakirjoittaminen – folkloristiikan "näkömätön" aineistonhankintamenetelmä. *Elias* 6 (4), 12–15.
- Apo, Satu 1993b: Orjatyöstä oman kodin valtiaaksi. Näkemyksiä kahdeksasta maalaiselämän kuvauksesta. Teoksessa Piela, Ulla (toim.): *Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkertoista*. Tietolipas 127. Helsinki: SKS, 125–148.
- Apo, Satu 1995: *Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Apo, Satu 1999: Myyttinen nainen. Teoksessa Apo, Satu (toim.): *Suomalainen nainen*. Helsinki: Otava, 9–23.
- Apo, Satu 2001: Viinan voima. Näkökulmia suomalaisen kansanomaiseen alkoholi ajatteluun ja -kulttuuriin. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 759. Helsinki: SKS.
- Arvidsson, Alf 1998: *Livet som berättelse. Studier i levnadshistoriska intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.
- Aro, Laura 1996: *Minä kylässä. Identiteettikertomus haastattelututkimuksen folklorena*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 650. Helsinki: SKS.
- Aukia, Markku 2010: *Lapset olkoot ihmisiksi. Suomen talonpoikaikotien hiljainen kasvatus*. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-4197-1> (13.4.2016)
- Austin, John L. 1962: *How to Do Things with Words*. Cambridge: Harvard University Press.

B

- Bailey, Charles-James N. 1973: *Variation and Linguistic Theory*. Arlington: Center for Applied Linguistics
- Bakhtin, Mihail 1986: *Speech Genres and Other Late Essays*. Teoksessa Emerson, Caryl & Holquist, Michael (toim.). Austin: University of Texas Press.
- Bal, Mieke 2003: From Cultural Studies to Cultural Analysis: A Controlled Reflection on the Formation of Method'. Teoksessa Bowman, Paul (toim.): *Interrogating Cultural Studies. Theory, Politics and Practice*. London: Pluto Press, 30–40.
- Bal, Mieke, 1985: *Narratology. Introduction to the Theory of Narrative*. Toronto: University of Toronto Press.
- Bamberg, Michael 1997: Positioning between structure and performance. *Journal of Narrative and Life History* 7, 335–342.
- Bamberg, Michael 2003: Positioning with Davie Hogan – Stories, Tellings, and Identities. Teoksessa Daiute, Colette & Lightfoot, Cynthia (toim.): *Narrative analysis: Studying the development of individuals in society*. London: Sage, 135–157.
- Bamberg, Michael 2006: Stories: Big and Small. Why Do we care? *Narrative Inquiry* 16 (1), 139–147.
- Bamberg, Michael & Georgakopoulou, Alexandra 2008: Small stories as a new perspective in narrative and identity analysis. *Text & Talk - An Interdisciplinary Journal of Language, Discourse Communication Studies* 28 (3), 377–396.
- Bauman, Richard 1983: The Field Study of Folklore in Context. Teoksessa Dorson, Richard M. (toim):

- Handbook of American Folklore*. Bloomington: Indiana University Press, 362–67.
- Bauman, Richard 1986: *Story, Performance, and Event. Contextual Studies of Oral Narrative*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bauman, Richard and Briggs, Charles L. 1990: Poetics and Performance as Critical Perspectives on Language and Social Life. *Annual Review of Anthropology* (19) 1990, 59–88.
- Beauvoir, Simone de 1980: *Toinen sukupuoli*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Bell, Matthew 2005: Performativity. Teoksessa Herman, David & Jahn, Manfred, Ryan, Marie-Laure (toim.): *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. New York: Routledge, 421–422.
- Ben-Amos, Dan & Goldstein, Kenneth 1975 (toim.): *Folklore: Performance and Communication*. The Hague: Mouton.
- Ben-Amos, Dan 1982: Perinnejäljökäsitteet. Teoksessa Järvinen, Irma-Riitta & Knuutila, Seppo (toim.): *Kertomusperinne. Kirjoituksia proosaperinteen lajeista ja tutkimuksesta*. Tietolipas 90. Helsinki: SKS, 11–28.
- Ben-Amos, Dan 1993: Context in Context, *Western Folklore* (52), 209–226.
- Benhabib, Seyla 1995: Feminism and Postmodernism. Teoksessa Benhabib, Seyla & Butler, Judith & Cornell, Drucilla & Fraser, Nancy (toim.): *Feminist Contentions. A Philosophical Exchange*. New York & London: Routledge, 127–144.
- Berg, Kristiina 2008: *Äitiys kulttuurisina odotuksina*. Helsinki: Väestöliitto
- Berger, Peter & Luckmann, Thomas 1994: *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Berns, Ute 2009a: Performativity. Teoksessa Hühn, Peter & Pier, John & Schmid Wolf & Schönert, Jörg (toim.): *Handbook of narratology*. Berlin: de Gruyter, 370–383.
- Berns, Ute 2009b: The Concept of Performativity in Narratology Mapping a field of investigation. *European Journal of English Studies* 13/1, 93–108.
- Blomsted, Jan 1982: *Sanojen takana. Kirjallisuudesta ja hiljaisuudesta*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Boje, David M. 2001: *Narrative Methods for Organizational & Communication Research*. London: SAGE Publications.
- Bordo, Susan 1989: The Body and the Reproduction of Femininity: A Feminist Appropriation of Foucault. Teoksessa Jagger, Alison & Bordo, Susan R. (toim.): *Gender/Body/Knowledge*. London: Rutgers University Press, 13–31.
- Bourdieu, Pierre 1990: *In Other Words: Essays toward a Reflective Sociology*. Stanford: Stanford University Press.
- Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loïc J.D. 1995: *Refleksiiviseen sosiologiaan*. Joensuu: Joensuu yliopisto.
- Brah, Avtar & Phoenix, Ann 2004: Ain't I a Woman? Revisiting Intersectionality. *Journal of International Women's Studies* 5(3), 905–923.
- Braidotti, Rosi 2006: The Ethics of Becoming Imperceptible. Teoksessa Boundas, Constantin (toim.): *Deleuze and Philosophy*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 133–159.
- Braidotti, Rosi 2012: *Nomadic Theory. The Portable Rosi Braidotti*. New York: Columbia University Press.
- Briggs, Charles L. 1988: *Competence in Performance: The creativity of Tradition in Mexican Verbal Art*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Briggs, Charles L. & Bauman, Richard 1992: Genre, Intertextuality and Social Power. *Journal of Linguistic anthropology* 2 (2), 131–171.
- Bruke, Peter 2002: Context in Context. *Common Knowledge, Volume 8, Issue 1*, 152–177.
- Bruner, Jerome 1987: Life as Narrative. *Social Research* 54(1), 11–32.
- Butler, Judith 1990a: *Gender Trouble*. New York: Routledge
- Butler, Judith 1990b: Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory. Teoksessa Case, Sue-Ellen (toim.): *Performing Feminism: Feminist Critical Theory and Theatre*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 270–282.
- Butler, Judith 1993: *Bodies That Matter. On the Discursive Limits of Sex*. New York: Routledge.
- Butler, Judith 1995: For a Careful Reading. Teoksessa Benhabib, Seyla & Butler, Judith & Cornell, Drucilla & Fraser, Nancy (toim.): *Feminist Contentions. A Philosophical Exchange*. New York: Routledge, 127–144.
- Butler, Judith 1997a: *Excitable Speech: Contemporary Scenes of Politics*. New York: Routledge.
- Butler, Judith 1997b: *The Psychic Life of Power: Theories in Subjection*. Stanford: Stanford University Press.
- Butler, Judith 1998: Ruled Out: Vocabularies of the Censor. Teoksessa C. Robert (toim.) *Censorship and Silencing: Practices of Cultural Regulation*. Los Angeles: Getty Research Institute for the History of Art and the Humanities, 247–259.
- Butler, Judith 2002: Is Kinship Always Already Heterosexual? *Differences. A Journal of Feminist Cultural Studies* 13(1), 14–44.

C

- Clark, Romy & Ivanič, Roz 1997: *The Politics of Writing*. London: Routledge.
- Crenshaw, Kimberlé W. 1994: Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color. Teoksessa Fineman, Martha Albertson & Mykitiuk, Rixanne (toim.): *The Public Nature of Private Violence*. New York: Routledge, 93–118.
- Cronwall, Emilia 2000. Nainen kohtaa miehen. Seurustelun ja avioliiton aakkosia Elsa Soinin 1920-luvun teoksissa. Teoksessa Immonen, Kari, Hapuli, Ritva, Leskelä, Maarit & Vehkalahti, Kaisa (toim.): *Modernin luno ja pelko: kymmenen kirjoitusta 1800–1900-lukujen vaihteen sukupuolisuudesta*. Helsinki: SKS, 103–129.

D

- Davies, Bronwyn, & Harré, Rom 1990: Positioning: The discursive production of selves. Teoksessa R. Harré & L. van Langehove (toim.): *Positioning Theory*. Oxford: Blackwell, 43–63.

- Davis, Kathy 2008: Intersectionality as Buzzword. A Sociology of Science Perspective on What Makes a Feminist Theory Successful. *Feminist Theory* 9:1, 67–85
- Dégh, Linda 1969: *Folktales and Society. Storytelling in a Hungarian Peasant Community*. Bloomington: Indiana University Press.
- Dégh, Linda 1995: *Narratives in Society: A Performer-Centered Study of Narration*. FF Communications No. 255. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- Deleuze, Gilles 2004: *Difference and Repetition*. New York: Columbia University Press.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Félix 1987: *A Thousand Plateaus. Capitalism and Schizophrenia*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Derrida, Jacques 1982: *Margins of Philosophy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Derrida, Jacques 1986: Différance. Teoksessa Taylor, Mark C. (toim.) *Deconstruction in Context. Literature and Philosophy*. Chicago & London: The University of Chicago Press, 396–423.
- Derrida, Jacques 1988: *Limited Inc*. Evaston: Northwestern University Press.
- E**
- Eckert, Penelope & Rickford, John R. 2001: *Style and Sociolinguistic Variation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Enges, Pasi 2012: *Minä melkein uskon. Yliluonnollinen ja sen kohtaaminen tenoisaamelaisessa uskomusperinteessä*. Turun yliopiston julkaisuja C338. Turku: Turun yliopisto.
- Enloe, Cynthia 1986: *Nainen – taakse poistu! Naisten elämän militarisointi*. Helsinki: Rauhankirjallisuuden edistämisseura.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 2003: *Johdatus Laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Eskola, Kaarina & Hytönen Eeva & Komulainen Siiri 1993: *Äityshuolto ja naistentautien sairaanhoito*. Porvoo: WSOY.
- F**
- Felski, Rita 1989: *Beyond Feminist Aesthetics. Feminist Literature and Social Change*. Cambridge: Harvard University Press.
- Felski, Rita 1997: The Doxa of Difference. *Signs* 23:1, 1–21.
- Fingerroos, Outi 2004: *Haudatut muistot. Rituaalisen kuoleman merkitykset Kannaksen muistitiedossa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 985. Helsinki: SKS.
- Fingerroos, Outi, Haanpää, Riina, Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija 2006: *Muistitietotutkimus*. Tietoliipas 214. Helsinki: SKS.
- Fine, Elizabeth C. & Speer, Jean Haskell 1992: *Performance, Culture and Identity*. Wesport: Praeger
- Firestone, Shulamith 1970: *The Dialectic of Sex. The Case for Feminist Revolution*. New York: Morrow Paperbacks.
- Fludernik, Monika 1996: *Towards a 'Natural' Narratology*. London and New York: Routledge.
- Foucault, Michel 1998: *Seksuaalisuuden historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Foucault, Michel 2003: *Foucault/Nietzsche*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Foucault, Michel 2005: *Tiedon arkeologia*. Tampere: Vastapaino.
- Frank, Arthur W. 1995: *The wounded storyteller. Body, illness, and ethics*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Freeman, Mark 2006: Life “on holiday”? In defence of big stories. *Narrative Inquiry* 16 (1), 131–138.
- G**
- Garbe, William & Kaplan, Robert B. 1996: *Theory and Practice of Writing: An Applied Linguistic Perspective*. New York: Longman.
- Genette, Gérard 1980: *Narrative Discourse. An Essay in Method*. New York: Cornell University Press.
- Georgakopoulou, Alexandra 2007: Small Stories, Interaction and Identities. Studies in Narrative 8. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Goffman, Erving 1959: *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York: Random House.
- Gordon, Tuula 2002: Kansalaisuuden sukupuolittuneet tilat. Teoksessa Gordon, Tuula & Komulainen, Katri & Lempiäinen, Kirsti (toim.): *Suomineitonen hei. Kansalaisuuden sukupuoli*. Tampere: Vastapaino, 19–36.
- Gordon, Komulainen & Lempiäinen 2002: Johdanto. Teoksessa Gordon, Tuula & Komulainen, Katri & Lempiäinen, Kirsti (toim.): *Suomineitonen hei. Kansalaisuuden sukupuoli*. Tampere: Vastapaino, 10–16.
- Granbom-Herranen, Liisa 2008: *Sananlaskut kasvatuspäheessä - perinnettä, kasvatusta, indoktrinointia?* Jyväskylä studies in education, psychology and social research 329. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-3111-7> (13.4.2016)
- Granfelt, Riitta 1998: *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*. Helsinki: SKS.
- Griffiths, Morwenna 1995: *Feminism and the Self. The Web of Identity*. London: Routledge.
- Grosz, Elizabeth 2004: *The Nick of Time: Politics, Evolution, and the Untimely*. Durham: Duke University Press.
- Grönstand, Heidi 2005: *Naiskirjailija, romaani ja kirjallisuuden merkitys 1840-luvulla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1019. Helsinki: SKS.
- Gusdorf, Geroges 1980: Condition and Limits of Autobiography. Teoksessa James Olney (toim.): *Autobiography: Essays Theoretical and Critical*. Princeton: University Press, 28–48.
- H**
- Haapanen, Atso 2012: *Viholliset keskellämme. Desantit Suomessa 1939–1944*. Helsinki: Minerva.
- Haapaniemi, Eeva & Kuusela, Merja 1989: *Kirjailijan työhuoneessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Haavio-Mannila, Elina 1993: Miesten ja naisten väliset suhteet sodan aikana. Teoksessa Raitis, Riikka

- & Haavio-Mannila, Elina (toim.): *Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa*. Juva: WSOY, 280–334.
- Hakamies, Pekka 1998: Rakkaus ja rakastelu sananparissa. Teoksessa Pöysä, Jyrki & Siikala, Anna-Leena (toim.): *Amor, genus & familia: kirjoituksia kansanperinteestä*. Tietolipas 158. Helsinki: SKS, 216–229.
- Hall, Stuart 1999: *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino
- Haraway, Donna J. 1991: *Simians, Cyborgs, and Women. The Reinvention of Nature*. London: Free Association Books.
- Harinen, Päivi 2000: *Valmiiseen tulleet. Tutkimus nuoruudesta kansallisuudesta ja kansalaisuudesta*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto
- Harinen, Päivi & Käyhkö, Mari 2002. Kaksoiskansalaisuus - rajattomuutta vaiko monikotisuutta? Teoksessa Komulainen, Katri (toim.): *Sukupuolitetut rajat*. Joensuu: Joensuun yliopisto, 147–162.
- Harré, Rom & van Langenhove, Luk 1991: Varieties of positioning. *Journal for the Theory of Social Behavior* vol. 20, 393–407.
- Harré, Rom & van Langenhove, Luk (toim.) 1999: *Positioning theory. Moral Contexts of Intentional Action*. Oxford: Basil Blackwell Publishers
- Hatakka, Mari 2004: ”Kun on tunteet”. Lukemisen mahdollisuus metodisena haasteena. Teoksessa Kurki, Tuulikki (toim.): *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinmat*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1002. Helsinki: SKS, 171–198.
- Hatakka, Mari 2011: *Nainen, mies, rakkaus, seksi - Heterosuhteen kulku, kulttuurinen malli ja sitä selittävät diskursit kahden omaelämäkertateoksen valossa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Hautala, Jouko 1954: *Suomalainen kansanrunoudentutkimus*. Helsinki: SKS.
- Hepburn, Alexa & Potter, Jonathan 2004: Discourse analytic practice. Teoksessa Seale, Clive & Gobo, Giampietro & Gubrium, Jaber F. & Silverman, David (toim.): *Qualitative research practice*. London: SAGE, 180–196.
- Heikinmäki, Maija-Liisa 1981: *Suomalaiset häätävät; talonpoikaiset avioliiton solmintaperinteet*. Helsinki: Otava.
- Heikkilä, Anna-Liisa & Karttunen, Heikki 1984: *Noitermaan seudun historiikki*. Kokemäki: Satakunnan painotalo.
- Heikkilä, Sanna 1998: Äiti ja pikkulapsi 50 vuotta sitten – kotoisia ihanteita Kotilieden sivuilta. Teoksessa Jyrki, Pöysä & Siikala, Anna-Leena (toim.): *Amor, genus & familia: kirjoituksia kansanperinteestä*. Tietolipas 158. Helsinki: SKS, 337–343.
- Heikkilä, Sanna 1999: Varhaishoivaa koskeva populaari valistuskirjoittelu suomessa 1900-luvulla. Teoksessa Näre, Sari (toim.): *Tunteiden sosiologiaa II. Historiaa ja säätelyä*. Tietolipas 175. Helsinki: SKS, 229–248.
- Heikkinen, Kaija 2012: *Yksin vai yhdessä. Rintamanaisen monta sotaa*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura
- Heimo, Anne 2010: *Kapina Sammatissa. Vuoden 1918 paikalliset tulkinnat osana historian yhteiskunnallisen rakentamisen prosessia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1275. Helsinki: SKS.
- Heinonen, Visa 1998: *Talonpoikainen etiikka ja kulutuksen henki: kotitalousneuvonnasta kuluttajapolitiikkaan 1900-luvun Suomessa*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Heinonen, Visa 1999: Niukuuden ja kulutuksen mentaliteetit modernisoituvassa Suomessa. Teoksessa Näre, Sari (toim.): *Tunteiden sosiologiaa II. Historiaa ja säätelyä*. Tietolipas 175. Helsinki: SKS, 75–100.
- Heinonen, Visa 2007: Kotitalous mikroskoopin alla. Teoksessa Häggman, Kai (toim.): *Suomalaisen arjen historia 3. Modernin Suomen synty*. Porvoo: Weilin + Göös, 168–195.
- Hekanaho, Pia Livia & Mikko Tuhkanen 2005: Queerteorian sukupuoli ja paradigmaattisten erojen ongelma. *Niin & näin* 2, 6–15.
- Helén, Ilpo 1997: *Äidin elämän politiikka. Naissukupuolisuus, valta ja itsesuhde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle*. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Helsti, Hilikka 2000: *Kotisyntyneiden aikaan. Etnologinen tutkimus äitiyden ja äitiysvalituksen konflikteista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 785. Helsinki: SKS.
- Helsti, Hilikka 2005: Hedelmällisen tiedon jäljillä: Teemakirjoitukset tutkimuksen lähteinä. Teoksessa Korkiakangas, Pirjo, Olsson, Pia & Ruotsala, Helena (toim.): *Polkuja etnologian menetelmiin*. Helsinki: Ethnos oy, 148–159
- Helsti, Hilikka 2002: Salaamista ja häpeää. Raskauteen ja synnytykseen liittyvät tunteet 1900-luvun alkupuolella. Teoksessa Katainen, Elina & Kotila, Pirkko (toim.): *Työväki ja tunteet*. Turku: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 7–32.
- Hietanen, Silvo 1982a: Karjalaisen yhteiskunnan muuttuminen. Teoksessa Mäkinen, Yrjö-Pekka & Lehmusvaara, Ilmari (toim.): 3. *Karjala. Karjalan yhteiskunta ja talous*. Hämeenlinna: Karisto, 11–38.
- Hietanen, Silvo 1982b: Maatalouden nousukausi. Teoksessa Mäkinen, Yrjö-Pekka & Lehmusvaara, Ilmari (toim.): 3. *Karjala. Karjalan yhteiskunta ja talous*. Hämeenlinna: Karisto, 95–129.
- Hinrikus, Ruut 1998: Lupa muistaa ja minuuden oma-kuva. Teoksessa Henni Ilomäki & Ulla-Maija Peltonen & Saure Hilpi (toim.): *Salaamatta - kirjallisia muistikuvia ja löytöjä*. Saarijärvi: Gummerus, 288–306.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2001: *Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hollway, Wendy 1984: Gender difference and the production of subjectivity. Teoksessa Henriques, Julian & Hollway, Wendy & Venn, Cathy & Walkerdine, Valerie (toim.): *Changing the subject. Psychology, Social Regulation and Subjectivity*. London: Methuen, 223–61.
- Hollway, Wendy 2001: Gender Difference and the Production of Subjectivity. Teoksessa Wetherell, Margaret & Taylor, Stephanie & Yates, Simeon J. (toim.): *Discourse Theory and Practice: A Reader*. Lontoo: Sage, 272–283.
- Honkasalo, Marja-Liisa 2004: ”Elämä on ahasta täällä” Otteita maailmasta joka ei pidä kiinni. Teoksessa Honkasalo, Marja-Liisa & Leppo, Anna & Utriainen,

- Tehti (toim.): *Arki Satuttaa. Kärsimyksiä suomalaisessa nykypäivässä*. Tampere: Vastapaino, 51–81.
- Honkasalo, Marja-Liisa 2006: Aika aikaa kutakin. Naisnäkökulma toistoon ja toimijuuteen. Teoksessa Kupiainen, Tarja & Vakimo, Sinikka (toim.): *Välimatkoilla. Kirjoituksiaetnisyydestä, kulttuurista ja sukupuolesta*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, 103–122.
- Honkasalo, Marja-Liisa 2013: Katveessa - pieni toimijuus kriittisenä avauksena toiminnan teoriaan. *Tiede & edistys: monitieteinen aikakauslehti* 38 (1), 42–61.
- Honko, Lauri 1968: Genre Analysis in Folkloristics and Comparative Religion. *Temenos* Vol 3, 48–66.
- Honko, Lauri 1979: Perinteen sopeutumisesta. *Sananjalka* 21, 57–76.
- Honko, Lauri 1980: Kertomuserinteen tutkimustavat ja niiden tulevaisuus. Laaksonen, Pekka (toim.): *Kertoajat ja kuulijat*. Kalevalaseuran vuosikirja 60. Helsinki: SKS, 18–38.
- Honko, Lauri 1985: Rethinking Tradition Ecology. *Temenos* 21, 55–82.
- Honko, Lauri 2000: *Thick Corpus and Organic Variation: An Introduction*. Teoksessa Honko, Lauri (toim.): *Thick Corpus, Organic Variation and Textuality in Oral Tradition*. Studia Fennica Folkloristica 7. Helsinki: SKS, 3–28.
- Hovi, Tuija 1996: Ei se ollut mikään sattuma! Kokeuskerronta uskonnollisena viestintänä. Teoksessa Hovi, Tuija & Tarkka, Lotte (toim.): *Etiäinen 3. Kirjoituksia opinnäytteistä*. Turku: Turun yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitos, 110–135.
- Huuskonen, Marjut 2004: *Stuorra-Jovnnan ladut. Tenonsaamelaisien ympäristökertomusten maailmat*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 986. Helsinki: SKS.
- Hymes, Dell 1972: The Contribution of Folklore to Sociolinguistic Research. *The Journal of American Folklore* Vol. 84, 42–50.
- Hynninen, Anna 2004a: *Naiseuden rakentuminen omaelämäkerrallisessa kerronnassa*. Julkaisematon folkloristiikan pro gradu –tutkielma. Turun yliopisto.
- Hynninen, Anna 2004b: Toisto ja variaatio omaelämäkerrallisissa kerronnassa. *Elore* 11 (2). http://www.elore.fi/arkisto/2_04/hyn204.html (13.4.2016)
- Hynninen, Anna 2011: Elämää kerroksittain. Arkistokirjoittamisen kontekstualisointi. Teoksessa Lakomäki, Sami & Latvala, Pauliina & Laurén, Kirsi (toim.): *Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1314. Helsinki: SKS, 259–295.
- Hynninen, Anna 2011: Mitä rakkaus on. *Elore* 19(1). www.elore.fi/arkisto/1_12/hynninen.pdf (13.4.2016)
- Hynninen, Anna & Lindfors, Antti & Opas, Minna 2015: Valta ja toimijuus. Teoksessa Kouri, Jaana (toim.): *Askel kulttuurien tutkimukseen*. Turku: Turun yliopisto, 173–201.
- Hyvärinen, Matti 1998: Lukemisen neljä käännettä. Teoksessa Hyvärinen, Matti & Peltonen, Eeva & Vilkkö, Anni (toim.): *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*. Tampere: Vastapaino, 311–336.
- Hyvärinen, Matti 2004a: Narratologia ja kerronnallinen käänne. *Kirjallisuudentutkimuksen Aikakauslehti Avain* 1, 52–58.
- Hyvärinen, Matti 2004b: Eletty ja kerrottu kertomus. *Sosiologia* 4/2004, 297–309.
- Hyvärinen, Matti 2007: Kertomus ja kertomuksen rajat. *Puhe ja kieli* 27:3, 127–140.
- Hyvärinen, Matti & Peltonen, Eeva & Vilkkö, Anni 1998: Johdanto. Teoksessa Hyvärinen, Matti & Peltonen, Eeva & Vilkkö, Anni (toim.): *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*. Tampere: Vastapaino, 311–336.
- Häggman, Kai 1994: *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Häggman, Kai 2003: Suurperhe, ydinperhe, pyhäperhe? Teoksessa Kervanto Nevanlinna, Anja & Kolbe, Laura (toim.): *Suomen kulttuurihistoria 3. Oma maa ja maailma*. Helsinki: Tammi, 219–224.
- Häggman, Kai 2007: Pitkä tie ulkoluvusta järjelliseen lukemisen taitoon. Teoksessa Mäkinen, Anssi & Strandberg, Joni & Forslund, Jukka (toim.): *Suomalaisen arjen historia 2. Säätyjen Suomi*. Porvoo: WSOY, 212–229.
- Hänninen, Vilma 1999: *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Tampere: Tampereen yliopisto.

I

- Ilmonen, Kaisa 2011: Intersektionaalisen Queer-tutkimuksen kytkentöjä: Pohdintoja postkoloniaalisen ja intersektionaalisen seksuaalisuudentutkimuksen lähtökohdista ja keskeisistä kysymyksistä. *SQS-Lehti* 2, 1–16.
- Immonen, Kari & Leskelä, Maarit & Vehkalahti, Kaisa 2000: *Modernin lumo ja pelko: kymmenen kirjoitusta 1800–1900-lukujen vaihteen sukupuolisuudesta*. Helsinki: SKS.
- Irigaray, Luce 1996: *Sukupuolieron etiikka*. Helsinki: Gaudeamus.
- Isaksson, Eva 1988: *Hän lottansa vei mukanaan*. Jyväskylä: Gummerus.

J

- Jalava, Marja 2002: Käykö se laatuun? 1840-luvun keskustelu avioliitosta, perheestä ja naisesta. Teoksessa Knapas, Rainer & Forsgård, Nils Erik (toim.): *Suomen kulttuurihistoria 2. Tunne ja tieto*. Helsinki: Tammi, 314–316.
- Jallinoja, Riitta 1980: Miehet ja naiset. Teoksessa Valikon, Tapani & Alapuro, Risto & Alestalo, Matti & Jallinoja, Riitta & Sandlund (toim.): *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*. Porvoo: WSOY, 222–250.
- Jallinoja, Riitta 1984a: Miten naisnäkökulma muotoutui 1800-luvulla. Teoksessa Setälä, Päivi (toim.): *Naiskuvista todellisuuteen. Tutkimusnäkökulmia naishistoriaan*. Hämeenlinna: Karisto, 68–81.
- Jallinoja, Riitta 1984b: Perheksätyksistä perhettä koskeviin ratkaisuihin. Teoksessa Haavio-Mannila, Elina

- & Jallinoja, Riitta & Strandell, Harriet (toim.): *Perhe, työ ja tunteet. Ristiriitoja ja ratkaisuja*. Juva: WSOY, 37–110.
- Jallinoja, Riitta 1984c: Rakkauden kolmet kasvot. *Tiede ja edistys* 2/84, 105–115.
- Jauhiainen, Arto 1993: *Koulu, oppilaiden huolto ja hyvinvointivaltio. Suomen oppivelvollisuuskoulun oppilashuollon ja sen asiantuntijajärjestelmien muuttuminen 1800-luvun lopulta 1990-luvulle*. Turku: Turun yliopisto.
- Jauhiainen, Marjatta 1999: *Suomalaiset uskomustarinat. Tyypit ja Motiivit*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 731. Helsinki: SKS.
- Jelinek, Estelle C. 1980: Introduction: Women's Autobiography and the Male Tradition. Teoksessa Estelle C. Jelinek (toim.): *Women's Autobiographies. Essays in Criticism*. London: Indiana University Press, 1–20.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero 1993: Diskursiivinen maailma: Teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.): *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino, 17–47.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi 1999: Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.): *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 54–97.
- Jokinen, Arto 2006: Myytti sodan palveluksessa. Suomalainen mies, soturius ja talvisota. Teoksessa Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.): *Ihminen sodassa: suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Jyväskylä: Minerva, 141–158.
- Jokinen, Eeva 1996: *Väsnynt äiti Äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä*. Tampere: Tammer - Paino.
- Juhila, Kirsi 1999: Kulttuurin jatkuvasti rakentuvat kehät. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.): *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 160–198.
- Julkunen, Raija 1994: Suomalainen sukupuolimalli: 1960-luku käänteenä. Teoksessa Anttonen, Anneli & Henriksen, Lea & Nätkin, Ritva (toim.): *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino, 179–201.
- Julkunen, Raija 1995: Työ, äitiys ja itsenäisyys. Teoksessa Sorvettula, Maija (toim.): *Naisen terveys. Hyvän elämän strategiset mitat*. Helsinki: Kirjayhtymä, 53–75.
- Julkunen, Raija 2004: Hyvinvointivaltio ja sukupuoli. Teoksessa Saarikangas, Kirsi & Mäenpää, Pasi & Sarantola-Weiss, Minna (toim.): *Suomen kulttuurihistoria. Osa 4. Koti, kylä, kaupunki*. Tammi: Helsinki, 176–185.
- K**
- Kaarlenkaski, Taija 2012: *Kertomuksia lehmästä. Tutkimus ihmisen ja kotieläimen kulttuurisen suhteen rakentumisesta*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Kaarninen, Mervi 1995: *Nykyajan tytöt: koulutus, luokka ja sukupuoli 1920- ja 1930-luvun Suomessa*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura
- Kaivola-Bregenhøj, Annikki 1985: Variaatio kansanperinteessä. Teoksessa Suojanen, Päivikki (toim.): *Muuntelu ja kulttuuri*. Tampere: Tampereen yliopisto, 7–64.
- Kaivola-Bregenhøj, Annikki 1988: *Kertomus ja Kerronta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 480. Helsinki: SKS.
- Kaivola-Bregenhøj, Annikki 1999: Life as narrative: In-grian-Finns tell about their vicissitudes. Teoksessa Teinonen, Markku & Virtanen, Timo (toim.): *In-grians and neighbours: Focus on the Eastern Baltic Sea region*. Studia Fennica. Ethnologica 5. Helsinki: SKS, 48–60.
- Kaivola-Bregenhøj, Annikki 2001: Kertojan aika. Teoksessa Haanpää, Eeva-Liisa & Peltonen, Ulla-Maija & Saure, Hilpi (toim.): *Ajan taju: kirjoituksia kansanperinteestä ja kirjallisuudesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjaston julkaisuja 18. Helsinki: SKS, 33–47.
- Kaivola Bregenhøj, Annikki 2007: Historia purkautuu kertomuksiksi. Naiset kertovat sodasta. Teoksessa Stark, Eija & Stark, Laura (toim.): *Kansanomaisen ajattelu*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1106. Helsinki: SKS, 185–216.
- Kalela, Jorma 1984: Muistitietotutkimus ja historialiike. *Kotiseutu* 1.
- Karkulehto, Sanna & Saresma, Tuija & Harjunen, Hannele & Kantola, Johanna 2012: Intersektionaalisuus metodologiana ja performatiivisen intersektionaalisuuden haaste. *Naistutkimus* 2012 (4), 417–28.
- Kaskisaari, Marja 1995: *Lesbokirja. Vieras, minä ja moderni*. Tampere: Vastapaino.
- Kaskisaari, Marja 2000: *Kyseenalaiset subjektit*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kaskisaari, Marja 2003: Parisuhteen rekisteröinti tunnustuksen performatiivina. *Naistutkimus* (2) 2003, 4–19.
- Katainen, Elina 1998: *Kommunistit ja 1920-luvun uusi nainen. Betty Peltosen tarina*. Teoksessa Saarela, Tauno & Krekola, Joni & Parikka, Raimo & Suoranta, Anu (toim.): *Aave vai haave. Väki voimakas* 11. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 101–150.
- Kataja, Annamaija 1986: *Suomen lotat*. Jyväskylä: Gummerus.
- Kaukonen, Toini-Inkeri 1959: *Kansallismuseon kansatieteellinen käsikirjoitusarkisto*. Helsinki: Muinaistieteellinen toimikunta.
- Kellogg, Ronald 1994: *The Psychology of Writing*. New York: Oxford University Press.
- Kemppainen, Ilona 2006: Kuolema, isänmaa ja kansalainen toisen maailmansodan aikaisessa Suomessa. Teoksessa Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.): *Ihminen sodassa: suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Jyväskylä: Minerva, 229–242.
- Kinnunen, Tiina 2006a: *Kiitetyt ja parjatut. Lotat sotien jälkeen*. Helsinki: Otava.
- Kinnunen, Tiina 2006b: ”Muista menneitten sukupuolien työ”. Lupaus-elokuva lottahistorian kuvauksena. Teoksessa Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.): *Ihminen sodassa: suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Jyväskylä: Minerva, 313–328.
- Kivimäki, Ville 2008: Rintamavälikvalta ja makaaberi ruumis – nuorten miesten matka puhtaudesta traumaan. Teoksessa Näre, Sari & Kirves, Jenni (toim.): *Ruma sota*. Helsinki: Johnny Kniga, 135–180.

- Klein, Barbro 2006: Introduction. Telling, Doing, Experiencing. Folkloristic Perspectives on Narrative Analysis. Teoksessa Kaivola-Bregenhøj, Annikki & Klein, Barbro & Palmenfelt, Ulf (toim.), *Narrating, Doing, Experiencing. Nordic Folkloristic Perspectives*. Studia Fennica Folkloristica 16. Helsinki: SKS, 6–28.
- Klinge, Matti 1999: *Suomen sinivalikoiset värit*. Keuruu: Otava.
- Koivisto, Päivi 2007: Tunnustaa ja valehdella. Tunnuksittamisen ongelmat Ystävän muutokuvassa. Teoksessa Kujansivu, Heikki & Saarenmaa, Laura (toim.): *Tunnustus ja todistus. näkökulmia kahteen elämän esittämisen tapaan*. Helsinki: Gaudeamus, 104–133.
- Komulainen, Katri 1998: *Kotihiiriä ja ihmisiä. Retorinen minä naisten koulutusta koskeissa elämäkertomuksissa*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Komulainen, Katri 2001: 1930-luvun suomalainen oppikoulu kansallisuuden näyttämönä. *Nuorisotutkimus* 1, 39–54.
- Komulainen, Katri 2002: Johdanto: kansallisuus, kansallisuus ja sukupuoli. Teoksessa Komulainen, Katri (toim.): *Sukupuolitetut rajat*. Joensuu: Joensuun yliopisto, 7–14.
- Korkiakangas, Pirjo 1996: *Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa*. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Korppi-Tommola, Aura 1990: Lottien sota. Teoksessa Hietanen, Silvo (toim.): *Kansakunta sodassa 2. Vyö kireällä*. Helsinki: VAPK-kustannus, 46–54.
- Korsisaari, Eva Maria 2001: Keskeisiä kirjallisuudentutkimuksen suuntauksia. Teoksessa Alanko, Outi & Käkälä, Puumala, Tiina (toim.): *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Tietolipas 174. Helsinki: SKS, 290–309.
- Koskela, Lassi & Rojola Lea 1997: *Lukijan ABC-kirja. Johdatus kirjallisuuden nykyteorioihin ja kirjallisuudentutkimuksen suuntauksiin*. Tietolipas 150. Helsinki: SKS.
- Koski, Kaarina & Ukkonen, Taina 2007: Saatteeksi: Folkloristiikka ja kertovat tekstit. *Elore* 14 (1). http://www.elore.fi/arkisto/1_07/kou1_07.pdf (13.4.2016)
- Koski, Kaarina 2007a: Katsaus: mikä kertomus on? Tieteidenvälisyyden haasteita ”kertomusten” tarkastelussa. *Elore* 14 (1). http://www.elore.fi/arkisto/1_07/kos_c_1_07.pdf (13.4.2016)
- Koski, Kaarina 2007b: Narratiivisuus uskomusperinteessä. *Elore* 14 (1). http://www.elore.fi/arkisto/1_07/kos1_07.pdf (13.4.2016)
- Koski, Kaarina 2011: *Kuoleman voimat. Kirkonväki suomalaisessa uskomusperinteessä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1313. Helsinki: SKS.
- Koski, Leena 2000: Hyvä tyttö ja hyvä poika. Ihanteelliset yksilöt aapisten moraalisisissa kertomuksissa. Teoksessa Tolonen, Tarja (toim.): *Suomalainen koulu ja kulttuuri*. Tampere: Vastapaino, 21–49.
- Koskimies, Airi & Koskimies, Rafael 1964: *Suomen lotta - katsaus lottajärjestön toimintaan*. Helsinki: Weilin + Göös.
- Koskinen-Koivisto, Eerika 2013: *A Greasy-Skinned Worker – Gender, Class and Work in the 20th Century Life Story of a Female Labourer*. Jyväskylän yliopisto <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-5517-5> (13.4.2016)
- Kosonen, Päivi 1989: Huomioita ’minästä’ omaelämäkertateorioissa. *Naisutkimus* (4) 1989, 31–40.
- Kosonen, Päivi 1993: Naisena lukeminen. Teoksessa Piela, Ulla (toim.): *Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkertoista*. Tietolipas 127. Helsinki: SKS, 35–53.
- Kreiswirth, Martin 2005: Narrative Turn in the Humanities. Teoksessa Herman, David & Jahn, Manfred, Ryan, Marie-Laure (toim.): *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. New York: Routledge, 377–382.
- Kurki, Tuulikki 2002: *Heikki Meriläinen ja keskusteluja kansanperinteestä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 880. Helsinki: SKS.
- Kurki, Tuulikki 2004: Tekstit Kansanrunousarkiston liepeillä. Teoksessa Kurki, Tuulikki (toim.): *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1002*. Helsinki: SKS, 65–90.
- Kuusipalo, Jaana 1994: Emännät ja työläisnaiset 1930–50-lukujen politiikassa – oppaina Tyyne Leivo-Larsson ja Vieno Simonen. Teoksessa Anttonen, Anneli & Henriksson, Lea & Nätkin, Ritva (toim.): *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino, 179–202.
- Kärjä, Juhani 1989: Otoskleroositaudin leikkaushoito. Teoksessa Karjalainen, Seppo & Markkonniemi, Elina (toim.): *Menieren tauti. Otokleroosi*. Kuopio: Suomen Audiologian yhdistys ry, 81–89.

L

- Labov, William 1972: *Language in the Inner City: Studies in the Black English Vernacular*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Laitila, Teuvo 2003: *The Finnish Guard in the Balkans heroism, imperial loyalty and Finnishness in the Russo-Turkish War of 1877-1878 as recollected in the memoirs of Finnish guardsmen*. Helsinki: Suomalaisen tiedeakatemia.
- Laitinen, Lea & Rojola, Lea 1998: Keskusteluja performatiivisuudesta. Teoksessa Laitinen, Lea & Rojola, Lea (toim.): *Sanan voima. Keskusteluja performatiivisuudesta*. Tietolipas 160. Helsinki: SKS, 7–33.
- Lappalainen, Päivi 2000: Yhdestä kahdeksi vai kahdesta yhdeksi? Tyttöjen sarjakirjat naiseuden neuvottelu-paikkoina. Teoksessa Koivunen, Anu & Paasonen, Susanna & Pajala, Mari (toim.): *Populaarin lomo – mediat ja arki*. Turun yliopiston Taiteiden tutkimuksen laitos. Sarja A, n:o 46. Turku: Turun yliopisto.
- Latvala, Pauliina 2004: Kerrotun ja kertomatta jätetyn välillä: Suvun suuri kertomus -keruu ja tutkimusprosessin vaiheet. Teoksessa Kurki, Tuulikki (toim.): *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1002. Helsinki: SKS, 138–170.
- Latvala, Pauliina 2005: *Katse menneisyyteen. Folkloristinen tutkimus suvun muistitiedosta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1024. Helsinki: SKS.
- Latva-Äijö, Annika 2004: *Lotta Svärdirin syntyy järjestö, armeija, naiseus 1918–1928*. Helsinki: Otava.

- Láuren, Kirsi 2006: *Suo – sisulla ja sydämellä. Suomalaisten suokokemukset ja -kertomukset kulttuurisen luontosuhteen ilmentäjinä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1093. Helsinki: SKS.
- Lawless, Elaine J 2001: *Women Escaping Violence. Empowerment through Narrative*. Columbia: University of Missouri Press.
- Lehtipuro, Outi 1980: Perinteentutkimus tienhaarassa. Lehtipuro, Outi (toim.), *Perinteentutkimuksen perusteita*. Helsinki: WSOY, 7–20.
- Lehtonen, Mikko 1998: *Tutkainta vastaan. Kulttuurin ja kirjallisuudentutkimuksen dialogeja*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 698. Helsinki: SKS.
- Lejeune, Philippe 1989: *On autobiography. Theory and History of Literature 52*. Minneapolis: University of Minnesota.
- Lempiäinen, Kirsti & Leppänen, Taru & Paasonen, Susanna 2012: *Erot ja etiikka feministisessä tutkimuksessa*. Turku: Utukirjat.
- Liljeström, Marianne & Paasonen, Susanna 2010: *Working with Affect in Feminist Reading: Disturbing Differences*. London: Routledge.
- Liljeström, Marianne 2002: Omaelämäkerta performatiivina. *Naistutkimus 15 (1)*, 68–71.
- Liljeström, Marianne 2004: Feministinen metodologia – mitä se on? Liljeström, Marianne (toim.): *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Tampere: Vastapaino, 9–21.
- Linde, Charlotte 1993: *Life Stories. The Creation of Coherence*. New York: Oxford University Press.
- Lippy, William H. & Berenholz, Leonard P. & Schuring, Arnold G. & Burkey, John M. 2005: Does pregnancy affect otosclerosis? *The Laryngoscope Vol 115 (10)*, 1833–1836.
- Lloyd, Moya 1999: Performativity, Parody, Politics. Teoksessa Bell, Vikki (toim.): *Performativity and Belonging*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage, 195–213.
- Lovio, Maisa 1993: Maatilojen naiset ja sota. Teoksessa Raitis, Riikka & Haavio-Mannila, Elina (toim.): *Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa*. Juva: WSOY, 71–100.
- Lukkarinen, J. 1933: *Suomalaisten naimatapoja: aineksia suomalaisten kansojen avioliiton historiaan*. Helsinki: SKS.
- Lukkarinen, Vilho 1981: *Suomen lotat. Lotta Svärd -järjestön historia*. Porvoo: WSOY.
- Lykke, Nina 2003: Intersektionalitet – ett användbart begrepp för genusforskning. *Kvinnovetenskaplig Tidsskrift 1 (03)*, 47–56.
- Liotard, Jean-François 1984: *The Postmodern Condition*. Manchester: Manchester University Press.
- Löfgren, Orvar 1977: *Arbetsfördelning och könsroller i bondesamhället - kontinuitet och förändring. Ett diskussionskompendium*. Lund: Etnologiska institutet med folklivsarkivet.
- omaelämäkertoista. Tietolipas 127. Helsinki: SKS, 9–34.
- Manninen, Turo 1998: Suojeluskuntien synty ja sisällissodan alkaminen. Teoksessa Alapuro, Risto (toim.): *Raja railona: näkökulmia suojeluskuntiin*. Porvoo: WSOY, 15–35.
- Marander-Eklund, Lena 2000a: *Berättelser om barnafödande. Form, innehåll och betydelse kvinnors i muntliga skildring av födelse*. Turku: Åbo Akademi.
- Marander-Eklund, Lena 2000b: Variation in Repeated Interviews: Stories of Childbirth. Teoksessa Honko, Lauri (toim.): *Thick Corpus, Organic Variation and Textuality in Oral Tradition*. Studia Fennica Folkloristica 7. Helsinki: SKS, 417–434.
- Marander-Eklund, Lena 2011: Livet som hemmafru. Teoksessa Marander-Eklund, Lena & Östman, Ann-Catrin (toim.): *Biografiska betydelser. Norm och Erfarenhet i levnadsberättelser*. Möklinta: Gidlunds förlag, 133–156.
- Markkola, Pirjo 1994: *Työläiskodin synty: tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Markkola, Pirjo 2002: Vahva nainen ja kansallinen historia. Teoksessa Gordon, Tuula & Komulainen, Katri & Lempiäinen, Kirsti (toim.): *Suomineito hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Tampere: Vastapaino, 75–90.
- Markkola, Pirjo 2007: Suomalaisten järjestäytyminen ompeluseuroista suojeluskuntiin. Teoksessa Häggman, Kai (toim.): *Suomalaisen arjen historia 3. Modernin Suomen synty*. Porvoo: Weilin + Göös, 100–123.
- Mattila, Markku 1999: *Kansamme parhaaksi. Sotuhygienia Suomessa vuoden 1935 sterilointilakiin asti*. Bibliotheca historica 44. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- McNay, Lois 2000: *Gender and Agency: Reconfiguring the Subject in Feminist and Social Theory*. Cambridge: Polity Press.
- Melto, Hilja-Ilona 1985: *Meidän sotamme: nuoren lotan sota-ajan päiväkirja/Hilja Ilona Melto, Anja Castrén*. Hämeenlinna: Karisto.
- Meuter, Norbert 2009: Narration in Various Disciplines. Teoksessa Hühn, Peter & Pier, John & Schmid Wolf & Schönert, Jörg (toim.): *Handbook of Narratology*. Berlin: Walter de Gruyter, 242–262.
- Miettinen, Sari: *Poikatyttö Masa sukupuolijärjestyksen määrittäjänä ja purkajana. Sukupuolen (queerit) strategiat Tuija Lehtisen Mirkka-sarjassa*. Kotimaisen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto. <http://www.doria.fi/handle/10024/50573> (13.4.2006)
- Mikkola, Kati 2009: *Tulevaisuutta vastaan - Uutuuksien vastustus, kansantiedon keruu ja kansakunnan rakentaminen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1251. Helsinki: SKS.
- Mikkonen, Kai 2001: Lukeminen tulkintana. Teoksessa Alanko, Outi & Käkelä-Puumala, Tiina (toim.): *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Tietolipas 174. Helsinki: SKS, 64–90.
- Miller, Nancy K. 1980: *Women's Autobiography in France. For a Dialectic of Identification*. Teoksessa

M

- Makkonen, Anna 1993: ”Lukijani, lähdetkö mukaani?” Lajitietoisuus naisten omaelämäkertoissa. Teoksessa Piela, Ulla (toim.): *Aikanaisia. Kirjoituksia naisten*

- McConnel-Ginet, Sally & Borker, Ruth & Furman, Nelly (toim.): *Women and Language in Literature and Society*. New York: Praeger Publishers, 258–73.
- Miller, Nancy K. 1988: *Writing Fictions: Women's Autobiography in France*. Teoksessa Brodzki, Bella & Schenck, Celeste (toim.): *Life/Lines. Theorizing Women's Autobiography*. London: Cornell University Press, 45–61.
- Mills, Margaret A. 1991: *Rhetorics and politics in Afghan traditional storytelling*. Philadelphia: University of Pennsylvania.
- Mills, Sara 1997: *Discourse*. New York & London: Routledge.
- Mills, Sara 1998: *Feminist Stylistics*. New York & London: Routledge.
- Murtorinne-Lahtinen, Minna 2011: *Äiti puolen identiteetin rakentaminen uusperheessä*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Mäkinen, Ilkka 1999: Lukemisen vallankumous. Teoksessa Varpio, Yrjö & Huhtala, Liisi (toim.): *Suomen kirjallisuushistoria 1: Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 724. Helsinki: SKS, 163–177.
- Mäkinen, Ilkka 2003: Lukemisen historiaa. Teoksessa Kervanto Nevanlinna, Anja & Kolbe, Laura (toim.): *Suomen kulttuurihistoria 3. Oma maa ja maailma*. Tammi: Helsinki, 310–325.
- N**
-
- Nash, Jennifer 2008: Re-thinking Intersectionality. *Feminist Review* (2008) 89, 1–15
- Nevala, Seija-Leena 2002: Kansakunta pienoisuudessa - lotta- ja suojeluskuntaperhe. Teoksessa Gordon, Tuula & Komulainen, Katri & Lempiäinen, Kirsti (toim.): *Suomineiton hei. Kansalaisuuden sukupuoli*. Tampere: Vastapaino, 93–117.
- Nicholson, Linda J. 1990: *Feminism/postmodernism*. New York: Routledge.
- Nieminen, Armas 1951: *Taistelu sukupuolimoraalista. Avioliitto- ja sekuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle*. Turku: Väestöpoliittinen tutkimuslaitos.
- Nieminen, Armas 1993: *Suomalaisen aviorakkauden ja seksuaalisuuden historia*. Helsinki: Väestötutkimuslaitos.
- Nikander, Pirjo 1997: Diskursiivinen käänne (sosiaali-) psykologiassa. *Psykologia* 32 (6), 404–414.
- Näre, Sari 2008: ”Kuin viimeistä päivää” – sota-ajan sukupuolikulttuuri ja seksuaalinen väkivalta. Teoksessa Näre, Sari & Kirves, Jenni (toim.): *Ruma sota*. Helsinki: Johnny Kniga, 335–380.
- Nätkin, Ritva 1991: Siveettömät, itsekkäät, emansiparetut. Teoksessa Nopola, Sinikka (toim.): *Äiti tuu ikkunaan. Äitiys – elämä vai kohtalo?* Juva: WSOY.
- Nätkin, Ritva 1993: Äitiys ja sukupuolten väiset suhteet. Teoksessa Piela, Ulla (toim.): *Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkertoista*. Tietolipas 127. Helsinki: SKS, 165–187.
- Nätkin, Ritva 1994: Väestöpolitiikka, abortti ja äitiys -hyvinvointivaltion ammattilaisten ja naisten suhteen tarkastelua. Teoksessa Anttonen, Anneli & Henriksen, Lea & Nätkin, Ritva (toim.): *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino, 129–155.
- Nätkin, Ritva 1995: Maternaalisuuden kertomukset. Teoksessa Eräsaari, Leena & Julkunen, Raija & Silius, Harriet (toim.): *Naiset yksityisen ja julkisen rajalla*. Tampere: Vastapaino, 67–87.
- Nätkin, Ritva 1997a: *Kamppailu Suomalaisesta äitiydestä*. Tampere: Gaudeamus.
- Nätkin, Ritva 1997b: Naistutkimusta äitinä ja tyttärenä - näkökulmien vaihtelua. Teoksessa Roos, J.P. & Rotkirch, Anna (toim.): *Vanhemmat ja lapset. Sukupolvien sosiologiaa*. Tampere: Gaudeamus, 174–187.
- Nätkin, Ritva 2002: Hyvinvointia perheille - Väestöpolitiikka ja naisten toimijuus. Teoksessa Gordon, Tuula & Komulainen, Katri & Lempiäinen, Kirsti (toim.): *Suomineito hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Tampere: Vastapaino, 176–194.
- Nätkin, Ritva 2003: Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä. Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.): *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus, 16–38.
- O**
-
- Oakley, Ann 1979: *Becoming a Mother*. Oxford: Martin Robertson.
- Ochs, Elinor & Capps, Lisa 2001: *Living Narrative. Creating Lives in Everyday Storytelling*. Cambridge: Harvard University Press.
- Ojanen, Karoliina 2011: *Tyttöjen toinen kot. Etnografinen tutkimus tyttökulttuurista ratsastustalleilla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1319. Helsinki: SKS.
- Oksanen, Atte 2008: Kenraalit vauhdissa ja sotilaat sammuksissa – sotaa huumessa ja humalassa. Teoksessa Näre, Sari & Kirves, Jenni (toim.): *Ruma sota*. Helsinki: Johnny Kniga, 181–208.
- Ollila Anne 1993: *Suomen kotien päivä valkenee: Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Ollila, Anne 1994: *Perhe – ura vai vankila*. Teoksessa Immonen, Kari (toim.): *Naisen elämä. Mistä pienet tytöt on tehty, mistä tyttöjen äidit*. Keuruu: Otava.
- Olsson, Pia 1999: *Eteen vapahan valkean Suomen*. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys
- Olsson, Pia 2005: *Myytti ja kokemus. Lotta Svärd sodassa*. Helsinki: Otava.
- P**
-
- Pahl, Jan 1989: *Money and Marriage*. London: Macmillan.
- Palin, Tutta 1996: Ruumis. Teoksessa Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (toim.): *Avainsanat. 10 asekelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino, 225–244.
- Palmu, Tarja 2000: Kosketuspintoja sukupuoleen: opettajat, ruumiillisuus ja seksuaalisuus. Teoksessa Tolonen, Tarja (toim.): *Suomalainen koulu ja kulttuuri*. Tampere: Vastapaino, 181–202.
- Pearce, Lynne 1997: *Feminism and the Politics of Reading*. London: Arnold.

- Peltonen, Eeva 1993: Naisten viime sodat vuosikymmenten takaa. Teoksessa Raitis, Riikka & Haavio-Mannila, Elina (toim.): *Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa*. Juva: WSOY, 348–394.
- Peltonen, Ulla-Maija 1996: *Punakapinan muistot. tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 657. Helsinki: SKS.
- Peltonen, Ulla-Maija 2006: Muistitieto folkloristiikassa. Teoksessa Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Ulla-Maija, Peltonen (toim.): *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Helsinki: SKS, 93–119.
- Peltoniemi, U. 1963: *Neljä vuosikymmentä opintokerho-työtä: katsaus Suomalaisen luentotoimiston, Valistujärjestöjen opintotoimikunnan ja Opintotoiminnan keskusliiton vaiheisiin*. Opintotoimikunnan keskusliitto.
- Pentikäinen, Juha 1971: *Marina Takalon uskonto*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 299. Helsinki: SKS.
- Pentikäinen, Juha 1980: Yksilö perinteentutkimuksen kohteena. Teoksessa Lehtipuro, Outi (toim.): *Perinteentutkimuksen perusteita*. Helsinki: WSOY, 185–248.
- Pesola, Sakari 1996: Tanssikiellosta lavatansseihin. Teoksessa Peltonen, Matti (toim.): *Rillumarei ja valistus: kulttuurikahakoita 1950-luvun Suomessa*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 105–126.
- Pesola Sakari 2002: Kun suomalaiset äänestivät jaloillaan. Toisen maailmansodan tanssikiellosta tanssilavojen kukoistukseen. Teoksessa Terho, Henri (toim.): *Hetkiä historiassa*. Turku: Turun yliopisto, 309–329.
- Portelli, Alessandro 1997: *The Battle of Valle Giulia. Oral History and the Art of Dialogue*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Portelli, Alessandro 1998: Oral History as a Genre. Teoksessa Chamberlain, Mary & Thompson, Paul (toim.): *Narrative and Genre*. London & New York: Routledge, 63–74.
- Prauda, Pia C. 2012: *Isänmaallista yhteydentuntoa ysventämään. Siirtolaisiin kohdistuneet asenteet sanomalehti Ilkassa ja Savon Sanomissa vuosina 1939–1945*. Ortodoksisen teologian pro gradu –tutkielma. Itä-Suomen yliopisto. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uef-20120346> (13.4.2006)
- Puhakka, Heikki J. 1989: Otokslerooisin etiologia ja patofysiologia. Teoksessa Karjalainen, Seppo & Markkonniemi, Elina (toim.): *Menieren tauti. Otokslerooisi*. Kuopio: Suomen Audiologian yhdistys ry, 64–69.
- Pulkkinen, Tuija 1996: Keinotekoista seksiä? Luonto, luonnottomuus ja rädikaali sukupuolipolitiikka. Teoksessa Hekanaho, Pia Livia & Mustola, Kati & Lassila, Anna & Suhonen, Marja (toim.): *Uusin silmin. Lesbinen katse kulttuuriin*. Helsinki: Yliopistopaino, 165–192.
- Pulkkinen, Tuija 1998: *Postmoderni politiikan filosofia*. Tampere: Gaudeamus.
- Pulkkinen, Tuija 1999: Kielen ja mielen ykseys. 1800-luvun nationalismin erityispiirteistä ja perinnöstä poliittisessa ajattelussa. Teoksessa Lehtonen, Tuomas (toim.): *Suomi - outo pohjoinen maa*. Jyväskylä: PS-kustannut, 119–137.
- Pulkkinen, Tuija 2000: Judith Butler – Sulkupuolen suorittamisen teoreetikko. Anttonen, Anneli & Lempiäinen, Kirsti & Liljeström, Marianne (toim.), *Feministejä – aikamme ajattelijoita*. Tampere: Vastapaino, 46–60.
- Pulma, Panu 1993: Historia lapsen kengissä - lapsuuden historian myytit ja muutokset. Teoksessa Ojala, Mikko (toim.): *Suomalaista varhaiskasvatustutkimusta*. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto, 80–88.
- Pulma, Panu 2007: Maalaiselämän hidas muutos. Teoksessa Mäkinen, Anssi & Strandberg, Joni & Forslund, Jukka (toim.): *Suomalaisen arjen historia 2. Säätyjen Suomi*. Porvoo: WSOY, 52–77.
- Pöytä, Jyrki 1993: Ei palkinnon toivossa. *Elias. Suomalaisen kirjallisuuden seuran jäsenlehti* 4, 16–18.
- Pöytä, Jyrki 1997: *Jätjän syntyy. Tutkimus sosiaalisen kategorian muotoutumisesta suomalaisessa kulttuurissa ja itäsuomalaisessa metsätyöperinteessä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 669. Helsinki: SKS.
- Pöytä, Jyrki 2003: Tietokone - isäntä vai renki? Analyysi retrospektiivisen muistelun rakenteista kilpakirjoitusaineistossa. Taija, Sanna & Tuuva, Sari (toim.) *Tietotekniikkasuhteet. Kulttuurinen näkökulma*. Tietolipas 196. Helsinki: SKS, 148–194.
- Pöytä, Jyrki 2006: Kilpakirjoitukset muistitietotutkimuksessa. Teoksessa Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Ulla-Maija, Peltonen (toim.): *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Helsinki: SKS, 221–244.
- Pöytä, Jyrki 2009: Positointiteoria ja positointianalyysi - uusia näkökulmia narratiivisen toimijuuden tarkasteluun. Hägg, Samuli & Lehtimäki, Markku & Steinby, Liisa (toim.): *Näkökulmia kertomuksen tutkimukseen*. Tietolipas 226. Helsinki: SKS, 314–343
- Pöytä, Jyrki 2010: Asemointinäkökulma haastattelujen kerronnallisuuden tarkastelussa. Ruusuvoori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.): *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino, 153–179.
- Pöytä, Jyrki 2011: Tekstin ajat: tulkintoja muistelukirjoitusten temporaalisuudesta. Lakomäki, Sami & Latvala, Pauliina ja Laurén, Kirsi (toim.): *Tekstien rajoilla: monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1314. Helsinki: SKS, 316–348.
- Pöytä, Jyrki 2015: *Lähiluvun tieto. näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Pöytä, Jyrki & Timonen, Senni 2004: Kuinka ahkerat muurahaiset saivat kasvat? Henkilökohtaisen tiedon paikka arkiston keruuohjeissa. Teoksessa Kurki, Tuulikki (toim.): *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1002. Helsinki: SKS, 218–254.

R

- Raitis, Riikka 1993: Piirakoita ja kovaa leipää: siirtokarjalaisten muistoja evakuoinneista, jälleenrakenn-

- nuksesta ja sopeutumisesta uudelle paikkakunnalle. Teoksessa Raitis, Riikka & Haavio-Mannila, Elina (toim.): *Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa*. Juva: WSOY, 201–246.
- Ramsay, Alexandra 2003: Naisasioliike – itsevarmuuden pitkä taival. Teoksessa Kervanto Nevanlinna, Anja & Kolbe, Laura (toim.): *Suomen kulttuurihistoria 3. Oma maa ja maailma*. Tammi: Helsinki, 252–259.
- Ramsay, H 2006: Otoskleroosi. *Duodecim* 122, 1872–1877.
- Raninen-Siiskonen, Tarja 1999: *Vieraana omalla maalla: tutkimus karjalaisen siirtoväen muistelukerronnasta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 766. Helsinki: SKS.
- Rantalaiho, Liisa 1994: Sukupuolisopimus ja Suomen malli. Teoksessa Anttonen, Anneli & Henriksson, Lea & Nätkin, Ritva (toim.): *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino, 9–30.
- Rantanen, Päivi 1994: Hevosenkaltainen kansa. Suomalaisuus topeliaanisessa diskurssissa. Teoksessa Kylmänen, Marjo (toim.): *Me ja muut*. Tampere: Vastapaino, 17–24.
- Reima, Vilho 1918: *Avioliiton valinta*. Helsinki: Kotikasvatusyhdistys.
- Repo, Katja 2003: Perheen sisäisen rahatalouden jännitteitä. Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.): *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus, 64–85.
- Rich, Adrienne 1977: *Of Woman Born. Motherhood as Experience and Institution*. London: Virago.
- Rojola, Lea 1996: Ero. Teoksessa Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (toim.): *Avainsanat. 10 asekelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino, 159–178.
- Rossi, Leena-Maija 2008: Identiteetti, queer ja intersektionaalisuus: hankala yhtälö? *Kulttuurintutkimus* 25(1), 29–39.
- Ryan, Maria-Laure 2005: Narrative. Teoksessa Herman, David & Jahn, Mamfred & Ryan, Marie-Laure (toim.): *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. London & New York: Routledge, 344–348.
- Räisänen, Arja-Liisa 1995: *Onnellisen avioliiton ehdot: sukupuoliorganisaation muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalitusoppaissa 1865–1920*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- S**
- Saresma, Tuija 2007: *Omaelämäkerran rajapinnoilla. Kuolema ja kirjoitus*. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskus.
- Saarelainen, Juhana 2012: Konteksti ja kontekstulisoiminen. Teoksessa Nivala, Asko & Mähkä, Rami (toim.): *Tulkinnan polkuja. Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*. Turku: Kulttuurihistoria, 244–268.
- Saarenheimo, Marja 1997: *Jos etsit kadonnutta aikaa. Vanhuus ja oman elämän muisteleminen*. Tampere: Vastapaino.
- Saari, Marketta 1992: Iris-rukan oppivuodet. Tyttöjen kansakouluopetus 1930-luvulla. Teoksessa Näre, Sari & Lähteenmaa, Jaana (toim.): *Letit liehumaan. Tyttökulttuuri murroksessa*. Tietolipas 124. Helsinki: SKS, 259–268.
- Salih, Sara 2002: *Judith Butler*. London & New York, Routledge.
- Sallinen-Gimpl, Pirkko 1994: *Siirtokarjalainen identiteetti ja kulttuurien kohtaaminen*. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Sallinen-Gimpl, Pirkko 2005: Kokemustieto täydentää historiaa. Teoksessa Kuorsalo, Anne & Saloranta, Iris (toim.): *Evakkolapset*. Jyväskylä: Gummerus, 11–34.
- Salmi-Niklander, Kirsti 2009: *Pienet kertomukset, suuret merkitykset: kerronta, identiteetti ja vuorovaikutus käsinkirjoitetuissa lehdissä*. Kasvatus & Aika 1 (3), 7–23.
- Sandberg, Juha 1989: Kantavat sanat. Teoksessa Ihanus, Juhani (toim.): *Kantavat sanat*. Helsinki: Kirjasto-palvelu oy, 21–27.
- Saraste, Erja 1990: Talonpitoa rintaman varjossa – työvoima ja työmarkkinat vuosina 1941–1944. Teoksessa Hietanen, Silvo (toim.): *Kansakunta sodassa 2: vyö kireällä*. Helsinki: Valtion painatuskeskus, 285–300.
- Sarmela, Matti 1974: *Johdatus yleiseen kulttuuriantropologiaan. Ihminen ja yhteisöt cross-cultural -tutkimuksen valossa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Sarmela, Matti 1981a: Karjalaisista tavoista. Karjalainen sukukulttuuri. Teoksessa Mäkinen, Yrjö-Pekka & Lehmusvaara, Ilmari (toim.): *Karjala. 1, Portti itään ja länteen*. Hämeenlinna: Karisto, 223–255.
- Sarmela, Matti 1981b: Suomalaiset häät. Teoksessa Sarmela, Matti (toim.): *Pohjolan häät*. Tietolipas 85. Helsinki: SKS, 9–55.
- Sarmela, Matti 1982: Karjalaisista tavoista. Teoksessa Mäkinen, Yrjö-Pekka & Lehmusvaara, Ilmari (toim.): *Karjala. 1, Portti itään ja länteen*. Hämeenlinna: Karisto, 223–255.
- Sarmela, Matti 1994: *Suomen perinneatlas: Suomen kansankulttuurin kartasto 2*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 587. Helsinki: SKS.
- Satka, Mirja 1993: Sota-aika perhekäsitusten ja sukupuolten suhteiden murroksena. Teoksessa Haapala, Pertti (toim.): *Hyvinvointivaltio ja historian oikut*. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 57–73.
- Satka, Mirja 1996: *Making Social Citizenship. Conceptual practices from the Finnish Poor Law to professional social work*. Jyväskylä: SoPhi.
- Satka, Mirja 1994: Sota-ajan naiskansalaisen ihanteet naisjärjestöjen arjessa. Teoksessa Anttonen, Anneli & Henriksson, Lea & Nätkin, Ritva (toim.): *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino, 73–96.
- Savolainen, Ulla 2015: Lapsuuden evakkomatkan monet merkitykset. Kerrontastrategiat muistelukirjoituksissa. *Elore* 19 (1). http://www.elore.fi/arkisto/1_12/savolainen.pdf (14.3.2016)
- Savolainen, Ulla 2015: *Muisteltu ja kirjoitettu evakkomatka. Tutkimus evakkolapsuuden muistelukerronnan poietiikasta*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Saresma, Tuija 2007: *Omaelämäkerran rajapinnoilla: kuolema ja kirjoitus*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

- Sheridan, Dorothy 1993: Writing to the Archive: Mass-Observation as Autobiography. *Sociology* 27 (1) 1993, 27–40.
- Shuman, Amy 2005: Folklore. Teoksessa Herman, David & Jahn, Manfred, Ryan, Marie-Laure (toim.): *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. London: Routledge, 177–179.
- Siekkinen, Kirsi 2001: Syvähaastattelu. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Reino (toim.): *Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineiston keruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. Jyväskylä: PS-kustannus, 43–58.
- Siikala, Anna-Leena 1984: *Tarina ja tulkinta. Tutkimus kansankertojista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksi 404. Helsinki: SKS.
- Siikala, Anna-Leena 1997: Toisiinsa virtaavat maailmat. Teoksessa Viljanen, Anna Maria & Lahti, Minna (toim.): *Kaukaa haettua: kirjoituksia antropologisesta kenttätutkimuksesta*. Helsinki: Suomen antropologinen seura, 46–68.
- Siikala, Anna-Leena 2000: Variation and Genre as Practice: Strategies for Reproducing Oral History in the Southern Cook Islands. Teoksessa Honko, Lauri (toim.): *Thick Corpus, Organic Variation and Textuality in Oral Tradition*. Studia Fennica Folkloristica 7. Helsinki: SKS, 215–242.
- Siiskonen, Pirjo 1990: *Emännän ja isännän roolin muutos maatalouden uudenaikaistuksessa. Tutkimus maatilan emännän ja isännän muuttuvista rooleista työnjaon avulla tarkasteltuna*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Silverman, David 1985: *Qualitative methodology and sociology. Describing the social world*. Gower: Aldershot.
- Sintonen, Teppo 1999: *Etninen identiteetti ja narratiivisuus. Kanadan suomalaiset miehet elämänsä kertojina*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Sirén, Kirsi 1999: *Suuresta suvusta pieneen perheeseen: itäsuomalainen perhe 1700-luvulla*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Sireni, Maarit 2003: Vanha työnjako – uusi emännysperhekeskeisyys maaseudun naisen valintana. *Nais-tutkimus* 2, 35–46.
- Somers, Margaret R. 1994: The narrative construction of identity: A relational and network approach. *Theory and Society* 23(5), 605–649.
- Stahl, Sandra 1977: The Personal narrative as Folklore. *Journal of the Folklore institute XIV*: 1–2.
- Stahl, Sandra 1989: *Literary Folkloristics and the Personal Narrative*. Bloomington: Indiana University Press.
- Stanley, Liz 2013: Documents of Life and Critical Humanism in a Narrative and Biographical Frame. Teoksessa Stanley, Liz (toim.): *Documents of Life Revisited Narrative and Biographical Methodology for a 21st Century Critical Humanism*. Farnham, UK: Ashgate, 3–16.
- Stark, Eija 2011: *Köyhyyden perintö: tutkimus kulttuurisen tiedon sisällöistä ja jatkuvuuksista suomalaisissa elämäkertata- ja sananlaskuaineistoissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1320. Helsinki: SKS.
- Stark-Arola, Laura 1998: *Magic, body and social order. The construction of gender through women's private rituals in traditional Finland*. Studia Fennica, Folkloristica 5. Helsinki: SKS.
- Stephens, Elizabeth 2014: Feminism and New Materialism: The Matter of Fluidity. *Interalia: a journal of queer studies* 9 – *Bodily Fluids*, 186–202.
- Strandell, Harriet 1984: Kolmen naissukupolven kokemuksia työstä ja perheestä. Teoksessa Haavio-Mannila, Elina & Jallinoja, Riitta & Strandell, Harriet (toim.): *Perhe, työ ja tunteet. Ristiriitoja ja ratkaisuja*. Juva: WSOY, 203–294.
- Strawson, Galen 2004: Against Narrativity. *Ratio* 17, 428–452.
- Suojanen, Päivi 1999: Mitä folkloristiikka on? Teoksessa Lönnqvist, Bo & Kiuru, Elina & Uusitalo, Eeva (toim.): *Kulttuurin muuttuvat kasvot*. Tietolipas 155. Helsinki: SKS, 34–81.
- Sulkunen, Irma 1987: Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. Teoksessa Alapuro, Risto & Liikanen, Ilkka & Smeds, Kerstin & Stenius, Henrik (toim.): *Kansa liikkeessä*. Vaasa: Kirjayhtymä, 157–175.
- Suoninen, Eero 1997: *Miten tutkia moniäänistä ihmistä. Diskurssianalyttisen tutkimusotteen kehittäminen*. Tampere: Tampereen yliopisto.

T

- Taira, Teemu 2004: Kartanpiirtäjän kulkuneuvo. Kirjoituskilpakeruun lukumahdollisuuksista. Teoksessa Kurki, Tuulikki (toim.): *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinat*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1002. Helsinki: SKS, 40–64.
- Taira, Teemu 2006: *Työkulttuurin arvomuutos työttömi- en kerronnassa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1097. Helsinki: SKS.
- Talve, Ilmar 1990: *Suomen kansankulttuuri*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 514. Helsinki: SKS.
- Tannen, Deborah 1979: What's in a Frame? Surface Evidence for Underlying Expectations. Teoksessa Freedle, Roy (toim.): *New Directions in Discourse Processing*. Norwood, NJ: Ablex, 137–181.
- Tarkka, Lotte 2005: *Rajarahvaan laulu: tutkimus Vuokkiniemen kalevalamittaisesta runokulttuurista 1821–1921*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1033. Helsinki: SKS.
- Tiihonen, Kristiina 2000: Puhtaan nuoruuden ihanne. Sukupuolikasvatusta nuorison opaskirjoissa 1920–1930-luvulla. Teoksessa Immonen, Kari & Leskelä, Maarit & Vehkalahti, Kaisa (toim.): *Modernin lumon ja pelon: kymmenen kirjoitusta 1800–1900-lukujen vaihteen sukupuolisuudesta*. Helsinki: SKS, 169–208.
- Topelius, Zacharis 1876: *Maamme kirja. Lukukirja alimmaisille oppilaitoksille suomessa*. Helsinki: G. W. Edlund.
- Trudgill, Peter & Cheshire, Jenny 1998: *The Sociolinguistics Reader: Volume 1: Multilingualism and Variation*. London & New York: A Hodder Arnold Publication.
- Tuhkanen, Mikko 2005: Judith Butler, Gilles Deleuze ja tulehminen kysymys. *Naistutkimus* 2/2005, 4–14.

- Tuiremo, Lea 1992: *Tutkimus Pohjois-Savon Rintamainaiset r.y: n jäsenten työstä ja kokemuksista sotatoimialueella vuosina 1939–1945 ja niiden vaikutuksesta heidän sodanjälkeiseen elämäänsä*. Kuopio: Pohjois-Savon rintamanaiset.
- Tuomaala, Saara 2000: Muisteltu maalaislapsuus 1930-luvulla. Suullisen historian näkökulma lapsuuteen. *Nuorisotutkimus* 3, 2-19.
- Tuomaala, Saara 2004: *Työtätekevästä käsistä puhtaiksi ja kirjoitettaviksi: suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921-1939*. Bibliotheca historica 89 Helsinki: SKS.
- Tuomaala, Saara 2006: Kinoksia ja kivikkokankaita. Koulutie suomalaisen modernisaation kokemuksesta ja metaforana. Teoksessa Helsti, Hilikka & Stark, Laura & Tuomaala, Saara (toim.): *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860-1960*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1101. Helsinki: SKS, 241–276.
- Tähtinen, Juhani 1992: *Miten kasvattaa pikkulapsia. Kasvatustieteiden ja -suuntausten lähtökohtien muutoksia Suomessa 1850–1989 suomenkielisten kasvatustieteiden ja hoito-oppaiden sekä aikakauslehdistön ilmaisemana*. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta. Julkaisusarja A:157.
- U**
- Ukkonen, Taina 2000a: *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 797. Helsinki: SKS.
- Ukkonen, Taina 2000b: Muistitieto tutkimuksen kohteena ja aineistona. *Elore* 7 (2). http://www.elore.fi/arkisto/2_00/ukk200.html (14.3.2016)
- Ukkonen, Taina 2003: Kertomisen voima. *Elore* 10 (2). http://www.elore.fi/arkisto/2_03/ukk203.html (13.4.2016)
- Utriainen, Terhi 1999: *Läsnä, riisuttu, puhdas. Uskontoantropologinen tutkimus naisista kuolevan vierellä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 751. Helsinki: SKS.
- V**
- Vakimo, Sinikka 2001: *Paljon kokeva, vähän näkyvä. Tutkimus vanhaa naista koskevista kulttuurisista käsityksistä ja elämäkäytännöistä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 818. Helsinki: SKS.
- Valonen, Niilo & Sallinen-Gimpl, Pirkko 1982: *Karjalaisen perinteen työryhmän tutkimuksia*. Helsinki: Karjalainen kulttuurikeskus.
- Valvanne, Leena 1991: *Välähdyksiä ajalta, jolloin opetettiin elämään niukuudessa*. Teoksessa Taskinen, Ritva (toim.): *Perheen puolesta. Väestöliitto 1941–1991*. Helsinki: Väestöliitto, 9–20.
- van Dijk, Teun 1980: *Macrostructures: An Interdisciplinary Study of Global Structures in Discourse, Interaction and Cognition*. New Jersey: Hillsdale.
- van Dijk, Teun 1993: *Discourse, cognition, society*. Teoksessa Crowley, David & Mitchell, David (toim.): *Communication Theory today*. Oxford: Pergamon Press, 107–126.
- Van Dijk, Teun A. 1988: *News as Discourse*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- van Langenhove, Luk & Harré, Rom 1993: *Positioning and autobiography: Telling your life*. Teoksessa Coupland, Nikolas & Nussbaum, Jon F. (toim.): *Discourse and Lifespan Identity*. London: Sage, 81–100.
- Vanhanen-Silvendoin, Sari 1996: *Kotoa ulos, perheestä pois – äitiryhmät yksityisyyden ylittäjinä?* Teoksessa Silius, Harriet & Wrede, Sirpa (toim.): *Moderskap och reproduktion. Möjligheter och marginaler*. Åbo: Åbo Akademis tryckeri, 245–274.
- Vanhatalo, Pauliina 2002: *Kirjoittamisen motiiveista ja motivaatiosta. Luovan kirjoittamisen pro gradu -tutkielma*. Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-2002888570> (13.4.2016)
- Vasara, Erkki 1997: *Valkoisen Suomen urheilivat soturit. Suojeluskuntajärjestön urheilu ja kasvatustoiminta vuosina 1918–1939*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Vasenkari, Maria & Pekkala, Armi 1999: *A Path to an Understanding. Construction of Lifestory in a Research Interview*. Teoksessa Teinonen, Markku & Virtanen, timo (toim.): *Ingrians and Neighbours. Focus on the Eastern Baltic Sea Region*. Studia Fennica, Ethnologica 5. Helsinki: SKS, 61–82.
- Verloo, Mieke 2006: *Multiple Inequalities, Intersectionality and the European Union*. *European Journal of Women's Studies* 2006 (13), 211–228.
- Vilkko, Anni 1997: *Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 663. Helsinki: SKS.
- Virkkunen, Gia 2010: *”Köyhyydestä ei puhuttu, sitä vain elettiin”. Köyhyyden kokemus ja selviytyminen 1930-luvun pulan oloissa Suomen maaseudulla*. Bibliotheca historica 127. Helsinki: SKS.
- Virtanen, Aimo 1983: *Luterilainen kirkollinen kansankulttuuri*. Teoksessa Sinisalo, Hannu (toim.): *Karjalainen perinnekuvasto*. Kuopio: Kimy-kustannus, 110–119.
- Virtanen, Leea 1982: *Henkilökohtainen kerronta*. Teoksessa Järvinen, Irma-Riitta & Knuutila, Seppo (toim.): *Kertomusperinne. Kirjoituksia proosaperinteen lajeista ja tutkimuksesta*. Tietolipas 90. Helsinki: SKS, 171–205.
- Vuola, Elina 1994: *Eevan ja Marian tyttäret. Kristinuskon naiskuva*. Teoksessa Heinämaa, Sara & Näre, Sari (toim.): *Pahan tyttäret: sukupuolitettu pelko, viha ja valta*. Helsinki: Gaudeamus, 209–224.
- Vuorela, Toivo 1975: *Suomalainen kansankulttuuri*. Porvoo: WSOY.
- Vuori, Jaana 1999: *Äideistä on moneksi. Feminismin ja sosiaalipolitiikan kiperä kysymys*. *Janus* 2 /1999, 170–185.
- Vuori, Jaana 2003: *Äitiyden ainekset*. Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.): *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus, 39–63.
- Väätäinen, Hanna 2009: *Liikkeessä pysymisen taika. Etnografisia kokeiluja yhteisötanssiryhmässä*. Turku: Eetos.

W

- Walby, Sylvia 1996: *Woman and Nation*. Teoksessa Balakrishnan, Gopal (toim.): *Mapping the Nation*. London: Verso.
- Walby, Sylvia & Armstrong, Jo & Strid, Sofia 2012: Intersectionality: Multiple Inequalities in Social Theory. *Sociology* 46, 224–240.
- Waris, Elina 1999: *Ruokolahtelainen perhelaitos ja yhteisöllinen toiminta 1750–1850*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Waris, Elina 2003: Tytöt, pojat ja yhteisö. Teoksessa Aapola, Sinikka & Kaarninen, Mervi (toim.): *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 909. Helsinki: SKS, 109–128.
- Waris, Heikki 1952: *Siirtoväen sopeutuminen. Tutkimus Suomen Karjalaisen siirtoväen sosiaalisesta sopeutumisesta*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Wrede, Sirpa 1991: *Befolkningspolitik och kvinnokontroll: Mödrerådgivningens dolda ideologi i Finland från sekelskiftet till efterkrigstiden*. Teoksessa Hägglund, Ulrica & Riska, Elianne (toim.): *Kvinnors hälsa och ohälsa. Social kontroll av kvinnor*. Turku: Åbo Akademi, 53–110.

- Willman, Arto 2000: *Yhteistyön ristiriitaiset puhettavat. Diskurssianalyttinen näkökulma luokanopettajien tulkintoihin tiimityöstä*. <http://jultika.oulu.fi/files/isbn9514264053.pdf> (13.4.2016)
- Wilska, Matti 1948: *Kansanomaisesta kasvatuksesta etupäässä Karjalassa tehtyjen tutkimusten mukaan*. Helsinki: Matti Wilskan säätiö.

Y

- Yesilova, Katja 2001: Sukupuolittunut seksuaalikasvatus. *Sosiologia* 38 (3), 192–203.
- Young, Katherine Galloway 1987: *Taleworlds and story-realms: The Phenomenology of Narrative*. Dordrecht: Martinus Nijhoff.
- Yuval-Davis, Nira 1997: *Gender & Nation*. London: Sage.
- Yuval-Davis, Nira & Anthias, Floya 1989: *Woman-Nation-State*. Basingstoke: Macmillan.

Ö

- Östman, Sari 2015: ”Millasen päivityksen tästä sais?” *Elämäjulkaisijuuuden kulttuurinen omaksuminen*. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskus.

LIITTEET

Liite 1. Toini Pelkosen henkilökuva

Toini syntyi marraskuun 22. päivänä vuonna 1919 Viipurin läänin Pyhäjärven pitäjässä maalaistalon nelilapsisen Vesikon perheen esikoiseksi. Tila oli kohtuullisen suuri ja vauras. Toinin kasvattajana toimi pääasiassa mummo, joka kasvatti uskonnon ja vanhojen sananlaskujen turvin. Äijä eli isän isä oli perheen johdossa ja perheessä oli tyypillisesti naisten ja miesten työt. Kerronnassaan Toini on kritisoinut paljon suurperheen sukupuolittuneisuutta: naiset kasvatettiin miestä varten työteliäiksi vaimoiksi. Toini päättikin jo lapsena hankkivansa aikuisena oman ammatin ja elävänsä vanhanapiikana ilman miniyyden painolastia.

Kansakoulua Toini kävi neljän vuoden ajan (1929–1933). Koulunkäynti ja oppiminen tuntuivat mieluuisilta ja Toini olisi halunnut jatkaa oppikouluun, mutta perheessä ei ajan ilmapiirin mukaisesti arvostettu lasten koulutusta. Koulussa Toinin lempiaineita olivat uskonto, historia sekä ainekirjoitus. Lapsuuteen paikantuukin Toinin kirjoitusharrastuksen siemen. Toini viihtyi omien tarinoidensa parissa ja pyrki kirjoittamaan niitä mahdollisuuksien mukaan talteen. Kirjoituksillaan Toini voitti muun muassa Raittiusseuran kirjoituskilpailun ja sai ainekirjoituksessa hyviä numeroita. Kouluaikana Toini tutustui tulevaan aviomieheensä Lauri Pelkoseen eli Lassiin, joka oli hänen luokkatoverinsa. Toinin ja Lassin varsinainen seurustelu alkoi vasta juhannuksena 1938 Toinin tädin häissä. Koulusta Toini peri kirjoittamisharrastuksen lisäksi myös isänmaallisuuden. Jo lapsena Toini halusi liittyä lottiin, mutta äijä vastusti sitä.

Toinin lapsuuden päätymisen ja nuoruuden alkamisen voi sijoittaa kansakoulun päätymiseen. Toini koki koulun loputtua itsensä usein tarpeettomaksi ja turhautuneeksi. Häntä eivät kiinnostaneet emäntä- tai karjakkokoulu, eivätkä ylipäätään maalaisemännän työt ja avioliittoon valmistautuminen.

Vuonna 1937 Toini haki kauppa-apulaiseksi Käkisalmen osuuskauppaan. Hän sai pestin 50 hakijan joukosta ja muutti omaan pieneen huoneeseen kaupan yhteyteen. Työ kauppa-apulaisena harjoitti itsenäisyyttä ja työn kautta oli mahdollista tienata omaa rahaa. Käkisalmen vuosia 1937–39 Toini on kuvannut elämänsä huolettomimmaksi ajaksi.

Liittyessään lottiin 22.11.1936 Toini haaveili lääkintäjaostosta, mutta useimpien maalaiskodin tyttären tavoin hän joutui muonitusjaostoon. Toini sai kuitenkin vuonna 1939 anottua siirron lääkintälottien piirikurssille Käkisalmeen. Kurssin ensimmäisenä päivänä lotille tuli hälytys ja heti seuraavana päivänä yleisen liikekannallepanon alkaessa Toini määrättiin kotipitäjänsä Tiituan puhelinkeskukseen viestilotaksi. Haaveet lääkintälottuudesta oli unohdettava. Sotien aikana Toini toimi Tiituan, Ruokolahden, Lemin ja lopuksi Pyhäjärven viestikeskuksissa.

Lassi ja Toini olivat kirjeenvaihdossa koko sota-ajan. Toini ei kuitenkaan halunnut ajatella avioliittoa sodan keskellä. Elokuussa 1940 välirauhan aikana hän matkusti Alavudelle sisarensa häihin. Häiden jälkeen ajatus yhdestä ainoasta rakkaasta ja avioliitosta alkoi kypsyä. Lokakuussa Toini ja Lassi menivät kihloihin ja 13.4.1941 pidettiin Orimattilassa vaatimattomat ja pienet häät. Heti häiden jälkeen tuore aviopari muutti Lemille ensimmäiseen omaan asuntoon, pieneen vuokramökkiin.

Onnellista hiljaiseloa kesti kaksi kuukautta. Muutama päivä ennen juhannusta Lassille tuli käsky lähteä komennukselle Nuijamaalle. Heinäkuussa Lassi pyysi, että raskaana oleva Toini

lähtisi hänen vanhempiansa luokse. Toini lähti Lemiltä Orimattilaan samana päivänä kuin Suomi valloitti Viipurin takaisin Neuvostoliitolta. Valtaus nosti mielialaa: alkoi Karjalaan takaisinpääsyn odottaminen. Toinikin palasi Karjalaan marraskuussa 1941 apen ja miehensä siskon kanssa. Edessä olivat miniän päivät, joita Toini oli alun perin ”lähtenyt pakoon”. Lassi oli rintamalla, eikä Toini nähnyt puolisoaan neljään kuukauteen. Lassi pääsi kuitenkin lomalle 5. tammikuuta. Tämä onnellinen jälleennäkeminen pitkän eron jälkeen on yksi Toinin elämän avainkertomuksista. Seuraavana päivänä syntyi esikoinen Tuula.

Jatkosodan vuodet (1941–1944) Toini vietti appivanhempiansa luona. Hän on kuvannut vuosia elämänsä vaikeimmaksi ajaksi. Anoppi oli mustasukkainen pojastaan ja Lassin lomat olivat ainaista taistelua Lassista. Muutenkin elämä tuntui pelkältä työnteolta ja sota väsytti. Samoihin aikoihin Toini huomasi kuulonsa alkaneen heikentyä. Hän ei kuitenkaan vielä kiinnittänyt asiaan suurempaa huomiota. Kesällä 1943 Toini alkoi odottaa toista lastaan. Poika Pertti syntyi 18.1.1944.

Kevät 1944 oli levoton. Rytäkkä alkoi 9.6.1944 ja 18. päivä alkoi Toinin evakkomatka kahden pienen lapsen, anopin ja mummon kanssa. Raskas evakkotaival kesti kolme päivää ja kaksi yötä. Matkan määränpää oli Keuruu, jossa Toini asui lapsineen äitinsä kanssa paikallisessa koulussa kesäkuusta marraskuuhun. Keuruusta Toinilla on vain hyviä muistoja.

Jatkosota päättyi 19.9.1944. Marraskuussa Lassi komennettiin Turkuun ja Toini lähti lapsineen appivanhempiansa luokse Orimattilaan. Vappuna 1945 Lassi ilmoitti eronneensa työstään ja ryhtyvänsä maanviljelijäksi vanhempiansa tilalle Orimattilaan. Toini vastusti ajatusta, mutta Lassi oli jo päätöksensä tehnyt. Edessä olisi jälleen miniänä olo. Toini oli alkanut odottaa kolmatta lastaan ja perhe eli vahvojen appivanhempien ”varjossa”. Pariskunnalla ei ollut kahdenkeskeistä aikaa ja elämä tuntui jälleen raskaalta. Toini alkoi pohtia eroa, mutta pelastukseksi tuli ilmoitus armeijan pestistä Isosaaressa. Lassi haki paikkaa ja sai sen. Perhe muutti Isosaareen 1.10.1945 ja asui siellä yhteensä 9 vuotta. Tämän jälkeen perhe asui Suomenlinnassa aina vuoteen 1964 asti. Isosaaren ja Suomenlinnan aikana heille syntyi kolme lasta: Irmeli vuonna 1946, Paavo 1947 ja Päivi 1954. Perhe oli suuri ja penniä joutui venyttämään. Toini koki kuitenkin olevansa taitava järjestelemään perheen talousasioita.

Perheen lisäksi Toini halusi elämänsä muutakin sisältöä. Järjestötyö kiehtoi häntä edelleen ja niinpä hän alkoi toimia muun muassa Aliupseerikerhon naisosaston sihteerinä. Toini hoiti päivisin lapsiansa ohessa myös saaren muita lapsia ja toimi 1960-luvulla Suomenlinnan kirkon vahtimestarina. Isosaaren ja Suomenlinnan aikoihin Toinin kuulu heikkeni edelleen. Diagnoosina oli otoskleroosi, joka liittyy kuuloluihin ja johtuu välikorvan ylimääräisen luumassan kasvamisesta johtaen vähitellen täyteen kuurouteen. Jouluna 1956 hänelle tehtiin korvaleikkaus, josta ei ollut apua.

Vuonna 1964 Lassi jäi eläkkeelle ja helmikuussa perhe muutti Pakilaan. Pakilan talo tuntui heti kodilta. Perheellä oli rahallisesti aluksi tiukkaa, mutta vähitellen elintaso nousi. Lapset menestyivät koulussa ja opiskelivat itselleen ammatit. Huhtikuussa 1970 syntyi ensimmäinen lapsenlapsi.

Vuonna 1982 Lassi ja Toini muuttivat viettämään vanhuudenpäiviään Nummelaan. Toini on kuvannut Nummelan asuntoa elämänsä ihanimmaksi asunnoksi: ikkunasta näki koivumetsän, kuin lapsuuden maiseman. Lassin jäätyä eläkkeelle oli vaikeaa tottua siihen, että toinen oli koko päivän kotona. Lassin viihtyessä kotona, Toini alkoi matkustella.

1980-luvulla Toini kuuroutui täysin. Hän masentui ja hakeutui sopeutumisvalmennuskursseille. Toini sai kotiin tekstipuhelimen, jonka avulla hän pystyi pitämään yhteyttä sukulaisiin ja ystäviin. Myös kirjoittamisharrastus elpyi. Toini osallistui useisiin kirjoituskur-

hin saaden hyvää palautetta ja palkintoja. Näin itsetunto kohosi. Vuonna 1997 Toini ja Lassi muuttivat toiseen asuntoon Nummelassa. Lassi alkoi sairastella ja nukkui pois vuonna 2001. Vuonna 2013 Toini muutti palvelukotiin Nummelaan, jossa hän asuu edelleen. Toinin suruksi hänen esikoisensa Tuula kuoli vuonna 2015 sairastettuaan pitkään.

Toini on kirjoittanut usein siitä, että nyt myöhemmin oma kouluttamattomuus ei kaduta. Perhe, vanhemmuus ja isovanhemmuus ovat korvanneet kaiken. Myös avioliitto ja Lassi olivat oikeita valintoja. Toinin mukaan elämä on ollut erilainen kuin mitä oli odottanut, mutta antoisa ja hyvä.

Liite 2. Aineiston jaottelu

Aineisto on jaoteltu keruutahon mukaan aikajärjestyksessä.

Mukana seuraavat tiedot: keruun/kirjoituksen/haastelun nimi, vuosi, viittaustunnus, genre, järjestäjä ja vastaanottaja, referaatti/temaattinen runko ja tutkimuksessa esiintyvien lainausten määrä molemmissa analyysiosassa. Haasteluiden kohdalla myös koko haastelutilanteen kesto.

SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURA

Kuukautiskysely 1982 (SKS KRA. S Forstadius, Annukka)

TEEMAKIRJOITUS

JÄRJESTÄJÄ JA VASTAANOTTAJA: SKS Kansanrunousarkisto & Forstadius Annukka. Kyselykaavake: 14 kysymystä kuukautisperinteestä tämän vuosisadan alussa (lääkintä, uskonnollisuus)

REFERAATTI/TEMAATTINEN RUNKO: Toini kirjoittaa omista kokemuksistaan koskien kuukautisia: kuukautisten alku, ennakkotiedot kuukautisista, arki kuukautisten aikana jne. Kerrontaa mm. seuraavista teemoista: nuoruus, naiseus, siveys, sota.

I analyysiosassa 1 lainaus

II analyysiosassa -

Karjalaiset elämäkerrat -keruu 1983 (SKS KRA. KE)

OMAEELÄMÄKERTA

JÄRJESTÄJÄ JA VASTAANOTTAJA: SKS Kansanrunousarkisto. & Karjalan Liitto ry & Uudenmaan Karjalaisseurojen piiri ry. *Karjalaiset elämäkerrat -keruu*. Pyydettyä kertomaan kokemuseräistä, omakohtaista tietoa siitä, miten suomalaisen yhteiskunnan muutokset ovat vaikuttaneet ihmisten kohtaloihin Karjalan eri alueilla. Kirjoitusohjeet vapaamuotoiset.

REFERAATTI/TEMAATTINEN RUNKO: Lapsuus. Lapsuuden työt. Kiertokoulu ja kansakoulu. Koulun jälkeen. Käkisalmeen kauppaharjoittelijaksi. Juhannus 1938 ja seurustelu. Sota syttyy. Rauha ja kohtalontie. Välirohanaika ja Ruokolahti. Ajatus avioliitosta ja siltojen poltto. Kihlat ja häät. Lemmimökki ja hälytys jatkosotaan. Lapsen syntymä ja miniyys. Evakkoon ja miniäksi maalaistaloon. Muutot Isosaareen, Suomenlinnaan, Pakilaan ja Nummelaan. Nykyhetki ja yhteenveto eletystä elämästä. Kerrontaa mm. seuraavista teemoista: lapsuus, koulutus, työ, sukupuoli, karjalaisuus, sota, evakkous, tanssi, miniyys, seurustelu, lotta, avioliitto, äitiys, synnytys, kansalaisuus.

I analyysiosassa 24 lainausta

II analyysiosassa avainkertomusta (Lapsuuden työt; Seurustelun alku; Jälleennäkeminen ja esikoisen syntymä)

Rukousperinnekysely 1983 (SKS KRA. S Saari, Marja. Rukousperinne)

MUISTELUKIRJOITUS

JÄRJESTÄJÄ JA VASTAANOTTAJA: SKS Kansanrunousarkisto & Saari Marja. *Kysely rukousperinteestä*. Keruuesitteessä pyydetään kertomaan erityisesti rukousten oppimis- ja opetustilanteista, rukoushetkistä ja rukousten vaikutuksesta elämään.

REFERAATTI/TEMAATTINEN RUNKO: Mummo uskonnollisena kasvattajana. Lapsuuden rukoukset. Alman kuolema. Rukousten opettaminen omille lapsille ja lastenlapsille. Kertomus lotta-ajan rukouksista. Yksittäisiä kertomuksia rukouksista. Kerrontaa mm. seuraavista teemoista: lapsuus, kuolema, lotta, siveys, sota

I analyysiosassa -

II analyysiosassa 1 avainkertomus (Alman kuolema)

Kirjastoperinteen- keruukilpailu 1984 (SKS KRA. Kirjastoperinne)

Toinin oma otsikko: *Kirjasto ja minä*

MUISTELUKIRJOITUS

JÄRJESTÄJÄ JA VASTAANOTTAJA: SKS Kansanrunousarkisto & Suomen kirjastoseura. Pyydetty kirjoittamaan omista kokemuksistasi kirjaston käyttäjänä (esimerkkikysymyksiä).

REFERAATTI/TEMAATTINEN RUNKO: lukemisen ja kirjaston merkityksestä elämän varrella. Mummon kasvatusta, ensimmäinen kirja, nuoruuden kirjat, kirjastona asiakkaana, Käksälmen, Huittisten, Pakilan ja Nummelan kirjastot. Kerrontaa mm. seuraavista teemoista: kirjallisuus, lapsuus, normit, Karjala, Väinö Linna.

I analyysiosassa 1 lainaus

II analyysiosassa -

Perinne elämässäni –kirjoituskilpailu 1985 (SKS KRA. PE)

TEEMAKIRJOITUS

JÄRJESTÄJÄ JA VASTAANOTTAJA: SKS Kansanrunousarkisto & Postipankki. Kalevalan juhluvuoden kilpakirjoitus *Perinne elämässäni*. Keruuesitteessä pyydetään kirjoittamaan omasta perinnetaustasta ja perinteen merkityksestä 1980-luvun suomalaisen elämässä. Kilpailussa 8 aihepiiriä: 1. Koti ja suku, 2. Kaksi kotiseutua, 3. Juhlat, 4. Vapaa-aika, 5. Sukupuoliroolit ja kasvatusta avioliittoon, 6. Minä ja muut, 7. Laulut ja 8. Sananparret

REFERAATTI/TEMAATTINEN RUNKO: Koko kirjoitus kattaa kaikki annetut aihepiirit. Kerrontaa mm. seuraavista teemoista: perhe, uskonto, sukupuoliroolit, kasvatusta, työ, luokka, koti, karjalaisuus, sota, avioliitto, miniyys, lotta ja perinne.

I analyysiosassa 1 lainaus

II analyysiosassa 1 avainkertomus (Lapsuuden työ)

Muistoja Karjalasta I-X 1986 (SKS KRA. S Karjalaisten Vanhusten Tuki)

Toinin oma otsikko: *Maalaislapsen kesäpäiviä*

MUISTELUKIRJOITUS

JÄRJESTÄJÄ JA VASTAANOTTAJA: Karjalaisten Vanhusten Tuki

REFERAATTI/TEMAATTINEN RUNKO: lapsuuden arkipäivistä: työtä, syömistä, uimista, kirjoittamista ja urheilua. Kauppamatka. Kerrontaa mm. seuraavista teemoista: lapsuus, työ, vapaa-aika.

I analyysiosassa 1 lainaus

II analyysiosassa -

Vastaajaverkkokysely 1988 (SKS KRA. VVR I)

MUISTELUKIRJOITUS

JÄRJESTÄJÄ JA VASTAANOTTAJA: Henkilötieto- ja omaelämäkertakysely Kansanrunousarkiston vastaajille.

REFERAATTI/TEMAATTINEN RUNKO: Elämästä miehen jäätyä eläkkeelle ja kuuroutumisen jälkeen. Kirjoittamisesta ja isovanhemmuudesta. Kuurous, miehen jääminen eläkkeelle, tylsistyminen, itseluottamus, kirjoittaminen henkireikä, mummous, lapsenlapset parasta elämässä, lasten koulutus, oma kouluttamattomuus ei kaduta, hyvä elämä. Kerrontaa mm. seuraavista teemoista: kuurous, kirjoittaminen, lukeminen, sairaudet, harrastukset, äitiys, isovanhemmuus, koulutus.

I analyysiosassa 1 lainaus

II analyysiosassa -

Nimittelykysely 1988 (SKS KRA. S Virtanen, Leea. Nimittelykysely)

TEEMAKIRJOITUS

JÄRJESTÄJÄ JA VASTAANOTTAJA: SKS Kansanrunousarkisto & Virtanen Leea. Kerätty perinnettä nimittelystä, erityisesti huora-nimityksen käytöstä

REFERAATTI/TEMAATTINEN RUNKO: Kirjoitus huora-nimityksen käytöstä karjalassa, omasta nuoruudesta, seurustelusta ja seksuaalimoraalista. Nimittely ennen, nykyisyys, muistoja elämän varrelta, ystävä irtisanottiin moraalittomuudesta, oma tietämättömyys seksiasioissa, naisten ja miesten erot käytöksessä, tanssit ja seurustelu, kirjoittamalla oman maineen puolustaminen. Kerrontaa mm. seuraavista teemoista: Karjala, seksuaalimoraali, seksuaalisuus, nuoruus, seurustelu, siveys, seksi, aikuisuus, sukupuoli, tanssi, kirjoittaminen, valta. I analyysiosassa 1 lainaus

II analyysiosassa -

Kaksi joulua - kaksi maailmaa. Kansanrunousarkiston joulukysely 1989 (SKS KRA. Joului)

TEEMAKIRJOITUS

JÄRJESTÄJÄ JA VASTAANOTTAJA: SKS Kansanrunousarkisto

REFERAATTI/TEMAATTINEN RUNKO: 2 kirjoitusta. Joului 1989: vastattu kysymyksiin 1-11, päiväkirjamainen kuvaus joulupäivien kulusta. Talvisodan joului: joulusta lottakomennuksella Pohjanmaan poikien kanssa. Joului 1989, Talvisodan joului, lottana, saunominen, ahdistelu saunan jälkeen, vihjattiin siveydestä, seurustelua, lotat lukittiin navettaan, pelko ystävien kuolemasta. Kerrontaa mm. seuraavista teemoista: joului, lottai, talvisotai, heimot, karjalaisuus, seksuaalisuus, moraalii, seurustelui, siveys.

I analyysiosassa 1 lainaus

II analyysiosassa -

Satasärmäinen nainen -elämäkertakirjoituskilpailu naisille 1992 (SKS KRA. SATA)

OMAELÄMÄKERTA

JÄRJESTÄJÄ JA VASTAANOTTAJA: SKS Kansanrunousarkisto & Kalevalaisten Naisten Liitto. *Satasärmäinen nainen* -elämäkertakirjoituskilpailu naisille. Keruuesitteessä pyydetään kertomaan suoraan ja kaihtelematta elämänvaiheista, perheestä, työstä, harrastuksista, arjesta ja juhlasta.

REFERAATTI/TEMAATTINEN RUNKO: Omaelämäkerta lähtee lapsuudesta ja päättyy päivään, jolloin kirjoitus on lähetetty arkistolle. Väliotsikoitu vuosikymmenittäin. Eniten kerrontaa sijoittuu vuosille 1940–1950 (sodan alkaminen ja lottatyö, nuoruus, seurustelut, kihlaus, häät, miniyys, evakkous ja Isosaari). Kerrontaa mm. seuraavista teemoista: sukupuoli, naiseus, lapsuus, koulu, seurustelu, työ, tanssi, ulkonäkö, seksi, seksuaalisuus, lottai, avioliitto, evakkous, sota, Karjala, karjalaisuus, äitiys, raskaus, miniyys, järjestötyö, kirjoittaminen, sairaus, kuurous, lastenhoito, eläke, vanhuus, isovanhemmuus, ystävät.

I analyysiosassa 53 lainausta

II analyysiosassa 3 avainkertomusta (Lapsuuden työ; Seurustelun alku; Jälleennäkeminen ja esikoisen syntymä)

Vanhuuskysely 1993 (SKS KRA. Vanhuus)

TEEMAKIRJOITUS

JÄRJESTÄJÄ JA VASTAANOTTAJA: SKS Kansanrunousarkisto & Sirkka Jokela. Kysely vanhuuteen liittyvistä käsityksistä. 10 erilaista kysymystä.

REFERAATTI/TEMAATTINEN RUNKO: Vastattu järjestyksessä kysymyksiin 1-8 vanhuudesta ja vanhuuden kokemisesta. Vanhuus suhteellista, ennen-nyt, erilaisia vanhuksia, kuuroutuminen, 2 toisen käden kronikaattia. Kerrontaa mm. seuraavista teemoista: vanhuus, harrastukset, kuurous.

I analyysiosassa 1 lainaus

II analyysiosassa -

Musiikin merkitys -kysely 1994 (SKS KRA. S Moisala, Pirkko)

Toinin oma otsikko: *Minun musiikkini*

MUISTELUKIRJOITUS

JÄRJESTÄJÄ JA VASTAANOTTAJA: SKS Kansanrunousarkisto & Pirkko Moisala. *Musiikin merkitys suomalaisten elämässä* -keruu. Keruuesitteessä pyydetään kertomaan muistikuvista ja kokemuksista liittyen musiikkiin. 4 eri kysymystä musiikin merkityksestä.

REFERAATTI/TEMAATTINEN RUNKO: Toini jaotellut musiikin elämässään eri ikäkausiiin: 1-7-vuotiaana (virret, pyhäkoulu), 8-14-vuotiaana (koulun laulu, Alman kuolema), 15-17-vuotiaana (opintokero, nuorisoseura), 17-21-vuotiaana (iskelmä, tanssit), 22-35-vuotiaana (sota, evakkous, muutot, radiohartaudet). Kerrontaa mm. seuraavista teemoista: lapsuus, nuoruus, tanssi, sota, evakkous, isänmaallisuus.

I analyysiosassa 1 lainaus

II analyysiosassa -

Elämysten jäljillä -elämäkertakilpailu 1995 (SKS KRA. EJ)

MUISTELUKIRJOITUS

JÄRJESTÄJÄ JA VASTAANOTTAJA: SKS Kansanrunousarkisto & Jyväskylän yliopiston nykykulttuurin tutkimusyksikkö. *Elämysten jäljillä* -elämäkertakilpailu taiteen kokijoille ja tekijöille. Kysytty millainen on taiteen kokijan tai tekijän elämä, mitä se sisältää, miten se kerrotaan?

REFERAATTI/TEMAATTINEN RUNKO: Toini jäi luvatta iltamien tansseihin (yksittäinen kertomus). Inkeri Kilpisen Lotta-näytelmä (yksittäinen kertomus). Maalaustaide. Käsiyötaide. Musiikki. Kirjallisuus. Elokuvat. Kirjoittaminen. Järjestötoiminta. Perhe. Voimistelu. Ystävät. Käsiyöt. Lopussa ystäväistä ja perheestä. Kerrontaa mm. seuraavista teemoista: tanssi, isä, nuoruus, sukupuoli, lotta, koulu, isänmaallisuus, kansalaisuus, karjalaisuus, karjala, siveys, evakkous, naiseus, työ, miniyys, seurustelu, avioliitto, kihlat, äitiys, isovanhemmuus, ruumis, vanhuus, venäläisyys.

I analyysiosassa 8 lainausta

II analyysiosassa -

Ali-, toimi- ja opistoupseerien perinteen keruukilpailu 1996 (SKS KRA. S Päällystöliitto)

MUISTELUKIRJOITUS

JÄRJESTÄJÄ JA VASTAANOTTAJA: SKS Kansanrunousarkisto. *Ali-, toimi- ja opistoupseerien perinteen keruukilpailu*. Pyydetty tallentamaan epävirallista, suullista, ”kirjoittamattomiin sääntöihin” perustuvaa perimätietoa kyseisin ammattialan työkentästä. 15 aihepiiriä, jonka jokaisen alla erillisiä vinkkejä.

REFERAATTI/TEMAATTINEN RUNKO: Toisen käden MUISTELUKIRJOITUS. Lassin kertomaa muistitietoa sodasta, Toini haastellut Lauria ja kirjoittanut tekstin, käsittelee Lassin uraa Toinin elämäkokemusten/kerran kautta, välillä Laurin nimissä kirjoitettu. Toini ei halua miniäksi. Lassi armeijaan. Avioliiton alku Lemminkäisen mökissä. Sota. Vierailu Lassin luona. Sotakuvaukset. Miniäksi Pyhäjärvelle. Esikoinen. Mies opiskelee. Hermot kireällä. Puumalaan. Evakkous loppunut. Lassi vakuutusyhtiöön. Miniäksi. Isosaareen. Suomenlinnaan. Varuskuntaelämästä. Kerrontaa mm. seuraavista teemoista: sota, miniyys, avioliitto, synnytyks, äitiys, evakkous, koulutus

I analyysiosassa 2 lainausta

II analyysiosassa -

Suvun suuri kertomus -keruukilpailu 1997 (SKS KRA. Suku)

TEEMAKIRJOITUS

JÄRJESTÄJÄ JA VASTAANOTTAJA: SKS Kansanrunousarkisto & Kalevalaisten Naisten Liittoy ry & Suomen Kotiseutuliitto & Suomi 80 -toimikunta. *Suvun suuri kertomus -keruukilpailu* sukuun ja perheeseen liittyvästä muistitiedosta itsenäisessä Suomessa. Keruuesitteessä pyydetään tietoa yhteiskunnan muutosprosesseista perheiden ja sukujen kokemusten kautta. 8 eri aihepiiriä numeroitu.

REFERAATTI/TEMAATTINEN RUNKO: Koko kirjoitus kattaa kaikki annetut aihepiirit ja kuvaa agraariperheen arkea pulavuosina. Kerrontaa mm. seuraavista teemoista: sota, lotta, sukupuoli, moraali, evakkous, seurustelu, avioliitto, koti, äitys, raskaus, miniyys, tanssi, työ, koulutus, mummo, lapsuus, Karjala ja karjalaisuus.

I analyysiosassa 6 lainausta

II analyysiosassa 1 avainkertomus (Lomamatka Alavudelle)

Maan sydämeltä - kilpakirjoitus maanviljelijöille 1997 (SKS KRA. Maan sydämeltä)

MUISTELUKIRJOITUS

Toinin oma otsikko *Lapsuuteni maalaistalossa*

JÄRJESTÄJÄ JA VASTAANOTTAJA: SKS Kansanrunousarkisto & HY/ Kansanrunoustieteen laitos & Maaseudun Sivustysliitto. *Maan sydämeltä - kilpakirjoitus maanviljelijöille*. Pyydetty kirjoittamaan esiin maanviljelijöiden oma ääni, kokemukset ja näkemykset. Annettu 5 eri aihepiiriä kirjoittamisvinkiksi.

REFERAATTI/TEMAATTINEN RUNKO/RAKENNE: Toini muistelee maalaistalon arkista työpäivää ja lauantaista, mukana muutama omakohtainen kertomus. Lapsuuteni maalaistalossa. Kesätyö. Vapaa-aika ja raha. Sodan jälkeen. Nykyisyys. Kerrontaa mm. seuraavista teemoista: lapsuus, työ, karjalaisuus, sukupuoli, miniyys, ennen-nyt.

I analyysiosassa 1 lainaus

II analyysiosassa 1 avainkertomus (Lapsuuden työ)

Evakkotarina 1997 (SKS KRA. Sitomaton. Uudenmaan Karjalaseurojen piiri ry.)

MUISTELUKIRJOITUS

JÄRJESTÄJÄ JA VASTAANOTTAJA: SKS Kansanrunousarkisto & Uudenmaan Karjalaisseurojen piiri ry. Karjalasta evakkoon lähteneiden kokemuksia evakkomatkasta ja sopeutumisesta uusille asuinsijoille. Evakkoinstituutti julkaissut mm. netissä

REFERAATTI/TEMAATTINEN RUNKO: Omaelämäkerrallinen muistelmä evakkoudesta talvisodan syttymisestä Isosaareen muuttoon asti. Komennukselle. Loma Alavudella. Sisaren häät, Ruokolampi ja veljen kuolema. Perheen muutto Huittisiin. Häät. Lemillä. Pyhäjärvi kesällä 1944 ja ryttäkä. Harmaaseen taloon. Äidin luo kouluun asumaan. Sota päättyi ja Puumalaan. Orimattilaan & Lassi Turkuun. Miniäksi. Isosaareen. Kerrontaa mm. seuraavista teemoista: evakkous, lotta, Karjala, perhe, miniyys, sota, appi, anoppi, avioliitto, mummo sukupuoli ja työnjako.

I analyysiosassa 3 lainausta

II analyysiosassa 1 avainkertomus (Vaikea aika miniänä)

Kirjasto elämässäni -keruukilpailu 2000 (SKS KRA. Ksto elämässäni)

MUISTELUKIRJOITUS

JÄRJESTÄJÄ JA VASTAANOTTAJA: SKS Kansanrunousarkisto & Suomen kirjastoseura.

Kirjasto muutti elämäni. Kirjastoihin liittyvän muistitiedon keruukilpailu. Annettu 3 aihepiiriä.

REFERAATTI/TEMAATTINEN RUNKO: Toini kertoo kirjastosta ja kirjoista elämässään. kirjastokäynnit kouluaikana, nuoruudessa, käkisalmissa, 1945 Huittisissa, kirjoissa vahvoja

naisia, Karjala-kirjat. Kerrontaa mm. seuraavista teemoista: koulutus, lukeminen, lapsuus, nuoruus, naiseus, karjalaisuus, Karjala.

I analyysiosassa 1 lainaus

II analyysiosassa -

Sota-aika (1939-1945) muistoissamme 2001 (SKS KRA. Sota-aika)

TEEMAKIRJOITUS

JÄRJESTÄJÄ JA VASTAANOTTAJA: SKS Kansanrunousarkisto & Kemppainen Ilona. Kansanrunousarkiston kysely vuosista 1939–45. Kirjattu aihealueita 23. Yhdestä aihealueesta (Sankarivainajat sotien aikana) on tarkentavat kysymykset.

REFERAATTI/TEMAATTINEN RUNKO: Toini vastaa 18/23 aihealueesta järjestyksessä otsikoiden: Viimeinen rauhan syksy. Sodan alkuhetket. Sota lapsen silmin. Yhteydenpito sinne jonnekin. Kotirintamanaiset. Opiskelu sotavuosina. Sota-ajan avioliitto. Sota-ajan viihde. Eräs loma. Siirtoväen kohtaaminen. Saksalaiset. Sodan loppuhetket. Isän ja äidin sotajutut. Kuolema ja sankarit. Aseveljeys: Venäläinen silloin ja nyt. Ikävin sotamuisto. Hauskin sotamuisto. Lopuksi. Toini ei kirjoita seuraavista annetuista aiheista ”Taistelu ja sotatoimet”, ”Viipurin tapahtumat”, Salpalinjan linnoitustyöt”, ”Sota perheessäni” ja ”Sankarivainajat sotien aikana. Kerrontaa mm. seuraavista teemoista: talvisota, lotta, evakkous, karjalaisuus, pohjalaisuus, heimot, seurustelu, miniyys, siveys, koulutus, avioliitto, mustasukkaisuus, tanssi, raskaus, äitiys, synnytys, kansalaisuus, moraali.

I analyysiosassa 3 lainausta

II analyysiosassa 1 avainkertomus (Jälleennäkeminen ja esikoisen syntymä)

Karjalaiset mieselämäkerrat 2002 (SKS KRA. KE miehet)

TOININ OMA OTSIKKO: *Karjalainen mies*

MUISTELUKIRJOITUS

JÄRJESTÄJÄ JA VASTAANOTTAJA: SKS Kansanrunousarkisto & Karjalan Liitto ry. Mieselämäkertojen keruukilpailu.

REFERAATTI/TEMAATTINEN RUNKO: Toinin isän elämäkerta, Isäni lapsuus. Kasvu mieheksi. Isäni ja urheilu. Hevoset. Isäni miehuusvuodet. Uusi aika. Kohtalon syksy. Sota loppui. Uudet tuulet. 18.6.1944. 19.9.1944. Isä antoi aikaansa. Isä ja nuoruuteni. Pitkä viikko. Lopussa yleisiä toteamuksia karjalaisesta miehestä ja naisesta. Kirjoituksessa paljon myös Toinin elämästä. Kerrontaa mm. seuraavista teemoista: isä, lapsuus, sota, evakkous, lotta, karjalaisuus, mieheys, sukupuoli.

I analyysiosassa 3 lainausta

II analyysiosassa -

Kotini -kirjoituskilpailu 2004 (SKS KRA. Kotini)

MUISTELUKIRJOITUS

JÄRJESTÄJÄ JA VASTAANOTTAJA: SKS Kansanrunousarkisto & Suomen Akatemian Kodin paikantaminen -tutkimusprojekti. *Kotini* -kirjoituskilpailu. Pyydetty kirjoittamaan omista kokemuksista kodista ja sen merkityksestä.

REFERAATTI/TEMAATTINEN RUNKO: Kirjoitus kodeista elämän varrella, mukana 3 memoraattia. Lapsuuden koti. Käkisalmi. Sota. Viimeinen kerta kotona ja rauha. Ruokolahti. Lemi. Karjalaan paluu. Lapsen syntymä. Miniyys. Evakkous. Puumala. Muutot. Orimattilaan maanviljelijöiksi. Isosaari, Suomenlinna, Pakila ja Nummela. Kerrontaa mm. seuraavista teemoista: karjalaisuus, Karjala, koti, sota, evakkous, avioliitto, synnytys, miniyys.

I analyysiosassa 1 lainaus

II analyysiosassa -

MUSEOVIRASTON KERUUARKISTO

Kysely 34. Naisten elämä ja työpanos sotien 1939–1944 aikana 1988 (MV/34)

Toinin oma otsikko: *Sota-ajan nainen*

MUISTELUKIRJOITUS

JÄRJESTÄJÄ JA VASTAANOTTAJA: MV Keruuarkisto. Museovirasto 34. kysely Naisten elämä ja työpanos sotien 1939-1944 aikana. Keruuesitteessä 112 kohtaa. Toini ei kuitenkaan ole vastannut keruuesitteen kysymysten mukaan vaan oman jäsenyyksensä turvin.

REFERAATTI/TEMAATTINEN RUNKO: Vastaus sisältää muistelukirjoitusta, toisen käden muistelua sekä etnografista kuvausta. Lisäksi paikannettavissa 2 kronologisesti etenevää ”itsenäistä” muistelmaa: lottamuistelmä (alkaa teemasta 40. Toimiminen Lotta Svärd -järjestössä) ja evakko-muistelmä (alkaa teemasta 66 Evakkoon lähtö.). Muistelmien kohdalla Toini ei vastaa annettuihin kysymyksiin vaan kerronta etenee omaehtoisesti ja kronologisesti. Kirjoituksen lopussa on murteella kirjoitettua yhteenvetoa sodan vaikutuksista. Kerrontaa mm. seuraavista teemoista: sukupuoli, naiseus, lapsuus, koulu, seurustelu, työ, tanssi, ulkonäkö, seksi, seksuaalisuus, lotta, avioliitto, evakkous, sota, Karjala, karjalaisuus, äitiys, raskaus, miniyys, järjestötyö, kirjoittaminen, sairaus, kuurous, lastenhoito, eläke, vanhuus, isovanhemmuus, ystävät ja ruumiillisuus.

I analyysiosassa 37 lainausta

II analyysiosassa 4 avainkertomusta (Seurustelun alku; Lomamatka Alavudelle; Jälleennäkeminen ja esikoisen syntymä; Vaikea aika miniänä)

Museoviraston omaelämäkerta 1992 (MV/OMA)

OMAEELÄMÄKERTA

JÄRJESTÄJÄ JA VASTAANOTTAJA: MV Keruuarkisto. Arkiston vastaajakunnalle suunnattu omaelämäkertakeruu. Keruuesitteessä 19 kohtaa, jotka sijoittuvat kronologisesti lapsuus-nuoruus-aikuiselämä- akselille.

REFERAATTI/TEMAATTINEN RUNKO: Etenee numeroidusti annettujen kysymysten turvin, jotka sijoittuvat elämänkaarimalliin. Kerrontaa mm. seuraavista teemoista: lapsuus, nuoruus ja aikuiselämä. sukupuoli, naiseus, lapsuus, koulu, seurustelu, työ, tanssi, ulkonäkö, seksi, seksuaalisuus, lotta, avioliitto, evakkous, sota, Karjala, karjalaisuus, äitiys, raskaus, miniyys, järjestötyö, kirjoittaminen, sairaus, kuurous, lastenhoito, eläke, vanhuus, isovanhemmuus, ystävät ja ruumiillisuus.

I analyysiosassa 17 lainausta

II analyysiosassa 3 avainkertomusta (Alman kuolema; Jälleennäkeminen ja esikoisen syntymä; Vaikea aika miniänä)

KARJALAISEN PERINTEEN TYÖRYHMÄ

Nuoruusvuodet Karjalassa. Osallistumiseni yhdistys- ja seuratoimintaan 1980 (KPT4)

TEEMAKIRJOITUS

JÄRJESTÄJÄ JA VASTAANOTTAJA: Karjalaisen perinteen työryhmä. Karjalaisen perinteen työryhmän kysely 4 *Nuoruusvuodet Karjalassa. Osallistumiseni yhdistys- ja seuratoimintaan*. Keruuesitteessä kysymykset 1-16 aiheesta Nuoruusvuoteni (10–21-v.) Karjalassa. Kysymykset 17–40 aiheesta Osallistumiseni seura ja yhdistystoimintaan.

REFERAATTI/TEMAATTINEN RUNKO/RAKENNE: Toini etenee kysymysten mukaisesti. Kirjoituksen lopussa on lisäys, jossa Toini puolustaa lottien mainetta. Kerrontaa mm. seuraavista teemoista: sukupuoli, naiseus, lapsuus, koulu, seurustelu, työ, tanssi, ulkonäkö, seksi, seksuaalisuus, lotta, sota, Karjala, karjalaisuus, miniyys, järjestötyö, kirjoittaminen, ystävät ja ruumis.

I analyysiosassa 11 lainausta

II analyysiosassa -

Karjalainen perhe ja suku 1994 (KPT9)

TEEMAKIRJOITUS

JÄRJESTÄJÄ JA VASTAANOTTAJA: Karjalaisen perinteen työryhmä. Karjalaisen perinteen työryhmän kysely 9 *Karjalainen perhe ja suku*. Keruuesitteessä 100 kysymystä karjalaisesta perheeseen ja sukuun liittyvästä perinteestä maailmansotien jälkeen.

REFERAATTI/TEMAATTINEN RUNKO: Koko kirjoitus vastaa annettuihin aiheisiin järjestyksessä muistelun ja perinnetiedon vuorottelulla. Kerrontaa mm. seuraavista teemoista: perhe, lapsuus, sukupuoli, naiseus, lapsuus, koulu, seurustelu, työ, tanssi, ulkonäkö, seksi, seksuaalisuus, lotta, sota, Karjala, karjalaisuus, miniyys, järjestötyö, kirjoittaminen, ystävät, ruumis ja kasvat.

I analyysiosassa 10 lainausta

II analyysiosassa 1 avainkertomus (Alman kuolema)

MUU YKSITTÄISET KERUUT JA LEHDET**Lottana viestipataljoona 8:ssa** 1982-1997 (LVP8/ Vastaanottaja tuntematon)

MUISTELUKIRJOITUS

JÄRJESTÄJÄ JA VASTAANOTTAJA: Vastaanottaja jäänyt tuntemattomaksi

REFERAATTI/TEMAATTINEN RUNKO: Lottana olostiituan ajoista Lemmin aikoihin. Pienimuotoinen Lottamuistelu. Ei kuitenkaan käsitä koko lottaaikaa. Kerrontaa mm. seuraavista teemoista: sota, lotta, evakkous, karjalaisuus, moraalit, isänmaallisuus, tanssi, affekti.

I analyysiosassa 1 lainaus

II analyysiosassa 1 avainkertomus (Lomamatka Alavudelle)

Yksi pitää lapsenhoidosta, toinen ei 1987 (Kotiliesi 17.7. 1987)

MUISTELUKIRJOITUS

JÄRJESTÄJÄ JA VASTAANOTTAJA: *Kotiliesi* -lehti. Pyydetty mielipidekirjoitus/vastine. Kotilieden numerossa 9/87 oli toimittaja, kirjailija Saara Finnin kirjoittama artikkeli ”Suomalaisen vanhempien lastenheittokilpailut”, jossa Finni kritisoi rankasti lapsensa hoitopaikkaan laittavia äitejä. Kotiliesi toivoi lukijoilta kannanottoja Finnin rajusta kannanotosta.

REFERAATTI/TEMAATTINEN RUNKO: Toinin kirjoittaa omasta kotiäitiydestään. Kerrontaa mm. seuraavista teemoista: uhrautuminen, avioliitto, lasten hoito, työ, arvostuksen puute, tasa-arvo, sukupuoliroolit, naisen asema, naisen ja miehen erilaisuus.

I analyysiosassa 3 lainausta

II analyysiosassa -

Mitä mieltä tansseista? 1992 (Kirkko ja kaupunki 27.5.1992)

MUISTELUKIRJOITUS

JÄRJESTÄJÄ JA VASTAANOTTAJA: *Kirkko ja kaupunki* -lehti kysellyt mielipiteitä kirkossa tanssimisesta.

REFERAATTI/TEMAATTINEN RUNKO: Vastauskirjoitus aiemmin ilmestyneeseen artikkeliin ja kirjoituskehotukseen ”Mitä mieltä tanssista?”, sopiiko tanssi kirkkoon. Ei sovi tanssi kirkkoon. Kerrontaa mm. seuraavista teemoista: tanssi, seurustelu, nuoruus, kirkko, uskonnollisuus.

I analyysiosassa 1 lainaus

II analyysiosassa -

Syytä tyytyväisyyteen 1994 (Kuuloviesti 1994)

MUISTELUKIRJOITUS

JÄRJESTÄJÄ JA VASTAANOTTAJA: Kuuloviesti -lehti

REFERAATTI/TEMAATTINEN RUNKO: Mielipidekirjoitus kuurona saamasta kohtelusta, ennen kohdeltiin huonommin. Kerrontaa mm. seuraavista teemoista: kuurous, apu, ennen-nyt.

I analyysiosassa 1 lainaus

II analyysiosassa -

Perhe on tärkein 1994 (Pyhäjärvi 28.11.1994)

MUISTELUKIRJOITUS

JÄRJESTÄJÄ JA VASTAANOITTAJA: Pyhäjärvi -lehti. Alun perin *Kirkko ja kaupunki* -lehden Perhe on tärkein kilpaa 1992

REFERAATTI/TEMAATTINEN RUNKO: Perhemuistelmia. Kerrontaa mm. seuraavista teemoista: karjalainen suurperhe, työ, kauppa-apulaisena, lotta, perhe, äiti, lottakomennus, sootaan lähtö, evakkous, turvattomuus, avioliitto, äitiys.

I analyysiosassa 2 lainausta

II analyysiosassa -

Elämää sotilaan vaimona 1995 (Elämää sotilaan vaimona/Päällystön naisten liitto)

MUISTELUKIRJOITUS

JÄRJESTÄJÄ JA VASTAANOTTAJA: kirjoitus voitti Päällystön naisten liiton järjestämän kirjoituskilpailun.

REFERAATTI/TEMAATTINEN RUNKO/ RAKENNE: I osa: Liikeapulaisena Käkisalmissa. Pohtivat Lassin valintaa.

Avioliiton pohdinta. 1. asunto alivuokralaisena. Yksinäisyys. Luokka. Pieni harmaa mökki. Töihin puhelinkeskukseen. Luokka-arvo nousi. Poltti kirjeenvaihdon. Sodan muutokset. Lassi rintamalle. Minäksi. Sanomalehti-ilmoitus. ”Omien luokse”. II osa: Isosaaresta Suomalinnahan. yhdistystoimintaa. Luokka/kasti. Velvollisuudet ja harrastukset. Kotiäitiys., Lasten koulutus. Raha. Yhteispeli. Imetyks. Luokka. Vaikea erota varuskuntaishemisistä. Kerrontaa mm. seuraavista teemoista: avioliitto, luokka, koti, affekti, raha, järjestötoiminta, kotiäitiys, mieheys, moraali, lasten koulutus, miniyys.

I analyysiosassa 6 lainausta

II analyysiosassa -

Minun elämäntieni 1997 (Minun elämäntieni/Vastaanottaja tuntematon)

MUISTELUKIRJOITUS

JÄRJESTÄJÄ JA VASTAANOTTAJA: Vastaanottaja jäänyt tuntemattomaksi

REFERAATTI/TEMAATTINEN RUNKO/RAKENNE: ns. parisuhdemuistelmia. Jaettu väliotsikoin, alussa kaksi numeroitua otsikkoa (1. Alkutiedot, 2. Ensitapaamiset), sen jälkeen väliotsikot ilman numeroita (onko siis ollut numeroitu kysely?). Ilmeisesti jokin kysely seurustelusta ja avioliitosta? 1. Alkutiedot: (puolisot, koulutus). 2. Ensitapaamiset. Nuoruusvuodet. Se rakkaus: juhannus 1938. Käkisalmeen. Ero. Uusi alku. Lottakomennukselle. Kirjeenvaihto. Sota alkoi. Kodittomia. Epävarmuus. Avioliitto. Harmaa mökki. Sota. Raskaus. Karjalaan miniäksi. Synnytys. Kireää, riitelivät. Uusi evakkotaival. 1945 Lassi eronnut töistä, miniäksi, raskain kesä. Synnytykset. Korvasairaus. Avioliitto-ongelmia. Tämä päivä. Jatkoa kihlauskappaleen loppuun. Seksiasiat ja valistus. Kerrontaa mm. seuraavista teemoista: nuoruus, rakkaus, seurustelu, evakkous, sota, avioliitto, moraali, seksuaalisuus, karjalaisuus

I analyysiosassa 9 lainausta

II analyysiosassa -

Muistelmia suvuista 1997-2008? (Muistelmia suvuista/Vastaanottaja tuntematon)

MUISTELUKIRJOITUS

JÄRJESTÄJÄ JA VASTAANOTTAJA: Vastaanottaja jäänyt tuntemattomaksi

REFERAATTI/TEMAATTINEN RUNKO/RAKENNE: virallisempi MUISTELUKIRJOITUS, ns. sukukronikka. Lassin isoiso- ja isovanhempien tiedot ja elämä. Toini kirjoittaa itsestäänkin kolmannessa persoonassa. Vesicon suvun tarinaa, kerronta muuttuu 1. persoonaan. Äijä. Vesikot eivät käyneet kouluja. Toini ei päässyt oppikouluun. Perhe valkoisia. Karjala ja karjalaisuus. Järjestötoiminta. Lotat. Toinin perhe seurallista, näytettiin ulospäin, komeat hevoset, vaatteet. Kotona ei puhuttu isänmaasta. Lotaksi 17-vuotiaana. Nopea kerrontaa sodasta. Pelkoset ja Vesikot evakkoon 2.11. Alavudelle. Sodan alku Karjalassa. Veljen kuolema. Talvisodan jälkeen Ruokolahdelle. Kihloihin. Lemin mökki. Sota syttyy taas. Orimattilaan, Noitermaahan 25.10.1941, ei muistikuvaa. Tyttö syntyi. 2 lapsi. Evakkoon Keuruulle. Maanviljelemisestä ja minijyydestä Orimattilassa. Isosaareen. Kerrontaa mm. seuraavista teemoista: perhe, isänmaalaisuus, sota, karjalaisuus, lotta, koulutus, suku, evakkous, avioliitto, raskaus, äitiys, minijyys.

I analyysiosassa -

II analyysiosassa 1 avainkertomus (Vaikea aika miniänä)

Eläkeläiset vastaan lapset 1997-2008? (Eläkeläiset vastaan lapset/Vastaanottaja tuntematon)

MUISTELUKIRJOITUS

JÄRJESTÄJÄ JA VASTAANOTTAJA: Vastaanottaja jäänyt tuntemattomaksi

REFERAATTI/TEMAATTINEN RUNKO: Mielipidekirjoituksen tyyli. Lapsiperheiden ja eläkeläisten vastakkain asettelu ei ole Toinin mielestä järkevää, molemmilla omat ongelmansa. Kateutta ei pidä lietsoa. Kerrontaa mm. seuraavista teemoista: äitiys, perhe, köyhyys, ennen-nyt, elintaso, matkustelu.

I analyysiosassa 1 lainaus

II analyysiosassa -

Sairauteni 2003 (Sairauteni/Anna Hynninen)

MUISTELUKIRJOITUS

JÄRJESTÄJÄ JA VASTAANOTTAJA: Kirjemuotoinen vastaus Anna Hynnisen pyyntöön kirjoittaa mietteitä omasta kuuroudesta.

REFERAATTI/TEMAATTINEN RUNKO: Toini kertoo yksityiskohtaisesti kuuroutumisensa kertomuksen kuurouden alkamisesta aina nykyhetkeen. Kerrontaa mm. seuraavista teemoista: kuuroutuminen, äitiys, sairaudet, avioliitto, selviytyminen, kuntoutus.

I analyysiosassa 4 lainausta

II analyysiosassa -

Pitkä avioliitto 2003 (Pitkä avioliitto/Kaarina Määttä)

MUISTELUKIRJOITUS

JÄRJESTÄJÄ JA VASTAANOTTAJA: Kaarina Määttä. Keruukirjoitus suomalaisen seniorin rakkaudesta Kaarina Määttälle.

REFERAATTI/TEMAATTINEN RUNKO/RAKENNE: Parisuhde- muistelmia. Alkutietoja. Kohtaaminen osuuskaupassa. Kilpailivat koulussa. Juhannus 1938. Ei lähde miniäksi. Ero. Paha olo. Tarkka selostus uudesta kohtaamisesta. ”Viimeinen kesä” ennen sotaa. Isänmaallisuus. Kirjeenvaihto. Kihloihin. Häyö. Oma mökki. Mies tiuskaisi. Mustasukkaisuus. Sodan loppuaika koetteli liittoja. Vaikein talvi 1945. Miniänä. Mieleen ero. Omalla paikalla saareissa. Miehen juominen työpaikkajuhlissa. Eläkkeelle. Koko päivän yhdessä. Kirjoittaminen. Sukupuolielämä ja seksi. Kerrontaa mm. seuraavista teemoista: seurustelu, sukupuoli, avioliitto, seksi, sota, kansalaisuus, isänmaallisuus, avioliittokoulu, mustasukkaisuus, kirjoittaminen, minijyys.

I analyysiosassa 5 lainausta

II analyysiosassa 3 avainkertomusta (Seurustelun alku; Jälleennäkeminen ja esikoisen syntyminen; Vaikea aika miniänä)

Junalla sotaan ja sotaan pakoon 2010 (Junalla sotaan/Kouvolan kansalaisopisto)

MUISTELUKIRJOITUS

JÄRJESTÄJÄ JA VASTAANOTTAJA: Kouvolan kansalaisopiston järjestämä rautatieaiheinen kirjoituskilpailu: rautatieaiheista muistitietoa sotavuosilta.

REFERAATTI/TEMAATTINEN RUNKO: Koko kirjoitus käsittää 15 junamatkaa sodan ajalta. Kerrontaa mm. seuraavista teemoista: sota, lotta, Karjala, evakkous, moraali, ahdistelu, luokka, avioliitto, miniyys,

I analyysiosassa 1 lainaus

II analyysiosassa -

HAASTELOT

Haastelu 1 (HAAS1/2009)

Nummelassa 25.4.2009

KESTO: 01:21:14

TEEMAT: mm. lapsuus, työ, koulu, trauma, miniyys, ulkonäkö, nuoruus, äiti, isä, tanssi, perhe, sota ja lottuus.

I analyysiosassa 3 lainausta

II analyysiosassa 1 avainkertomus (Alman kuolema)

Haastelu 2 (HAAS2/2009)

Nummelassa 5.8.2009

KESTO: 03:40:12

TEEMAT: mm. seurustelu, lottuus, evakkous, avioliitto, miniyys, moraali, raskaus, äitiys, työ, sairaus, kuulo, sota, Karjala, muisti, romanssit, tanssi, mustasukkaisuus, kasvatusta ja seksi.

I analyysiosassa -

II analyysiosassa 1 avainkertomus (Lomamatka Alavudelle)

Haastelu 3 (HAAS3/2009)

Nummelassa 2.12.2009

KESTO: 02:24:01

TEEMAT: mm. muistelu, tarinankerronta, perinne, kuoleman enteet, vaietut aiheet, sikiön ”lähettäminen”, kummitusjutut, seksuaalisuus, ystävyys, hellyys, seurustelu, raha, ulkonäkö, sisar, luokka, maalaisuus, koulutus, ikävä Lassia ja lapset.

I analyysiosassa 1 lainaus

II analyysiosassa -

Haastelu 4 (HAAS4/2010)

Nummelassa 14.4.2010

KESTO: 04:07:48

TEEMAT: mm. muistelemine, kerronta, luottamus, lotta, sota ja kuukautiset.

I analyysiosassa 3 lainausta

II analyysiosassa -

Haastelu 5 (HAAS5/2010)

Nummelassa 22.6.2010

KESTO: 03:56:21

TEEMAT: mm. venäläiset, Karjala, sairaus, matkustelu, ruokaperinne, työ, luokka, ulkonäkö, kirjoittaminen, masennus, tanssi, juhannus, koulu, miniyys, seurustelu, seksi, mustasukkaisuus, häät ja kihlat.

I analyysiosassa -

II analyysiosassa 1 avainkertomus (Seurustelun alku)

Liite 3. Ensimmäisen analyysiosan pääaineiston keruukehotukset pääpiirteissään

KARJALAISTEN ELÄMÄKERTA 1983 (SKS KRA. KE 1983)

Osallistu Karjalaisten elämäkertakeruuseen 13.2.1983-30.4.1984. Järjestäjät: karjalan Liitto r.y. ja Uudenmaan Karjalaisseurojen piiri r.y. Karjalaisten elämä poikkeaa muiden suomalaisten elämästä sikäli, että se kulttuuri, josta he ammensivat ja jota he edelleen kehittävät, on osittain tämän päivän karjalaisille – ja koko tulevalle sukupolvelle – muistikulttuuria. Elämäkertahistoriat olisivat arvokkaita tietolähteitä tämän kulttuurin tutkijoille ja siitä kiinnostuneille. Keruun avulla pyritään tallentamaan k o k e m u s p e r ä i s t ä , o m a k o h t a i s t a tietoa siitä, miten suomalaisen yhteiskunnan muutokset ovat vaikuttaneet ihmisten kohtaloihin Karjalan eri alueilla.

Keruun TARKOITUKSENA on saada aikaan vähintään 20 elämäkerta jokaisesta karjalaispitäjästä, sekä nykyisestä Etelä- ja Pohjois-Karjalasta, että luovutetulta alueelta. Näin saataisiin hahmotettua kokonaiskuva tavallisen ihmisen elämäkaaresta karjalaisen kulttuurin piirissä kuluvan vuosisadan aikana. Tämän päämäärän kannalta j o k a i n e n e l ä m ä o n korvaamaton ja kertomisen arvoisen.

ELÄMÄKERRAN MUOTO on vapaa. Kerro elämäsi tarina lapsuudesta muistelemispäivään saakka. Esitä asiat mahdollisimman kouriintuntuvasti. Älä kirjoita yleisiä historiallisia tulkintoja, vaan kuvaile tapahtumia omalta kannaltasi. Elämäkertojen arvoa ei ratkaise käsiala eikä oikeinkirjoitus vaan aitous ja todenmukaisuus. Kerro niin kuin puhelisit elämästäsi ystävälle – suorasukaisesti, kaihtelematta, omalla tyyllilläsi.

ELÄMÄKERTAASI HAHMOTTAESSASI voit siis itse valita asiat, joihin kiinnität huomiota. Mikäli sinun on vaikeaa päästä alkuun, voit lukea seuraavia vihjeitä niistä seikoista, joita yleensä pidetään ihmiselämän kannalta tärkeinä.

Kerro elämästäsi ja sen taustasta, syntymäpaikka, kotiseutu, sukulaishistoria (jos tunnet sitä ja jos sillä on merkitystä), kodin ilmapiiri ja ihmiset, lapsuuden ja nuoruuden tärkeimmät tapahtumat, leikit, työt ja velvollisuudet kotona, muutot, seurustelu naapureiden, ystävien ja sukulaisten kanssa. Koulunkäynti, työurasi, miksi valitsit kyseisen alan, ensimmäinen työpaikka ja sen vaikutus elämääsi, häät, kodinperustamisvaiheet, lasten syntymä, kasvattaminen ja irtaantuminen kodista, uskonnon osuus elämässäsi, harrastustoiminta, eläkkeelle jäämisen vaikutus elämääsi, puolison kuolema.

Pohdi sitä, miten elämääsi ovat vaikuttaneet juuret, yhteiskunnalliset mullistukset ja muutokset, ennen kaikkea sodat ja sopeutuminen elämään ei-karjalaisten keskuudessa sotien jälkeen.

Arvioi elämääsi. Mitkä ovat olleet elämäsi tärkeimmät tapaukset? Parhaimmat ja pahimmat jaksot? Merkittävimmät ihmiset? Onko sinulla ollut sellainen tunne, että olet itse voinut vaikuttaa elämäsi kulkuun ja itse tehdä ratkaisevat valinnat, vai tunnetko enemmän olleesi elämän ja muiden ihmisten armoilla? Oletko ollut onnellinen vai uneksitko toisenlaisesta elämästä?

SATASÄRMÄINEN NAINEN - ELÄMÄKERTAKIRJOITUSKILPAILU NAISILLE 1990-1991 (SKS KRA. Sata 1992)

Kalevalaisten naisten Liitto ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto järjestävät elämäkertakirjoituskilpailun SATASÄRMÄINEN NAINEN. Kilpailussa keskitytään naisiin ja heidän elämäänsä. Kilpailu on tarkoitettu kaikenikäisille naisille - nuorille, aikuisille ja ikäihmisille.

Elämäkertojen keruu ja tutkimus on tällä hetkellä niin Suomessa kuin muuallakin maailmassa nopeasti kehittyvä alue. Elämäkertojen tutkiminen on eräs keino selvittää, miten ihmiset itse hahmottavat, kokevat ja ymmärtävät oman elämänsä sekä yhteiskunnan ja kulttuurin muutokset.

Kerro omalla tyyllilläsi suorasukaisesti ja kaihtelematta, millaista on olla suomalainen nainen. Kerro omakohtaisten kokemustesi kautta elämänvaiheistasi, perheestä, työstä, harrastuksista, arjesta ja juhlasta. Kriisit ja onnenhetket, seikkailut ja sattumat, unelmat ja haaveet ovat myös olennainen osa elämää: kerro myös niistä. Kilpailuun osallistuvien elämäkertojen arvoa ei ratkaise käsiala eikä oikeinkirjoitus vaan aitous.

SOTA-AJAN NAINEN. NAISTEN ELÄMÄ JA TYÖPANOS SOTIEN 1939-1944 AIKANA (MV/34/1988)

Tämänkertaisella kyselyllämme kokoamme muistoja yhdestä maamme kriisivaiheesta, viime sotien ajasta. Sota-ajan tapahtumia tutkittaessa naisten panos sekä kotirintamalla että sota-toimi alueella on jäänyt liian vähälle huomiolle. Pyrimme selvittämään tuon ajan arkielämää ja siinä tapahtuneita muutoksia henkilökohtaisten kokemusten valossa. Miten elettiin, miten selvitettiin oloissa, joissa oli pulaa työvoimasta, elintarvikkeista, vaatteista, polttoaineista ja paljon muusta? Maataloustuottajat saattoivat kokea omalta osaltaan rasituksen erilaisten tarvikkeiden luovutusvelvollisuudesta. Lähes kaikilla oli jatkuva huoli rintamalla olevista omaisista. Mikään sota-ajan työ, tehtävä, velvollisuus tai kokemus ei ole liian vaatimaton selvitettäväksi. Odotamme vastauksia omista ja saatattelemienne vanhempien ihmisten muistoista.

Valinnette kysytyistä aiheista itsellenne tutuimman tai tutuimmat. Kysymykset on tarkoitettu lähinnä muistin virkistämiseksi, eikä niissä siis tarvitse tarkoin pitäytyä. Vastauksia laatiesanne voitte käyttää apuna myös sota-ajan päiväkirjoja ja kirjeitä. Nyt teillä on mahdollisuus kertoa myös niistä asioista, joista sodan aikana ei eri syistä voinut puhua. Tiedot käsitellään arkistossamme luottamuksellisesti. Saat aineisto jää tutkimuskäyttöön.

Aihepiirit:

Työelämä ja tuotantotoiminta

Maa- ja metsätalous

Muut työalat

Tehdastyö

Rakennusala

Palveluammatit

Liikenne

Koulutoimi

Virastot

Terveystenhoito ja lääkintähuolto

Kaatuneiden huoltaminen
 Eläinlääkintä
 Työtuvat
 Järjestötoiminta
 Toimiminen järjestöissä
 Toimiminen Lotta Svärd -järjestössä
 Opiskelu ja koulutus
 Kotitalous
 Sota-ajan erikoisjärjestelyt
 Juhlat ja pidot
 Vapaa-ajan vietto
 Avioliitot ja avioerot
 Raskaus ja synnytys
 Lasten, vanhusten ja sairaiden hoito
 Maaseudulla
 Kaupungeissa
 Lasten evakuoinnit maaseudulle ja ruotsiin
 Sodanaikainen ”yksinhuoltajuus”
 Sukulaisten ja ystävien merkitys
 Henkinen ilmapiiri
 Naisten suhtautuminen sodankäyntiin
 Suru ja menetykset
 Sota-ajan vaikutukset henkilökohtaisessa elämässä

MUSEOVIRASTON OMAELÄMÄKERTA (MV/OMA/1992)

Museoviraston keruuarkiston vastaajakunta koostuu suurelta osin henkilöistä, jotka jo vuosien ajan ovat vastanneet kyselyihimme ja siten avustaneet kansantieteellistä tutkimusta. Myös uusien vastaajien panoksella on työllemme suuri merkitys. Arkistossamme on kaikista vastaajistamme lyhyet henkilötiedot. Tutkimuksen kannalta olisi kuitenkin usein tärkeää tietää laajemmin vastaajien taustasta ja elämästä. 1960-luvulla arkistoomme kerättiin jonkin verran silloisten vastaajiemme elämäkertoja. Nyt olemme laatineet aiheesta uuden, oheisena olevan kyselyn ja pyydämme Teitä kirjoittamaan elämänvaiheistanne sitä muistin tukena käyttäen. Kirjoituksen voitte laatia vapaamuotoisesti. Sen pituutta emme halua rajoittaa ja tarvittaessa voitte tilata arkistostamme lisää vastauspaperia. Elämäkertakirjoitusta Teidän ei tarvitse lähettää arkistoomme tiettyyn päivämäärään mennessä, vaan voitte laatia sen sitten kun Teille parhaiten sopii. Saatu aineisto käsitellään arkistossamme luottamuksellisesti ja se jää tutkimuskäyttöön. Tässä yhteydessä emme jaa palkintoja, mutta kiitämme Teitä etukäteen vaivannäöstänne. Kunnioitavasti Pirkko Hakala, Tutkija.

(Mukana lista aiheista, jotka jakautuvat kolmeen elämän osa-alueeseen: LAPSUUS, NUORUUS, AIKUISUUS. Jokaisessa n. 6-7- laajaa aihetta tarkempine kysymyksineen)

Liite 4. Tekstin asiasanoja, teemoja, sisältöä ja rakennetta kuvaava esimerkkilistaus

Tehty alustavassa analyysissä jokaisesta kirjoituksesta ja haastelusta erikseen. Liitteessä havainnollistavana esimerkkinä *Sota-aika muistoissamme* -teemakirjoituksen listaus.

SKS KRA. Sota-aika 2001

VIIMEINEN RAUHAN SYKSY

- syksy levoton ja enteellinen, toiset uskoivat sotaan, toiset eivät, Toinin perhe ei uskonut
- usko horjui, kun alkoivat ensimmäiset kertausharjoitukset 6.1.1939
- Toini oli määrätty viestintälotaksi, 7.10 puhelimesta tuli käsky lähteä viestintätehtäviin, ”olen lääkintälotta, en lähde viestiin”, ei ehtinyt edes irtisanoutua töistä (kerrottu lyhyesti, kursista ei mitään)
- elintarvikkeiden hamstraaminen, uni hamstraavista asiakkaista

SODAN ALKUHETKET

- kotoa rajalle 40km, äiti kutsui portaille kuuntelemaan, venäläinen kone putosi ja veli raa-
hasi Toinin ikkunaan sitä katsomaan, radio auki, sota syttynyt, paistoivat ruokaa matkalle
- äiti lähti 15- ja 18 -vuotiaiden veljien, mummon ja sedän lapsien kanssa lauantaina
- torstai oli ollut vapaapäivä, Toini ajeli keskukseen nähdäkseen evakkokuormat, ”tuntui us-
komattomalta, että on sota, olen jotenkin ulkopuolinen”
- perjantaina Toini kävi taas kotona, ampumista ei voinut uskoa, äiti pakkasi, isä piilotti ken-
gät ym. vintille
- lauantaina tuli tieto: Porsaanmäki evakuoidaan
- naapurin isännältä hevoskyyti kotiin, ei enää ulkopuolinen olo, sai nähdä sodan kirjon,
perhe jo lähtenyt, koti siisti, matonhapsut, karjalaisuus, voimavara, pysäkillä löytyi omaiset
- sunnuntai vapaapäivä, pakkaamista, isän kanssa ottivat tuolit ja katsoivat tulimerta
- maanantaina keskukseen, kohta soitettiin kotikylän karjaa ajamaan, lehmät, lehmien huu-
to, ”pitää olla valmis lähtemään Karjalan kansan”, isä käynyt kotona, ryöstetty koti, suoma-
lainen sotilas varastanut kodin
- tiistaina pohjanmaanpoika vei hevosella kotiin, pöydällä rakkauskirjeet, Toini heitti tuleen,
pohjanmaanpoika kysyi ”kuinka te Karjalaiset jaksatte, ei kestäisi Pohjanmaan kansa”, kar-
jalaisuus

SOTA LAPSEN SILMIN

- lapset eivät pelänneet

YHTEYDENPITO SINNE JONNEKIN

- paljon kirjeenvaihtoa
- karjalanpoika kirjoittaa rakkaudesta, pohjanmaan jumalasta ja keskisuomen isänmaasta
- heimot

KOTIRINTAMANAISET

- 1941 miniäksi maalaistaloon, työt tutuiksi
- komennuspaikalla hankalaa tarpeilla käyminen
- lotat siveitä, naisen olot rintamalla

OPISKELU SOTAVUOSINA

- kateellinen miehen opiskelusta (keskikoulukurssi), mies lopetti

SOTA-AJAN AVIOLIITTO

- avioliitto, epävarmuus, turvattomuus
- naimisiin 13.4.1941, miehen kuvausta, turvallinen, värnikit muotia mutta minulle riitti
kersantti
- puhelimesta kuuli valheita
- ei vihille, jos olisi tiennyt uudesta sodasta
- pitkät tapaamisvälit kaiversivat, 2 lasta sodan aikana, työtoverit kävivät lomillansa katso-
massa huoliteltuina, Toini ei kadehtinut
- viina, Lassin tanssit ja iltakävelyt
- ”nyt vuonna 1944 olivat hermot kireällä”, mustasukkaisuus

- Pohjanmaan tytöt nimittivät Karjalan tyttöjä piirakoiksi
- SOTA-AJAN VIIHDE
 - lottien ja marttojen tilaisuudet, salatanssit
- ERÄS LOMA
 - lomajutut seikkailuja
 - ”Nyt kerron kuitenkin toisesta lomasta”
 - jälleennäkeminen ja esikoisen syntymä -avainkertomus
 - Lassi Laatokan saassa, Toini pääsi Karjalaan marraskuussa, eivät olleet nähneet neljään kuukauteen
 - loppiaisaattona 5.1.-1942 mummo, Toini ja 16-vuotias nato, Lassi näkyy ikkunasta, oli hiihtänyt pitkän matkan, matkasta ja Lassin yöpymisestä matkan varrella enemmän kuin muissa kirjoituksissa
 - syntymästä kerrontaa paljon
- SIIRTOVÄEN KOHTAAMINEN
 - karjalaisiin tunti yhteenkuuluvuutta, karjalaisuus
 - yhteiset juhlat paras tapaamispaikka, Pyhäjärvi-juhlat
 - Pyhäjärvi-juhlat Mouhijärvellä 1957, kerrontaa juhlista
- SAKSALAISET
 - saksalaisten avuliaisuus elokuussa 1944: saksalainen sotilas auttoi kantamaan lapsen junaan -kertomus
 - komeita ja ryhdikkäitä
- SODAN LOPPUHETKET
 - kevättalvi 1944 Kannaksella levoton
 - uni, enne (vanha mummo näki enteen kukista, Toini näki enne unen uuden vuoden yönä lastenvaunuista ja hiekasta)
 - ei tullut pojasta kyntäjää, 9.6. 1944 venäläiset aloittivat hyökkäyksen, 18.6.1944 lähtö, eneneuni toteutui 20.6.1944 evakkomatalla,
 - Toini ei muista keneltä on kuullut rauhasta, ei pienintäkään muistikuvaa toisin kuin talvisodan rauhasta
- ISÄN JA ÄIDIN SOTAJUTUT
 - syksyllä 1941 maat sulat marraskuussa, kun menivät kotiin Karjalaan, äiti lähti kaivamaan perunoita, löysi Toinin veljen pallon, äiti itki lehmien kohtaloa
 - isä joukoissa ja työvelvollisena, isä suri hevosten kohtaloa
- KUOLEMA JA SANKARIT
 - veli kuoli 1941 keuhkokuumeeseen
 - mummo halvaantui kotona ja joutui härkävaunun lattialla makaamaan evakkomatalla, kuoli Keuruun vanhainkodissa 1945
 - kerran kuoli sotilas, joka ei ollut suojeluskunnassa
 - Toini taisteli, jotta häntäkin muistettaisiin
 - luokkakokemus
- ASEVELJEYS
 - Lassi halunnut unohtaa sota-ajan, ei muista mitään
- VENÄLÄINEN SILLOIN JA NYT
 - kotoa ei oppinut ”ryssävihaa”
 - asenteet kuitenkin muuttuneet
 - ystäviä
- IKÄVIN SOTAMUISTO
 - ”Niistä on vaikea kirjoittaa, on paljon koskettaviakin.”
 - 2 vanhusta evakkotiellä, kohdeltiin huonosti
- HAUSKIN SOTAMUISTO
 - Toinista tehtiin huonomaineinen nainen -kertomus, itsenäisyyspäivänä Pohjanmaan pojat kysyvät kuinka monta poikaa saa karjalan tytöllä olla
- LOPUKSI (Toinin oma lopetus)
 - sota muutti jokaista
 - Karjalan kansa lahjakasta, Karjalan korostaminen

Liite 5. Yksittäiset teemat Toinin elämänkaarella

Aineistona koko Toinin kirjallinen ja suullinen repertuaari. Jotkin teemat ovat luettavissa omiksi kokonaisiksi kertomuksiksi, kuten esimerkiksi toisessa analyysisiosassa analysoimani avainkertomukset. Avainkertomukset merkitty listauksessa lihavoiden.

LAPSUUS

Suku/suvun tausta ja merkitys
 1919 syntymä
 Ensimmäiset muistot
 Suurperhe
 Isä
 Äiti
 Äijä
 Mummo
 Hilja tädin häät kesällä 1923
 Toini ei halunnut muuttaa
 Jehovien ennustus
 Armas-poika
 Vapausota
 Pula-ajan vuodet
 Vaaleanpunaiset fanelli-housut
Alman kuolema
 Lapsuuden juhlat/vierailut
Lapsuuden työ
 Kauppareissu ja lassi
 Leikki, vapaa-aika ja leikkiverit
 Kirjoittaminen vs. käsityöt
 Saimi leikkiverinä, kunnes muutti pois
 Äijä osti naapuritalan, muutto uuteen kotiin
 Kiertokoulu
 Kansakoulu 1929-33
 Opettaja
 Koulusta peritty isänmaallisuus
 Koulun jälkeen
 Vaalimoin ämmä- uskomustarina

NUORUUS

Nuoruus 1935
 Ulkonäkö
 Tanssit ja iltamat
 Sukupuoliroolit/kasvatus avioliittoon
 Miniyyys/oma ammatti
 Rippikoulu
 Perheen eroaminen 1936, 17v
 Alkoholi
 Kuukautiset
 Seksuaalisuus
 Kauppa-apulaisena käkisalmessa 1937
 Luokka/sääty

Seurustelu

Syksyn sysitumma eli Terho
 Talvisodanaikainen kirjeenvaihtokaveri
 Keski-Suomen poika
 Keuruun poika
 Pohjanmaan poika/kirjeenvaihtokaveri
 Satakunnan poika
 Lassi
Seurustelun alku
 Lassin varusmies- ja sota-aika

AIKUISUUS

Liittyminen lottiin
 Lottaihanteet ja anti
 Lääkintälottakurssin keskeytys
 Soitto ja komennus Tiitualle
 Sodan alkuhetket
 Tiitualla
 Montako heilaa saa Karjalan tytöllä olla
 Talvisodan joulun
 Sodan aikainen kirjeenvaihto
Lomamatka Alavudelle
 Sodan loppuminen ja välirauhan aika
 Ruokolahden keskuksessa välirauhan aikana
 Kesäkuussa lomalle Alavudelle
 Juhannus 1940 yksin
 Heinä-elokuu 1940 ja ”Syksyn sysitumma”
 Siskon häät
 Ajatus yhdestä ainoasta ja avioliitosta
 Marraskuussa veljen sairaus
 Kihlat
 Veljen kuolema
 Vanhempien muutto Huittisiin
 Kuulutukset, matka häihin Orimattilaan
 Häät
 Lemin vuokramökki, oma asunto
 Hälytys, jatkosota, Lemillä
 Hetkeksi Orimattilaan miniäksi
 Elonkorjuutöihin omien luo Huittisiin
 Toivo karjalaan paluusta
 Raskas paluumatka Noitermaahan
 25.10.1941
Jälleennäkeminen ja esikoisen syntymä
 Miniänä vaikeat vuodet 1942-1944

Anopin mustasukkaisuus
 Miniyys yleisemmällä tasolla
 Kesällä 1942 lottien kyläosaston sihteeri
 Elämä ainaista työtä
 Aioliitossa kireyttä ja mustasukkaisuutta
 Lassi suomenlinnan merisotakouluun
 31.8.1942
 Syksy 1943 ja toisen lapsen odotus
 Joulu 1943 vanhempien luona
 Uusivuosi ja uni
 Sotaan väsyminen 1944
 2. lapsen syntymä
 Evakkoon Keuruulle
 Evakkous yleisemmällä tasolla
 Junalla evakkoon, maisema mieleen
 Mummo sairaiden vaunussa
 Vanhusten tuska
 Anopion äiti hukkasikin Toinin laukun
 18.6. 1944 Savonlinnassa
 Ei pommitetussa junassa
 Unen toteutuminen: lastenvaunu hiekkaan
 Tuula ja kukka
 Lapsi ei saanut maitoa ja isäntä auttoi
 Kukaan ei huolinut perhettä aluksi
 Tuula haukkui saunaa mustaksi
 Vaikeaa aikaa, Pertti sairastui
 Kauppa-apulaisena
 Elokuussa äidin kanssa opettajan luo asu-
 maan
 Evakkous ja häpeä
 Junamatka miehen mummon hautajaisiin
 Junassa ahdistelu
 Saksalainen sotilas auttoi
 Jatkosota päättyy, Puumalaan
 Vanhemmat Huittisiin
 Marraskuu 1944 Lassi Turkuun
 Appivanhempien luo Orimattilaan
 Vanhempien luokse Huittisiin
 Siskon luokse
 Lassi kertoi vappuna haluavansa maanvilje-
 lijäksi
Vaikea aika miniänä
 Ilmoitus Helsingin Sanomissa
 Muutto Isosaareen, toiveiden täyttymys

Irmeli tipahti tynnyriin
 Toini imettäjänä
 Viinaa laatikossa
 Irmelin sormesta pala pois
 Upseerin rouvan hymy
 Tammi-helmikuu 1946 synnytyssmatka
 mantereelle
 3. lapsen syntymä
 Toinen synnytyssmatka mantereelle, kuin
 häämatka
 4. lapsen syntymä, vaarallinen paluu
 Isosaaren joulut
 Järjestötyö
 Sairaudet, struuma, masennus
 Kuulon huonontuminen
 1952 opettaja vieraili
 Suomenlinnaan muutto 1954
 Pakilaan muutto 1964
 Nummelaan muutto 1982
 Pietiläntie 1982
 Lassi eläkkeelle
 Kuulo loppui kokonaan, tekstipuhelin
 Matkustelu, kuntoutus, lomat
 Karjalanmatkat
 Kansaneläke
 Kalervonkuja 1997

NYKYISYYS JA VANHUUS

Kotiäitiys
 Yhteenveto omasta urasta/elämästä
 Isovanhemmuus
 Vanhuus
 Lassi
 Yhdistys- ja järjestötoiminta
 Kirjoittaminen
 Liikkuminen
 Matkailu ja retkeily
 Kirjeenvaihto
 Ystävät
 Kuurous/sairaudet
 Karjala
 Karjalainen/karjalaisuus
 Karjalaisuus ja sota
 Kirjallisuus

Liite 6. Yksittäisten kirjoitusten/haastelujen sijoittuminen elämänkaaren teemoihin

Esimerkkipoimintana lapsuuden ajanjakso. Suluissa kirjoituksen tai haastelun tunnus.

LAPSUUS:

Suku/suvun tausta ja merkitys

(KPT9/1994)

(SKS KRA. SUKU 1997)

(Muistelmia suvuista/Vastaanottaja tuntemato/1997-2008)

1919 syntymä

(SKS KRA. S Karjalaisten Vanhusten Tuki 1983)

(SKS KRA. KE 1993)

(MV/OMA/1992)

Ensimmäiset muistot

(SKS KRA. SUKU 1997)

(SKS KRA. SATA 1992)

(SKS KRA. KE 1983)

Suurperhe

(KPT9/1994)

(SKS KRA. KE 1993)

(MV/OMA/1992)

(Perhe on tärkein/ Vpl. Pyhäjärvi 28.11.1994)

(HAAS1)

(HAAS3)

Isä

(KPT9/1994)

(SKS KRA. KE miehet 2002)

(MV/OMA/1992)

(SKS KRA. Sauna 1992)

(SKS KRA. S Moisala, Pirkko 1994)

(SKS KRA. EJ 1995)

(SKS KRA. S Karjalaisten Vanhusten Tuki 1987)

(SKS KRA. SUKU 1997)

(HAAS1)

(HAAS3)

Äiti

(KPT9/1994)

Äijä

(SKS KRA. KE 1993)

(SKS KRA. SUKU 1997)

(MV/OMA/1992)

(SKS. KRA. Alkoholi 2008)

(Vanhat muistot / Vpl. Pyhäjärvi 29.11.1993)

Mummo

(SKS KRA. KE 1993)

(SKS KRA. SUKU 1997)

(SKS KRA. Maan sydämeltä 1997)

(SKS KRA. Karjalaisuus 2007)

(SKS KRA. Romanit 2010)

(KPT9/1994)

(SKS. KRA. Alkoholi 2008)

(HAAS1)

(HAAS2)

(HAAS3) jne.

Liite 7. Positioanalyysitaulukko

AVAINKERTOMUKSEN LYHENNYS JA GENRE KERUUTAHO JA VUOSI	
EPISODIT	
KERTOMUS- MAAILMAN TASO	Ia) Kertojan positio kertomusmaailmassa kertomusmaailmassa Ib) Positiosuhteet (toimijuus/kokemus/aktiivisuus)
KERRONNAN TASO	IIa) Kertojapositio IIb) Kerrontastrategia ja kerronnan tyyli IIc) Kerronnan kesto, nopeus ja temporaalinen järjestys
LAAJEMPIEN MERKITYSTEN TASO	Kerrontaan kytkeytyvät diskurssit ja ideaalit

Liite 8. Avainkertomusten positioanalyysit

Taulukko 1. *Alman kuolema* -avainkertomuksen positioanalyysi.

Alman kuolema					
Variantti ja genre	Karjalainen perhe ja suku -teemakirjoitus	Rukousperinne -muistelmakirjoitus	Museoviraston omaelämäkerta	Haastelu 1	
Keruutaho ja vuosi	Karjalaisen perinteen työryhmä 1994	SKS KRA 1983	Museovirasto 1992	Toini ja Hynninen 2010	
Episodit	3 4 5	6456	1 2 4 5 6	1 2 4 5	
KERTOMUSMAAILMA	Ia) Kertojan positio	Enteen sekä ystävän kuoleman todistava lapsi	Enteen havainnoiva ja päättelyjä tekevä lapsi	Ystävänsä kuolemassa syyllisyyttä kokeva lapsi	Ystävänsä kuolemasta syyllisyyttä kokeva ja ennen todistava lapsi
	Ib) Positiosuhteet	3. Sivustakatsoja/oma kokemus/passiivinen subjektipositio: ystävän kuolinhetkeä seuraava lapsi	2. Yhteistoimija/oma kokemus/aktiivinen subjektipositio: perheen kanssa kuolemanperinteeseen osallistuva	1. Toimija/oma kokemus/aktiivinen subjektipositio: ystävän kuolemaa seuraava ja kuolemasta syyllisyyttä tunteva lapsi. Kuolemaa pohtiva lapsi	1. Toimija/oma kokemus/aktiivinen subjektipositio: ystävän kuolemaa seuraava ja kuolemasta syyllisyyttä tunteva lapsi. Kuolemaa pohtiva lapsi
KERRONNTA	Ila) Kertojapositio	Muistelija Perinteentaitaja Todistaja	Muistelija Perinteentaitaja	Pohdiskelija	Pohdiskelija Todistaja Perinteentaitaja Ystävä
	Iib) Kerron- tastrategia ja tyyli	Muisteleva Asia- ja tapahtu- maorientoitunut Vakuutteleva	Muisteleva Asia- ja tapahtu- maorientoitunut	Pohdiskeleva ja reflektoiva	Pohdiskeleva ja reflektoiva Asia- ja tapahtu- maorientoitunut Vakuutteleva
	IIIc) Kerron- nan kesto, nopeus ja temporaalinen järjestys	Tyyli: raportoiva, to- teava ja vakuutteleva	Tyyli: raportoiva ja omakohtainen.	Tyyli: henkilökohtai- nen, pohdiskeleva, traaginen	Tyyli: vakuutteleva, henkilökohtainen, tunteellinen, pohdis- keleva, traaginen
LAAJEMMAT MERKITYSET	IIa) Kertonnan kesto, nopeus ja temporaalinen järjestys	Pääosin kohtauksia ja tiivistelmää, kerron- tanopeus vaihtelee tasaisen ja nopean välillä Kronologia Akronia	Pääosin kohtauksia ja tiivistelmää, kerron- tanopeus vaihtelee tasaisen ja nopean välillä Anakronia Akronia	Pääosin kohtauksia ja tiivistelmää, kerron- tanopeus vaihtelee tasaisen ja nopean välillä Kronologia	Pääosin taukoja, koh- tauksia ja tiivistelmää, kerronta nopeus vaihtelee nopean, tasaisen ja hitaan välillä Ellipsi: ennettä ei mainita eksplisiittisesti, mutta kertoja olettaa kuulijan tuntevan aiheen Kronologia
	Diskurssit ja ideaalit	Karjalaisen perinteen kartuttamisen eetos Enteen todistaminen	Karjalaisen perinteen kartuttamisen eetos Oman uskonnollisuuden merkityksellistäminen	Traumatisoineen ja voimakkaan kokemuksen merkityksellistäminen	Traumatisoineen ja voimakkaan kokemuksen merkityksellistäminen Enteen todistaminen Karjalaisen perinteen kartuttamisen eetos

Taulukko 2. Lapsuuden työ -avainkertomuksen positionaalyysi.

Lapsuuden työ					
Variantti ja genre	Karjalaisten elämäkerta	Maan sydämettä -muistelmakirjoitus	Satasärmäinen nainen-omaelämäkerta	Perinne elämässäni -teemakirjoitus	
Keruutaho ja vuosi	SKS KRA 1983	SKS KRA 1997	SKS KRA 1991	SKS KRA 1985	
Episodit	1 3 1 2	1 3 2	1	1	
KERTOMUSMAAILMA	Ia) Kertojan positio	Töihin jo pienenä tottunut maalaislapsi ja painajaisia aiheuttaneen kokemuksen kokija	Haaveileva paimen ja työnteosta iloitseva vaatimaton maalais-tyttö	Töihin jo pienenä käsketty/komennettu maalaislapsi	Karjalainen tyttö, joka ei pitänyt työnteosta ja jota suututti sukupuolittunut työnjako
	Ib) Positiosuhteet	1.Toimija/omakokemus/aktiivinen subjektipositio: omia työskareita suorittava lapsi ja traumaattisen kokemuksen kokija 2. Yhteistoimija/oma kokemus/aktiivinen subjektipositio: muiden kylän lasten kanssa työnteekoon osallistuva lapsi	1.Toimija/oma kokemus/aktiivinen subjektipositio: työstään nauttiva paimen 2. Yhteistoimija/oma kokemus/aktiivinen subjektipositio: perheen kanssa vapaa-ajasta nauttiva ja kylän lasten kanssa työnteekoon osallistuva lapsi	1.Toimija/oma kokemus/aktiivinen subjektipositio: ojanvarsien haravoija 2. Yhteistoimija/oma kokemus/aktiivinen subjektipositio: kylän lasten kanssa työnteekoon osallistuva lapsi	1.Toimija/oma kokemus/aktiivinen subjektipositio: ei pitänyt työnteosta, kapinoiva lapsi 2. Yhteistoimija/oma kokemus/aktiivinen subjektipositio: kylän lasten kanssa työnteekoon osallistuva lapsi
KERRONNTA	Ila) Kertoja-positio	Muistelija Perinteentaitaja	Muistelija Perinteentaitaja Tarinankertoja	Pohdiskelija Perinteentaitaja	Pohdiskelija Perinteentaitaja
	Iib) Kerrontastrategia ja tyyli	Muisteleva Asia- ja tapahtumaorientoitunut Tyyli: raportoivaa ja toteavaa, ei erityisen henkilökohtaista	Muisteleva Asia- ja tapahtumaorientoitunut Kaunokirjallinen Tyyli: raportoivaa ja kaunokirjallista, ei erityisen henkilökohtaista	Pohdiskeleva ja refleктоiva Asia- ja tapahtumaorientoitunut Tyyli: raportoivaa, mutta myös kriittistä. Kriittisyys tuo kerrontaan mukaan henkilökohtaisuuden	Pohdiskeleva ja refleктоiva Asia- ja tapahtumaorientoitunut Tyyli: raportoivaa, mutta myös kriittistä ja pohdiskelevaa. Kriittisyys tuo kerrontaan mukaan henkilökohtaisuuden
	IIIc) Kerronnan kesto, nopeus ja temporaalinen järjestys	Pääosin tiivistelmää, etenee nopeasti, traumaattisen kokemuksen junaradalla määrittänyt kuitenkin kohtaukseksi ja kerronta hidastuu Akronia	Pääosin tiivistelmien ja kohtauksien vuorottelua, etenee nopeasti, maalaisidyllin kuvaamisessa kerronta hidastuu Akronia	Pääosin tiivistelmää sisältäen yhden kohtauksen, etenee nopeasti Akronia	Pääosin tiivistelmää, etenee nopeasti Akronia
LAAJEMMAT MERKITYKSET	Diskurssit ja ideaalit	Topeliaaninen diskurssi perheestä ja työstä Nostalginen kerronta turvallisesta maalaislapsuudesta ja suurperheestä Maalaislapsen työtävien kuvaaminen ja erään järkyttävän kokemuksen kertominen	Mennyt maalaisidylli: nostalginen kerronta menneen ajan vaatimattomuudesta ja viattomuudesta Nostalginen kerronta turvallisesta maalaislapsuudesta ja suurperheestä Maalaisidyllin kuvaaminen. Menneen ja nykyhetken vertailu	Nostalgisen kerronnan sijasta realistisempi diskurssi aikakauden maalaislapsen työstä ja asemasta perheessä Maalaislapsen aseman ja työtävien kuvaaminen	Agraariyhteisön patriarkaattisen sukupuolijärjestelmän kritiikki Ei nostalgista kerrontaa turvallisesta maalaislapsuudesta ja suurperheestä. Sukupuolittuneen työnjaon kritiikki

Taulukko 3. *Seurustelun alku* -avainkertomuksen posizioanalyysi.

Seurustelun alku						
Variantti ja genre		Karjalaisten elämäkerta	Sota-ajan nainen -muistelukirjoitus	Satasärmäinen nainen –oma-elämäkerta	Pitkä avioliitto –muistelukirjoitus	Haastelu 5
Keruutaho ja vuosi		SKS KRA 1983	Museovirasto 1988	SKS KRA 1991	Kaarina Määttä 2003	Toini ja Hynninen 2010
Episodit		6 2 1 2 6	1 2 5 6	2 4 2 4 5 6 7	1 2 4 5 6 7	1 3 2 3 4 5 6 7
KERTOMUSMAAILMA	Ia) Kertojan positio	Omasta ammatista, erityisesti kaupallisesta alasta haaveileva, ei ihastunut tai rakastunut tyttö	Miniiyttä pelkäävä ja vastustava tyttö, ”kunnan ammatista” haaveileva, ei ihastunut tai rakastunut tyttö	Rakastunut tyttö, tunsii että olisi nähnyt Laurin ensimmäisen kerran	Yhtäkkiä rakastunut tyttö, ajatellut omaa ammattia	Terhosta kiinnostunut tyttö, ihastuksissaan Laurista ja tanssista, ei halunnut vaikutuista seurustelua
	Ib) Positiosuhteet	1. Toimija/ oma kokemus/ aktiivinen subjektipositio: miniiyttä vastustava, omasta ammatista haaveileva	1. Toimija/ oma kokemus/ aktiivinen subjektipositio: miniiyttä vastustava, omasta ammatista haaveileva	1. Toimija/ oma kokemus/ aktiivinen subjektipositio: rakastunut, mutta seurustelun suhteen varovainen nuori	1. Toimija/ oma kokemus/ aktiivinen subjektipositio: rakastunut, mutta seurustelun suhteen varovainen nuori	1. Toimija/ oma kokemus/ aktiivinen subjektipositio: rakastunut, mutta seurustelun suhteen varovainen nuori
KERRONNTA	IIa) Kertojan positio	Muistelija	Muistelija	Muistelija	Pohdiskelija	Pohdiskelija Ystävä
	IIb) Kerrontastrategia ja tyyli	Muisteleva Tyyli: tiivistä, ei juuri yksityiskohtia tai kuvailua	Muisteleva Tyyli: tiivistä, ei juuri kuvailua, muutamia yksityiskohtia	Muisteleva Tyyli: tiivistä, ei juuri kuvailua, hieman enemmän yksityiskohtia	Pohdiskeleva ja refleктоiva Tyyli: pohdiskelevaa, kuvailevaa, romanttista	Pohdiskeleva ja refleктоiva Tyyli: henkilökohtaista, rönsyilevää, paljastavaa, tunteellista, pohdiskelevaa
	c) Kerronnan kesto, nopeus ja temporaalinen järjestys	Pääosin kohtauksien ja tiivistelmän vuorottelulla, etenee nopeasti Anakronia	Pääosin kohtauksien ja tiivistelmän vuorottelulla, etenee nopeasti Kronologia	Pääosin kohtauksien ja tiivistelmän vuorottelua, etenee melko nopeasti Anakronia	Pääosin kohtauksien ja taukojen (tarkempaa kuvailua) vuorottelua, laveampaa Kronologia	Pääosin kohtauksien ja taukojen (tarkempaa kuvailua) vuorottelua, laveampaa Anakronia
LAAJEMMAT MERKITYKSET	Diskurssit ja ideaalit	Uuden modernin naisen ja naimattomuuden diskurssit Agraariyhteisön perhejärjestelmän kritiikki Realistinen parisuhdediskurssi	Uuden modernin naisen ja naimattomuuden diskurssit Agraariyhteisön perhejärjestelmän kritiikki Realistinen parisuhdediskurssi	Romanttisen rakkauden diskurssi Nostalginen kertonta huolettomasta, puhtaasta ja viattomasta nuoruudesta	Romanttisen rakkauden diskurssi	Romanttisen rakkauden diskurssi Säröttää ajatusta yhdestä ainoasta rakastumisesta/ ihastumisesta

Taulukko 4. Lomamatka Alavudelle -avainkertomuksen positiioanalyysi.

Lomamatka Alavudelle					
Variantti ja genre	Lottana viestipataljoona 8:ssa –muistelukirjoitus	Sota-ajan nainen – muistelukirjoitus	Suvun suuri kertomus – teemakirjoitus	Haastelu 2	
Keruutaho ja vuosi	Lehti? 1997–2003?	Museovirasto 1988	SKS KRA 1997	Toini ja Hynninen 2009	
Episodit	1 2 3 4 12	1 2 3 4 5 7 11 12	8 9 10	6 7 8 9 8 10 8 11 9	
KERTOMUSMAAILMA	Ia) Kertojan positio	Nuori lotta sisar ja lotta avun kohteena suhteessa sotilaihin	Karjalan lotta, passiivisempi avun kohteena, aktiivisempi, nokkela selviytyjä	Toini havainnoi ulkopuolelta	Arka ja pelokas tyttö, joka positioidaan evakoksi, äiti positioi Toinin myös lotaksi
	Ib) Positiosuhteet	4a. Toiminnan kohde/oma kokemus/objektipositio: nuori lotta	1. Toimija/oma kokemus/aktiivinen subjektipositio: sanavalmis lotta 2. Yhteistoimija/oma kokemus/aktiivinen subjektipositio: lottasisar sotilaiden ja toisten lottien kanssa 4a. Toiminnan kohde/oma kokemus/objektipositio: nuori lotta	3. Sivustakatsoja / oma kokemus/passiivinen subjektipositio: lomaileva lotta 5. Toisen käden lähteitä käyttävä/ sijaiskokemus/ passiivinen subjektipositio: perheen kokemuksista kertova	1. Toimija/oma kokemus/aktiivinen subjektipositio: avunhakija 3. Sivustakatsoja /oma kokemus/passiivinen subjektipositio: lomaileva ja omaisten evakouden näkevä lotta 4a. Toiminnan kohde/oma kokemus/objektipositio: nuori lotta 4b. Yhdessä toiminnan kohde/oma kokemus/objektipositio: evakko 5. Toisen käden lähteitä käyttävä/ sijaiskokemus/ passiivinen subjektipositio: perheen kokemuksista kertova
KERRONNTA	Iia) Kertoja-positio	Muistelija	Pohdiskelija	Muistelija	Pohdiskelija Ystävä
	Iib) Kerrontastrategia ja tyyli	Muisteleva Tyyli: toteava, ei kovin henkilökohtainen	Pohdiskeleva ja refleктоiva Tyyli: henkilökohtainen, yksityiskohtainen, kuvaileva	Muisteleva Tyyli: etäistävä ja toteava. Sisältö tuo mukaan kriittisyyden	Pohdiskeleva ja refleктоiva Tyyli: henkilökohtainen, yksityiskohtainen, kuvaileva, tunteellinen
	c) Kerronnan kesto, nopeus ja temporaalinen järjestys	Pääosin tiivistelmien ja kohtauksien vuorottelua, etenee nopeasti Kronologia	Pääosin kohtauksia, etenee hitaammin Kronologia	Pääosin tiivistelmien ja kohtauksien vuorottelua, etenee nopeasti Kronologia	Pääosin kohtauksia, etenee hitaasti Anakronia
LAAJEMMAT MERKITYSET	Diskurssit ja ideaalit	Siveellisen ihannekanalaisen ja suojeluskuntaperheen ideaali Diskurssi oikeasta ja aidosta lotasta	Lottien ja sotilaiden välisen sukupuolimoraalin puolustaminen Sotakirjallisuuden lottarepresentaatioiden kritiikki Diskurssi oikeasta ja aidosta lotasta Lottadiskurssiin säröromanssin kuvaamisella	Evakoiden kohtauksien ongelmien implisiittinen esiintuonti Kommentoi yleisiä käsityksiä ongelmattomasta evakoiden sopeutumisesta	Perheen evakkokokemuksien merkityksellistäminen

Taulukko 5. Jälleennäkeminen ja esikoisen syntymä -avainkertomuksen positioanalyysi.

Variaantti ja genre	Karjalaisten elämäkerta	Museoviraston omaelämäkerta	Jälleennäkeminen ja esikoisen syntymä	Pitkä avoliitto -muistelu- kirjoitus	Sata-aikainen nainen - omaelämäkerta	Sota-aika muistoissamme -teemakirjoitus
Keruufohjo ja vuosi	SKS KRA 1983 1 3	Museovirasto 1992 1 3	Kaarina Määttä 2003 1 3	Museovirasto 1988 1 2 3 1 2 3 4 5 6 7 8 1 2 3 4 5	SKS KRA 1991 1 2 3 1 2 3 4 5 6 7 8 1 2 3 4 5 6	SKS KRA 2001 2 3 1 2 3 4 5 6 7 2 3 4 5 1 6
Episodit						
Ia) Kertojan positio	EPISODI [1] Lauria ikävöivä ja rakastava puoliso EPISODI [2]	EPISODI [1] Lauria ikävöivä ja rakastava puoliso EPISODI [2]	EPISODI [1] Lauria ikävöivä ja rakastava puoliso EPISODI [2]	EPISODI [1] - EPISODI [2] Synnytyksesi tietämätön ensisynnyttäjä. EPISODI [3] Arka ensisynnyttäjä, väsynyt, 10 lapsesta haaveileva tuore äiti	EPISODI [1] Rakkaudesta tunteva puoliso EPISODI [2] Synnytyksesi tietämätön ensisynnyttäjä. EPISODI [3] Sanavalmis ensisynnyttäjä, 10 lapsesta haaveileva tuore ja onnellinen äiti	EPISODI [1] Omaa tunteva puoliso, ylpeys puolisoista EPISODI [2] Aviopari synnytyksestä tietämättömiä EPISODI [3] 10 lapsesta haaveileva uupunut tuore äiti
Ib) Positiosuhteet	EPISODI [1] 1. Toimija/oma kokemus/aktiivinen subjektipositio: puolisoa odottava ja ikävöivä	EPISODI [1] 1. Toimija/oma kokemus/aktiivinen subjektipositio: puolisoa odottava ja ikävöivä	EPISODI [1] 1. Toimija/oma kokemus/aktiivinen subjektipositio: puolisoa odottava ja ikävöivä	EPISODI [1] 5. Toisen käden lähteitä käytävä/sijaiskokemus/passiivinen subjektipositio: Laurin kotimatkan kerrontaa	EPISODI [1] 1. Toimija/oma kokemus/aktiivinen subjektipositio: puolisoa odottava ja ikävöivä. 2. Yhteistoimija/oma kokemus/aktiivinen subjektipositio: pitkästä aikaa tapaava aviopari	EPISODI [1] 1. Toimija/oma kokemus/aktiivinen subjektipositio: puolisoa odottava ja ikävöivä. 2. Yhteistoimija/oma kokemus/aktiivinen subjektipositio: pitkästä aikaa tapaava aviopari 5. Toisen käden lähteitä käytävä/ sijaiskokemus/ passiivinen subjektipositio: Toini kuvailee toisen käden muisteltun kautta Laurin matkan edistymistä
	EPISODI [2]	EPISODI [2]	EPISODI [2]	EPISODI [2] 4a. Toiminnan kohde/oma-kokemus/objektipositio: mummujen ja Laurin avun kohde	EPISODI [2] 4a. Toiminnan kohde/oma-kokemus/objektipositio: mummujen ja Laurin avun kohde	EPISODI [2] 4a. Toiminnan kohde/ omakokemus/ objektipositio: mummujen ja Laurin avun kohde
	EPISODI [3] 2.Yhteistoimija/oma kokemus/aktiivinen subjektipositio: Toini ja Lauri esikoisen vanhemppina	EPISODI [3] 2.Yhteistoimija/oma kokemus/aktiivinen subjektipositio: Toini ja Lauri esikoisen vanhemppina	EPISODI [3] 2.Yhteistoimija/oma kokemus/aktiivinen subjektipositio: Toini ja Lauri esikoisen vanhemppina	EPISODI [3] 1. Toimija/oma kokemus/aktiivinen subjektipositio: kynnemestä lapsesta haaveileva tuore äiti 4a. Toiminnan kohde/oma-kokemus/objektipositio: arka ensisynnyttäjä suhteessa tiuuskaisevaan hoitajaan	EPISODI [3] 1. Toimija/oma kokemus/aktiivinen subjektipositio: kynnemestä lapsesta haaveileva tuore äiti 1. Toimija/oma kokemus/aktiivinen subjektipositio: sanavalmis, lotalle tokaiseva äiti	EPISODI [3] 1. Toimija/oma kokemus/aktiivinen subjektipositio: kynnemestä lapsesta haaveileva tuore äiti 3.Sivustakatoja /oma kokemus/ passiivinen subjektipositio: ympäröivistä tapahtumista kertova

KERTOMUSMAAILMA

KERRONNTA	IIa) Kertojapöytäkirja IIb) Kerrontastrategia ja tyylit c) Kerronnan kesto, nopeus ja temporaalinen järjestys	Muistelijä Muisteleva Tiivistä, ei juuri yksityiskohtia tai kuvailua, kommenttien kautta pohdiskelevaa Pääosin tiivistelmää, etenee nopeasti Kronologia	Muistelijä Muisteleva Tiivistä, ei juuri yksityiskohtia tai kuvailua, kommenttien kautta pohdiskelevaa Pääosin tiivistelmää, etenee nopeasti Kronologia	Muistelijä Muisteleva Tiivistä, ei juuri yksityiskohtia tai kuvailua, kommenttien kautta pohdiskelevaa Pääosin tiivistelmää, etenee nopeasti Kronologia	Muistelijä Muisteleva Yksityiskohtia, toteavaa ja tiivistä Pääosin kohautuksia ja tiivistelmää, etenee nopeasti Kronologia	Pohdiskelija Pohdiskeleva ja reflektioiva Henkilö- ja yksityiskohtia, pohdiskelevaa Pääosin kohtauksia ja taukoja, etenee hitaammin Kronologia	Pohdiskelija Pohdiskeleva ja reflektioiva Henkilö- ja yksityiskohtia, pohdiskelevaa Pääosin kohtauksia ja taukoja, etenee hitaammin Anakronia
LAJEMMAT MERKITYKSET	Diskurssit ja ideaalit	Romanttisen rakkauden diskurssi Elämän yhden kohokohdan määrittäminen: kohokohta puolison tapaaminen ja voimakkaan rakkauden kokeminen	Romanttisen rakkauden diskurssi Elämän yhden kohokohdan määrittäminen: kohokohta puolison tapaaminen ja voimakkaan rakkauden kokeminen	Romanttisen rakkauden diskurssi Elämän yhden kohokohdan määrittäminen: kohokohta puolison tapaaminen ja voimakkaan rakkauden kokeminen	Romanttisen rakkauden diskurssi Elämän yhden kohokohdan määrittäminen: kohokohta puolison tapaaminen ja voimakkaan rakkauden kokeminen	Romanttisen rakkauden diskurssi: rakkauden kehittämisen kuvaus Sota-ajan synnytyksen merkityksellistämisen kuvaus Sotilaan vahvuus: Lassin kokemuksen kuvaaminen	Romanttisen rakkauden diskurssi: rakkauden kehittämisen kuvaus Sota-ajan synnytyksen merkityksellistämisen kuvaus Sotilaan vahvuus: Lassin kokemuksen kuvaaminen

Taulukko 6. *Vaikea aika miniänä* -avainkertomuksen positioanalyysi.

Vaikea aika miniänä						
Variantti ja genre	Muistelmia suvuista -muistelukirjoitus	Evakkotarina -muistelukirjoitus	Museoviraston omaelämäkerta	Pitkä avioliitto -muistelukirjoitus	Sota-ajan nainen muistelukirjoitus	
Keruutaho ja vuosi	Tuntematon keruutahto 1997-2008?	SKS KRA ja Uudenmaan Karjalaseurojen piiri ry. 1997	Museovirasto 1992	Kaarina Määttä 2003	Museovirasto 1988	
Episodit	1 2 4 5	1 2 4 5	1 2 3 4	1 2 3 5	1 2 3 4 5	
KERTOMUSMAAILMA	Ia) Toinin positio	Laurin päätökseen taipuva vaimo ja apua tarvitseva evakko	Laurin ja appiukon päätökseen taipuva vaimo ja miniä, eroa miettivä, lehdestä ratkaisun löytävä puoliso	Laurin päätökseen taipuva vaimo, miniytyttä vastustava, eroa miettivä, lehdestä ratkaisun löytävä puoliso	Laurin päätökseen taipuva vaimo, vahvaluonteinen, muutosta ehdottava, päätökseen lähdistä tekevä puoliso	
	Ib) Positiosuhteet	Aviopari: tekee päätöksen lähteä Isosaareen. Perhe onnellinen omassa kodissa	Aviopari: perhe kokee evakkouden mukanaan tuomaa puutetta. Tekee yhdessä ratkaisun muuttaa Isosaareen	Aviopari: pari jonka välillä intressiristiriita. Perheellä huonot olot	Aviopari: appivanhempien ”vallanalaisia”	Aviopari: otetaan appivanhempien luona epäonnistujina vastaan
KERRONTA	Iia) Kertoja positio	Muistelija	Muistelija	Muistelija	Pohdiskelija	Pohdiskelija
	Iib) Kerrontastrategia ja tyylit	Muisteleva	Muisteleva	Muisteleva	Pohdiskeliva ja refleктоiva	Pohdiskeliva ja refleктоiva
LAAJEMMÄT MERKITYKSET	Raportoiva ja toteava	Omakohtainen ja toteava	Henkilö- ja yksityiskohtainen	Henkilö- ja yksityiskohtainen, pohdiskeliva	Henkilö- ja yksityiskohtainen, pohdiskeliva	
	c) Kerronnan kesto, nopeus ja temporaalinen järjestys	Pääosin tiivistelmää, etenee nopeasti Kronologia.	Pääosin tiivistelmää, etenee nopeasti Kronologia	Pääosin kohtauksien ja tiivistelmien vuorottelua, etenee melko nopeasti Kronologia	Pääosin kohtauksien ja taukojen (tarkempaa kuvailua) vuorottelua, etenee hitaammin Kronologia	Pääosin kohtauksien ja taukojen (tarkempaa kuvailua) vuorottelua, etenee hitaammin Kronologia
LAAJEMMÄT MERKITYKSET	Diskurssit ja ideaalit	Uuden modernin naisen ja naimattomuuden diskurssit	Uuden modernin naisen ja naimattomuuden diskurssit	Romanttisen rakkauden diskurssi	Romanttisen rakkauden diskurssi	Romanttisen rakkauden diskurssi
		Agraariyhteisön perhejärjestelmän kritiikki	Agraariyhteisön perhejärjestelmän kritiikki	Nostalginen kerronta huolettomasta, puhtaasta ja viattomasta nuoruudesta		Säröttää ajatusta yhdestä ainoasta rakastumisesta/ihastumisesta
	Realistinen parisuhde-diskurssi	Realistinen parisuhde-diskurssi				

